

**LATVIJAS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
SOCIOLOĢIJAS NODAĻA**

INESE ŠŪPULE

**ETNISKĀS UN NACIONĀLĀS IDENTITĀTES SOCIĀLĀ
KONSTRUĒŠANA MIJIEDARBĪBĀ: LATVIJAS
GADĪJUMA IZPĒTE**

Promocijas darbs

Doktora grāda iegūšanai socioloģijas nozarē
Apakšnozare: politikas socioloģija

Rīga, 2012

Promocijas darbs ir izstrādāts Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Socioloģijas nodaļā laikā no 2005. līdz 2011.gadam.

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā „Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē”. Nr.2009/01381 IDP/1.1.2.1.2./ 09APIN VIAN004.

Darba zinātniskā vadītāja: Dr.sc.soc., prof. Brigita Zepa

Darba recenzenti:

- 1) Tālis Tisenkopfs, Dr.sc.soc., prof., Latvijas Universitāte;
- 2) Deniss Hanovs, Dr.sc.art., asoc. prof., Rīgas Stradiņa Universitāte;
- 3) Vladislavs Volkovs, Dr.sc.soc., asoc. prof., Daugavpils Universitāte.

Anotācija

Promocijas darba „Etniskās un nacionālās identitātes sociālā konstruēšana mijiedarbībā: Latvijas gadījuma izpēte” pētnieciskais jautājums ir: vai un kā etniskās un nacionālās identitātes diskursīvajās manifestācijās parādās indivīdu rīcībspēja un dažādas ideoloģiskās ietekmes, kā arī - vai un kā identitātes diskursīvās konstrukcijas atšķiras dažādās situācijās un kā tās ietekmē interakcijas konteksts. Veiktās diskursu analīzes teksta materiāls ir fokusa grupu diskusiju (kopumā 24 fokusa grupu diskusijas) transkripti un interneta portāla „Delfi” latviešu un krievu versijas diskusijas par etniskajiem jautājumiem. Pētījuma rezultātā secināts, ka interakcijas konteksts – sarunas tēma, sociālās kontroles iespējamība, anonimitātes līmenis, interakcijas žanrs – būtiski ietekmē etniskās un nacionālās kategorizācijas interakcijā. Promocijas darba teorētiskā pieeja ir sociālā konstrukcionisma perspektīvā balstītu radniecīgu teoriju sintēze, kuras pamatā ir kritiskās diskursīvās psiholoģijas pieeja, kas autorei ļauj konceptualizēt un pētīt rīcībspējas un ideoloģijas izpausmes etniskās un nacionālās identitātes diskursīvajās manifestācijās.

Atslēgvārdi: etniskā un nacionālā identitāte, diskursu analīze, interakcijas konteksts, rīcībspēja, ideoloģija

Abstract

The research question of the doctoral dissertation „The Social Construction of Ethnic and National Identities in Interaction: The Case of Latvia” is how discursive constructions of ethnic and national identities among the Latvian and Russian language communities manifest the agency of language users and different ideological influences, as well as – how discursive constructions of identity differ in various circumstances and how they are influenced by the context of interaction. The empirical basis of the discourse analysis are transcripts of twenty-four focus group discussions as well as debates on ethnic issues in the Latvian and Russian-language sites of the online news portal “Delfi”. The study reveals that the context of interaction – including such factors as the conversation topic, the level of social control and anonymity, and the genre of interaction – significantly impacts manifestations of ethnic and national categorisations. The theoretical framework of the study is a synthesis of several theories within the paradigm of social constructionism, including the theory of critical discursive psychology, which allows to conceptualize and study elements of ideology and agency in the discursive manifestations of ethnic and national identities.

Keywords: ethnic and national identities, discourse analysis, context of interaction, agency, ideology

SATURS

APZĪMĒJUMI UN SAĪSINĀJUMI	9
ATTĒLU SARAKSTS	10
TABULU SARAKSTS	10
LOGU SARAKSTS	10
IEVADS	11
PROBLEMATIZĀCIJA.....	11
LATVIJAS KONTEKSTS.....	12
PĒTĪJUMA MĒRĶIS UN UZDEVUMI.....	15
TEORĒTISKĀ PERSPEKTĪVA	15
PĒTĪJUMA OBJEKTS, PRIEKŠMETS UN DATU AVOTI	17
NOVITĀTE UN TĒMAS RAKSTUROJUMS NOZARES KONTEKSTĀ.....	18
STRUKTŪRAS APRAKSTS	20
1. PĒTĪJUMA GALVENIE JĒDZIENI.....	23
1.1. IDENTITĀTES JĒDZIENS SOCIĀLAJĀS ZINĀTNĒS	23
1.2. IDENTITĀTES ANALĪZES DIMENSIJAS	25
1.3. NACIONĀLĀ UN ETNISKĀ IDENTITĀTE UN SAISTĪTIE JĒDZIENI	27
1.4. DISKURSA JĒDZIENS MIKRO UN MAKRO PIEEJĀS.....	31
1.5. IDEOLOĢIJAS JĒDZIENA INTERPRETĀCIJA	32
1.6. RĪCĪBSPĒJA KĀ SOCIĀLI DETERMINĒTA INDIVĪDU SPĒJA RĪKOTIES	33
2. SOCIĀLĀ KONSTRUKCIONISMA TEORĒTISKĀS PERSPEKTĪVAS RAKSTUROJUMS.....	34
2.1. P.BERGERA UN T.LUKMANA REALITĀTES SOCIĀLĀS KONSTRUĒŠANAS TEORIJA.....	35
2.1.1. <i>Zināšanu socioloģijas loma sociālās realitātes izpētē</i>	35
2.1.2. <i>Eksternalizācija, objektivizēšana un internalizācija</i>	36
2.1.3. <i>Valodas loma sociālās realitātes konstruēšanā</i>	37
2.1.4. <i>Identitātes veidošanās</i>	38
2.2. SOCIĀLĀ KONSTRUKCIONISMA VIRZIENI SOCIĀLAJĀS ZINĀTNĒS	39
2.2.1. <i>Vulgārais, kontekstuālais un stingrais konstrukcionisms</i>	39
2.2.2. <i>Objektīvais un interpretatīvais sociālais konstrukcionisms</i>	41
2.2.3. <i>Fuko konstrukcionisms</i>	42
2.2.4. <i>Naratīvu konstrukcionisms</i>	46
2.3. SOCIĀLĀ KONSTRUKCIONISMA KRITIKA UN DISKUSIJA.....	48
3. KONSTRUKCIONISMA ETNISKĀS UN NACIONĀLĀS IDENTITĀTES IZPĒTES PIEEJAS VIŅPUS DISKURSA ANALĪZES.....	53
3.1. ETNISKĀ GRUPA KĀ SOCIĀLĀS ORGANIZĀCIJAS VEIDS: F.BARTA ETNISKO ROBEŽU TEORIJA	55
3.2. SOCIĀLĀS IDENTITĀTES IZPĒTE SIMBOLISKĀ INTERAKCIONISMA PIEEJAS IETVAROS: R.DŽENKINSA TEORIJA	57
3.3. ETNICITĀTES POLITISKĀ KONSTRUĒŠANA INSTRUMENTĀLISTU PIEEJĀ: P.BRASA TEORIJA...	59
3.4. NĀCIJA KĀ IEDOMĀTĀ KOPIENA B.ANDERSONA INTERPRETĀCIJĀ	61
3.5. SECINĀJUMI	62

4. ETNISKĀS UN NACIONĀLĀS IDENTITĀTES IZPĒTE KULTŪRAS STUDIJU IETVAROS: S.HOLA TEORIJA	64
4.1. TEKSTS, NOZĪMJU VEIDOŠANA, DISKURSS, KODĒŠANA UN DEKODĒŠANA	65
4.2. IDEOLOĢIJA UN HEGEMONIJA	66
4.3. IDENTITĀTES JĒDZIENA IZPRATNE.....	71
4.4. IDENTITĀTES ARTIKULĀCIJA UN HIBRIDIZĒTĀS IDENTITĀTES	73
4.5. NACIONĀLĀ IDENTITĀTE KĀ NARATĪVA IDENTITĀTE	76
4.6. S.HOLA UN KULTŪRAS STUDIJU PIEEJAS KRITIKA UN DISKUSIJA	78
5. DISKURSĪVĀS PSIHOLOĢIJAS PIEEJA IDENTITĀTES IZPĒTĒ.....	82
5.1. DISKURSĪVĀS PSIHOLOĢIJAS VIRZIENI.....	84
5.2. INTERPRETĀTĪVAIS REPERTUĀRS UN IDEOLOĢIJA.....	85
5.3. „RUNĀJOŠIE SUBJEKTI” JEB DŽ.POTERA UN M.VETERELAS PATĪBAS IZPRATNE.....	88
5.4. M.BILIGA RETORISKĀ PSIHOLOĢIJA UN TĀS PIELIETOJUMS NACIONĀLISMA IZPĒTĒ	90
5.5. DISKURSĪVĀS PSIHOLOĢIJAS KRITIKA UN DISKUSIJA	96
6. KRITISKĀS DISKURSA ANALĪZES PIEEJA NACIONĀLĀS UN ETNISKĀS IDENTITĀTES IZPĒTĒ	100
6.1. N.FĒRKLAFĀ TRĪSDIMENSIJU MODELIS UN SOCIĀLĀS IDENTITĀTES JĒDZIENA IZPRATNE....	102
6.2. T. VAN DEIKA SOCIĀLI KOGNITĪVĀ DISKURSA ANALĪZES PIEEJA	108
6.2.1. <i>Ideoloģija kā kognitīvs, sociāls un diskursīvs fenomens</i>	109
6.2.2. <i>Socio-kognitīvā konteksta teorija un sociālās identitātes izpratne tajā</i>	111
6.2.3. <i>Etnisko aizspriedumu un rasisma diskursīvās reproducēšanas izpēte</i>	115
6.3. DISKURSA-VĒSTURISKĀ KĀ PIEEJA UN TĀS PIELIETOJUMS DISKRIMINĀCIJAS, RASISMA UN NACIONĀLĀS IDENTITĀTES PĒTNIECĪBĀ.....	117
6.4. KRITISKĀS DISKURSU ANALĪZES KRITIKA UN DISKUSIJA	121
7. TEORĒTISKĀS PERSPEKTĪVAS KOPSAVILKUMS UN DISKUSIJA.....	125
7.1. DISKURSS KĀ VĒSTURISKI NOTEIKTA SOCIĀLA PRAKSE.....	125
7.2. DISKUSIJA PAR INDIVĪDU RĪCĪBSPĒJAS UN SOCIĀLĀS STRUKTŪRAS ATTIECĪBU IZPRATNI DISKURSU TEORIJĀS	126
7.3. IDEOLOĢIJAS JĒDZIENA INTERPRETĀCIJA DISKURSU TEORIJĀS	129
7.4. IDENTITĀTES IZPRATNE DISKURSU TEORIJĀS.....	131
7.5. DISKURSĪVĀS UN NEDISKURSĪVĀS PRAKSES: VAI PASTĀV KAUT KAS JĒGPILNI NOZĪMĪGS VIŅPUS DISKURSA UN KĀ TO PĒTĪT?	133
7.6. LINGVISTISKĀ, RETORISKĀ UN ĢENEALOĢISKĀ ANALĪZE DAŽĀDĀS PIEEJĀS	135
8. ETNISKĀS UN NACIONĀLĀS IDENTITĀTES EMPĪRISKĀS ANALĪZES METODOLOĢIJA.....	137
8.1. PĒTNIECISKĀ JAUTĀJUMA FORMULĒŠANA.....	137
8.2. ANALIZĒJAMĀ TEKSTA ATLASE DISKURSA ANALĪZĒ	138
8.2.1. <i>Fokusa grupu diskusiju raksturojums</i>	139
8.2.2. <i>Interneta diskusiju raksturojums</i>	141
8.3. TEKSTI, KAS RADUŠIES DABISKĀ SITUĀCIJĀ, UN PĒTNIEKA IETEKMĒTIE TEKSTI: ANALĪZES IEROBEŽOJUMI UN PRIEKŠROCĪBAS	143
8.4. FOKUSA GRUPU DISKUSIJU ŽANRA ANALĪZE: PĒTNIEKA IETEKME UZ TEKSTA VEIDOŠANU ..	145
8.5. KOMUNIKĀCIJA INTERNETĀ KĀ ĪPAŠS INTERAKCIJAS VEIDS UN DISKURSA ŽANRS.....	147
8.6. REFLEKSIVITĀTE.....	149
8.7. VALIDITĀTES JAUTĀJUMI.....	150

8.8. ANALĪZES TEHNIKAS.....	151
8.8.1. <i>Interpretatīvo repertuāru identificēšana</i>	152
8.8.2. <i>Diskursīvo stratēģiju izpēte</i>	153
8.8.3. <i>Lingvistisko elementu analīze</i>	156
8.9. ETNISKĀS UN NACIONĀLĀS IDENTITĀTES DISKURSĪVO MANIFESTĀCIJU ANALĪZES UZDEVUMI	157
9. PĒTĪJUMI PAR LATVIEŠU UN KRIEVU ETNISKO UN NACIONĀLO IDENTITĀTI (1990.-2011.GADS): LATVIJAS KONTEKSTA RAKSTUROJUMS PĒTNIECISKAJĀ DISKURSĀ	159
9.1. PILSONISKĀS APZIŅAS VEIDOŠANĀS LATVIJĀ UN POLITISKĀS NĀCIJAS IDEJA	161
9.2. ETNISKAIS UN PILSONISKAIS NACIONĀLISMS	164
9.3. ETNISKO MINORITĀŠU UN MAJORITĀTES ATTIECĪBAS LATVIJĀ	168
9.4. LATVIEŠU UN KRIEVU ETNISKĀS IDENTITĀTES PĒTĪJUMI	175
9.5. DISKUSIJA.....	181
10. ETNISKĀS UN NACIONĀLĀS IDENTITĀTES KONSTRUĒŠANAS FOKUSA GRUPU DISKUSIJU INTERAKCIJĀ (2004. UN 2006.GADS) ANALĪZE.....	184
10.1. ETNISKĀS UN NACIONĀLĀS IDENTITĀTES KONSTRUĒŠANĀ IZMANTOTO INTERPRETATĪVO REPERTUĀRU DAUDZVEIDĪBAS ANALĪZE	184
10.1.1. <i>„Mūsu valsts, mēs diktējam noteikumus. Krievi – iebraucēji LPSR laikā – klejotāji, pašlabuma meklētāji”</i>	185
10.1.2. <i>„Dzimtene ir tur, kur ir labi”</i>	188
10.1.3. <i>„Mēs dzīvojam kopā, un nekur mēs neliksimies”</i>	191
10.1.4. <i>„Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas. Maskavā - tur ir pavisam citi krievi”</i>	193
10.1.5. <i>„Piederības Krievijai” interpretatīvais repertuārs</i>	198
10.2. ETNISKO GRUPU KOPĪGĀS PAGĀTNES KONSTRUĒŠANAS ĪPATNĪBAS.....	199
10.3. IDENTITĀTES KONSTRUĒŠANA INTERAKCIJĀ: FOKUSA GRUPU DISKUSIJU FRAGMENTU ANALĪZE	202
10.3.1. <i>Etniskās un nacionālās identitātes konstruēšana fokusa grupu diskusijās krievu valodā</i>	203
10.3.2. <i>Etniskās un nacionālās identitātes konstruēšana fokusa grupu diskusijās latviešu valodā</i>	214
10.4. SECINĀJUMI	222
11. NODAĻA. ETNISKĀS UN NACIONĀLĀS IDENTITĀTES KONSTRUĒŠANAS „DELPU” PORTĀLU KOMENTĀROS (2011.GADS) ANALĪZE.....	224
11.1. INTERPRETATĪVO REPERTUĀRU ANALĪZE LATVIEŠU „DELPU” DISKUSIJĀ PAR PĀREJU UZ VALSTS IZGLĪTĪBU TIKAI LATVIEŠU VALODĀ	225
11.2. KRIEVU VALODAS UN INTEREŠU AIZSTĀVĪBAS INTERPRETATĪVAIS REPERTUĀRS KRIEVU „DELPU” DISKUSIJĀ PAR PĀREJU UZ VALSTS IZGLĪTĪBU TIKAI LATVIEŠU VALODĀ.....	229
11.3. INTERPRETATĪVO REPERTUĀRU ANALĪZE LATVIEŠU „DELPU” KOMENTĀROS PAR KRIEVU VALODU KĀ OTRO VALSTS VALODU	232
11.4. INTERPRETATĪVO REPERTUĀRU ANALĪZE KRIEVU „DELPU” KOMENTĀROS PAR KRIEVU VALODU KĀ OTRO VALSTS VALODU	234
11.5. SECINĀJUMI	238
12. DISKUSIJA	240
12.1. INTERPRETATĪVO REPERTUĀRU UN IDEOLOĢIJU MANIFESTĀCIJAS ANALĪZE.....	240

12.2. INTERAKCIJAS KONTEKSTA ANALĪZE: VĀRDA ŅEMŠANAS, TĒMU KONTROLES UN PIEKLĀJĪGUMA IEVĒROŠANAS SALĪDZINĀJUMS FOKUSA GRUPU UN INTERNETA DISKUSIJĀS	241
12.3. INTERPRETATĪVO REPERTUĀRU LIETOŠANAS SITUATĪVĀ UN REAKTĪVĀ ASPEKTA ANALĪZE. RĪCĪBSPĒJAS IZPAUSMES IDENTITĀTES KONSTRUĒŠANĀ.....	244
SECINĀJUMI.....	248
PATEICĪBAS.....	254
IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS.....	255
PIELIKUMI.....	274
1. PIELIKUMS. APTAUJU UN STATISTISKIE DATI.....	274
2. PIELIKUMS. FOKUSA GRUPU DISKUSIJU PLĀNI	281
3. PIELIKUMS. FOKUSA GRUPU APRAKSTS	286
4. PIELIKUMS. PORTĀLA „DELFI” RAKSTI, KURU KOMENTĀRI IZMANTOTI EMPĪRISKAJĀ ANALĪZĒ ...	288
5. PIELIKUMS. KOMENTĀRI LATVIEŠU „DELFI” ZIŅAI „PAR VALSTS IZGLĪTĪBU TIKAI LATVIEŠU VALODĀ VARĒS PARAKSTĪTIES NO 11.MAIJA LĪDZ 9.JŪNIJAM; JĀSAVĀC 153 232 PARAKSTI”.	
KOMENTĀRI, KAS ATBALSTA PARAKSTU VĀKŠANU PAR VALSTS IZGLĪTĪBU TIKAI LATVIEŠU VALODĀ... 291	291
6. PIELIKUMS. KOMENTĀRI LATVIEŠU „DELFI” ZIŅAI „PAR VALSTS IZGLĪTĪBU TIKAI LATVIEŠU VALODĀ VARĒS PARAKSTĪTIES NO 11.MAIJA LĪDZ 9.JŪNIJAM; JĀSAVĀC 153 232 PARAKSTI”.	
KOMENTĀRI, KAS NEATBALSTA PARAKSTU VĀKŠANU PAR VALSTS IZGLĪTĪBU TIKAI LATVIEŠU VALODĀ	294
7. PIELIKUMS. KOMENTĀRI KRIEVU „DELFI” ZIŅAI „CVK IZSLUDINĀJUSI PARAKSTU VĀKŠANU PAR KRIEVU SKOLU LIKVIDĀCIJU”	297
8. PIELIKUMS. KOMENTĀRI LATVIEŠU „DELFI” ZIŅAI „BIEDRĪBA: SAVĀKTI VAIRĀK NEKĀ 10 000 PARAKSTU PAR KRIEVU VALODU KĀ OTRO VALSTS VALODU”	303
9. PIELIKUMS. KOMENTĀRI KRIEVU „DELFI” ZIŅAI „LINDERMANS, OSIPOVS UN SVATKOVŠ SAVĀKUŠI 10000 PARAKSTUS PAR OTRO VALSTS VALODU”	307

Apzīmējumi un saīsinājumi

AP – Augstākā Padome
BISS – Baltic Institute of Social Sciences
CSP – Centrālā statistikas pārvalde
CVK – Centrālā vēlēšanu komisija
FG – fokusa grupa
ES – Eiropas Savienība
et al. – et alia (no latīņu valodas: *un citi*)
FSI – Filozofijas un socioloģijas institūts
ibid – ibidem (no latīņu valodas: *turpat*)
IZM – Izglītības un zinātnes ministrija
KD – krievu „Delfi”
KDA – kritiskā diskursu analīze
LD – latviešu „Delfi”
LR – Latvijas Republika
LPSR – Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika
LU – Latvijas Universitāte
NATO – Ziemeļatlantijas līguma organizācija (angļu val.: *North Atlantic Treaty Organization*)
OKROL – Latvijas Krievu kopienu apvienotais kongress (krievu val.: *Объединенный конгресс русских общин Латвии*)
PCTVL – Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā
PMLP – Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde
PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku Savienība
red. – redaktors
sast. – sastādītājs
SZF – Sociālo zinātņu fakultāte
TB/LNNK – Tēvzemei un Brīvībai/Latvijas Nacionālas Neatkarības Kustība
u.c. – un citi
utt. – un tā tālāk
VL – Visu Latvijai!

Attēlu saraksts

- 1.1. attēls. Identitātes konstruēšanas process un identitātes analīzes dimensijas
- 6.1. attēls. Diskursa-vēsturiskā KDA pieeja. Teorijas līmeņi un lingvistiskā analīze

Tabulu saraksts

- 1.1. tabula. Jēdzienu „nācija”, „etniskā grupa” un „rase” un tiem radniecisko jēdzienu klasifikācija
- 8.1. tabula. Analīzē izmantoto portāla „Delfi” rakstu un komentāru raksturojums
- 8.2. tabula. Fokusu grupu diskusiju un interneta diskusiju salīdzinājums
- 9.1. tabula. Nacionālisma paveidu duālistiskās izpratnes veidi
- 9.2. tabula. Ideoloģiskās pozīcijas etnopolitisko notikumu atspoguļojumā laikrakstos laika posmā no 1990.gada līdz 2005.gadam
- 10.1. tabula. Interpretatīvā repertuāra „Krievi – iebrucēji LPSR laikā – klejotāji, pašlabuma meklētāji” raksturojums: apgalvojumi un tos ilustrējošie citāti
- 10.2. tabula. Interpretatīvā repertuāra „Dzimtene ir tur, kur ir labi” raksturojums: apgalvojumi un tos ilustrējošie citāti
- 10.3. tabula. Interpretatīvā repertuāra „Mēs dzīvojam kopā, un nekur mēs neliksimies” raksturojums: apgalvojumi un tos ilustrējošie citāti
- 10.4. tabula. Interpretatīvā repertuāra „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas. Maskavā - tur ir pavisam citi krievi” raksturojums: apgalvojumi un tos ilustrējošie citāti
- 10.5. tabula. Interpretatīvā repertuāra „Piederības Krievijai” raksturojums: apgalvojumi un tos ilustrējošie citāti

Logu saraksts

- 10.1. logs. Etniskā identitāte Rīgas krieviski runājošu jauniešu grupā
- 10.2. logs. Piederības sajūta Latvijai Rīgas krieviski runājošu vecāku cilvēku grupā
- 10.3. logs. Piederības sajūta Latvijai, apspriežot pilsonības jautājumus Liepājas krieviski runājošu vidēja vecuma cilvēku grupā
- 10.4. logs. Piederības sajūta Latvijai Jelgavas krieviski runājošu jauniešu grupā
- 10.5. logs. Etniskā identitāte Liepājas vidēja vecuma latviešu grupā
- 10.6. logs. Saruna par Latvijas krieviem Daugavpils latviešu jauniešu grupā
- 10.7. logs. Saruna par Latvijas krieviem Rīgas latviešu vecāku cilvēku grupā
- 10.8. logs. Interakcijas elementu piemērs latviešu „Delfu” diskusijās
- 10.9. logs. Pilsoņa kara vai sacelšanās draudi krievu „Delfu” komentāros
- 10.10. logs. Etnonacionālisma interpretatīvā repertuāra piemērs latviešu „Delfu” diskusijās

IEVADS

Problematizācija

Etniskā un nacionālā identitāte, no vienas puses, ir identificēšanās ar kādu „iedomāto kopieni” (Anderson 2006/1983), bet, no otras puses, ir sociālā kategorizēšana (Jenkins 2008a/1997). Balstoties uz noteiktām sociālās kategorizēšanas sistēmām, Latvijas iedzīvotāji tiek iedalīti grupās: latvieši, krievi un citi, latviski un krieviski runājošie, pilsoņi un nepilsoņi utt., un statistikas vai aptauju datos šīs grupas un piederība tām pārsvarā tiek uztverta kā pašsaprotama. Autore savā darbā apšaubā statiskas un esenciālas etniskās un nacionālās identitātes izpratnes atbilstību kompleksajai sociālajai realitātei Latvijā, un uzdod jautājumu, kā mūsdienu teorijas skaidro identitāšu daudzveidīgumu un situatīvo raksturu un kā tās palīdz skaidrot etniskās un nacionālās identitātes manifestācijas dažādās interaktīvās situācijās Latvijā?

Aplūkojot sociālo realitāti kā tādu, kas veidojas sociālās mijiedarbības rezultātā un kurā liela nozīme ir valodai kā zīmju sistēmai, kas padara iespējamu cilvēku mijiedarbību un vienlaicīgi ir gan interakciju veidojošs elements, gan arī instruments interakcijas procesā (Berger & Luckman 1991/1966), autore savu darbu ir izstrādājusi sociālā konstrukcionisma pieejas ietvaros.

Ietekmējoties no diskursa analīzes teorijas, autore aplūko sociālo realitāti kā diskursīvu fenomenu, uzskatot, ka diskursi un tajos ietvertās sociālās kategorizēšanas sistēmas lielā mērā veido mūsu priekšstatus par sociālo realitāti. Šīs pieejas ietvaros identitāte ir diskursīvs fenomens, jo tā ir diskursīvi konstruēta, un pretstatā priekšstatiem par identitāti kā veselumu, šajā darbā tiek aplūkota kā fragmentēta, kontekstuāla un daudzveidīga (Hall 1989, 1992c, 1993, 1996b, 1996c, 2003/1997; Barker 2002, 2004).

Tajā pašā laikā autore nepiekrīt radikālam konstrukcionismam, kas visu reducē uz diskursu kā sociālo realitāti un indivīdu determinējošu, un uzskata, ka indivīdi ir aktīvi interakcijas procesa dalībnieki, kas interakcijas laikā piedalās diskursu veidošanā. Lai gan indivīdi mijiedarbībā lielā mērā atražo esošos diskursus, šī procesa laikā veidojas arī jaunas nozīmes, kas ilgstoši un atkārtoti reprezentētas, rada jaunas nozīmju sistēmas jeb diskursus.

Tādēļ viens no galvenajiem teorētiskajiem un arī empīriskās izpētes jautājumiem promocijas darbā ir: kā diskursīvajā laukā parādās indivīda rīcībspēja? Kā izpaužas indivīda rīcībspēja identitātes konstruēšanas kontekstā?

Otrs teorētiskais jautājums, kam promocijas darbā tiek pievērsta liela uzmanība, ir ideoloģijas jēdziena interpretācija diskursa teorijas ietvaros. Autore piekrīt viedoklim, ka paralēli

pastāv gan ideoloģiskais diskurss, gan diskurss, kas nav uzskatāms par ideoloģisku (Wetherel 2003). Citiem vārdiem sakot, noteikti diskursa elementi var tikt aktualizēti kā ideoloģiski jeb tādi, kas vērsti uz noteiktas sociālās hierarhijas veidošanu vai saglabāšanu, bet pastāv arī etniskais diskurss, kas nav ideoloģisks, un to bieži vien diskursu pētnieki ignorē, uzsverot, ka etniskā diskursa pastāvēšanai ir tikai ideoloģiska funkcija (Domanski 2003: 165).

Promocijas darbā formulētais pētnieciskais jautājums ideoloģijas, diskursa un identitātes fenomenu analīzes kontekstā ir: kā, runājot par etnisko un nacionālo piederību, izpaužas dažādas ideoloģijas Latvijā?

Atsaucoties uz šiem teorētiskajiem un pētnieciskajiem jautājumiem, galvenie teorētiskie jēdzieni, ko promocijas darba autore analizē un konceptualizē, aplūkojot to interpretāciju dažādās sociālā konstrukcionisma pieejas ietvaros izstrādātajās teorijās, ir: identitāte, īpaši, etniskā un nacionālā identitāte, diskurss, ideoloģija un rīcībspēja.

Latvijas konteksts

Pēdējo divdesmit gadu laikā ir vērojama pakāpeniska latviešu kā titulnācijas statusa nostiprināšanās etniskajā hierarhijā Latvijā. Ja PSRS laikā dominējošā grupa un dominējošā valoda bija krievu valoda, tad īsi pirms un pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas pieņemtie LPSR Augstākās padomes un Saeimas lēmumi un likumi (LPSR AP lēmums par latviešu valodas statusu 1988; Pilsonības likums 1994; Izglītības likums 1998; Valsts valodas likums 1999) nostiprināja gan latviešu valodas kā valsts valodas statusu, gan arī radīja nosacījumus pilsonības institūcijas izveidei, kas lielu PSRS laikā iebraukušo Latvijas iedzīvotāju daļu neiekļāva jaunajā Latvijas pilsoņu kopumā (skatīt 1.Pielikums 1.1. tabula). Par latviešu kā titulnācijas statusa pakāpenisku nostiprināšanos liecina gan aptauju, gan oficiālās statistikas dati, kas raksturoti turpinājumā.

Saskaņā ar LR CSP datiem 2011.gada 1.janvārī 59% no Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem bija latvieši, bet 27% - krievi. Salīdzinot ar 1935.gadu, 2011.gadā latviešu īpatsvars ir mazāks (1935.gadā latviešu īpatsvars Latvijā bija 77%), bet pēdējo divdesmit gadu laikā latviešu īpatsvaram vērojams pakāpenisks pieaugums (1989.gadā latviešu īpatsvars Latvijā bija 52%; 1.Pielikums. 1.2.tabula). Jāatzīmē gan, ka vairākās Latvijas lielākajās pilsētās - Rīgā, Daugavpilī, Rēzeknē - latviešu īpatsvars ir mazāks par 50% no visiem iedzīvotājiem, un Latvijas galvaspilsētā Rīgā latviešu īpatsvars tikai pavisam nedaudz pārsniedz krievu īpatsvaru (atbilstoši 42% un 41%; 1.Pielikums. 1.6. tabula).

83% Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju ir Latvijas pilsoņi, 15% - Latvijas nepilsoņi un 2% - ar

citu statusu (1.Pielikums. 1.1. tabula). Latviešu absolūts vairākums ir pilsoņi, bet nedaudz vairāk kā 600,000 Latvijas krievu vidū 60% ir Latvijas pilsoņi, 35% ir Latvijas nepilsoņi un 5% - Krievijas Federācijas pilsoņi (1.Pielikums. 1.4. tabula).

Pilsoņu vairākums - 72% - ir latvieši (20% - krievu, bet 8% - citu tautību piederīgie). Nepilsoņu vairākums - 66% - savukārt ir krievi (nepilsoņu vidū tādu, kas uzskata sevi par latviešiem, ir mazāk nekā viens procents; 1.Pielikums. 1.5. tabula).

Pēdējo divdesmit gadu laikā krievu skaits Latvijā gan emigrācijas, gan zemās dzimstības rezultātā ir būtiski samazinājies. Ja 1989.gadā 905,515 no Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem bija krievi, tad 2000.gadā – 703,243, bet 2011.gadā – 610,297. Lai gan būtiski ir samazinājies arī Latvijas iedzīvotāju skaits kopumā, latviešu skaita samazinājums ir proporcionāli mazāks: no 1,387,757 1989.gadā uz 1,327,129 2011.gadā. Līdz ar to proporcionāli Latvijas iedzīvotāju skaitam laika posmā no 1989.gada līdz 2011.gadam, latviešu īpatsvars ir pieaudzis par 7%, bet krievu īpatsvars ir samazinājies par 7% (1.Pielikums. 1.2. tabula un 1.3. tabula).

Skolēnu skaits, kas Latvijā mācās skolās ar krievu mācību valodu, ir samazinājies vēl būtiskāk. Saskaņā ar IZM datiem 1995./1996. mācību gadā krieviski mācījās 39% Latvijas skolēnu, bet 2010./2011. mācību gadā – 26%. Atbilstoši ir pieaudzis to skolēnu skaits, kas mācās latviski – no 60% 1995./1996. mācību gadā uz 73% 2010./2011. mācību gadā (1.Pielikums. 1.11. tabula).

Kopumā pēdējo divdesmit gadu statistikas dati liecina, ka latviešu īpatsvars Latvijā pakāpeniski pieaug, kā arī pieaug latviešu valodas dominēšana primārajā un sekundārajā izglītības līmenī. Par latviešu valodas situācijas pakāpenisku uzlabošanos liecina aptauju dati par valodu zināšanu līmeņiem. Laikā no 1996.gada līdz 2008.gadam, kad ir veiktas šādas aptaujas, to skaits, kas nezina latviešu valodu vispār, Latvijas iedzīvotāju vidū, kam dzimtā valoda nav latviešu, ir samazinājies no 22% līdz 7%. Latviešu un krievu valodu zināšanu asimetrija šajos gados pakāpeniski izlīdzinās, jo īpaši tādēļ, ka daļa latviešu jauniešu krievu valodu zina vāji (1.Pielikums. 1.9. tabula un 1.10. tabula).

Neskatoties uz latviešu kā titulnācijas statusa pakāpenisku nostiprināšanos, latviešu vidū joprojām aktuāli ir jautājumi par latviešu tautas un latviešu valodas apdraudētību (Šūpule et al. 2004). To veicina tādu tēmu aktualizācija publiskajā telpā kā Latvijas iedzīvotāju skaita strauja samazināšanās pasaules pārapsdzīvotības kontekstā, kā arī Latvijas iedzīvotāju ekonomiskās emigrācijas pieaugums, sākot no 2004.gada, bet, jo īpaši, ekonomiskās krīzes iespaidā. Pētījumos atklātā apdraudētības sajūta latviešu vidū ļauj arī uz latviešiem kā etnisko grupu attiecināt Veronikas Kalmuses (*Veronika Kalmus*) jēdzienu „apdraudētais vairākums”, ar kuru viņa

raksturo igauņus un to attiecības ar Igaunijas krieviem (Kalmus 2003).

Apdraudētības sajūta latviešu vidū savukārt rada labvēlīgus apstākļus latviešu etnonacionālisma ideoloģijas aktualizācijai. Ar jēdzienu „latviešu etnonacionālisms” autore apzīmē etnocentriska un nacionālisma ideoloģiju sintēzi, kas pēdējo divdesmit gadu laikā identificējama Latvijas laikrakstos latviešu valodā un kas raksturota darba 9.3. nodaļā.

Latvijas krievu minoritāte ir uzskatāma par nozīmīgo citu grupu, attiecībā pret kuru latvieši konstruē savu etnisko identitāti un kas noteiktās situācijās tiek uztverta kā drauds. Krievu spilgtākā pazīme Latvijā ir krievu valoda kā dzimtā valoda, bet PSRS asimilācijas politikas rezultātā krievu valoda ir dzimtā valoda arī daudziem ne-krievu iedzīvotājiem Latvijā (ukraiņiem, baltkrieviem, ebrejiem un citiem), tādēļ gan pētnieku vidū, gan sabiedrībā plaši lietoti ir jēdzieni „krievvalodīgie” vai „krieviski runājošie” Latvijas iedzīvotāji. Saskaņā ar BISS aptaujas datiem 2008.gadā 59% Latvijas iedzīvotāju dzimtā valoda bija latviešu, bet 35% - krievu valoda (1.Pielikums. 1.8. tabula). Autore savā darbā, īpaši gadījumos, kad atsaucas uz citu pētnieku secinājumiem (9.nodaļa), izmanto abus šo jēdzienus (ievērojot to, ka jēdziens „krievvalodīgie” ir semantiski plašāks, nekā jēdziens „krievi”). Vienlaicīgi šie apzīmējumi netiek izmantoti kategorizēšanai empīriskajā analīzē (10., 11. un 12.nodaļa), bet tiek analizēti, kā tie parādās etniskās identitātes konstruēšanā interakcijā. Grupu apzīmēšanai empīriskajā analīzē autore izmanto valodas izvēles pazīmi un pievērš uzmanību tam, vai diskursīvās manifestācijas ir paustas latviski vai krieviski.

Latvijā īstenotā politika valodas, pilsonības un minoritāšu izglītības jomās pēc 1991.gada, kas vērsta uz latviešu un krievu valodas statusu nostiprināšanu, izraisīja negatīvu rezonansi krievu vidū, aktivizējot uz krievu interešu un krievu valodas aizsardzību orientētos politiskos grupējumus. Šie procesi veicināja latviešu un krievu valodas kopienu diskursīvā konflikta etnopolitikas laukā (Kļave 2010) un krievu kā diskriminētas grupas tēla veidošanos (Hanovs & Vinnika 2006).

Sarežģīto latviešu un krievu etnisko attiecību kontekstā autorei liekas būtiski analizēt, kā, runājot par etniskajām attiecībām Latvijā, divu lielāko valodas kopienu – latviešu un krievu – pārstāvji¹ diskursīvi konstruē savu iekšējo un ārējo grupu, kā arī - vai iekšējās un ārējās grupas konstruēšanā tiek uzsvērti latvieši un krievi kā divas konkurējošās vai konfliktējošās grupas, vai arī pastāv alternatīvi diskursi, kas piedāvā citas etniskās un nacionālās identitātes diskursīvās konstruēšanas prakses. Autori īpaši interesē, kā etniskās un nacionālās identitātes diskursīvās

¹ Latviešu un krievu valodas kopienu jēdziens ir aizgūts no Evijas Kļaves, un autore pievienojas E.Kļaves izpratnei un argumentiem šī jēdziena lietojumā (Kļave 2010: 37-40).

konstruēšanas procesā tiek aktualizētas dažādas ideoloģijas. Šie jautājumi līdz šim Latvijā ir maz pētīti, un ir šī pētījuma uzmanības centrā.

Pētījuma mērķis un uzdevumi

Promocijas darba mērķis ir parādīt etniskās un nacionālās identitātes sociālās konstruēšanas procesu ikdienas diskursā, analizējot nacionālās un etniskās identitātes diskursīvās manifestācijas latviešu un krievu valodas kopienās.

Lai sasniegtu pētījuma mērķi, ir izvirzīti šādi uzdevumi:

- 1) Izpētīt sociālā konstrukcionisma pieejas ietvaros izstrādātās teorijas, kas vērstas uz identitātes fenomena analīzi, raksturot katras teorijas stiprās un vājās puses tādu jēdzienu konceptualizēšanā kā identitāte, diskurss, ideoloģija un rīcībspēja;
- 2) Balstoties uz teorijas daļā analizēto pieeju izvērtējumu, definēt savu teorētisko pozīciju etniskās un nacionālās identitātes diskursīvo manifestāciju analīzē;
- 3) Sniegt Latvijas konteksta raksturojumu, balstoties uz līdzšinējiem pētījumiem par latviešu un krievu etnisko un nacionālo identitāti; raksturot Latvijas pētniecisko diskursu, gan apkopojot galvenās atziņas, gan aplūkojot izmantotās pieejas un intelektuālās ietekmes;
- 4) Analizēt nacionālās un etniskās identitātes diskursīvās manifestācijas latviešu un krievu kopienās, īpašu uzmanību pievēršot izmantotajām kategorizēšanas pieejām, to funkcijām ikdienas komunikācijā, interpretatīvo repertuāru daudzveidībai, indivīdu rīcībspējas aspektam diskursu artikulācijā, kā arī ideoloģiskā diskursa izpausmēm.

Teorētiskā perspektīva

Identitātes jēdziens ir viens no centrālajiem jēdzieniem sociālajās zinātnēs, un tā izpētei ir attīstītas daudzas un dažādas teorētiskās pieejas, kuru izvērsts apskats viena promocijas darba ietvaros nav iespējams. Tādēļ darba autore, izvēloties sociālā konstrukcionisma pieeju kā darba teorētisko perspektīvu, savu uzmanību velta tikai tām teorijām, kas izstrādātas sociālā konstrukcionisma ideju ietekmē, un aplūko identitāti kā sociāli konstrētu fenomenu, kas raksturojams kā komplekss, mainīgs un situatīvs.

Ņemot vērā to, ka darba autore ir definējusi, ka aplūko identitāti kā diskursīvu fenomenu, teoriju izpētē galvenā uzmanība ir veltīta dažādām diskursa analīzes pieejām, kas atzīst diskursu par būtisku faktoru sociālās realitātes konstruēšanā un ir teorētiski nozīmīgas identitātes fenomena izpratnei.

Teorētisko pieeju izvēli ierobežo teorētiskās literatūras un pētījumu pieejamība tajās valodās, ko autore pārziņa (piemēram, pētījumi vācu un franču valodā, lai gan atsevišķos gadījumos ir tulkoti angļu valodā, tomēr nepietiekoši, lai sniegtu izvērstu apskatu par konkrētajām pieejām). Tādēļ darbā padziļināti ir pētītas tikai tās pieejas, kuru pārstāvji raksta angļiski vai arī kuru darbi ir plaši tulkoti latviešu, krievu vai angļu valodā.

Raksturojot kritērijus attiecībā uz teorētisko pieeju izvēli, jāuzsver, ka darbā ir iekļautas teorijas, kas aplūko identitāti kā interakcijas procesā konstruētu diskursīvu fenomenu, jo autore gan teorētiskajā, gan empīriskajā analīzē galveno vērību velta identitātes konstruēšanai interakcijā, un viņu interesē tieši sociālās interakcijas līmeņa izpēte (1.1.attēls). Šī iemesla dēļ padziļināti aplūkoto teoriju vidū nav iekļauta poststrukturālistu Ernesto Laklo (*Ernesto Laclau*) un Šantālas Mufes (*Chantal Mouffe*) diskursu teorija, jo tā ir vērsta uz makro līmeņa analīzi, un arī empīriskajā izpētē poststrukturālistu E.Laklo un Š.Mufes teorijas pielietojums ir saistīts ar politisko procesu makro analīzi (Howarth & Stavrakakis 2000).

Darbā uzmanības centrā nav arī tās pieejas, kas empīriskajā analīzē aprobežojas tikai ar ikdienas sarunu analīzi, nemēģinot interakcijas procesus skatīt plašākā kontekstā. Šai teoriju grupai autore pieskaita etnometodoloģijas pieeju un sarunu analīzi (angļiski „conversation analysis”). Lai gan pētījuma mērķis ir parādīt nacionālās un etniskās identitātes sociālās konstruēšanas procesu interakcijā, un teorētiski varētu izmantot arī etnometodoloģijas un sarunu analīzes pieejas, autore izvēlas interakcijas procesu aplūkot plašākā sociālā, vēsturiskā, politiskā un kultūras kontekstā, uzskatot, ka jebkura interakcija referē uz iepriekšējām interakcijām un sabiedrībā plaši zināmām apgalvojumu un izteikumu sistēmām – interpretatīvo repertuāru.

Teorētiskās izpētes sašaurināšanas rezultātā teorētiskajā daļā padziļināti ir analizētas trīs ar diskursu analīzi saistītas pieejas:

- 1) Stjuarta Hola (*Stuart Hall*) kultūras studiju pieeja socioloģijā;
- 2) diskursīvā psiholoģija, galvenokārt uzmanību pievēršot kritiskās diskursīvās psiholoģijas apakšvirzienam, ko pārstāv Mārgarita Veterela (*Margaret Wetherell*), Maikls Biligs (*Michael Billig*), Naidžels Edlijs (*Nigel Edley*) un citi;
- 3) kritiskā diskursu analīze, īpaši tās pieejas un autori, kas aplūko identitātes un ideoloģijas tematiku, un tie ir Normans Fērklafs (*Norman Fairclough*), Ruta Vodaka (*Ruth Wodak*), Tūns van Deiks (*Teun Adrianus van Dijk*).

Balstoties uz šīm trim diskursu teorijām, autore formulē savu sintezēto pieeju, ko, pirmkārt, raksturo S.Hola ietekme identitātes un ideoloģijas jēdziena izpratnē. Otrkārt, darbā ir izmantoti M.Veterelas un viņas kolēģu izstrādātās kritiskās diskursīvās psiholoģijas teorētiskie

jēdzieni „subjekta pozīcijas” un „interpretatīvais repertuārs”. Balstoties uz šīm divām pieejām autore konceptualizē savu izpratni par indivīdu rīcībspēju kā sociāli determinētu iespēju izdarīt izvēles, ko nosaka daudzveidīgās un pretrunīgās subjekta pozīcijas dažādos diskursos. Treškārt, darba empīriskajā analīzē ir izmantotas kritiskās diskursu analīzes pārstāvju T. van Deika un R.Vodakas izstrādātās analīzes tehnikas etniskās un nacionālās identitātes pētniecībai. Izvērsti autores sintezētā teorētiskā pieeja ir raksturota 7.nodaļā „Teorētiskās perspektīvas kopsavilkums un diskusija”.

Pētījuma objekts, priekšmets un datu avoti

Promocijas pētījuma objekts ir etniskās un nacionālās identitātes sociālās konstruēšanas process ikdienas diskursā Latvijā. Pētījuma priekšmets ir etniskās un nacionālās identitātes diskursīvās konstrukcijas latviešu un krievu valodas kopienās, kas tiek manifestētas interakcijas procesā. Šāds pētījuma objekta un priekšmeta formulējums izriet no sociālā konstrukcionisma paradigmas, kas ir darba pamatā, kā arī balstās pētījuma teorētiskajā pozīcijā aplūkot etnisko un nacionālo identitāti kā diskursīvus fenomenus. Pētījuma fokuss ir uz identitāšu diskursīvo konstrukciju manifestāciju interakcijā, tādēļ kā analīzes materiāls ir izvēlētas fokusu grupu un interneta diskusijas, kurās latviešu un krievu valodas kopienu pārstāvji izsakās par etniskajām attiecībām Latvijā.

Empīriskos datu avoti ir, pirmkārt, divi nodibinājuma „Baltic Institute of Social Sciences” pētījumi, kuru vadītāja bija promocijas darba autore: pētījums „Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija” (Šūpule et al. 2004) un pētījums „Integrācijas prakse un perspektīvas” (Zepa et al. 2006). Kopumā abos pētījumos ir veiktas 24 fokusa grupu diskusijas, no kurām 12 notika latviešu valodā un tikpat liels skaits – krievu valodā. Fokusa grupu norises laiks ir 2004.-2006.gads, kas pārklājas ar autores studiju laiku LU SZF Socioloģijas nodaļas doktorantūrā. Promocijas darbā veiktās diskursu analīzes teksta materiāls ir 24 fokusa grupu diskusiju transkripti, ko veido apmēram 480 lapas datorrakstā ar vidēji 3000 zīmēm vienā lapā, neskaitot atstarpes.

Otrkārt, empīriskos datu avots ir interneta diskusijas par portāla „Delfi” ziņām jautājumos par parakstu vākšanu par valsts finansētu izglītību tikai valsts valodā un parakstu vākšanu par krievu valodas kā otrās valsts valodas ieviešanu. Diskusijas veido komentāri par četrām ziņām latviešu un krievu „Delfos” 2011.gada aprīlī. Diskursu analīzes teksta materiāls ir 1931 komentārs par 2011.gada pavasarī aktuālākajiem ar etniskajiem jautājumiem saistītiem notikumiem.

Novitāte un tēmas raksturojums nozares kontekstā

Darbs ir izstrādāts politikas socioloģijas apakšnozarē, tomēr tas noteiktos aspektos robežojas gan ar sociālās psiholoģijas pieejām, gan antropoloģijas pētījumiem, gan lingvistiku, un to lielā mērā var skaidrot ar politikas socioloģijas kā nozares attīstību. Kopš 1980-tajiem gadiem, kad politikas socioloģijas nozare ir iekļāvusi gan Mišela Fuko (*Michel Foucault*), gan Pjēra Burdjē (*Pierre Bourdieu*) un citu poststrukturālistu un postmodernistu teorijas, politikas socioloģijas robežas ir kļuvušas daudz neskaidrākas un izplūdušākas (Hicks, Janoski & Schwartz 2005). M.Fuko un viņa sekotāju teorijas būtiski paplašināja varas jēdziena izpratni, pārnesot pētniecisko fokusu no politiskajām institūcijām uz varas izpēti visu sociālo attiecību līmeņos, tai skaitā mikro līmenī, tādēļ arī sociālās psiholoģijas izpētes laukā un antropoloģijā ienāk varas un ideoloģijas jautājumi, un aizvien grūtāk ir nodalīt dažādu sociālo zinātņu nozaru robežas. Daudzi autori mūsdienās norāda, ka dažādu nozaru nodalīšana ir savā ziņā mākslīga, ko veicinājusi augstskolu fakultāšu un nodaļu savstarpējā konkurence, un šāda nodalīšana dažos gadījumos ir pat traucējoša, jo kavējusi jaunu pieeju, piemēram, sociālā konstrukcionisma, attīstīšanos atsevišķās nozarēs (Burr 2003/1995: 2; Best 2008: 51). Autore promocijas darba starpdisciplināritātē saskata pienesumu politikas socioloģijas attīstībai Latvijā, un uzskata, ka konkrētais darbs pieder pie tiem 20% politikas socioloģijas pētījumu, kas izstrādāti „kultūras pagrieziena” ietekmē (Hicks et al. 2005: 17).

Promocijas darba teorētiskās izpētes centrā ir tāds mazāk pētīts jautājums kā rīcībspējas, diskursa un ideoloģijas savstarpējā saistība identitātes artikulācijas, kā arī plašāk - sociālās realitātes konstruēšanas procesā. Lai gan nevar teikt, ka autore šajā darbā pretendē uz kādu pilnīgi oriģinālu skatījumu uz šo jautājumu, tomēr mēģinājums konceptualizēt rīcībspēju dažādu sociālo konstrukcionisma pieeju ietvaros, ir uzskatāms par pienesumu sociālā konstrukcionisma un diskursu teoriju izpratnei. Rīcībspējas jautājums diskursu teorijā kopumā ir salīdzinoši maz attīstīts aspekts, jo, piemēram, M.Fuko diskursu teorijā indivīdu rīcībspēja nav paredzēta vispār, un pārmaiņas tiek skaidrotas ar marginalizēto un represēto diskursu izplatīšanos (Miller 2008). Citas ar sociālā konstrukcionisma paradigmu saistītās pieejas, piemēram, simboliskais interakcionisms, indivīdu rīcībspējai atvēl daudz lielāku lomu sociālās interakcijas procesā. Diskursīvā psiholoģija - viena no diskursu analīzes pieejām, kas sintezē poststrukturālistu pieeju un interakcionisma pieeju, indivīdu rīcībspējas jautājumu konceptuāli nav īpaši attīstījusi, lai gan pati pieeja tādu iespēju paredz (Burr 2003: 146), un tieši tas ir teorētiskais jautājums, kam savu uzmanību pievērš promocijas darba autore. Pamatojoties uz diskursīvās psiholoģijas pieeju un

aplūkojot to citu sociālā konstrukcionisma pieeju kontekstā, autore mēģina kā teorētiski, tā empīriski aplūkot indivīdu rīcībspēju un tās saistību ar identitātes konstruēšanu, diskursiem un ideoloģijas diskursīvajām izpausmēm.

Latvijas kontekstā etnisko attiecību izpēte, tai skaitā etniskās un nacionālās identitātes izpēte, pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas ir bijis viens no centrālajiem pētniecības jautājumiem, kuram veltīti daudzi un ļoti apjomīgi pētījumi. Tomēr diskursa jēdziena ienākšana Latvijas pētniecībā, sākot ar 2000.gadu, ir pavērusi jaunu un aizraujošu veidu, kā paskatīties uz šiem jautājumiem, un atklāj jaunu pieeju arī etniskās un nacionālās identitātēs izpētē. Lai gan pētījumi, kas saistīti ar diskursa analīzes pieeju, pasaulē tiek veikti jau vairāk nekā divdesmit gadus, Latvijā etnisko attiecību izpēte diskursa analīzes perspektīvā ir salīdzinoši mazāk attīstīta. Viens no apjomīgākajiem un nopietnākajiem pētījumiem par etnisko attiecību diskursiem Latvijā ir Evijas Kļaves promocijas darbs „Etnopolitisko diskursu analīze: valodas kopienas varas attiecības Latvijā” (aizstāvēts 2010.gada 15.decembrī). Savā promocijas darbā E.Kļave sniedz gan izvērstu diskursa teorijas epistemoloģijas apskatu, gan poststrukturālisma un kritiskās diskursa analīzes teorijas izklāstu, gan arī apjomīgu latviešu un krievu valodas kopienas un politikas veidotāju etnopolitiskā diskursa analīzi (Kļave 2010), tomēr etniskās un nacionālās identitātes konstruēšanas izpētei E.Kļave pievēršas tikai netieši, veicot etnopolitisko diskursu mikrostruktūru - lingvistisko un stilistisko līdzekļu - izpēti. Indivīdu rīcībspējas jautājumu E.Kļave savā darbā neapskata, jo kopumā darbs ir vairāk vērsts uz etnopolitiskā diskursa izpēti makro, nevis mikro līmenī (lai gan ietver arī mikro līmeņa analīzi).

Diskursa analīzes pieeju savos pētījumos pirmie Latvijā ir izmantojuši komunikācijas zinātnes pārstāvji Ilze Šulmane un Sergejs Kruks, un desmit gadu laikā ir veikuši nopietnu ieguldījumu diskursa analīzes pielietošanā Latvijā (Šulmane & Kruks 2001a, 2001b, 2006; Kruks & Šulmane 2002; Šulmane 2007), taču jānorāda, ka viņu pētījumu fokuss pārsvarā ir vērsts uz mediju un politiķu diskursiem par etniskajām attiecībām Latvijā.

Apjomīgu un nozīmīgu pētījumu Latvijas krievu identitātes socioloģiskā izpētē ir veicis Vladislavs Volkovs (Volkovs 2007). Savā pētījumā viņš lielā mērā atsaucas uz sociālā konstrukcionisma pieeju un izmanto sociālā konstrukcionisma terminoloģiju identitātes izpētē, taču šis pētījums nav veikts diskursa analīzes perspektīvā un tikai garāmejojot aizskar jautājumu par etniskās un nacionālās identitātes konstruēšanu latviešu vidū (tāds arī nav pētījuma mērķis), kā arī nav vērsts uz identitātes konstruēšanas aspektiem ikdienas situācijās, bet gan sniedz visaptverošu priekšstatu par krievu minoritātes situāciju Latvijā.

Balstoties uz autores rīcībā esošo informāciju par pētījumiem par etniskās un nacionālās

identitātes konstruēšanu, kas veikti, izmantojot diskursu analīzes pieeju, autore secina, ka indivīda rīcībaspējas, diskursa un ideoloģijas jēdzienu konceptualizēšana un analīze saistībā ar etniskās un nacionālās identitātes diskursīvajām manifestācijām dažādās interaktīvās situācijās līdz šim Latvijā nav veikta, un šo jēdzienu teorētiska un empīriska izpēte ir promocijas darba galvenais piensums socioloģijas nozarei Latvijai.

Promocijas darbā liela uzmanība ir pievērsta interakcijas konteksta ietekmei uz etniskās un nacionālās identitātes diskursīvajām konstrukcijām dažādās interaktīvās situācijās. Empīriskajā analīzē tiek pētīta sarunas tēmas, sociālās kontroles iespējamības, anonimitātes līmeņa, interakcijas žanra, kā arī reaktivitātes faktora ietekme, kam saskaņā ar autores rīcībā esošo informāciju līdz šim pētījumos par etnisko un nacionālā identitāti Latvijā pētnieki nav pievērsuši uzmanību. Interakcijas konteksta faktoru empīriska analīze saistībā ar etniskās un nacionālās identitātes diskursīvajām konstrukcijām ir darba būtiskākā novitāte empīriskās analīzes līmenī.

Struktūras apraksts

Promocijas darbu veido divpadsmit nodaļas, kā arī ievads, secinājumi, literatūras un avotu saraksts, kā arī pielikumi. Pirmās septiņas darba nodaļas ir veltītas darba teorētisko jautājumu izpētei un analīzei, kurās no dažādiem aspektiem un dažādu pieeju ietvaros ir aplūkoti galvenie darba jēdzieni – identitāte un tās diskursīva konstruēšana, diskurss, ideoloģija un indivīdu rīcībaspēja. Pirmajā nodaļā galvenie jēdzieni ir raksturoti īsumā, iezīmējot autores teorētiskās pozīcijas koncentrētā veidā.

Darba otrā nodaļa ir veltīta sociālā konstrukcionisma teorētiskās perspektīvas raksturojumam, kas ietver gan Pītera Bergera (*Peter Ludwig Berger*) un Tomasa Lukmana (*Thomas Luckmann*) realitātes sociālās konstruēšanas teorijas apkopojumu, kas uzskatāma par sociālā konstrukcionisma bāzes teoriju socioloģijā, gan arī dažādu sociālā konstrukcionisma virzienu sociālajās zinātnes idejas, kas raksturo sociālā konstrukcionisma daudzveidību un attīstību. Viena no būtiskākajām otrās nodaļas apakšnodaļām ir veltīta ieskatam M.Fuko teorijas galvenajās atziņās, jo M.Fuko teorija, pirmkārt, viennozīmīgi ir uzskatāma par ietekmīgu sociālā konstrukcionisma paradigmā iekļaujošos teorētisku pieeju (Hall 2004; Miller 2008), otrkārt, tā ir būtiski ietekmējusi turpmākajās nodaļās aplūkotās diskursu teorijas (Burr 2003; Wetherell 1998, 2001c).

Trešajā nodaļā autore selektīvi raksturo to autoru atziņas, kas būtiski ietekmējušas etniskās un nacionālās identitātes kā sociāli konstruētu fenomenu izpratnes attīstību, kā arī

ietekmējušas darba 4., 5. un 6. nodaļā padziļināti pētītās diskursa analīzes pieejas. Aplūkoto pieeju autoru vidū ir, pirmkārt, antropologs Frederiks Barts (*Thomas Fredrik Weybye Barth*) un viņa etnisko robežu teorija (Barth 1969), kas tiek uzskatītu par konceptuālu pagrieziena etnisko grupu izpētē. Otrkārt, šajā nodaļā ir sniegts Ričarda Dženkinsa (*Richard Jenkins*) ideju kopsavilkums. R.Dženkins ir F.Barta ideju sekotājs un simboliskā interakcionisma pieejas viens no spilgtākajiem pārstāvjiem identitātes pētniecībā. Treškārt, autore aplūko Benedikta Andersona (*Benedict Richard O'Gorman Anderson*) nācijas veidošanās vēstures izpēti un viņa ārkārtīgi ietekmīgo ideju par nāciju kā iedomātu kopienu (Anderson 2006/1983), jo pēdējo divdesmit gadu laikā gandrīz neviens teorētisks darbs par nacionālo identitāti neiztiek bez atsauces uz šo ideju, kas sasaucas ar sociālā konstrukcionisma pozīcijām aplūkot nacionālo identitāti kā sociāli konstruētu. Ceturtkārt, šajā nodaļā ir raksturota instrumentālistu pieeja etnisko grupu un nacionālisma pētniecībā, aplūkojot Pola Brasa (*Paul R. Brass*) teoriju, kur etniskā piederība tiek skatīta kā politisks resurss noteiktu mērķu sasniegšanai, kas atbilstoši tiek arī konstruēta un mobilizēta elites grupu interesēs.

Trešajā nodaļā aplūkotie autori visi ir uzskatāmi par sociālā konstrukcionisma virziena pārstāvjiem, taču viņi neaplūko identitāti kā diskursīvu fenomenu, kas savukārt raksturo visas trīs tālāk aplūkotās diskursa analīzes pieejas - S.Hola kultūras studiju pieeju, diskursīvo psiholoģiju un kritisko diskursa analīzi. Tātad 4., 5. un 6. darba nodaļa ir veltīta minēto diskursa analīzes pieeju izpētei, uzmanību pievēršot līdzīgajam un atšķirīgajam šajās teorijās attiecībā uz darba galvenajiem jēdzieniem – identitātes konstruēšanu, diskursu, ideoloģiju un indivīda rīcībspēju.

Teorētiskās izpētes noslēgumā – 7.nodaļā – ir sniegts autores skatījums uz galvenajiem jēdzieniem, konfrontējot diskursa analīzes dažādās pieejas un formulējot teorētiskās atziņas, balstoties uz kurām izstrādāta pētījuma metodoloģija un veikta empīrisku datu analīze.

8.nodaļa ir veltīta empīriskā pētījuma metodoloģijai, un tajā tiek aplūkotas diskursa analīzes pētījumu īpatnības, tekstu atlases, pētījuma validitātes un reflektīvās pieejas jautājumi. Šajā nodaļā autore sniedz padziļinātu empīrisku avotu aprakstu un analīzi, kā arī empīriskās analīzes tehniku raksturojumu, skatot to trīs dimensijās: interpretatīvā repertuāra identificēšanas līmenī, diskursīvo stratēģiju analīzes līmenī un lingvistisko elementu analīzes līmenī.

Darba 9.nodaļa sniedz ieskatu iepriekš veiktajos pētījumos etniskās un nacionālās identitātes izpētē Latvijā. Šīs nodaļas mērķis ir gan raksturot Latvijas kontekstu, bez kura izpratnes ir grūti skaidrot etniskās un nacionālās identitātes konstruēšanas īpatnības, gan arī sniegt ieskatu par galvenajām atziņām un pieejām etniskās un nacionālās identitātes pētniecībā Latvijā.

Darba 10., 11. un 12. nodaļā ir apkopota autores veiktā diskursu analīze, kurā galvenā uzmanība ir pievērsta etniskās un nacionālās identitātes konstruēšanā izmantoto interpretatīvo repertuāru un ar to saistīto diskursīvo stratēģiju un lingvistisko elementu analīzei. 10.nodaļa ir veltīta fokusa grupu diskusiju interakcijā manifestēto interpretatīvo repertuāru analīzei, savukārt 11.nodaļa ir veltīta interneta diskusiju interakcijā manifestēto interpretatīvo repertuāru analīzei. 12.nodaļā autore izvērš diskusiju par 10. un 11. nodaļā veiktās diskursa analīzes rezultātiem. Pirmkārt, autorē diskutē par interakcijas konteksta ietekmi uz interpretatīvo repertuāru aktualizāciju fokusa grupu un interneta diskusiju interakcijā, aplūkojot tādas faktorus kā vārdu ņemšanas kontrole, tēmu kontrole, anonimitātes līmenis, interakcijas reaktīvais aspekts. Otrkārt, autore izvērš diskusiju par ideoloģiju manifestāciju fokusu grupu un interneta diskusijās un rīcībspējas izpausmēm identitātes konstruēšanā.

Promocijas darbu noslēdz secinājumi, kuros apkopotas galvenās pētījumā iegūtās atziņas un formulētas promocijas darbā aizstāvētās tēzes.

1. PĒTĪJUMA GALVENIE JĒDZIENI

Visi darba centrālie jēdzieni, bet, jo īpaši, identitātes, ideoloģijas un diskursa jēdziens, ir sociālās zinātnēs dažādi interpretēti. Lai gan aplūkotās teorijas visas ir saistītas ar sociālā konstrukcionisma pieeju, minētie jēdzieni dažkārt ir interpretēti atšķirīgi. Lai novērstu iespējamus pārpratumus un teorētiskās neskaidrības, autore reflektē par atšķirībām un interpretāciju daudzveidību, kā arī precizē savu pozīciju, un turpmākajā analizē izmanto tās jēdzienu definīcijas, kas ir sniegtas šajā nodaļā.

1.1. Identitātes jēdziens sociālajās zinātnēs

Promocijas darbā identitāte tiek aplūkota kā diskursīva sociāla konstrukcija, kas neveido kādu noslēgtu veselumu, bet drīzāk ir uztverama kā process, kurā diskursīvi tiek veidots priekšstats par sevi, savu piederību kādām grupām, kā arī citiem. Šāda identitātes jēdziena izpratne izriet no sociālā konstrukcionisma pieejas, kā arī īpaši S.Hola identitātes jēdziena izpratnes, kur identitāte tiek aplūkota kā mainīga, situatīva un daudzveidīga, pretstatot priekšstatam par identitāti kā kaut ko stabilu un nemainīgu (Hall 1989, 1992c, 1993, 1996b, 1996c/1988, 2003). Saskaņā ar S.Hola pieeju identitāte tiek aplūkota kā situatīva identificēšanās ar kādu no sociālajām kategorijām jeb kā M.Fuko to interpretē – „subjekta pozīcijām”, un dažas no tām ir saistītas ar tādām piederības kategorijām kā dzimums, vecums, etniskā un valstiskā piederība, šķiriskā piederība, politiskā pārliecība, reliģiskā piederība utt.

Alternatīvs jēdziens identitātei, kas bieži ir sastopams konstrukcionistu tekstos, ir jēdziens „subjektivitāte”. Tā izpratnē liela ietekme ir M.Fuko darbiem, kuros subjektivitāte tiek aplūkota kā diskursa rezultāts. Subjektivitāte veidojas, cilvēkiem mēģinot atbildēt uz jautājumu: „Kas es esmu?”, un, balstoties uz diskursīvajām zināšanām par realitāti, radot noteiktu stāstu jeb naratīvu par sevi. Tāpat kā diskursi ir vēsturiski specifiski, arī subjektivitāti var aplūkot kā vēsturiski noteiktu. M.Fuko subjekti ir „padevīgie ķermeņi” (angliski „docile bodies”), kas tiek diskursīvi radīti, un viņa teorijas ietvaros indivīda rīcībspēja netiek aplūkota vispār:

„[disciplinārā vara] „dresē” mobilas, juceklīgas un nevērtīgas ķermeņu un spēku masas un lielu skaitu individuālu elementu – atsevišķas šūniņas, organiskas autonomijas, ģenētiskas identitātes un pēctecības, kombinētus segmentus. Disciplīna „ražo” indivīdus; tā ir specifiska varas tehnika, kas indivīdus pieņem reizē kā savu vingrinājumu objektus un instrumentus.” (Fuko 2001/1975: 156).

Autore šai pozīcijai nepiekrīt, un līdzīgi kā citi teorētiķi (Barker 2002, 2004; Burr 2003) uzskata, ka ir pamatoti teorētiski konceptualizēt rīcībspēju kā diskursīvi determinētu spēju rīkoties, atzīstot, ka tā ir ierobežota un sociāli noteikta.

Angliski daudzos tekstos tiek izmantots arī jēdziens „pašidentitāte” (angliski „self-identity”), kas raksturo to, kā indivīdi domā par sevi jeb kādu sevis naratīvu tie ir izveidojuši, ar kuru emocionāli identificējas. S.Hols to aplūko kā pagaidu emocionālo piesaisti diskursīvi konstruētajām subjekta pozīcijām (Hall 1996b). Līdz ar identificēšanos ar kādu diskursīvi noteiktu subjekta pozīciju, indivīds rada savu pašidentitāti, kas ietver arī ilūziju par pašidentitāti kā kaut ko veselu un viengabalainu (Barker 2004).

Diskursīvās psiholoģijas pārstāvji savukārt lieto jēdzienu „patība” (angliski „self”), kas apzīmē identitātes reprezentāciju un ir saistīts ar diskursīvās psiholoģijas pieejas izveidošanās vēsturi. Diskursīvā psiholoģija ir veidojusies kā alternatīva pieeja kognitīvajai psiholoģijai, balstoties uz sociālā konstrukcionisma un poststrukturālistu atziņām (Potter & Wetherell 1987). Līdz ar to jēdziens „patība” ir lietots saistībā ar kognitīvās psiholoģijas un tās ietvaros izstrādāto patības koncepciju kritiku.

Identitātes jēdziens un ar to saistītie jēdzieni (subjektivitāte, pašidentitāte, subjekta pozīcijas, patība) ir arī daudz kritizēts (Brubaker & Cooper 2004; Maleševič 2004, 2006). Gan Rodžers Brubeikers (Rogers Brubaker) un Frederiks Kūpers (Frederick Cooper), gan Siniša Maleševičs (Siniša Maleševič) uzskata, ka identitātes jēdziens ir pārāk vispārīgs un pārāk neskaidri lietots, lai tam būtu analītiski nozīmīgs pielietojums socioloģijā. S.Maleševiča galvenie kritiskie argumenti ir šādi: identitātes jēdziens apzīmē visu un neko, tas ir empīriski neizmērāms un neskaidrs, jo norāda uz daudziem psiholoģiskiem un sociāliem aspektiem: piederību grupai, pašuztveri, sevis un grupas uztveri, kopīgām vērtībām, emocijām, statusu hierarhiju un kopienas izjūtu (Maleševič 2006: 18). Tādēļ S.Maleševičs uzskata, ka to nevar izmantot sociālo problēmu un procesu izpētē un analizē, jo tā „ir mūsdienu tautoloģija” (ibid: 34).

S.Maleševičs norāda, ka šis jēdziens konceptuāli ir izmantojams tikai Eiropā, jo antropoloģiskie pētījumi liecina, ka, piemēram, noteiktas indiāņu grupas sevi apzinās pilnīgi atšķirīgi, salīdzinot ar eiropiešiem, kā arī jāņem vērā, ka par identitātēm var runāt tikai pēdējo gadsimtu, modernitātes kontekstā, jo tikai pēc feodālās iekārtas atcelšanas, reliģiskās autoritātes samazināšanās, urbanizācijas un industrializācijas rezultātā aktualizējās dažādas sevis apzināšanās formas un identitātes jautājumi plašākā sabiedrības daļā (ibid: 22).

R.Dženkinss, piekrītot minētajiem autoriem, ka bieži vien identitātes jēdziens ir lietots neadekvāti, tomēr uzskata, ka ir nepieciešams veids kā apzīmēt un kā runāt par identificēšanās

procesu, kas ir viens no fundamentāliem, cilvēci raksturojošiem fenomeniem. Viņš akcentē, ka ir jāņem vērā identitātes jēdziena ierobežojumi attiecībā uz cilvēku rīcības skaidrojumu un prognozēšanu, un ir jāatceras, ka identitātes konstruēšana ir process, kas biežāk ir saistīts ar citu kategorizēšanu, nevis pašidentificēšanos, tomēr ietver abus šos procesus un tie ir dialektiski saistīti (Jenkins 2008b/1996: 14-15).

Promocijas darba autore pievienojas R.Dženkinsa viedoklim un uzskata, ka, ja jau cilvēki runā par savām identitātem, tad saskaņā ar diskursa analīzes pieeju tas jau tāpēc vien ir nozīmīgs sociālās realitātes konstruēšanas elements. Vienlaicīgi autore atzīst, ka identitātes jēdziens kā teorētisks jēdziens ir ļoti uzmanīgi jādefinē un jāoperacionalizē, un savā identitātes jēdziena izpratnē balstās uz S.Hola pieeju, kas identitāti definē kā indivīda situatīvu identificēšanos ar kādu no diskursā noteiktajām subjekta pozīcijām, bet šī situatīvā identificēšanās ar kādu no subjekta pozīcijām ir vienlīdz saistīta gan ar indivīda pašidentificēšanos, gan ar citu kategorizēšanu.

1.2. Identitātes analīzes dimensijas

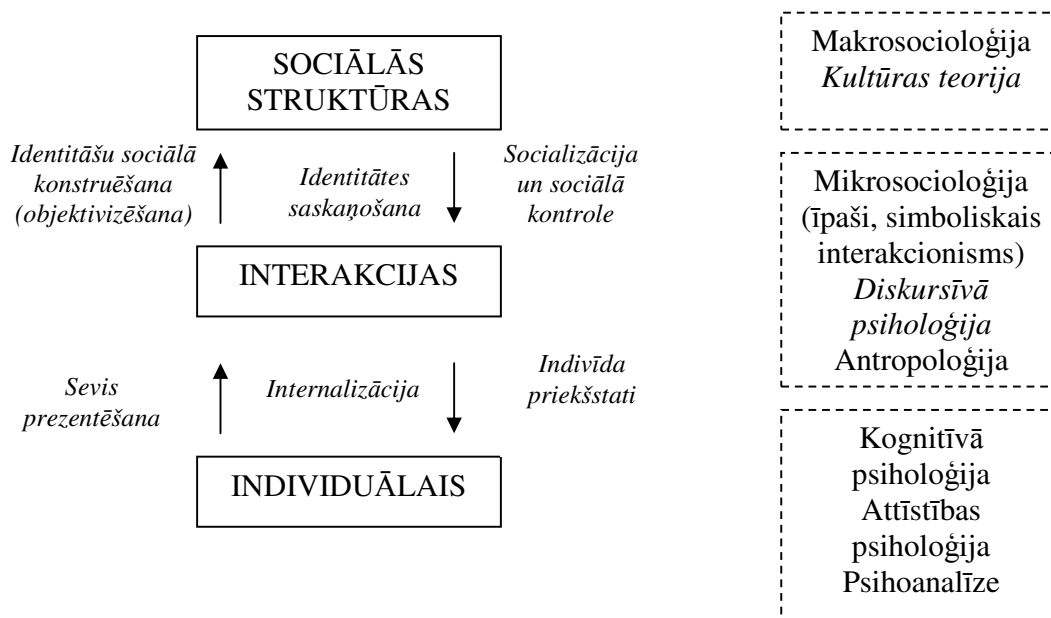
Lai izprastu dažādu nozaru un pieeju savstarpējo saistību sociālās identitātes izpētē, darbā ir izmantota nedaudz adaptēta Džeimsa Kotē (*James E. Coté*) un Čarlza Lavīna (*Charles G. Levine*) (Coté & Levine 2002: 7) un Maikela Verkuītena (*Maykel Verkuyten*) (Verkuyten 2005: 19) sociālās identitātes analīzes shēma, kas veidota uz Džeimsa Hausa (*James S. House*) „personības un sociālās struktūras perspektīvas” bāzes (House 1977).

Minētie autori izdala trīs sociālās identitātes analīzes līmeņus: individuālais, interakcijas un sociālo struktūru līmenis² (1.1. attēls). Individuālais līmenis, ar kura izpēti nodarbojas galvenokārt psiholoģijas pārstāvji, īpaši attīstības psiholoģijas pārstāvji, attiecas uz tiem identitātes aspektiem, kas saistīti ar indivīda personību. Interakcijas līmenis attiecas uz ikdienas kontaktiem dažādās situācijās, un ar to saistītā izpēte ir vērsta uz identitātes veidošanos interakcijas procesā. Tam īpašu uzmanību pievērš antropologi, sociālās psiholoģijas, simboliskā interakcionisma, etnometodoloģijas, sarunu analīzes, kā arī diskursīvās psiholoģijas pārstāvji.

Trešajā - sociālo struktūru līmenī - identitāte tiek pētīta saistībā ar politikas, ideoloģijas, ekonomikas, kā arī dominējošo diskursu lomu identitātes veidošanās procesos. Uz šo analīzes līmeni vairāk ir orientēti sociologi, kultūras teorijas pārstāvji, kā arī sociālās psiholoģijas

² M.Verkuītena (Verkuyten 2005: 19) versijā šie līmeņi tiek saukti: „individuālais”, „interakcijas” un „sabiedrības”, savukārt Dž.Kotē un Č.Lavīna (Coté & Levine 2002: 7) piedāvātajā versijā līmeņu nosaukumi ir: „personības”, „interakcijas” un „sociālo struktūru”.

pārstāvji, kas savu teoriju attīstījuši uz M.Fuko un Luija Altisēra (*Louis Pierre Althusser*) teorijas bāzes (kritiskā diskursīvā psiholoģija). Daudzas pieejas mēģina integrēt dažādus analīzes līmeņus, to vidū arī kritiskā diskursīvā psiholoģija un kritiskā diskursu analīze aplūko identitāti gan interakcijas, gan sociālo struktūru līmenī.

1.1.attēls. Identitātes konstruēšanas process un identitātes analīzes dimensijas

Avots: Izmantojot Dž.Kotē un Č.Lavīna (Coté & Levine 2002: 7) un M.Verkuītena (Verkuyten 2005: 19) attēlus.

1.1. attēlā attēlotais identitātes veidošanās process lielā mērā saskan ar P.Bergera un T.Lukmana (1991/1966) izpratni par sociālās realitātes konstruēšanu un identitātes veidošanos, kas raksturota 2.1. nodaļā. Šajā modelī līdzīgi kā P.Bergera un T.Lukmana teorijā būtiska loma ir interakcijai. Interakcija tiek aplūkota kā saistošais elements starp indivīdu un sociālajām struktūrām, jo sociālās struktūras nepastāv bez indivīdu mijiedarbības, un arī indivīds veidojas, interakciju laikā internalizējot priekšstatus par sociālo realitāti. Tieši interakciju laikā veidojas indivīda priekšstati par sevi, kā arī tiek apgūtas, aktualizētas, apšaubītas un mainītas sabiedrībā pastāvošās normas un vērtības. Līdz ar to šie trīs līmeņi ir savstarpēji cieši saistīti: sociālās struktūras (statuss, likumi, vērtības, diskursi, priekšstati, izveidotās tipizēšanas shēmas jeb stereotipi utt.) nosaka iespējas un ierobežojumus identitātes veidošanās procesam interakcijā. Savukārt indivīda priekšstati pašam par sevi veidojas, balstoties uz interakcijas laikā iegūtajām zināšanām jeb pieredzes (1.1. attēls, bultas pa labi). Interakcijām un to laikā saskaņotajām zināšanām nemitīgi atkārtoties, priekšstati par sevi un pasauli nostiprinās, kļūst pašsaprotami,

bet, konfrontējoties ar citu redzējumu, indivīdiem rodas nedrošība un stress.

Tajā pašā laikā M.Verkuītens noraida determinisko pieeju, jo internalizācijas process nav pielīdzināms klonēšanai, un uzskata, ka indivīds ir aktīvs, rīcībspējīgs interakcijas dalībnieks realitātes konstruēšanas procesā, jo citādāk būtu grūti izskaidrot, kādēļ vienā ģimenē auguši bērni savai etniskajai identitātei piešķir atšķirīgu nozīmi (Verkuyten 2005: 21). Līdzīgi kā P.Bergers un T.Lukmans (1991) M.Verkuītens saskata identitātes veidošanās cikliskumu, jo indivīdi savus priekšstatus par sevi interakcijas procesā nemitīgi saskaņo ar citu priekšstatiem. Priekšstati, piemēram, par savu etnisko piederību un atbilstošajiem uzvedības modeļiem, var gan sakrist, gan nesakrist ar citu priekšstatiem dažādās situācijās, un citu ekspektācijām ir iespējams arī pretoties. Savukārt, atkārtojot noteiktas prakses, tās tiek objektivizētas un institucionalizētas, un kļūst jau par regulējošu spēku (1.1. attēls, bultas pa kreisi).

Rezumējot 1.1. attēlā redzamā modeļa aprakstu, jāatzīmē, ka tas ietver dialektiskas indivīda un sociālās struktūras attiecības, un paredz indivīda rīcībspēju. Autores izvēlētās pieejas kontekstā šo modeli tomēr vēl ir nepieciešams papildināt ar atziņām par identitāti kā diskursīvi konstruētu fenomenu, jo tas, ko mums ir iespējams par identitāti uzzināt, tiek pausts ar valodas starpniecību, un valodai un valodas lietošanas modeļiem interakcijā ir konstruējoša funkcija.

1.3. Nacionālā un etniskā identitāte un saistītie jēdzieni

Nacionālā identitāte un etniskā identitāte, aplūkojot tās konstrukcionisma perspektīvā un ietekmējoties no P.Bergera un T.Lukmana (1991), F.Barta (1969), R.Dženkinsa (2008a, 2008b) un diskursu analīzes pieeju autoriem, abas ir sociālās identitātes formas, kuru pamatā ir kategorizēšanas un pašidentificēšanās diskursīva reproducēšana interakcijas procesos. Līdz ar to šiem fenomeniem ir ļoti daudz kopīgā, bet tie nav gluži viens un tas pats. Kopīgais, kas raksturo gan nacionālo identitāti, gan etnisko identitāti, ir sociāli konstruēti priekšstati par kopīgu izcelsmi un kultūras atšķirībām. Atšķirīgais veidojas no tā, ka jēdziens „nacionālā identitāte” ietver referenci uz valsti vai valstij līdzīgu politisku formu. Ja nacionālisms kā ideoloģija ietver ideoloģisku pamatojumu valsts pastāvēšanai (aktuālai vai potenciālai), un nacionālā identitāte savukārt ietver piederības sajūtu valstij, tad tikai etniskajā piederībā balstītās ideoloģijas jautājumu par savas valsts izveidi neaktualizē (tad tās uzreiz var definēt kā nacionālisma ideoloģijas). Autores izvēlētās perspektīvas ietvaros reference uz valsti ir uzskatāma par galveno atšķirību starp nacionālo un etnisko identitāti.

Lai gan sociālo zinātņu literatūrā diezgan ilgi valdīja nošķirta pieeja – vieni autori

analizēja nacionālismu un ar to saistīto nacionālo identitāti, savukārt citi autori pētīja etnisko grupu attiecības un etniskās identitātes, konceptuāli aplūkojot šīs sociālās identitātes, redzams, ka tās pamatā ir ļoti līdzīgas, jo abas ir diskursīvi reproducētas pašidentificēšanās un kategorizēšanas sistēmas, kuru pamatā ir priekšstati par kultūras atšķirībām. Tomēr nošķirtība izpētē, kā arī dažādās tradīcijas (Eiropas tradīcija un anglo-amerikāņu tradīcija) ir radījusi diezgan lielu terminoloģisku jūkli, tādēļ promocijas darba sākumā ir nepieciešams precīzi definēt, kā tiek saprasti jēdzieni, kas saistīti ar nacionālo un etnisko identitāti.

Vispretrunīgāk interpretētais jēdziens sociālajās zinātnēs saistībā ar etnisko un nacionālo identitāti ir jēdziens „eticitāte”. Šis jēdziens angļiski rakstošajos avotos ir tik pretrunīgi interpretēts, ka vairāki autori to pat atsakās definēt, bet raksturo tā galvenās pazīmes (Fought 2006). Problemātiska ir arī jēdziena “ethnicity” (angļu valodā) latviskošana. Latviešu valodā šobrīd nav vispār pieņemta tulkojuma šim jēdzienam. Par to liecina tas, ka ne Latviešu valodas vārdnīcā (2006), ne Svešvārdu vārdnīcā (2008) nav tāda šķirķļa „eticitāte”. Tajā pašā laikā etnicitātes jēdziens ir parādījies latviski tulkotos darbos, piemēram, 1997.gadā izdotajā Mārtiņa Poiša tulkotajā Entonija Smita (*Anthony D. Smith*) grāmatā „Nacionālā identitāte”, kur jēdzienam „eticitāte” ir veltīta īpaša uzmanība (Smits 1997: 29). Pamatojoties uz šo tulkojumu, autore savā darbā kā latvisko tulkojumu angļiskajam „ethnicity” izmanto vārdu „eticitāte”, lietojot to kā sinonīmu jēdzienam „etniskā piederība” (skatīt 1.1. tabulu, kurā sniegta saistīto jēdzienu klasifikācija).

Jāatzīmē, ka arī angļu valodā jēdzienam „eticitāte” nav pārāk sena vēsture. Daudzu grāmatu socioloģijā autors S.Maleševičs savā grāmatā par etnicitātes socioloģiju norāda, ka plašāku pielietojumu sociālajās zinātnēs jēdziens „eticitāte” ir ieguvis tikai 1960-1970. gados, bet interpretācijas šim jēdzienam sākotnēji ir bijušas ļoti atšķirīgas. Angļu-amerikāņu tradīcijā etnicitāte tika attiecināta lielākoties uz minoritāšu grupām nacionālās valstīs, savukārt, Eiropas sociālo zinātņu pārstāvju vidū bieži vien lietoja jēdzienu „eticitāte” kā sinonīmu jēdzienam „nationhood” (kuram arī nav vispārpieņemta latviska ekvivalenta) (Maleševič 2004: 1). Vienlaicīgi abu tradīciju pārstāvji atzina, ka ir nepieciešams meklēt aizstājēju jēdzienam „rase”, kas 20.gadsimtā plaši tika izmantots sociālajās zinātnēs, bet noteiktu sociālo procesu, kā arī sociālās teorijas attīstības rezultātā 20.gadsimta otrajā pusē vairs netiek uzskatīts par adekvātu. Jēdziens „eticitāte” ir viens no sociālo zinātņu pārstāvju piedāvātajiem risinājumiem, kā apzīmēt ar noteiktu kategorizāciju saistītu piederību. Tiesa, dažādu autoru vidū ir atšķirīgas interpretācijas, kā šos jēdzienus lietot. Piemēram, R.Dženkins uzskata, ka etnicitāte ir jāuztver kā augstākas vispārinājuma pakāpes jēdziens, salīdzinot ar rasi:

„Etnicitāte tomēr ir plašāks klasifikācijas jeb organizēšanas princips nekā „rase” [...]. Tālāk, robeža starp „rasi” un etnicitāti ir vēsturiski nepastāvīga; kas tika uzskatīts par „ar rasi saistīts” pirms 1945.gada, šobrīd publiski ir drīzāk pieņemams kā „ar etnicitāti saistīts” (Jenkins 2008a: 22).

Iepazīstoties ar dažādu citu autoru darbiem, kas iznākuši pēdējo 10-20 gadu laikā, var secināt, ka sociālo zinātņu pārstāvju vidū nav panākta vienošanās attiecībā uz „rases” jēdziena lietošanu, līdz ar to jēdzienu skaidrojumā tomēr ir ietverts arī tas. Autore pilnībā piekrīt uzskatam, ka rase tāpat kā etnicitāte jeb etniskā piederība ir sociāli konstruēts fenomēns, bet ikdienas apziņā jēdzieni „rase” un „eticitāte” neapzīmē vienu un to pašu, un Latvijā tos ir grūti uztvert kā sinonīmus, jo rase vēsturiski ir sociāli konstruēta kā kategorizēšana, kas saistīta ar vizuālu atšķirību konstruēšanu, bet etniskās piederības kategorijas neparedz noteikti arī vizuālas atšķirības. Šāda interpretācija neapšaubāmi ir saistīta ar to sociāli – vēsturisko kontekstu, kurā veidojusies autores kategorizēšanas sistēma, tomēr autores izvēle ir nodalīt šīs divas kategorijas – etniskā grupa un rase, jo citādi var rasties terminoloģiski pārpratumi.

Lai novērstu terminoloģisko neskaidrību jēdzienu lietošanā, turpinājumā autore piedāvā savu jēdzienu klasifikācijas un lietojuma sistēmu, kas attēlota 1.tabulā. Visi darbā izmantotie jēdzieni ir grupēti saistībā ar trīs pamatjēdzieniem - „nācija”, „eticniskā grupa” un „rase”, un klasifikācijas pamatā ir šādas kategorijas:

- Kopienas apzīmējums (nācija, etniskā grupa, rase);
- atbilstošās identitātes (pašidentificēšanās vai kategorizēšanas) apzīmējums (nacionālā identitāte, etniskā identitāte, ar noteiktu rasi saistītā identitāte);
- ar noteikto kategorizācijas sistēmu saistītās ideoloģijas apzīmējums (nacionālisms, etnocentrisms, rasisms);
- sociālo zinātņu literatūrā, kā arī ikdienā un normatīvajos aktos lietotās kategorijas, lai apzīmētu noteiktu grupu.

Vislielākā terminoloģiskā daudzveidība 1.1.tabulā ir vērojama saistībā ar šo pēdējo kategoriju - sociālo zinātņu literatūrā, kā arī ikdienā un normatīvajos aktos lietotās kategorijas. Daži no šiem jēdzieniem ikdienā tiek lietoti nekonsekventi. Piemēram, „nacionalitāte” (angliski „nationality”) ir sinonīms vārdkopai „valstiskā piederība”, ja seko līdzī tam lietojumam tekstos angļu valodā, taču latviešu valodā tam ir divas nozīmes: 1. „Tautība, tauta”; 2. „Piederība pie kādas nācijas” (Latviešu valodas skaidrojošā vārdnīca 2011). Neskatoties uz interpretāciju daudzveidību, autore to klasificē kā jēdzienu, kas apzīmē piederību nācijai vai valstisko piederību.

Nozīmīgs ir arī nošķīrums, kas attiecas uz jēdzieniem „etniskā identitāte” un „eticitāte” - tie netiek lietoti kā sinonīmi un apzīmē dažādas lietas. Līdzīgi šos jēdzienus pēdējos gados ir nošķīruši arī angļiski rakstošie autori, atzīstot, ka līdzšinējā prakse jēdzienu lietojumā daudzos gadījumos nav bijusi konsekventa (Berbrier 2008: 585).

1.1. tabula. Jēdzienu „nācija”, „etniskā grupa” un „rase” un tiem radniecisko jēdzienu klasifikācija

	Kopienas apzīmējums	Sociālo zinātņu literatūrā, kā arī ikdienā un normatīvajos aktos lietotās kategorijas	Identitātes apzīmējums	Ideoloģijas apzīmējums
„Nācija” un radniecīgie jēdzieni	nācija	nacionalitāte/ valstiskā piederība (pilsonība); piederība nācijai (angliski „nationhood”)	nacionālā identitāte	nacionālisms
„Etniskā grupa” un radniecīgie jēdzieni	etniskā grupa	eticitāte/etniskā piederība/ tautība	etniskā identitāte	Etnocentrisms, etnicisms
„Rase” un radniecīgie jēdzieni	rase	rase	ar noteiktu rasi saistītā identitāte	rasisms

1.1 tabulā redzamā jēdzienu klasifikācija ne tikai nodala noteiktus jēdzienus, bet arī parāda jēdzienu grupas, kas ir savstarpēji saistītas, un šeit svarīgi ir atzīmēt, ka rasisms, etnocentrisms un nacionālisms tiek aplūkotas kā ar sociālās kategorizēšanas sistēmām saistītas ideoloģijas.

Rezumējot autore norāda, ka balstoties uz jēdzienu etimoloģisko un socioloģisko skaidrojumu, turpmāk analizē izmantos gan teorijas, kas skaidro nacionālismu, gan etnocentrismu, gan arī rasismu, jo visu šo ideoloģiju pamatā ir līdzīgi kategorizēšanas principi, kā arī ar noteikto kategorizēšanas sistēmu saistītās identitātes veidojas līdzīgi. Arī sociālo zinātņu literatūrā pēdējos gados vērojama pieeja aplūkot minētās ideoloģijas un ar tām saistītās identitātes vienotā pieejā (Brubaker 2004; Fenton 2010; Fough 2006 un citi).

1.4. Diskursa jēdziens mikro un makro pieejās

Diskursa jēdziens un diskursa analīze sociālajās zinātnēs aktualizējās līdz ar lingvistisko pagrieziena filozofijā. Viena no šī principiālā pagrieziena galvenajām idejām ir skatījums uz valodu un domāšanu ne tikai kā uz savstarpēji saistītiem fenomeniem, bet pat nenodalāmiem fenomeniem, aplūkojot valodu kā domāšanas pamatu, kas nodrošina mūs ar kategoriju sistēmām un piešķir nozīmes mūsu pieredzei. Saskaņā ar šo viedokli valoda konstruē nevis reprezentē mūsu pieredzi un arī plašāk – sociālo realitāti.

Tajā pašā laikā diskursa jēdziena un diskursa analīzes piejās var nodalīt divas principiāli atšķirīgas izpratnes, ko var apzīmēt kā mikro un makro pieejas jeb, kā tās apzīmē Vivjēna Barra (*Vivien Burr*), mikro un makro sociālā konstrukcionisma versijas (Burr 2003).

Mikro sociālā konstrukcionisma ietvaros (piemēram, diskursīvā psiholoģija) diskursa jēdzienu attiecina uz situatīvu valodas lietojumu sociālajās interakcijās (Potter & Wetherell 1987). Šīs pieejas ietvaros tiek uzsvērts valodas performatīvais un uz darbību orientētais raksturs, uzskatot, ka dažādi apgalvojumi interakcijā pilda noteiktu funkciju un cilvēki izmanto sabiedrībā pastāvošos kopīgos kultūras resursus (interpretatīvos repertuārus) kā instrumentu savu mērķu īstenošanai (izvērstāk šo pieeju autore raksturo 5.nodaļā „Diskursīvās psiholoģijas pieeja identitātes izpētē”).

Savukārt makro sociālā konstrukcionisma pārstāvji (piemēram, M.Fuko un viņa pieejas sekotāji) jēdzienu „diskurss” lieto, sasaistot to ar „patiesības režīmiem” un varas attiecībām, aplūkojot diskursu kā sociālās realitātes uztveri un institucionālo un sociālo praksi determinējošu spēku, un skatot to plašākā sociālā kontekstā. Šīs pieejas pārstāvji neanalizē valodas situatīvu lietojumu kādā noteiktā kontekstā, bet gan to, kā sabiedrībā kopumā noteiktās valodas formas ierobežo un nosaka ne tikai to, kas vispār var tikt domāts un pateikts, bet arī darīts (izvērstāk šo pieeju autore raksturo 2.2.3.nodaļā „Fuko konstrukcionisms”).

Vienlaicīgi mikro un makro sociālā konstrukcionisma versijas nav jāuzskata par viena otru pilnīgi izslēdzošām (Burr 2003: 22), un promocijas darbā aplūkotās diskursu analīzes pieejas (4., 5., 6.nodaļa) ilustrē vairākus mēģinājumus veidot mikro un makro līmeņu analīzes sintēzi, kur būtu apvienota gan situatīva valodas lietojuma - runāta vai rakstīta teksta analīze, gan sociālo struktūru un institucionālo prakšu, kurās noris šīs interakcijas, analīze. Viens no konceptuālākajiem šādiem sintēzes piedāvājumiem ir kritiskās diskursu analīzes pārstāvja N.Fērklafa diskursu analīzes pieeja (skatīt darba 6.1.nodaļā). Savu interpretāciju mikro un makro līmeņa sintēzei, kur uzmanība pievērsta varas un ideoloģijas jautājumiem un kas būtiski

ietekmējusies no M.Fuko teorijas, piedāvā kritiskās diskursīvās psiholoģijas pārstāvji (skatīt darba 5.nodaļā).

Ietekmējoties no kritiskās diskursu analīzes un kritiskās diskursīvās psiholoģijas, autore jēdzienu „diskurss” lieto, lai apzīmētu visa veida runātu un rakstītu tekstu, kas veido kādas jēgpilnas nozīmes, jo darbā galvenā uzmanība ir pievērsta diskursu izpētei interakcijas līmenī ikdienas situācijās.

1.5. Ideoloģijas jēdziena interpretācija

Ideoloģijas jēdziens ir viens no vispretrunīgāk interpretētajiem jēdzieniem sociālajās zinātnēs, un to viennozīmīgi neuztver arī ikdienas apziņā. Nereti tas tiek uztverts emocionāli saasināti un asociēts ar kādu noteiktu politisko režīmu vai noteiktu interpretāciju, un līdz ar to rada pārpratumus. Jautājumā par ideoloģijas jēdziena izmantošanu socioloģijā autore pievienojas S.Maleševiča un viņa kolēģu viedoklim (Maleševič & MacKenzie 2002), ka tas var būt teorētiski un empīriski nozīmīgs un palīdz izprast sociālo realitāti, šo jēdzienu interpretējot atbilstoši teorētiskajām pieejām un sociālajiem procesiem 21.gadsimta sākumā un norobežojoties no tās ideoloģijas jēdziena izpratnes, kas ir ietverta klasiskajā marksismā.

Pilnīgi piekrītot poststrukturālisma teorētiķiem, piemēram, M.Fuko, kas kritizē marksistu ideoloģijas jēdzienu kā neizmantojamo, jo nav iespējams pretnostatīt ideoloģiju zinātnei, patiesību meliem, un ideoloģiju nevar aplūkot kā viltus apziņu (Fuko 1995), autore norobežojas no ideoloģijas izpratnes patiesības/ melu kategorijās, kā arī no ideoloģijas izpratnes, kas saistīta ar dalījumu šķirās un ražošanas attiecībām, bet aplūko ideoloģijas jēdzienu plašāk, attiecinot to uz piederību dažādām sabiedrības grupām (pēc dzimuma, vecuma, etniskās, nacionālās piederības utt.). Ideoloģija netiek aplūkota tikai kā vienas grupas pārstāvju apzināta manipulācija ar citiem, bet, ietekmējoties no M.Biliga un S.Hola, tiek atzīts, ka ideoloģija var būt arī neapzināta prakse, ikdienas rutīna, kur noteiktas prakses tiek uztvertas kā pašsaprotamas un „dabiskas” (Billig 1995, 2002; Hall 1996b, Maleševič 2002: 102):

„Noteiktas ideoloģijas sabiedrības vairākums pieņem, jo tās veiksmīgi spēj sevi prezentēt kā tādas, kas piedāvā konkrētu materiālo labumu, spēj apelēt pie noteiktām interesēm un emocijām, piedāvā simboliskas balvas vai arī ir tradicionālās habitus darbības daļa.” (Maleševič 2002: 103).

Ideoloģijas galvenais indikators ir sociālās realitātes interpretācija vienas grupas interesēs, noliedzot un de-legitimējot citas realitātes interpretācijas. Autore neuzskata, ka tikai sabiedrībā

dominējošo grupu pasaules izpratne būtu uzskatāma par ideoloģiju, jo ideoloģijai nav jābūt noteikti dominējošai ideoloģijai, un ideoloģisku diskursu var reprezentēt arī neliela grupa.

Promocijas darbā galvenā uzmanība ir veltīta ideoloģijas izpausmēm valodā jeb ideoloģiskajiem diskursiem, un to saistībai ar identitātes veidošanās procesiem ikdienas apziņas līmenī.

1.6. Rīcībspēja kā sociāli determinēta indivīdu spēja rīkoties

Viens no centrālajiem socioloģijas teorijas jautājumiem ir diskusija par struktūras un indivīda attiecībām – vai sociālajai struktūrai ir determinējoša nozīme indivīda dzīvē, vai arī indivīds ar savu sociālo darbību veido sabiedrību, un kā tiek interpretēta indivīda rīcībspēja. Atbildes uz šiem jautājumiem principiāli iezīmē teorētisko pieeju – vai tā ir uzskatāma par makrosocioloģisku, mikrosocioloģisku, vai tas ir mēģinājums savienot šīs abas pieejas.

Atšķirīga izpratne par indivīda rīcībspēju raksturo arī mikro sociālā konstrukcionisma un makro sociālā konstrukcionisma pieejas. Ja mikro sociālā konstrukcionisma pieejas ietvaros tiek atzīta atsevišķu indivīdu konstruējošā aktivitāte interakcijas laikā, un tas paredz indivīda rīcībspēju (diskursīvā psiholoģija), tad makro sociālais konstrukcionisms indivīdu darbību konceptualizē kā diskursīvo un sociālo struktūru definētu, uzskatot, ka indivīdiem nav kapacitātes ietekmēt notiekošos procesus (Fuko konstrukcionisms) (Burr 2003: 23).

Autores interpretācijā rīcībspējas jēdziens raksturo indivīda spēju rīkoties un ietekmēt kādus sociālos procesus, un indivīda rīcībspēja ir sociāli determinēta tajā nozīmē, ka ir sociāli noteikti resursi, kas dažādās pakāpēs nodrošina indivīdam spēju rīkoties, un dažiem aģentiem, piemēram, elites pārstāvjiem, ir lielāka rīcībspēja kā citiem. Rīcībspējas jēdziena definējumā ir izmantota kultūras studiju virziena pieeja (izvērstu apskatu skatīt 4. nodaļā „Etniskās un nacionālās identitātes izpēte kultūras studiju ietvaros: S.Hola teorija”), saskaņā ar kuru rīcībspēja nav suverēnu indivīdu brīvība, brīvā griba, radošums vai oriģinalitāte, bet gan sociāli noteikta indivīdu spēja ietekmēt sociālos procesus (Barker 2004: 4). Šādu rīcībspējas jēdziena interpretāciju var uzskatīt par mikro un makro līmeni sintezējošu pieeju.

Turpmākajā teorijas izklāstā īpaša nozīme ir pievērsta tam, kā dažādu pieeju autori interpretē diskursa, ideoloģijas, identitātes konstruēšanas un rīcībspējas jautājumus (3.-6.nodaļa), bet nākošajā nodaļā ir sniegts sociālā konstrukcionisma perspektīvas raksturojums.

2. SOCIĀLĀ KONSTRUKCIONISMA TEORĒTISKĀS PERSPEKTĪVAS RAKSTUROJUMS

Promocijas darbs ir izstrādāts sociālā konstrukcionisma pieejas teorētiskajā perspektīvā, tādēļ šajā nodaļā ir sniegts izvērsts sociālā konstrukcionisma raksturojums. Sociālais konstrukcionisms ir multidisciplināra pieeja, kas pēdējo četrdesmit gadu laikā ir ieguvusi ievērojamu popularitāti socioloģijas, sociālās psiholoģijas, antropoloģijas, politikas zinātnes, kā arī filozofijas, lingvistikas, sociālā darba un citās nozarēs. Dažādo nozaru pārstāvjus vieno līdzīgā izpratne par sociālo realitāti kā dinamisku, nevis statisku, atzīstot, ka sociālās realitātes dalībnieki aktīvi konstruē savu ikdienas pasauli. Līdz ar to daudzi fenomeni, kas agrāk tika uztverti kā pašsaprotami, dabiski vai metafiziski, sociālā konstrukcionisma ideju ietekmē ir pakļauti socioloģiskai analīzei.

Pārsvarā sociālo zinātņu pārstāvji attiecībā uz kādu fenomenu norāda, ka tas ir sociāli konstruēts tajos gadījumos, kad iepriekš tas ir ticis uzskatīts kā ārpus sociālās ietekmes esošs. Spilgtākie piemēri ir tādi fenomeni kā skaistums, dzimums, morāle, pataloģija, rase, seksualitāte. Ja kādreiz pastāvēja viedoklis, ka tie ir dabas likumu vai metafizisko spēku noteikti, tad sociālā konstrukcionisma pārstāvji ir centušies parādīt, ka šie fenomeni ir vēsturiski specifiski, atšķirīgi interpretēti dažādās kultūrās, un pētnieki nošķir pētāmā fenomena fizioloģiski noteiktās un sociālās dimensijas, analīzi pievēršot fenomena sociāli konstruētajai dimensijai (piemēram, bioloģiski noteiktais dzimums un sociāli konstruētais dzimums, bioloģiski noteiktā slimība un sociāli konstruētā slimības pieredze) (Weinberg 2009: 283).

Sociālie konstrukcionisti minētos fenomenus aplūko kā noteiktu sociāli vēsturisko procesu un sociālās interakcijas rezultātu, taču tas nenozīmē, ka sociālā konstrukcionisma pārstāvji noliegtu to objektīvu eksistenci (attiecībā uz pēdējo aspektu gan jāatzīmē, ka dažādu konstrukcionisma virzienu pārstāvju vidū interpretācijas ir atšķirīgas, izvērstāku apskatu skatīt 2.2. nodaļā „Sociālā konstrukcionisma virzieni sociālajās zinātnēs”).

Sociālā konstrukcionisma izveidē nozīmīga loma ir gan Emīla Dirkema (*Émile Durkheim*) idejām par sabiedrības sociālās organizācijas ietekmi uz klasifikācijas sistēmām, gan Maksa Vēbera (*Max Weber*) atziņām par ideālajiem tipiem, nozīmju veidošanu un sociālās rīcības izprašanas problemātiku socioloģijā, gan Kārļa Marksa (*Karl Marx*) idejām par ideoloģiju un „viltus apziņu”. Ļoti būtiska ietekme sociālā konstrukcionisma izveidē ir Džordža Herberta Mīda (*George Herbert Mead*) simboliskā interakcionisma teorijai un Alfrēda Šuca (*Alfred Schütz*) fenomenoloģijas teorijai (Weinberg 2008; Berger & Luckman 1991/1966).

Sociālā konstrukcionisma attīstība ir saistāma ar daudziem poststrukturālisma un postmodernisma teorētiķiem, tai skaitā, noteikti būtu jāpiemin M.Fuko, Žaks Deridā (*Jacques Derrida*), P.Burdjē u.c. Principiāla loma sociālā konstrukcionisma kā virziena attīstībā socioloģijā ir P.Bergera un T.Lukmana 1966.gadā izdotajam darbam „Realitātes sociālā konstruēšana” (angliski „The Social Construction of Reality”), kurš ir izstrādāts, attīstot A.Šuca fenomenoloģijas atziņas un kurš ir bijis par pamatu un iedvesmas avotu sociālā konstrukcionisma kā intelektuālas kustības attīstībai pēdējo četrdesmit gadu laikā (Best 2008: 61; Gubrium & Holstein 2008: 11).

Angliski rakstošo sociālo zinātņu pārstāvju vidū pārsvarā tiek izmantots termins „sociālais konstrukcionisms” (angliski „social constructionism”), taču dažos tekstos tiek lietots arī „sociālais konstruktīvisms” (angliski „social constructivism”). Lai gan atsevišķos gadījumos atšķirīgajam terminu lietojumam ir arī kādas nelielas konceptuālas atšķirības, pārsvarā sociālajās zinātnēs šie termini tiek lietoti kā sinonīmi (Weinberg 2009: 295). Džābers F. Gubriums (Jaber F. Gubrium) un Džeimss Holstīns (*James A. Holstein*) argumentē, ka termins „konstruktīvisms” pamatā tiek izmantots eksaktajās zinātnēs, tādēļ sociālajās zinātnēs vēlams būtu lietot terminu „konstrukcionisms” (Gubrium & Holstein 2008: 8). Pamatojoties uz to, ka tā ir vispārpieņemta prakse angliski rakstošo sociālo zinātņu pārstāvju vidū (Gubrium & Holstein 2008: 8; Weinberg 2009: 295), promocijas darbā tiek lietots jēdziens „sociālais konstrukcionisms”.

Turpinājumā autore raksturo galvenās sociālā konstrukcionisma atziņas, pamatojoties uz P.Bergera un T.Lukmana teoriju par realitātes sociālo konstruēšanu, kā arī sniedz ieskatu par sociālā konstrukcionisma virzieniem sociālajās zinātnēs un galvenajiem jautājumiem, kuros sociālais konstrukcionisms tiek kritizēts.

2.1. P.Bergera un T.Lukmana realitātes sociālās konstruēšanas teorija

2.1.1. Zināšanu socioloģijas loma sociālās realitātes izpētē

P.Bergeris un T.Lukmans savas ietekmīgās grāmatas pirmajās lapaspusēs norāda, ka viņu interese un intelektuālais pienesums attiecas uz zināšanu socioloģiju, un viņi uzskata, ka realitāte ir sociāli konstruēta un zināšanu socioloģijas uzdevums ir analizēt šo sociālās konstruēšanas procesu (Berger & Luckman 1991/1966: 13). Apgalvojums, ka realitāte ir sociāli konstruēta, P.Bergeram un T.Lukmanam nenožīmē to, ka objektīvas realitātes nepastāv, bet gan to, ka gan realitāte, gan arī zināšanas par to, ir sociāli relatīvas: „Tas, kas ir „reāls” Tibetas mūkam, var

nebūt „reāls” amerikāņu uzņēmējam. Noziedznieka „zināšanas” atšķiras no kriminoloģijas speciālista „zināšanām.” (ibid: 15). Zināšanas par realitāti tātad ir saistītas ar noteiktu sociālo kontekstu, un šo zināšanu kontekstualitātei ir jākļūst par socioloģijas izpētes lauku. Citiem vārdiem sakot, zināšanu socioloģijas uzdevums ir analizēt, kā noteiktas zināšanas kļūst par sociāli atzītu „realitāti”, kāda ir zināšanu saistība ar sociālo kontekstu, kurā tās rodas. Atšķirībā no saviem priekšgājējiem zināšanu socioloģijā P.Bergers un T.Lukmans uzsver, ka „zināšanu socioloģijai ir jānodarbojas ar visu, kas sabiedrībā tiek uzskatīts par „zināšanām”” (ibid: 27). Viņi uzskata, ka zināšanu socioloģijā par zināšanām ir jāuzskata ne tikai filozofiskas vai zinātniskas atziņas, bet arī ikdienas zināšanas (angliski „commonsense knowledge”). Formulējot zināšanu socioloģijas uzdevumu, P.Bergers un T.Lukmans norāda, ka savu teoriju attīsta uz A.Šuca fenomenoloģijas pamatiem, jo A.Šucs vēl pirms P.Bergera un T.Lukmana norādīja uz šo virzienu zināšanu socioloģijas attīstībai (ibid: 27-28).

P.Bergers un T.Lukmans analizē, kā tas notiek, ka ikdienas realitāte tiek uztverta kā kaut kas pašsaprotams (šķietami objektivizēts), kā subjektīvie procesi un nozīmes tiek objektivizēti un kā veidojas intersubjektīvā ikdienas pasaule. Viņu teorijas centrā ir sociālā interakcija, jo saskaņā ar viņu pieeju tās laikā veidojas zināšanas par sociālo realitāti. Ikdienas mijiedarbībā cilvēks vienlaicīgi konstruē realitāti, bet vienlaicīgi uztver to arī kā dotu – objektivizētu, un to nodrošina trīs darbības (procesi): eksternalizācija, objektivizēšana un internalizācija.

2.1.2. Eksternalizācija, objektivizēšana un internalizācija

P.Bergers un T.Lukmans norāda, ka ikdienas realitāte ir intersubjektīva, tā tiek dalīta ar citiem, bet priekšstati par citiem tiek veidoti, ikdienas situācijās interakcijā izmantojot tipizācijas shēmas (angliski „typificatory schemes”): „Līdz ar to es uztveru citus kā „vīrietis”, „eiropietis”, „pircējs”, „jautrs tips” un tā tālāk. Visas šīs tipizācijas nepārtraukti ietekmē manu interakciju ar citiem.” (Berger & Luckman 1991/1966: 45). Saskaņā ar P.Bergeru un T.Lukmanu sociālā struktūra ir šādu tipizāciju un uz tiem balstītu interakcijas modeļu summa, un tādējādi sociālā struktūra ir nozīmīga ikdienas dzīves realitātes daļa.

P.Bergers un T.Lukmans pauž viedokli, ka sabiedrība pastāv gan kā objektīva, gan kā subjektīva realitāte, un sabiedrība tiek aplūkota kā nepārtraukts dialektisks process, kurā vienlaicīgi notiek eksternalizācija, objektivizēšana un internalizācija.

Sabiedrību kā objektīvu realitāti P.Bergers un T.Lukmans interpretē kā cilvēku darbības

rezultātu – eksternalizācijas sociālo produktu, tā nav bioloģiski vai augstāku spēku noteikta. P.Bergers un T.Lukmans analizē institucionalizācijas procesus, un norāda, ka institucionalizācijas pamatā ir noteiktas darbības atkārtošana līdz tā kļūst par darbības modeli, kas tiek tipizēts: “jebkura tipizācija ir institūcija” (ibid: 72). Savukārt institucionalizētā pasaule indivīda līmenī tiek uztverta kā objektīva realitāte, kurai ir sava vēsture, kā tāda, kas kontrolē indivīdu un ir tam kaut kas ārējs, tomēr jāatceras, kā tā ir cilvēku radīta, sociāli konstruēta objektivitāte. Vienā teikumā P.Bergers un T.Lukmans to definē šādi: “Process, kurā cilvēka darbības eksternalizētie produkti iegūst objektīvu raksturu, ir objektivizēšana” (ibid: 78).

Savukārt internalizācija ir process, kurā objektivizētā sociālā pasaule tiek apgūta socializācijā, jo indivīds nepiedzimst uzreiz kā sabiedrības loceklis, bet gan par tādu kļūst primārās socializācijas rezultātā. P.Bergers un T.Lukmans analizē gan primārās, gan sekundārās socializācijas procesus, un norāda, ka primārā socializācija ir tā, kuras rezultātā indivīds kļūst par sabiedrības locekli, kas dod iespēju viņam saprast savus līdzcilvēkus, un kuras rezultātā pasaule kļūst par nozīmju piepildītu sociālo realitāti. Sekundārā socializācija notiek tad, kad jau socializētam indivīdam ir jāapgūst jauni „objektīvās” sociālās pasaules aspekti.

Aplūkojot P.Bergera un T.Lukmana sociālās realitātes konstruēšanas teoriju klasiskās socioloģijas diskusijas „indivīds – sabiedrība” un „rīcībspēja – struktūra” kontekstā, jānorāda, ka P.Bergers un T.Lukmans savā teorijā paredz gan aktīvu indivīda lomu (indivīds aktīvi piedalās sociālās realitātes konstruēšanā, piešķirot nozīmi objektivizētajām tipizācijas shēmām un veidojot jaunas), gan arī sociālās struktūras ietekmi, jo internalizācijas procesā bērnam tiek savā ziņā uzspiestas zināšanas par sociālo realitāti (ibid: 151). Zināšanu internalizācija notiek ar valodas starpniecību, tādēļ valodai kā sociālās realitātes konstruēšanas elementam P.Bergers un T.Lukmans piešķir īpašu nozīmi savā teorijā.

2.1.3. Valodas loma sociālās realitātes konstruēšanā

Visi trīs sociālās realitātes konstruēšanas procesi - eksternalizācija, objektivizēšana un internalizācija nav iespējami bez valodas, līdz ar to „valodas saprašana ir principiāli nepieciešama, lai saprastu ikdienas dzīves realitāti” (Berger & Luckman 1991/1966: 153).

Valodas apgūšana P.Bergeram un T.Lukmanam ir viens no svarīgākajiem elementiem socializācijas procesā bērībā, jo ar valodas starpniecību bērni iemācās vārdus un to nozīmi, un iemācās kategorizēt pasauli (internalizācijas process).

Valoda liek cilvēkiem tipizēt pieredzi un konstruēt modeļus, lietot sev un citiem nozīmīgas valodas kategorijas. Ar valodas starpniecību indivīda personīgā pieredze kļūst pieejama citiem cilvēkiem (eksternalizēta). Saistībā ar objektivizēšanu P.Bergers un T.Lukmans norāda, ka valoda objektivizē pasauli, sakārto to. Savukārt runājot valodā objektivizētie fenomeni kļūst par indivīda apziņas daļu – tiek internalizēti, līdz ar to var runāt par visu trīs procesu - eksternalizācija, objektivizēšana un internalizācija – nemitīgo cikliskumu (ibid: 173).

P.Bergers un T.Lukmans uzskata, ka valoda neizbēgami liek cilvēkam konstruēt pasauli noteiktā veidā: „Valoda, kas tiek lietota ikdienas dzīvē, nepārtraukti mani nodrošina ar nepieciešamo objektivizēšanu un pozicionē kārtību, saskaņā ar kuru tā ir jēgpilna un man nozīmīga.” (ibid: 35). Viņi aplūko valodu ne tikai kā interakcijas instrumentu, bet gan kā sociālas darbības formu – kad cilvēki sarunājas, pasaule tiek strukturēta.

Primārās socializācijas laikā, apgūstot valodu un internalizējot sociālo realitāti, veidojas personas identitāte, un arī šo procesu apraksta P.Bergers un T.Lukmans.

2.1.4. Identitātes veidošanās

Gan sabiedrība, gan indivīds P.Bergeram un T.Lukmanam veidojas interakcijas procesā, un personas identitātes veidošanās notiek primārās socializācijas laikā. No vienas puses, katrs indivīds ir dzimis noteiktos apstākļos – objektīvā sociālajā struktūrā, kurā indivīdam „nozīmīgie citi” – vecāki, radnieki - ir galvenie aģenti, kas īsteno viņa socializāciju. Savā veidā šie galvenie aģenti ir uzspiesti – tos neizvēlas, taču viņi lielā mērā ir sociālās realitātes mediatori. Primārā socializācija notiek gan kognitīvi, gan emocionāli, jo socializācijas laikā bērns arī emocionāli identificējas ar sev „nozīmīgajiem citiem”, pieņemot viņu lomas un attieksmes, un pēc tam tās abstrahējot un vispārinot uz visu sabiedrību. Tajā pašā laikā tas ir arī dialektisks process, kurā ir ietverta gan identificēšanās ar saviem tuviniekiem („nozīmīgajiem citiem”), gan arī pašidentificēšanās. Kā raksta P.Bergers un T.Lukmans: “Tajā pašā internalizācijas procesā [indivīda apziņā] subjektīvi izkristalizējas sabiedrība, identitāte un realitāte. Šī izkristalizēšanās sakrīt ar valodas internalizāciju” (Berger & Luckman 1991/1966: 153). Saskaņā ar P.Bergera un T.Lukmana teoriju vienreiz izveidojusies (izkristalizējusies) identitāte nepaliek nemainīga, bet gan tiek modificēta, mainoties sociālajām attiecībām. Līdz ar to P.Bergers un T.Lukmans vieni no pirmajiem iezīmē izpratni par identitāti kā mainīgu un sociāli konstruētu fenomenu, jo ikdienas interakcijās mēs kā cilvēki konstruējam paši savu un savu apkārtējo cilvēku identitātes,

izmantojot dažādas tipizācijas shēmas (ibid: 194).

Turpinājumā par dažādiem sociālā konstrukcionisma virzieniem socioloģijā, kas visi ir vairāk vai mazāk ietekmējušies no P.Bergera un T.Lukmana realitātes sociālās konstruēšanas teorijas, bet atšķirīgi interpretē zināšanu sociālo relatīvismu, objektīvās pasaules izzināšanas iespējamību, kā arī valodas nozīmi sociālās realitātes izpētē.

2.2. Sociālā konstrukcionisma virzieni sociālajās zinātnēs

2.2.1. Vulgārais, kontekstuālais un stingrais konstrukcionisms

Sociologs Džoels Bests (*Joel Best*) izdala trīs sociālā konstrukcionisma interpretācijas: vulgārais konstrukcionisms (angliski „vulgar constructionism”), kontekstuālais konstrukcionisms (angliski „contextual constructionism”) un stingrais konstrukcionisms (angliski „strict constructionism”) (Best 1995, 2008).

Par vulgāro konstrukcionismu Dž.Bests sauc tādu sociālā konstrukcionisma izpratni, kas vienkāršoti pieņem, ka tas, kas ir sociāli konstruēts, nav reāls, bet ir izdomājums, “vienkārši tikai pieņemta interpretācija” (Best 2008: 47), un līdz ar to tiek uzskatīts kā kaut kas nenozīmīgs. Šāda interpretācija sociologiem nav pieņemama, un kā norāda Kimberlija Krenšova (*Kimberlé Crenshaw*): “Apgalvot, ka tāda kategorija kā rase vai dzimums ir sociāli konstruēta, nenozīmē teikt, ka šai kategorijai nav nozīmes mūsu pasaulē” (Crenshaw 2008: 191). Pārpratumi ar vulgarizētu konstrukcionisma interpretāciju visbiežāk rodas neakadēmiskā vidē, kur popularitāti ir ieguvuši tieši tie sociālā konstrukcionisma pētījumi, kas atmasko kādus patiešām nepastāvošus, sociāli izdomātus fenomenus, piemēram, priekšstatus par to, ka NLO ir nolauņējuši cilvēkus un tml. (Best 2008: 45).

Kopumā sociologu aprindās vulgārais konstrukcionisms netiek uzskatīts par sociālā konstrukcionisma paradigmas ietvaros pastāvošu virzienu socioloģijā, bet gan drīzāk tiek uztverts kā pārpratums, kas konceptuāli neatbilst P.Bergera un T.Lukmana idejām (Best 2008: 46), tomēr tieši vulgārā konstrukcionisma interpretācijas dēļ sociālais konstrukcionisms ir saņēmis daudz kritikas (detalizētāk skatīt 2.3. nodaļā: Sociālā konstrukcionisma kritika un diskusija).

Kontekstuālais un stingrais konstrukcionisms kā sociālā konstrukcionisma pieejas ir radušās Stīva Vulgara (*Steve Woolgar*) un Dorotijas Pavlikas (*Dorothy Pawluch*) kritikas un tās radītās diskusijas rezultātā. Visplašāko rezonansi šī diskusija radīja sociālo problēmu socioloģijā,

un tās pamatā ir pārmetums konstrukcionisma pārstāvjiem par nekonekvenci analīzē (Best 1995, 2008). S.Vulgars un D.Pavlika pārmet, ka sociālā konstrukcionisma pārstāvji, analizējot sociālo problēmu diskursus³ savā analīzē izmanto dažādus pieņēmumus attiecībā uz zināšanām par objektīvo realitāti (Woolgar & Pawluch 1985a, 1985b). Citiem vārdiem sakot, S.Vulgars un D.Pavlika kritizē to, ka pētnieki savā analīzē pieņem, ka viņi zina objektīvo realitāti, atšķirībā no tiem diskursa nesējiem, kuru izteikumus viņi analizē. Šādu praksi S.Vulgars un D.Pavlika nosauc par ontoloģisko faktu izkropļošanu (angliski „ontological gerrymandering”).

Atbildot uz S.Vulgara un D.Pavlikas kritiku (Woolgar & Pawluch 1985a) sociologu vidū izveidojās divas nometnes: stingrā konstrukcionisma pārstāvji un kontekstuālā konstrukcionisma pārstāvji.

Stingrā konstrukcionisma pārstāvji ir tie, kas uzskata, ka S.Vulgara un D.Pavlikas kritika ir pamatota, un pētnieku pieņēmumus par realitāti, kā arī cita veida informāciju (piemēram, statistikas datus vai aptauju rezultātus), kas pēc savas būtības tāpat ir sociālās konstrukcijas, ir nepieciešams izslēgt no analīzes. Savukārt kontekstuālā konstrukcionisma pārstāvji nepretendē pilnībā izvairīties no jebkādiem pieņēmumiem par sociālo realitāti, bet atzīst, ka analītiķiem ir uzmanīgi jāizvēlas pieņēmumi, kas tiek iekļauti analīzē, un ir jāpārbauda to ticamība. Kontekstuālā konstrukcionisma pieejas galvenais uzdevums ir analizēt izpētes fenomenus saistībā ar situācijas kontekstu – kas ir konkrētā diskursa paudēji, kādos vēsturiskos apstākļos, kāds ir viņu mērķis, kā un kādēļ mainās konkrētais diskurss. Līdz ar to, kā norāda Dž.Bests, pētniekiem savā analīzē neizbēgami ir jāizdara vairāki pieņēmumi, taču svarīgi, lai šie pieņēmumi būtu pārdomāti un neizkropļotu analīzi (Best 1995: 346). Lai ilustrētu atšķirības starp stingro un kontekstuālo konstrukcionismu, Dž.Bests izmanto piemēru par noziedzības pieauguma uz ielas diskursa analīzi: stingrā konstrukcionisma pārstāvji šādā analīzē pievērstu uzmanību tikai konkrētā diskursa nesēju izteikumiem, nevērtējot, cik tie ir patiesi vai pamatoti, savukārt kontekstuālā konstrukcionisma pārstāvji savā analīzē varētu izmantot arī statistikas vai aptauju datus par noziedzības situāciju uz ielas, lai salīdzinātu, vai tie arī parāda noziedzības pieaugumu. Tātad – kontekstuālā konstrukcionisma pārstāvji savā analīzē var izmantot dažādus informācijas avotus par sociālo kontekstu, taču tas nemaina principiālo skatījumu, ka arī šie avoti un to sniegtā

³ Sociālā konstrukcionisma pārstāvji 70-to gadu beigās un 80-to gadu sākumā sociālo problēmu socioloģijā nelieto jēdzienu „diskursi”, bet gan apgalvojumi/ pretenzijas (angliski „claims”), bet apgalvojumu jeb pretenziju paušanai angliski lieto apzīmējumu „claimsmaking” (Best 1995; Spector & Kitsuse 1977). Tomēr vēlāk šie paši autori savos tekstos izmanto jēdzienu „diskurss” (Spector&Kitsuse 2001: x), tādēļ lai neradītu lieku terminoloģisko neskaidrību, darba autore visur tekstā atbilstošajās vietās konsekventi lieto jēdzienu „diskurss”, izņemot tos gadījumus, kad tiek izmantoti konkrēto autoru darbu citāti.

informācija ir sociālās konstruēšanas procesā radušies, un tas analīzes procesā ir jāņem vērā un jāizvērtē. Stingrā konstrukcionisma pārstāvji tādu pieeju vērtē kritiski, jo uzskata, ka viena veida sociāli konstruētā realitāte (piemēram, statistika par noziedzības pieaugumu) nevar tikt izmantota, lai izvērtētu otru (diskursus par noziedzības pieaugumu). Autore, definējot savu pozīciju, pievienojas kontekstuālā konstrukcionisma pārstāvjiem, piekrītot, ka ir informācijas avoti, kas vērtējami kā ticami, lai tos izmantotu sociālo attiecību skaidrošanā, lai arī šie informācijas avoti ir radušies sociālo procesu rezultātā un paši var tikt analizēti kā sociālas konstrukcijas. Sociologi vēlas izprast sociālos fenomenus un to, kā un kāpēc tie ir radušies vai transformējušies, tādēļ sociologi analizē izteikumus, diskursus saistībā ar to kontekstu, līdz ar to analīze, kas būtu „tīra” no pieņēmumiem par realitāti, nav iespējama vai arī ir nelietderīga (ibid: 348). Dž.Bests uzsver, ka konsekventi īstenota stingrā konstrukcionisma analīze socioloģijā nav iespējama, jo jebkurš konstrukcionisma pārstāvis socioloģijā, kas veic empīriskus pētījumus, faktiski vienmēr ir kontekstuālā konstrukcionisma pārstāvis (Best 1995, 2008).

2.2.2. Objektīvais un interpretatīvais sociālais konstrukcionisms

ASV sociologs Skots Haris (*Scott R. Harris*) savukārt izdala divus konstrukcionisma virzienus socioloģijā – objektīvais un interpretatīvais sociālais konstrukcionisms. Interpretatīvā sociālā konstrukcionisma pieejas galvenā pazīme ir tā, ka objektiem piešķirtās nozīmes tiek uztvertas kā mainīgas - tās interakcijas procesā tiek radītas, apgūtas un mainītas, atkarībā no konkrētās situācijas. Šīs pieejas galvenās ietekmes ir meklējamas tādos socioloģijas virzienos kā simboliskais interakcionisms, fenomenoloģija un etnometodoloģija; tai ir cieša saite ar kognitīvo socioloģiju, semiotisko socioloģiju, postmodernismu un naratīvu analīzi (Harris 2008: 232). Šī pieeja raksturīga arī P.Bergera un T.Lukmana teorijai par zināšanu apguvi socializācijas procesā un identitātes veidošanos. Interpretatīvā sociālā konstrukcionisma pārstāvjus pētniecībā interesē, kādas nozīmes noteiktos kontekstos tiek piešķirtas un kā tās tiek radītas. Nozīmju piešķiršana sociāliem fenomeniem netiek aplūkota kā pilnīgi spontāna indivīda rīcība, jo indivīda interpretāciju nosaka dažādie resursi, kas ir viņa rīcībā, kā arī sociālie un fiziskie nosacījumi.

Objektīvā sociālā konstrukcionisma pārstāvji savukārt nepēta sociālajiem fenomeniem situatīvi piešķirtās nozīmes, bet gan to, kā noteikti sociālie fenomeni ir radušies sociālo faktoru ietekmē (nevis to nozīmes, bet paši fenomeni) (ibid: 234). Lai gan var pamatot norādīt, ka principā gandrīz visi sociologi ir uzskatāmi par objektīvā sociālā konstrukcionisma pārstāvjiem,

jo sociologi analizē, kā sociālie fenomeni ir saistīti ar citiem sociālajiem fenomeniem, kā tie ir vēsturiski radušies un kā tie tiek pakļauti noteiktām izmaiņām, tomēr sociālā konstrukcionisma pieeja tiek īpaši izcelta nevis tajos gadījumos, kad ir vispāratzīts, ka kāds sociāls fenomens ir sociāli konstruēts, bet gan tajos gadījumos, kad kāds fenomens, kas ticis uztverts kā dabiski noteikts un nemainīgs, tiek analizēts kā mainīgs un sociāls (piemēram, ķermenis, dzimums, rase, etniskā piederība utt.).

Turpinājumā par ļoti ietekmīgu un principiāli atšķirīgu sociālā konstrukcionisma pieeju – uz M.Fuko darbiem balstīto konstrukcionismu, kas sociālo realitāti konceptualizē kā diskursīvu un kura centrālais jēdziens ir „diskurss”.

2.2.3. Fuko konstrukcionisms

Lai gan pastāv dažādas M.Fuko darbu interpretācijas, sociālā konstrukcionisma pieejas pārstāvji aplūko M.Fuko idejas kā konstrukcionisma pieejas caurstrāvētas (Miller 2008: 251; Hall 2004: 346) un būtiskas dažādu konstrukcionisma apakšvirzienu izveidē, tādēļ šī nodaļa ir veltīta M.Fuko teorētiskajām atziņām. Šajā nodaļā autore nepretendē sniegt izvērstu M.Fuko ideju apkopojumu, bet gan iezīmē tās idejas, kas ir īpaši nozīmīgas tālākai konstrukcionisma un diskursa analīzes pieeju pilnveidei kā teorētiskajā, tā arī empīriskajā līmenī. M.Fuko ideju apkopojumā tiek izmantoti ne tikai M.Fuko oriģināldarbi, bet arī sociologa un kultūras studiju teorētiķa S.Hola un KDA pārstāvja lingvистa N.Fērklafa interpretācija par M.Fuko diskursa teoriju (Hall 1992c, 2004; Fairclough 1992).

Sociālā konstrukcionisma un diskursa analīzes kontekstā būtiskākais M.Fuko pienesums ir tas, ka savos tekstos viņš piešķir principiāli jaunu nozīmi jēdzienam „diskurss”. Ja pirms M.Fuko diskursa jēdziens tika aplūkots kā lingvistisks jēdziens, tad M.Fuko interpretācijā diskursā tiek ietverta valoda un prakse (tas, ko saka, un tas, ko dara). Saskaņā ar M.Fuko diskurss konstruē sarunu priekšmetu, tematu, tas definē mūsu zināšanu objektus, ka arī nosaka, kā var runāt un rīkoties noteiktā institucionālajā situācijā. M.Fuko neanalizē rakstītu vai runātu valodas lietojumu, bet gan diskursa iespējamības, tā veidošanās nosacījumus un diskursa noteiktos ierobežojumus, kā saistībā ar konkrēto tematu var runāt un rīkoties. M.Fuko „arheoloģiskā” posma principiālākajā darbā „Zināšanu arheoloģija” pētītais piemērs ir ārprāta kā objekta konstruēšana psihopatoģijas diskursā (Foucault 2004/1972: 32).

Būtiski norādīt, ka M.Fuko izpratnē diskurss nesastāv no viena apgalvojuma, viena teksta

vai vienas darbības. Diskurss ir domāšanas veids, zināšanas, kas parādās saistībā ar daudziem tekstiem un uzvedību noteiktā vēsturiskā situācijā.

M.Fuko interesē nozīmju un zināšanu veidošanās process diskursā, viņš to sauc par diskursu veidošanos (discursive formation), jo saskaņā ar viņa idejām nozīmes un nozīmīga prakse tiek konstruēta ar diskursa palīdzību, un tieši diskurss rada zināšanu objektus. Šajā izpratnē M.Fuko teoriju viennozīmīgi var uzskatīt par sociālā konstrukcionisma virzienam piederīgu. Uz to norāda arī S.Hols:

„Ideja, ka fizikālas lietas un darbības pastāv, bet tām tiek piešķirtas nozīmes un tās kļūst par zināšanu objektu ar diskursu starpniecību, ir konstrukcionistu nozīmju un reprezentācijas teorijas pamatā.” (Hall 2004: 346).

M.Fuko īpaši interesē likumi un prakses, kas rada regulējošos diskursus. Saskaņā ar S.Hola interpretāciju ar diskursu M.Fuko saprot „apgalvojumu grupu, kas nodrošina valodu, lai par kaut ko runātu – veids, kā priekšstatīt zināšanas par kaut ko – konkrētu tēmu konkrētā vēsturiskajā brīdī. [...] Diskurss ar valodas starpniecību rada zināšanas. Bet [...] tā kā visas sociālās prakses ietver nozīmes, un nozīmes veido un ietekmē to, ko mēs darām un mūsu rīcību – visām praksēm ir diskursīvs aspekts” (Hall 1992c: 291). M.Fuko nenoliedz materiālo, reālo lietu eksistenci, bet gan apgalvo, ka nekam nav nozīmes ārpus diskursa, un viņu interesē nevis tas, vai pastāv kādas parādības ārpus diskursa, bet gan tieši pašas diskursīvās prakses, kas rada zināšanu objektus:

“Mums nav jāatgriežas pie stāvokļa pirms diskursa, kur nekas vēl nav ticis pateikts un kurā lietas tikai sāk parādīties no savas pelēkās zonas; un mums nav jātiek arī aiz diskursa, lai atklātu formas, ko tas ir radījis un atstājis aiz sevis; mums ir jāpaliek vai jācenšas palikt paša diskursa līmenī” (Foucault 2004/1972: 53).

M.Fuko argumentē, ka nevis lietas pašas par sevi, bet gan diskurss rada zināšanas, jo mēs varam iegūt zināšanas par lietām tikai tad, ja tām piemīt nozīme. Tādi fenomeni kā „ārprāts”, „sods”, seksualitāte” nozīmīgi pastāv tikai diskursā par tiem. Tādēļ pētījumos par diskursiem ir jāiekļauj šādus elementus (Hall 2004: 347):

- 1) apgalvojumus par „ārprātu”, „sodu”, seksualitāti” utt., kas sniedz mums sava veida zināšanas par šīm parādībām;
- 2) likumus, kas nosaka veidu, kā mēs runājam par šīm tēmām, un izslēdzam citus veidus, kā par tām runāt; likumus, kas nosaka to, kas ir runājams un domājams par ārprātu, sodu vai seksualitāti noteiktā vēsturiskajā brīdī;
- 3) subjektus, kas kaut kādā veidā iemieso (personificē) diskursu (piemēri: „trakais”,

„histēriska sieviete”, „noziedznieks” utt.); kādas īpašības mēs sagaidām, lai būtu šim subjektam piemītošas, tādējādi parādot noteiktā laikā konstruētās zināšanas par tēmu;

- 4) kā šīs zināšanas par tēmu iegūst autoritāti, proti, pretenzijas uz patiesību par konkrēto tematu noteiktā vēsturiskajā situācijā;
- 5) iesaistīto institūciju prakses attiecībā pret subjektu (piemēram, psihoneiroloģiskās slimnīcas, cietumi un citas institūcijas, kuru rīcību regulē un organizē idejas par patiesību);
- 6) apstiprinājums tam, ka atšķirīgs diskurss jeb *epistēma* rodas citā vēsturiskajā situācijā ar savu patiesību, varu un autoritāti, kas regulē sociālās prakses jau citā veidā.

Savā analizē M.Fuko lielu lomu piešķir konkrētajam vēsturiskajam kontekstam, piemēram, garīgās saslimšanas saskaņā ar M.Fuko nav objektīvs fakts, bet gan nozīmīgs fenomens tikai noteikta vēsturiskā perioda ietvaros, tā ir noteikta diskursīva konstrukcija.

M.Fuko būtiskākais ģenealoģiskā posma darbs ir „Uzraudzīt un sodīt” (1975), kur uzmanība no diskursa kā zināšanas konstruējošā spēka pārbīdās uz zināšanu sasaisti ar varu, un tas ir otrs nozīmīgākais M.Fuko ideju pienesums sociālā konstrukcionisma pieejas attīstībā:

„[...] vara rada zināšanas (un nevis vienkārši tās veicinot, tāpēc, ka tās kalpo varai, vai tās lietojot, jo tās ir noderīgas); vara un zināšanas tieši iesaistās viena otrā; nav nedz varas attiecību bez zināšanu lauka korelatīvās uzbūves, nedz zināšanu, kas nepieņem un neveido vienlaicīgi varas attiecības” (Fuko 2001/1975: 30).

Varas un zināšanu attiecības M.Fuko ilustrē ar nozieguma un soda izpēti un norāda, ka, lai pētītu dažādus soda veidus, ir jāpēta, kas noteiktā laika periodā tiek uzskatīts par noziegumu un kas tiek uzskatīts par noziedznieku (Fuko 2001/1975). Tās ir noteiktas prakses, kas saistītas ar noteiktu vēsturisko kontekstu un tehnoloģijām, un šīs prakses ir cieši saistītas ar varas un zināšanu savstarpējām attiecībām, kas izpaužas diskursos. M.Fuko diskursus aplūko kā varas formas, un sauc tos par „patiesības režīmiem”:

„...patiesība nepastāv ārpus varas un bez varas [...]. Patiesība mīt šajā pasaulē, tā radusies šeit, neskatoties uz daudziem ierobežojumiem, un tā saglabā neiztrūkstošas varas izpausmes. Katrai sabiedrībai ir savs patiesības režīms, „ģenerālā politika”, tie ir diskursi, kurus pieņem un kuriem ļauj funkcionēt kā patiesiem, tie ir mehānismi un instances, kuras ļauj atšķirt patiesus un nepatiesus izteikumus, tas ir veids, kādā apstiprina gan vienus, gan otros, tās ir tehnikas un paņēmieni, kurus liek lietā, lai nonāktu pie patiesības, tas ir to personu statuss, kuru pienākums ir norādīt, kas funkcionē pareizi.” (Fuko 1995: 30).

Dažādu M.Fuko darbu interpretācijas viņu sekotāju vidū ir radījušas plašas diskusijas par

indivīdu rīcībspējas izpratni M.Fuko darbos (Miller 2008: 255). Tie autori, kas atsaucas uz M.Fuko agrīnajiem darbiem „Zināšanu arheoloģija” un „Uzraudzīt un sodīt”, pārstāv determinisku konstrukcionisma pieeju, kas noraida indivīda (subjekta) rīcībspēju dominējošo diskursu ietvaros. Šie M.Fuko sekotāji uzsver dominējošo diskursu lomā nozīmju veidošanā, uzskatot, ka dominējošie diskursi piešķir indivīdiem noteiktas esencalizētas identitātes un zināšanas. Apgalvojumi pozicionē subjektus, kas tos ir pauduši, kā arī tos, kam tie ir adresēti, diskursi nosaka „runājošo subjektu iespējamās pozīcijas” (Foucault 2004/1972: 95). Piemēram, uzraugošā, disciplinējošā vara medicīnas nozares diskursā neparedz pacientu brīvību vai autonomiju, medicīnas darbinieku un pacientu rīcības modeļi ir skaidri noteikti. Šajā jautājumā determiniskā Fuko konstrukcionisma pārstāvji ir konfliktējošā pozīcijā ar interpretatīvās socioloģijas pārstāvjiem, tai skaitā, P.Bergeru un T.Lukmanu, kas uzskata, ka ikdienas realitāte veidojas interakcijas procesā, indivīdiem aktīvi iesaistoties nozīmju veidošanā.

Citi M.Fuko sekotāji lielāku uzmanību velta jautājumam, kā ir iespējams pretoties dominējošajam diskursam, atsaucoties uz M.Fuko varas jēdziena interpretāciju: vara kā attiecības, kurās vienmēr ir novērojama arī pretošanās varai, dominējošajam diskursam un zināšanām. Līdz ar to „patiesība” ir dominējošā diskursa un marginalizēto diskursu cīņas rezultāts. Šīs interpretācijas pārstāvji analīzi fokusē uz dažādām marginalizētajām grupām, uzskatot, ka dominējošā diskursa apspiestie nav pilnīgi bez varas esoši (Miller 2008: 257). Vēl viens M.Fuko sekotāju apakšvirziens balstās uz pieņēmumu, ka indivīdi nav pasīvi dominējošā diskursa nesēji, bet gan aktīvi un stratēģiski pozicionē sevi dominējošajos diskursos. Piemēram, Leslijas Milleres (*Leslie Miller*) un Otto Penza (*Otto Penz*) pētījums parāda, kā sievietes, kas nodarbojas ar tādu sporta disciplīnu kā kultūrisms, ielaužoties sporta veidā, kas tradicionāli ir bijis vīriešu sporta veids „dzīvo” it kā divos diskursos - dominējošajā un subordinētajā (Miller & Penz 1991). Minētie autori indivīdu aplūko kā aktīvu interpretējošu būtni, kas spēj manevrēt, izmantojot vairākus diskursus. Tomēr arī paredzot zināmas indivīda manevrēšanas iespējas, Fuko konstrukcionisma izpratnē indivīds jeb M.Fuko formulējumā - subjekts - ir veidojies diskursa ietvaros un nekad nav autonomas nozīmju veidotājs, kā to interpretē simboliskā interakcionisma pārstāvji (Miller 2008: 259).

Rezumējot var norādīt, ka M.Fuko konstrukcionisma versijā indivīda rīcībspēja ir ļoti ierobežota un šim jautājumam M.Fuko nav pievērsis īpašu uzmanību, tomēr vairāki M.Fuko ideju turpinātāji, izstrādājot savas diskursa analīzes versijas, diskusiju par indivīda rīcībspēju ir būtiski izvērсуši, un diskursa un indivīda attiecības aplūko kā dialektiskas, kur diskursi veido sociālos subjektus, bet arī sociālie subjekti spēj restrukturēt diskursīvās prakses (Fairclough 1992: 45)

(skatīt arī 4., 5. un 6.nodaļu par diskursīvās psiholoģijas, kultūras studiju un kritiskās diskursa analīzes pieejām).

M.Fuko pieeja tiek kritizēta par to, ka tā ir pārāk abstrakta un neiekļauj reālu tekstu analīzi, tādēļ vairāki autori uzskata, ka to ir nepieciešams operacionalizēt, lai izmantotu pielietojamā analīzē (Barker & Galasinski 2001: 14; Fairclough 1992: 38).

2.2.4. Naratīvu konstrukcionisms

Vēl viens liels virziens ar apakšvirzieniem, kas tiek saistīts ar sociālo konstrukcionismu, ir naratīvu konstrukcionisms. Centrālie jēdzieni vai jēdziens (atkarībā no interpretācijas) šajā virzienā ir naratīvs /stāsts, kas tiek konstruēts visdažādākajās situācijās un ietver notikumu secības aprakstu. Naratīvu konstrukcionisma apakšvirzieni atšķirīgi definē, ko nozīmē „naratīvs” un ko nozīmē „stāsts”, tomēr viena no izplatītākajām versijām ir šos jēdzienus nošķirt, ar stāstu saprotot cilvēku stāstītos stāstus, savukārt ar naratīvu saprotot dinamisku struktūru, sava veida kultūras formu, kas pastāv sabiedrībā un kas sevī ietver vairākus stāstus un ir šo stāstu struktūras pamatā (nosaka stāstos notikumu secības izkārtojumu, virzību, galveno fokusu utt.). Tajā pašā laikā arī šie autori atzīst, ka naratīvi pastāv tikai konkrētos stāstos un visi stāsti ir naratīvi, līdz ar to stingri nodalīt šos jēdzienus ir sarežģīti (Sparkes & Smith 2008: 311).

Naratīvu analīzē naratīvi tiek aplūkoti kā nozīmīgi kultūras elementi, kas ietekmē cilvēku rīcību. Tiem ir būtiska loma arī identitātes veidošanās procesā, jo cilvēkiem raksturīgs savu identitāti konstruēt un izspēlēt ar stāstu starpniecību. Individīdi tiek aplūkoti kā aktīvas, sociāli konstruētas būtnes, kas dzīvo savos stāstos un veido stāstus par savu dzīvi, uzskatot, ka jebkura pieredze tiek padarīta par nozīmīgu ar naratīvu palīdzību. Līdz ar to naratīviem tiek piešķirta liela nozīme gan nozīmju veidošanas, gan identitātes izpētē.

Naratīvu konstrukcionisma ietvaros tiek izšķirti divi lieli apakšvirzieni, no kuriem viens virziens ir vērsts uz naratīvu nozīmes cilvēku dzīvē analīzi, aplūkojot naratīvu kā domāšanas veidu, caur kuru veidojas cilvēka patība un tiek konstruēta indivīda pieredze. Indivīds tiek aplūkots kā aktīvs savas pieredzes un identitātes veidotājs, kas veido savu dzīves stāstu dominējošajā un/vai konkurējošajā naratīvā (Sparkes & Smith 2008).

Otrs virziens naratīvus aplūko kā līdzekli, ar kura palīdzību tiek artikulēta pasaule, un tā pārstāvjus interesē veids, kā naratīvs funkcionē interakcijā, kā strukturē attiecības. Šī virziena pārstāvjus vairāk interesē naratīvs kā sociāli kulturāls fenomens, un naratīvs tiek aplūkots kā

diskursīva darbība, kā viena no diskursa formām (Elliott 2005: 51). Saskaņā ar šī virziena pārstāvja viedokli indivīdu zināšanas par pasauli ir sociāli un vēsturiski konstruētas, un naratīvs ir veids, kā mēs konstruējam sociālo realitāti. Naratīvi līdz ar to ir sociālā prakse cilvēku interakciju procesā, tā ir darbība, savukārt indivīdu rīcībspēja tiek realizēta attiecībās, kurās tiek stāstīti stāsti. Viena no šī virziena pārstāvēm – Margareta Samersa (*Margaret R. Somers*) attīsta franču filozofa Pola Rikēra (*Paul Ricœur*) ideju par naratīvo identitāti, un izstrādā naratīvo pieeju identitātes pētniecībā socioloģijā (Somers 1994). Savukārt Janošs Lazlo (*Janos Laszlo*) piedāvā izmantot naratīvu pieeju nacionālās identitātes pētniecībā, sasaistot psiholoģijas un vēstures nozares (Laszlo 2008).

Attiecībā uz indivīda rīcībspēju, abi naratīvu konstrukcionisma virzieni atzīst, ka indivīdiem piemīt rīcībspēja un brīvība konstruēt savu stāstu, un kultūrai nav determinējoša ietekme, tomēr indivīdi nevar arī izdomāt kaut ko ārpus sociālā konteksta esoša, jo izmanto tos naratīvos resursus, kas ir viņu rīcībā. Savukārt naratīvie resursi sabiedrībā visiem nav vienlīdz pieejami, un pieejamos naratīvos resursus nosaka sociālais un kultūras konteksts, kurā notiek interakcija.

Rezumējot jānorāda, ka naratīvu konstrukcionisma pārstāvji pārsvarā neuzskata, ka viss ir jāreducē uz naratīvu, bet argumentē, ka naratīvam ir liela nozīme mūsu dzīvē. To var ilustrēt ar dažiem piemēriem: nacionālisma un etnocentrisma ideoloģijas bieži izmanto un ekstrapolē īstus vai izdomātus stāstus par vēsturi, savukārt indivīdi ikdienas interakcijās nemitīgi atsaucas uz saviem un savu paziņu stāstītiem stāstiem par savu ikdienas pieredzi. Viena no nozīmīgākajām autorēm naratīvu pētniecībā Katrīna Rīsmāne (*Catherine Kohler Riessman*) precīzi definē naratīvu un vēstures attiecības:

„Naratīvi neatspoguļo, bet lauž pagātņi. Iztēle un stratēģiskās intereses ietekmē to, kā stāsta stāstītājs izvēlas savienot notikumus un padarīt tos nozīmīgus citiem. Naratīvi ir noderīgi pētniecībā tieši tādēļ, ka stāstu stāstītāji drīzāk interpretē pagātņi, nevis reproducē to. Naratīvu „patiesība” nav viņu ticamā pagātnes reprezentācijā, bet gan tajā, kā tiek savienota pagātne, tagadne un nākotne. Naratīvi piedāvā stāstu stāstītājiem veidu kā iztēloties dzīvi (tāpat kā nācijām, organizācijām, etniskajām, rasu un citām grupām, kas veido kolektīvās identitātes).” (Riessman 2005: 6).

Līdzīgi kā diskursa analīze, arī naratīvu analīze tiek aplūkota gan kā teorija, gan kā metode, un jāpiebilst, ka tāpat kā „diskurss”, arī „naratīvs” ir jēdziens, kas vieno ļoti daudzas dažādas pieejas dažādās nozarēs, taču vienu no plašākajiem pielietojumiem ir guvis psiholoģijā un biogrāfiju pētniecībā (Emerson & Frosh 2004; Laszlo 2008).

Kopumā var secināt, ka sociālā konstrukcionisma pārstāvju vidū sociālajās zinātnēs ir vērojama liela interpretāciju daudzveidība, kas ir arī pamats sociālā konstrukcionisma kritikai.

2.3. Sociālā konstrukcionisma kritika un diskusija

Viens no biežāk citētajiem autoriem saistībā ar sociālā konstrukcionisma kritiku ir Ians Hakings (*Ian Hacking*). Viņa kritika lielā mērā ir vērsta pret vulgarizētu konstrukcionisma ideju izmantošanu, pārlietu bieži un neadekvāti rakstu nosaukumos izmantojot vārdu savienojumu „sociālā konstruēšana”, lai gan rakstā pēc būtības par to nemaz nav rakstīts. Šajos gadījumos konkrētais vārdu salikums tiek izmantots modes pēc, jo „stilīgi izklausās”, līdz ar to, secina I.Hakings, neadekvāta šī vārda savienojuma lietošana ir radījusi priekšstatu, ka jebkas var būt sociāli konstruēts (Hacking 1999: 35). No otras puses, I.Hakings atzīst, ka sociālās konstruēšanas ideja ir ļoti „atbrīvojoša”, jo saskaņā ar to visi sociālie fenomeni ir vēsturisko notikumu, sociālo apstākļu un ideoloģijas produkti, un to nozīmes nav nemainīgas un fiksētas, bet gan var tikt mainītas, aktīvas darbības rezultātā (ibid: 2).

I.Hakings pievērš uzmanību tam, kas konstrukcionistu pētījumos tiek pasniegts kā sociāli konstruēts, un analizē daudzus un dažādus piemērus. Viens no piemēriem ir Helēnas Mousas (*Helene Moussa*) 1992.gadā aizstāvētā disertācija par tēmu „Sieviešu bēgļu sociālā konstruēšana”. I.Hakings uzdod jautājumu, kādēļ virsrakstā ir jālieto vārdu savienojums „sociālā konstruēšana”, ja tas ir pats par sevi saprotams, ka sievietes kļūst par bēglēm kādu sociālo notikumu rezultātā? Atbildot uz savu jautājumu, I.Hakings norāda, ka H.Moussa savā pētījumā nevis analizē to, ka sievietes – bēgļi ir sociāli konstruēts fenomēns, bet gan noteikto kategorizēšanas veidu konkrētā valstī, tātad, nevis pašas sievietes – bēgles, bet gan veidu, kā likumdošanā, sociālo darbinieku, juristu un imigrantu vidū tiek klasificēti cilvēki, kā tiek veidota kategorija „sievietes bēgles” (ibid: 9-10). Uz šī piemēra bāzes var ilustrēt galveno I.Hakinga ideju, ka ir jānošķir, vai pētījuma fokuss ir atklāt, ka kāds fenomēns ir sociāli konstruēts (I.Hakings to sauc par objektu), vai arī sociāli konstruēta ir šī fenomena nozīme (I.Hakings to sauc par ideju). Jāpiebilst, ka lielākā daļa pētījumu attiecas tieši uz kāda fenomena nozīmes sociālās konstruēšanas izpēti (ibid: 11).

Analizējot vairākus desmitus pētījumus, kuros virsrakstos ir lietots vārdu savienojums „sociālā konstruēšana”, I.Hakings izstrādā sociālā konstrukcionisma pētījumu iedalījumu sešās grupās (ibid: 19):

- 1) Vēsturiskais;

- 2) Ironiskais;
- 3) Atmaskojošais;
- 4) Reformistiskais;
- 5) Dumpīgais;
- 6) Revolucionārais.

Šis iedalījums ir balstīts uz trīs kritērijiem: (1) vai tiek apgalvots, ka kaut kas X nav neizbēgams, nenovēršams; (2) vai tiek apgalvots, ka kaut kas X ir slikts; (3) vai tiek apgalvots, ka pasaule būtu labāka, ja X nebūtu. Saskaņā ar I.Hakingu vēsturiskais konstrukcionisms atklāj kāda fenomena X vēsturi, un pamato, ka tas ir konstruēts sociālo procesu rezultātā, un tā izveide nav uzskatāma par neizbēgamu. Ironiskais konstrukcionisms aplūko fenomenu X kā sociālās vēstures produktu, kas ir sociālās realitātes nosacīts, taču ko ikdienas dzīvē mēs esam spiesti uztvert kā realitātes sastāvdaļu. Nākošie četri konstrukcionisma veidi - jau ir saistīti ar vērtību spriedumiem, kur kāds fenomens X tiek uzskatīts par kaut ko sliktu, kas būtu jāmaina, un atšķirība ir tikai gradācijā – vai fenomens X tiek tikai atmaskots, tiek piedāvāti nelieli uzlabojumi, vai arī tiek piedāvāts kāds revolucionārs risinājums (spilgts revolucionārā konstrukcionisma piemērs ir radikālais feminisms).

Kopumā galvenā I.Hakinga kritika ir vēsta pret nekorektu un masveidīgu sociālā konstrukcionisma pieejas izmantošanu pētījumos, nevietā lietojot tādu vārdu savienojumus kā „sociāli konstruēts”, „sociālā konstruēšana” utt.

Nekritiska sociālā konstrukcionisma pieejas jēdzienu izmantošana ir arī fiziķa Alana Sokala (*Alan Sokal*) 1996.gada skandalozā joka pamatā. Tas ir viens no plašsaziņas līdzekļos visvairāk apriestajiem notikumiem saistībā ar sociālo konstrukcionismu, un tas radīja daudz diskusijas par sociālā konstrukcionisma perspektīvu. Būdams Ņujorkas universitātes fizikas profesors, A.Sokals iesniedza rakstu – parodiju vienam no prestižākajiem ASV žurnāliem kultūras pētījumu jomā „Social Text” („Sociālais Teksts”), lai pārbaudītu, vai tas tiks publicēts. Vienlaicīgi A.Sokals publicēja arī rakstu citā žurnālā, atzīstot, ka pirmais minētais raksts ir parodija, lai atmaskotu sociālo zinātņu pārstāvjus, kas spekulatīvus rakstus, kuri šķietami izskatās labi un ir uzrakstīti sociālā konstrukcionisma perspektīvā, un kuros paustas viņiem tuvas ideoloģiskās orientācijas (atbalsts „kreiso” ideoloģijai ASV), ir gatavi publicēt, nepārbaudot, vai tās nav pilnīgas mulķības. Savā parodijas rakstā, atsaucoties uz feministu un poststrukturālistu pieeju, A.Sokals apšaubā objektīvās realitātes esamību: „Tas ir kļuvis par acīmredzamu, ka fiziskā realitāte, ne mazāk kā sociālā realitāte savā pamatā ir sociāla un lingvistiska „konstrukcija”, ka zinātniskas „zināšanas” ir tālu no tā, lai būtu „objektīvas”, jo atspoguļo

dominējošās ideoloģijas un varas attiecības, kas raksturīgas kultūrai, kas tās radījusi” (Sokal 1996a: 217). Tālāk rakstā viņš spekulatīvi sasaista dažādas kvantu teorijas tēzes ar atsevišķām socioloģijas teorijas atziņām, piemēram, kvantu lauku teoriju ar Žaka Lakāna (*Jacques Lacan*) idejām par psihoanalīzi. Otrajā – pirmo rakstu atmaskojošajā – rakstā A.Sokals pauž kritisku attieksmi par subjektīvisma ietekmi uz intelektuāļiem, kas apšaubā fiziskās realitātes pastāvēšanu, un norāda, ka raksta pieņemšana publicēšanai žurnālā „Social Text” parāda postmodernistu teorijas intelektuālo aroganci: „Ja viss ir diskurss un „teksts”, tad zināšanas par reālo pasauli ir nevajadzīgas; pat fizika kļūst par vienu no kultūras studiju nozarēm” (Sokal 1996b: 63). A.Sokals pauž bažas, ka „teoretizēšana par „realitātes sociālo konstruēšanu” mums nepalīdzēs atrast efektīvus medikamentus AIDS ārstniecībai vai izstrādāt stratēģijas globālās sasilšanas novēršanai” (Sokal 1996b: 64), un kritizē subjektīvisma un relatīvisma ideju popularizēšanu gan dabas zinātnēs, gan arī sociālajās un humanitārajās zinātnēs.

Kopumā A.Sokala sociālais eksperiments ar raksta parodiju radīja plašu rezonansi masu medijos, taču diemžēl tas veicināja tieši vulgarizētu sociālā konstrukcionisma izpratni, pieņemot, ka tas, kas tiek raksturots kā sociāli konstruēts, nav reāls, neeksistē, tādējādi izplatot maldīgu priekšstatu, ka konstrukcionisma pārstāvji noliedz materiālās realitātes pastāvēšanu (Best 2008: 54).

Ontoloģiska un epistemoloģiska sociālā konstrukcionisma kritika no pretējā viedokļa, proti, relatīvisma pozīcijām, ir sociologu S.Vulgara un D.Pavlikas kritika par ontoloģisko faktu izkropļošanu jeb sociālo konstrukcionistu nekonsekvenci, analizē izmantojot dažādus pieņēmumus par objektīvo realitāti (Woolgar & Pawluch 1985a, 1985b). S.Vulgars un D.Pavlika pārmet sociologiem selektīvu pieeju objektīvo nosacījumu interpretācijā - to, ka konstrukcionisti aplūko analizējamus diskursus kā sociāli konstruētus, neņemot vērā, ka arī pašu sociologu zināšanas par realitāti ir sociāli konstruētas, līdz ar to sociologu zināšanas ir tādi paši pieņēmumi par realitāti kā analizējamus diskursus paustie pieņēmumi. Rakstot par konstrukcionistu pieeju sociālo problēmu socioloģijā un to kritizējot, S.Vulgars un D.Pavlika atzīmē: „Savos programmatiskajos apgalvojumos viņi [konstrukcionisti] kritizē objektīvismu, bet savos analītiskos skaidrojumos paši to izmanto. Viņi piemēro relatīvismu citu apgalvojumiem, bet aizmirst to ņemt vērā paši savos izskaidrojošajos formulējumos” (Woolgar & Pawluch 1985b: 159). Jānorāda, ka savā kritikā S.Vulgars un D.Pavlika nebūt neaicina atgriezties pie funkcionālisma vai konflikta teorijas pozitīvskās pieejas. Kritikas autoriem nozīmīgāks ir jautājums par pētnieku pašrefleksiju analīzē, un viņi piedāvā savu kritiku interpretēt trīs dažādos veidos:

- 1) Uztvert kritiku kā rokasgrāmatu fenomenu skaidrojumu konstruēšanā;

- 2) Uztvert kritiku kā aicinājumu pētniekiem, kas veic pētījumus konstrukcionisma perspektīvas ietvaros, būt ļoti uzmanīgiem empīrisko pētījumu īstenošanā un konsekventi balstīties uz konstrukcionisma idejām arī fenomenu skaidrojumos;
- 3) Uztvert kritiku kā atziņu, ka visos sociālo fenomenu socioloģiskajos skaidrojumu mēģinājumos neizbēgami būs sastopama ontoloģiskā faktu izkropļošana, un no tās nav iespējams izvairīties, bet varbūt tomēr ir jāmeklē jaunas pieejas argumentācijā, kas varētu atrisināt objektivisma un relatīvisma pārstāvju diskusijas strupceļu (Woolgar & Pawluch 1985a: 224).

Attiecībā uz S.Vulgara turpmākajiem konceptuālajiem meklējumiem jaunas pieejas izveidē, kas sekmīgāk risinātu objektivisma - relatīvisma diskusiju, jāatzīmē, ka S.Vulgars kopā ar citiem kolēģiem attīstīja refleksivitātes jēdzienu (angliski „reflexivity”), veicot pētījumus zināšanu socioloģijas nozarē (Michael 1996). Savukārt sociālo problēmu socioloģijas nozarē sociālā konstrukcionisma pārstāvju vidū kā atbilde uz S.Vulgara un D.Pavlikas kritikas radīto diskusiju tika noformulētas divas pieejas - kontekstuālais un stingrais konstrukcionisms, kur kontekstuālais konstrukcionisms nenorobežojas no citu sociālo konstrukciju izmantošanas kāda sociāli konstruēta fenomena izpētē, savukārt stingrā konstrukcionisma pārstāvji cenšas konsekventi īstenot S.Vulgara un D.Pavlikas ieteikumus sekot līdz saviem argumentiem, cenšoties izvairīties no „objektīvās” realitātes fakti izmantošanas sociālo fenomenu skaidrojumos (izvērstāk skatīt sadaļā „Sociālā konstrukcionisma virzieni sociālajās zinātnēs”).

Šajā nodaļā apkopotā kritika iezīmē divas pozīcijas kritiķu vidū. Pirmās pozīcijas pārstāvji ir tie, kas kopumā ar simpātijām izturas pret sociālo konstrukcionismu, taču kritizē atsevišķas nepilnības konstrukcionistu teorijā un veiktajos pētījumos, norādot, ka nepieciešams uzmanīgāk analizēt sociālos fenomenus, kā arī – nepieciešamību pilnveidot noteiktus teorētiskos aspektus (Burr 2003; Hacking 1999; Woolgar & Pawluch 1985a). Šīs pozīcijas pārstāvji akceptē sociālo konstrukcionismu kā vienu no pieejām sociālajās zinātnēs, kas pēdējo 40 gadu laikā ir devusi būtisku ieguldījumu sociālo fenomenu izpētē. Otra pozīcija ir sociālo konstrukcionismu noliedzoša, pozitīviska, un, iespējams, tieši tādēļ visspilgtāk to pauž tieši eksakto zinātņu pārstāvis A.Sokals (Sokal 1996b). Tā kritizē konstrukcionismu par zināšanu un patiesības relatīvismu, un noraida sociālā konstrukcionisma piedāvāto iespēju aplūkot sociālo realitāti kā sociāli konstruētu. Līdz ar to šīs pozīcijas pārstāvji noliedzoši izturas pret interpretatīvās paradigmas atzīšanu sociālajās zinātnēs kopumā.

Izvērtējot sociālā konstrukcionisma nozīmi sociālajās zinātnēs, jāatzīst, ka sociālais konstrukcionisms kā virziens jeb intelektuāla kustība ir būtiski izmainījis izpratni par to, kādām

jābūt sociālajām zinātnēm, kādi pētnieciskie jautājumi ir to redzeslokā (Burr 2003: 198). Sociālais konstrukcionisms ir iezīmējis pagriezienu analizēt nevis fenomenus, objektus pašus par sevi, bet gan nozīmes, ko cilvēki piešķir dažādiem fenomeniem, atzīstot, ka nozīmes tiek veidotas, tās saskaņojot interakcijas procesos, kā arī, ka pastāv daudzas dažādas sociālās realitātes (Foster & Bochner 2008). Tātad ir mainījusies uztvere – no fiksētas, universālas sociālās realitātes uz mainīgu un sociāli-vēsturiski noteiktu sociālo realitāti. Sociālā konstrukcionisma diskursa analīzes pieejas uzmanību pievērš tam, kā valoda konstruē realitāti un ka ar valodas starpniecību (diskursīvi) tiek veidotas un uzturētas varas attiecības. Diskursa analīzes pieejas pēdējos trīsdesmit gados ir ļoti attīstījušās, to attīstībā konceptuāla loma ir bijusi M.Fuko darbiem, un izvērstāks ieskats vairākās diskursa analīzes vai ar to saistītās pieejās (diskursīvā psiholoģija, kritiskā diskursa analīze, kultūras studijas) ir sniegts darba turpinājumā (4., 5., 6.nodaļa). Kopumā sociālais konstrukcionisms šobrīd tiek vērtēts kā aktuāls un ietekmīgs virziens sociālajās zinātnēs (Gubrium & Holstein 2008; Weinberg 2009), kas ir būtiski ietekmējis etniskās un nacionālās identitātes izpēti un to, kā tiek uztverts etniskums un nacionalitāte, un par to autore turpina nākošajā nodaļā.

3. KONSTRUKCIONISMA ETNISKĀS UN NACIONĀLĀS IDENTITĀTES IZPĒTES PIEEJAS VIŅPUS DISKURSA ANALĪZES

Šajā nodaļā autore pievēršas tam, kā sociālā konstrukcionisma perspektīvas ietvaros tiek aplūkoti etniskās un nacionālās identitātes fenomeni, un raksturo gan galvenās tendences, gan arī padziļināti atsevišķu autoru atziņas, uzmanību pievēršot tiem autoriem, kas uzskatāmi par sociālā konstrukcionisma spilgtiem un ietekmīgiem pārstāvjiem, un vienlaikus nav saistīti ar dažādajiem sociālā konstrukcionisma diskursu analīzes virzieniem, kas raksturoti nākošajās nodaļās.

Sociālā konstrukcionisma galvenais pienesums etniskās un nacionālās identitātes izpētē ir atziņa, ka etniskās pazīmes ir vēsturiski, sociāli un politiski, nevis bioloģiski noteiktas. Lai gan etnicitāte un nacionalitāte sabiedrībā var tikt uztvertas kā kaut kas „dabīgs”, pašsaprotams, sociālā konstrukcionisma pieejas ietvaros tās tiek aplūkotas kā neskaitāmu cilvēku izvēļu un mijiedarbības rezultātā izveidojušies fenomeni, kas saistīti ar sociālo kategorizēšanu, un tos nosaka vēsturiskie, politiskie un sociālie procesi, kuru ietvaros tiek konstruēta, saglabāta, transformēta un „saskaņota” gan etniskā, gan nacionālā identitāte (Norval 2004: 277).

Cilvēka piederību noteiktai etniskajai grupai nosaka nevis kādas noteiktas grupas pazīmes (valoda, dzīves veids, reliģiskā piederība, fiziskās īpatnības, vēsture, ēšanas paradumi utt.), bet gan mijiedarbība ar citām grupām, kuras laikā parādās un kļūst sociāli nozīmīgas noteiktas kulturālās atšķirības (Maleševič 2004: 3). Saskaņā ar šo izpratni latviskums aktualizējas un kļūst kulturāli un politiski nozīmīgs tieši mijiedarbībā ar, piemēram, krieviskumu, igauņiskumu utt., un mijiedarbības procesā tiek definēta piederība, veidotas kategorijas „mēs” un „viņi”.

Līdz ar to, pētot vienas grupas etnisko piederību, ir jāskata arī citas etniskās grupas noteiktā sabiedrībā, un nav iespējams izprast krievu identitātes veidošanos Latvijā, neskatot to kontekstā ar latvisko identitāti un latviešiem kā etnisko grupu, ar kuru notiek mijiedarbe. Tātad – etniskās piederības, etniskās identitātes izpētē nozīmīgākas ir nevis kādas formālas pazīmes, grupas atribūti, bet gan mijiedarbības procesā veidotās kategorizēšanas sistēmas.

Sociālā konstrukcionisma paradigmas pārstāvji sevi pretnostata primordiālistu pieejai, kas vēsturiski ir senākā konceptuālā pieeja etniskās un nacionālās identitātes izpētē. Primordiālisti etniskumu raksturo kā pārļaicīgu, cilvēku kopienām piemītošu fenomenu, kuram ir esenciāls raksturs, proti, etniskums tiek aplūkots kā cilvēku kopumu raksturojošs aspekts neatkarīgi no vēsturiskajiem, sociālajiem un politiskajiem faktoriem. Etniskās grupas, nācijas tiek aplūkotas kā dabīgi jeb bioloģiski noteikti fenomeni, tās tiek uzskatītas par radnieku klanu paplašinājumu. Šī iemesla dēļ primordiālisma pārstāvjus dažkārt sauc arī par esenciālistiem, bet primordiālismu par

esenciālismu.

Primordiālisms visvairāk tiek kritizēts par to, ka tā ietvaros ir grūti analizēt un izprast etniskumu un etniskās identitātes veidošanos mūsdienās, kad kolonizācijas, migrācijas un jaukto laulību rezultātā pārsvarā sabiedrību ir multietniskas, jo primordiālisms aplūko etniskumu kā kaut ko statisku un bioloģiski noteiktu, un pārvērtē etniskās identitātes iekšējo homogenitāti. Tāpat primordiālisms nesniedz skaidrojumu tam, kādēļ noteiktos vēstures posmos etniskā piederība kļūst nozīmīga, bet citos – maznozīmīga (Norval 2004: 273).

Jāatzīmē, ka vairāki autori norāda, ka primordiāla etnicitātes izpratne pēdējos gados socioloģijā vairs nav aktuāla, jo pat tie autori, kas dažkārt tiek apzīmēti kā primordiālisti, piemēram, E.Smits vai Klifords Ģircs (*Clifford James Geertz*), rūpīgāk iepazīstoties ar viņu idejām, nav uzskatāmi par primordiālistiem, bet raksta par primordiālo formu reaktivizāciju mūsdienās vai par „konstruēto primordialitāti”, nevis pamato etniskuma esenciālismu (Jenkins 2008a: 47).

Vēsturiski pirmais no socioloģijas klasiķiem, kurš, rakstot par etniskajām attiecībām un etniskajām grupām, iezīmēja sociālā konstrukcionisma ideju aizmetņus attiecībā uz etnicitātes izpratni, bija M.Vēbers. Savā darbā „Ekonomika un sabiedrība”, kas pirmo reizi publicēts 1922.gadā, viņš norāda, ka etnisko grupu pamatā ir subjektīva pārlicība par kopīgu izcelšanos, nevis reāla kopīga izcelšanās un asinsradniecība. M.Vēbers izceļ subjektīvo aspektu, kā mēs sevi redzam, kā arī kolektīvo atmiņu par kolonizāciju vai migrāciju (Weber 1968).

Otrkārt, M.Vēbers norāda, ka, lai gan etniskā piederība balstās ticībā kopīgai izcelsmei, šī ticība var tikt radīta un uzturēta tikai kopīgā politiskā darbībā. Tātad etniskās grupas veidošanās ir atkarīga no konkrētās sociālās un politiskās darbības: „tā, pirmkārt, ir politiskā kopiena” (Weber 1968: 389). Šīs divas atziņas iezīmē sociālā konstrukcionisma pieejas idejas: etniskās grupas ir saistītas ar pārlicību par kopīgu izcelšanos, nevis reālu kopīgu izcelšanos, un identificēšanās ar noteiktu etnisko grupu veidojas politiskās mobilizācijas rezultātā.

Otrs nozīmīgākais autors pēc M.Vēbera, kura 1969.gadā sarakstītais ietekmīgais ievads grāmatai „Etniskās grupas un robežas”, tiek uzskatīts par konceptuālu pagriezieni vai pat Kopernika revolūciju etnicitātes jēdziena izpratnē (Malešević 2004: 2), ir F.Barts, un viņa etnisko robežu teorijai ir veltīta nākošā nodaļa.

3.1. Etniskā grupa kā sociālās organizācijas veids: F.Barta etnisko robežu teorija

F.Barts aplūko etnisko identitāti kā sociālu konstrukciju, jo uzskata, ka etniskās grupas nosaka kontakti ar citām grupām, mijiedarbības process, kurā veidojas kategorijas „mēs” un „viņi”. Tā ir pilnīgi jauna pieeja, salīdzinot ar autoriem, kas rakstīja pirms viņa un aplūkoja etnisko piederību kā kaut ko statisku un nemainīgu, ko nosaka tādi grupas atribūti kā valoda, reliģija, kopīga izcelšanās, un dominēja esenciālisma paradigma. F.Barta un viņa kolēģu veiktie antropoloģijas pētījumi parādīja, ka akulturācijas procesu rezultātā bieži vien kultūras elementu noteiktās atšķirības būtiski samazinās, taču joprojām saglabājas izteikta etniskā identitāte – piederības sajūta noteiktai etniskajai grupai un tiek uzturētas etniskās robežas: „mēs” un „viņi” dalījums (Barth 1969: 32-33).

Balstoties uz šiem pētījumiem, F.Barts secināja, ka līdzšinējā pieeja etnisko identitāti aplūkot kā statisku un nemainīgu ir nepamatota, kā arī ir pārspīlēta konkrētu kultūras elementu nozīme etniskās identitātes veidošanās procesā. Viņa viens no būtiskākajiem atzinumiem ir tas, ka etniskās grupas un tām raksturīgie kultūras elementi nepastāv izolācijā, bet gan savstarpējā interakcijā ar citām etniskajām grupām. Šeit F.Barts atsaucas uz Ē.Gofmaņa (*Erving Goffman*) ietekmi un viņa teoriju par situācijas definēšanu interakcijas laikā (Goffmanis 2001/1959).

F.Barts konceptualizēja piederību etniskajai grupai kā ikdienas interakciju sociālās organizācijas veidu, kur „[...] etniskās grupas ir identificēšanās un piedēvēšanas kategorijas, ko aģenti paši sev piedēvē, līdz ar to tām ir cilvēku organizētās interakcijas īpašības” (Barth 1969: 10). Tātad etniskās identificēšanās procesā nav tik būtiskas „objektīvās” atšķirības, bet „tikai tās, ko pats aģents uzskata par nozīmīgām” (ibid: 14). Savukārt etniskās grupas pastāvēšana ir cieši saistīta ar dihotomizēšanas praksi – nodalīt savējos un citus, veidojot un uzturot noteiktus priekšstatus par sociālajām robežām, kas ir šo dalījumu pamatā:

„Tieši sociāli nozīmīgie faktori ir piederības pamatā, nevis acīmredzamās, „objektīvās” atšķirības, kuras rada citi faktori. Nav svarīgi, cik atšķirīgi ir grupas locekļi savā uzvedībā, - ja viņi saka, ka ir „A”, pretnostatot sevi citai kategorijai „B”, viņi vēlas, lai pret viņiem izturas un viņus uztver un vērtē kā „A”, nevis „B”; citiem vārdiem sakot, viņi deklarē savu lojalitāti „A” kultūrai” (ibid: 15).

F.Barts nozīmīgu lomu piešķir etnisko grupu konkurēšanai savā starpā, kā arī aplūko gadījumus, kad indivīdi pieņem lēmumu mainīt savu piederību etniskajai grupai (šeit jāatgādina, ka pirms F.Barta dominēja statiska jeb esenciāla etniskās piederības izpratne, saskaņā ar kuru etnisko identitāti nav iespējams mainīt). F.Barts uzskata, ka identitātes mainīšanas mēģinājumi

visbiežāk ir vērojami tajos gadījumos, kad būtiski izmainās sociālie apstākļi (ibid: 25). Līdz ar to viņš viens no pirmajiem aplūko etnisko identitāti kā mainīgu un situatīvu fenomenu:

„[...] etniskās grupas un to īpašības ir radītas noteiktos mijiedarbības, vēsturiskajos, ekonomiskajos un politiskajos apstākļos; tās nav primordiālas.” (Barth 1994: 12).

Savā 1969.gada koncepcijā F.Barts raksta arī par etniskās identitātes un politisko procesu saistību, norādot uz etnisko aspektu izmantošanu dažādu politisko organizāciju – spiediena grupu, politisko partiju – darbībā, kā arī līderu lomu etniskās grupas mobilizēšanai kādai kolektīvai darbībai (Barth 1969: 34-35), kas tiešā veidā iezīmē instrumentālistu pieeju etnicitātes izpētē, ko vēlāk attīstīja P.Brass (viņa pieeja izvērstāk raksturota 3.3.nodaļā).

Divdesmit piecus gadus vēlāk F.Barts atzīst, ka viņa idejas par etnisko grupu robežām var tikt raksturotas kā konstrukcionistu viedoklis, bet kultūras izpratne ir postmodernistu pieejai raksturīga (Barth 1994: 12).

Tie, kas kritizē F.Bartu, pārmet viņam aizraušanos ar interakcionismu un varas, ideoloģijas un dominējošo diskursu lomas nenovērtēšanu identitātes veidošanās procesos (Verkuyten 2005: 78).

Otrs kritikas arguments ir saistīts ar to, ka F.Barts ir sniedzis plašāku ieskatu sociālās identitātes veidošanās procesos kopumā, kur nozīmīgs ir robežu konstruēšanas process, bet nepietiekamu uzmanību ir pievērsis tieši etnicitātes fenomena analīzei (Vermeulen 1994: 3).

F.Bartu kritizē arī tā sekotājs un ideju turpinātājs simboliskā interakcionisma pārstāvis R.Dženkinss. Viens no viņa galvenajiem pārmetumiem ir saistīts ar to, ka F.Barts pārāk lielu uzmanību savā koncepcijā ir pievērsis grupu atšķirību izpētei, bet nepietiekamu uzmanību tam, kas ir etnisko grupu vienojošie aspekti, proti, dažādiem kultūras elementiem (Jenkins 2008a: 111). Vienlaicīgi R.Dženkinss atzīst F.Barta ietekmi uz paradigmas maiņu etnicitātes izpratnē, norādot, ka F.Barts piedāvāja alternatīvu skatījumu uz etnicitāti jau ar to vien, ka viņa etnicitātes analīze sākas ar situācijas definēšanu no sociālo aģentu perspektīvas, pievēršot uzmanību tam, kā sociālie aģenti veido etniskās robežas starp „mēs” un „viņiem” interakcijā (ibid: 19).

Rezumējot var norādīt, ka F.Barts iezīmēja pagrieziena etniskās identitātes izpētē analizēt mijiedarbības procesu un to, kā notiek kategorizēšana jeb robežu veidošana „mēs” un „viņi”, kā arī aplūkot etnicitāti kā situatīvi definētu, ko tālāk attīstīja daudzi citi antropoloģijas, sociālās psiholoģijas un socioloģijas pārstāvji, tai skaitā, R.Dženkinss, kura idejas ir izklāstītas nākošajā nodaļā.

3.2. Sociālās identitātes izpēte simboliskā interakcionisma pieejas ietvaros: R.Dženkinsa teorija

Simboliskā interakcionisma pieejas izpētes centrā ir mijiedarbības procesi, kuros gan grupas, gan atsevišķi indivīdi apzinās „citu” klātbūtni, un balstoties uz priekšstatiem par citiem un savu paštēlu, veido attiecības ar citiem. Šīs pieejas ietvaros etniskās attiecības tiek aplūkotas kā mainīgas un no situācijas atkarīgas, un etniskās identitātes konstruēšana - kā situatīva.

Viens no nozīmīgākajiem mūsdienu sociālā interakcionisma pieejas autoriem R.Dženkinss ir būtiski papildinājis agrīno simbolisko interakcionismu, pievēršoties varas jautājumam etnisko attiecību izpētē (Malešević 2004: 70). Līdzīgi kā citi simboliskā interakcionisma un sociālā konstrukcionisma pārstāvji, R.Dženkinss aplūko etniskumu kā mainīgu fenomenu, nevis statisku. Etniskums tiek aplūkots kā kultūras fenomēns, kas balstās uz kopīgu nozīmju izpratni, kas rodas mijiedarbības procesā.

R.Dženkinsa pieejā lielu ietekmi ir atstājuši F.Barta un sociālās identitātes teorijas pārstāvja Henrija Tajfela (*Henri Tajfel*) darbi. Līdzīgi kā minētie autori, viņš atzīst, ka etniskās grupas veidošanās procesā liela nozīme ir gan tam, kā grupa pati sevi apzinās, gan arī tam, kā to redz citi jeb identificēšanās iekšējai-ārējai dialektikai:

„Paštēla un publiskā tēla iekšējā - ārējā dialektika ir nozīmīga ne tikai veidojot priekšstatu par sevi, bet arī veidojot priekšstatu par citiem un viņiem savukārt par mums” (Jenkins 2008b: 42).

Savā grāmatā „Pārdomājot etnicitāti” („Rethinking Ethnicity”) R.Dženkinss formulē etnicitātes sociāli antropoloģisko izpratnes modeli, kas balstās uz šādām tēzēm:

- etnicitāte ir saistīta ar kultūras diferenciaciju, uzsverot, ka identificēšanās vienmēr ietver dialektiskas attiecības starp līdzīgumu un atšķirīgumu;
- etnicitāte ir saistīta ar kopīgu nozīmju veidošanu, kas tiek radītas un reproducētas interakcijā;
- etnicitāte nav fiksēta un nemainīga, bet drīzāk saistīta ar konkrēto situāciju un kontekstu, tā ir zināmā mērā mainīga un manipulējama;
- etnicitāte kā identificēšanās ir gan individuāla, gan kolektīva, tā tiek eksternalizēta sociālajā interakcijā un citu kategorizēšanā, un internalizēta indivīda pašidentifikācijas procesā (ibid: 14).

Līdzīgi kā S.Hols (viņa idejas autore analizē 4.nodaļā) arī R.Dženkinss uzskata, ka etnicitāte nav kaut kas, kas cilvēkiem pieder vai kam viņi pieder, bet „tie ir drīzāk kompleksi

repertuāri, ko cilvēks piedzīvo, lieto, mācās un „dara” savā ikdienas dzīvē, saistībā ar kuru cilvēki konstruē priekšstatu par sevi un saviem līdzbiedriem” (ibid: 15).

R.Dženkinsam ir svarīgi nodalīt grupu identificēšanos no sociālās kategorizēšanas, kur pirmā ir saistīta ar iekšējo definēšanu, kā indivīds vai etniskā grupa sevi uztver, bet otrā - ir vērsta uz ārpusi – kā tiek definēti citi. Vienlaicīgi R.Dženkinss uzsver, ka tās ir vairāk analītiskas kategorijas, jo ikdienas situācijās nav iespējams nodalīt šos procesus, tie notiek dialektiski (ibid: 55).

Analizējot sociālās kategorizācijas procesus, R.Dženkinss pievēršas dominēšanas un subordinācijas attiecību analīzei un parāda, ka sociālā kategorizācija ir saistīta ar varas attiecībām un vienas grupas spēju uzspiest savas kategorijas citām grupām (Jenkins 2008a: 23). R.Dženkinss norāda, ka arī valsts autoritātei ir nozīme etniskās grupas apziņas veidošanās procesā, jo valsts autoritāte var palīdzēt institucionalizēt noteiktu etniskās realitātes izpratni. Etnisko grupu antagonisma pamatā ir asimetriskas varas attiecības, to raksturo cīņa par „pareizāko” etniskās realitātes izpratni, par tiesībām paust šo izpratni un uzspiest citiem. Nacionālismu, rasismu un etnocentrismu R.Dženkinss sauc par identificēšanās ideoloģijām (ibid: 45).

Analizējot globalizācijas procesus, R.Dženkinss kritizē tos autorus (viņu vidū arī S.Holu), kas uzsver, ka etniskais daudzveidīgums ir moderns fenomens, kas radies globalizācijas procesu rezultātā. R.Dženkinss norāda, ka šāda izpratne paredz, ka ir bijusi kaut kāda vēsturiska attīstība no kulturāli homogēnas sabiedrības uz daudzveidīgu, bet saskaņā ar R.Dženkina viedokli tā ir esenciāla pieeja, kas piedāvā iedomātu, romantizētu retrospektīvu, jo etniskā daudzveidība nav nekas jauns. R.Dženkinss atzīst, ka var runāt par izmaiņām attiecībā uz „dzīves” pasaules paplašināšanos, ko veicina visa veida komunikācijas attīstība. Tās ir kvantitatīvas pārmaiņas tādā nozīmē, ka mums ir daudz vairāk informācijas par cilvēkiem visā pasaulē, ar kuriem neesam personīgi pazīstami, nekā dažas paaudzes pirms mums. Ir pieaudzis informācijas daudzums par „citiem”, un šī informācija attiecas uz notikumiem, kas notiek vienā un tajā pašā laikā, tomēr lielākajai daļai cilvēku viņu ikdienas prakses tādēļ nav būtiski mainījušās, un viņi ikdienā kontaktējas ar ierobežotu cilvēku loku. R.Dženkinss uzsver, ka globalizācija veicina ne tikai daudzveidības izplatīšanos, bet arī noteikta veida vienveidības, līdzīguma izplatīšanos, piemēram, attiecībā uz tehnoloģijām, starptautisko biznesu, tūrismu, ātrās ēdināšanas restorāniem u.c. fenomeniem, ko veicina kapitālisma ekspansija (ibid.: 40). R.Dženkinss neapstrīd globalizācijas procesu ietekmi uz nacionālo valstu ekonomikām, kas ir kļuvušas ļoti atkarīgas viena no otras, bet jo īpaši – no starptautiskās ekonomiskās sistēmas kritumiem un kāpumiem, kā arī starptautisko ceļošanu, kas ir būtiski intensificējusies, taču uzskata, ka etnicitātes jēdziena nozīme

šajā kontekstā nemazinās (ibid: 45).

Kopumā R.Dženkinsa teorētiskais pienesums ir saistīts etniskās identitātes kā sociālās identitātes konceptualizēšanu simboliskā interakcionisma paradigmas ietvaros, attīstot sociālās kategorizēšanas procesu analīzi un ar to saistīto varas attiecību analīzi starp etniskajām grupām.

Turpinājumā P.Brassa teorija par etnisko piederību kā politisko resursu elites manipulācijās.

3.3. Etnicitātes politiskā konstruēšana instrumentālistu pieejā: P.Brassa teorija

Instrumentālisti etnicitāti aplūko kā politisku resursu noteiktu mērķu - varas, labklājības, statusa - sasniegšanai. Šīs pieejas pārstāvji uzskata, ka etniskā identitāte ir nozīmīga tikai tikmēr, kamēr tā sniedz kādu materiālu vai simbolisku labumu, un etniskajai piederībai ir situatīvs raksturs, kas balstīts politiskajā stratēģijā. Galvenais akcents etnicitātes izpētē ir uz to, kā notiek etnisko grupu mobilizācija, kas ir tās cēloņi un kādi mehānismi tiek pielietoti.

Nozīmīgākie autori, kas tiek uzskatīti par instrumentālisma virziena pārstāvjiem mūsdienās, ir P.Brass un Teds Girrs (*Ted Gurr*) (Malešević 2004: 111). Šie autori ir vairāk ietekmējušies no politikas zinātnes, un etnicitāti aplūko kā politisku fenomenu un politiku – kā galveno sociālās darbības arēnu. Minētie autori galveno uzmanību pievērš dažādām elites stratēģijām un taktikai, kas izmantota, lai manipulētu ar sabiedrību. Ja T.Girrs savos darbos vairāk raksta par vardarbīgām etnisko grupu attiecībām – kariem un genocīdiem, tad P.Brass savos darbos ir pētījis un salīdzinājis etnisko grupu mobilizāciju arī nevardarbīgos konfliktos, tai skaitā arī neatkarības kustības un etnisko mobilizāciju PSRS pastāvēšanas pēdējos gados, tādēļ lielāka uzmanība turpinājumā tiks pievērsta P.Brassa teorijai.

P.Brass etnicitāti aplūko saistībā ar etnisko identificēšanos, kas balstās uz jebkuru no kultūras aspektiem (P.Brass tos nosauc par „kultūras marķierus”), ko kāda cilvēku grupa lieto, lai radītu grupas iekšējo saliedētību un atšķirtu sevi no citām grupām, tomēr jāatzīmē, ka P.Brass šos „kultūras marķierus” aplūko viennozīmīgi kā instrumentus politiskai darbībai:

„Etniskums un nacionālisms nav kaut kas dots, bet ir sociālas un politiskas konstrukcijas, kas balstās kultūras īpatnībās, ko reprezentē kāda grupa un ko izmanto vai safabricē elites, lai iegūtu politisku un ekonomisku labumu” (Brass 1991: 8).

Kā norāda P.Brass, elites izmanto dažādus kultūras simbolus, lai iegūtu masu atbalstu savai darbībai. Paši par sevi šie kultūras simboli eliti neinteresē, bet tie norāda uz noteiktu etnisko piederību un spēj mobilizēt noteiktai rīcībai, līdz ar to ir viens no vieglāk pieejamajiem

instrumentiem manipulēšanai ar masām:

„Etnisko grupu kultūras formas, vērtības un prakses ir elites politiskie resursi cīņā par politisko varu un ekonomisko izdevīgumu. Tie kļūst par simboliem un atsaucēm grupas locekļu identificēšanā, un tiek izmantoti, lai vieglāk būtu radīt politisko identitāti” (ibid: 15).

Analizējot etniskus konfliktus dažādās valstīs, P.Brass uzsver, ka pats par sevi kultūras kods vai simbols (piemēram, reliģija vai valoda, kas visbiežāk ir etniskās diferenciacijas pamatā) nav konflikta pamats, konflikta pamatā ir elites intereses, bet „dominējošā simbola vai diferenciacijas izvēle balstās uz elites grupas interesēm”, un tas ir iespējams tādēļ, ka etniskums ir neskaidrs, dinamisks un mainīgs (ibid: 30). Jāatzīmē, ka visbiežāk elites grupa savas politiskās prasības izvirza situācijā, kad sabiedrībā jau pastāv viedoklis par nevienlīdzīgu resursu sadali – relatīva vai reāla deprivācija.

P.Brass īpaši uzsver valsts lomu etnisko konfliktu veicināšanā vai mazināšanā, jo uzskata, ka valstīs ar augstu centralizācijas pakāpi, valsts pēc būtības ir jauno iespēju radītājs, un, ja ir situācija, kad sabiedrībā iezīmējas konflikts, kas saistīts ar nevienlīdzību, kādas grupas privilēģijām, valsts automātiski tiek iesaistīta konfliktā, jo tiek uztverta kā spēks, kas sadala privilēģijas un ekonomiskos labumus.

P.Brass analizē etniskās attiecības PSRS un, kā viņš to apzīmē, - lingvistiskā nacionālisma izpausmes Padomju Savienības republikās, tai skaitā, Baltijas valstīs. Viņš norāda, ka tajās pastāvēja lingvistiskais bilingvālisms, bet tas bija vienvirziena un dominēja krievu valoda. Krievu valoda bija nepieciešama, lai iekļūtu valsts un partijas institūcijās un lai iegūtu augstāko izglītību, zinātnisko grādu, iegūtu vadošās pozīcijas zinātnē un rūpniecībā, un krieviem, kas dzīvoja citās republikās (ne-krievu), netika izvirzīta prasība apgūt konkrētās republikas valodu. Līdz ar to var teikt, ka krievu valoda un krievi PSRS bija dominējošā valoda un dominējošā etniskā grupa, P.Brass pat norāda, ka Padomju Savienība faktiski bija krievu „nacionālā valsts”:

„Krievu valoda Padomju Savienībā līdzās vēsturiskajai un skaitliskajai dominēšanai pievienoja vēl etnisko dominēšanu. Krievu valoda saglabāja savu „lingua franca” nozīmi, un kļuva arī par „panākumu valodu”, kas nodrošināja iespēju iegūt privilēģētas varas pozīcijas un ekonomisko drošību.” (ibid: 308).

Galvenā kritika attiecībā uz instrumentālismu, ko pauž S.Maleševičs, analizējot dažādas socioloģiskās pieejas etnicitātes fenomena izpētē (Maleševič 2004: 111), ir, pirmkārt, tas, ka instrumentālistu teorijas ir pārāk šauras, jo aplūko eliti kā galveno vai pat vienīgo sociālo aģentu sabiedrībā un maz uzmanības velta plašāka sociālā konteksta, sociālo struktūru ietekmes izpētei.

Otrkārt, šajās teorijās vājā vieta ir saistīta ar pārāk vienkāršotu masu izpratni, neņemot vērā to, ka daudzi indivīdi apzinās elites hegemonistiskās pozīcijas etnisko grupu prasību formulēšanā, bet, instrumentālas motivācijas vadīti, izmanto to.

P.Brasa, kā arī citu instrumentālistu teorijās, galvenā uzmanība ir pievērsta elites manipulācijai ar etniskajiem jautājumiem cīņa par varu. Savukārt nākošā nodaļa sniedz ieskatu B.Andersona socioloģiski vēsturiskā nācijas veidošanās faktoru analizē.

3.4. Nācija kā iedomātā kopiena B.Andersona interpretācijā

B.Andersons, ko arī uzskata par vienu no sociālā konstrukcionisma pārstāvjiem, aplūko nāciju kā „iedomātu kopienu”, kas artikulēta noteiktas vēsturiskās pieredzes rezultātā (Anderson 2006/1983). Saskaņā ar B.Andersona koncepciju, nācija ir iedomāta politiskā kopiena, kas raksturojama kā iedomāta, jo tās pārstāvji nepazīst viens otru. Vienlaicīgi tomēr cilvēku apziņā pastāv noteikts priekšstats par kopienu, ko raksturo divas īpašības. Pirmkārt, nācija tiek iedomāta kā ierobežota, jo neviena nācija nepretendē apvienot visus pasaules cilvēkus, un tai tiek definētas robežas ar citām nācijām, kas gan var būt elastīgas. Otrkārt, nācija tiek iedomāta kā suverēna, un tas tiek definēts kā katras nācijas mērķis – būt brīvai un tiesīgai uz pašnoteikšanos. Nācijas iedomātās brīvības augstākā izpausme ir suverēna valsts. B.Andersons norāda, ka nācijas viena no otras atšķiras nevis ar kādu autentiskumu vai patiesīgumu, bet gan atšķirīgajiem veidiem, kā tās ir iedomātas (ibid: 6-7).

Analizējot nacionālo valstu un nacionālisma rašanos, B.Andersons akcentē, ka tie ir izteikti modernisma fenomeni, un par pirmajām nacionālās apziņas pazīmēm var runāt tikai, sākot ar 18.gadsimta beigām. Saskaņā ar B.Andersonu nacionālisms radās dažādu kompleksu vēsturisku notikumu rezultātā, bet pēc tam kļuva „transplantējams” un modelējams (ibid.: 4). Būtiski priekšnosacījumi iedomātās kopienas izveidei bija saistīti ar fundamentālām pasaules uztveres transformācijām 18.-19.gadsimtā. Pirmkārt, būtiska nozīme bija tam, ka latīņu valoda zaudēja savu svētās valodas statusu, kurā vienīgajā varēja tikt pausta patiesība. Šajos procesos liela ietekme bija reformācijas kustībai kristietībā un grāmatu iespiešanas tehnoloģiju izplatībai kombinācijā ar kapitālisma ražošanas metodēm, kur svarīga bija iespēja izplatīt iespieddarbus pēc iespējas plašāk, un to nodrošināja tieši iespiešana vietējās valodās. Tas savukārt veicināja vairāku rakstīto valodu pilnveidošanos un izmantošanu, kas tālāk veidoja lasītāju kopienas, kuras bija iespējams mobilizēt politisko vai reliģisko mērķu vārdā. Otrkārt, sākot no 17.gadsimta Rietumeiropā sāka mazināties sakrālo monarhiju automātiska leģitīmācija. Līdzīgi kā „svētās

valodas” gadījumā zuda ticība monarhu dievišķumam un izredzētībai. Treškārt, B.Andersons norāda uz laika izpratnes transformāciju, ko raksturo jaunas paralēlo notikumu laikā izpratnes attīstība cilvēku apziņā. Jaunas laika izpratnes veidošanos veicināja gan pulksteņa, gan kalendāra lietošana, bet jo īpaši – drukāto tekstu attīstīšanās (ibid: 9-36).

Savā vēsturiskajā analīzē citu faktoru vidū B.Andersons īpaši pamato un izceļ drukāto tekstu tehnoloģiju un lietošanas attīstības ietekmi uz iedomāto kopienu veidošanos procesiem, jo tieši šis faktors bija vienotas apmaiņas un komunikācijas lauku rašanās priekšnoteikums plašākām grupām, kuras nesaista tieša komunikācija.

Salīdzinoši vēsturiskajā analīzē B.Andersons izceļ arī Eiropas koloniju pašnoteikšanās iniciatīvu ietekmi uz Eiropas nacionālo valstu modeļa veidošanās procesiem, un uzskata, ka pirmie nacionālo valstu modeļi parādījās tieši Ziemeļu un Dienvidu Amerikā, un pēc tam tika imitēti un transplantēti uz citām valstīm (ibid: 46).

B.Andersona „iedomātās kopienas” jēdziens ir plaši citēts lielākajā daļā darbu par nacionālismu, jo iezīmē nācijas kā sociāli konstruētas - iedomātas kopienas izpratni, kur akcents ir uz to, ka cilvēki uztver sevi kā piederīgus kādai grupai, kopienai, kas pēc būtības ir iedomāta. Izejot no B.Andersona izpratnes, etniskās grupas, kas ir plašākas par grupām, kas ietver tiešos kontaktus, ir tikpat lielā mērā „iedomātās kopienas” kā nācijas.

3.5. Secinājumi

Šajā nodaļā autore analizēja dažādas sociālā konstrukcionisma pieejas etniskās un nacionālās identitātes izpētē, pretnostatot tās esenciālai jeb primordiālai etnicitātes un nacionalitātes izpratnei. Nodaļas mērķis bija īsumā ilustrēt sociālā konstrukcionisma aizsākumus etnicitātes izpētē, kur no socioloģijas klasiķiem, pirmkārt, ir jāmin M.Vēbera atziņu, bet, otrkārt, simboliskā interakcionisma pārstāvju - G.H.Mida un Ē.Gofmaņa - atziņu ietekme šīs pieejas attīstībā. Ja M.Vēbers viens no pirmajiem formulēja ne-esenciālu un instrumentālu pieeju etnisko grupu apziņas veidošanās analīzē, līdz ar to atstājot būtisku ietekmi gan uz F.Bartu, gan P.Brasu, tad G.H.Mids un Ē.Gofmanis ir atstājuši nozīmīgu ietekmi gan uz F.Barta, gan R.Dženkinsa teorijām par etniskās identitātes konstruēšanu interakcijā.

Īsais pārskats par dažādu autoru skatījumu uz etnisko grupu un nāciju veidošanos un attiecībām ilustrē sociālā konstrukcionisma pieejas lietojumu dažādās politiskās socioloģijas robeždisciplīnās. F.Barts un R.Dženkinss tiek uzskatīti par sociālajiem antropologiem, bet viņu pieejas robežojas ar socioloģijas nozari, un R.Dženkinsa idejas tiek aplūkotas saistībā ar simboliskā interakcionisma pieeju etnicitātes socioloģijas ietvaros (Malešević 2004). P.Brasa

teorija, kas aplūko etnisko grupu mobilizācijas procesus, ir saistīta ar politisko procesu analīzi un lielā mērā robežojas ar politikas zinātņi, savukārt B.Andersona analīze ir uzskatāma par socioloģiski-vēsturisku nacionālo valstu veidošanās procesu analīzi. Kopumā tas parāda sociālā konstrukcionisma pieejas etnicitātes izpētē interdisciplinartāti, ko ilustrē arī nākošās nodaļas, jo diskursa analīzes pieejas etnicitātes izpētē ir saistītas ne tikai ar socioloģijas teoriju, bet lielā mērā arī ar sociālo psiholoģiju, lingvistiku un komunikācijas teorijām. Visu aplūkoto autoru atziņas būtiski papildina promocijas darba teorētisko perspektīvu, jo ļauj dziļāk izprast sociālās kategorizēšanas procesus (F.Barta un R.Dženkinsa idejas), politiskās mobilizācijas ietekmi uz identificēšanos ar noteiktu etnisko grupu (M.Vēbera un P.Brasa idejas), kā arī specifisko vēsturisko notikumu ietekmi uz politisko „iedomāto kopienu” jeb nāciju veidošanos un nacionālo valstu modeļu transplantāciju pasaulē (B.Andersona idejas). Vienlaicīgi autore vēlas uzsvērt, ka, salīdzinot ar dažādām diskursa analīzes teorijām, šajā nodaļā aplūkotās teorijas maz uzmanības velta valodas lietojuma nozīmei etniskās un nacionālās identitātes konstruēšanas procesos.

Nākošā nodaļa ir veltīta kultūras studiju virzienam un īpaši S.Hola teorijai identitātes fenomena analīzes kontekstā. Šī nodaļa ir pirmā no trīs nodaļām (4., 5. un 6.nodaļa) par diskursa analīzes pieejām etniskās un nacionālās identitātes izpētē.

4. ETNISKĀS UN NACIONĀLĀS IDENTITĀTES IZPĒTE KULTŪRAS STUDIJU IETVAROS: S.HOLA TEORIJA

Viens no virzieniem etniskās un nacionālās identitātes izpētē, kā arī identitātes fenomena izpētē vispār ir saistāms ar kultūras studijām (angliski „cultural studies”), kas kā atsevišķs starpdisciplinārs virziens sāka attīstīties 20.gadsimta 60-tajos gados. Virziena nosaukums „kultūras studijas” ir cēlies no Birmingemas universitātes Mūsdienu kultūras studiju centra nosaukuma un pētnieku, kas tajā strādāja, apzīmējuma savam darbam (Barker 2004: 21). Minētais centrs pastāvēja laikā no 1964-1988.gadam, un vienpadsmit gadus to vadīja S.Hols, kas ir viens no ietekmīgākajiem šī virziena pārstāvjiem socioloģijas nozarē. Tātad šajā nodaļā ar kultūras studijām tiek saprastas nevis vispārināts apzīmējums kultūras fenomena izpētei, bet gan konkrēti tieši S.Hola un viņa domubiedru teorētiskās atziņas.

Jāatzīmē, ka kultūras studijām kā virzienam nav vienas vienotas pieejas un daudzi atšķirīgi domājoši autori savus darbus ir publicējuši Mūsdienu kultūras studiju centra izdevumos un dēvē sevi par kultūras studiju virziena pārstāvjiem. Kultūras studijas kā virziens savā pieejā ir izteikti multidisciplinārs (ietver gan literatūras zinātni, gan semiotiku, gan socioloģiju, gan politikas zinātni u.c.), kā arī ir vērsts uz kritisku aktuālo politikas un kultūras notikumu Lielbritānijā analīzi (Turner 2005).

Šī virziena pārstāvjus interesē jauniešu kultūra, dažādas subkultūras, masu mediji, dzimums, etnicitāte, skatot šos fenomenus no kritiskās perspektīvas pieejas viedokļa – mēģinot atklāt, kā veidojas dominēšanas (kundzības) sociālās struktūras, kā ikdienas fenomenu konstruēšanas procesā parādās varas attiecības un dažādas intereses. Autore šajā nodaļā uzmanību pievērš galvenokārt S.Hola idejām par identitāti, un konkrētāk par etnisko un nacionālo identitāti un rasismu, kā arī ar identitātes izpēti saistītiem fenomeniem.

Kultūras studiju kā virziena attīstību būtiski ir ietekmējuši valodas filozofijas, strukturālisma un post-strukturālisma pārstāvji Ferdinands de Sosīrs (*Ferdinand de Saussure*), Klods Levī-Stross (*Claude Levi-Strauss*), Rolāns Barts (*Roland Gérard Barthes*), Ž.Lakāns, M.Fuko, Ž.Derrida, kā arī neomarksisma pārstāvji L.Altisērs un Antonio Gramšī (*Antonio Gramsci*) (Hall 1981, Turner 2005).

Galvenie teorētiskie jēdzieni, kurus attīstīja šīs pieejas pārstāvji, ir teksts, ideoloģija un hegemonija, un tie tika skatīti sociālās kontroles un pretošanās tai kontekstā. S.Hols un viņa domubiedri attīsta savu pieeju kā pēfīt diskursus, ideoloģiju, identitāti, masu kultūru, varu, reprezentāciju un tekstu, un tā kā noteiktu citu jēdzienu interpretācija ir būtiska identitātes

procesu izpētē, šajā nodaļā būs raksturotas arī galvenās atziņas attiecībā uz jēdzieniem „teksts”, „diskurss”, „ideoloģija”, „hegemonija”, kā arī „reprezentācija”, „nozīmju veidošana” un „artikulācija”.

4.1. Teksts, nozīmju veidošana, diskurss, kodēšana un dekodēšana

Ietekmējoties no R.Barta semiotikas teorijas, kultūras studiju virzienā liela nozīme ir piešķirta jēdzienam „teksts”. Ar tekstu te saprot jebkuru fenomenu, kas rada nozīmi ar vēstījuma prakses starpniecību (angliski „signifying practices”), un teksts ir ne tikai rakstītais teksts, bet gan daudz plašāk - kultūras produkti, sociālā prakse, institūcijas. Līdz ar to pieejas pamatā ir no semiotikas analīzes aizgūta tekstu analīzes metode, kas īpaši plaši izmantota masu mediju analīzē, kur viens no galvenajiem mērķiem ir parādīt sociālā un politiskā konteksta nozīmi tekstu radīšanā un uztveršanā (Turner 2005: 71).

S.Hols lielu uzmanību pievērš tam, kā tiek veidotas jeb kodētas nozīmes un pēc tam nolasītas jeb dekodētas nozīmes masu mediju ziņās, un kādu ietekmi šīs ziņas atstāj. Īpaši nozīmīgs šī pētnieciskā apakšvirziena attīstībā ir S.Hola raksts „Kodēšana/ dekodēšana”, kas pirmoreiz publicēts 1973.gadā (ibid: 233).

Šajā rakstā S.Hols kritizē lineāro komunikācijas modeli „sūtītājs – ziņa – saņēmējs”, norādot, ka tas ir pārāk vienkāršots, jo neņem vērā kontekstuālos aspektus. S.Hols šo lineāro komunikācijas modeli mēģina konceptualizēt saistībā ar diskursīvo kontekstu, kurā notiek ziņas kodēšana (angliski „encoding”) un dekodēšana (angliski „decoding”). S.Hols norāda, ka ne vienmēr tas, ka ziņa ir nosūtīta, nozīmē, ka tā tiks arī saņemta:

„Pirms šai ziņai ir kāds „efekts” (kaut arī definēts) - tā apmierina kādu „vajadzību” vai arī tiek „izmantota”, - tā vispirms ir jāuztver kā nozīmīgs diskurss un jāgpilni jā-dekodē” (Hall 1992a/1973: 109).

S.Hols uzsver, ka pirms kāda ziņa ar masu mediju starpniecību tiek nosūtīta, tā vispirms tiek uzkonstruēta, un šajā procesā ir iesaistīti gan pastāvošie vispārējie zināšanu ietvari jeb diskursi, gan ražošanas attiecības, kas raksturo masu medijus, gan arī noteiktā medija tehniskā infrastruktūra, tomēr arī pēdējie divi aspekti pastāv kā diskursi:

„Realitāte pastāv ārpus valodas, bet tā nepārtraukti tiek mediēta ar valodas starpniecību un valodā: un viss, ko mēs varam zināt vai teikt, ir radīts diskursā vai ar diskursa starpniecību” (ibid: 110).

Attiecībā uz diskursa jēdzienu, S.Hols ļoti lielā mērā ir ietekmējies no M.Fuko diskursu

teorijas, tomēr, atšķirībā no M.Fuko, S.Hols lielāku uzmanību savā pieejā pievērš indivīdu rīcībspējai, jo neuztver sabiedrību kā homogēnu, bet gan kā tādu, kurā pastāv daudzas dažādas grupas un intereses, savukārt masu mediju ziņas veidošana un saņemšana S.Holam ir sociālā darbība, kurā tiek veikta aktīva fenomenu interpretācija:

„Noteikti kodi, protams, noteiktā valodas kopienā vai kultūrā var būt tik plaši izplatīti un tik agrīnā vecumā apgūti, ka liekas, ka tie nav konstruēti – artikulācijas starp zīmi un referenci efekts, - bet gan „dabiski” doti. Vienkāršas vizuālās zīmes izskatās ir sasniegušas savu „gandrīz-universalitāti” šajā nozīmē: tomēr pastāv pierādījumi tam, ka šķietami „dabiski” vizuālie kodi ir kultūrspecifiski” (ibid: 110-111).

Tomēr, lai arī ziņa var tikt dažādi interpretēta, tās interpretācijas iespējas ir ierobežotas noteiktu diskursu ietvaros, kur pastāv hierarhiski organizētas dominējošās un vēlamās nozīmes (angliski „dominant or preferred meanings”). Saskaņā ar S.Holu interpretāciju dominējošās nozīmes nav neatvairāmi uzspiestas, bet gan vēlamas, jo dažādu subkultūru pārstāvji var arī tām pretoties, veidojot savu interpretāciju kāda cita diskursa ietvaros.

Šeit S.Hols norāda uz trīs hipotētiskām pozīcijām ziņas dekodēšanas procesā, balstoties uz kurām var tikt konstruēta ziņa: pirmā - dominējoši hegemoniskās vai vēlamās nozīmes pozīcija; otrā - saskaņošanas pozīcija, kurā pamatā tiek piešķirtas dominējošās nozīmes, bet kādi atsevišķi aspekti tiek interpretēti savādāk; trešā – opozicionālā pozīcija, kuras ietvaros ziņa tiek interpretēta cita diskursa ietvaros un ir vērojama „diskursu cīņa”. Jānorāda, ka 1973.gadā, kad S.Hols šo rakstu rakstīja, tā bija jauna pieeja masu mediju komunikācijas procesu analīzē, un tas bija nozīmīgs pavērsiens aplūkot komunikācijas procesus plašākā vēsturiskā un sociālā kontekstā, izmantojot diskursa jēdzienu. Interesanti, ka, analizējot TV ziņu programmas, S.Hols ar kolēģiem jau 80-to gadu sākumā norāda uz fenomenu, ka ziņās dominē parlamentāro partiju pozīcija – dienas kārtības jautājumi un argumentācija, izslēdzot ārpusparlamenta aktualitātes (Turner 2005: 80). Turpmākajos darbos S.Holu aizvien vairāk ieinteresēja diskursu, ideoloģijas un hegemonijas jautājumu izpēte.

4.2. Ideoloģija un hegemonija

Kultūras studiju virziena viens no būtiskākajiem teorētiskajiem jēdzieniem ir „ideoloģija”, un tās izpratni būtiski ir ietekmējušas marksistu L.Altisēra un Antonio Gramši (Antonio Gramsci) teorijas. Par vienu no ietekmīgākajiem šajā jautājumā var uzskatīt S.Hola 1982.gada rakstu „„Ideoloģijas” atkārtota atklāšana: „apspiestā” atgriešanās mediju pētījumos”. Rakstā par

ideoloģiju S.Hols mediju pētniecībā laika posmā no 1920.gada līdz 1982.gadam izdala trīs posmus, kas cieši saistīti ar priekšstatiem par sabiedrības funkcionēšanu un ideoloģijas jēdzienu. Pirmais posms ir laika posms no 1920-1940.gadam, ko visspilgtāk raksturo Frankfurtes skolas pieeja un kuras ietvaros masu mediji tiek aplūkots kā ļoti nozīmīgs un negatīvs spēks masu kultūras radīšanā:

„Šī virziena pamatpremisa ir pieņēmums, ka vēlīnā industriālā kapitālisma periodā modernās sabiedrības ir kļuvušas par „masu sabiedrībām”.” (Hall 1982: 57).

Saskaņā ar S.Holu pirmā posma ietvaros masu sabiedrības analīze kultūras aspektā aplūkoja augstās kultūras trivializāciju un nomaiņu ar masu kultūru, lielu lomu šajā procesā atvēlot masu medijiem. Politikas aspektā masas tika aplūkotas kā viegli manipulējamas ar mediju un propagandas starpniecību, savukārt sociālajā aspektā pieejas pārstāvji akcentē kopienas saišu vājināšanos un masu atkarību no elites komercializētās ietekmes (ibid: 57-58).

Otro posmu (1940-1960.gadi), saskaņā ar S.Holu, pārstāv amerikāņu empīriskā un biheivioristiskā pieeja. To raksturo plurālisma glorificēšana un viedoklis, ka mediji tikai atspoguļo to, kas notiek sabiedrībā:

„Vajadzēja jautāt: „Vai plurālisms darbojas?” un „Kā plurālisms darbojas?”. Bet tā vietā, tika pieņemts, ka „plurālisms darbojas” – tad nu tas tika precīzi un empīriski mērīts, cik labi tas darbojas” (ibid: 59).

Viens no šī posma zīmīgākajiem darbiem ir Daniela Bella (*Daniel Bell*) grāmata „Ideoloģijas gals” (1960), kurā pamatots viedoklis, ka ideoloģijas loma sabiedrībā ir būtiski pārvērtēta un ka demokrātiskās kapitālistiskās plurālisma sabiedrībās ideoloģija nav aktuāla, jo tās balstās uz sabiedrības konsensu par galvenajām normām un vērtībām.

Otro posmu raksturo aizraušanās ar kvantitatīvajām metodēm un to attīstīšana, kā arī konceptuālas analīzes trūkums:

„Milzīga apjoma datu kodēšanas un apstrādes metodes (kontentanalīze) tika pilnveidotas un kļuva ārkārtīgi komplikētas, lai nodrošinātu objektīvu un empīriski verificējamu datu iegūšanu. Bet konceptuāli mediju ziņa kā simboliskas zīmes nodošanas līdzeklis vai strukturēts diskurss ar savu iekšējo strukturētību un kompleksumu, - tā palika teorētiski pilnīgi neattīstīta” (ibid: 61).

Kopumā plurālisma glorificēšanu S.Hols raksturo kā sava veida „globālu ideoloģiju, ko pamatoja sociālās zinātnes” (ibid: 61).

Saskaņā ar S.Hola tipoloģiju trešais posms (1960-tie gadi līdz 1982.gadam, kad S.Hols uzrakstīja savu rakstu) aizsākas ar kritiskās paradigmas izveidi, kurā iekļaujas arī kultūras

studijas (ibid: 56). Kritiskā paradigma apšaubā pieņēmumu par medijiem kā realitātes atspoguļotājiem, un uzskata, ka realitāte nav dabiski dota, bet gan ir sociāli konstruēta, un mediji ir viens no galvenajiem varas instrumentiem, kas atbildīgi par indivīdu vēlmju un priekšstatu veidošanu, un šīs pieejas ietvaros pretstatā otrajam posmam atkal aktuāls ir ideoloģijas jautājums.

S.Hols, raksturojot ideoloģijas izpēti kritiskās pieejas ietvaros, norāda uz diviem aspektiem. Pirmais ir saistīts ar jautājumu: kā darbojas ideoloģija, kādi ir tās mehānismi? Atbildes uz šo jautājumu saistās ar nozīmju veidošanas procesiem, valodas un ideoloģijas attiecību izpēti. Savukārt, otrs jautājums ir: kā ideoloģija mijiedarbojas ar citām sociālajām praksēm? Atgriežoties pie pirmā jautājuma, jānorāda, ka S.Holu interesē tas, kā noteiktas vērtības iegūst savu ticamību un kļūst vispārpieņemtas, bet citas tiek marginalizētas. Formulējot savu atbildi, S.Hols atsaucas uz daudziem autoriem, to vidū – R.Bartu, F.Sosīru, K.Levī-Strosu, Ž.Lakānu, L.Altisēru un A.Gramši.

Viens no S.Hola izejas punktiem teorijas veidošanā ir tas, ka „lietām un notikumiem reālajā pasaulē nav noteiktas viņu pašu, neatņemamas, vienīgās un patiesās nozīmes, kas tiek nodotas ar valodas starpniecību. Pasaule ir jāpadara par nozīmīgu. Valoda un simbolizēšana ir līdzekļi, ar kuru palīdzību nozīmes tiek radītas” (ibid: 67). Nozīmes nav dotas, bet tiek radītas, tādēļ vieniem un tiem pašiem notikumiem un lietām, kā arī jēdzieniem var tikt piešķirtas dažādas nozīmes, un šeit tad arī aktualizējas jautājums par dominējošajām nozīmēm, par tām nozīmēm, kas tiek uzskatītas par leģitīmām un pašsaprotamām, iepretim citām – marginalizētām un alternatīvām konstrukcijām.

Lai runātu par dominējošajām nozīmēm, S.Hols izmanto jēdzienu „nozīmju veidošanas politika” (angliski „politics of signification”), kas raksturo to, kā nozīmju piešķiršana un veidošana tiek kontrolēta un determinēta. Atsaucoties uz K.Levī-Strosu, S.Hols norāda, ka nozīmju veidošanas process nav kāda viena izolēta fenomena nozīmes konstruēšana, bet gan savstarpēji saistītu elementu organizēta tīkla diskursa ietvaros veidošana.

Savā ideoloģijas jēdziena izpratnē S.Hols būtiski ietekmējas no A.Gramši un atsakās no ideoloģijas jēdziena kā viltus apziņas, kas saistīta ar šķiru cīņu, interpretācijas. Ideoloģijas jēdzienu S.Hols aplūko kā vēsturiski izveidojušos diskursa sastāvdaļu, un lieto tādu apzīmējumu kā „ideoloģiskais diskurs”:

„Noteikti diskursīvie formulējumi ir ideoloģiski nevis tādēļ, ka tie manifestē aizspriedumus vai virsbūves satura izkropļojumu [angliski „distortions of their surface contents”], bet gan tādēļ, ka tie ir ierobežotas ideoloģiskās matricas jeb tīkla radīti un transformēti” (Hall 1982: 72).

Ideoloģija S.Hola interpretācijā nav apzināta prakse, bet gan vēsturiski izveidojusies diskursa funkcija: „[...] kritiskajā paradigmā ideoloģija ir diskursa un no sociālajiem procesiem izrietoša funkcija, nevis aģenta nodoms.” (ibid: 88).

Šeit S.Hola atsaucas uz Zigmunda Freida (*Sigmund Freud*), Ž.Lakāna un K.Levī-Strosa ietekmi, un norāda, ka ideoloģijas paušana var būt neapzināta, jo būdama vispārpieņemta diskursa sastāvdaļa, tā šķietami kļūst par pašsaprotamu un neapšaubāmu „realitāti”:

„Īsumā, diskursam piemīt tāda īpatnība, ka tas nosaka zināmus „ierobežojumus”, izveido noteiktas ekvivalentu sistēmas, ko mēs zinām par pasauli un par ko var teikt, ka tā ir patiesība” (ibid: 75).

Atbildot uz jautājumu, kā diskursā veidojas dominējošā ideoloģija, S.Hols atsaucas uz A.Gramši un Mihailu Bahtinu/ Valentīnu Vološīnovu (*Михаил Бахтин / Валентин Волошинов*) un piedāvā „cīņas par nozīmi” (angliski „struggle over meaning”) jēdzienu. Pārsvars cīņā par nozīmi diskursā visspilgtāk izpaužas kā viennozīmīgas, mūžīgas un neapšaubāmas nozīmes piešķiršana ideoloģiskai zīmei, bet pati cīņa izpaužas kā diskursīvas artikulācijas vai disartikulācijas process, ko ietekmē spēku samērs un veiksmīgas nozīmju veidošanas politikas īstenošana (izvērstāk par artikulāciju S.Hola interpretācijā skatīt arī 4.4.nodaļā „Identitātes artikulācija un hibridizētās identitātes”).

Piemēram, tādu nozīmīgu jēdzienu kā „demokrātija”, „nācija”, „tauta” un „cilvēce” disartikulācija un ekstrapolācija uz citu nozīmi, reprezentē jaunu politisko spēku rašanos. Viens no S.Hola piemēriem ir saistīts ar jēdziena „melns” nozīmi, ko viena artikulācijas procesa ietvaros interpretē aizvainojoši kā „nicināmo rasi”, taču cita artikulācijas procesa ietvaros uztver pozitīvi – „black is beautiful” (latviski „melns ir skaists”), kas izpaužas arī noteiktos politiskajos spēkos:

„„Melns” nekonvertētos kā „melns = skaists” vienkārši to vēloties. Tam bija jāklūst par organizētas cīņas praksi, izveidojot melnādaino pretošanās kolektīvās formas, kā arī attīstot jaunu melnādaino pašuztveres formu” (Hall 1982: 82).

S.Hols uzsver, ka būtu nepareizi cīņu par nozīmi uztvert kā šķiru cīņu, un noteiktu fenomena nozīmi vienmēr asociēt ar kādu no šķiru cīņas pusēm, jo dažādas šķiras lieto vienu un to pašu valodu. S.Hols analizē dažādus veidus, kā noteikti sociālie spēki ir iesaistījušies ideoloģiskā nozīmju veidošanas cīņā, un mēģinājuši mainīt dominējošo nozīmju sistēmu, re-artikulējot nozīmes, izmantojot cita veida konotācijas. Piemēram, nozīmju maiņā „melns = nicināms” uz „melns = skaists” cīņas stratēģija ir inversija, savukārt, nozīmju maiņā: „cūka = dzīvnieks, kas rokas pa dubļiem” uz „cūka = brutāls policists” (apzīmējums, ko izmantoja

radikālās kustības 1960-tajos gados), un tālāk „cūka = vīrietis šovinists cūka” (apzīmējums feministu vidū) ir izmantots metonīmijas asociāciju princips (ibid: 80).

Lai parādītu, cik nozīmīgas ir argumentācijas stratēģijas, S.Hols ilustrācijai izmanto piemēru no Lielbritānijas tā brīža politiskajām aktualitātēm un konkrēti liberāļu pozīciju, kas balstās pamatpremisā, ka problēmas ar imigrantiem rodas viņu lielā skaita dēļ, noliedzot rasisma izpausmes problēmu:

„Mainīt argumentācijas noteikumus ir ārkārtīgi grūti, jo dominējošā problēmas definīcija rodas, to atkārtojot - „ikdienas apziņas” garantija, kā arī balstās uz to, cik tās nesēji ir nozīmīgi un uzticami. Argumenti, ko ietver šī problēmas definīcija, tiek uztverti kā „loģiski” izrietoši. Argumenti, kas mēģina mainīt priekšstatus, tiek uztverti kā „novirzīšanās no tēmas”. Līdz ar to daļa no cīņas ir par to, kā problēma tiek formulēta: debates jēdzieniem un ar tiem saistīto „loģiku”.” (Hall 1982: 81).

S.Hola ideoloģijas jēdziena interpretācijā liela ietekme ir A.Gramši darbiem, un konkrēti viņa hegemonijas jēdzienam. Uz to S.Hols atsaucas gan savā 1982.gada rakstā, gan arī citos rakstos, kas veltīti ideoloģijas jautājumiem (Hall 1986, 1996a/1986).

Hegemonijas jēdziens ļauj S.Holam kā neomarksistam risināt teorētisko jautājumu par valdošās šķiras saistību ar ideoloģiju, jo S.Hols tomēr uzskata, ka, lai gan ideoloģijai nav determinējošas saistības ar šķiriskajām attiecībām, tomēr var novērot zināmu „tendenciozu šķirisku artikulāciju” un dominēšanu (Hall 1982: 84). S.Hols uzskata, ka dominēšana var izpausties gan apzinātā, gan neapzinātā līmenī, un tā izpaužas ar valodas un diskursu palīdzību. Hegemonija šīs teorijas ietvaros nozīmē, ka dominēšana tiek īstenota ar kultūras autoritātes (angliski „cultural leadership”) starpniecību, proti, veidojas noteikts dominējošais dzīves uztveres veids, kas netiek panākts kaut ko tiešā veidā uzspiežot, bet gan panākot noteiktu vienošanos. Šeit S.Hols aplūko ne tikai cīņu par nozīmēm, bet arī cīņu par pieeju nozīmju veidošanas līdzekļiem, un to, kuru apgalvojumi tiek uzskatīti par reprezentatīviem un autoritatīviem un kam ir pieeja publiskajiem diskursiem. Nozīmīgi nozīmju veidošanas līdzekļi saskaņā ar S.Hola analīzi ir gan izglītības sistēma, gan plašsaziņas līdzekļi, kas neapzināti reproducē dominējošo ideoloģisko diskursīvo lauku, jo leģitīmi var pastāvēt tikai darbojoties dominējošā diskursīvā lauka ietvaros.

Turpinājumā par S.Hola pienesumu identitātes jēdziena izpratnē, kas ir viņa izpētes lauks pēdējos divdesmit gadus un kura ietvaros viņš analizē ideoloģiskā diskursa ietekmi uz identitātes veidošanās procesiem.

4.3. Identitātes jēdziena izpratne

Viens no galvenajiem kultūras studiju intelektuālajiem pienesumiem identitātes izpētē ir identitātes kā mainīga, situatīva un fragmentēta fenomena konceptualizēšana (Hall 2003: 2; Barker 2002: 108), aplūkojot identitāti kā diskursīvu fenomenu, kas nemitīgi tiek konstruēts:

„Ikdienas valodā identificēšanās ir konstruēta kā kopējas izcelšanās vai kopīgu īpašību ar kādu citu personu vai grupu, vai ideālu atzīšana, kā arī tiek saistīta ar dabisku solidaritāti un lojalitāti. Kontrastā ar šīs definīcijas „naturālismu”, diskursīvā pieeja aplūko identificēšanos kā konstrukciju, kā procesu, kas nekad nav pabeigts, bet vienmēr ir „procesā”.” (Hall 1996b: 2).

Nozīmīgu ietekmi uz S.Hola identitātes izpratni ir atstājis „lingvistiskais pagrieziens” 20.gadsimta filozofijā. S.Hols atsaucas uz F.Sosīra ideju par valodu kā sociālu sistēmu, ko indivīds izmanto un kas vienlaicīgi nosaka to, kā indivīds var par lietām runāt un kādas valodā ietvertas lietu nozīmes izmanto, kā arī F.Sosīra ideju, ka vārdiem var būt daudzas nozīmes, un ka nozīmes ir mainīgas (Hall 1989: 20).

S.Hola identitātes izpratne lielā mērā balstās uz Ž.Deridā jēdzienu „*différance*”, saskaņā ar kuru nozīmes tiek nemitīgi papildinātas vai mainītas, un identitāte nav nekas fiksēts, bet gan kaut kas, kas nemitīgi tiek veidots ikdienas komunikācijā un īslaicīgi fiksēts kā noteikta kategorija mūsu ikdienas naratīvos (Hall 1996c/1988: 169).

Gan S.Hola darbos, gan arī plašāk kultūras studiju ietvaros identitāte tiek aplūkota kā sociāla konstrukcija, kas nepastāv ārpus kultūras reprezentācijas, kas veido identitāti. Ar reprezentāciju S.Hols saprot nozīmes radīšanu valodā, reprezentācijas jēdziens sasaista nozīmes, valodu un kultūru (Hall 1993: 222; Hall 2003: 15-16). Reprezentācija piešķir objektiem un sociālajām praksēm nozīmi un saprotamību, vienlaicīgi radot priekšstatu par objektu reālismu. Reprezentācijas spēks ir tajā, ka noteiktas zināšanas ar reprezentācijas palīdzību var pastāvēt, bet citas tiek izslēgtas. Tādēļ kultūras studiju virziena pārstāvji runā par „reprezentācijas politiku” un aplūko reprezentācijas kā „kultūras konstrukcijas”, kuru veidošanā ir iesaistītas varas attiecības.

Piemēram, kad mēs jautājam, ko nozīmē būt vīrietim, sievietei, jaunam, vecam, melnajam, baltajam, gejam utt. – mēs iesaistāmies reprezentācijas politikā, jo „melnā”, „sievietes” vai „jaunieša” identitāte nav kaut kas esenciāls, bet gan tas, kas ir iemācīts un reprezentēts (Barker 2004: 177).

Savā konceptuālajā rakstā „Who needs identity?” (latviski „Kam ir nepieciešama identitāte?”), S.Hols izvērsti analizē trīs dažādu pieeju nozīmi identitātes konstruēšanas procesu izpētē (Hall 1996b).

Psihoanalīzes pārstāvji, īpaši Ž.Lakāna psihoanalīzes teorija, S.Hola interpretācijā palīdz saprast zemapziņas nozīmi identitātes veidošanās procesā. Šī teorija izskaidro, kā „atspoguļošanas fāzē” bērībā rodas apziņa par savu kā indivīda jeb „neatkarīga subjekta” esamību, un tā neveidojas kaut kā autonomi tikai bērna psihē, bet gan attiecībās ar citiem, īpaši – ar vecākiem, un tā nav apzināta mācīšanās, bet gan neapzināts psihisks process. Līdzīgi arī priekšstati par savu identitāti kā veselumu veidojas neapzināti, fantazējot un iedomājoties sevi, pretnostatot citiem, mēģinot iedomāties, kā citi mūs uztver.

Ļoti būtisku ietekmi uz S.Hola darbiem ir atstājusi M.Fuko diskursa jēdziena interpretācija un „disciplinējošās varas” ideja, kas aplūko diskursu kā sabiedrību, kā arī indivīdu un viņa ķermeni, regulējošu. S.Holu interesē varas attiecības, kas ietekmē identitātes konstruēšanas procesu, iezīmējot atšķirīgo un nosakot, kuras grupas būs „citi” jeb izstumtie. Atzīstot diskursu ietekmi uz identitātes veidošanās procesu, S.Hols tomēr norāda, ka neatbildēts ir jautājums, kāpēc veidojas atšķirīgas identitātes. Kritizējot M.Fuko darbus, S.Hols raksta:

„Tie piedāvā formālu aprakstu par to, kā tiek konstruētas subjekta pozīcijas diskursa ietvaros, bet maz ko pasaka, kādēļ noteikti indivīdi ieņem vienas subjekta pozīcijas, bet citi – citas.” (Hall 1996b: 10).

Kā nozīmīgu M.Fuko un psihoanalīzes pieejas apvienojumu identitātes izpētē S.Hols aplūko feministu, konkrēti, Džudītes Batleres (*Judith Butler*) dzimuma performativitātes (angliski „performativity”) teoriju. Performativitāte palīdz skaidrot, kā diskursa ietvaros veidojas identitāte, un būtiskākais aspekts šeit ir nemitīga atkārtošana. Dž.Batlere aplūko dzimumu kā nemitīgu noteiktu darbību atkārtošānu (Butler 1993: 12), un šajā ziņā ļoti pietuvojas simboliskā interakcionisma pieejai, kas sociālo kategorizēšanu aplūko kā interakcijas procesu rezultātu, taču Dž.Batlere performatīvās darbības aplūko nevis kā cilvēka brīvās gribas izpausmes, bet gan, atsaucoties uz M.Fuko, „regulējošo diskursu” kontekstā, jo regulējošie diskursi nosaka, kādas darbības ir sociāli pieņemamas dzimuma performancē.

S.Hola piensums identitātes izpētē ir iepriekš aplūkoto autoru ideju sintēze, jo atsevišķi katra no šīm teorijām, viņaprāt, nesniedz identitātes konstruēšanas procesu skaidrojumu (Hall 1996b: 7). S.Hola sintezējošās pieejas pamatā ir atziņa, ka nav tāda viena identitātes centrālā elementa vai kodola, jo identitāte ir mainīga un situatīva – tā ir cieši saistīta ar konkrēto brīdi, ar to, kā indivīds tiek uzrunāts vai reprezentē sevi (Barker & Galasinski 2001: 41), jo tajos gadījumos, kad identitāte tiek uztverta kā kaut kas vienots, tas ir noteikta naratīva ietvaros izveidots stāsts par mums. Otrs būtiskākais teorētiskais aspekts, kas būtu jāuzsver, ir tas, ka M.Fuko ietekmē S.Hols identitāti aplūko kā diskursu ietvaros konstruētu, un lai konceptualizētu

to, kā dažādi diskursīvie elementi tiek aktualizēti identitātes konstruēšanā, S.Hols izmanto „artikulācijas” jēdzienu.

4.4. Identitātes artikulācija un hibridizētās identitātes

S.Hola „artikulācijas” jēdziena izpratne ir veidojusies uz E.Laklo (Laclo 1977) teorijas bāzes (Hall 1980; Slack 1996/1986). Šīs pieejas izejas pozīcija ir, ka pastāv dažādi identitātes diskursi (attiecībā uz vecumu, dzimumu, etnisko piederību, nacionālo piederību, šķirisko piederību utt.). Tie nav nepieciešami savā starpā saistīti, bet tos var savā starpā situatīvi savienot, un daži savienojumi nostabilizējas un kādā vēsturiskā laika periodā tiek uzskatīti par nesaraujamiem. Piemēram, nacionālajās valstīs etniskā un nacionālā identitāte lielā mērā veido šādu nostabilizējušos diskursīvo elementu savienojumu, kur noteikti kultūras elementi ir artikulēti saistībā ar piederības sajūtu valstij.

Artikulācijas procesā tiek īstenotas divas funkcijas – reprezentācijas funkcija un diskursīvo elementu savienošanas funkcija, un tiem diskursīvajiem elementiem, kas nav nepieciešami savstarpēji saistīti, artikulācijas procesā izveidojas pagaidu sasaiste, kas rada identitātes vienotības un veseluma šķietamību:

„Vienotība, ko veido kombinācija jeb artikulācija, vienmēr ir „kompleksa struktūra”: struktūra, kurā lietas ir saistītas gan ar savu atšķirīgumu, gan līdzīgumu. Tā pieprasa, ka tiek norādīti mehānismi, kas savieno nelīdzīgās īpašības, jo nekāda „nepieciešama atbilstība” vai izteismīga homoloģija nevar tikt uzskatīta par dotu. Tas arī nozīmē – tā kā struktūra ir kombinācija (artikulēta kombinācija) un nevis nejauša asociācija – starp tās daļām būs strukturētas attiecības, t.i., dominēšanas un subordinācijas attiecības” (Hall 1980: 325).

Būtiski, ka dažādi elementi, kas noteiktā situācijā var tikt savienoti, citā situācijā var tikt re-artikulēti pavisam savādāk, un šeit iezīmējas indivīda rīcībspējas elements, jo artikulācija var tikt veikta arī indivīda līmenī. Diskursīvie komponenti gan ir sociāli determinēti un regulēti, bet artikulācijas procesā parādās indivīda rīcībspēja savienot dažādos diskursīvos elementus konkrētā situācijā.

SHola artikulācijas jēdziena izpratnē liela nozīme ir piešķirta arī situatīvajam konteksta aspektam, jo „konteksts nav kaut kur ārpus, saistībā ar ko norisinās noteiktas prakses vai kas nosaka noteiktas prakses attīstību. Drīzāk, identitātes, prakses un efekti kopumā veido pašu kontekstu, saistībā ar kuru tās ir prakses, identitāte un efekti” (Slack 1996: 126; slīpraksts oriģinālā).

Identitāte veidojas kā unikāla pieejamo diskursīvo komponentu artikulācija noteiktā situācijā, un artikulācijas process ietver indivīda rīcībspējas un diskursa kā determinējoša spēka attiecību dialektiku.

Cits nozīmīgs jēdziens, ko saistībā ar identitātes jautājumu izpēti ir attīstījis S.Hols, kā arī Pols Gilrojs (*Paul Gilroy*) un Homi Baba (*Homi K. Bhabha*), ir hibridizētās identitātes jēdziens, kas arī saistās ar artikulācijas procesiem, un ir izstrādāts postkoloniālisma izpētes un *melnādaino britu kultūras studiju* ietvaros. S.Hols un P.Gilrojs ir galvenie līderi melnādaino britu kultūras studiju virzienam, kas 90-tajos gados tika izveidots kā izaicinājums Lielbritānijas sabiedrībai, kā arī pašas kultūras studiju ietvaros pieņemtajai normai britu identitāti aplūkot kā baltādaino identitāti (Baker, Diawara & Lindeborg 1996; Turner 2005: 212).

Hibridizētās identitātes jēdziens veidojas kā mēģinājums konceptualizēt identitāti globalizācijas un postkoloniālisma situācijas kontekstā, kad migrācijas rezultātā identitātes formēšanās procesā vērojama daudz lielāka agrāk nošķirtu dažādu kultūras elementu sajaukšanās, radot jaunas nozīmes un identitātes veidus, nojaucot agrāk izveidotās identitāšu robežas.

Hibridizētās identitātes jēdziens ir pretnostatījums priekšstatiem par homogēnu etnisko vai nacionālo identitāti, un ir saistīts ar globalizācijas procesu izpēti, jo tās ietekmē identitātes konstruēšanas procesā ir pieejama ievērojami lielāka resursu daudzveidība.

S.Hols savos rakstos analizē gan melnādaino britu, gan Jamaikas un citu Karību jūras salu iedzīvotāju identitātes īpatnības (Hall 1989, 1992c, 1993, 1996c), kas veidojušās afrikāņu masveida izvešanas no Āfrikas un verdzības perioda rezultātā, un to apzīmēšanai izmanto jēdzienu „diaspora”, kā arī norāda, ka tās veidojas kā hibrīdas identitātes:

„Diasporas pieredzi es šeit definēju nevis kā esenciālu un tīru, bet gan kā nepieciešami heterogēnu un daudzveidīgu; ar „identitātes” jēdzienu, kas pastāv nevis par spīti atšķirībām, bet tieši patiecoties atšķirībām; ar hibrīditāti”. (Hall 1993: 235).

S.Hols norāda, ka postmoderno sabiedrību kontekstā, kad ir plaši izplatīti migrācijas procesi, diasporiska identitāte pakāpeniski kļūst par normu – cilvēki atzīst savu piederību vairākām vietām (ģeogrāfiskā nozīmē), tiem var būt līdzvērtīgi nozīmīgas vairākas valodas.

Šīm izmaiņām galvenais iemesls ir tas, ka nav iespējams pārvietoties no vienas vietas uz citu, kontaktēties ar dažādām kultūrām, vienlaicīgi neiespaidojoties no tām. Līdz ar to migrācijas un starpkultūru komunikācijas intensifikācijas rezultātā identitātes konstruēšanas procesā ir pieejama lielāka elementu daudzveidība un tās kļūst fragmentētākas.

S.Hola kolēģi kultūras studiju virziena ietvaros attīsta šīs teorētiskās pieejas izmantošanu empīriskajos pētījumos, pārsvarā izmantojot etnogrāfiskās metodes un analizējot atšķirīgu

identitātes elementu aktualizāciju dažādos kontekstos, piemēram, pētot jaunas musulmaņu sievietes Londonā un viņu dzīves stilu. Daudzi no kultūras studiju virziena pārstāvjiem aplūko identitātes konstruēšanas procesu saistībā ar kultūras patērniecības procesiem (Turner 2005: 218-220).

Hibriditātes jēdziens tiek arī pamatoti kritizēts, jo savā ziņā tas paredz, ka notiek kādu homogēnu kultūras formu sajaukšanās, taču minētajos piemēros kultūras formas, kas ir hibrīdo identitāšu pamatā, nevar raksturot kā homogēnas, jo katra no kultūras identitātēm jau sākotnēji ir savā ziņā hibrīds, un hibrīdi veidojas no jau esošiem hibrīdiem. (Barker & Galasinski 2001: 159; May 2002: 133). No otras puses, S.Hols un viņa kolēģi raksta par jauna veida hibrīdajām formām, un hibriditātes jēdziena aktualizēšana pievērš šim jautājumam papildu uzmanību un ļauj pamanīt vēl citus jaunus hibrīdās identitātes veidus.

Savā 1988.gada rakstā „Jaunā etnicitāte” (angliski „New ethnicity”) S.Hols aplūko „angliskumu” (angliski „Englishness”), kāds tas tika propagandēts Mārgaritas Tečeres (*Margaret Thatcher*) valdīšanas laikā, kā hegemonisku ideoloģisko diskursu, kas ir saistīts gan ar rasismu, gan imperiālismu, gan ar valsts lomu hegemonijas uzturēšanā (Hall 1996c/1988). Angliskums šajā laika periodā tiek pārsvarā asociēts ar „baltajiem” britiem, un, konfrontējot ar šo izpratni, S.Hols pievēršas jēdziena „melns” izpratnei un interpretācijai. Viņš uzsver, ka jēdziens „melns” ietver tik lielu daudzveidību – gan pieredzes, gan sociālās pozīcijas, gan arī identitātes kultūras elementu ziņā, ka to nevar uztvert kā kaut ko transkulturālu un ar dabas noteiktām īpatnībām saistītu. Viņaprāt, apzīmējums „melns” ir politiski un kulturāli konstruēta kategorija, kas ir vēsturiski specifiska un kontekstuāla, jo saistās arī ar citām kategorijām:

„Esencializēta melnā subjekta beigās ietver arī atziņu, ka jautājumi par rasi vienmēr parādās vēsturiski artikulācijas procesā, saistībā ar citām kategorijām un dalījumiem, un nepārtraukti krustojas ar šķiras, dzimuma un etnicitātes kategorijām” (ibid: 166).

Lai rastu citu apzīmējumu rasisma ideoloģijas caurstrāvotajam apzīmējumam „melns”, S.Hols piedāvā jaunu etnicitātes jēdziena izpratni, kas ir plašāks un ietver referenci uz kultūras atšķirībām:

„Ja melnādainais subjekts un melnādainā pieredze nav Dabas definēta vai cita esenciāla spēka noteikta, tad tas ir gadījums, kad tā ir vēsturiski, kulturāli un politiski noteikta, un jēdziens, kas uz to attiecas, ir etnicitāte” (ibid: 168).

Turpinājumā par nacionālo identitāti kā diskursīvi konstruētu fenomenu S.Hols interpretācijā, kuras ietvaros nācija tiek aplūkota kā kultūras reprezentācijas sistēma, bet nacionālā identitāte tiek aplūkota kā naraftīva identitāte.

4.5. Nacionālā identitāte kā naratīva identitāte

Nacionālo identitāti S.Hols aplūko kā vienu no kultūras identitātes formām, un īpašu uzmanību pievērš šī fenomena aktualitātei un izpausmēm mūsdienu sabiedrībā jeb kā viņš pats raksta - postmodernisma jeb vēlīnā modernisma un globalizācijas procesu kontekstā (Hall 1992b). S.Hols savā analizē atsaucas gan uz Ernestu Gelneru (*Ernest Gelner*), gan Eriku Hobsbaumu (*Eric Hobsbawm*) un Terencu O. Reindžeru (*Terence Osborn Ranger*), gan arī B.Andersonu, un nācijas aplūko kā iedomātās kopienas (Anderson 1983) un nacionālās kultūras tradīcijas kā „izdomātās tradīcijas” (angliski „invented traditions”, Hobsbawn & Ranger 1983), bet nacionālo kultūru kā diskursu:

„Nacionālā kultūra ir diskurss - veids, kā tiek konstruētas nozīmes, kas ietekmē un organizē gan mūsu darbības, gan mūsu pašuztveri.” (Hall 1992b: 292-293).

Nacionālās kultūras diskurss saskaņā ar S.Hola viedokli konstruē nacionālo identitāti, radot noteiktas nozīmes par to, kuras savukārt tiek ietvertas stāstos jeb naratīvos, kas savieno tagadni ar pagātņi un dažādos tēlus un simbolus. Līdz ar to nacionālās atšķirības izpaužas kā atšķirīgi stāsti par nacionālo kultūru. S.Hols norāda, ka mēs nepiedzimstam ar konkrētu nacionālo identitāti, bet gan tā veidojas un transformējas saistībā ar reprezentāciju, piemēram, priekšstats par to, kas ir „anglis” tiek iegūts no tā, kā tiek reprezentēts angliskums, kāda nozīme tam noteiktā sabiedrībā tiek piešķirta. Līdz ar to nacionālo kultūru S.Hols aplūko kā kultūras reprezentācijas sistēmu, kas rada noteiktas nozīmes.

Savā analizē S.Hols mēģina sniegt atbildes uz jautājumu: kādas reprezentācijas stratēģijas visbiežāk tiek izmantotas, lai radītu vispārpieņemtus priekšstatus par nacionālo identitāti? Atbildot uz šo jautājumu, S.Hols izdala piecus galvenos elementus, kas gan nav īsti viens no otra nodalāmi (jāatzīmē, ka pirmais loģiski ietver arī pārējos četrus):

- 1) Nācijas naratīvs - vieds, kā tiek stāstīta nācijas vēsture, kā nācija tiek aplūkota literatūrā, prezentēta masu medijos un populārajā kultūrā. Tie ir stāsti, tēli, ainavas, vēsturiskie notikumi, nacionālie simboli, rituāli, kas reprezentē nācijas kopējo pieredzi, pāridarījumus, priekus un bēdas. Cilvēki kā iedomātās kopienas locekļi piedalās šajos naratīvos, kas diskursīvi savieno ikdienas dzīvi ar nācijas likteni, un tas rada pāctecības un kontinuitātes sajūtu - par nāciju, kas bija pirms mums un būs vēl pēc mums.
- 2) Naratīvu uzsvars uz izcelsmi, kontinuitāti, tradīciju un mūžīgumu. Naratīvi tiek konstruēti un nacionālā identitāte tiek reprezentēta kā primordiāla - nemainīga, mūžīga, Dieva vai dabas dota.

- 3) Tradīciju izdomājums - daudzas tradīcijas, kas tiek pasniegtas kā senas, papētot vairāk, izrādās ir pavisam nesen izdomātas un ieviestas; tas pats attiecas arī uz noteiktiem nacionālajiem simboliem. Latvijas gadījumā tāds piemērs varētu būt Lielvārdes josta, kas Latvijā kā tautas tērpa sastāvdaļa tiek datēta ar 19.gadsimtu, taču plaši izplatīts ir priekšstats par Lielvārdes jostu kā ļoti senu un mistiskiem stāstiem apvītu fenomenu, kas radīts lielā mērā pateicoties A.Epnera 1980. gada dokumentālajai filmai par Lielvārdes jostu „Lielvārdes josta. Latvju rakstu noslēpums”;
- 4) Radīšanas mīts - stāsts, kas sniedz priekšstatu par nācijas saknēm, rašanos, kas bieži vien iestiepjas „mītiskajā” senatnē;
- 5) Priekšstati par nāciju jeb patiesajiem tautas pārstāvjiem.

S.Hols norāda, ka nacionālā kultūra nekad nav uztverama kā tikai kāda simboliskās identifikācijas forma, bet ir tieši saistīta ar varas attiecību jautājumiem:

„Nacionālā kultūra nekad nav bijusi vienkārši tikai lojalitātes, piederības un simboliskās identificēšanās jautājums. Tā ir arī kultūras varas struktūra.” (ibid: 296).

Nacionālās kultūras diskurss konstruē identitātes, mobilizējot tās noteiktām darbībām pret „citādajiem”. Dažās rindkopās raksturojot Austrumeiropas situāciju, S.Hols norāda uz to īpatnību uzsvērt savas esenciālās etniskās identitātes, nosacīto nācijas vienotību un mītisko izcelsmi, kā arī sasaista to ar vēlmi tādējādi pietuvināties bagātajām Rietumu sabiedrībām: „Tomēr tās izmanto nāciju kā formu, lai sacenstos ar citām etniskajām „nācijām”, un tādējādi tiktu pie ieejas bagāto Rietumu „klubā”.” (ibid: 295)

Lielāko daļu savas analīzes S.Hols velta „britiskuma” un „angliskuma” izpratnes izpētei, kuras rezultātā secina, ka:

- 1) Nevar uzskatīt, ka „nācijas” pašas par sevi būtu kaut kas vienots un homogēns, jo kaut vai piemēram, Lielbritāniju apdzīvo gan angļi, gan skoti, gan velsieši, gan īri.
- 2) Etnisko grupu starpā attiecības nevar raksturot kā vienlīdzīgu sadarbību, tā drīzāk ir angļu hegemonija, jo „britiskums” pamatā ir konstruēts uz „angliskuma” bāzes;
- 3) Britiskumu - angliskumu raksturo imperiālisms un kultūras hegemonija pār bijušajām kolonijām;
- 4) „Angliskums” ir izteikti maskulīns: „Nacionālajai identitātei ir izteikta dzimuma pazīme. „Angliskuma” nozīmēm un vērtībām ir spēcīgas maskulīnās asociācijas. Sievietes spēlē tikai sekundāru lomu kā pavarda un dzimtas sargātājas un kā „mātes” nācijas „dēļiem”.” (ibid: 297).

S.Hols secina, ka nacionālā kultūra ir diskursīvs līdzeklis, kas pastāvošo daudzveidību

reprezentē kā vienotību un reducē uz vienu noteiktu identitātes reprezentāciju, un mūsdienās nav tādas nācījas, kuras varētu uzskatīt par vienas tautas, vienas kultūras, vienas etniskās piederības nācījām. Skatoties globalizācijas kontekstā, S.Hols norāda, ka nacionālo identitāšu nozīme joprojām saglabājas, taču palielinās jaunu hibrizēto identitāšu nozīme, kā arī kļūst nozīmīgas dažādas lokālās vai cita veida identitātes, tai skaitā, globālās identitātes, piemēram, noteikta produkta un pakalpojumu patērētāja un klienta identitātes. S.Hols arī norāda, ka joprojām saglabājas Rietumu globālās dominēšanas aspekti, to vidū arī kultūras hegemonija (ibid: 302).

4.6. S.Hola un kultūras studiju pieejas kritika un diskusija

Kultūras studiju virziens kopumā ir ļoti daudz kritizēts, īpaši šī virziena ambiciozo pretenziju veidot un ietekmēt politiskos procesus dēļ, kā arī kritiskās attieksmes pret funkcionālismu dēļ: ja kultūras studiju pieejas pārstāvji pārmeta funkcionālismam pārāk lielu fokusu uz empīrismu, tad savukārt kultūras studiju pieeja tiek kritizēta kā pārāk teorētiska un abstrakta.

Viens no pirmajiem un ietekmīgākajiem kultūras studiju kritikai veltītajiem izdevumiem ir Mārdžorijas Fergusones (*Marjorie Ferguson*) un Pītera Goldinga (*Peter Golding*) redakcijā izdotā grāmata „Jautājums par kultūras studijām” (Ferguson & Golding 1997). Tās autori pārsvarā ir saistīti ar komunikācijas zinātnes nozari, tādēļ kritika ir galvenokārt vērsta uz kultūras studiju rakstu un grāmatu analīzi, saistībā ar mediju pētniecību, tomēr daudzi kritikas aspekti ir aktuāli arī attiecībā uz šajā nodaļā aplūkotajiem jautājumiem. Atsaucoties uz M.Fergusonu un P.Goldingu, galvenie jautājumi, kuros tiek kritizēts kultūras studiju virziens, ir:

- 1) Empīriskā izpētē nebalstīta teoretizēšana;
- 2) Neattīstīta empīriskās izpētes metodoloģija;
- 3) Nekonsekventa starpdisciplināritāte;
- 4) Nekonsekventa terminoloģijas lietošana;
- 5) Pašapmierinātība un paštīksmināšanās kombinācijā ar lielu popularitāti studentu vidū ASV un Lielbritānijā 80-90.gados.

Turpinājumā izvērstāks apskats par pirmajiem četriem minētajiem kritikas aspektiem.

M.Fergusone un P.Goldings kritizē kultūras pieeju par to, ka tās pārstāvju radītie teksti ir pārāk abstrakti un atsvešināti no realitātes, un tās ir sekas tam, ka pārāk liela uzmanība ir pievērsta teorijai, bet ir neattīstīta empīriskā izpēte:

„Ontoloģija aizvieto epistemoloģiju, interpretācija aizvieto pētījumu, aizraušanās ar tekstuālismu, diskursīvajām stratēģijām, reprezentāciju un nozīmju daudznozīmību veicina

teorijas prioritāti pār empīriku, abstraktā prioritāti pār konkrēto.” (Ferguson & Golding 1997: xiv).

M.Fergusones un P.Goldinga redakcijā izdotajā grāmatā ir publicējušies arī kultūras studiju pārstāvji, kas arī paši atzīst, ka ir daudz aspektu, kuros var kritizēt un pilnveidot kultūras studiju pienesumu kā teorētiski, tā empīriski. Graiems Tērners (*Graeme Turner*) pats būdams kultūras studiju virziens pārstāvis Austrālijā atzīst, ka kultūras studiju virziens pētnieki ir apzinājuši savas nepilnības empīriskās izpētes jomā, un ir konceptualizējuši, ka kultūras studijas atzīst daudzveidību metožu izvēlē un īpaši atbalsta metožu triangulāciju pētījumos. Triangulācija ir izmantotā arī 1997.gadā izdotajā pētījumā „Veikt kultūras studijas: „Sony Walkman” stāsts” (angliski „Doing Cultural Studies: The Story of the Sony Walkman”), kas ir izstrādāts kā mācību materiāls pētījumu veikšanai un no dažādiem aspektiem analizē konkrētu kultūras produktu – mūzikas atskaņotāju „Sony Walkman”. Autori aplūko gan to, kā tas tiek reklamēts, dažādas reklāmas kampaņas un to specifiku dažādās valstīs un reklāmās izmantotos identitātes konstruēšanas mehānismus, gan „Sony” firmu, kas ražo šo produktu (pētījuma ietvaros ir veikta „Sony” bilances analīze un intervijas ar produkta „Sony Walkman” dizaineriem un radītājiem), gan arī patēriņa tendences, kas saistītas ar „Sony Walkman”, un tā popularitāti dažādās subkultūrās, aplūkojot to kā identitātes simbolu, pretošanās zīmi (angliski „a signifier of resistance”) (Du Gay, Hall, Janes, Mackay & Negus 1997). Šis pētījums ir viena no iespējamajām atbildēm uz jautājumu, kā veikt pētījumu kultūras studiju ietvaros, un pētījuma mērķis ir parādīt triangulācijas pieejas efektivitāti komplekso un daudzdimensionālo kultūras fenomenu izpētē (Turner 2005: 226).

Kultūras studiju pieejai tiek pārņemts arī, ka daudzi nozīmīgi teorētiski jautājumi ir tikai pieminēti, bet nav teorētiski attīstīti un empīriski operacionalizēti. Piemēram, Kriss Barkers (*Chris Barker*) un Dariuss Galasinskis (*Dariusz Galasinski*) norāda, ka kultūras studiju virziens ietvaros nav atbildēts jautājums, kā tieši notiek kultūras formu diskursīvā konstruēšana ikdienas dzīvē un kā to pētīt (Barker & Galasinski 2001: 28). Minētie autori – K.Barkers un D.Galasinskis - kā atbildi uz šo jautājumu piedāvā apvienot kultūras studiju un kritiskās diskursa analīzes (KDA) pieejas, jo KDA padziļināti pievēršas diskursu izpētei dažādās situācijās un piedāvā labi izstrādātas diskursu izpētes metodoloģijas.

Vairāku autoru vērtējumā neattīstīts un neskaidrs kultūras studiju ietvaros, tai skaitā S.Hola darbos, ir artikulācijas jēdziens, kas līdz ar to ir pakļauts ļoti nopietnai kritikai (Davis 2004: 163; Downing 1997; Ferguson & Golding 1997). M.Fergusone un P.Goldings norāda, ka kultūras studiju tekstiem raksturīgs neizvēlīgums un jucekļīgums attiecībās ar citām disciplīnām

un teorijām, kas ir epistemoloģiski nesavienojamas:

„Grūti saprotamais sajaukums, kas rodas no franču strukturālisma, gramšiānisma un psihoanalīzes elementiem, radīja vieglu mērķi kritiķiem, kas ir gatavi izlaist gaisu no akadēmisko pretenziju balona”. (Ferguson & Golding 1997: xxi).

Viņi norāda, ka kultūras studiju ietvaros netiek konsekventi ievēroti teorijas un metožu integritātes principi, trūkst precizitātēs, rūpīguma un pamatīguma, un novērojams epistemoloģisks eklektisms un relatīvisms:

„Tādi jēdzieni kā „teritorija”, „cīņas lauks”, „problemātika”, „konfigurācija”, „artikulācija”, „moments”, „projekts”, ‘pagrieziens’ (angliski „terrain”, „site of struggle”, „problematic” (as a noun), „configuration”, „articulation”, „moment”, „project”, „turn”) visi zaudēja savu fokusu, kāds tas bija tekstos, no kuriem tie tika paņemti, un pārvērtās par „cienītāju izsaukšanas kārtīm” (angliski „the calling cards of the cognoscenti”).” (Ferguson & Golding 1997: xxi-xxii).

Lauboro universitātes (Loughborough University) profesors M.Biligs, viens no Lauboro grupas līderiem, kultūras studiju virzienam pārmet pārlietu teoretizēšanu un nosauc to par „depopulētu nozari” (angliski „depopulated discipline”), izsakot pārmetumus, ka kultūras studiju virziens par maz pievērš uzmanību cilvēku ikdienas dzīvei (Billig 1997: 205). M.Biligs norāda, ka kultūras studiju ietvaros ir ignorēti jautājumi, ar kuriem parasti nodarbojas sociālā psiholoģija, taču ortodoksālā sociālā psiholoģija nav izmantojama kultūras studiju vajadzībām, jo aplūko psiholoģiskos faktoros kā teorētiski dominējošos, nevis kā tādus, kas konstruēti diskursa ietvaros (ibid: 206). M.Biligs apšaubā arī Ž.Lakāna psihoanalīzes pielietojamību sociāl-psiholoģisko jautājumu izpētē, jo tā ir pārāk teorētiska un neskaidra, tādēļ M.Biligs norāda uz nepieciešamību izstrādāt psiholoģiskās teorijas sociālā konstrukcionisma paradigmas ietvaros, un kā vienu šādu mēģinājumu apraksta diskursīvās jeb retoriskās psiholoģijas pieeju, kas psiholoģisko fenomenu izpētē lielu nozīmi piešķir valodai.

M.Biligs pārmet S.Holam arī „psihisko ideālismu” (angliski „psychic idealism”) attiecībā uz viņa kodēšanas un dekodēšanas teoriju. Viņš norāda, ka nav īsti skaidrs, ko S.Hols saprot ar „kodu” un „kodēšanu”, taču, balstoties uz to, ko var izsecināt no S.Hola teksta, rodas priekšstats, ka kodēšana un dekodēšana tiek attiecinātas uz mentāliem procesiem. Līdz ar to dekodēšana nav aktivitāte, kas būtu novērojama, bet gan ir tikai hipotētiski pieņemama, balstoties uz dalībnieku teikto, kā viņi reaģē uz televīzijas programmām (ibid: 219). Šādā aspektā M.Biligs kritizē S.Hola pieeju kā „psihisko ideālismu”, kas raksturīgs ortodoksālai kognitīvās psiholoģijas pieejai, un ko kritizē gan M.Bahtins/ V.Vološinovs, gan diskursīvās psiholoģijas pārstāvji. M.Biligs uzskata, ka

dalībnieku teiktais par redzēto televīzijas programmās nav jāuztver kā dekodēšanas zīmes, bet gan kā viedokļi jeb interpretācijas pašas par sevi, kas jāpēta to paušanas kontekstā. Tāpat šie viedokļi par televīzijas programmām nav uzskatāmi ne par brīvu indivīdu pašizpaušmi, ne arī noteiktas ideoloģijas statisku reproducēšanu. M.Biliga M.Bahtina/ V.Vološņova ietekmē jebkuru valodisku izpaušmi interpretē kā radošuma un ierobežojumu dialektiku, kuras izpētē jāņem vērā gan tā dialoga formas būtība, gan konkrētais konteksts, jo vieni un tie paši aģenti dažādās situācijās var paust dažādus viedokļus.

Līdzšinējā kultūras studiju pieejā saskaņā ar M.Biliga viedokli pārāk liels uzsvars ir uz tekstu analīzi (kas gan, viņaprāt, ir saprotams, ņemot vērā to, ka kultūras studiju centrālais jautājums ir parādīt ideoloģiju kā diskursīvu fenomenu, kas tiek reproducēts ar diskursu starpniecību), bet nepietiekama uzmanība kultūras studiju pieejā ir pievērsta valodai kā runai, aktīvai darbībai, izpaušmei (angliski „utterance”), kuras laikā tiek paustas ideoloģiskas nostādnes (Billig 1997: 207).

Rezumējot S.Hola un kultūras studiju kritiku, jānorāda, ka autorei nozīmīgs šķiet S.Hola pienesums attiecībā uz identitātes izpēti, kā arī jautājumiem par identitātes diskursīvu artikulāciju, identitātes saistību ar valodu un ideoloģijas fenomenu. S.Hols viens no pirmajiem konceptualizēja identitāti kā fenomenu, kas atrodas nemitīgā veidošanās procesā, ka nav tādas vienas noteiktas, viengabalainas identitātes, ka identitāte veidojas indivīda un sociālo struktūru mijiedarbības procesā, un ir diskursīvs fenomens. Promocijas darba kontekstā nozīmīgs ir S.Hola piedāvātais risinājums – artikulācijas jēdziens - struktūras un rīcībspējas problēmai, jo ar to S.Hols iezīmē pieeju, ka identitāte nav indivīda brīvās gribas izpaušme, indivīds nevar brīvi izvēlēties identitāti un „aiziet to nopirkt veikalā”. Identitāte ir diskursīvi noteikta, taču tā nav arī absolūti determinēta. Indivīds artikulācijas procesā aktualizē noteiktus diskursīvos elementus, un tādējādi apzināti vai neapzināti konstruē savu pozīciju sociālajā struktūrā un situatīvi veido savu identitāti. Tajā pašā laikā S.Hola un kultūras studiju pieeja ir mazāk noderīga, ja vēlas empīriski pētīt identitātes artikulācijas procesus ikdienas komunikācijā, to, kā tie tiek valodā aktualizēti un pausti ikdienas dzīves situācijās (Billig 1997). Kā sava veida atbilde šai nepilnībai ir izveidojies diskursīvās psiholoģijas virziens, kura pienesums identitātes izpētē ir aplūkots nākošajā nodaļā.

5. DISKURSĪVĀS PSIHOLOĢIJAS PIEEJA IDENTITĀTES IZPĒTĒ

Diskursīvās psiholoģijas virziens ir viena no diskursa analīzes pieejām, kuras fokuss ir uz diskursa analīzes metodes pielietojumu sociālās psiholoģijas jomā. Tās pamatā ir sociālā konstrukcionisma paradigma, un tā ir veidojusies kā kritika dominējošajai kognitīvajai psiholoģijai:

„Ja kognitīvās psiholoģijas teorijas un metodes pamatā ir pieņēmums, ka pastāv kāda ārēja realitāte, kas nodrošina izejas materiālu kognitīvajām operācijām, diskursīvā psiholoģija fokusējas uz to, ka gan „realitāti”, gan „apziņu” cilvēki konstruē valodā, veicot noteiktas praktiskas darbības” (Potter & Edwards 2001: 103).

Līdz ar to diskursīvās psiholoģijas viens no pamatpostulātiem ir, ka arī mentālie procesi, kategorizēšana un patība (angliski „the self”) tiek konstruēti sociālo diskursīvo aktivitāšu procesā, un nav aplūkojami kā kaut kādi iekšējie procesi vai fenomenī, kā to pieņemts skatīt kognitīvajā psiholoģijā un psihoanalīzē (Potter & Wetherell 1987). Jāatzīmē, ka šīs idejas nav kaut kas pilnīgi jauns, tās iepriekš bija jau noformulējis Ludvigs Vitgenšteins (*Ludwig Wittgenstein*), rakstot, ka psiholoģiskie stāvokļi ir jāaplūko kā sociālas aktivitātes, nevis kādu dziļāku iekšēju stāvokļu manifestācija vārdos (Jorgensen & Phillips 2002: 96), tomēr diskursīvās psiholoģijas pārstāvji, pamatojoties uz šo ideju, attīstīja patiešām jaunu pieeju psiholoģijas nozares ietvaros.

Saskaņā ar diskursīvās psiholoģijas pieeju bērns veido priekšstatus par savu patību sociālās interakcijas procesā, internalizējot savu pozīciju noteiktu diskursu piedāvātajā kategorizēšanas sistēmā, un visas dzīves laikā patības veidošanās ir nepārtraukts konstruēšanas process. Identitāte šajā pieejā tiek uztverta gan kā noteiktu diskursu produkts, gan kā resurss noteiktu sociālo darbību īstenošanai interakcijā, kas izpaužas indivīdiem pozicionējot sevi dažādu, dažkārt konkurējošu diskursu kontekstā. Tādējādi cilvēki vienlaicīgi ir gan diskursa subjekti, gan arī sociālās un kultūras reproducēšanas un izmaiņu aģenti (Jorgensen & Phillips 2002: 110).

Sociālā konstrukcionisma pieeju psiholoģijā, kurā fokuss ir uz patības konstruēšanu valodā, pirmais konceptuāli noformulēja Kenets Džerdžens (*Kenneth J. Gergen*) (Gergen 1985). Citi diskursīvās psiholoģijas ietekmīgākie autori ir Deriks Edvards (*Derek Edwards*), Džonatans Poters (*Jonathan Potter*), M.Veterela un M.Biligs. Šajā nodaļā uzmanības centrā būs M.Veterelas, Dž.Potera un M.Biliga pieejas, jo viņi savos darbos visvairāk ir pētījuši jautājumus, kas saistīti ar etnisko un nacionālo identitāti.

Diskursīvās psiholoģijas pārstāvji atzīst, ka viņu teorija ir balstīta uz diskursu analīzes, retorikas, zinātnes socioloģijas, etnometodoloģijas, sarunas analīzes un poststrukturālistu pieejām (Potter & Edwards 2001: 104).

Aplūkojot patību kā diskursīvu subjektu, diskursīvā psiholoģija lielā mērā ir ietekmējusies no poststrukturālisma, taču tās pieejā ir novērojama arī interakcionisma ietekme, jo diskursīvās psiholoģijas ietvaros indivīdi tiek aplūkoti gan kā diskursu produkti, gan kā diskursu radītāji, un diskursi tiek aplūkoti arī kā resurss, kas ir cilvēku rīcībā (Jorgensen & Phillips 2002: 103). Līdz ar to diskursīvās psiholoģijas pieejas ietvaros kopumā ievērojami lielāka loma ir atvēlēta indivīda rīcībspējai, salīdzinot, piemēram, ar M.Fuko teoriju.

Ja turpina salīdzināt ar M.Fuko pieeju, jāatzīmē, ka arī diskursa jēdziens šīs pieejas ietvaros tiek saprasts nedaudz atšķirīgi un dažkārt to sauc par „šauru” diskursa izpratni (Potter & Hepburn 2008: 275). Diskurss diskursīvajā psiholoģijā tiek interpretēts kā valodas lietojums specifiskos kontekstos ar uzsvāru uz izpausmēm, kas orientētas uz darbību:

„Diskursīvajā sociālajā psiholoģijā diskurss ir definēts kā saruna un teksts, aplūkojot tos kā sociālās prakses. Šī definīcija kombinē priekšstatu par diskursu kā par objektu un kā par praksi” (Potter & Edwards 2001: 104).

Līdzīgi kā citas diskursa analīzes pieejas šī pieeja atzīst, ka diskursam ir centrālā loma sociālās realitātes konceptualizēšanā, jo visas sociālās darbības tieši vai netieši tiek īstenotas ar diskursa starpniecību. Diskursa trīs galvenās raksturojošās īpašības saskaņā ar diskursīvo psiholoģiju ir: tas ir konstruēts un konstruējošs, orientēts uz darbību un situatīvs.

Tātad diskurss tiek aplūkots gan kā konstruēts – tāds, kas sastāv no dažādiem lingvistiskiem elementiem, piemēram, vārdiem, kategorijām, gramatiskajām struktūrām, idiomām, metaforām, repertuāriem utt., gan arī kā tāds, kas pats konstruē, jo sarunas procesā tiek radīta noteikta sociālās realitātes versija (Wiggins & Potter 2008).

Diskurss ir tieši saistīts ar darbību – runāšana un rakstīšana nav tikai darbība pati par sevi, bet tā ietver arī tādas aktivitātes kā uzaicināt, izteikt komplimentu, apvainot kādu, attaisnoties utt. Diskursīvās psiholoģijas pārstāvji uzskata, ka nodalīt lingvistiski paustas attieksmes no uzvedības nav pamatoti - šāda pieeja nenovērtē, cik daudz mēs jau veicam savas runāšanas laikā (ibid).

Diskursa situatīvais raksturs nozīmē to, ka tas ir atkarīgs gan no konkrētās interakcijas veida, vietas, kurā tas notiek, gan arī retoriskā nozīmē - dažādās interakcijās tiek izmantoti dažādi argumentācijas veidi.

Diskursīvās psiholoģijas pārstāvji nenoliedz fiziskās realitātes pastāvēšanu ārpus diskursa, bet argumentē, ka tās fenomeni kļūst nozīmīgi tikai diskursa ietvaros un, tikai piešķirot

fenomeniem nozīmi, mēs radām objektus un subjektus:

„Diskursīvi konstruēta Jaunzēlande nav mazāk reāla - tu joprojām mirsti, ja tava lidmašīna ietriecas kalnā, vienalga, vai tu domā, ka kalns ir radies vulkānisko izvirdumu rezultātā vai ir sacietējusi mītiska vaļa forma. Tomēr, tādēļ, ka lidmašīnas lido, materiālā realitāte nav mazāk diskursīva. Tas, kā šīs nāves tiek uztvertas [...] un kas tām ir par iemeslu, ir konstruēts ar diskursu sistēmu starpniecību.” (Wetherell & Potter 1992: 65).

Atšķirībā no E.Laklo un Š.Mufes lielākā daļa diskursīvās psiholoģijas pārstāvju uzskata, ka sociālajiem notikumiem, attiecībām un struktūrām piemīt eksistences nosacījumi arī ārpus diskursa (Jorgensen & Phillips 2002: 103). Piemēram, nacionālisms izpaužas ne tikai diskursīvi, bet arī ar valsts varas aparāta, fiziska spēka starpniecību, taču iegūst nozīmi tikai diskursā (Wetherell & Potter 1992). Vienlaicīgi, salīdzinot ar kritisko diskursa analīzi, diskursīvās psiholoģijas pārstāvji tik stingri nenodala diskursīvās un ne-diskursīvās prakses (Jorgensen & Phillips 2002: 103).

Turpinājumā par dažādiem diskursīvās psiholoģijas virzieniem.

5.1. Diskursīvās psiholoģijas virzieni

Diskursīvā psiholoģija līdzīgi kā kritiskā diskursu analīze nav viena noteikta teorija un metode, bet gan ir atvērta konceptuāla pieeja, kuras ietvaros attīstās vairāki apakšvirzieni. Piemēram, lai gan viens no ietekmīgākajiem un konceptuālākajiem darbiem diskursīvās psiholoģijas pieejā ir Dž.Potera un M.Veterelas 1987.gadā izdotā grāmata „Diskurss un sociālā psiholoģija”, pēdējos gados viņi ir attīstījuši katrs savu virzienu - M.Veterela kritiskās diskursīvās sociālās psiholoģijas pieeju, bet Dž.Poters - diskursīvo konstrukcionismu. Savukārt M.Biliga pieeja tiek dēvēta par retorisko psiholoģiju, jo M.Biligs savā interpretācijā akcentē diskursa retoriskuma īpašību – pozicionēšanos pret kādām citām alternatīvām realitātes versijām, diskvalificējot tās kā melīgas, nepilnīgas, ideoloģiskas utt. (Potter & Edwards 2001: 104).

Meriana Džorgensena (*Marianne Jørgensen*) un Lūize Filipa (*Louise Phillips*) savā diskursu teoriju apskatā, kurā iekļauta ir arī diskursīvā psiholoģija, izdala trīs principiālus diskursīvās psiholoģijas virzienus (Jorgensen & Phillips 2002: 104-105):

- 1) Poststrukturālisma virziens, kas balstās uz M.Fuko un/ vai E.Laklo un Š.Mufes diskursu teoriju. Tam raksturīga abstrakta diskursu izpratne, analīzē nepievēršot īpašu uzmanību diskursu pielietojumam dažādos sociālos kontekstos un interakcijas situācijās. Fokuss uz to, kā noteiktos diskursos tiek veidota izpratne par pasauli un identitāti, un kādas ir

diskursīvo konstrukciju sociālās sekas. Nozīmīgākie autori: Vendija Holveja (*Wendy Hollway*) un Ians Parkers (*Ian Parker*);

- 2) Interakcionisma virziens, kas vairāk ietekmējies no sarunu analīzes un etnometodoloģijas. Interese par valodas lietojumu kā sociālās interakcijas aktivitāti, cilvēku sarunas kā pasaules, ko cilvēki paši rada, manifestācija; analīzes fokuss uz sarunu ierakstā pieejamo materiālu, neanalizējot tā saistību ar plašākiem sociāliem procesiem un makrostruktūrām. Nozīmīgākie autori: Čārlzs Antaki (*Charles Antaki*), Sjū Viddikomba (*Sue Widdicombe*), Robins Vūfets (*Robin Wooffitt*);
- 3) Sintezējošā pieeja, kas apvieno poststrukturālistu un interakcionistu pieejas. Nozīmīgākie autori: Dž.Poters, M.Veterela, M.Billigs.

Sintezējošās pieejas pārstāvju darbi ir galvenie, uz kuru pamata ir veidots šis ieskats diskursīvās psiholoģijas teorētiskajās atziņās, un to raksturo gan poststrukturālistu interese par to, kā noteikti diskursi veido subjektus un objektus, kombinācijā ar interakcionistu interesi par diskursu saistību ar sociālo darbību specifiskās interakcijas situācijās. Šīs pieejas ietvaros tiek analizēts gan tas, kā cilvēki lieto valodu, gan arī diskursīvie resursi, kas tiek izmantoti. Turpinājumā ir sniegts izvērstāks ieskats nozīmīgāko jēdzienu izpratnē, galveno uzmanību veltot Dž.Potera un M.Veterelas interpretācijai.

5.2. Interpretatīvais repertuārs un ideoloģija

Viens no centrālajiem jēdzieniem Dž.Potera un M.Veterelas pieejā, kas izklāstīta 1987.gadā izdotajā grāmatā „Diskurss un sociālā psiholoģija”, ir jēdziens „interpretatīvais repertuārs”. Šo jēdzienu Dž.Poters un M.Veterela attīstīja, atsaucoties uz Naidžela Gilberta (*Nigel G. Gilbert*) un Maikla Malkija (*Michael Mulkey*) pieeju zinātniskā diskursa izpētē (Gilbert & Mulkey 1984), un tas apzīmē diskursus kā fleksiblus sociālās interakcijas resursus:

„Interpretatīvais repertuārs ir leksikons jeb izteicienu un metaforu krājums, kas tiek izmantots, lai raksturotu un novērtētu darbības un notikumus” (Potter & Wetherell 1987: 139).

Interpretatīvais repertuārs saskaņā ar viņu pieeju ir kompleksa, vēsturiski izveidota ideju sistēma, kas var tikt diskursa analīzes pētījumā identificēta, bet vienlaicīgi ir pietiekami fleksibla, lai konkrētā interakcijas procesā tiktu pielāgota noteiktiem apstākļiem un nosacījumiem (Wiggins & Potter 2008).

Interpretatīvo repertuāru raksturo tā atkārtota izmantošana, un, kā norāda Dž.Poters un M.Veterela - parasti sarunas ietvaros tiek lietots viens interpretatīvais repertuārs, bet gadījumos,

kad sarunā tiek izmantoti vairāki interpretatīvie repertuāri, viens vienmēr ir dominējošais.

Empīriskajā pētījumā par Jaunzēlandes „balto” iedzīvotāju diskursiem attiecībā uz Jaunzēlandes pamatiedzīvotājiem (Wetherell & Potter 1992), Dž.Poters un M.Veterela jēdzienu „interpretatīvais repertuārs” lieto kā diskursa jēdziena aizvietotāju, tādējādi uzsverot valodas lietojuma ikdienā fleksibilitāti un dinamismu (Jorgensen & Phillips 2002: 107).

Katrs no interpretatīvajiem repertuāriem nodrošina resursus realitātes versijas konstruēšanai interakcijas procesā, un Dž.Poters un M.Veterela uzsver, ka cilvēki nebūt nav savās lingvistiskajās izpausmēs konsekventi, drīzāk tieši otrādi - viņi ir pretrunīgi un daudzveidīgi, jo dažādos kontekstos izmanto atšķirīgus interpretatīvos repertuārus:

„Interpretatīvie repertuāri tiek lietoti, lai īstenotu atšķirīgus uzdevumus. Tā kā cilvēki dzīves laikā sastopas ar nepārtraukti mainīgu situāciju kaleidoskopu, aktuālajās situācijās tiem ir nepieciešamība izmantot ļoti atšķirīgus repertuārus. Šī teorētiskā perspektīva nosaka, ka var prognozēt nevis konsensu, bet gan tieši daudzveidību.” (Potter & Wetherell 1987: 156).

Dž.Poters un M.Veterela analizē veidu, kā cilvēku viedokļi par sevi, viņu pieredzi un notikumiem tiek pasniegti. Daudzos gadījumos noteikts viedoklis tiek reprezentēts kā pamatots un patiess, bet alternatīvie viedokļi - kā melīgi un aizspriedumaini. Dž.Poteru un M.Veterelu interesē ideoloģijas un interpretatīvo repertuāru saistība, un ideoloģiju viņi aplūko kā diskursu, kas kategorizē pasauli, lai leģitimētu un saglabātu noteiktu sociālo struktūru (Jorgensen & Phillips 2002: 108). Līdzīgi kā kritiskās diskursa analīzes pārstāvji, Dž.Poters un M.Veterela noraida priekšstatu par ideoloģiju kā „viltus apziņu” un aplūko ideoloģiju kā praksi, un varu kā difūzu un diskursīvi organizētu:

„Ideoloģijas definīcija, ko es lietoju, ir viena noteikta. [...] Tas ir viedoklis par ideoloģiju kā praktisku diskursīvu darbību, kas saistīta ar varu. [...] Ideoloģija netiek aplūkota kā tāda, ko nosaka specifiskas idejas vai specifisks saturs, vai noteiktas kategorijas vai domas loģika. Tā tiek definēta, interpretējot diskursa mobilizācijas praktiskos efektus. Šajā ideoloģijas izpratnē viltus apziņa netiek pretnostatīta, piemēram, zinātniskajai patiesībai. Sekojot M.Fuko (lai gan viņš izvēlējās nelietot ideoloģijas jēdzienu), fokuss ir uz to, kā diskursā tiek radīts patiesības efekts un kā noteiktas diskursīvās mobilizācijas kļūst ietekmīgas - tik ietekmīgas, ka kļūst par ortodoksālu patiesību, gandrīz pilnībā pārliecinošu, viņpus kuras mums ir grūti domāt. Līdz ar to aplūkojot diskursa daļu kā ideoloģisku, mēs veicam interpretāciju; tas ir mūsu apgalvojums par runas varu un tās efektiem. Bet katrs runātais vārds nav jāinterpretē šādā veidā.” (Wetherell 2003: 14).

Pielietojot savu teoriju rasisma ideoloģijas izpētē Jaunzēlandē, M.Veterela un Dž.Poters veica padziļinātās intervijas ar Jaunzēlandes baltādainajiem, pārsvarā britu izcelsmes

Jaunzēlandes iedzīvotājiem, par dažādām tobrīd Jaunzēlandē aktuālām tēmām (Potter & Wetherell 1992). Savā analīzē viņi identificēja divus interpretatīvos repertuārus, kas tiek izmantoti interakcijas procesā, runājot par balto un maoru attiecībām. Viens no tiem tika nosaukts par „kultūra kā mantojums” repertuāru, kura ietvaros kultūra tiek saprasta kā mantojums, kas ir jāglabā un jāaizsargā no modernās pasaules ietekmes. Otrs interpretatīvais repertuārs tika nosaukts „kultūra kā terapija”, kur kultūra tiek aplūkota kā nepieciešamība, lai apstādīnātu maoru degradēšanos. Abi šie interpretatīvie repertuāri ir saistīti ar slēptu rasisma izpausmi, jo vienā gadījumā maoru kultūra tiek aplūkota kā kaut kas sastindzis, „iekonservēts”, ko nepieciešams saglabāt nemainīgu, tādējādi liedzot maoru kultūrai būt līdzvērtīgai atvērtajai un mūsdienīgajai balto kultūrai. Savukārt, otra interpretatīvā repertuāra izmantošana ir saistīta ar pozīciju, kas aplūko maorus kā otrās šķiras, degradējušos Jaunzēlandes iedzīvotājus, kurus nepieciešams labot – „atgriezt pie saknēm”.

Interviju analīzē Dž.Potters un M.Veterela spilgti parāda, kā noteikta etniskās grupas konstruēšanas versija, kur vienlaicīgi tiek radīts priekšstats par negatīvām šīs grupas īpašībām kombinācijā ar „simpatizējošu” attieksmi, piemēram, atsaucoties uz vienu no minētajiem kultūras repertuāriem, tiek konstruēta ar mērķi izvairīties tikt uztvertam par rasistu. Tātad minētie interpretatīvie repertuāri interakcijas procesā tiek izmantoti, lai, no vienas puses, negatīvi izteiktos par maoriem, bet, no otras puses, - lai izvairītos no sociāli nepieņemama apzīmējuma attiecībā pret sevi vai savu grupu.

Turpmākajā pētniecībā M.Veterela vēl jo vairāk izceļ savas pieejas kritisko pozīciju, analizējot ideoloģijas izpausmes interpretatīvo repertuāru lietojumā saistībā ar nevienlīdzības konstruēšanu un saglabāšanu:

„[...] rasisms nav vispirms prāta stāvoklis un tad citu aprakstīšanas veids. Tā ir psiholoģija (iekšējais monologs, dialogi un reprezentācijas veidi), kas rodas attiecībās ar publisko diskursu un plaši izplatītiem kultūras resursiem. Līdzīgi, nevienlīdzība nav vispirms dabas fakts un tad - sarunas tēma. Diskurss ir cieši iesaistīts nevienlīdzības konstruēšanā un saglabāšanā” (Wetherell 2003: 12).

Šajā ziņā M.Veterelas pieejā viennozīmīgi var saskatīt daudzas paralēles ar kritiskās diskursa analīzes pieeju, kas plašāk tiks aplūkota 6. nodaļā, bet turpinājumā par Dž.Potera un M.Veterelas patības izpratni.

5.3. „Runājošie subjekti” jeb Dž.Potera un M.Veterelas patības izpratne

Ietekmējoties no diskursa teorijas un sociālā konstrukcionisma, diskursīvā psiholoģija aplūko indivīda patību kā sociālu konstrukciju, diskursīvu artikulāciju, un prenostata šo izpratni tradicionālajai kognitīvajai sociālajai psiholoģijai, kas aplūko indivīdu kā autonomu, norobežotu aģentu ar savām individuālajām īpašībām:

„Nav tādas vienas patības, kas gaida, kad to atklās vai atsegs, bet gan daudzi „es”, kas tiek artikulēti dažādās lingvistiskajās praksēs tagad, pagātnē, vēsturiski un starpkulturāli.” (Potter & Wetherell 1987: 102).

Kognitīvā psiholoģija tiek kritizēta par to, ka nenovērtē psiholoģisko stāvokļu sociālo izcelsmi, bet pieņem, ka tie ir kādi universāli stāvokļi. Pētījumi, kas salīdzina dažādas kultūras, parāda, ka mentālos procesus nevar uzskatīt par universāliem, bet tie ir specifiski noteiktām sabiedrībām noteiktos vēsturiskos posmos. Pasaules izpratne un kategorizēšana, kā arī psiholoģiskie patības modeļi, ar kuru izpēti nodarbojas tradicionālās psiholoģijas pārstāvji, nav universāli, bet gan sociāli un vēsturiski nosacīti un saistīti ar noteiktām sociālajām praksēm (ibid: 102).

Līdz ar to diskursīvās psiholoģijas pārstāvji aicina pievērsties patības konstrukciju daudzveidības un šo konstrukciju funkcionalitātes izpētei, uzskatot, ka ir nepieciešams pētīt nevis kādas personas uzvedību „vidē”, bet gan noteiktos kontekstos dominējošās lingvistiskās prakses un diskursus, kā arī to, kādas diskursīvās funkcijas katra no patības interpretācijām pilda.

Piemēram, angļu valodā ir lingvistiski konstruēta iespēja aplūkot sevi kā privāto „es” - kā es sevi iedomājos (angliski „I”), un publisko „es” - kā es sevi prezentēju citiem (angliski „me”), tādējādi sadalot personu subjektā un objektā. Šis dalījums saskaņā ar diskursīvās psiholoģijas pārstāvju viedokli nevis reprezentē objektīvo realitāti, kur pastāv privātais un publiskais „es”, bet gan veidu, kā patība tiek konstruēta, izmantojot priekšstatus par privāto „es”, kas ir spējīgs kontrolēt un konstruēt publisko „es”, izejot no situācijas un konkrētās vajadzības, vienlaikus pilnībā neidentificējoties ar savu publisko „es”. Diskursīvajā psiholoģijā šāds patības dalījums privātajā un publiskajā „es”, kas angļu valodā izpaužas arī lingvistiski, ir tikai viena no formām, kā mēs par sevi runājam, pie tam ikdienas valodā tā ir bieži izmantota stratēģija (piemēram: „es aizmirsu sev atgādināt”), lai izvairītos no atbildības, aizstāvētos utt. (ibid: 106-107).

Konfrontējot Jaunzēlandes maoru izpēti ar Rietumu sabiedrībā dominējošiem priekšstatiem par sevi, Dž.Poters un M.Veterela – vieni no redzamākajiem diskursa psiholoģijas pārstāvjiem, parāda, cik Rietumos dominējošie priekšstati par patību ir relatīvi, lai gan tiek

uztverti kā pašsaprotami un „dabiski” (ibid: 104-106).

Lai pētītu, kā patība ir konstruēta, diskursīvās psiholoģijas interakcionisma virziena pārstāvji norāda, ka ir jāpēta gramatikas formas, metaforas un ikdienas valodas lietojums, savukārt Dž.Poters un M.Veterela lielāku uzmanību pievērš konstruēšanas sociālajam aspektam. Viņus vairāk interesē jautājums, kādēļ dažas lingvistiskās prakses un patības konstrukcijas noteiktos vēsturiskos periodos noteiktās sabiedrībās ieņem dominējošo pozīciju, bet pēc tam tiek atmestas (ibid: 108).

Ietekmējoties no M.Fuko teorijas un tās interpretācijām, Dž.Poters un M.Veterela pievienojas viedoklim, ka noteikta patības diskursīvā artikulācija ir saistīta ar konkrētās sabiedrības reproducēšanu, un noteikta diskursīvā prakse ietver gan noteiktu patības konstrukciju, gan arī nodrošina esošo varas attiecību, dominēšanas un subordinācijas modeļu pastāvēšanu. Dž.Poters un M.Veterela uzskata, ka uzmanība jāpievērš ne tikai konstruēto patības modeļu izpētei ikdienas sarunu līmenī, bet arī jāpēta, kādas funkcijas patības konstrukcijas pilda gan ikdienas saskarsmē, gan arī plašāk sabiedrībā.

Lielu vērību Dž.Poters un M.Veterela velta jautājumam par sociālo kategorizēšanu, un uzskata, ka nenoliedzami jebkura teksta, runāta vai rakstīta, nozīmīga daļa ir saistīta kategorijām un kategorizēšanu. Arī identitātes konstruēšanas pamatā ir cilvēku kategorizēšana noteiktās grupās. Kategorizēšanu Dž.Poters un M.Veterela definē kā procesu, kurā noteikti objekti tiek grupēti kategorijās, kas arī atbilstoši izveidotajām kategorijām tiek atpazīti un uztverti.

Saskaņā ar Dž.Potera un M.Veterelas pieeju pētījumu mērķis nav kategorizēt cilvēkus, bet gan identificēt diskursīvās prakses, ar kuru starpniecību tiek konstruētas kategorijas, kā arī izpētīt, kādas funkcijas šīs kategorijas pilda.

Atšķirībā no kognitīvās psiholoģijas, diskursīvās psiholoģijas pārstāvji neuzskata kategorizēšanu par dabas noteiktu fenomenu, kas balstās uztverē un informācijas sakārtošanā, bet gan aplūko to kā sociālu darbību un uzskata, ka kategorijas sarunas laikā tiek artikulētas, lai sasniegtu noteiktus mērķus, piemēram, vainotu kādu vai attaisnotos utt. (ibid: 116).

Rezumējot var norādīt, ka diskursīvā psiholoģija Dž.Pottera un M.Veterelas interpretācijā gan attieksmes, gan sociālo kategorizēšanu, gan identitāti aplūko kā sociāli konstruētas, nevis kā stabilus, mentālus fenomenus vai indivīdu dispozīcijas, un valoda nevis ataino pieredzi, bet gan piedalās pieredzes un subjektīvās psiholoģiskās realitātes veidošanas procesā.

Tomēr jānorāda, ka 90-to gadu vidū, Dž.Poters un M.Veterela attīstīja katrs nedaudz savu pieeju diskursīvās psiholoģijas ietvaros, un M.Veterelas pieeja jau iesāktajā tradīcijā (Potter & Wetherell 1987) tika veidota kā poststrukturālisma un sarunu analīzes sintēze, taču Dž.Potera

pieeja vairāk pietuvojās sarunu analīzei, pievēršoties mikro procesiem interakcijas laikā (Potter 1996; Potter & Edwards 2001; Potter & Hepburn 2008; Wiggins & Potter 2008). Tā kā promocijas darba autori vairāk interesē mikro un makro līmeņa saistība, kas parādās caur ideoloģijas un rīcībspējas konceptualizēšanu, turpinājumā nedaudz par M.Veterelas un viņas kolēģu kritiskās diskursīvās psiholoģijas nostādnēm attiecībā uz identitātes un subjektu pozīciju izpratni.

Saistībā ar subjektu pozīcijas jēdziena izpratni tieši parādās poststrukturālisma, kā arī kultūras studiju ietekme uz kritisko diskursīvo psiholoģiju. S.Hola izpratne par identitāti un subjekta pozīcijām kā reprezentācijas veidiem, kas ir pieejami indivīdam un kas interakcijā tiek atkārtoti, papildināti un kombinēti, tiek integrēta M.Veterelas un N.Edlija kritiskās diskursīvās psiholoģijas pieejā (Edley 2001; Wetherell 2001c).

Viņi pēta, kā interakcijas laikā indivīdi ieņem noteiktas diskursīvi radītas subjekta pozīcijas (vienas sarunas laikā tās var būt vairākas), kas ir vēsturiski un sociāli noteikti modeļi, paredz noteiktu uzvedību un raksturu, un tiek artikulētas plašāku interpretatīvo repertuāru kontekstā. Atšķirībā no M.Fuko (Fuko 2001), kas indivīdus raksturo kā padevīgos ķermeņus (angliski „docile bodies”), kritiskās diskursīvās psiholoģijas pieejā indivīdi tiek aplūkoti kā iespējami radošas būtnes, kas iesaistītas radošā valodas un interpretatīvo repertuāru lietošanā.

Turpinājumā vairāk par vienu no kritiskās diskursīvās psiholoģijas, kā arī retoriskās psiholoģijas teorētiķa M.Biliga atziņām un to, kā M.Biligs konceptualizē ideoloģijas jēdzienu un indivīda rīcībspēju kā sociāli determinētu spēju radoši argumentēt interakcijas procesā.

5.4. M.Biliga retoriskā psiholoģija un tās pielietojums nacionālisma izpētē

M.Biliga retoriskā pieeja formulēta 1987.gadā izdotajā grāmatā „Argumentēšana un domāšana: retoriskā pieeja sociālajā psiholoģijā” līdzīgi kā M.Bahtina pieejā aplūko valodu un domāšanu kā dialogu, kurā ļoti svarīgs elements ir argumentēšana. Viņš mēģina atīko filozofu atziņas par retorikas mākslu aktualizēt sociālās psiholoģijas kontekstā, un parāda, ka argumentācijai ir ļoti liela nozīme attieksmju paušanas procesā, kur attieksmes nav kāda indivīda iekšējā psiholoģiskā pozīcija, bet gan konkrēta nostāja strīdīgā jautājumā, kas saistās gan ar to, kas tiek atzīts, gan ar to, kas tiek noliegts. Indivīda paustie argumenti kaut kam par labu, ir arī vienlaicīgi pretargumenti citai pozīcijai, un apstiprinājums un noliegums ir savstarpēji saistīti.

Viņa pieeja savā ziņā ir kritika tām kognitīvās psiholoģijas pieejām, kas domāšanu aplūko kā iekšēju, dziļi individuālu informācijas apstrādes procesu un attieksmes aplūko kā iekšēju

nozīmju struktūras.

M.Biligs atsaucas uz antīko domātāju Protagoru un viņa ideju, ka par visiem jautājumiem ir vismaz divi viedokļi, un piešķir lielu nozīmi argumentēšanai. Šeit viņš norāda arī uz novērojumiem attiecībā uz ikdienas apziņu un ikdienas sarunām, kad bieži vien runātājs skaļi oponentam sev, pretnostatot vairākus viedokļus un argumentācijā iesaistot vairākus „interpretatīvos repertuārus”. Šajā situācija tad arī aktualizējas ideoloģiskā dilemma – kuram no viedokļiem dot priekšroku.

Līdz ar to M.Biligs nepiekrīt M.Fuko, ka pastāv viens „vienots” diskurss vai vairāki stingri nošķirti vienoti diskursi – zināšanu režīmi, kuros ir minimāla argumentācijas iespējamība, bet gan uzskata, ka pastāv argumentēšanas, diskusijas un kritikas iespējas (Billig 1996/1987: 14-15). Tieši caur šo fokusu uz dialoga veida domāšanu un argumentēšanu kā mūsdienu cilvēkam raksturīgu darbību M.Biliga teorijā parādās indivīda rīcībspēja un tās konceptualizēšana saistībā ar ideoloģiju:

„Tik lielā mērā, cik ideoloģija tiek aplūkota kā spēcīgs kods, tās subjekti ir robotiski muļķi. Ja subjekti tiek uztverti kā brīvi radoši, ideoloģijas vara teorētiski samazinās. Taču tas nav kaut kas tāls un abstrakts, bet gan dilemma, kas tiek reproducēta katrā izteikumā. Katrs runātājs, runas aktā lietojot valodu, atkārtoti vārdus, ko pats nav izdomājis, taču runājot, reaģējot uz jauno sarunas situāciju, cilvēki veido paši savas izpausmes, pasakot lietas, ko neviens iepriekš nav teicis.” (Billig 1997: 216).

Tāpat rīcībspēja izpaužas kā cilvēka radošums valodas lietošanā, taču pati valodas lietošana nav tikai lingvistiska darbība, bet gan sociāla darbība, prakse. Vienlaicīgi šī radošā valodas lietošana ir arī sociāli determinēta un ierobežota, jo cilvēki izmanto valodu, kas jau ir radīta pirms viņiem, kā arī interpretatīvos repertuārus, kas dominē sabiedrībā un ir uzskatāmi par publiski pieejamiem kultūras resursiem.

M.Biligs, aplūkojot ideoloģijas fenomenu, lielu nozīmi piešķir ideoloģijas saistībai ar neapzināto, bet atšķirībā no S.Hola un Dž.Batleres, viņš kritiski vērtē Ž.Lakāna psihoanalīzes pieeju, bet atsaucas uz Z.Freidu.

Savā 2002.gada rakstā M.Biligs izdala trīs līmeņus, kuros ir nepieciešams analizēt ideoloģijas izpausmes (Billig 2002: 136):

- 1) Apzinātais līmenis. M.Biligs uzskata, ka domāšanai ir tieša saistība ar valodu, jo mēs izmantojam valodu lai domātu, un mūsu valodas lietošana ir radoša. Liela nozīme radošā valodas izmantošanā, saskaņā ar M.Biliga pieeju, ir domāšanai un runāšanai dialoga formā, izmantojot argumentāciju.

- 2) Rutīnas līmenis. Vienlaicīgi M.Biligs noraida pieeju, kas valodas lietošanu aplūko tikai kā individuālu radošumu, jo valodas mēs „mantojam” un lietojam noteiktus pieņemtus sociālos kodus, līdz ar to noteiktos jautājumos indivīdi bieži vien runā rutīnas ietekmē, bet par dažiem jautājumiem nerunā vispār, jo valodā nav izstrādāts veids, kā par tiem runāt. Uz šo līmeni saskaņā ar M.Biligu attiecas M.Fuko un viņa sekotāju izpēte.
- 3) Neapzinātais līmenis. Šis līmenis neattiecas uz noklusēto M.Fuko izpratnē, kad par lietām nerunā, jo runātājiem trūkst nepieciešamo diskursīvo līdzekļu, bet gan uz apspiestām, tabu tēmām, par kurām ir pieejami diskursīvie resursi, bet tās ir izspiestas no apziņas, un šeit M.Biligs atsaucas uz Z.Freida represijas jēdzienu.

Argumentāciju M.Biligs aplūko kā pamatošanas un kritikas dialektiku – pamatojot savu pozīciju, indivīds kritizē citu pozīciju (Billig 1996, 2002). Savā argumentācijā indivīds bieži vien izmanto retoriskus paņēmienus, piemēram, dažādus izteikumus, ko uzskata par vispārpieņemtām patiesībām. Šeit M.Biligs norāda, ka tieši apgalvojuma transformēšana par vispārpieņemtu patiesību arī ir uzskatāma par ideoloģijas izpausmi.

Saskaņā ar M.Biligu vispārpieņemtās patiesības un vērtības sabiedrībā neveido vienu vienotu hierarhisku struktūru, bet ir savā starpā pretrunīgas, un katra indivīda rīcībā ir šīs pretrunīgās vērtības, kas veido retoriskos resursus ideoloģiskām dilemmām. M.Biligs neaplūko ideoloģiju kā vienotu uzskatu sistēmu, bet gan kā dažādus, tai skaitā pretrunīgus pieņēmumus, kas kādā sabiedrībā tiek uzskatīti par vispārpieņemtām patiesībām un vērtībām, un interakcijas laikā indivīds izmanto šīs ideoloģiskās konstrukcijas, kas ir viņa rīcībā, bet tajā pašā laikā viņš arī izvēlas, kurai no iespējamajām pozīcijām konkrētajā situācijā dot priekšroku (Billig 2002). Vienlaicīgi ideoloģija sarunā var tikt reproducēta arī kā rutīnas darbība, īpaši tas izpaužas vietniekvārdu „mēs” un „viņi” lietojumā. Lai gan šādas ideoloģijas izpausmes arī nav apzinātas, M.Biliga interpretācijā tās ir uzskatāmas par „habitus” sastāvdaļu, nevis par neapzināto Z.Freida izpratnē. Z.Freida neapzinātais ir represēts, izstumts no apziņas, bet arī to ir iespējams pētīt, analizējot to, kas sarunā neparādās. Pētniekam līdz ar to ir jāpēta ne tikai tas, kas sarunas laikā tiek pateikts, bet arī tas, kas tiek noklusēts.

Piemēram, pētījumā par karalisko ģimeni M.Biligs analizē, kā respondenti reaģē uz jautājumu par attieksmi pret to, ka kronprincis apprecētos ar kādu meiteni, kurai nav balta ādas krāsa. Šis jautājums konfrontēja respondentu priekšstatus par nacionālo identitāti, ko reprezentē karaliskā ģimene, ar priekšstatiem par toleranci, un respondenti lielākoties atbildēja, ka „viņi to neatļautu”, noklusējot, kas ir tie viņi, vai arī apgalvojot, ka sabiedrība to neatbalstītu, izvairoties

paust viedokļus, kas varētu radīt priekšstatu par pašiem respondentiem kā rasistiem. M.Biligs šo atbildi interpretē kā respondentu neapzinātu represiju pret savu rasistisko pozīciju, kas manifestējas projicējot savas nepieņemamās vēlmes uz citiem – „viņi to neatļautu”. M.Biligs novēroja, ka ģimenes locekļi arī neturpināja precizēt šo atbildi, līdz ar to visi runātāji interakcijas procesā aizstāvēja viens otru no iespējamajiem pārmētiem par rasismu, kā arī aizstāvēja izveidoto projekciju, ka citi to neatļautu. Šādā veidā izvairīšanās no precīzas atbildes tika interakcijas procesā gan konstruēta, gan aizsargāta (Billig 1996, 2002).

Interese par ideoloģijas jautājumiem M.Biliga darbos ir cieši saistīta ar nacionālisma izpēti dažādos aspektos. Viens no viņa ietekmīgākajiem darbiem ir 1992.gadā izdotā grāmata „Runājot par karalisko ģimeni” (angliski „Talking of the Royal Family”), kur M.Biligs analizē, kā cilvēki izsakās par Lielbritānijas karalisko ģimeni, un viņa analīzes materiāls ir ierakstītas sarunas ar 64 Lielbritānijas ģimenēm 1980-to gadu beigās. Sarunu tēmas skar plašu tēmu loku, to vidū arī nacionālismu un nacionālo identitāti. M.Biligu īpaši interesē diskursu par karalisko ģimeni ideoloģiskais aspekts – kā karaļnama uzturēšana tiek pamatota saistībā ar nacionālisma ideoloģiju (Billig 1992).

Otra nozīmīgākā grāmata saistībā ar nacionālisma ideoloģijas izpēti, kurā ietvertajām atziņām šajā apskatā ir atvēlēta lielāka nozīme, ir 1995.gadā izdotā grāmata „Banālais nacionālisms”. Tajā M.Biligs kritizē Rietumu sabiedrībās izplatīto pieeju aplūkot nacionālismu tikai kā radikālo labējo politiķu ekstrēmismu vai jaunveidoto valstu un separātistu grupējumu izpausmi, tādējādi to padarot par kādu perifēriālu jautājumu no Rietumu veco nacionālo valstu skatījuma. M.Biligs uzskata, ka tāda pieeja nenovērtē reālās nacionālisma izpausmes mūsdienu rietumu nacionālajās valstīs, jo nacionālo valstu gadījumā nacionālisms nav nekas perifērijā esošs, bet gan dominējošā ideoloģija, kas aktīvāk tiek pausta noteiktu krīžu gadījumos. Šeit ideoloģiju M.Biligs definē kā uzskatu un prakses sistēmu, kas noteiktu sociālo kārtību liek uzskatīt kā dabisku vai neizbēgamu. Kā ilustratīvus piemērus M.Biligs izmanto Folklendu salu krīzi 1982.gadā un Līča karu 1991.gadā, kad nācijas intereses tika piesauktas kā galvenais arguments militārai darbībai un aktīvāk tika pausta nacionālisma retorika. To, ka ar nacionālismu parasti asociē kaut kādus ekstrēmus notikumus, nevis ikdienā reproducētus nacionālisma simbolus un ideoloģiju, M.Biligs skaidro kā diskursīvu praksi, kas diskursu nesējiem ir izdevīga:

„Tukšumi politikas valodā reti kad ir nevainīgi. „Nacionālisma” gadījums nav izņēmums. Semantiski ierobežots uz nelieliem izmēriem un eksotiskām krāsām, „nacionālisms” tiek identificēts kā problēma: tas notiek „tur” – perifērijā, nevis „šeit” – „centrā”. Separātisti, fašisti un partizāni ir nacionālisma problēma. Ideoloģiskie paradumi, ar kuru starpniecību „mūsu”

nācijas tiek reproducētas kā nācijas, ir bez nosaukuma, un tāpēc – nav pamanīti. [...] Ja tām nav vārda, tās nevar identificēt kā problēmu”. (Billig 1995: 6)

Tādēļ M.Biligs ievieš jēdzienu „banālais nacionālisms”, kas apzīmē „ideoloģiskos paradumus, kas nodrošina izveidoto Rietumu nāciju reproducēšanu” (ibid: 6). M.Biligs nepiekrīt viedoklim, ka var izdalīt labo un sliktu nacionālismu un ka banālais nacionālisms būtu uzskatāms par kaut ko labu:

„Viena lieta ir jāuzsver: banālais nenožīmē labdabīgs. [...] Tas būtu nepareizi pieņemt, ka „banālais nacionālisms” ir labdabīgs, jo šķietami tikai nodrošina normalitāti, vai tāpēc, ka tam nepiemīt labējiem ekstrēmistiem raksturīgās vardarbīgās kaislības. [...] Rietumu nacionālo valstu gadījumā banālais nacionālisms nav nevainīgs: tas reproducē institūcijas, kam pieder milzīgs bruņojums. Kā parāda Līča un Folklendu kari, spēki var tikt mobilizēti bez garām politiskās sagatavošanas kampaņām.” (ibid: 6-7).

M.Biligs kritizē pieejas, kas nacionālismu aplūko kā „citiem piemītošu ideoloģiju”, noliedzot nacionālisma izpausmju pastāvēšanu paši savā valstī, kā arī tos, kas aplūko nacionālismu kā kaut ko neizbēgamu, dabisku, cilvēcei apriori piemītošu. Viņš analizē sociālo zinātņu pārstāvju pieejas un kritizē mēģinājumu nošķirt pilsonisko un etnisko nacionālismu, nacionālismu un patriotismu, un sauc tos par retoriskiem paņēmieniem kā negatīvās asociācijas piedēvēt kādam citam: „viņu” nacionālisms, „mūsu” patriotisms.

Attiecībā uz nacionālās identitātes jēdzienu un tā lietošanu, M.Biligs arī ir kritisks un norāda, ka „tas bieži vien izskaidro mazāk, nekā šķiet” (ibid: 61). Viņš uzskata, ka šajā jēdzienā bieži vien tiek ietverts pārāk daudz, lai gan, viņaprāt, to var aplūkot tikai kā diskursīvu fenomenu – veidu, kā tiek runāts par sevi, nacionālo piederību, nāciju, dalījumu „mēs, nācija” un „viņi, citi”. M.Biligs uzskata, ka nacionālā identitāte ir jāpēta kā ideoloģisks diskurss, īpašu uzmanību pievēršot ikdienas nacionālisma diskursiem, kas ir salīdzinoši maz pētīti:

„Attiecībā uz nacionālistisko domāšanu nav jājautā: „Kas ir nacionālā identitāte?”, bet gan – „Ko tas nozīmē, kad kāds runā par sev piemītošo nacionālo identitāti?” (ibid: 62).

M.Biligs nepiekrīt viedoklim, ka nacionālisms un nacionālās valstis globalizācijas iespaidā pazūd, tā vietā viņš norāda, ka tās joprojām tiek reproducētas, pie tam noteiktas nācijas ir dominējošās pozīcijās, jo globalizācija nav kaut kāds abstrakts spēks, bet gan lielā mērā amerikanizēta pasaules uztvere. Tādēļ M.Biligs norāda, ka nacionālisma izpētei ir jābūt kritiskai, norādot uz „tukšumiem” vai šķietamām nepilnībām valodā, kas pētniekiem ļauj aizmirst „banālo nacionālismu”.

Banālā nacionālisma izpētē nozīmīga ir valsts simbolu, īpaši valsts karoga lietošana, un

karoga izkāršanu (angliski „flagging”) M.Biligs lieto jau kā apzīmējumu jebkādi banālā nacionālisma izpausmei, kas bieži vien tiek uztverta tikpat pašsaprotami kā karoga izkāršana pie valsts iestādēm, sporta spēlēs un tml., bet tieši tas ir fenomens, kas, viņaprāt, ir pelnījis lielāku pētnieku vērību.

Atsaucoties uz B.Andersona ideju par iedomātajām kopienām, M.Biligs norāda, ka iedomātās kopienas ideja ir viena no ideoloģiskās, diskursīvās apziņas sastāvdaļām, līdzās nacionālajai valodai, kas arī ir izdomāta un balstās pārliecībā, ka dabiski pastāv kādas noteiktas valodas, lai gan patiesībā ir mērķtiecīgi izvēlēti noteikti dialekti, kas vēlāk uzspiesti citiem. Atsaucoties uz Ernestu Renānu (*Ernest Renan*), M.Biligs analizē nacionālas valsts idejas reproducēšanu saistībā ar kolektīvās atcerēšanās un aizmiršanas dialektiku, ar dažādiem izdomātiem simboliem un to nemitīgu atkārtošānu. Nacionālismu M.Biligs aplūko kā „starptautisku ideoloģiju ar saviem hegemonijas diskursiem”, un īpaši analizē ASV dominēšanu citu nāciju vidū, ASV prezidentiem prezentējot amerikāņu nāciju kā universālu nāciju, kuras intereses tiek pasniegtas kā visas pasaules intereses, un to vārdā tiek pielietots militārs spēks:

„Tā ir hegemonijas demonstrēšana (angliski „flagging”), kur konkrētā identitāte tiek prezentēta kā universālā identitāte” (ibid: 150).

Viens no galvenajiem uzsvāriem M.Biliga pieejā ir uz to, ka nacionālisms ir tik dziļi mūsu apziņā un praksēs, ka mums ir grūti to kritiski izvērtēt – tā ir ideoloģijas vara, kas ir tik pazīstama, ka to ir grūti pamanīt, bet par to liecina daudzi un dažādi piemēri. Piemēram, mediji lietojot tādus vārdus kā „šeit”, „mēs”, noteikto artikulu angļu valodā nemitīgi producē banālo nacionālismu kaut vai laika ziņās. Īpašas analīzes vērtas ir arī sporta ziņas - tajās katru dienu lasītāji tiek uzrunāti, reproducējot nacionālismu jeb aicinot just līdzīgu nacionālajām izlasēm sporta sacensībās. Ņemot vērā to, ka sporta ziņas pārsvarā lasa vīrieši, M.Biligs tās aplūko kā „banālu” mēģinājumu krīzes gadījumiem, kad valsts sauktu savus vīriešu dzimuma pilsoņus nācijas vārdā ziedot savas dzīvības.

Rezumējot var secināt, ka M.Biligs aplūko nacionālismu kā ideoloģiju, kas tiek diskursīvi pausta, bet nacionālo identitāti kā diskursīvu konstrukciju, kuras konstruēšanā būtiska ietekme ir nacionālajām valdībām un medijiem. Viņa ideoloģijas izpētē nozīmīga loma tiek atvēlēta retorikas analīzei un ideoloģisko konstrukciju pretrunīguma raksturošanai. Vienlaicīgi viņa pieeja paredz indivīda rīcībspēju sarunas laikā izvēlēties savu pozīciju konfrontācijā ar pretrunīgajiem kultūras resursiem, kas rada ideoloģiskās dilemmas.

5.5. Diskursīvās psiholoģijas kritika un diskusija

Diskursīvās psiholoģijas pieejas kritiku visspilgtāk pauž šīs pieejas „kaimiņi” jeb citu diskursīvās analīzes virzienu - sarunu analīzes un poststrukturālistu diskursu teorijas, kas balstītas E.Laklo un Š.Mufes pieejā - pārstāvji. Tas savā ziņā ir likumsakarīgi, jo diskursīvā psiholoģija iemieso šo pieeju sintēzi, līdz ar to sarunu analīzes pārstāvji kritizē tos diskursīvās psiholoģijas pieejas aspektus, kas ir aizgūti no poststrukturālistu pieejas, bet poststrukturālisma pārstāvji kritizē tos aspektus, kas aizgūti no sarunu analīzes un etnometodoloģijas pieejas. Turpinājumā par sarunu analīzes un diskursīvās psiholoģijas pieejas atšķirībām un disputu šo divu virzienu pārstāvju vidū.

Viens no kritikas paudējiem attiecībā uz diskursīvās psiholoģijas, kā arī kritiskās diskursa analīzes pieeju⁴, ir sarunu analīzes pieejas pamatlicējs Kalifornijas universitātes Losandželosā profesors Emanuels Skeglafs (*Emanuel Schegloff*). Viņa 1997.gada kritiskais raksts žurnālā „Discourse & Society” izraisīja publisku diskusiju M.Veterelas, M.Biliga un E.Skeglafa starpā vairāku gadu garumā (Schegloff 1997; Wetherell 1998; Bilig 1999; Schegloff 1999).

E.Skeglafa pozīcija, kas tiek pausta 1997.gada rakstā, ietver gan sarunu analīzes aizstāvību, gan kritikās diskursu analīzes pieejas kritiku. Raksta galvenā ideja ir pamatot, ka, izmantojot diskursīvu materiālu, vispirms ir nepieciešams analizēt to, ko paši diskursīvā akta dalībnieki pauž, nevis uzspiest savus teorētiskos jēdzienus par varu un dominēšanu. Pretējā gadījumā pētnieki paši kļūst ideoloģiski, un šeit E.Skeglofs kritizē „akadēmisko un teorētisko imperiālismu” (Schegloff 1997: 167).

Atbildot uz E.Skeglafa kritiku, M.Veterela sniedz izvērstu sarunu analīzes pieejas un poststrukturālistu pieejas salīdzinājumu, un norāda, ka sarunu analīze patiešām piedāvā izmantojamu un labu pieeju diskursu analīzei, bet tomēr tā ir ierobežota, jo nesniedz atbildes uz jautājumu, kādēļ šāda diskursīva izpausme ir notikusi šajā brīdī (Wetherell 1998: 388), taču vienlaicīgi tā tāpat nenodrošina pilnīgu neatkarību no pētnieka kategorijām un interesēm, jo kaut vai sarunas fragmenta izvēle ir pētnieka veikta, bet pilnu pat vienas sarunas analīzi lielākoties nav iespējams veikt, jo tas ir pārāk apjomīgs un nelietderīgs pasākums (ibid: 403-404).

Savukārt poststrukturālistu/ Fuko pieeja ir nepilnīga, jo ir pārāk abstrakta un nesniedz skaidrojumu, kā izmantot šo pieeju ikdienas interakciju analīzē. Aplūkojot diskursa analīzes

⁴ Ņemot vērā, ka diskusijā iesaistījās diskursīvās psiholoģijas pārstāvji M.Veterela un M.Biligs, minētā kritika tiek aplūkota šajā nodaļā, bet savā rakstā E.Skeglofs vēršas pie kritiskās diskursa analīzes pārstāvjiem un pēc būtības tā tikpat vienlīdz attiecas kā uz kritisko diskursu analīzi, tā diskursīvo psiholoģiju, jo tās daudzos aspektos ir līdzīgas pieejas.

pieejas sociālajā psiholoģijā un to ierobežojumus, M.Veterela pamato sintezējošas pieejas lietderīgumu (un sauc to par kritisko diskursīvo sociālo psiholoģiju), kur poststrukturālistu/ Fuko pieeja ir apvienota ar sarunu analīzes/ etnometodoloģijas pieeju, un centrālie analītiskie jēdzieni ir daudzveidīgums, ideoloģiskās dilemmas un interpretatīvais repertuārs.

M.Biligs, turpinot diskusiju, norāda, ka ir naivi iedomāties, ka sarunu analīze ir ideoloģiski neitrāla pieeja, jo tā tāpat izmanto noteiktu retoriku, kas ietver apstrīdamus priekšstatus par sociālo kārtību (Bilig 1999: 543). Tā izmanto pamata retoriku (angliski „foundational rhetoric”), kur ir tādi jēdzieni kā „saruna”, „dalībnieki”, „dzimtā valoda”, „interakcija”, kur tāpat tiek izmantoti pieņēmumi, piemēram, ka sarunas dalībniekiem ir vienādas iespējas izteikties, ka tie ir vērsti uz sadarbību un tml.

Jāatzīmē, ka diskusija vairāku gadu garumā dažbrīd izvēršas diezgan asa, taču nemaina, bet gan tikai nostiprina dažādo pozīciju pārliecību – E.Skeglafs paliek radikālās etnometoloģijas un sarunu analīzes pozīcijās, saskaņā ar kuru pieļaujama ir tikai dabisku sarunu mikro procesu analīze, izvairoties no tās skatījuma plašākā kontekstā. Savukārt, M.Veterela un M.Biligs precīzāk noformulē savu pozīciju, kas vērsta uz dažādu sociālā konstrukcionisma, diskursu analīzes, kā arī citu pieeju sintēzi ideoloģijas izpētē ikdienas komunikācijas procesos.

Diskursu teorijas, kas balstītas E.Laklo un Š.Mufes pieejā, pārstāvis Džeikobs Torfings (*Jacob Torfing*) savukārt kritizē diskursīvo psiholoģiju par to, ka tās ietvaros teorētiski neattīstīti ir ideoloģijas un varas jēdzieni, un pieskaita diskursīvo psiholoģiju pie „pirmās paaudzes” diskursu teorijām:

„[...] diskursīvās psiholoģijas fokuss uz runātāju stratēģijām un kritisko lingvistu fokuss uz ideoloģiskiem izkropļojumiem padara iespējamu dažādu diskursu formu represīvo efektu analīzi. Diemžēl abas šīs agrīnās diskursu teorijas nonāk strupceļā diskursu semantisko aspektu tīrās lingvistiskās analīzes dēļ, un ideoloģijas un varas jēdzieni paliek nepietiekami teoretizēti” (Torfing 2005: 6).

Jāpiebilst, ka Dž.Torfinga, kā arī Eseksas diskursu teorētiskā pieeja, kuras spilgtākie pārstāvji ir Deivids Hovarts (*David Howarth*), Aleta Norvala (*Aleta J. Norval*) un Jannis Stavrakakis (*Yannis Stavrakakis*) turpina E.Laklo un Š.Mufes teorijas pilnveidošanu, ko autore šajā darbā apzīmē kā poststrukturālistu pieeju, kas vērsta uz politisko procesu makro analīzi, neattīstot savu izpēti mikro līmenī (Howarth, Norval & Stavrakakis 2000; Howarth & Torfing 2005).

Ņemot vērā to, kas diskursīvā psiholoģija viennozīmīgi definē savu pieeju kā sociālajā

konstrukcionismā pamatotu, kritika, kas ir vērsta uz sociālā konstrukcionisma pieeju, attiecas arī uz diskursīvo psiholoģiju. Viens no šīs kritikas pārstāvjiem Mārtins Hammerslijs (*Martyn Hammersley*) savu sociālā konstrukcionisma kritiku balsta tieši ar M.Veterelas un Dž.Potera 1987.gadā formulētās diskursīvās psiholoģijas kritiku.

M.Hammerslijs savā kritikā vienā aspektā ir vienots ar poststrukturālisma pieeju, jo uzskata, ka diskursīvā psiholoģija nav pietiekoši teorētiski attīstīts virziens, lai to varētu saukt par paradigmu (Hammersley 2003). Viņš gan savā rakstā diskursīvo psiholoģiju dēvē plašāk par diskursu teoriju, tomēr faktiski aplūko tieši M.Veterelas un Dž.Potera teoriju. M.Hammerslijs kritizē gan sarunu analīzi, gan diskursīvo psiholoģiju, un norāda, ka abas šīs pieejas ir interesantas un vērtīgas kā metodes, jo sniedz iespēju savādāk un nenoliedzami produktīvi analizēt dažādus sociālos fenomenus, bet abas šīs pieejas saskaņā ar M.Hammerslija viedokli nevar aplūkot kā paradigmas, kas būtu pašpietiekamas sociālās pasaules izzināšanā.

M.Hammerslijs gan sarunu analīzei, gan diskursīvajai psiholoģijai pārmet to, ka tās pilnībā atsakās no iepriekš izstrādātajām teorijām, kas skaidro cilvēku uzvedību:

„[...] nevēlēšanās aplūkot aģentu uzvedību kā noteiktu un stabilu mentālo raksturojumu, piemēram, „attieksmju”, „personības”, „perspektīvu” vai „stratēģisko orientāciju” kontrolētu vai pat noteiktu. Aģenti tiek drīzāk aplūkoti kā tādi, kas *izmanto* kultūras resursus, kas ir *publiski pieejami*, un dara to *kontekstuāli daudzveidīgi*” (Hammersley 2003: 752; slīpraksts oriģinālā).

Otrkārt, M.Hammerslijs pārmet to, ka gan sarunu analīze, gan diskursīvā psiholoģija atsakās uztvert cilvēku teikto par sociālo realitāti kā informācijas avotu par to. M.Hammerslijam šķiet nepieņemami, ka interakcijas procesā paustais tiek uztverts nevis kā informācijas resurss, bet gan izpētes tēma pati par sevi – kā šis teksts ir konstruēts, kā ar šī teksta palīdzību tiek konstruēti sociālie fenomeni, un ko tas pastāsta par kultūras resursiem, kas ir interakcijas dalībnieku rīcībā (M.Veterelas un Dž.Potera izpētes tēmas).

Kopumā M.Hammerslija kritika diskursīvās psiholoģijas pieejai ir saistīta ar konstrukcionismu – pieeju aplūkot sociālos fenomenus kā diskursīvi konstruētus, kā arī pārmet, ka tā indivīdus aplūko kā *Homo rhetoricus* – tādus, kas cenšas pārliecināt citus par savu pozīciju, lai veicinātu savas intereses. Līdz ar to, kā uzskata M.Hammerslijs, daudzi citi aspekti indivīda uzvedības un sociālās realitātes izpētē tiek ignorēti. M.Hammerslijs gan norāda, ka tas nav nekas nosodāms izmantot šīs pieejas kā metodes noteiktu sociālo fenomenu izpētē, bet uzskata, ka tās nav pašpietiekamas visas sociālās realitātes izpētei.

Komentējot M.Hammerslija kritiku, autore vēlas norādīt, ka diskursīvās psiholoģijas pieeja kopumā ir samērā jauna un vēl joprojām atrodas formulēšanas stadijā. Viena no

tendencēm, kas vērojama pēdējos gados, ir diskursīvās psiholoģijas pieeju formulēt kā tuvāku sarunu analīzes un etnometodoloģijas virzienam, tas izteikti tiek pausts tādu autoru darbos kā Dž.Poters, D.Edwards, A.Hepburna, S.Viginsa (Potter & Edwards 2001; Potter & Hepburn 2008; Wiggins & Potter 2008). Šāda pieeja iezīmē izteiktu orientāciju uz stingro konstrukcionismu un dažādu „dabisko” interakciju mikro analīzi, kritizējot citas pētniecības metodes.

Cits diskursīvās psiholoģijas virziens – kritiskā diskursīvā psiholoģija, ko visspilgtāk pārstāv M.Veterela, kā arī N.Edlijs, Stefānija Teilore (*Stephanie Taylor*) un savā ziņā arī M.Biligs, ir salīdzinoši atvērtāka pieeja, kas pozitīvi vērtē dažādu pieeju, kas balstītas sociālajā konstrukcionismā, sintēzi, un promocijas darba autorei šķiet arī produktīvāka un interesantāka identitātes konstruēšanas izpētē.

Tās galvenie jēdzieni ir interpretatīvais repertuārs, ideoloģiskās dilemmas un subjekta pozīcijas, un lai gan interpretatīvais repertuārs ietver līdzīgu nozīmi kā diskurss, tomēr tas tiek interpretēts kā ne tik monolīts (salīdzinot ar poststrukturālistu pieeju), ir fragmentēts un paredz runātājām aktīvu lomu retorikas procesā, manipulējot ar dažādiem interpretatīvajiem repertuāriem un risinot ideoloģiskās dilemmas.

Jāpiebilst, ka šīs pieejas pārstāvji savā analīzē ietver arī nevienlīdzības un hegemonijas izpēti, un tādējādi tā ir tuvāka kritiskās diskursu analīzes pieejai, kas tiks raksturota nākošajā nodaļā.

6. KRITISKĀS DISKURSA ANALĪZES PIEEJA NACIONĀLĀS UN ETNISKĀS IDENTITĀTES IZPĒTĒ

Kritiskā diskursu analīze (KDA) ir multidisciplināra pieeja, kas sākotnēji attīstījies lingvistu vidū, un, lai gan daudzi nozīmīgi KDA pieejas pārstāvju pētījumi veikti jau 20.gadsimta 80-tajos gados, kā institucionalizēts pētniecisks virziens tas izveidojās 90-to gadu sākumā. Šobrīd KDA virziens ir pārstāvēts augstskolu mācību programmās, tā ietvaros tiek izdoti zinātniski žurnāli, grāmatu sērijas, rīkotas konferences un semināri, taču pirmsākumos būtiska nozīme pieejas noformulēšanā bija pētnieku tīkla izveidei neliela simpozija Amsterdamā rezultātā 1991.gadā, kurā satikās tādi ietekmīgi pētnieki kā N.Fērklafs, R.Vodaka, T. van Deiks, Gunter Kress (*Gunther Kress*) un Teo van Lēvens (*Theo van Leeuwen*) (Wodak 2001b: 4).

KDA aizsākumi visvairāk ir saistīti ar lingvistiku, līdz ar to sākotnēji apzīmējumi „kritiskā lingvistiska” un „kritiskā diskursu analīze” tika lietoti kā sinonīmi, taču pēdējos gados apzīmējums „kritiskā diskursu analīze” ir ņēmis virsroku⁵ (Wodak & Meyer 2009).

Tomēr KDA pārstāvji jau no pašiem pirmsākumiem ir interesējušies nevis par lingvistisku analīzi pašu par sevi, bet gan par valodu kā sociālu praksi, un pretnostata sevi citiem lingvistiem ar to, ka analizē sociālos procesus un struktūras, kas ir saistītas ar tekstu radīšanu.

Galvenie KDA jēdzieni ir vara, ideoloģija un kritika, un tās uzmanība ir pievērsta dominēšanas, diskriminēšanas, varas un kontroles manifestācijai valodā. Tās pārstāvji lielu uzmanību pievērš arī valodas lietošanas konteksta un vēsturiskajiem aspektiem. KDA pieejas vadmotīvs ir pētīt „diskursu lomu dominēšanas (re)producēšanā un apstrīdēšanā” (van Dijk 2001/1993: 300). Savukārt dominēšana tiek aplūkota kā elites, noteiktu grupu un institūciju varas izpausme, kas rada sociālo nevienlīdzību, tai skaitā politisko, kultūras, šķiras, etnisko un dzimuma nevienlīdzību. KDA pieejas pārstāvjus interesē, kā dažādi diskursa elementi - struktūras, stratēģijas un citas teksta, runas un komunikācijas īpašības - ietekmē dominēšanas reproducēšanu, un tās ietvaros ļoti liela vērība ir pievērsta masu mediju analīzei, aplūkojot valodas lietojumu medijos kā varas un cīņas izpausmi. Tā ir kritiska tajā izpratnē, ka cenšas atklāt dažādus slēptus veidus, kā valoda ir iesaistīta varas attiecībās, kas rada sociālo nevienlīdzību, un īpašu uzmanību velta dominēšanas un ideoloģijas aspektiem.

KDA analīzes virziens ir ietekmējies no lingvistikas, retorikas, pragmatiskas, antropoloģijas, filozofijas, sociālās psiholoģijas, kognitīvās zinātnēs un literatūrzinātnēs, Tās

⁵ Pēdējos gados gan viens no KDA pārstāvjiem T.van Deiks aicina apzīmējumu „kritiskā diskursu analīze” aizstāt ar „kritiskās diskursu studijas”, uzskatot, ka tas ir plašāks apzīmējums un precīzāk raksturo KDA, kas nav tikai analīzes metode, bet ietver arī teorētisko pieeju (Wodak & Meyer 2009: 2).

pieeja tiek definēta kā starpdisciplināra, un tās mērķis ir de-mistificēt ideoloģiju un varu, sistemātiski analizējot dažādus semiotiskus datus (rakstītus, runātus vai vizuālus):

„KDA ir principiāli starpdisciplināra. Tā atver dialogu starp disciplinām, kas saistītas ar lingvistiku un semiotikas analīzi (ieskaitot diskursu analīzi), un disciplinām, kas saistītas sociālo procesu un sociālo pārmaiņu izpēti un konceptualizēšanu.” (Fairclough 2001: 230).

KDA nevar aplūkot kā vienu noteiktu teoriju vai pētniecisko pieeju, bet gan drīzāk - vienu platformu vai „skolu”, uz kuras bāzes attīstīt dažādas pieejas (Wodak & Meyer 2009: 2). Līdz ar to tā ietver teorētisko un metodoloģisko pieeju daudzveidību un ir atvērta diskusijām un inovācijām. 1997.gada apkopojumā par KDA N.Fērklafs un R.Vodaka pie KDA pieskaita tādas virzienus kā franču diskursu analīze, kritiskā lingvistika, sociālā semiotika, N.Fērklafa kritiskā diskursu analīze, T. van Deika socio-kognitīvā analīze, diskursa-vēsturiskā metode (Vīnes grupa ar R.Vodaku priekšgalā), kā arī Dinsburgas skola (Fairclough & Wodak 1997).

Vienojošais dažādu pieeju vidū ir aplūkot diskursu kā sociālās prakses veidu, kas gan rada sociālo realitāti, gan arī pats ir citu sociālo prakšu radīts. Otrkārt, KDA pieejas pārstāvjiem raksturīgs nodalīt diskursīvās prakses no citām sociālajām praksēm, un tādējādi tā atšķiras no M.Fuko un poststrukturālistu (E.Laklo un Š.Mufes) pieejas.

Kritiskajā diskursu analīzē diskurss ir gan darbība, ar kuru cilvēki var mainīt lietu kārtību, gan arī darbība, kas ir sociāli un vēsturiski noteikta un ietver dialektiskas attiecības ar citiem sociālās realitātes elementiem – „reālām, materiālām sociālām struktūrām” (Fairclough 1992: 66).

KDA analīzes pārstāvji uzskata, ka diskursīvās prakses veicina nevienlīdzīgas varas attiecības starp dažādām sociālajām grupām, un uzskata, ka diskurss funkcionē kā ideoloģija jeb tam ir ideoloģisks efekts - diskursīvi tiek radītas un uzturētas nevienlīdzīgas varas attiecības, kurās kāda grupa dominē, un KDA mērķis ir atklāt diskursīvās prakses lomu noteiktas sociālās kārtības uzturēšanā, kas ietver arī nevienlīdzīgas varas attiecības un dominēšanu. KDA mērķis ir veicināt sociālās pārmaiņas lielākas vienlīdzības virzienā, īpaši attiecībā uz komunikācijas procesu, kā arī sabiedrībā kopumā. Līdz ar to KDA analīzes pārstāvji atzīst, ka nav politiski neitrāli, bet gan pozicionējas kā apspiesto grupu aizstāvji un politisko pārmaiņu veicinātāji.

Turpinājumā promocijas darba autore galveno uzmanību velta N.Fērklafa, T. van Deika un R.Vodakas pieejām, jo uzskata tās par ietekmīgākajām un nozīmīgākajām identitātes un ideoloģijas izpētes kontekstā. Ņemot vērā autores izpētes tēmu, īpaši izceltas ir tās šo trīs autoru atziņas, kas vērstas uz sociālās identitātes konstruēšanas izpēti, kā arī ideoloģijas un indivīdu rīcībspējas jautājumu analīzi.

6.1. N.Fērklafa trīsdimensiju modelis un sociālās identitātes jēdziena izpratne

Ņemot vērā to, ka N.Fērklafa piedāvātais jēdzieniskais aparāts dažādos viņa darbos nedaudz atšķiras (Jorgensen & Phillips 2002: 65), būtiski ir norādīt, uz kuru darbu bāzes ir veidots šis N.Fērklafa teorijas apskats. Šajā gadījumā autore pamatā ir izmantojusi N.Fērklafa grāmatas „Diskurss un sociālās pārmaiņas” (1992) un „Analizējot diskursu: tekstu analīze sociālos pētījumos” (2003), kā arī vairākus viņa rakstus (Fairclough 1998, 2001).

Viens no N.Fērklafa teorijas izejas punktiem ir situācijas konstatācija, ka, lai gan daudzi pētnieki nodarbojas ar diskursu analīzi, diskursu analīzē trūkst tādas pieejas, kas sekmīgi spētu apvienot adekvātu teorētisko pieeju ar praktiski izmantojamu lingvistisko analīzi. Tādēļ viņš kā savu uzdevumu formulē izstrādāt pieeju, kas vērsta uz valodas analīzi, bet ir piemērojama sociālo un kulturālo pārmaiņu analīzei⁶.

Viņa piedāvātais risinājums ir apvienot lingvistu, īpaši Maikla Halideja (*Michael Alexander Kirkwood Halliday*) pienesumu valodas analīzes metožu ziņā ar adekvātu sociālo teoriju par valodu, un sociālās teorijas ziņā visbūtiskākā ietekme uz N.Fērklafa pieeju ir M.Fuko darbiem, kā arī A.Gramši, L.Altisēra, Jirgena Hābermāsa (*Jürgen Habermas*) un Entonija Gidensa (*Anthony Giddens*) idejām.

N.Fērklafs gan nav vienīgais, kas strādājis pie šāda pieeju sintezēšanas projekta. Savas sintezēšanas versijas pirms viņa ir radījuši jau promocijas darbā pieminētie S.Hols (Hall 1982, 1996a/1986, 1992b), Dž.Poters un M.Veterela (Potter & Wetherell 1987) un citi. Saskaņā ar N.Fērklafa viedokli šīs versijas nav piemērotas vai pietiekami izstrādātās lingvistiskai sociālo pārmaiņu izpētei, tāpēc viņš konceptualizē savu trīsdimensiju pieeju diskursu analīzei, kur jebkurš diskursīvais notikums tiek aplūkots vienlaicīgi kā teksts, diskursīvā prakse un sociālā prakse:

„„Teksta” dimensija paredz pievērst uzmanību teksta valodas analīzei. „Diskursīvās prakses” dimensija [...] paredz aplūkot tekstu radīšanas un interpretācijas procesus, piemēram, kuri diskursa tipi tiek izmantoti un kā tie tiek kombinēti (ieskaitot „diskursus” sociāli teorētiskajā nozīmē). „Sociālās prakses” dimensija paredz aplūkot tādas sociālās analīzes aspektus kā diskursīvā notikuma institucionālos un organizacionālos apstākļus un kā tie ietekmē diskursīvās prakses, un diskursa veidojošo/ konstruējošo efektu [...]” (Fairclough 1992: 4).

⁶ Daudzas N.Fērklafa konceptuālas atziņas, kā arī analīzes pieejas gan ir iestrādātas jau N.Fērklafa agrākajā darbā „Valoda un vara” (Fairclough 1989), taču pārskatāmākā un konceptuālākā versijā tās ir pasniegtas 1992.gada grāmatā „Diskurss un sociālās pārmaiņas”, tādēļ autore kā galveno darbu, uz kura bāzes raksturot N.Fērklafa pieeju, ir izvēlējusies šo grāmatu.

Līdz ar to N.Fērklafs apvieno tekstu detalizētu lingvistisku analīzi ar makro un mikro socioloģisku analīzi, un salīdzinoši lielu uzmanību velta ikdienas sociālo interakciju empīriskai izpētei:

„Tas ir mēģinājums apvienot trīs analītiskas tradīcijas, no kurām katra ir neaizstājama diskursu analīzē. Tās ir - detalizēta tekstuālā un lingvistiskā analīze, kas nāk no lingvistikas; makrosocioloģiskā tradīcija analizēt sociālās prakses saistībā ar sociālajām struktūrām un interpretatīvā jeb mikrosocioloģiskā tradīcija aplūkot sociālās prakses kā tādas, kuras cilvēki aktīvi rada un piešķir nozīmes, balstoties uz ikdienā pieņemtajām procedūrām.” (ibid: 72).

Savā pieejā N.Fērklafs izmanto vairākas atšķirīgas diskursa jēdziena interpretācijas. Pirmkārt, viņš norāda uz diskursa jēdziena izpratni lingvistiskā, kur ar diskursu saprot runātas vai rakstītas valodas izpausmes, kas tiek aplūkotas kā interakcijas starp runātāju un adresātu vai rakstītāju un lasītāju (ibid: 3). Otrkārt, N.Fērklafs ar jēdzienu diskurss apzīmē arī noteiktus valodas lietojumu veidus noteiktās sociālās situācijās, piemēram, laikrakstu diskurss, reklāmas diskurss, medicīnisko konsultāciju diskurss, politiskais diskurss utt. Treškārt, atsaucoties uz M.Fuko teoriju, N.Fērklafs lieto jēdzienu „diskurss” sociāli-teorētiskā nozīmē, lai apzīmētu sociālo praksi, kas noteiktā veidā strukturē zināšanas un konstruē sociālās attiecības, subjektu pozīcijas utt.

Atsaucoties uz M.Halideja valodas teoriju, N.Fērklafs uzsver, ka diskursa analīzei ir jāietver valodas multifunkcionalitātes izpēte: valoda ir multifunkcionāla, jo teksts vienlaicīgi reprezentē realitāti, noteiktas sociālās attiecības un identitātes. Analizējot diskursa konstruējošo efektu, N.Fērklafs īpašu uzmanību pievērš trīs aspektiem: sociālo identitāšu jeb subjekta pozīciju konstruēšanai, sociālo attiecību konstruēšanai un zināšanu sistēmu konstruēšanai. Vienlaicīgi visi šie procesi tiek aplūkoti sociālo pārmaiņu izpētes kontekstā:

„Diskursīvo prakšu izmaiņas rada izmaiņas zināšanās (to vidū arī uzskatos un ik dienas apziņā), sociālās attiecībās un sociālajās identitātēs” (ibid: 8).

N.Fērklafs norāda, ka diskursīvās prakses ir nozīmīgas gan konvencionālā, gan radošā veidā, jo tās nodrošina sociālās realitātes (identitātes, attiecību, zināšanu sistēmu) reproducēšanu, kā arī transformēšanu. Attiecības starp diskursu un sociālajām struktūrām viņš aplūko kā dialektiskas, un norobežojas no diskursa sociālā determinisma pozīcijām. Savā pieejā N.Fērklafs aplūko diskursīvās prakses kā sociālas prakses un nodala diskursīvās sociālās prakses no nediskursīvām sociālajām praksēm:

„„Diskursīva prakse” šeit netiek pretnostatīta „sociālai praksei”: pirmā ir otrās noteikta forma. Dažos gadījumos sociālā prakse visa veidojas no diskursīvas prakses, bet citos gadījumos

tā ietver diskursīvas un nediskursīvas prakses kombināciju.” (ibid: 71).

Ar nediskursīvām praksēm viņš saprot galvenokārt fiziskas prakses, piemēram, darbs celtniecībā, kas tāpat ir uzskatāma par sociālu praksi, bet tajā diskursīvajam aspektam var būt minimāla loma. Tādejādi N.Fērklafs nav uzskatāms par stingrā sociālā konstrukcionisma pārstāvi, atšķirībā no M.Fuko, E.Laklo, Š.Mufes, kā arī diskursīvās psiholoģijas pārstāvjiem, un, kā M.Veterela to apzīmē, pārstāv kritisko reālismu, kas paredz, ka ārpus diskursa ir arī reāla subjektīvā pieredze un ir iespējams tuvoties patiesām zināšanām par reālo pasauli, kas var tikt iegūtas rūpīgi pētot un aprakstot cēloņsakarības (Wetherell 2001a: 392).

Jānorāda gan, ka N.Fērklafu pārāk neinteresē nediskursīvās prakses, savukārt no diskursīvajām praksēm galvenā N.Fērklafa interese ir vērsta uz politiskajām praksēm, kas nosaka varas attiecības un definē noteiktas grupas, starp kurām ir šīs varas attiecības, kā arī ideoloģiskajām praksēm, kas noteiktu pasaules redzējumu ar noteiktām varas attiecībām pozicionē kā dabīgu lietu kārtību.

Nozīmīgs jēdziens N.Fērklafa teorijā ir „diskursa kārtība” (angliski „orders of discourse”), ko viņš ir adaptējis no M.Fuko un kas apzīmē strukturētu „žanru un diskursu konfigurāciju” noteiktā sociālajā jomā un paredz noteiktas sociālās prakses un attiecības (Fairclough 1998: 145). Piemēram, skolā ir noteikta diskursa kārtība, kas nosaka tādas diskursīvās prakses kā stundu norisi, veidu, kā sarunājas stundās, noteiktas subjekta pozīcijas, piemēram, skolotājs un skolnieks, noteiktu dokumentāciju veidu utt.

Diskursa kārtība nav slēgta un nemainīga, bet gan atvērta sistēma, un diskursīvās kārtības artikulācija un reartikulācija ir hegemoniskās cīņas sastāvdaļa⁷. Jāatzīmē, ka var izdalīt lokālas un vispārpieņemtas diskursu kārtības, un bieži vien pārmaiņas vispārpieņemtajās diskursu kārtībās aizsākas ar izmaiņām lokālajās, konkrētajās diskursu kārtībās (Fairclough 1992: 69-70).

Cits nozīmīgs jēdziens N.Fērklafa teorijā ir intertekstualitāte, un tā lietojumā viņš atsaucas gan uz Jūliju Kristevu (*Julia Kristeva*), gan M.Bahtinu/V.Vološinovu, gan M.Fuko. Intertekstualitāte apzīmē to, ka jebkurš apgalvojums ir tā vai citādi saistīts ar citiem apgalvojumiem, un, pasakot vienu apgalvojumu, tiek aktualizēti citi apgalvojumi. Citiem vārdiem sakot, intertekstualitāte apzīmē citu tekstu elementu klātesamību, reproducēšanu kāda teksta ietvaros. Intertekstualitāte paredz tekstu heterogenitāti jeb to, ka teksti sastāv no atšķirīgiem, nereti pretrunīgiem elementiem, taču šī tekstu heterogenitātes pakāpe var būt ļoti atšķirīga.

⁷ N.Fērklafa ideoloģijas un hegemonijas jēdzienu izpratne ir balstīta neomarksistu L.Altisēra un A.Gramši atziņās. Tā lielā mērā pārklājas un sakrīt ar S.Hola interpretāciju (Hall 1982), kas sniegta 4. nodaļā „Etniskās un nacionālās identitātes izpēte kultūras studiju ietvaros: S.Hola teorija”, tādēļ šeit nav izvērsti raksturota.

N.Fērklafs izdala manifestēto intertekstualitāti jeb viegli pamanāmo citu tekstu klātbūtni, un izveidoto intertekstualitāti (angliski „constitutive intertextuality”) jeb interdiskursivitāti, kas apzīmē dažādu diskursīvo kārtību elementu kombināciju tekstā. Jāatzīmē, ka intertekstualitāte ievērojami sarežģī teksta analīzi, jo bieži vien ir sarežģīti iezīmēt robežas, kur teksti pārklājas un kā interpretēt, no kādām pozīcijām tie tiek prezentēti. Intertekstualitātes analīze viennozīmīgi ir viens no būtiskākajiem N.Fērklafa piedāvātās kritiskās diskursu analīzes elementiem.

N.Fērklafs analizē vairākas mūsdienām raksturīgās pārmaiņas diskursu kārtībās un ar tām saistītās sociālās pārmaiņas un iezīmē vairākas tendences. Pirmkārt, viņš norāda uz demokratizācijas tendenci, kas izpaužas kā dažādu valodas dialektu atzīšana, sarunas žanra izplatīšanos dažādās sfērās (izglītībā, medijos, arī rakstītajā valodā), plašāka pieeja prestižajiem diskursu tipiem, kā arī - atklātu varas attiecību asimetrijas mazināšanās noteiktās diskursu kārtībās, piemēram, tas attiecas uz skolēnu - skolotāju, pacientu – ārstu, vecāku - bērnu attiecībām. Otrkārt, N.Fērklafs norāda uz komodifikācijas tendenci jeb procesu, kurā sociālās jomas un institūcijas, kas nav tieši saistītas ar preču ražošanu ekonomiskā nozīmē, tiek organizētas un raksturotas izmantojot ražošanas, pārdošanas un patērēšanas jēdzienus. Piemēram, māksla, kultūra, izglītība tiek sauktas par industrijām, kas saistītas ar ražošanu, mārketingu, pārdošanu, klientiem un patērētājiem. Ļoti daudzās jomās ienāk reklamēšanas žanrs, kas pakāpeniski izmaina priekšstatu par to, ko nozīmē informācija, jo informācijas pasniegšana savijas ar pārliecināšanu, kas raksturīga reklāmai (Fairclough 1992: 201-224). Ar komodifikācijas procesiem saistīta arī „sintētiskās personalizācijas” tendence, kas īpaši ir novērojama masu medijos. Proti, privātu, personisku attiecību simulēšana dažādos TV šovos, intervijās un tml. (ibid: 98). Treškārt, N.Fērklafs norāda uz tehnoloģizācijas tendenci, kas izpaužas kā noteiktu diskursu tehnoloģiju izplatīšanās. Ar diskursu tehnoloģijām N.Fērklafs saprot intervēšanu, mācīšanu, konsultēšanu un reklamēšanu, kas ir valodas izmantošanas veidi, kurus izmanto īpaši apmācīti aģenti, kas pārzina valodas un varas attiecības, simulē varas simetriju un neformālismu un izmanto valodu manipulēšanas nolūkos.

Visām trim tendencēm ir būtiska ietekme uz diskursu kārtību mūsdienu sabiedrībā, bet šī ietekme nav vienmērīga visās jomās un attiecībā uz visām lokālajām diskursu kārtībām. Jāatzīmē, ka šīs tendences ir saistītas arī ar cita veida subjektivitātes konstruēšanu diskursā. Atbilstoši šīm tendencēm subjekti tiek konstruēti kā šķietami autonomi, sevi motivējoši un sevi kontrolējoši subjekti, piemēram, students, kas tiek uztverts kā klients, kas izvēlas precī – augstskolu, tiek šķietami konstruēts kā tāds, kurš izdara izvēli, pats pieņem lēmumus un nosaka situāciju (ibid: 220).

Sociālās identitātes manifestācijas un konstruēšanas izpausmēm diskursā N.Fērklafs piešķir būtisku lomu, jo, pirmkārt, kategorizēšana un identitātes veidošana ir cieši saistīta ar varas attiecībām, otrkārt, būtiskas sociālās pārmaiņas sabiedrībā ir cieši saistītas ar izmaiņām diskursīvā sociālo identitāšu konstruēšanā.

N.Fērklafs kritizē M.Fuko, kritisko lingvistu un Mišela Pešē (*Michel Pêcheux*) pieejas kā tādas, kas novērtē indivīdu rīcībspēju, viņu spēju radīt un interpretēt tekstus, un pārlietu akcentē struktūru, kas nosaka viņu pozīcijas sociālajā sistēmā, ietekmi pār indivīdiem:

„[...] tas ir vienpusīgs viedoklis par subjektu kā pozicionētu, kā rezultātu; subjektu spēja rīkoties kā aģentiem un pat transformēt pašu subjektivizēšanas pamatus ir nenovērtētas.” (ibid: 34).

Saistībā ar sociālo pārmaiņu analīzi N.Fērklafam tas liekas nepamatoti, viņš uzskata, ka nenovērtēts ir tāds aspekts, kā subjektu spēja savā praksē pretoties un restrukturēt dominēšanu un diskursīvās formācijas.

N.Fērklafs pievienojas tai pozīcijai, ka sociālo subjektu nevar aplūkot arī kā tādu, kas būtu neatkarīgs no diskursa un būtu uzskatāms par apgalvojumu autoru, vienīgo avotu. Tādējādi N.Fērklafs kritizē sociolingvistu un pragmatīķu pieeju, kas aplūko kā indivīda sociālā identitāte ietekmē valodas lietošanu, neņemot vērā to, ka diskursīvās prakses ietver noteiktu indivīdu pozicionēšanu (ibid: 44-45). Kopumā N.Fērklafs sevi pozicionē kā M.Fuko pieejas atbalstītāju, taču ar nopietniem iebildumiem pret M.Fuko pozīciju aplūkot cilvēku vairākumu kā „nesatricināmu varas sistēmu” subjektivizētus un bezpalīdzīgus manipulācijas objektus:

„Fuko uzstājība aplūkot subjektus kā diskursīvo formāciju rezultātu ir izteikta strukturālistu iezīme, kas izslēdz jebkādu aktīvu sociālo rīcībspēju. Tas nav apmierinoši [...] mana pozīcija attiecībā uz diskursu un subjektivitāti, ko es aizstāvu 3.nodaļā [...] ir dialektiska, kas sociālos subjektus aplūko kā tādus, ko nosaka diskursīvās prakses, bet arī spējīgus izmainīt un restrukturēt šīs prakses” (ibid: 45).

Aplūkojot subjektus saistībā ar diskursu ideoloģisko dimensiju, N.Fērklafs atkārtoti norāda uz savu dialektisko attiecību izpratni:

„[...] subjekti ir ideoloģiski pozicionēti, bet viņi ir arī spējīgi uz radošu darbību, izvēloties starp tām dažādajām praksēm un ideoloģijām, kurām viņi ir pakļauti un restrukturizējot pozicionēšanās prakses un struktūras. Līdzsvars starp subjektu kā ideoloģijas rezultātu un subjektu kā aktīvu aģentu ir mainīgais, kas ir atkarīgs no sociālajiem nosacījumiem tādiem kā dominēšanas attiecību relatīvās stabilitātes.” (ibid: 91).

Tādējādi N.Fērklafs neizslēdz indivīdu rīcībspēju, bet atzīst, ka tā ir sociāli determinēta un

to ierobežo indivīda rīcībā esošie resursi. Vēl vairāk - saistībā ar ideoloģijas jēdziena konceptualizāciju viņš norāda, ka cilvēki nebūt neapzinās savu prakšu ideoloģiskās dimensijas. Ideoloģijas lielākoties tiek uztvertas kā pašsaprotamas prakses un automātiski atražotas.

Sabiedrībās notiek pārmaiņas, un noteiktas sociālās prakses tiek problematizētas. Šajā situācijā indivīdi sastopas ar ideoloģiskajām dilemmām (Billig et al. 1988), un bieži vien mēģina ideoloģiskās dilemmas risināt radoši, adaptējot esošās prakses jaunus veidos, un tādējādi veicinot diskursīvas izmaiņas un kumulatīvi veicinot strukturālas pārmaiņas diskursu kārtībā: disartikulējot pastāvošo diskursu kārtību, tiek artikulēta jauna diskursu kārtība, jaunas diskursīvās hegemonijas.

Sociālās identitātes konstruēšanas izpētē N.Fērklafs īpašu uzmanību pievērš dažādiem teksta analīzes elementiem, kas saistīti ar interakcijas procesu kontroli sarunā: vārda ņemšana (angliski „turn taking”), tēmu kontrole, modalitāte, pieklājība un ētoss (Fairclough 1992: 137-168).

Turpmākajos rakstos un grāmatās, kas izdotas pēc 1992.gada, N.Fērklafs savu pozīciju attiecībā uz indivīda rīcībspēju nav mainījis, tikai precizējis (Fairclough 1998, 2001, 2003). Viņš skaidri definē savu nostāju, ka gan sociālajai struktūrai, gan indivīda rīcībspējai piemīt „kauzuālā vara”, proti, tās ietekmē notikumus, un notikumi, tai skaitā, teksti, ir jāaplūko kā struktūras un indivīdu rīcībspējas mijiedarbības rezultāts, un struktūras un indivīda rīcībspējas attiecības ir dialektiskas (Fairclough 2003: 224-225).

Jāatzīmē, ka N.Fērklafs turpina attīstīt arī savu kritiskā reālisma pozīciju. Viņš nodala sociālo identitāti no personīgās identitātes, un nepiekrīt viedoklim, ko pārstāv Dž.Poters un M.Veterela, kā arī daudzi citi diskursīvās psiholoģijas pārstāvji, ka identitātes ir jāaplūko tikai kā diskursīvs fenomēns. Lai gan identitāte daļēji ir diskursīvs fenomēns, tai, viņaprāt, ir arī nediskursīvi elementi:

„Identitāti nevar reducēt tikai uz sociālo identitāti, kas daļēji nozīmē to, ka identificēšanās nav tikai tekstuāls process, tas nav tikai valodas jautājums.” (Fairclough 2003: 160).

Rezumējot, var teikt, ka N.Fērklafs saskata cilvēkos aktīvus sociālos aģentus, kas rada un izmaina lietas, kā arī ir praktiski, ķermeniski saistīti ar pasauli. Savukārt, indivīda rīcībspējas līmenis ir atšķirīgs, tas ir atkarīgs no konkrētā notikuma saistības ar sociālajām praksēm un struktūrām, kā arī no aģenta kapacitātes.

N.Fērklafa piedāvātā analīze ir vērsta uz sociālo pārmaiņu un varas attiecību sabiedrībā izpēti, ko viņa izstrādātais instrumentārijs ļauj veikt vairākos līmeņos: strukturālā analīze (diskursu kārtība), mijiedarbības sociālā analīze, interdiskursīvā analīze un teksta lingvistiskā un

semiotiskā analīze (Fairclough 1989, 1992, 1995, 2001, 2003). Šeit gan jāatzīmē, ka viņa izpēte līdz šim nav bijusi vērsta uz etniskās vai nacionālās identitātes, vai arī nacionālisma/etnocentrisma/ rasisma izpēti, taču piedāvātā teorētiskā pieeja, kā arī praktiskie ieteikumi un piemēri KDA īstenošanā, ļauj izmantot viņa pieeju arī nacionālā un etniskā diskursa pētniecībā.

6.2. T. van Deika sociāli kognitīvā diskursa analīzes pieeja

T. van Deika pieeja diskursa analīzei no citām kritiskās diskursa analīzes pieejām atšķiras ar mēģinājumu integrēt sociālos un kognitīvos diskursa analīzes aspektus. Viņš uzskata, ka diskursa analīzei ir jāietver gan sociālā, gan kognitīvā dimensija, jo bez kognitīvās dimensijas, nav iespējams izprast ideoloģijas un zināšanu lomu diskursu veidošanās procesā. T. van Deika mērķis ir piedāvāt teoriju, kas konceptuāli parāda attiecības starp diskursu, apziņu un sabiedrību.

Tematiski viņa izpētes laukā centrālo vietu ieņem varas attiecību, īpaši, dominēšanas diskursīvās reproducēšanas sociokognitīvā izpēte. Viņu interesē varas un dominēšanas, diskursa un izziņas attiecības (van Dijk 1997, 2001/1993). Dominēšana T. van Deika darbos tiek aplūkota kā elites, noteiktu grupu un institūciju varas izpausme, kas rada sociālo nevienlīdzību, tai skaitā politisko, šķirisko, etnisko un dzimuma nevienlīdzību. T. van Deiku kā KDA pieejas pārstāvi īpaši interesē, kā dažādi diskursa elementi - struktūras, stratēģijas un citas teksta, runas un komunikācijas īpašības ietekmē dominēšanas reproducēšanu.

Savos darbos viņš lielāku uzmanību pievērš uzspiestām dominēšanas attiecībām, nekā pretošanās vai pieņemšanas izpausmēm no apspiesto puses, lai gan atzīst, ka varas attiecības ne vienmēr ir tikai uzspiestas, tās bieži vien ir „kopīgi radītas” - apspiestās grupas dažkārt arī piedalās šo attiecību reproducēšanā, leģitimējot dominēšanu vai uztverot to, kā lietu dabisko kārtību.

Vara viņa pieejas kontekstā tiek aplūkota saistībā ar kontroli, kas vienai grupai ir pār otru grupu, kā arī pār dažādiem resursiem - ienākumiem, statusu, izglītību, zināšanām, kā arī diskursu veidošanu. T. van Deiks norāda, ka kontrole ietver gan darbības, gan prāta kontroli, jo dominējošās grupas var ierobežot citu rīcības brīvību, kā arī ietekmēt apziņu. Viņš uzskata, ka mūsdienās viens no efektīvākajiem varas izpausmes veidiem ir kognitīvs, saistīts ar pārliecināšanu un manipulēšanu savās interesēs. Pie tam, manipulācija vienmēr nav acīmredzama un tieša, bieži vien tā izpaužas kā rutīnas darbība, kas šķiet pavisam dabiska un pieņemama. Līdz ar to viņu interesē tās diskursīvās stratēģijas, kas nevienlīdzīgas attiecības padara par

pašsaprotamām, dabiskām un leģitīmām.

A.Gramši formulēto un S.Hola attīstīto jēdzienu „hegemonija” T.van Deiks attiecina uz gadījumu, kad pakļautās grupas apziņa ir tiktāl ietekmēta, ka pieņem nevienlīdzīgās attiecības un šķietami no brīvas gribas rīkojas dominējošās grupas interesēs (van Dijk 2001: 302).

T.van Deiku visvairāk interesē elites diskursi un dominēšanas diskursīvā reproducēšana, jo varas elitei ir īpaša loma plānošanā, lēmumu pieņemšanā un kontrolē, kā arī iespējas ietekmēt diskursu (van Dijk 1997, 2000a, 2000b, 2000c, 2001/1993, 2008b u.c.)

Dominēšanas diskursīvo reproducēšanu T.van Deiks aplūko kā radīšanas - uztveres attiecības. No vienas puses, dominēšanas diskurss tiek radīts, no otras puses, tas tiek uztverts. Tie, kas rada diskursu, bieži vien ir privilēģētās pozīcijas kontrolēt notikumus - laika, vietas, nosacījumu - citiem vārdiem, kontrolēt kontekstu (piemēram, ārsts nozīmē vizītes pacientam, nodokļu inspekcija nosaka tikšanās laiku nodokļu maksātājam utt.).

Kopš T.van Deika pirmajiem pētījumiem 80-to gadu sākumā viņa interese nepārtraukti ir bijusi pievērsta rasisma izpausmēm diskursā, ideoloģijas izpētei, kā arī diskursa un tā konteksta attiecībām. Turpinājumā ir sniegts ieskats viņa ideoloģijas teorijā.

6.2.1. Ideoloģija kā kognitīvs, sociāls un diskursīvs fenomens

T.van Deika ideoloģijas izpētes teorētiskā pieeja balstās uz trīs pamatjēdzieniem - izziņa/saprašana [angliski „cognition”], sabiedrība un diskurss, un atbilstoši ir strukturēta arī viņa 1998.gadā izdotā grāmata „Ideoloģija. Starpdisciplinārā pieeja”. Īpašu lomu T.van Deiks atvēl kognitīvo jeb uztveres un domāšanas aspektu izpētei un to saistībai ar ideoloģijas funkcionēšanu, un uzskata, ka sociālie skaidrojumi paši par sevi bez kognitīvo aspektu izpētes nespēj atklāt sociālās struktūras un interakcijas, sociālās struktūras un diskursa attiecības (van Dijk 2000a/1998).

Viņš kritizē klasisko sociāli-ekonomisko pieeju ideoloģijai par to, ka tā nenovērtē kognitīvo un diskursīvo ideoloģijas dimensiju, līdz ar to ir pārāk vispārīga, abstrakta un aptuvena, jo empīriski ideoloģiju var izpētīt tikai ar sociālās interakcijas, institucionālo struktūru un diskursa analīzi.

Savā pieejā T.van Deiks ideoloģijas aplūko gan kā mentālu, gan kā sociālu fenomenu, kas tiek diskursīvi pausts. T.van Deiks atzīst, ka arī ideoloģijas mentālais aspekts tiek sociāli apgūts, izplatīts un mainīts, tādēļ viņš definē ideoloģijas kā noteiktas sociālās grupas kopīgās sociālo

viedokļu sistēmas, taču uzsver ideoloģiju kognitīvo aspektu (van Dijk 2000a: 314).

Atšķirībā no diskursīvās psiholoģijas pārstāvju, īpaši M.Biliga viedokļa, T.van Deiks uzskata, ka ideoloģijas ir iekšēji saskaņotas, lai gan šī saskaņotība ne vienmēr izpaužas noteiktas ideoloģijas nesēju sociālajās reprezentācijās, jo konkrētu indivīdu izpausmes var ietekmēt dažādas ideoloģijas, kā arī personīgā pieredze un konkrētā situācija, tās konteksts.

Noteiktas ideoloģijas nosaka arī noteiktas sociālās identitātes un interešu veidošanos, jo ideoloģiskās shēmas ietver ne tikai vērtību kategorijas, bet arī grupas dalībnieku, aktivitāšu, mērķu, pozīciju un resursu kategorijas, kas iekļaujas plašākā sabiedrības kultūras kontekstā ar tās zināšanām, vērtībām un patiesībām. T.van Deiks analizē ideoloģiskās struktūras un norāda, ka to pamatā ir šādas kategorijas:

- Piederība: Kas ir „mēs”? Kuri ir tie, kas ir mūsējie, un kuri – tie, kas nav mūsējie?
- Aktivitātes: Ko mēs darām vai plānojam? Kas no mums tiek sagaidīts?
- Mērķi: Kādēļ mēs to darām? Ko mēs vēlamies sasniegt?
- Normas un vērtības: Kas ir labs un kas ir slikts? Ko drīkst un ko nedrīkst darīt?
- Attiecības/pozīcijas: Kas ir mūsu draugi un kas ir mūsu ienaidnieki?
- Resursi: Kas ir tāds, kas mums pieder un citiem nepieder? Kam ir pieeja mūsu grupas resursiem? Kas ir tāds, kas mums nav, bet citiem ir? (van Dijk 2000a, 2000c).

Galvenā ideoloģijas kognitīvā funkcija ir organizēt noteiktas grupas sociālās reprezentācijas, t.i., ideoloģijas ir noteiktu sociālo reprezentāciju pamatā:

“[...] sociālo grupu ideoloģijas *netieši* (un tāpēc ne-deterministiski) kontrolē *sociālās prakses* un *diskursus* ar sociālo pārliecību (zināšanas, attieksmes) un personisko pārliecību (modeļi) starpniecību.” (ibid: 316).

Lai parādītu savstarpējo saistību starp sociālo un personīgo, vispārējo un specifisko, makro un mikro, T.van Deiks izmanto jēdzienu “mentālie modeļi”. Mentālie modeļi nodrošina sociāli kopīgās informācijas (zināšanu, attieksmju, ideoloģijas) attiecināšanu uz sevi, konkrētām situācijām un diskursiem. Mentālie modeļi ietver gan personīgās, gan kopīgās pārliecības, kas kļuvušas var personīgajām, iekļautas indivīda mentālajos modeļos, līdz ar to ideoloģisks diskurss var tikt radīts tieši ar ideoloģiski kontrolētu mentālo modeļu starpniecību.

“Ideoloģiska diskursa radīšana ir komplekss sociāls un kognitīvs process, kurā pastāvošie mentālie modeļi parādās diskursa struktūrās. Piemēram, notikumu mentālie modeļi parādās

semantiskajās struktūrās, un konteksta mentālie modeļi parādās daudzos diskursa struktūras elementos (formas, izteikumi, shēmas utt.)” (ibid: 317).

Tas nemaina to, ka ideoloģijas pēc definīcijas ir sociālas, tās kļūst individuālas tikai konkrētā pielietojumā. Ideoloģiju sociālā funkcija ir sociālā koordinēšana, kas nosaka grupas identitāti un intereses, grupas robežas un kopējas darbības grupas mērķu sasniegšanai.

Diskursu īpašā funkcija ir ideoloģiju paušana un reproducēšana, jo tikai ar valodas starpniecību ideoloģijas var tikt formulētas, bet ideoloģijas nedrīkst arī reducēt uz diskursu, jo ideoloģijas ir vispārīgas, abstraktas socio-kognitīvas reprezentācijas, kas interakcijā izpaužas un tiek aktualizētas, izejot no konteksta un indivīda personības.

T.van Deiks uzsver, ka noteiktām grupām ir īpaša loma ideoloģiju formulēšanā un reproducēšanā, un tās ir tās grupas, kurām ir labāka piekļuve un kontrole pār publisko diskursu, īpaši izglītībā un medijos. T.van Deiks to sauc par simbolisko eliti, un tie ir rakstnieki, domātāji, politiķi, zinātnieki un žurnālisti.

Ideoloģiskajai ietekmei ne vienmēr ir plānotais efekts, jo neskatoties uz būtisko sociālo reprezentāciju un grupas piederības ietekmi, pastāv arī indivīdu rīcībspēja:

“[...] sociālie aģenti principā ir autonomi indivīdi, un tādēļ lielā mērā kontrolē sava viedokļa veidošanos un pārmaiņas, piemēram, saistībā ar savām personīgajām interesēm, mērķiem un vēlmēm. Līdz ar to ideoloģiskā ietekme un reproducēšana visveiksmīgākā būs tad, ja ideoloģijas saskanēs ar personīgo pieredzi (modeļiem), vai arī ja sociālajiem aģentiem nebūs (labākas) alternatīvas kā piedāvātajos ideoloģiskajos viedokļu un darbības modeļos, vai arī manipulācijas rezultātā viņi noticēs un dos priekšroku (aplamai) informācijai („faktiem”, viedokļiem), pat ja tie nav viņu interesēs” (ibid: 318).

Otrkārt, ideoloģiskajai ietekmei ne vienmēr ir plānotais efekts, jo ideoloģijas kā vispārīgas, abstraktas socio-kognitīvas reprezentācijas, mentālie modeļi tiek aktualizētas noteiktā kontekstā, un arī interakcijas/ diskursīvās situācijas konteksts var izmainīt plānoto ideoloģisko efektu.

6.2.2. Socio-kognitīvā konteksta teorija un sociālās identitātes izpratne tajā

T.van Deika socio-kognitīvā konteksta teorija ir apkopota divās grāmatās „Diskurss un konteksts” (2008a) un „Sabiedrība un diskurss” (2009). Lai gan daudzas galvenās šo grāmatu atziņas ir izskanējušas arī citos darbos (piemēram, van Dijk 1997, 2000a/1998), taču minētajās

divās grāmatās tās ir plašāk izvērstas un pamatotas. Grāmatā „Diskurss un konteksts” T.van Deiks pievēršas savas teorijas lingvistiskajiem, sociolingvistiskajiem un kognitīvajiem aspektiem, savukārt grāmatā „Sabiedrība un diskurss” – sociāli psiholoģiskajiem, socioloģiskajiem un antropoloģiskajiem teorijas aspektiem, tādēļ promocijas darba autores galvenā uzmanība ir vērsta uz pēdējo.

Viņa pieejas pamatā ir atziņa, ka, lai izprastu un analizētu diskursu, ir nepieciešams izprast tā kontekstu. Jēdzienu „konteksts” viņš aplūko kā valodas lietošanas neverbālo kontekstu un definē kā komunikatīvo situāciju nozīmīgās īpašības, kas ietekmē diskursa radīšanu un uztveri, un viņu interesē, kā konteksts kontrolē valodas lietojumu.

„Šajā pētījumā „konteksts” ir definēts kā teorētisks jēdziens plašākas diskursa teorijas ietvaros, kas skaidro, kā diskursi tiek radīti, un tiek saprasts, kā komunikatīvās situācijas īpašību funkcionēšana – izejot no tā, kā tās saprot un reprezentē paši dalībnieki” (van Dijk 2009: 248).

T.van Deiks uzsver, ka nav tiešas saites starp situatīvajām jeb sociālajām struktūrām un diskursa struktūrām, jo, ja tā būtu, visi valodas lietotāji noteiktās sociālajās situācijās runātu vai rakstītu vienu un to pašu. Attiecības starp diskursu un sociālajām struktūrām ir netiešas, un vidutājs starp tām ir „sociāli veidotas, bet subjektīvas komunikatīvās situācijas definīcijas, kas ir dalībnieku konstruētas un dinamiski pilnveidotas” (ibid: vii).

Tātad konteksts nav sociālo situāciju objektīvs raksturojums, bet gan aktuālo situāciju subjektīvas definīcijas, kas paredz, ka aktuālas ir tikai dažas situācijas dimensijas – tās, kas ir nozīmīgas dalībniekiem.

Aktuālo situāciju subjektīvās definīcijas T.van Deika pieejā ir noteikti mentāli modeļi, ko viņš sauc par konteksta modeļiem, kas, viņaprāt, sniedz skaidrojumu tam, kādēļ valodas lietojums ir sociāli, personiski un situatīvi mainīgs. Konteksta modeļi nav statiski, tie ir dinamiski, un interakcijas vai rakstiska diskursa radīšanas vai uztveršanas laikā tie tiek adaptēti un mainīti.

Ņemot vērā to, ka cilvēks nav spējīgs apstrādāt visu konteksta informāciju katrā interakcijas situācijā, konteksts cilvēku apziņā tiek organizēts kā kognitīva shēma, kas ietver ierobežotu daudzumu konkrētam cilvēkam un situācijai nozīmīgās kategorijas. Tādēļ konteksta modeļi ir relatīvi vienkārši, un piemēroti situatīvai mainīšanai interakcijas laikā. Galvenās konteksta modeļu kategorijas saskaņā ar T.van Deika teoriju ir laiks, vieta, dalībnieki un viņu dažādās lomas un attiecības, notiekošās darbības un dalībnieku zināšanas, uzskati un mērķi. Daļa no konteksta shēmām un kategorijām ir universālas, bet daļa kultūrspecifiskas un situatīvas, piemēram, noteiktas lomas un attiecības starp interakcijas dalībniekiem (ibid: 249-250).

Būtisku lomu konteksta modeļos T.van Deiks piešķir zināšanu komponentei. Interakcijas

laikā tās dalībnieki balstās uz plaši izplatītiem priekšstatiem par zināšanām, kas ir sabiedrības locekļu rīcībā, jo, runājot vai rakstot, cilvēki izvērtē, kas ir jāuzsver, jāakcentē, un kas ir pašsaprotams jeb intersubjektīvas, sabiedrībā vispārpieņemtas zināšanas.

Konteksta modeļi ir unikāli katrā konkrētajā situācijā, vienlaicīgi tie balstās sabiedrībā vispārpieņemtajās zināšanās par sociālām un komunikatīvām situācijām, līdz ar to ir līdzīgi noteikta tipa interakcijās. Konteksta modeļi tāpat kā diskursi ir unikāli un personiski, kā arī sociāli un intersubjektīvi vienlaicīgi.

Noteiktas konteksta shēmas kategorijas noteiktās sabiedrībās ir dominējošas, Mūsdienu Rietumu sabiedrībā pie dominējošām kategorijām var pieskaitīt dzimumu, vecumu un statusu sabiedrībā, kas nosaka varas attiecības, kā arī tautību un valstisko piederību. Piemēram, ja konkrētajā situācijā dalībnieku vidū ir dzimuma, vecuma, statusa, tautības un valstiskās piederības atšķirības, visticamāk tās ietekmēs situācijas subjektīvo uztveri un līdz ar to arī diskursu (ibid: 251).

Līdzīgi kā N.Fērklafs arī T.van Deiks nodala sociālo identitāti no personīgās identitātes, ko sauc par patību, kā arī kritizē sociālā konstrukcionisma pozīciju kā maldinošu. Viņš nepiekrīt, ka sociālā identitāte tiek situatīvi konstruēta, bet uzsver, ka tā tiek situatīvi aktualizēta vai manifestēta, jo zināšanas par noteiktu sociālās identitātes veidu ir iegūtas socializācijas procesā. Tas, kas tiek konstruēts no jauna, ir tikai konkrētais aktualizācijas veids (ibid: 109).

Savukārt patība ir individuāla, bet sociāli veidojusies konstrukcija. Tas ir samērā stabils un ilgstošs priekšstats par sevi, lai gan ietver arī mainīgo un dinamisko dimensiju, kas ļauj pielāgoties dažādām situācijām (ibid: 73).

Tāpat valodas lietotāji vienlaicīgi var runāt kā unikāli indivīdi ar savu unikālo pieredzi un biogrāfiju, un arī kā dažādu sociālo grupu pārstāvji. Savukārt, attiecībā uz identitāti var nodalīt gan statiskos, gan dinamiskos tās aspektus, kas nodrošina to, ka, no vienas puses, pastāv zināšanas par noteiktām sociālajām lomām, sociālajām identitātēm, no otras puses, šīs zināšanas tiek situatīvi adaptētas un manifestētas, kā arī viegli transformētas. Pārsvārā konkrētajā situācijā aktualizētas tiek viena vai divas sociālās identitātes, un, pat ja tiek aktualizētas vairākas, kāda no tām ir dominējošā.

Savā socio-kognitīvajā konteksta teorijā T.van Deiks pievēršas ne tikai mikro situāciju izpētei, bet analizē arī makro struktūru lomu konteksta modeļos, kā arī analizē struktūras – rīcībaspējas attiecības. T.van Deiks uzskata, ka viņa socio-kognitīvā teorija nodrošina mikro-makro līmeņa sasaisti, jo noteiktas situācijas konteksta modeli mūsu apziņā veido gan „lokālās” situācijas, gan „globālās” sociālās struktūras elementi:

„Triviāli: sociālās (makro) struktūras var tikt savienotas ar runu un tekstu, jo valodas lietotāji kā sabiedrības locekļi *zina* tās un var *domāt* par tām runāšanas, rakstīšanas, klausīšanās vai lasīšanas laikā. Tas ir, sociālie aģenti var piedalīties sarunā visos sociālās struktūras līmeņos, jo viņi spēj modelēt šādas struktūras. Makro-mikro sasaistes problēma kļūst par pseido problēmu tajā brīdī, kad sociālo aģentu apziņa tiek uztverta kā acīmredzams mediācijas līmenis” (ibid: 26).

Līdzīgi kā savā ideoloģijas teorijā, T.van Deiks nodala sociālos, diskursīvos un kognitīvos analīzes aspektus, un norāda uz kognitīvā aspekta nepietiekošu novērtējumu līdzšinējās teorijās. Viņu neapmierina tās pieejas sociālajās zinātnēs, kas izslēdz no diskursa un sabiedrības attiecību analīzes kognitīvo aspektu, jo sociālie aģenti rīkojas, izejot no tā, kā uztver un saprot konkrēto sociālo situāciju. Mūsu sacīto vai rakstīto ietekmē gan pieejamās zināšanas, gan personīgā pieredze, gan mūsu plāni, viedokļi un emocijas.

Analizējot sociālās psiholoģijas pieejas, T.van Deiks pārmet sociālajai psiholoģijai valodas aspekta ignorēšanu savos pētījumos. Savukārt diskursīvo psiholoģiju, kas gan tieši nodarbojas ar valodas lietošanas analīzi, kritizē kā redukcionisku, jo tā ignorē diskursa un interakcijas procesa kognitīvo dimensiju. Viņa kritika īpaši attiecas uz diskursīvās psiholoģijas radikālāko apakšvirzienu, ko pārstāv Dž.Poters un D.Edvards (Potter 1996; Potter & Edwards 2001).

Socioloģijas teoriju apskatā T.van Deiks pievērš uzmanību tam, cik liela loma tajās atvēlēta kognitīvajam aspektam un rīcībspējai. Pozitīvi novērtējot M.Vēbera idejas un izpratni par sociālo darbību, viņa „verstehen” jēdzienu, kā arī fenomenoloģisko tradīciju socioloģijā, konkrēti A.Šuca idejas, T.van Deiks norāda, ka daudzās citās vadošajās sociālajās teorijās nepamatoti ir aizmirsta kognitīvā aspekta ietekme, jo cilvēki taču uztver un interpretē pasauli, un tiem ir arī sava iekšējā pasaule.

Saistībā ar struktūras-rīcībspējas diskusiju socioloģijā T.van Deiks pozitīvi atsaucas par E.Gidensa strukturācijas teoriju, kas konceptualizē struktūras un rīcībspējas dialektiskās attiecības, kurās struktūra paredz rīcībspēju un rīcībspēju nosaka struktūra, un paredz arī „praktisko apziņu”, kas ietver gan zināšanas, gan motivāciju. Jāpiebilst gan, ka T.van Deiks uzskata, ka šī mikro-makro sasaiste E.Gidensa teorijā ir diezgan „aptuvena un neskaidra” un to ir nepieciešams precīzāk konceptualizēt (van Dijk 2009: 118).

No diskursa analīzes socioloģiskajām pieejām T.van Deiks kritizē sarunu analīzi par to, ka tā līdzīgi kā diskursīvā psiholoģija neņem vērā kognitīvos aspektus, kā arī, atšķirībā no diskursīvās psiholoģijas un KDA, neanalizē kontekstu.

Lai novērstu šīs nepilnības, T.van Deiks mēģina piedāvāt integrētu pieeju, kas ietver gan

uztveres un domāšanas, gan sociālās reprezentācijas, gan diskursu analīzi. Tomēr saskaņā ar promocijas darba autores viedokli būtisks klupšanas aspekts viņa teorijā ir tieši šī kognitīvā aspekta akcentēšana, jo kognitīvie procesi nav novērojami, un T.van Deikam neizdodas parādīt, kā tos pētīt. Kā noteikt, kuras konteksta shēmas kategorijas ir konkrētam indivīdam subjektīvi nozīmīgas? Tās ir tikai netieši izsecināmas no sistemātiskas diskursu analīzes. Kognitīvo procesu izpētes ziņā T.van Deika teorija paliek vien nākotnes priekšnojautu un spekulāciju līmenī, atzīstot, ka ir nepieciešami tālāki kognitīvie pētījumi, kas parādītu, kā zināšanas tiek lietotas, strukturētas un papildinātas komunikatīvās situācijas laikā, kā arī tiešāk parādītu konteksta modeļu ietekmi uz diskursu veidošanu (ibid: 254).

Turpinājumā promocijas darba autore izvērtēs T.van Deika piensumu rasisma un etnicitātes izpētē.

6.2.3. Etnisko aizspriedumu un rasisma diskursīvās reproducēšanas izpēte

Etnisko aizspriedumu un rasisma izpēte T.van Deika darbos ir viena no galvenajām tēmām, jau sākot no 1980-tajiem gadiem. Līdz ar to tās analīzei viņš ir izstrādājis ļoti detalizētas izpētes metodikas, kam īpaša loma ir atvēlēta promocijas darba metodoloģijas nodaļā. Nozīmīga ir arī viņa konceptuālā pieeja rasisma un etnocentrisma pētniecībā, un tās pamatā ir diskursa jēdziens, kas tiek aplūkots kā sociāla prakse.

Saskaņā ar T.van Deika pieeju diskursa loma rasisma reproducēšanā izpaužas divos principiālos veidos. No vienas puses, diskurss ir sociālā prakse, kas var aizvainot, apvainot un dažādos citos veidos izpausties kā diskriminējošs attiecībā pret problematizēto, pakļauto, marginalizēto vai izstumto grupu (ibid: 202). No otras puses, rasistisks diskurss reproducē arī noteiktus rasistiskus viedokļus un ideoloģiju un līdz ar to piedalās rasisma sistēmu reproducēšanā.

Īpašu uzmanību T.van Deiks pievērš tam, kā vienas grupas pārstāvji izsakās par citas grupas pārstāvjiem, kā šajos diskursos parādās aizspriedumi un rasisms, rasisma izpratnē ietverot arī dažādas etnocentrisma, eiocentrisma, ksenofobijas un antisemitisma formas (van Dijk 1995, 2000a, 2000b, 2000c, 2008b, 2009, van Dijk et al. 1997 u.c.).

Pirmkārt, T.van Deiks norāda, ka tas, kā mēs sevi un citus saucam, ir ļoti būtiska etniskā diskursa daļa, kurai jāpievērš īpaša vērība. Otrkārt, daudzos savos darbos T.van Deiks analizē ļoti izplatīto stratēģiju sevi un savu grupu pozicionēt pozitīvi, bet citus jeb „ārējo” grupu – negatīvi.

Negatīvā citu kategorizēšana nav tikai viedokļa paušana, nereti tā ir saistīta arī ar noteiktu varas attiecību atražošanu vai veidošanu, jo negatīvs citu tēls palīdz deleģitimēt un marginalizēt viņu viedokli vai darbības.

Kā nozīmīgākās diskursīvās struktūras un stratēģijas rasisma reproducēšanā, kurām būtu jāpievērš uzmanība, T.van Deiks norāda uz tēmu izvēli, semantiku, konkrēti, pozitīvā paštēla un negatīvā citu tēla pasniegšanas veidiem, un argumentācijas stratēģijām.

Tēmu izvēles izpēte parāda, kādas tēmas izvēlas un akcentē vienas grupas pārstāvji, runājot par citu grupu, un lielā mērā raksturo grupu attiecības. Bieži vien dominējošās grupas diskursā par „viņiem” dominē tikai dažas tēmas (piemēram, kultūras atšķirības, imigrācija, noziedzība, sociāli ekonomiskās problēmas), pretstatā tēmu daudzveidībai par „mums”. Ar etnicitāti saistītie notikumi nereti tiek definēti kā agresija, iebrukums, draudi, savukārt „mūsu” rasisms tiek noliegts vai mīkstināts un konvertēts „upuru” pozīcijā.

Semantiskā analīze tiek veikta ar mērķi izprast diskursa nozīmes, tā pievērš uzmanību teksta saskaņotībai. Saistībā ar teksta saskaņotību T.van Deiks īpaši izceļ dažādu noliegumu analīzi. Viņš analizē un izveido tipoloģiju izteikumiem, kuros teikuma pirmajā daļā ir noliegta negatīvā attieksme, bet teikuma otrā daļa aiz pretnostatījuma saikļa „bet” ietver negatīvas lietas par citiem. Viens no visizplatītākajiem šāda veida rasistiskajiem izteikumiem ir šķietamais noliegums („apparent denial”): „Man nav nekas pret X, bet...”, bet pēc līdzīga principa ir veidoti arī citi noliegumi.

Interakcijā šādi noliegumi pilda vairākas funkcijas – no vienas puses tie mēģina radīt pozitīvu paštēlu vai savas grupas tēlu. Tas ir mēģinājums būt politikorektiem, lai nesaņemtu pārmetumus par rasismu. Tajā pašā laikā tie parasti satur aizspriedumus vai negatīvus viedokļus par ārējo grupu.

Jāpiezīmē, ka cilvēkiem patiešām var būt arī pretrunīgs viedoklis par noteiktām grupām, kas satur gan atsevišķus pozitīvus aspektus, gan atsevišķus negatīvus aspektus. Šeit T.van Deiks norāda, ka parasti šādi pretrunīgi viedokļi neizpaužas negatīvos izteikumos, bet gan stāstos, kas ietver vairākus aspektus (van Dijk 2009: 203).

Dažādas pozitīva paštēla un negatīva cita tēla veidošanas stratēģijas izpaužas arī tādejādi, ka „nevēlamā informācija” tiek mazāk aprakstīta, vairāk vispārināta, bet vēlamā tiek pasniegta daudz plašāk un izvērstāk. T.van Deiks to sauc arī par ideoloģisko kvadrātu – uzsvērt pozitīvu informāciju par „mums”, uzsvērt negatīvu informāciju par „viņiem”, noslāpēt negatīvu informāciju par mums un noslāpēt pozitīvu informāciju par viņiem (van Dijk 2000a: 267).

Noteiktas ideoloģijas ir vērstas uz grupu polarizācijas kategorijām (mēs pret viņiem),

tādēļ T.van Deiks analizē, kā dažādās ideoloģijās tiek formulēta pozitīva pašprezentācija un negatīva citu prezentācija, un norāda, ka ideoloģiskajos diskursos bieži vien tiek izmantota retorika un leksika, kas saistīta ar cīņas terminoloģiju: ienaidnieki – „viņi”, kas uzbrūk mums; „mēs”, kas aizstāvamies, ļaunā un labā cīņa.

Ņemot vērā to, ka rasisms vai etniskie aizspriedumi ir ļoti sensitīvas tēmas, par kurām cilvēki dažkārt izvairās paustas tiešas attieksmes, T.van Deiks pēta dažādus attieksmju mīkstināšanas paņēmienus, piemēram, izvairīšanos no noteiktām tēmām vai pāreju uz neitrālākām tēmām, attieksmju mīkstināšanu ar izteikumiem: „Es nezinu, bet...”, izvairīšanos no vispārināšanas: „Protams, viņi visi nav tādi, bet...”, un šķietamu nedrošību vai pārliecības trūkumu, lietojot „varbūt”, „iespējams”, „daži”, „mazliet” utt.

Rezumējot var norādīt, ka pozitīva pašprezentācija un negatīva citu prezentācija var izpausties gan kā noteikta intonācija, uzsvars, skaļums, darbības vārdu lietojums (piemēram, pasīvās darbības vārdu formas, kas noklusē darītāju), vārdu izvēle, iepriekšēji pieņēmumi, tēmu izvēle, retorisko paņemienu, piemēram, metaforu lietojums, argumentācijas shēmas, kā arī sarunas interakcijas procesa vadība (vārda ņemšana, pieklājības formas utt.). Daļa no šiem diskursa analīzes aspektiem izvērstāk ir raksturoti nodaļā par metodoloģiju. Turpinājumā neliels ieskats R.Vodakas un viņas kolēģu pētījumā par nacionālās identitātes diskursīvu reprezentāciju Austrijā, kā arī KDA apakšvirziena Vīnes grupas diskursa-vēsturiskās KDA pieejas galvenajām idejām.

6.3. Diskursa-vēsturiskā KDA pieeja un tās pielietojums diskriminācijas, rasisma un nacionālās identitātes pētniecībā

Diskursa-vēsturiskā pieeja ir saistīta ar R.Vodaku un Vīnes grupu diskursu pētniecībā. Viņu pieejas viens no būtiskākajiem uzsvāriem ir iekļaut analīzē arī vēsturiskā konteksta aspektu, no otras puses, tā ir izteikti lingvistiska pieeja diskursu analīzei, kas lielā mērā balstās M.Halideja sistēmiski funkcionālo lingvistiku.

Līdzīgi kā citi KDA apakšvirzieni (piemēram, Fairclough 1992; van Dijk 2000/1998), arī diskursa-vēsturiskās pieeja aplūko runāto un rakstīto valodu kā sociālās prakses formu, un nodala diskursīvās sociālās prakses no nediskursīvām sociālajām praksēm un uzskata, ka starp tām pastāv dialektiskas attiecības:

„No vienas puses, situatīvie, institucionālie un sociālie nosacījumi veido un ietekmē diskursus, no otras puses, diskursi ietekmē diskursīvos, kā arī nediskursīvos sociālos un politiskos procesus un darbības” (Wodak 2001a: 66).

No R.Vodakas formulētajiem pieejas galvenajiem pamatpostulātiem (ibid: 69-70) promocijas darba autorei nozīmīgi šķiet akcentēt pieejas starpdisciplināritāti un eklektiskumu. R.Vodaka norāda, ka šī pieeja ir starpdisciplināra vairākos līmeņos – gan teorijā, gan pētniecībā, gan pētījumos iesaistīto pētnieku komandu ziņā. Pieeja ir orientēta uz izpētes problēmu, nevis uz kādu specifisku lingvistisku aspektu pielietošanu vai izpēti, līdz ar to tās teorija un metodoloģija ir eklektiska, jo pētniecībā tiek izmantotas tās teorijas un metodes, kas pētniekiem šķiet noderīgas izpētes veikšanai un fenomenu skaidrošanai, taču analīzē vienmēr tiek analizēts vēsturiskais konteksts un intertekstuālās un interdiskursīvās attiecības. R.Vodaka nedaudz skeptiski izturas pret fundamentālajām, vispārsocioloģiskajām „*grand*” teorijām, un uzskata, ka vidējā ranga teorijas pētniecībā ir noderīgākas, taču vispārsocioloģiskās „*grand*” teorijas var būt pētnieciskās pieejas bāze (6.1. attēls). Savukārt vidējā ranga teorijām jābūt savietojamām ar diskursa teoriju un tās pamatatziņām par valodas lomu sociālās realitātes procesos, un analīzes galvenais fokuss ir diskursu analīze, tai skaitā, ļoti būtisku nozīmi atvēlot lingvistiskajai teksta analīzei.

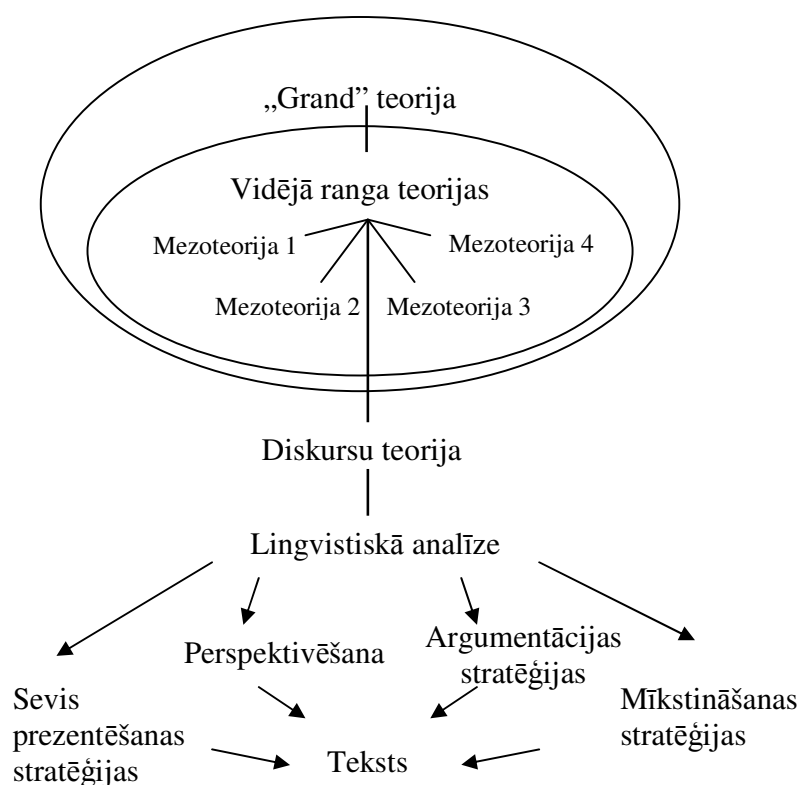
Līdzīgi kā daudziem KDA pārstāvjiem arī R.Vodakai un viņas kolēģiem ļoti svarīga ir pētījumu praktiskā pielietojamība, jo galvenais pētījumu mērķis ir mainīt diskriminējošās diskursīvās un sociālās prakses, informējot par pētījuma rezultātiem visdažādākos ekspertus.

Metodiskā ziņā R.Vodaka atbalsta triangulācijas principu, pieļaujot dažādu pieeju, metožu izmantošanu empīrisku datu analīzē, integrējot analīzē plašu vēsturisko, sociālo un politisko zināšanu klāstu, kas saistīts ar analizējamo diskursīvo notikumu.

Viņas triangulācijas pieeja paredz diskursīvā notikuma kontekstu aplūkot četros līmeņos:

- 1) konkrētā diskursīvā notikuma tiešais konteksts;
- 2) intertekstuālās un interdiskursīvās attiecības starp diskursīvajām izpausmēm, tekstiem, žanriem un diskursiem;
- 3) ne lingvistiskais sociālais un institucionālais konteksts (vidējā ranga teorijas);
- 4) plašāks sociopolitiskais un vēsturiskais konteksts, ar ko ir saistītas un no kā izriet diskursīvās prakses („*grand*” teorijas). (ibid: 67).

Pieejas ietvaros pētnieki izseko noteiktu tēmu un argumentu ģenēzei un transformācijai, un tas ir viņu diskursa-vēsturiskās pieejas pamats.

6.1. attēls. Diskursa-vēsturiskā KDA pieeja. Teorijas līmeņi un lingvistiskā analīze

Avots: Wodak 2001a: 69

Savos pētījumos diskursa-vēsturiskās pieejas pārstāvji īsteno trīsdimensionālu diskursa analīzi. Pirmkārt, tiek analizēts noteiktā diskursa saturs jeb galvenās tēmas, otrkārt, tiek analizētas diskursīvās stratēģijas (ar jēdzienu „diskursīvās stratēģijas” tiek saprasta sistēmiska valodas lietošana, noteiktu sociālo, politisko, psiholoģisko vai lingvistisko mērķu sasniegšanai), bet, treškārt, tiek veikta teksta lingvistiskā analīze (Wodak, de Cillia, Reisigl & Liebhart 1999; Wodak 2001a).

Pētījumā par nacionālo identitāti Austrijā (Wodak et al. 1999) pētnieciskais fokuss bija uz nacionālās kopības un atšķirību diskursīvo konstrukciju analīzi, aplūkojot diskursīvo prakšu saistību ar noteiktu ārējo grupu politisku un sociālu izstumšanu. Šajā pētījumā Vīnes diskursa analīzes grupas pētnieki, atsaucoties uz savu triangulācijas principu un KDA raksturīgo starpdisciplināritāti kombinēja vēsturisko, sociāli-politisko un lingvistisko perspektīvu „metodoloģiski plurālistiskā pieejā” (ibid: 9). Tās ietvaros uzmanība tika veltīta austriešu identitātes izpausmēm gan publiskajā vidē (politiķu runas, laikraksti, plakāti, brošūras), gan daļēji

publiskajā (fokusa grupu diskusijas), gan daļēji privātajā (padziļinātās intervijas).

Diskursa satura jeb galveno tēmu analīzē R.Vodaka ar saviem kolēģiem izdala piecus galvenos tematiskos laukus:

- 1) *Homo Austriacus*, pretnostatot citiem, lingvistiskā konstruēšana;
- 2) Kopējās politiskās vēstures naratīvi;
- 3) Kopējās kultūras lingvistiskā konstruēšana;
- 4) Kopējās politiskās tagadnes un nākotnes lingvistiskā konstruēšana;
- 5) Nacionālo robežu un teritorijas (tai skaitā, ainava, daba) lingvistiska konstruēšana (ibid: 30).

Analizējot diskursīvās stratēģijas, pētījuma autori konstatēja, ka nacionālo identitāšu diskursi balstās uz vismaz četriem diskursīvo makro-stratēģiju tipiem:

- 1) Konstruējošās stratēģijas, kuru mērķis ir konstruēt nacionālo identitāti;
- 2) Saglabājošās un attaisnojošās stratēģijas, kuru mērķis ir saglabāt nemainīgas un reproducēt apdraudētās nacionālās identitātes;
- 3) Transformatīvās stratēģijas, kuru mērķis ir mainīt nacionālās identitātes;
- 4) Destruktīvās stratēģijas, kas demontē vai noniecina kādu nacionālās identitātes konstrukcijas aspektu, nepiedāvājot neko vietā.

Jāatzīmē, ka, lai gan minētās stratēģijas ir analītiski nodalītas, tekstā/ diskursīvā notikuma laikā tās var parādīties vienlaicīgi un pārklāties, un katra no makro-stratēģijām izpaužas dažāda veida mikro-stratēģijās, kuras pētījuma laikā atklāja pētnieki (ibid: 33-42). Detalizētu pārskatu par mikro-stratēģijām, kā arī lingvistiskajiem līdzekļiem, kas analizēti Vīnes grupas pētījumā par nacionālo identitāti promocijas darba autore neuzskata par lietderīgu šajā nodaļā sniegt, taču atsevišķi šī pētījuma empīriskās analīzes aspekti ir izmantoti promocijas darba empīriskajā analīzē, kur tie ir arī atbilstoši komentēti un paskaidroti.

Rezumējot R.Vodakas vadītās pētnieku grupas galvenās atziņas par austriešu nacionālo identitāti, ir izceltas tās, kas varētu būt aktuālas etniskās un nacionālās identitātes sociālās konstruēšanas izpētē Latvijā, un galvenā no tām ir, ka nacionālās identitātes diskursos ir novērojama liela dažādība, pretrunas un tos ļoti ietekmē konteksta faktori, piemēram, indivīdu politiskā pārliecība, reģionālā izcelsme utt. Visos diskursa tipos – publiskajā, daļēji publiskajā un daļēji privātajā – attiecībā uz nacionālās identitātes izpratni dominē ar nacionālo kultūru saistīti elementi, kas daļēji publiskajā un daļēji privātajā tika formulēti ne tikai saistībā ar valodu un „augsto” kultūru, bet arī esenciāliem priekšstatiem par nacionālo mentalitāti/raksturu un kopējo izcelšanos.

Turpinājumā promocijas darba autore pievēršas KDA pieejas un tās apakšvirzienu kritikai un diskusijai par tiem.

6.4. Kritiskās diskursu analīzes kritika un diskusija

Kritiskās diskursa analīzes pieejas kritikas daži aspekti jau tika atspoguļoti saistībā ar diskursīvās psiholoģijas kritiku, jo abi šie virzieni daudzos aspektos ir diezgan tuvi, īpaši KDA un kritiskās diskursīvās psiholoģijas un retoriskās diskursīvās psiholoģijas apakšvirzieni. Gan KDA, gan diskursīvo psiholoģiju būtiski ir ietekmējusi M.Fuko teorija un lingvistiskais pagrieziens sociālajās zinātnēs, un tos raksturo atvērta pieeja mēģinājumos sintezēt citu teorētiķu idejas, līdz ar to arī zināms eklektisms. Abas šīs pieejas savā analīzē ietver interakcijas procesu izpēti un diskursu analīzē būtisku uzmanību velta sociālā un vēsturiskā konteksta analīzei.

Tomēr pievēršoties KDA kritikai, var atzīmēt, ka visizvērstākā kritika attiecībā uz KDA ir formulēta sarunu analīzes pārstāvju vidū, jo šo virzienu raksturo precīzi definēta metodoloģiskā pozīcija un kritiska attieksme pret tiem virzieniem, kas atvērti dažādām ietekmēm. Etnometodoloģijas nostādņu ietekmē sarunu analīze ļoti stingri seko tam, lai analīzē tiktu iekļauts tikai tas, kas ir ikdienas interakcijas procesā empīriski tieši novērojams un netiktu izvirzīti nekādi plaāku kontekstu skaroši spekulatīvi secinājumi vai pieņēmumi. No šejienes arī izriet trīs galvenie sarunu analīzes pārmetumi KDA (Wooffitt 2005: 171-183):

- 1) Sarunu analīzes pārstāvji ļoti noraidoši izturas pret padziļināto interviju izmantošanu empīriskajā izpētē, jo intervijas žanrs ļoti būtiski ietekmē respondentu izpausmes interakcijas laikā (izvērstāk padziļināto interviju un fokusa grupu izmantošanas ierobežojumi empīriskajā analīzē arī no sarunu analīzes perspektīvas ir raksturoti metodoloģijas sadaļā);
- 2) Ņemot vērā to, ka KDA salīdzinoši daudz mazāku uzmanību velta katras atsevišķās interakcijas mikro analīzei, sarunu analīzes pārstāvji to uzskata par paviršu un seklu analīzi, kas, neņemot vērā konkrētā interakcijas procesa situatīvo kontekstu, izpētē zaudē ārkārtīgi daudz būtisku detaļu;
- 3) Sarunu analīze kritizē KDA par tās apriori teorētisko pieeju, uzskatot, ka KDA pārstāvji empīriskajā materiālā meklē iepriekš izdomātus teorētiskus modeļus – diskursus, un tādējādi analīzei tiek uzspiesta noteikta teorētiskā vai politiskā pozīcija, kas ne vienmēr ir pamatojama ar datiem. Līdz ar to secinājumi nereti ir empīriski nepamatoti, un analīze neatklāj interakcijas dalībnieku tekstiem piešķirtās nozīmes, bet gan analītiķu uzskatus un

teorētisko pozīciju. R.Vūfets norāda, ka arī metožu ziņā KDA pārstāvji nav skaidri definējuši, kā var noteikt, ka viens diskurss tekstā nomaina citu, līdz ar to tas ir plašs lauks spekulācijām un dažādām interpretācijām pētnieku vidū (ibid: 183).

Pārdomājot šo etnometodoloģijas un sarunu analīzes kritiku, promocijas darba autore atzīst, ka to ir grūti atspēkot, jo patiešām KDA pārāk lielu uzmanību nevelta interakcijas procesa mikro analīzei, bet gan tekstiem, kas radušies interakcijā. Jāpiekrīt arī, ka nav iespējams stingri nodalīt viena diskursa vai interpretatīvā repertuāra (kritiskās diskursīvās psiholoģijas pieejā) robežas, tomēr autore pievienojas M.Veterelas pozīcijai, ka sarunu analīze kā pieeja ir pārāk ierobežota un nav izmantojama plašāka interakciju konteksta, varas attiecību un ideoloģijas izpētē, jo stingrā metodoloģiskā pozīcija šādu analīzi padara neiespējamu (Wetherell 1998).

E.Skeglafs kritizē KDA arī par tās kritiski politisko pozīciju, jo KDA analīzes pārstāvji daudzkārt ir norādījuši, ka viņu pieejas kritiskums izpaužas tādējādi, ka viņi nav politiski neitrāli, un cenšas nostāties apspiesto sociālo grupu pusē, parādot, kā diskursīvās prakses reproducē nevienādas sociālās attiecības (Schegloff 1997). Šajā ziņā promocijas darba autore, no vienas puses, pilnībā atbalsta KDA pozīciju, jo arī atzīst, ka pilnīga neitralitāte nav iespējama, tādēļ ir jādefinē sava pozīcija. No otras puses, ne vienmēr mūsdienu kompleksajās sociālajās attiecībās ir iespējams viennozīmīgi identificēt, kura no sociālajām grupām cieš no nevienlīdzīgas attieksmes, ir marginalizēta un apspiesta. Vēl vairāk – arī piederība sociālajām grupām ir ļoti kompleksa un veido sarežģītu attiecību režģi, dažādām varas attiecībām kombinējoties dažādās sociālās pozīcijās.

Piemēram, sieviešu-vīriešu attiecībās plaši izplatīts ir viedoklis par to, ka sievietes ir pakļautā situācijā attiecībā pret vīriešiem, kuri daudzās sociālajās sfērās (piemēram, politikā un finanšu jomā) dominē. No otras puses, varas attiecību analīze skolā starp skolēniem-zēniem un skolotāju-sievieti visticamāk parādītu, ka skolotāja ir dominējošās pozīcijās attiecībā pret skolēniem, un, iespējams, zēnu lielākais īpatsvars to skolēnu vidū, kas pārtrauc mācības, neiegūstot pamatizglītību (Bebriša, Krastiņa, Ieviņa 2007), ir saistāms arī ar to (kā vienu no faktoriem), ka skolotāju vidū dominē sievietes, kas gan, savukārt, ir saistīts ar skolotāju vidēji vai maz atalgoto pozīciju dažādu profesiju vidū. Ar šo hipotētisko piemēru autore vēlējas ilustrēt to, ka piederība noteiktai grupai ne vienmēr viennozīmīgi definē pozīciju sabiedrībā. To drīzāk nosaka vairāki faktori un konkrētās situācijas sociālais un vēsturiskais konteksts. Līdzīgi arī attiecībā uz latviešu un krievu sociālo statusu Latvijas sabiedrībā nav iespējams viennozīmīgi noteikt, kura grupa cieš no nevienlīdzīgas attieksmes, jo ikdienas komunikācijā Daugavpilī, kur latvieši ir tikai 18% (1.Pielikums 1.6. tabula), visticamāk dominējošā pozīcijā būs krievu valoda,

un līdz ar to arī dominējošā pozīcijā būs tie, kam dzimtā valoda ir krievu valoda, neskatoties uz to, ka latvieši ir titulnācija. Savukārt kādā valsts iestādē tajā pašā Daugavpilī tomēr iespējams pārsvarā tiek lietota latviešu valoda, bet noteikti latvieši un latviešu valoda būs dominējošā pozīcijā Valmierā, kur latvieši ir 82% no iedzīvotājiem. Tātad Latvijas gadījumā dominēšanas – pakļauto attiecības nav viennozīmīgi nosakāmas, jo latvieši daudzās lielākajās valsts pilsētās nav vairākums. Otrkārt, dominējošā pozīcija nav arī pilnībā institucionalizējusies, jo latvieši savu titulnācijas statusu formāli atguva tikai 1991.gadā, bet pirms tam dominējošā valoda bija krievu valoda, un līdz ar to tās nesēji lielā mērā arī dominēja komunikācijas procesos.

Autore atzīst par nepieciešamu reflektēt par savas sociālās pozīcijas iespējamo ietekmi uz datu interpretāciju, jo tas, ka autorei dzimtā valoda ir latviešu un arī dzīves pieredze ir vairāk saistīta ar latvisku vidi, noteikti kaut kādā veidā ietekmē teksta interpretāciju, neskatoties uz centieniem ieturēt neitrālu pētniecisku pozīciju un reflektēt par savu interpretāciju atbilstību.

Atgriežoties pie KDA kritikas, vel viens diskutējams jautājums ir saistīts ar KDA kritiskā reālisma pozīciju. Piemēram, M.Džorgensena un L.Filipsa kritizē KDA pieejas pārstāvju, konkrēti N.Fērklafa pieeju, par dalījumu diskursīvās un nediskursīvās sociālās praksēs. Viņi jautā: kā empīriski var šīs prakses nodalīt, ja teorētiski ir pieņemts, ka diskursīvās un nediskursīvās sociālās prakses viena otru ietekmē? Kā vienu no konceptuāliem risinājumiem M.Džorgensena un L.Filipsa iesaka aplūkot tās nevis kā empīriski nodalāmas sociālās prakses, bet tikai kā analītisku dalījumu diskursīvās un nediskursīvās sociālās praksēs, jo reālā empīriskā pētījumā šīs prakses ir ļoti grūti nodalīt, otrkārt, nediskursīvās prakses ir sarežģīti, dažkārt, neiespējami empīriski pētīt:

„Viena problēma tādēļ ir, kā nodalīt diskursīvo no ne diskursīvā, un otra problēma ir, kā mēs, pētnieki, varam cerēt jebkad analizēt kaut ko, kas ir (vismaz daļēji) viņpus diskursa?” (Jorgensen & Phillips 2002: 90).

Ja aplūko T.van Deika socio-kognitīvo teoriju, rodas līdzīgi jautājumi par iespējam empīriski pētīt kognitīvās struktūras, kas saskaņā ar T.van Deika teoriju ir vidutājs starp sociālo struktūru un diskursu. Jāatzīmē, ka kognitīvismu savā pieejā asi kritizē diskursīvās psiholoģijas pārstāvji, norādot, ka arī psiholoģiskie procesi, uztvere un domāšana ir uzskatāmi par diskursīvi sociāliem fenomeniem. (Potter & Wetherell 1987).

Promocijas darba autore šajā jautājumā izvēlas pievienoties sociālā konstrukcionisma pozīcijai (ko pārstāv arī diskursīvā psiholoģija, tai skaitā M.Veterela un Dž.Poters), un uzskata, ka diskursu analīzes ietvaros analīzes centrā ir jābūt diskursiem kā sociālai praksei, norobežojoties no empīriski sarežģīti pētāmajiem kognitīvajiem diskursa veidošanās aspektiem

un cenšoties izvairīties no spekulācijām par to, kas ir viņpus diskursa.

Pievēršoties rezumējumam par KDA analīzes pienesumu identitātes diskursīvās konstruēšanas izpētē, autore uzskata, ka noteikti ir jāuzsver KDA ieguldījums empīriskās analīzes instrumentu izstrādē, kas nedaudz ir ieskicēts T.van Deika un R.Vodakas pieejas raksturojumā, kā arī 8.nodaļā „Etniskās un nacionālās identitātes empīriskās analīzes metodoloģija”.

Savukārt teorētiskā līmenī autorei nozīmīgas šķiet vairākas N.Fērklafa teorētiskās atziņas un konceptualizētie jēdzieni, piemēram, interdiskursivitāte, diskursu kārtība, hegemonija, kas palīdz skaidrot identitātes diskursīvās konstruēšanas procesu un tā saistību ar ideoloģiju. Saskaņā ar N.Fērklafa pieeju viens no diskursa analīzes centrālajiem jautājumiem ir interdiskursivitātes izpēte, kad kādā komunikatīvajā notikumā dažādi diskursi tiek artikulēti kopā un veidojas jaunas diskursīvās artikulācijas. No vienas puses, interdiskursivitātes izpēte var atklāt diskursu kārtības maiņu (konvencionāla artikulācija savukārt parāda dominējošās diskursīvās kārtības stabilitāti), no otras puses, jaunas interdiskursīvas artikulācijas ir radošuma izpausmes un atklāj indivīda rīcībspēju diskursīvajās praksēs – rīcībspēja parādās kā diskursu tipu kombinēšana jaunos veidos. Vienlaicīgi gan sociālo pārmaiņu procesu, gan indivīdu rīcībspēju ierobežo pastāvošās varas attiecības, kas izpaužas arī tādējādi, ka nosaka aģentu pieeju noteiktiem diskursiem.

Ideoloģijas un hegemonijas izpratne KDA pārstāvju vidū, līdzīgi kā kultūras studiju un S.Hola teorijā lielā mērā ir saistīta ar L.Altisēra un, īpaši, A.Gramši idejām. Būtiski uzsvērt, ka ideoloģija netiek interpretēta kā totāls fenomens, bet gan daudzskaitlī – sabiedrībā vienlaicīgi pastāv dažādas un savā starpā konkurējošas ideoloģijas, un lai gan indivīdi ir ideoloģiski pozicionēti, viņi var izpausties arī radoši, veidojot jaunas interpretācijas, nozīmes un diskursu kārtības, tādējādi veicinot pārmaiņas. Līdz ar to arī hegemonija nav stabila un nemainīga, bet gan potenciāli izmaināma (Fairclough 1992).

Ar kritiskās diskursa analīzes pieejas apskatu noslēdzas teorētiskās daļas pārskats par diskursu analīzes pieeju nostādnēm jautājumos par identitātes konstruēšanu, rīcībspējas izpratni diskursu teorijās un ideoloģijas izpēti. Turpinājumā ir sniegts teorētisko pieeju kopsavilkums un autores konceptuālais skatījums uz identitātes kā diskursīvi konstruēta fenomena izpētes teorētiskajiem jautājumiem.

7. TEORĒTISKĀS PERSPEKTĪVAS KOPSAVILKUMS UN DISKUSIJA

Šajā nodaļā ir sniegts teorētiskās izpētes kopsavilkums, kas apkopots tēzēs un to izvērsumos, un tās ir atziņas, uz kurām balstīta turpmākā pētījuma metodoloģija un empīriskā analīze. Teorētiskās pieejas pamatā ir sociālā konstrukcionisma paradigma, kas aplūko sociālo realitāti kā tādu, kas veidojas sociālās mijiedarbības rezultātā. Formulētas atziņas ietver trīs teoriju – diskursīvās psiholoģijas, kultūras studiju un kritiskās diskursa analīzes – ideju sintēzi. Tajā dominē kritiskās diskursīvās psiholoģijas pieeja kombinācijā ar S.Hola un N.Fērklafa idejām par interdiskursivitāti, identitāšu hibrīdumu, artikulāciju un hegemoniju, kā arī KDA pieejas piedāvātajiem analīzes instrumentiem etniskās un nacionālās identitātes izpētē. Aplūkotās trīs pieejas – S.Hola kultūras studijas, KDA un diskursīvā psiholoģija - ir konceptuāli savstarpēji ietekmējušās un viena otru papildina. Tās visas ir ietekmējušās no „lingvistiskā” un „kultūras” pagrieziena galvenajām idejām, un pārstāv uzskatu, ka valoda nav tikai resurss, lai izzinātu, kas notiek cilvēku galvās un palīdzētu sazināties, bet gan pati par sevi ir izpētes objekts, kas parāda, kā cilvēki runājot konstruē sociālos fenomenus un savu attieksmi.

Līdz ar to daudzas teorētiskās atziņas šīm trim pieejām ir vienlīdz saistošas, un teorētiskā pozīcija sakrīt, tomēr ir vairāki aspekti, kas S.Hola kultūras studijas, KDA un diskursīvo psiholoģiju nodala vienu no otras kā atšķirīgus virzienus. Tādēļ autore īpaši izceļ pieeju atšķirības noteiktos teorētiskos jautājumos, un katrā no atšķirīgi skatītajiem jautājumiem formulē savu pozīciju. Autores teorētiskā pozīcija ir apkopota nelielās apakšnodaļās un formulēta tēžveidīgi, kur sākotnēji ir kodolīgi formulēta galvenā ideja, kas ir īpaši izcelta, un tālāk tā ir izvērstāk raksturota, konfrontējot ar trīs teorētiskajām pieejām - S.Hola kultūras studiju pieeju, kritisko diskursa analīzi un diskursīvo psiholoģiju.

7.1. Diskurss kā vēsturiski noteikta sociāla prakse

Diskurss ir sociālā prakse, kurā tiek konstruēta sociālā realitāte, tai skaitā, sociālās identitātes un attiecības.

Šī tēze ir visu trīs aplūkoto teorētisko pieeju pamatā, un tā nozīmē to, ka cilvēku komunikācijā lietotā valoda nav tikai vārdi, bet ietver arī noteiktu sociālu darbību – attieksmes paušanu, nosodījumu, uzaicinājumu, atvairīšanu utt. Diskurss ir konstruējošs, jo noteiktā veidā runājot par sociālo realitāti, tā vienlaicīgi tiek arī konstruēta. Diskursā iekļautās kategorizācijas sistēmas alternatīvu realitātes konstruēšanu bieži vien padara ļoti sarežģītu, visspilgtākie piemēri, kas par to liecina, ir saistīti ar kategorizēšanu attiecībā uz garīgajām saslimšanām un dažādām

deviancēm (Fuko 2001/1975, arī Wetherell 2001c).

Diskurss kā sociālā prakse ir saistīts ar nozīmēm, kas veidojušās kompleksu vēsturisko un sociālo procesu rezultātā.

Visu trīs aplūkoto teorētisko pieeju pārstāvji atzīst vēsturisko un sociālo procesu ietekmi uz diskursu veidošanos, taču atsevišķi autori sociāli vēsturiskā konteksta izpētei velta lielāku uzmanību. Promocijas darba autore pievienojas tiem diskursu pētniekiem, kas diskursu analīzē uzskata par nepieciešamu pētīt vēsturisko un sociālo kontekstu (Wetherell 2001c; Wodak 2001 un citi). Svarīgi norādīt, ka diskursīvo prakšu laikā nozīmes tiek nemitīgi papildinātas, paplašinātas un mainītas, tās nav sastingušas un nemainīgas un tās ir atkarīgas arī no konkrētā konteksta.

Diskurss ir sociāla prakse, kas vienlaicīgi ir iesaistīta gan sociālās realitātes veidošanā, gan arī pati ir citu sociālo struktūru veidota.

Visu trīs pieeju pārstāvji atzīst diskursa kā sociālās prakses dialektisko būtību – to, ka tas ir gan konstruējošs, gan arī pats tiek konstruēts, jo ir sociāli, kulturāli un vēsturiski nosacīts.

Ja zem šiem apgalvojumiem, šķiet, varētu parakstīties gan KDA dažādo virzienu pārstāvji, gan diskursīvās psiholoģijas un kultūras studiju pārstāvji, tad turpinājumā autore pievēršas jautājumiem, par kuriem dažādo virzienu vidū ir diskusija un dažādi viedokļi, un salīdzinot dažādās pieejas, autore formulē savu pozīciju.

7.2. Diskusija par indivīdu rīcībspējas un sociālās struktūras attiecību izpratni diskursu teorijās

Diskusiju par indivīdu rīcībspējas un sociālās struktūras attiecību izpratni diskursu teorijās būtiski ir ietekmējuši vairāki autori, to vidū arī E.Gidenss, M.Fuko, E.Laklo un Š.Mufe.

M.Fuko un savā ziņā viņa ideju turpinātāji E.Laklo un Š.Mufe pārstāv makro sociālā konstrukcionisma virzienu, kas diskursu aplūko saistībā ar „patiesības režīmiem” kā sociālo realitāti determinējošu un neparedz indivīda rīcībspēju, bet aplūko subjektus kā konstruētus diskursā (Edley 2001: 202).

Kritiskā diskursu analīze, bet, jo īpaši, diskursīvā psiholoģija, vairāk pievēršas diskursu izpētei interakcijas līmenī ikdienas situācijās, un diskursu pārsvarā aplūko kā visa veida runātu un rakstītu tekstu, kas veido jēgpilnas nozīmes. Ietekmējoties no interpretatīvās pieejas socioloģijā, šīs pieejas paredz sociāli nosacītu indivīdu rīcībspēju.

Šāda pieeju konfrontācija parāda, ka poststrukturālistu M.Fuko, E.Laklo un Š.Mufes pieejas ir izteikti makrosocioloģiskas, diskursīvā psiholoģija – vairāk mikrosocioloģiska, bet KDA raksturo mēģinājums analizēt savienot mikro un makro līmeni.

Pievēršoties S.Hola kultūras studiju pieejai, kas arī ir uzskatāma par makrosocioloģisku, jāatzīmē, ka to būtiski ir ietekmējuši pieminētie poststrukturālisti, taču tieši jautājumā par indivīda rīcībspēju S.Hols kritizē M.Fuko, un uzskata, ka M.Fuko pārspilē sabiedrības homogēnumu un diskursa determinējošo ietekmi, jo, lai gan pastāv dominējošās un vēlamās nozīmes, tām ir iespējams arī pretoties un veidot jaunas interpretācijas cita diskursa ietvaros (Hall 1992a/1973).

KDA analīzes pārstāvji debatē par struktūras un rīcībspējas attiecībām arī ieņem līdzīgu pozīciju kā S.Hols, un, ietekmējoties no E.Gidensa un P.Burdjē, definē savu pozīciju kā „konstruktivistiskais strukturālisms” (angliski „constructivist structuralism”), kas paredz, ka sociālās prakses ir sava veida mezgla punkts starp sociālo darbību un struktūru, jo tās nepārtraukti rada un reproducē sociālo realitāti (sociālās sistēmas, struktūras, institūcijas utt.). No vienas puses, sociālās struktūras determinē un reproducē noteiktas sociālās prakses, no otras puses, sociālās prakses ir aktīvs sociālo struktūru radīšanas, reproducēšanas un transformēšanas process (Grad & Rojo 2008: 18). Attiecinot to uz diskursīvām praksēm, kas arī ir sociālas prakses, tiek secināts, ka diskurss ir gan veidojošs, gan arī pat tiek veidots, un tas var būt gan radošs, gan arī reproducējošs. Balstoties uz šo pozīciju, autore izvirza tēzi:

Diskurss ir darbība, ar kuras palīdzību cilvēks var mainīt sociālo realitāti, taču vienlaicīgi šī darbība ir arī sociāli un vēsturiski noteikta.

Attiecīgi indivīda rīcībspēju autore aplūko kā sociāli determinētu indivīdu iespēju izdarīt izvēles, uzskatot, ka rīcībspējas un sociālās struktūras attiecības ir dialektiskas. Tieši attiecību dialektiskā būtība, saskaņā ar autores viedokli, ir mikro-makro līmeņu sasaistes pamatā, kur mikro līmenī indivīdam šķietami ir lielāka rīcības brīvība, taču to nosaka sociālās struktūras un varas attiecības, savukārt, sociālās struktūras tiek mainītas, noteiktas diskursīvās sociālas prakses atkārtojot un tām institucionalizējoties.

Ietekmējoties no diskursīvās psiholoģijas pieejas (Edley 2001; Potter & Wetherell 1987; Wetherell 2001c), autore savā pētījumā izmanto jēdzienu „interpretatīvais repertuārs”, kas ietver šīs te dialektiskās diskursa un rīcībspējas attiecības, jo interpretatīvais repertuārs ir diskursīvie resursi, ko indivīdi elastīgi izmanto savā komunikācijā.

Interpretatīvais repertuārs ir iekšēji relatīvi saskaņots veids, kā runāt par noteiktu tēmu,

tas veido vienu noteiktu sociālās realitātes versiju ikdienas apziņā. Mūsdienu sabiedrībās valoda piedāvā vairākus veidus, kā konstruēt sociālo realitāti (vairākus interpretatīvos repertuārus), tādēļ interpretatīvo repertuāru daudzveidība arī nosaka indivīda izvēles iespējas. Tātad interpretatīvie repertuāri ir elastīgumu un kreativitāti pieļaujoši resursi. Tajā pašā laikā cilvēki reti kad ir oriģināli, un pārsvarā izmanto plaši pieņemtas un konvencionālas idejas un izteiksmes veidu par sevi un citiem. Interpretatīvais repertuārs ir arīdzan vēsturiski, kulturāli un sociāli nosacīts, un pieejamie interpretatīvie repertuāri nosaka, kas var un kas nevar tikt teikts par kādu fenomenu jeb, citiem vārdiem sakot, nosaka iespējas un ierobežojumus diskursīvās konstruēšanas procesam.

Jēdziena „interpretatīvais repertuārs” lietojums ir samērā līdzīgs KDA analīzē pārsvarā lietotajai diskursa jēdziena izpratnei, taču interpretatīvā repertuāra jēdziens precīzāk paredz rīcībspējas elementu, kā arī to, ka „diskurss” nav monolīts un statisks, bet gan tiek lietots elastīgi un tekstos parādās nevis savā totalitātē, bet gan tieši fragmentāri.

Šāda izpratne izteikti atšķiras no poststrukturālistu E.Laklo un Š.Mufes diskursa izpratnes, kas diskursus aplūko kā sociālo realitāti determinējošus un neparedz indivīda rīcībspēju, kā arī nav savienojama ar sarunu analīzes pieeju, kas pārsvarā ignorē plašāka konteksta, tai skaitā, valodas lietojuma ideoloģiskā aspekta ietekmi.

Indivīdiem ir iespēja runāt par jebkuru jautājumu dažādos veidos, un interakcijas procesā tiek izdarītas izvēles no pieejamajām alternatīvām.

Promocijas darba autore pievienojas diskursīvās psiholoģijas pārstāvjiem, kas uzskata, ka vārdiem un valodas lietojumam var būt daudzas nozīmes, versijas, un tās ir pamats argumentācijai un ideoloģiskai konfrontācijai interakcijā. Līdz ar to pētniekam aktuāls ir jautājums: kādēļ konkrētajā interakcijā indivīds izvēlas šo konkrēto izteiksmes formu un kādu funkciju tā pilda? Atbildes uz šo jautājumu analīzē neizbēgami ir saistītas ar varas attiecību analīzi, jo gan diskursīvās psiholoģijas, gan kritiskās diskursa analīzes pārstāvji ir pārliecināti, ka lingvistiskās izvēles parāda varas attiecības - diskurss ietver vērtējošu elementu pat tikai aprakstot notikumus (Wetherell 2001b: 284).

7.3. Ideoloģijas jēdziena interpretācija diskursu teorijās

Veids, kā cilvēki sevi konstruē, domā par sevi, var būt noteiktu ideoloģisko diskursu blakus produkts.

Ideoloģijas izpēte promocijas darba kontekstā ir aktuāla, jo ir saistīta ar to, kā cilvēki uztver sevi un apkārtējos. Tajos gadījumos, kad cilvēki noteiktu perspektīvu izvēlas kā vienīgo „patieso” vai „pareizo” un pieņem noteiktu ideoloģiju, tiek izvēlēta arī noteikta pozīcija, no kuras cilvēks runā.

Visas trīs darbā aplūkotās pieejas - S.Hola kultūras studiju pieeja, kritiskā diskursa analīze un diskursīvā psiholoģija – ideoloģijas jautājumam diskursu analīzē pievērš lielu uzmanību, un tās interesē nevis ideoloģijas kā intelektuālas saskaņotas uzskatu sistēmas, bet gan „dzīvās ideoloģijas” ikdienas apziņas līmenī un to izpausmes diskursā (Edley 2001: 204).

Noteiktas versijas par sociālo realitāti nereti tiek uzvertas kā lietu dabiskā kārtība un ir dominējošas.

Diskursu pētnieki atzīst, ka dažādi diskursi (interpretatīvie repertuāri) nav visiem sabiedrības locekļiem vienādi pieejami un noteiktas versijas par sociālo realitāti nereti kļūst dominējošas jeb hegemoniskas (atsaucoties uz A.Gramši izpratni par hegemoniju). Proti, noteikti valodas lietojumu veidi un ar tiem saistītās sociālās prakses ir pieejamāki, vieglāk paužami, pašsaprotami. Savukārt diskursu analīzes pētniekus tieši interesē, kā noteiktas sociālās realitātes versijas ir kļuvušas par pašsaprotamām un kā tās tiek diskursīvi reproducētas?

Diskursu analīzes ietvaros šo procesu, ka dominējošā sociālās realitātes versija ir kļuvusi par pašsaprotamu vai vienīgo patieso, apzīmē kā „normalizāciju” jeb „dabiskošanu”, un pētnieka uzdevums ir pētīt normalizēšanas procesu un atklāt, kuru grupu interesēs noteikti diskursi kļūst par dominējošajiem (Edley 2001; Fairclough 1992).

Diskurss ir ideoloģisks, ja ir saistīts ar nevienādu varas attiecību radīšanu un reproducēšanu.

Diskursu analīzes pārstāvjus, tai skaitā, promocijas darba autori, interesē gan tas, kā diskursīvās prakses konstruē noteiktu sociālo realitāti, arī sociālos subjektus un viņu pozīcijas, gan tas, kā noteiktas diskursīvās prakses tiek izmantotas savu interešu aizstāvībai. Visas trīs pieejas - S.Hola kultūras studiju pieeja, kritiskā diskursa analīze un diskursīvā psiholoģija -

aplūko diskursu, ideoloģiju un identitātes konstruēšanu kā savstarpēji saistītus fenomenus, un savā teorētiskajā pieejā ir būtiski ietekmējušās no A.Gramši teorijas. A.Gramši un M.Fuko ietekmē S.Hols jau 1982.gadā aplūko ideoloģiju kā vēsturisku izveidojušos diskursu sastāvdaļu (Hall 1982). Valdošos priekšstatus par etnisko un nacionālo identitāti S.Hols aplūko kā hegemonisku, ideoloģisku diskursu (Hall 1996c/1988). A.Gramši idejas turpina attīstīt arī kritiskās diskursa analīzes pārstāvis N.Fērklafs, un gan S.Hola, gan N.Fērklafa teorijā būtiska loma ir kultūras hegemonijas jēdzienam, jo tas ļauj skaidrot, kā viena sociālās realitātes versija kļūst par valdošo, un arī promocijas darba autore savā ideoloģijas izpratnē ir ietekmējusies no S.Hola un N.Fērklafa pieejām.

Savukārt diskursīvā psiholoģija, īpaši M.Biligs, piedāvā nedaudz savādāku skatījumu uz ideoloģiju, jo vērsta uz ideoloģijas ikdienas izpausmju analīzi, kas parāda, ka ideoloģijas ikdienas līmenī nevar aplūkot kā monolītas sistēmas, tās drīzāk ir fragmentētas un pretrunīgas. Dažādiem diskursiem pārklājoties (N.Fērklafa jēdziens „interdiskursivitāte”), ideoloģiskie argumenti nereti ir savstarpēji pretrunīgi, un indivīds interakcijas procesā sastopas ar ideoloģiskajām dilemmām – situāciju, kad indivīda rīcībā ir pretrunīgi pieņēmumi, kas noteiktā sabiedrībā tiek uzskatīti par vispārpieņemtām patiesībām un vērtībām, un indivīdam ir jāizvēlas, kurai no ideoloģiskajām konstrukcijām konkrētā interakcijā dot priekšroku (Billig 2002). Arī šis skatījums autorei liekas saistošs un saskaņā ar autores viedokli nav pretrunā ar S.Hola un N.Fērklafa pieejām, jo viņu uzmanība ir vērsta uz ideoloģijas funkcionēšanu makro līmenī, ietekmējoties no M.Fuko idejas par „patiesības režīmiem”, savukārt M.Biliga uzmanība ir vērsta uz ikdienas apziņas līmeni – to kā ideoloģiski apgalvojumi manifestējas interakcijas procesā. Autore uzskata, ka makro līmeņa „patiesības režīma” ietvaros (piemēram, patērētājsabiedrības „režīmā”) var pastāvēt pretrunīgas ideoloģiskas konstrukcijas (piemēram, tādas, kas pamato dažādus patērniecības modeļus, tai skaitā, eko-patērēšanu un luksušu preču patērēšanu), pie tam saskaņā ar S.Hola un N.Fērklafa pieejām ideoloģija arī makro līmenī netiek interpretēta kā totāls fenomens.

Autore promocijas darba ievadā problematizē jautājumu par to, vai visas diskursīvās prakses var uzskatīt par ideoloģiskām un vai nav pamatoti nošķirt ideoloģiskas diskursīvās prakses no neideoloģiskām. Iepazīstoties ar dažādām diskursa teorijām un to pieeju ideoloģijas izpētē, autore secina, ka šāds dalījums ir iespējams tikai abstrakti teorētiski, jo empīriski ļoti sarežģīti ir noteikt robežu, kurā brīdī valodas lietojums ir ideoloģisks un kurā brīdī vairs nav, jo jebkurš valodas lietojums tā vai citādi var tikt sasaistīts ar varas attiecībām.

7.4. Identitātes izpratne diskursu teorijās

Identitātes ir daudzveidīgas, kompleksas, mainīgas un kontekstuālas.

Identitātes izpratnē autore balstās sociālā konstrukcionisma pieejā, kas aplūko identitāti kā diskursīvu fenomenu, kas interakcijas procesā nepārtraukti tiek modificēta un ir situatīvi artikulēta. Tāpat drīzāk ir jārunā par identitātēm daudzskaitlī, nevis par kādu vienu stabilu, noteiktu identitāti, jo priekšstati par sevi veidojas no daudzām un dažādām situatīvām, diskursīvi konstruētām identitātēm. Viens no ietekmīgākajiem autoriem, kas formulēja šādu identitātes izpratni, ir kultūras studiju pārstāvis S.Hols (1992, 1996b, 1996c/1988). Ietekmējoties no M.Fuko decentralizētā subjekta idejas, S.Hols formulē savu decentralizētās identitātes izpratni un veic vairākus pētījumus identitātes veidošanās fenomena izpētē. Šīs izpratnes pamatā ir ideja, ka identitāte ir mainīga un situatīva – cieši saistīta ar to, kā indivīds tiek uzrunāts vai reprezentē sevi konkrētajā komunikācijā, un nav tāda viena identitātes galvenā elementa vai kodola.

Identitāte ir situatīva identificēšanās ar diskursīvi noteiktu subjekta pozīciju.

M.Fuko ietekmē, atsaucoties arī uz kritisko diskursīvo psiholoģiju un S.Holu, autore aplūko identitāti kā identificēšanos ar diskursīvi noteiktu subjekta pozīciju, kas nepārtraukti tiek veidota un saskaņota, atbilstoši sociālās interakcijas kontekstam. Autore pievienojas viedoklim, ka noteikts valodas lietošanas veids pozicionē cilvēkus jeb, citiem vārdiem sakot, diskurss rada subjekta pozīcijas, jo valodas lietošana vienmēr tiek īstenota no kādas pozīcijas – plaši atpazīstama uzvedības un runas veida modeļa (Davies & Harre 2001; Edley 2001; Potter & Wetherell 1987; Wetherell 2001c).

Savukārt, subjekta pozīcija ietver gan noteiktu interpretatīvo repertuāru, gan arī nosaka attiecības ar citiem, un, pieņemot noteiktu subjekta pozīciju kā savu, indivīds uz pasauli sāk raudzīties no šīs pozīcijas un atbilstoši pozicionē arī citus.

Diskursi reprezentē realitāti noteiktā veidā un konstruē noteiktas subjekta pozīcijas.

Dažādās diskursu analīzes teorijas visas atzīst, ka diskursam ir konstruējošs spēks identitātes un subjekta pozīcijas veidošanā, taču tā kā vienlaicīgi pastāv dažādi diskursi (interpretatīvie repertuāri), pastāv arī dažādas, savstarpēji pretrunīgas subjekta pozīcijas, kas savukārt rada indivīdam izvēles iespēju un rīcībspēju. Tādējādi autore līdzīgi kā diskursīvās psiholoģijas pārstāvji uzskata, ka indivīds vienlaicīgi ir gan iesaistīts diskursa radīšanā, gan arī viņa paštēlu veido diskurss, un tās ir dialektiskas, nevis determinējošas attiecības - no vienas

pusēs, dominējošie diskursi nosaka sociālās realitātes uztveri un noteiktas subjekta pozīcijas, no otras puses, indivīdi ir aktīvi aģenti un piedalās diskursu veidošanā, un indivīdiem piemīt sociāli noteikta rīcībspēja (Billig 1991; Edley 2001; Potter & Wetherell 1987).

Šāda teorētiskā pozīcija ļauj skaidrot arī identitāšu daudzveidīgumu, savstarpējo pretrunīgumu un fragmentētību, jo dažādie, savstarpēji pretrunīgie diskursi paredz arī dažādas subjekta pozīcijas, kas nereti var būt pretrunīgas. Piemēram, vienlaicīgi var būt aktuāla gan kristietes, gan feministes identitāte, vai – patērētāja un vides aizsardzības pārstāvja identitātes, kas ietver pretrunīgus elementus.

Identitātes ir situatīvas un nestabilas, taču tās nav arī pilnīgi „atvērtas”, jo tās nosaka indivīdam pieejamie diskursīvie resursi. Tāpat tas, ka identitātes ir mainīgas un nosacītas nenozīmē, ka tās katrā interakcijā tiek konstruētas no jauna. Tieši otrādi, iepriekšējā diskursīvā pieredze atstāj ietekmi uz identitātes artikulāciju konkrētajā situācijā, un daļa priekšstatu par sevi internalizācijas procesā tiek iegūti jau bērnībā, kad bērni apgūst noteiktu veidu, kā runāt par sevi un citiem, tai skaitā par savām domām un emocijām.

Vienlaicīgi gan S.Hols, gan diskursīvās psiholoģijas pārstāvji uzsver, ka identitātes nav kaut kas, kas cilvēkiem pieder, tas nav viņu atribūts, bet drīzāk gan noteikta reprezentācija, performance, kaut kas, ko cilvēki dara, resursi, ko cilvēki aktualizē (Billig 1996; Hall 1996b; Potter & Wetherell 1987). Līdz ar to likumsakarīgi identitātes konstruēšana tiek uztverta kā aktīvs process, tādēļ šie autori lielāku uzmanību pievērš identitātes diskursīvās konstruēšanas retorisko mehānismu izpētei – kādas argumentācijas stratēģijas tiek izmantotas noteiktu mērķu sasniegšanai, kā indivīdi risina dažādās ideoloģiskās dilemmas, ar kurām tiem nākas konfrontēties.

Nozīmīgu lomu identitātes veidošanas procesā ieņem naratīvi, jo cilvēkus raksturo spēja veidot autobiogrāfiskus naratīvus par sevi (Barker & Galasinski 2001; Giddens 1991; Grad & Rojo 2008). Ar naratīvu starpniecību cilvēki izveido šķietami viengabalainu, holistisku tēlu par sevi, kas tāpat interakcijas procesā tiek nemitīgi mainīts, taču ietver pagātnes, tagadnes un nākotnes dimensijas un kontinuitāti. Līdzīgi, izmantojot noteiktus naratīvus tiek konstruēta arī etniskā un nacionālā identitāte. Jāatzīmē, ka, lai gan cilvēki uztver sevi kā vienīgie „autori”, sevis radītāji, tomēr savu paštēlu, naratīvu par sevi viņi veido, balstoties uz diskursīvajām praksēm un pieejamajiem naratīvu modeļiem.

Etniskā un nacionālā identitāte ir diskursīvas konstrukcijas, kuru pamatā ir sociālā kategorizēšana un sociāli konstruēti priekšstati par kopīgu izcelsmi un kultūras atšķirībām.

Daudzi autori (Hall 1992b; Jenkins 2008a; van Dijk et al. 1997; Wodak et al. 1999) ir vienprātis, ka etniskās un nacionālās identificēšanās pamatā ir kategorizēšana, kas saistīta ar vienas grupas pretnostatīšanu citām, piemēram, latviešu pretnostatīšana krieviem, vai Latvijas iedzīvotāju pretnostatīšana Krievijas iedzīvotājiem un tamlīdzīgi. Atsaucoties uz F. Bartu, kategorizēšanu un pretnostatīšanu var saukt arī par robežu konstruēšanu, kas ir vēsturiski specifiska un mainīga (Barth 1969).

Etnicitāti un valstisko piederību autore arī aplūko kā diskursīvus fenomenus, kuru nozīmes ir diskursīvi noteiktas un situatīvi artikulētas. Šāda interpretācija paredz, ka nav vienas pareizās latvietības izpratnes vai universālas latviskuma definīcijas, un jēdziena „latvietība” vai „latviskums” nozīmes ir situatīvas un mainīgas.

Etniskās identitātes un nacionālās identitātes konstruēšana ir tieši saistīta ar varas attiecībām, kas īpaši izpaužas, ja viena etniskā identitāte ir konstruēta kā galvenā jeb „centrālā” saistībā ar nacionālo identitāti, nosakot, ka citas etniskās identitātes atrodas marginālākā pozīcijā. Varas attiecības izpaužas arī tādejādi, ka noteikti diskursi ir leģitīmi un plaši pieņemti, bet citi – izstumti un marginalizēti.

Diskursu analīze identitātes konstruēšanas un varas attiecību pētniecībā ir vērsta uz lingvistisko un diskursīvo stratēģiju izpēti, kas ietver gan kategorizēšanas, gan „mēs” un „viņi” polarizācijas lingvistisko un retorisko analīzi.

7.5. Diskursīvās un nediskursīvās prakses: vai pastāv kaut kas jēgpilni nozīmīgs viņpus diskursa un kā to pētīt?

Pirmkārt, jāatzīst, ka diskursa analīzes pieejas, vienalga, vai tās nodala diskursīvas un nediskursīvas prakses, vai arī nenodala, galveno savu izpēti vērš uz diskursīvās dimensijas izpēti. Tomēr dažādo pieeju vidū ir atšķirīgas pozīcijas jautājumā, vai ir analītiski pamatoti nodalīt diskursīvu sociālo praksi no nediskursīvas sociālās prakses. Piemēram, N. Fērklafs savā teorijā izvēlās šīs prakses analītiski nošķirt. Viņš uzskata, ka noteiktas prakses, kas sākotnēji gan ir diskursīvi veidojušās, tiek institucionalizētas un kļūst par nediskursīvām sociālām praksēm (piemēram, celtnieku darbs ir sociāla prakse, kas minimāli saistīta ar diskursīvām izpausmēm – celtnieku sarunas savā starpā, bet tāpat ir sociāla prakse).

E. Laklo un Š. Mufe šajā jautājumā ieņem radikāli pretējo pozīciju, un uzskata, ka arī celtnieku darbs ir diskursīva prakse, jo tā ir jēgpilna nozīmīga darbība tikai tad, kad mēs par to

runājam. Jāatzīst, ka šāda pozīcija ir saistīta arī ar atšķirīgu diskursa izpratni – E.Laklo un Š.Mufe visas sociālās prakses aplūko kā diskursus (Jorgensen & Phillips 2002: 67), bet, piemēram, N.Fērklafs diskursa jēdzienu attiecina tikai uz semiotiskajām sistēmām – valodu un tēliem.

Arī diskursīvās psiholoģijas pārstāvju pozīcija šajā jautājumā atšķiras no KDA analīzes pieejas, un ir tuvāka E.Laklo un Š.Mufes poststrukturālistu pieejai, jo viņi uzskata, ka nevar viennozīmīgi nodalīt diskursīvu praksi no nediskursīvas, tās ir savstarpēji nesaraujami saistītas (Edley 2001: 192).

Autore šajā jautājumā pievienojas M.Džorgensenas un L.Filipas viedoklim (Jorgensen & Phillips 2002: 90), ka diskursīvas un nediskursīvas sociālās prakses ir iespējams nodalīt tikai analītiski, bet ne empīriski.

Viennozīmīgi visas pieminētās diskursu analīzes pieejas, tai skaitā E.Laklo un Š.Mufe, nenoliedz to, ka pastāv fiziski objekti un materiālā realitāte, tikai atšķiras veids, kā tā tiek konceptualizēta. Ja diskursīvās psiholoģijas un poststrukturālistu pieejas pārstāvji, tai skaitā M.Fuko, uzskata, ka jebkura sociāla prakse ir diskursīva, jo tikai diskursīvi iegūst nozīmi, tad KDA pieeja nodala diskursīvās un nediskursīvās sociālās prakses, uzskatot, ka katrai sociālajai praksei ir diskursīvs elements, bet to var nošķirt. M.Veterela šādu pozīciju apzīmē kā kritisko reālismu, kas paredz, ka ārpus diskursa ir reāla, nediskursīva subjektīvā pieredze un ir iespējams tuvoties patiesām zināšanām par reālo pasauli (Wetherell 2001a: 392).

KDA pārstāvis T. van Deiks savā socio-kognitīvajā pieejā nodala arī kognitīvo dimensiju no diskursīvās, tādējādi analītiski paredzot, ka iespējams pētīt kognitīvo aspektu – to, kā sociālie aģenti uztver un saprot konkrēto sociālo situāciju - atrauti no diskursa analīzes. Šādai pieejai kategoriski nepiekrīt diskursīvās psiholoģijas pārstāvji, kas uzskata, ka mentālie procesi arī ir aplūkojami kā diskursīvas un sociālas darbības, nevis kā iekšēji psiholoģiskie procesi. Viņi ļoti stingri norobežojas no kognitīvās psiholoģijas, kas aplūko indivīdu kā autonomu, no sabiedrības neatkarīgu būtni, un uzskata, ka uztvere un kategorizēšana nav cilvēkiem universāla, bet gan sociāli-vēsturiski specifiska. Līdz ar to diskursīvās psiholoģijas pārstāvji uzskata, ka attieksmes, emocijas, uztvere, kā arī identitātes un piederība grupām ir sociāli konstruētas, pretstatā kognitīvajai psiholoģijai, kā arī T.van Deika socio-kognitīvajai pieejai.

Promocijas darba autore šajā jautājumā pievienojas sociālā konstrukcionisma pozīcijām un uzskata, ka arī domāšana un uztvere tiek apgūta socializācijas procesā un subjektīvā psiholoģiskā realitāte ir diskursīvi konstruēta. No otras puses, pastāv arī kognitīvais un individuālais elements šajos procesos, taču to ir ierobežotas iespējas pētīt, jo tā manifestētās izpausmes tāpat ir diskursīvas: viss, kam mēs piešķiram nozīmi, tiek nosaukts vārdos, par to tiek

runāts, līdz ar to tās ir diskursīvas prakses.

7.6. Lingvistiskā, retoriskā un ģeoloģiskā analīze dažādās pieejās

Dažādās diskursu analīzes pieejas atšķiras ne tikai atsevišķos teorētiskajos jautājumos, bet arī attiecībā uz diskursa analīzes metožu un pieeju izvēli. M.Fuko ietekmētajā S.Hola kultūras studiju pieejā daudzos gadījumos lielākais uzsvars ir uz diskursu veidošanās vēsturiskā aspekta izpēti, jo tā būtiski ir ietekmējusies no M.Fuko ģeoloģiskās analīzes, taču S.Hols izmanto arī semiotikas analīzes pieejas un analizē, piemēram, bināro opozīciju un dažādu metaforu lietojumu (Hall 1992b; Turner 2005).

KDA analīze piedāvā izteikti lingvistisku diskursa analīzes metodiku, kas izskaidrojams ar tās vēsturisko izveidošanos – KDA ietekmīgākie autori ir lingvistikas speciālisti. Savukārt, diskursīvā psiholoģija lielāku vērību pievērš retorikas analīzei. Vienlaicīgi jāatzīmē, ka visās pieejās tiek kombinētas dažādas analīzes metodes - gan lingvistiskās analīzes elementi, gan arī retorikas analīze, kā arī tiek iekļauta sociālā un vēsturiskā konteksta analīze.

Attiecībā uz pētnieciskā instrumentārija izvēli, autore uzskata par lietderīgu izmantot galvenokārt KDA un diskursīvās psiholoģijas pētnieciskos instrumentus, jo tie ir metodiski labāk izstrādāti. Empīriskajā izpētē ir iekļauta gan lingvistiska teksta analīze, koncentrējot uzmanību uz atsevišķiem tās elementiem, gan arī retorikas (argumentācijas stratēģiju) analīze, jo autori interesē, kā cilvēki aktīvi izmanto diskursīvos resursus, kas ir viņu rīcībā (piemēram, argumentē, pamato savu pozīciju, diskreditē vai noliedz citas alternatīvās versijas). Izvērstāku pētnieciskā instrumentārija aprakstu skatīt metodoloģijas sadaļā.

Rezumējot teoriju izpēti un savu teorētisko skatījumu, autore vēlas akcentēt, ka diskursu analīze nav neitrāla, tehniska metode, un piekrist tiem autoriem, kas uzsver, ka diskursu analīzes izmantošana ietver būtisku teorētisku izvēļu izdarīšanu un savas pozīcijas definēšanu (piemēram, Potter 1996: 130; Taylor 2001b: 24).

Autore savā darbā galvenokārt balstās uz sociālā konstrukcionisma paradigmu, un konceptualizē identitāti kā diskursīvu fenomenu, līdz ar to uzskata, ka tās analīzē pamatoti ir izmantot diskursu analīzes pieejas. Diskursu analīzes pieeju izvēlē autore galvenokārt pamatojas uz to lietderīguma izvērtēšanu attiecībā uz sociālās identitātes diskursīvas konstruēšanas izpēti, un piedāvā **teorētisko atziņu sintēzi**, kas, pirmkārt, balstās uz kultūras studiju pārstāvja S.Hola teorētiskajām atziņām par ideoloģiju kā vēsturiski izveidojušos diskursa sastāvdaļu un

decentralizēto identitāti. Otrkārt, autore lielā mērā ir ietekmējusies no kritiskās diskursīvās psiholoģijas pārstāvju M.Veterelas un M.Biliga idejām (galvenie jēdzieni „interpretatīvais repertuārs”, „subjekta pozīcijas” un „ideoloģiskās dilemmas”). Treškārt, autore uzskata par lietderīgu ņemt vērā KDA pārstāvju T.van Deika un R.Vodakas pieredzi etnisko jautājumu izpētē, tādēļ pētījumā par etniskās un nacionālās identitātes diskursīvo konstruēšanu Latvijā autore izmanto adaptētus viņu izstrādātos empīriskās pētniecības instrumentus, kas izvērstāk ir raksturoti darba nākošajā nodaļā par pētījuma metodoloģiju.

8. ETNISKĀS UN NACIONĀLĀS IDENTITĀTES EMPĪRISKĀS ANALĪZES METODOLOĢIJA

Pētījuma metodoloģijas pamatprincipi izriet no teorijas kopsavilkumā definētās teorētiskās pieejas, kas balstās sociālā konstrukcionisma paradigmā. Tās pamatā ir kritiskās diskursīvās psiholoģijas pieeja (Edley 2001; Potter & Wetherell 1987; Wetherell 2001c), kas atsevišķos jautājumos papildināta ar S.Hola teorētiskajām atziņām, kā arī ietekmējusies no KDA idejām. Metodoloģijas jautājumu apskatā ir izmantoti Dž.Potera un M.Veterelas formulētie pētnieciskie principi (Potter & Wetherell 1987), tomēr atšķirībā no Dž.Potera un M.Veterelas promocijas darba autore tos nenodala kā 10 pētījuma procesa soļus, bet gan strukturē saistībā ar dažādām metodoloģijas apakštēmām: pētnieciskā jautājuma formulēšana, analizējamā teksta atlase un izlases jautājumi, fokusa grupu diskusiju un interneta diskusiju izmantošanas priekšrocības un trūkumi, kā arī validitātes jautājumi un refleksīvās pieejas raksturojums. Nodaļas noslēgumā ir sniegts pētījumā izmantoto diskursa analīzes tehniku apraksts.

8.1. Pētnieciskā jautājuma formulēšana

Diskursa analīzes principiālā atšķirība no teksta analīzes, kas tiek veikta kvalitatīvo pētījumu ietvaros, ir tā, ka analīzē galvenā uzmanība ir vērsta nevis uz attieksmju, notikumu vai kognitīvo procesu izpēti, kas atklājas tekstā, bet uz pašu tekstu – kā tas ir veidots un kādu funkciju pilda (Potter & Wetherell 1987: 160). Izpētes centrā ir diskursa un konkrētā teksta veidošanās īpatnības, nevis fakti, ko sniedz tekstā iekļautā informācija. Tieši šādā izpratnē diskurss ir veidojošs un tiek veidots, un šāda izpētes pieeja ļauj atklāt diskursa kā sociālās prakses izpausmes.

Diskursu analīzē teksts (tai skaitā, respondentu teiktais) netiek uztverts kā patiesa un neitrāla informācija par kādu tēmu, arī ne kā informācija par respondentu attieksmēm un viedokļiem. Pētnieciskais fokuss ir uz sociālo praksi, kas tiek diskursīvi atražota, un to, kādi lingvistiskie un retoriskie paņēmieni tiek izmantoti tās atražošanā (Taylor 2001b: 19).

Līdz ar to diskursa analīze nepretendē atklāt objektīvu patiesību par to, kādas ir cilvēku attieksmes, piemēram, pret citām tautībām, vai precīzi restaurēt kādus notikumus. Tās uzdevums ir parādīt, kā veidojas noteikts diskurss un kādas funkcijas tas pilda – kā konstruē sociālo realitāti, noteiktas identitātes utt., un to iespējams veikt, analizējot diskursa izpausmes tekstā.

Promocijas darba autore mērķis ir parādīt nacionālās un etniskās identitātes sociālās konstruēšanas procesu ikdienas diskursā, tādēļ analīzē galvenā uzmanība ir pievērsta nacionālās

un etniskās identitātes diskursīvajām manifestācijām latviešu un krievu kopienās un to saistībai ar noteiktiem interpretatīvajiem repertuāriem. Autori īpaši interesē latviešu un krievu diskursos novērojamās kategorizēšanas sistēmas un funkcijas, ko tās pilda interakcijā.

Ar etnicitāti un nacionālo piederību saistītās kategorizēšanas sistēmas saskaņā ar autores novērojumiem visspilgtāk izpaužas, cilvēkiem runājot par etniskajām attiecībām, izsakoties par to, kas vieno un kas atšķir dažādas etniskās grupas vai nāciju piederīgos. Daudzos gadījumos ļoti nozīmīgi grupu konstruējoši naratīvi ir saistīti ar vēstures interpretācijas jautājumiem, tādēļ autore pievēršas tam, kā interakcijā tiek konstruēta kopīgā vēsture. Vienlaicīgi nozīmīga ir arī tagadnes aktualitāšu interpretācija un priekšstati par nākotnes attīstības scenārijiem, tādēļ tiek analizētas arī tagadnes un nākotnes konstruēšanas īpatnības latviešu un krievu vidū.

Iepriekš veikto pētījumu apskats un Latvijas konteksta analīze parāda (9.nodaļa), ka Latvijā pastāv dažādas jēdziena „Latvijas tauta” izpratnes, un atšķiras priekšstati par to, kas ir Latvijas „pilntiesīgie, īstenie” iedzīvotāji. Latviešu vidū dažkārt ir novērojama tendence Latvijas tautu definēt pēc etniskā principa, uzskatot, ka Latvijas nācija ir tikai latvieši. Vai un kā šāda un alternatīvas Latvijas tautas jēdziena izpratnes parādās fokusa grupu un interneta diskusijās, ir viens no pētījuma centrālajiem jautājumiem. Autori interesē, kā latvieši un krievi runājot/ rakstot konstruē savu etnisko un nacionālo identitāti, un vai noteikts valodas lietojums, funkcijas, ko pilda izmantotie interpretatīvie repertuāri, liecina par ideoloģisko diskursu klātbūtni.

8.2. Analizējamā teksta atlase diskursa analīzē

Diskursa analīzes ietvaros izlases reprezentativitāte socioloģijas kvantitatīvās pieejas izpratnē nav aktuāla, jo lielāks izlases apjoms pats par sevi nenodrošina augstāku datu validitāti (Potter & Wetherell 1987: 161). Ņemot vērā to, ka diskursu analīzē galvenā uzmanība ir vērsta uz teksta detalizētu lingvistisku un retorisku analīzi, analīzes materiāls var būt arī viens neliels sludinājums (piemēram, Fairclough 2001) vai viena saruna, kurai veikts transkripts: „Tā kā [diskursa analīzes pētnieks] interesējas par valodas lietojumu, nevis par konkrēto cilvēku, kas radījis tekstu, un tā kā liels skaits lingvistisko modeļu ir novērojami arī dažu cilvēku izteikumos, nelielas izlases vai dažas intervijas ir kopumā pietiekami, lai pētītu daudzus interesantus un praktiski nozīmīgus fenomenus.” (Potter & Wetherell 1987: 161).

Savukārt pārāk lieli teksta apjomi var radīt pārslodzi, jo lielam teksta apjomam rūpīgi izanalizēt daudzveidīgās un dažādās diskursu veidojošās lingvistiskās un retoriskās struktūras nav iespējams (izņēmums šeit varētu būt daudzgadīgi, apjomīgi pētnieciskie projekti, kuros iesaistīts

liels skaits pētnieku).

No otras puses, lai pētītu interpretatīvos repertuārus, ko respondenti izmanto savos izteikumos, dažkārt ir nepieciešams arī diezgan liels interviju skaits, jo tikai tad var atklāt, ka novērojama atkārtotāšanās un pastāv noteikti modeļi, kā cilvēki izsakās par konkrētiem jautājumiem (Wetherell 2003: 13).

Diskursa analīzē kā jebkurā pētījumā izlases nosacījumus nosaka pētnieciskā jautājuma specifika un tekstu pieejamība, bet ir ļoti svarīgi, ka pētnieks precīzi apraksta analīzes materiāla atlasē principus un pamato savu izvēli.

Promocijas darbā formulētā mērķa - parādīt nacionālās un etniskās identitātes sociālās konstruēšanas procesu ikdienas diskursā - īstenošanai autore kā piemērotu pieeju izvēlas sekundāru fokusa grupu diskusiju par etniskajiem jautājumiem un interneta diskusiju par aktuālākajiem etnopolitiskajiem notikumiem analīzi. Šāda izvēle nodrošina gan apjomīga teksta materiāla pieejamību, gan interaktīvās situācijas daudzveidīgumu. Izvēlētajā analīzes teksta raksturojums un atlasē pamatojums ir sniegts turpinājumā.

8.2.1. Fokusa grupu diskusiju raksturojums

Fokusa grupu diskusiju sekundārai analīzei autore izmanto nodibinājuma „Baltic Institute of Social Sciences” divu pētījumu ietvaros organizētās fokusa grupas. Viens no izmantotajiem pētījumiem ir „Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija” (Šūpule et al. 2004), turpmāk tekstā tiks saukts par Tolerances pētījumu, otrs – „Integrācijas prakse un perspektīvas” (Zepa et al. 2006), turpmāk tekstā tiks saukts par Integrācijas pētījumu. Abu pētījumu ietvaros tika organizētas fokusa grupu diskusijas gan latviešu, gan krievu vidū. Tematiski abos pētījumos galvenais diskusiju jautājums bija etniskās attiecības Latvijā, tikai jautājumu uzdošanas veids atšķīrās (diskusiju jautājumu sarakstu skatīt Pielikumos 2.1 un 2.2).

Tolerances pētījumā tika veiktas sešas fokusa grupu diskusijas: četras Rīgā un divas Balvos. Diskusiju laiks: 2004.gada februāris (detalizēts fokusa grupu raksturojums sniegts 3.1. Pielikumā.).

Integrācijas pētījumā tika veiktas astoņpadsmit fokusa grupu diskusijas: sešas Rīgā, četras Jelgavā, četras Liepājā un četras Daugavpilī. Diskusiju laiks: 2006.gada janvāris - februāris (detalizēts fokusa grupu raksturojums sniegts 3.2. Pielikumā.).

Laika ziņā sekundāri analizēto fokusa grupu diskusiju norises laiks ir attiecināms uz vienu laika periodu: 2004-2006.gads, ko aktualitāšu ziņā raksturo iestāšanās Eiropas Savienībā un ar to

saistītā iedzīvotāju ekonomiskā migrācija uz tām ES valstīm, kas atvēra savu darba tirgu Latvijas pilsoņiem. Tas ir būtisks aspekts nacionālās identitātes diskursīvās konstruēšanas kontekstā. Otrkārt, būtiski atzīmēt, ka 2004.gadu, īpaši laika posmā no janvāra līdz maijam, raksturo protestu akcijas pret izglītības reformu mazākumtautību skolās, kuru kulminācija bija streiks un protesta mītiņi 2004.gada 15. un 16.aprīlī un manifestācija „Par krievu skolām vienotā Eiropā” 1.maijā. Plašās protesta akcijas un ar tām saistītā retorika plašsaziņas līdzekļos radīja spriedzi latviešu un krievu vidū (Zepa et al. 2005), kas bija jūtama vēl 2006.gada fokusa grupu diskusijās.

BISS pētījumu ietvaros veikto fokusa grupu diskusiju kā analīzes teksta izvēle ir saistīta ar autores finansiālajiem ierobežojumiem patstāvīgi noorganizēt 24 fokusa grupu diskusijas ar latviešiem un krieviem dažādās Latvijas vietās. Vienlaicīgi 24 fokusa grupu diskusijas piedāvā ļoti bagātīgu materiālu etniskās un nacionālās identitātes konstruēšanas izpētei un ar to saistīto interpretatīvo repertuāru identificēšanai, jo tai vēlams salīdzinoši liels teksta apjoms (Wetherell 2003: 13).

Pētījuma veikšanas laiks sakrīt ar laiku, kad autore uzsāka darbu pie promocijas darba (autore studēja LU SZF Socioloģijas doktorantūrā laika posmā no 2005.gada līdz 2009.gadam). Būdamā BISS darbiniece, autore bija tieši iesaistīta aplūkoto divu pētījumu veikšanā – jautājumu plāna izveidē, diskusiju organizēšanā un datu analīzē, taču abu pētījumu (Šūpule et al. 2004; Zepa et al. 2006) primārais mērķis nebija veikt diskursu analīzi par etniskās un nacionālās identitātes diskursīvas konstruēšanas aspektiem. BISS organizēto pētījumu ietvaros fokusa grupu diskusiju analīze bija vērsta uz respondentu paustās informācijas par etniskajām attiecībām, nevis valodas lietojuma izpēti. Tolerances pētījuma fokusa grupu analīzē, ko veica promocijas darba autore, gan tika izmantotas atsevišķas diskursu analīzes tehnikas, taču publicētajā tekstā (Šūpule et al. 2004) tās atspoguļotas minimāli, kā arī tika izmantotas instrumentāli, nevis sasaistot to lietojumu ar diskursa teorijām.

Tātad, no vienas puses, sekundārai analīzei izvēlētie pētījumi ir veikti ar citu mērķi un pielietojot citas analīzes metodes, līdz ar to neapdraud promocijas pētījuma oriģinalitāti. No otras puses, promocijas darba autore ir pati piedalījusies Tolerances un Integrācijas pētījumu realizēšanā visos to īstenošanas posmos, līdz ar to labi pārzina empīriskā pētījuma veikšanas īpatnības. Tādēļ autore uzskata, ka viņas izvēlētais analīzes materiāls – teksts, kas iegūts transkribējot 24 fokusa grupu diskusijas, kas katra ir divas stundas gara – ir atbilstošs promocijas darba mērķiem.

Ņemot vērā to, ka darbā nav paredzēts analizēt respondentu intonāciju, iesaistīšanās sarunā secību (angliski „footing”) un paužu ilgumu, fokusu grupu transkribēšanā ir izmantota

viena no vienkāršākajām transkribēšanas pieejām, kas paredz, ka audio ieraksts ir pārveidots rakstītā formā, iespējami tuvu runātajam tekstam, taču neiekļaujot paužu ilgumu, runātā teksta pārklāšanās atspoguļojumu un dažādus „hm” un „ēē”, kas ir svarīgi tajos gadījumos, kad kā analīzes metode ir izmantota sarunu analīzes pieeja.

Kopējais teksta materiāls, kas izmantots diskursu analīzē, ir apmēram 480 lapas datorrakstā ar vidēji 3000 zīmēm vienā lapā, neskaitot atstarpes. Apjoma dēļ fokusa grupu diskusiju pilnie transkripti darbam nav pievienoti, bet tekstā ir iekļauti tie diskusiju fragmenti, kas darbā analizēti detalizētāk.

8.2.2. Interneta diskusiju raksturojums

Etniskās un nacionālās identitātes manifestāciju interneta vidē analīzei autore ir izvēlējusies tekstus, ko veido latviešu un krievu „Delfu” portāla versiju komentāri ziņām par divām parakstu vākšanas iniciatīvām Latvijā, kas ir viens no Latvijas Republikas Satversmes grozīšanas procedūras pirmajiem posmiem. Izvēle par labu šīm interneta diskusijām ir saistīta ar vairākiem apsvērumiem. Pirmkārt, komentētās ziņas ir 2011.gada pirmās puses aktuālākie ar etniskajiem jautājumiem saistītie notikumi. Otrkārt, tie sakrīt ar laiku, kad autore strādāja pie sava promocijas darba metodoloģijas nodaļas, un ir uzskatāmi par pēdējiem aktuālākajiem etniskajiem notikumiem promocijas darba tapšanas brīdī. Treškārt, autore ir izvēlējusies analizēt ziņu komentāru veidotās diskusijas interneta portālā „Delfi”, jo tas ir viens no populārākajiem ziņu portāliem Latvijā un piedāvā ziņas un iespējas tās komentēt gan latviski, gan krieviski.

Pirmo parakstu vākšanu par valsts izglītību tikai latviešu valodā organizēja Nacionālā apvienība „Visu Latvijai!”- „Tēvzemei un Brīvībai/LNNK”, kas 2010.gada Saeimas vēlēšanās ieguva astoņas vietas Saeimā, bet 2011.gada ārkārtas Saeimas vēlēšanās - četrpadsmit vietas. Likumprojekts paredzēja grozīt Satversmes 112.pantu, papildinot to ar nosacījumu, ka „valsts nodrošina iespēju bez maksas iegūt pamatizglītību un vidējo izglītību valsts valodā”, kā arī ierosina pārejas noteikumu, nosakot, ka „ar 2012.gada 1.septembri visās valsts un pašvaldību izglītības iestādēs, sākot ar pirmo klasi, mācības notiek valsts valodā” (Likumprojekts „Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē” 2011).

Pamatojoties uz to, ka 2011. gada 29.martā Centrālajā vēlēšanu komisijā tika iesniegts vairāk nekā 10 000 vēlētāju parakstīts likumprojekts „Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē”, no 2011.gada 11.maija līdz 9.jūnijam notika parakstu vākšana likumprojekta ierosināšanai. Tās laikā par likumprojektu parakstījās 120433 balsstiesīgie Latvijas pilsoņi, kas ir mazāk nekā

nepieciešamā viena desmitā daļa no pēdējās Saeimas vēlēšanās balsstiesīgo Latvijas pilsoņu skaita (jeb vismaz 153232 balsstiesīgie Latvijas pilsoņi) likumprojekta tālākai virzīšanai (CVK 2011).

Otro parakstu vākšanu iniciēja biedrība „Dzimtā valoda” un tās līderi Vladimirs Lindermans un Jevgēņijs Osipovs. Parakstu vākšanas mērķis bija noteikt krievu valodu kā otro valsts valodu Latvijā, un 2011.gada aprīlī biedrība bija savākusi nepieciešamos 10000 vēlētāju parakstus. CVK tie tika iesniegti tikai 2011.gada 9.septembrī, jo biedrība „Dzimtā valoda” uzskatīja, ka vasara nav piemērots laiks parakstu vākšanai. Atbilstoši referenduma jeb tautas nobalsošanas iniciēšanas procedūrai no 2011.gada 1.novembra līdz 30.novembrim CVK organizēja parakstu vākšanu, kuras laikā par Satversmes grozījumu ierosināšanu parakstījās 187378 vēlētāji jeb 12,14% no pēdējās Saeimas vēlēšanās balsstiesīgo pilsoņu skaita. 2011.gada 22.decembrī parlaments vēlētāju iesniegtos grozījumus Satversmē noraidīja. Līdz ar to 2012.gada 18.februārī tika organizēta tautas nobalsošana, kurā jautājums bija formulēts šādi: „Vai jūs esat par likumprojekta „Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē” pieņemšanu, kas paredz krievu valodai noteikt otras valsts valodas statusu?”. (Iespējamie atbilžu varianti bija „Par” un „Pret”). Tautas nobalsošanā piedalījās 1098921 vēlētājs jeb 72% no balsstiesīgo pilsoņu skaita. CVK apkopotie tautas nobalsošanas rezultāti liecina, ka par Satversmes grozījumu pieņemšanu nobalsoja 273347 jeb 24,88% vēlētāju, bet pret - 821722 jeb 74,8% vēlētāju, līdz ar to likumprojekts tika noraidīts (CVK 2012).

Izvēlētais analīzes materiāls kopumā ir 1931 komentārs par četrām ziņām - 2011.gada 11.aprīļa latviešu un krievu Delfu versijas ziņām par parakstu vākšanu par valsts izglītību tikai latviešu valodā un 2011.gada 19.aprīļa latviešu un krievu Delfu versijas ziņām par parakstu vākšanu par krievu valodu kā otro valsts valodu (raksturots 8.1. tabulā).

Ņemot vērā to, ka diskursu analīze paredz analītiķa pozīcijas raksturojumu (Fairclough 1992: 35), autore uzskata par nepieciešamu norādīt, ka abas šīs iniciatīvas – parakstu vākšanas referenduma procedūras ierosināšanai – uzskata par radikālo ekstrēmistu aktivitātēm, kas galvenokārt vērstas uz savas popularitātes celšanu un etniskās politiskās identitātes aktualizēšanu sabiedrībā, nevis uz pārdomātu politisku darbību noteiktas politiskās platformas īstenošanai.

8.1.tabula. Analīzē izmantoto portāla „Delfi” rakstu un komentāru raksturojums

	Ziņas virsraksts	Valoda	Ziņas izvietošanas laiks	Diskusijas beigu laiks	Komentāru skaits
1.	Par valsts izglītību tikai latviešu valodā varēs parakstīties no 11.maija līdz 9.jūnijam; jāsavāc 153 232 paraksti	latviešu	11.04.2011. 16:56	21.04.2011. 12:53	214
2.	ЦИК объявил сбор подписей за ликвидацию русских школ [latviski „CVK izsludinājusi parakstu vākšanu par krievu skolu likvidāciju”]	krievu	11.04.2011. 15:31	12.04.2011. 14:20	407
3.	Biedrība: savākti vairāk nekā 10000 parakstu par krievu valodu kā otro valsts valodu	latviešu	19. 04.2011. 12:15	20.04.2011. 7:26	342
4.	Линдерман, Осипов и Сватков собрали 10000 подписей за второй госязык [latviski „Lindermans, Osipovs un Svatkovs savākuši 10000 parakstus par otro valsts valodu”]	krievu	19. 04.2011. 12:53	26.04.2011. 23:30	968

Avots: Portāls „Delfi” 2011 a,b,c,d.

Analizējamā teksta izvēlei ir arī vairāki ierobežojumi un nosacījumi, par kuriem tiek reflektēts nākošajās nodaļās.

8.3. Teksti, kas radušies dabiskā situācijā, un pētnieka ietekmētie teksti: analīzes ierobežojumi un priekšrocības

Diskursu analīzē mēdz nošķirt tekstus, kas radušies dabiskā situācijā, piemēram, ikdienas sarunu ierakstu transkripti, mediju ziņas, politiķu runas, politikas dokumenti utt., no tekstiem, kas radušies pētnieka radītās mākslīgās situācijās, piemēram, padziļināto interviju un fokusa grupu diskusiju situācijās. Galvenais arguments par labu tekstiem, kas dabiski radušies, ir saistīts ar intervētāja un intervijas/ fokusa grupu diskusijas žanra ietekmi uz tekstu. Sociālo zinātņu literatūrā īpaši ir analizēta tieši padziļināto interviju žanra īpatnības (skatīt, piemēram, Holstein & Gubrium 1995; van den Berg, Wetherell & Houtkoop-Steenstra 2003), taču vairāki problemātiskie jautājumi tieši tāpat attiecas arī uz fokusa grupu vai grupu interviju ierakstu izmantošanu diskursu analīzē, tādēļ turpinājumā gandrīz visi metodoloģiskie jautājumi, kas saistīti ar padziļinātajām intervijām, tiek attiecināti arī uz fokusa grupām.

Kā jau minēts iepriekšējās nodaļās par diskursīvās psiholoģijas un KDA kritiku, sarunu analīze, kas arī tiek uzskatīta par atsevišķu diskursu analīzes pieeju (Wetherell 2001a), kritizē interviju un fokusa grupu izmantošanu diskursu analīzē. Sarunu analīzes virziens, kā arī tie diskursīvās psiholoģijas pārstāvji, kas ļoti ietekmējušies no sarunu analīzes, priekšroku dod tādiem tekstiem un to analīzei, kas radušies dabiski un nav pētnieka iniciēti (piemēram, Hepburn

& Wiggins 2007; Potter & Edwards 2001; Wooffitt 2005).

Attiecībā uz padziļināto interviju analīzi sarunu analīzes pieejas pārstāvji to viennozīmīgi uzskata par pētījuma objektu pašu par sevi, un uzskata, ka padziļināto interviju analīze var atklāt attiecības starp intervētāju un intervējamo, to, kā viņi sevi pozicionē, kā intervētājs uzdod jautājumu un intervējamais uz to reaģē, bet tā nav piemērota metode, lai pētītu kaut ko, kas izriet ārpus konkrētās interakcijas robežām:

„Viens no galvenajiem iemesliem fokusam uz dabiskā situācijā veidotiem tekstiem ir saistīts ar diskursu analīzes un sarunu analīzes pieeju aplūkot to, ko Ē.Gofmans (1983) sauc par interakcijas kārtību, kā pamatu tam, lai tuvotos izpratnei, kā cilvēki dzīvo savas dzīves. Intervijas un citas pētnieku radītas tehnikas, piemēram, aptaujas anketas, izmaina šo kārtību kompleksā un sarežģīti identificējamā veidā.” (Hepburn & Wiggins 2007: 15).

Cita, plaši izplatīta pozīcija pētnieku vidū, kas izmanto kvalitatīvās pētniecības metodes, ir aplūkot padziļinātās intervijas kā vairāk vai mazāk ticamu un validu pētījumu metodi informācijas iegūšanai (van den Berg et al. 2003: 5).

Kritiskā diskursīvā psiholoģija piedāvā šīs dažādās pieejas sintezēt un analīzē iekļaut gan intervijas kā interakcijas procesa analīzi (izmantojot retorikas analīzes metodes), gan arī analizēt ar interviju palīdzību iegūto informāciju par to, kā cilvēki runā par sociālajiem fenomeniem. Ņemot vērā to, ka kritiskās diskursīvās psiholoģijas pārstāvji ir pārliecināti sociālā konstrukcionisma pozīcijas pautēji, analīze neparedz atklāt objektīvas patiesības, bet gan to, kā valoda tiek lietota un kādas funkcijas pilda (Wetherell 2003).

Šāda pozīcija ir balstīta refleksīvajā pieejā, kas paredz reflektēt par to, ka pētnieks aktīvi piedalās sarunā un līdz ar to piedalās arī diskursa veidošanas procesā. Tā atbilst arī Dž.A.Holstīna un Dž.F.Gubriuma sociālā konstrukcionisma paradigmā formulētajai „aktīvās intervijas” pieejai, kas visas intervijas aplūko kā realitāti konstruējošas un nozīmes veidojošas un saskaņojošas interakcijas (Holstein & Gubrium 1995).

No pētnieciskā jautājuma formulējuma izriet, ka, ņemot vērā sarunu analīzes argumentus, promocijas darba autorei, iespējams, būtu bijis lietderīgi analīzei izmantot reālu ikdienas sarunu ierakstu, taču attiecībā uz ikdienas sarunu izmantošanu analīzē ir arī vairāki ierobežojumi.

Pirmkārt, pieeja reālām, dabiskām sarunām ir ierobežota. Ir jābūt ļoti veiksmīgai notikumu sakrībai, lai pētniekam palaimētos ierakstīt dabiski izveidojušos sarunu, kurā sarunas dalībnieki izteiktos par etniskajām attiecībām un savu etnisko un valstisko piederību, un pētnieka rīcībā savukārt būtu ieraksta tehnika, kas nodrošinātu pilnīgu un precīzu sarunas ierakstu, kā arī laiks un iespēja šo tehniku izmantot tā, lai ieraksta veikšana neietekmētu sarunas gaitu. No otras

pusēs, veltot šim uzdevumam daudz pūļu un laika, ir iespējams veikt šādus ikdienas sarunu ierakstus, piemēram, sabiedriskajā transportā vai parkā, taču šeit parādās arī otrs jautājums, kas attiecas uz pētījuma ētisko pusi. Sociologa ētika (piemēram, Latvijas sociologu ētikas kodekss 2008: 7) paredz, ka ieraksti pētnieciskiem nolūkiem tiek veikti, saņemot ieraksta dalībnieka piekrišanu, bet pēc tam, kad sarunas dalībnieki ir informēti par ierakstu, to vairs nevar nosaukt par neietekmētu, dabisku sarunu.

Ņemot vērā šos argumentus un atsaucoties uz kritiskās diskursīvās psiholoģijas⁸ pieeju, autore uzskata, ka fokusu grupu diskusijās iegūto tekstu izmantošana diskursu analīzē ir adekvāta izvēle etniskās un nacionālās identitātes manifestāciju izpētei interakcijā. Šī izvēle gan nosaka, ka ir īpaši jāreflektē par to, kā fokusa grupas žanrs ietekmē sarunas gaitu un interpretatīvo repertuāru lietojumu.

8.4. Fokusa grupu diskusiju žanra analīze: pētnieka ietekme uz teksta veidošanu

Diskursa analīzē izmantojot fokusa grupu diskusiju vai padziļināto interviju ierakstu transkriptus, ir jāņem vērā, ka fokusa grupu diskusija/ intervija ir specifisks sarunas žanrs. R.Vodaka fokusa grupu diskusiju žanru apzīmē kā „daļēji publisku”, savukārt padziļinātās intervijas kā „daļēji privātu” (Wodak et al. 1999). Salīdzinot ar publisko valodas lietojumu masu medijos, šīs situācijas var raksturot kā mazāk formālas, tās raksturo jautājumu-atbilžu apmaiņas struktūra, tai skaitā arī spontāna dialoga elementi, bet tās viennozīmīgi nav interpretējamas kā spontāna saruna dabiskos apstākļos.

Lai gan fokusa grupu un interviju organizēšanā parasti cenšas radīt pēc iespējas neformālu situāciju, grupas moderators vai intervētājs pārsvarā tomēr nereaģē uz izteikumiem tā, kā to darītu tuvs draugs. Moderators/ intervētājs parasti nerunā pats par savām problēmām, bet tikai kontrolē sarunas gaitu, sarunas tēmu izvēli.

Līdz ar to fokusa grupu diskusija vai padziļinātā intervija pati par sevi ir specifisks sociālais konteksts, ko ir nepieciešams analizēt. Pirmkārt, grupas dalībnieki jeb respondenti tiek informēti par pētījuma mērķiem un tēmu, un viņi apzinās, ka ir pētījuma dalībnieki. Tas ietekmē runāto tekstu, jo citā situācijā, piemēram, sarunā ar draugiem, respondenti, iespējams, izteiktos savādāk. Otrkārt, fokusa grupu diskusijas žanrs paredz noteiktu lomu sadalījumu, jo diskusijā piedalās pētnieks - moderators un diskusijas dalībnieki jeb respondenti. Šī iemesla dēļ diskursu

⁸ Kritiskā diskursu analīze arī ļoti plaši izmanto padziļināto interviju un fokusa grupu diskusiju metodes informācijas ieguvē (piemēram, Wodak et al. 1999). Salīdzinot ar diskursīvo psiholoģiju, KDA mazāk problematizē šo metožu izmantošanu, jo interakcijas procesa analīzei velta salīdzinoši mazāku uzmanību.

analīzē moderatora jautājumi tiek pakļauti diskursu analīzei tikpat lielā mērā kā respondentu teiktais, jo moderatora jautājumi nosaka atbilžu funkcionālo kontekstu (Potter & Wetherell 1987: 165). Šāda pieeja atšķiras no konvencionālās kvalitatīvo metožu pieejas, kurās parasti moderatora teiktais netiek analizēts.

Diskursu analīze moderatora jautājumus uztver kā interakcijas procesa sastāvdaļu, un tiek analizēts, kādas attiecības veidojas respondentu un moderatora interakcijā:

„[...] mēs aplūkojam interviju kā interakciju, kurā respondenta paustos viedokļus ietekmē respondenta interpretācija par intervijas mērķiem, intervētāja simpātijas, intervijā iepriekš teiktais, sagaidāmās turpmākās intervijas tēmas utt. (Pomerantz & Zemel 2003: 219).

Attiecībā uz fokusa grupu diskusiju atšķirībām no padziļinātām intervijām, noteikti ir jāņem vērā, ka fokusa grupu diskusijās var būt dalībnieki, kuri dominē un kuru dominēšanu moderators nespēj novērst. Fokusa grupu diskusijas gadījumā ir lielāka varbūtība uzzināt tikai sociāli akceptētās atbildes, jo ir izteiktāks grupas spiediens. Tas nav vairs tikai viens cilvēks – intervētājs/ moderators, kura vērtējumam tiek pakļauti izteikumi, bet 8-10 diskusijas dalībnieki. Bieži vien ne visi diskusijas dalībnieki vienlīdz aktīvi piedalās fokusa grupu diskusijās.

Neskatoties uz fokusa grupu diskusijas žanra ierobežojumiem, diskusijas ietver arī noteiktu tekstu reproducēšanu, atkārtošānu un rutīnu, un tas ir galvenais iemesls, kādēļ šie teksti, kas iegūti izmantojot fokusa grupu diskusiju un interviju metodes, ir piemēroti sarunā izmantotā interpretatīvā repertuāra izpētei:

„Runātāji neizdomā šos resursus katru reizi no jauna. Argumentatīvais materiāls sabiedrībā tiek nepārtraukti pārveidots un transformēts, taču noteiktos periodos šis materiāls ir „tā pati drēbe”” (Wetherell 2003: 25).

Kritiskās diskursīvās psiholoģijas pārstāvji uzskata, ka jebkuras interakcijas referē uz iepriekšējām interakcijām un sabiedrībā plaši zināmām apgalvojumu un izteikumu sistēmām – interpretatīvo repertuāru, un tas ir novērojams arī padziļināto interviju un fokusa grupu diskusiju gadījumā.

Padziļināto interviju un fokusa grupu priekšrocība savukārt ir tā, ka intervētājs var tiešā formā uzdot jautājumu katram konkrētam respondentam, kas paver iespējas salīdzināt, kā dažādi respondenti izsakās konkrētajā jautājumā, kā arī intervētājs var virzīt sarunas gaitu noteiktā veidā.

8.5. Komunikācija internetā kā īpašs interakcijas veids un diskursa žanrs

Promocijas darbā tekstu analīzei ir izmantoti arī teksti, kas radušies tehnoloģiski mediētas rakstiskas interneta komunikācijas rezultātā. Atšķirībā no fokusa grupu diskusijām šie teksti nav radušies tiešā, nepastarpinātā interakcijā. Tie ir teksti, kas veidojušies interneta diskusijās portālā „Delfi”, gan latviešu, gan krievu versijās, cilvēkiem aktīvi reaģējot un rakstot komentārus „Delfu” ziņām.

Sociolingvisti, pētot interneta komunikācijā izmantotās valodas īpatnības, norāda, ka šajā komunikācijā lietotā valoda (rakstītie teksti) atšķiras gan no runātās valodas, gan rakstītās valodas klasiskā izpratnē (Baron 2010; Collot & Belmore 1996; Danet & Herring 2007; Herring 1996, 2010). Jau 1990-tajos gados sociolingvisti šādus tekstus raksturo kā īpašu diskursa žanru un apzīmē kā „interaktīvo rakstīto diskursu” (Herring 1996: 3) vai „elektronisko valodu” (Collot & Belmore 1996). Deivids Kristals (*David Crystal*) to nosauc par interneta runu jeb angļiski „Net-speak” (Crystal 2001).

Lai gan interneta diskusijās teksts tiek rakstīts, izmantojot datora vai citas datoram pietuvinātas tehnoloģijas klaviatūru, rakstītajā tekstā tiek reproducēta vai simulēta tiešajā komunikācijā runātā valoda. Sociolingvistu vidū tā ir jau divus gadu desmitus ilga diskusija, vai tehnoloģiski mediētā interneta komunikācija ir uzskatāma par runāšanu vai rakstīšanu? Daži autori to sauc par „runāšanu rakstot” (Collot & Belmore 1996: 14), citi savukārt uzsver, ka interneta diskusijas, čatošana, īsziņu apmaiņa nevar tikt pielīdzināta runāšanai, un par to liecina būtiskas atšķirības valodas lingvistiskajā lietojumā (Baron 2010: 1).

Autori, kas analizējuši angļu valodas lietojumu interneta diskusijās, norāda uz šādām runātai valodai raksturīgām pazīmēm: neformāls, ātrs, „tūlīt un tagad” valodas lietojums, kam raksturīga minimāla rediģēšana, salīdzinoši biežāks 1. un 2.personas vietniekvārdu un tagadnes darbības vārdu lietojums, tēmu maiņas ātrums un interaktīvais aspekts (Baron 2010; Herring 1996, 2010). Pazīmes, kas interneta runu tuvina rakstītajai valodai, ir plaša vārdu izvēle un sarežģīta sintakse (Baron 2010: 2-3).

Īpašās interneta runas pazīmes, kas nav raksturīgas ne klasiskam rakstītam, ne runātam tekstam, ir emociju grafisks attēlojums (piemēram, smaidiņi), kas tiek pievienots tekstam, saīsinājumu daudzums tekstā un noteikta ar tehnoloģiju lietošanu saistīta leksika (Herring 1996: 3).

No lingvistiskām īpatnībām pievēršoties sociālajām interneta komunikācijas īpatnībām, pirmkārt, jāatzīmē anonimitātes un bezpersoniskuma aspekts. Portāla „Delfu” komentāru un

līdzīgu portālu komentāru vai konferenču gadījumā tās ir publiskas diskusijas, kurās var piedalīties jebkurš, kuram ir interneta pieslēgums, un kurās neviens nezina konkrētā komentāra autora īsto vārdu, dzimumu, vecumu, nodarbošanos, kā arī tā brīža noskaņojumu un attieksmi pret diskusijas tematu. Anonimitātes un bezpersoniskuma veicinātais atklātums un sociālas kontroles neesamība vai minimālā ietekme nereti manifestējas kā atklāta naidīguma paušana (Herring 1996).

Sociālās kontroles vājums anonīmā interneta vidē atklājas ne tikai naida runās, bet arī pieklājības normu neievērošanā un rupjībā⁹ (Danet & Herring 2007). No promocijas darba autores viedokļa savukārt komentāru autoru atklātums ir nozīmīgs, lai atklātu dažādus slēptos diskursus.

Interneta diskusiju gadījumā svarīgi ir ņemt vērā arī komentāru kontekstu un komunikatīvi – performatīvo aspektu (Danet & Herring 2007). Visi komentāri tiek rakstīti kā reakcija uz kaut ko (uz konkrēto ziņu vai citu aktuālu ziņu, iepriekšējo komentāru). Komentāru autoriem ir noteikti priekšstati par to, kā viņu ziņa tiks uztverta un ko viņi ar šo ziņu grib panākt – paust savu pozīciju, kritizēt citu pozīciju, provocēt citus, radīt pozitīvu paštēlu, piedalīties anonīmas interneta kopienas dzīvē utt. Vienlaicīgi no pētnieka perspektīvas skatoties, komentāru autoru anonimitāte apgrūtina dažādu ar sociālo statusu saistītu kontekstu analīzes iespējas, jo nav iespējams analizēt izteikumus dažādās sociāli-demogrāfiskās grupās (dzimums, vecums, nodarbinātība, izglītība), līdz ar to analīzei ir jābūt vērstai uz pašu tekstu.

8.2. tabula. Fokusu grupu diskusiju un interneta diskusiju salīdzinājums

	Fokusa grupu diskusijas	Interneta diskusijas (portāla „Delfi” komentāri)
Pētnieka ietekme uz teksta veidošanos	Būtiska	Nav
Teksta pieejamība	Sarežģīta	Viegla
Diskusijas dalībnieku anonimitāte	Daļēja	Pilnīga
Tekstu autentiskuma kontroles iespējas	Ir	Nav
Pētnieka selektivitātes ietekme	Būtiska	Būtiska

Salīdzinot fokusa grupu diskusiju un interneta diskusiju priekšrocības un trūkumus (8.2.tabula), noteikti jāatzīmē, ka interneta diskusiju priekšrocība ir tas, ka šo interakcijas procesu laikā radušies teksti nav pētnieka ietekmēti. Publisku interneta diskusiju priekšrocības, salīdzinot

⁹ Tos komentārus, ko portāla „Delfi” administrācija rupjības dēļ izdzēsa no vienkāršajiem lietotājiem pieejamās Interneta vides, promocijas darba autore neanalizēja, jo cenzēto komentāru analīze nav promocijas darba mērķis.

ar fokusa grupu diskusijām, ir arī to pieejamība pētniekam – jebkurš pētnieks var izvēlēties kādu no publiskajām diskusijām savai analīzei, turpretī fokusu grupu organizēšana prasa laika un finanšu resursus. Interneta diskusiju dalībnieku anonimitātei savukārt ir gan pozitīvie, gan negatīvie aspekti. No vienas puses, anonimitāte veicina lielāku atklātību. No otras puses, anonimitāte ierobežo iespējas kontrolēt tekstu autentiskumu. Pētnieka rīcībā nav informācijas ne par komentāru autoriem (dzimums, vecums, nodarbinātība, izglītība utt.), ne arī par viņu attieksmi pret diskusiju un komentāra saturu. Ļoti iespējams, ka diskusijā viens un tas pats autors piedalās ar vairākiem „nikiem” jeb pseidonīmiem, un nevis pauž savu viedokli, bet gan mēģina izprovocēt citus un izdomā dažādas identitātes, lai pašam būtu jautrāk. Fokusa grupu diskusijās vienlaicīgi uzdoties par diviem dažādiem cilvēkiem nav iespējams, jo gan moderators, gan pārējie diskusijas dalībnieki zināmā mērā kontrolē situāciju. Fokusa grupu diskusijās arī ir zināmas tādas dalībniekus raksturojošas pazīmes kā vecums, dzimums un dzīvesvieta (atkarībā no diskusiju mērķiem bieži vien tiek noskaidrotas arī citas sociāli demogrāfiskās pazīmes, piemēram, dzimtā valoda, nodarbinātība un tml.). Tajā pašā laikā fokusa grupu diskusiju dalībniekiem tiek garantēta anonimitāte ārpus pašas diskusijas konteksta, jo diskusijas dalībnieku vārdi neparādās kopā ar viņu izteikumiem.

Pētnieka selektivitātes ietekme ir būtiska gan fokusa grupu diskusiju, gan interneta diskusiju analīzes gadījumā. Pētnieks ir tas, kurš izvēlas pētījuma tēmu, izstrādā fokusa grupu diskusiju vadlīnijas, vada diskusijas, kā arī izvēlas tos datus (teksta fragmentus), kas palīdz pamatot viņa idejas, hipotētiskos modeļus un teorijas. Ņemot vērā to, ka sociālajās zinātnēs principā nav iespējams izvairīties no pētnieka subjektīvas ietekmes uz pētījuma rezultātiem, īpaša uzmanība ir jāpievērš refleksīvai pieejai un dažādiem kontroles un validitācijas mehānismiem pētījuma procesā. Teksta analīzes gadījumā kontroles un alternatīvas interpretācijas iespējas nodrošina analizētā teksta pieejamība lasītājiem.

8.6. Refleksivitāte

Viena no sociālā konstrukcionisma atziņām ir, ka, veicot analīzi, pētnieks nevis demonstrē faktus vai objektīvu analīzes kopsavilkumu, bet gan apzināti konstruē savu interpretāciju, jo pētnieka valodas lietojums arī ir konstruējošs (Wetherell 2001a: 396), tātad, tas ir vēl viens no stāstiem, vēl viena realitātes interpretācija:

„[...] jebkuras zināšanas ir uzskatāmas par situatīvām, nosacītām un neobjektīvām. Patiesība nav sasniedzama, jo realitāte pati par sevi nav viena un statiska, tā neizbēgami tiek

ietekmēta un izmainīta ar jebkuru procesu, ar kuru pētnieks mēģina to pētīt un reprezentēt” (Taylor 2001a: 319).

Tādēļ sociālā konstrukcionisma paradigmā, tai skaitā, diskursīvās psiholoģijas pieejā, īpaša uzmanība tiek pievērsta refleksivitātei jeb tam, ka pētniekam ir jāreflektē par savu analīzi. Pētnieka analīze par citu cilvēku valodas lietošanu kā konstruēšanas procesu pati par sevi arī ir konstrukcija (Potter & Wetherell 1987: 182-184). Līdz ar to refleksivitāte ir līdzeklis, kā pētīt un ilustrēt retoriskās konstrukcijas, kas tiek izmantotas paša pētnieka tekstā par pētāmo problēmu. Tā paredz analizēt arī pētnieka un viņa informantu attiecības.

Tajā pašā laikā tas, ka pētnieka analīze ir vēl viena realitātes versija, nebūt nemazina tās nozīmi – ne akadēmisko vērtību, ne arī praktiskās pielietojamības iespēju, jo pētnieka analīze ir teorijā un noteiktās metodes balstītas jaunas zināšanas. Attiecībā uz akadēmisko standartu nodrošināšanu diskursu analīzē būtiski ir pētījuma validitātes jautājumi.

8.7. Validitātes jautājumi

Lai novērtētu pētījuma secinājumu pamatotību un atbilstību jeb diskursa analīzes pētījuma validitāti, Dž.Poters un M.Veterela piedāvā vairākas izvērtēšanas metodes. Tā ir teksta saskaņotības un dalībnieku orientācijas analīze, analītiskās pieejas izskaidrojošais potenciāls, kā arī analīzes procesa transparentums un detalizētības pakāpe, kas ļauj lasītājam izsekot pētnieka analīzei (Potter & Wetherell 1987: 169-172).

Pirmkārt, analītiskajiem apgalvojumiem ir jāspēj sniegt sava veida pamatojums par tekstā identificēto diskursu lietojuma savstarpējo **saskaņotību** – kā šie diskursi savā starpā rezonē, kādas funkcijas pilda diskursīvās struktūras. Šķietamie izņēmumi, pretrunas diskursu lietojumos, saskaņā Dž.Potera un M.Veterelas viedokli, ir īpaši informatīvi un tiem analīzē nepieciešams pievērst īpašu vērību. Tajos gadījumos, kad izņēmumiem var noteikt kādu noteiktu īpašību, kas padara tos par izņēmumiem, ir liela iespējamība, ka teorētiskais skaidrojums ir atbilstošs un pamatots.

Otrkārt, pētījuma rezultātu validitāti nodrošina tas, ka analīzē uzmanība tiek pievērsta sarunas **dalībnieku orientācijai** – tam, ko viņi uzskata par saskaņotu vai pretrunīgu, tam, kā viņi interpretē noteikto izteikumu – neitrāli vai kā apvainojumu utt.

Treškārt, viens no būtiskākajiem analīzes validitātes rādītājiem ir **analītiskās pieejas izskaidrojošais potenciāls** jeb tās pienesums problēmas izpētē – tātad, vai pētījums sniedz jaunas

zināšanas par konkrēto fenomenu, vai tas piedāvā jaunus skaidrojumus.

Ceturtkārt, pētniekam savā analizē ir jānodrošina iespēja lasītājam izsekot līdz analīzes procesam. To var nodrošināt tikai tajā gadījumā, kad pētījuma rezultātos ir iekļauts gan analizētais empīriskais teksta materiāls, gan izvērsta analīze un secinājumi. Tātad ziņojuma par pētījuma rezultātiem **detalizētība, analīzes caurspīdīgums un analīzes procesa dokumentēšana** arī veido vienu no validitātes aspektiem.

Lai nodrošinātu analīzes procesa caurspīdīgumu, turpinājumā ir sniegts promocijas darba pētījumā izmantoto analīzes tehniku apskats.

8.8. Analīzes tehnikas

Daudzi autori uzsver, ka diskursu analīze, atšķirībā no daudzām citām analīzes metodēm, nav saistīta ar stingras procedūras ievērošanu, kas tiek īstenota soli pa solim (Potter & Wetherell 1987; Meyer 2001). Dž.Poters un M.Veterela to salīdzina ar riteņbraukšanu, ko grūti precīzi aprakstīt, bet kuras būtība ir – daudzas, jo daudzas reizes rūpīgi lasīt analizējamo tekstu, meklēt tajā sakarības, pievērst uzmanību detaļām un reflektēt par to, ko no tām var secināt (Potter & Wetherell 1987: 168). Maikls Meijers (*Michael Meyer*) empīriskā pētījuma veikšanu aplūko kā apļveida procesu, kurā netiek stingri nodalīts analīzes process no empīrisko datu vākšanas procesa, jo šie procesi nereti notiek paralēli – nemitīgi tiek papildināta teorija, pilnveidota analīze un nepieciešamības gadījumā analīzei pievienoti jauni empīriskie materiāli (Meyer 2001: 18-19).

Diskursu analīze gan diskursīvās psiholoģijas interpretācijā, gan KDA interpretācijā nepieprasa sekošanu stingri noteiktām analīzes procedūrām, drīzāk uzsvars ir uz pētījuma atbilstību konkrētās pētnieciskās problēmas izpētei, kas var iekļaut dažādu analīzes tehniku izmantošanu, sākot no diskursu tēmu izpētes un beidzot ar lingvistisko teksta analīzi.

Promocijas darba autore, ietekmējoties no diskursīvās psiholoģijas un KDA pieejām (Edley 2001; Potter & Wetherell 1987; Reisigl & Wodak 2001; Wetherell 2003; Wodak et al. 1999; Wodak 2001a;), savā pētījumā izdala trīs analīzes dimensijas:

- 1) Interpretatīvo repertuāru identificēšana;
- 2) Diskursīvo stratēģiju analīze;
- 3) Lingvistisko elementu, kas izmantoti noteiktos interpretatīvajos repertuāros un diskursīvajās stratēģijās, analīze.

Šīs trīs analīzes dimensijas darbā veiktajā diskursu analīzē (10., 11. un 12.nodaļa) nav

stingri nodalītas, jo noteiktus interpretatīvos repertuārus var identificēt, analizējot dažādu diskursīvo stratēģiju un lingvistisko elementu atkārtošanos vai intertekstualitāti. Šī iemesla dēļ, identificējot un raksturojot noteikta interpretatīvā repertuāra lietojumu, autore arī raksturo ar to saistītās diskursīvās stratēģijas un lingvistiskās īpatnības.

Turpinājumā ir raksturotas tieši tās analīzes tehnikas, kas izmantotas promocijas darbā veiktajā diskursu analīzē.

8.8.1. Interpretatīvo repertuāru identificēšana

Diskursu analīzes procesā Dž.Poters un M.Veterela izdala divas fāzes: pirmā ir noteiktu modeļu meklēšana tekstā, skatoties uz teksta pretrunīgumu un savstarpējo saskaņotību. Otrā – valodā izmantoto modeļu funkcionalitātes un ietekmes skaidrojums: kāpēc par kaut ko tiek runāts noteiktā veidā? Kādas tam ir sekas? Noteiktu valodas lietošanas funkciju identificēšanai parasti tiek izvirzīti kādi hipotētiski pieņēmumi, kas tiek pamatoti vai noliegti, analizējot teksta lingvistiskās un retoriskās struktūras (Potter & Wetherell 1987).

Teksta saskaņotības un pretrunu analīze diskursu pētniekiem, kas izmanto diskursīvās psiholoģijas pieeju, ļauj saskatīt dažādu interpretatīvo repertuāru lietojumu, jo pretrunas, kā arī „krīzes punkti” interakcijā (pēkšņas pauzes, pēkšņas pārmaiņas lingvistisko līdzekļu izvēlē) norāda uz dažādo interpretatīvo repertuāru robežām. Pētnieki gan atzīst, ka noteikt interpretatīvā repertuāra robežas ir diezgan sarežģīti un to identificēšana ir saistīta ar ļoti subjektīvu teksta interpretāciju. Pamatmetode, kā tekstā atpazīt interpretatīvos repertuārus, ir ļoti uzmanīga, vairākkārtīga transkriptu lasīšana, identificējot dažādu diskursīvo stratēģiju un lingvistisko elementu atkārtošanos (Edley 2001: 198).

Papildinot Dž.Potera un M.Veterelas interpretāciju par interpretatīvo repertuāru identificēšanu, M.Biligs norāda uz „ideoloģiskajām dilemmām” jeb pretrunīgiem pieņēmumiem vai apgalvojumiem, ar kuriem jāsaskaras indivīdam un attiecībā uz kuriem indivīds izdara savas izvēles interakcijā (Billig 2002). Šādu ideoloģisko dilemmu identificēšana var palīdzēt noteikt, kādu interpretatīvo repertuāru runātājs konkrētajā brīdī aktualizē.

Balstoties uz pētnieciskā jautājuma formulējumu promocijas darbā, tematiski darba autore izdala šādas tēmas, kurām piešķir vērību interpretatīvo repertuāru identificēšanā:

- 1) Etnisko grupu robežu diskursīvā konstruēšana: līdzīgais un atšķirīgais;
- 2) Etniskās grupas kopīgās pagātnes konstruēšanas īpatnības;

- 3) Etniskās grupas tagadnes un nākotnes konstruēšanas īpatnības;
- 4) Dažādie Latvijas nācijas konstruēšanas veidi interakcijā.

8.8.2. *Diskursīvo stratēģiju izpēte*

Diskursīvās stratēģijas KDA izpratnē ir saistītas ar uz noteiktu mērķi orientētu diskursīvo prakšu apzinātu vai neapzinātu reproducēšanu, un noteiktu argumentēšanas shēmu un lingvistisko līdzekļu izmantošanu. Atsaucoties uz P.Burdjē izpratni par stratēģijām, R.Vodaka ar saviem kolēģiem diskursīvās stratēģijas aplūko nevis kā voluntāras, mērķtiecīgas, instrumentālas darbības noteiktu mērķu sasniegšanai, bet gan kā tādas diskursīvas prakses, kas var tikt īstenotas arī automātiski, subjektīvi neapzinoties to funkciju interakcijā (Wodak et al. 1999: 32).

Ietekmējoties no KDA diskursa-vēsturiskās pieejas nacionālisma un etnicitātes pētniecībā (Wodak 2001a: 72-73; Reisigl & Wodak 2001: xiii), arī darba autore etniskās un nacionālās identitātes manifestāciju analīzē galveno uzmanību pievērš šādiem izpētes jautājumiem un atbilstošajām diskursīvajām stratēģijām:

- 1) Kā noteiktas grupas/personas tiek nosauktas? (Referenciālās stratēģijas)
- 2) Kādas īpašības tiek noteiktām grupām piedēvētas? (Predikācijas stratēģijas)
- 3) Ar kādu argumentācijas stratēģiju palīdzību tiek attaisnota un leģitimēta citu grupu izstumšana un diskriminēšana vai savas grupas interešu aizstāvība? (Argumentācija stratēģijas)
- 4) No kādām pozīcijām, no kādas perspektīvas šie apzīmējumi un argumenti tiek pausti? (Perspektivēšanas stratēģijas)
- 5) Vai attieksmes tiek paustas atklāti un tieši? Vai tās tiek pastiprinātas vai mīkstinātas? (Intensificēšanas un mīkstināšanas stratēģijas)

Atbilstoši minētajiem pieciem pētnieciskajiem jautājumiem analīzē autore pievērš uzmanību pieciem diskursīvo stratēģiju tipiem, kas visi ir iesaistīti pozitīva paštēla un negatīva citu tēla veidošanā (skatīt 8.3. tabulā), un ir ļoti piemēroti etniskās un nacionālās identitātes pētniecībai.

Referenciālās un predikācijas stratēģijas nereti analīzē ir grūti nošķirt, tādēļ promocijas darba autore tās aplūko saistīti. Ja referenciālās stratēģijas attiecas uz veidu, kā tiek konstruēti sociālie aģenti (piemēram, iekšējā un ārējā grupa), tad predikācijas stratēģijas attiecas uz noteiktu īpašību, gan pozitīvu, gan negatīvu, piedēvēšanu. Dažkārt piederības kādai grupai uzsvēršana jau

pati par sevi ietver vērtējošu elementu.

Argumentācijas stratēģijas savukārt tiek izmantotas pozitīvu vai negatīvu attieksmju, kā arī diskriminācijas attaisnošanai un pamatošanai. Lingvisti, piemēram, R.Vodaka un M.Raizigls šeit analizē „topoi” (daudzskaitlī „topoi”, vienskaitlī – „topos”, izcelsme – grieķu valoda) jeb retoriskās tēmas, kas konvencionāli tiek aktualizētas saistībā ar noteiktu argumentācijas stratēģiju un ikdienas apziņā figurē kā sava veida premisas – neapstrīdami apgalvojumi. Šīs retoriskās tēmas ir argumentācijas stratēģijas sastāvdaļas, kas sasaista argumentāciju ar noteiktiem secinājumiem (Reisigl & Wodak 2001: 74-80).

Piemēram, saistībā ar attieksmes paušanu pret imigrantiem tipiskās retoriskās tēmas (topoi) ir lietderība, briesmas un draudi, humānisms, taisnīgums, atbildība, ļaunprātīga izmantošana, finanses, imigrācijas apjoms utt. Ilustrējot vienu no retoriskajām tēmām, piemēram, lietderības aspektu, to var pārfrāzēt šādi: ja viesstrādnieki ir valsts ekonomikai nepieciešami un lietderīgi, tad tie ir jāaicina (Wodak 2001a: 74).

8.3. tabula. KDA diskursa-vēsturiskās pieejas piedāvātās diskursīvās stratēģijas, to mērķi un līdzekļi pozitīva paštēla un negatīva citu tēla veidošanā

Stratēģija	Mērķis	Līdzekļi
Referenciālā	Iekšējās un ārējās grupas konstruēšana	- piederības kategorizēšana - biologizētas, naturalizētas un depersonalizētas metaforas un metonīmijas - vispārinājuma attiecināšana uz atsevišķo vai atsevišķā attiecināšana uz vispārīgo
Predikācijas	Sociālo aģentu birkošana, pozitīvi vai negatīvi, noraidoši vai atbalstoši	- stereotipiska un novērtējoša pozitīvu vai negatīvu īpašību piedēvēšana - tieši vai netieši pausta īpašību piedēvēšana
Argumentācijas	Pozitīvu vai negatīvu attieksmju attaisnošana un pamatošana	Izteikumi, kas tiek lietoti, lai pamatotu politisko iekļaušanu vai izstumšanu, diskrimināciju vai vēlamo attieksmi
Perspektivēšanas	Iesaistes pakāpes, runātāja pozīcijas paušana	Notikuma apraksts, stāsts par to, citēšana
Intensificēšanas, mīkstināšanas	Izteikumu modificēšana	Izpausmes ietekmes intensificēšana vai mīkstināšana

Avots: Wodak 2001a: 73.

Perspektivēšanas stratēģiju analīze savukārt parāda runātāja iesaistes pakāpi, kas var tikt pausta gan tieši, gan atsaucoties uz citiem (tieša vai netieša citēšana, netiešā runa). Atsauksmās

uz citiem nereti liecina par runātāja zināmu distanci, vēlmi būt pasīvam attieksmes paudējam, kas atsaucas uz autoritāti.

Savukārt izteikumu modificēšana, piemēram, mīkstināšana – izpaužas kā minstināšanās, sevis labošana, atkārtošanās, kā arī izteikumos: „Es neesmu eksperts, bet...”, „Man ir tikai dažas piebildes...” , „Šķiet, ka tas ir diezgan skaidrs” , „Es vēlētos teikt, ka...” , „Šķiet, ka...” utt., un tādējādi tiek mazināts sekojošā apgalvojuma kategoriskums.

„Mēs” un „viņi” diskursīvā konstruēšana ir identitātes diskursīvās konstruēšanas pamatā, tādēļ arī citi autori lielu uzmanību velta dažādām pozitīvā paštēla un negatīvā citu tēla konstruēšanas stratēģijām. To izpētē T. van Deiks ir attīstījis dažādu semantisko noliegumu analīzi, kuros cilvēks mēģina noliegt savu negatīvo attieksmi, cenšas būt tolerants vai politikorekts, taču aiz pretnostatījuma saikļa „bet” pauž negatīvas lietas par citiem. Dažādos noliegumus T. van Deiks aplūko kā vairāk vai mazāk slēpta rasisma izpausmes, un ir izveidojis šo noliegumu tipoloģiju, kas arī var būt noderīga diskursa analīzes procesā:

- 1) Šķietamais noliegums („apparent denial”). Piemērs: „Man nav nekas pret X, bet...”.
- 2) Šķietamais pieļāvums („apparent concession”): „Viņi var būt ļoti gudri, bet...”;
- 3) Šķietamā empātija („apparent empathy”): „Varbūt viņiem bija problēmas, bet...”;
- 4) Šķietamā atvainošana („apparent apology”): „Atvainojiet mani, bet ...”;
- 5) Šķietamās pūles („apparent effort”): „Mēs darām visu, ko varam, bet...”;
- 6) Pārņemšana („transfer”): „Man nav problēmas ar viņiem, bet mani klienti...”
- 7) Apgriezta pieeja, upuru vainošana („reversal, blaming the victim”): „Nevis mēs viņus diskriminējam, bet viņi mūs!” (van Dijk 2000b, c).

Attiecībā uz diskursīvo stratēģiju analīzi autore vēlas uzsvērt, ka to lietojuma ilustrācija nav pašmērķis, tādēļ diskursīvo stratēģiju analīze nav īpaši izcelta. Diskursīvo stratēģiju lietojums ir analizēts dažādu interpretatīvo repertuāru izpētes kontekstā, īpašu uzmanību pievēršot dažādām referenciālajām un predikācijas, kā arī argumentācijas stratēģijām. Līdzīgi arī nākošajā apakšnodaļā raksturoto dažādo lingvistisko līdzekļu lietojuma analīze nav pētījuma pašmērķis, bet izmantota, lai identificētu un raksturotu dažādos interpretatīvos repertuārus.

8.8.3. *Lingvistisko elementu analīze*

No plašā teksta lingvistisko elementu klāsta autore uzmanību ir pievērsusi diviem jautājumiem: vietniekvārdu lietojumam un vārdu izvēlei, kas saistīta ar dažādu tropu lietojumu. Izvēle ir saistīta ar pētījuma mērķi analizēt etniskās un nacionālās identitātes diskursīvās manifestācijas interakcijā, un tieši šo lingvistisko elementu analīze atklāj etniskās un nacionālās identitātes konstruēšanas īpatnības.

Vietniekvārdu, īpaši „mēs” un „viņi” lietojums, tiek izmantots identitāšu konstruēšanā, ar to palīdzību tiek veidotas grupu robežas (van Dijk et al. 1997), tādēļ šo vietniekvārdu lietojuma analīze palīdz autorei identificēt dažādu interpretatīvo repertuāru lietošanu. Pārmaiņas vietniekvārdu izmantošanā, piemēram, pāreja no „es” uz „mēs” var liecināt par pāreju no vienas subjekta pozīcijas uz citu, un tā var būt liecība par cita diskursa/ interpretatīvā repertuāra izmantošanu valodā (Jorgensen & Phillips 2002: 125).

Vārdu izvēle interakcijā var būt gan formāla, gan neformāla, gan neitrāla, gan emocionāla, tā var ietvert gan tiešu attieksmi, gan attieksmes mīkstināšanu (Kalmus 2003: 675). Empīriskajā analīzē autore īpašu uzmanību pievērš vārdu izvēlei, kas saistīta ar referenciālajām un predikācijas stratēģijām, un kuru funkcija interakcijā ir iekšējās un ārējās grupas konstruēšana.

No daudzveidīgo tropu klāsta visbiežāk lietotie tropi grupu apzīmēšanā ir metaforas, sinekdohas un metonīmijas. Saskaņā ar KDA diskursa-vēsturiskās pieejas pārstāvju pētījumiem to izplatītākais diskursīvais efekts ir de-individualizēšana, anonimizēšana un vispārināšana:

„Lingvistiski konstruējot iedomātās kopienas (skatīt Anderson 1988 [1983]) un tādas kolektīvos subjektus kā „rases”, „nācijas” un „etniskās grupas”, sinekdohas, metonīmijas un metaforas tiek lietotas atšķirības nonivilējoša līdzīguma un homogenitātes radīšanai, kas ir pamats tam, ka cilvēki tiek uztverti nevis kā indivīdi, bet gan vienādojoši un nediferencēti.” (Reisigl & Wodak 2001: 56).

Sinekdohas attiecas uz gadījumiem, kad viens vārds tiek aizstāts ar citu, kas ir semantiski plašāks vai semantiski šaurāks. Atsevišķā attiecināšana uz visu kopumu, vispārināšanas piemērs ir rasistiskā apzīmējuma „šķībacainie”, kas raksturo acu formu, attiecināšana uz ķīniešiem vai apzīmējuma „garmatainie” attiecināšana uz hipijiem. Cits bieži izplatīts piemērs, kas arī saistīts ar atsevišķā attiecināšanu uz visu kopumu, ir atsevišķa gadījuma stereotipiska vispārināšana uz lielāku kopumu, piemēram, visiem latviešiem vai visiem krieviem, vai visiem imigrantiem. Lielākā daļa sinekdohas latviski, līdzīgi kā citās valodās, piemēram, vāciski (Reisigl & Wodak 2001: 57), tiek lietotas vīriešu dzimtē.

Metonīmijas ir saistītas ar vārdu aizvietošanu no kāda semantiski tuva lauka, un vārda aizvietošana ir saistīta ar noteiktām asociācijām. Metonīmijas piemērs ir vārda „Kremlis” lietojums, asociējot to ar Krievijas valdību.

Metaforu gadījumā tiek izmantota kāda līdzība starp fenomeniem, kas semantiski attiecas uz dažādām sfērām. Piemēram, imigrācijas pieaugums tiek apzīmēts ar plūdiem, vai valsts, kurā ir stingra imigrācijas politika, tiek raksturota kā „ar slēgtām durvīm”, asociējot to ar māju. Viens no metaforu paveidiem ir personifikācija, kas abstraktām „iedomātajām kopienām”, piemēram, nācijai, piedēvē cilvēku īpašības (Wodak et al. 1999: 43).

Vietniekvārdu lietojums un vārdu izvēle autores veiktajā diskursu analīzē nav skatīta atsevišķā nodaļā vai apakšnodaļā, bet ir cieši saistīta ar interpretatīvo repertuāru, kas konstruē noteiktas subjekta pozīcijas, identificēšanu un raksturošanu.

8.9. Etniskās un nacionālās identitātes diskursīvo manifestāciju analīzes uzdevumi

Izvēlētā teorētiskā pozīcija, kas formulēta 7.nodaļā, nosaka autores pieeju nacionālās un etniskās identitātes diskursīvo manifestāciju empīriskajā izpētē. Saskaņā ar to valodas lietojums ir noteiktas subjektu pozīcijas konstruējošs, savukārt identitāte ir uzskatāma par situatīvu identificēšanos ar noteiktām subjekta pozīcijām. Tādēļ nacionālās un etniskās identitātes manifestācijas turpmākajās nodaļās tiek pētītas, analizējot dažādus interpretatīvos repertuārus, ko valodas lietotāji izmanto, un raksturojot, kādas subjektu pozīcijas noteiktie interpretatīvie repertuāri piedāvā. Autores noteiktie uzdevumi identitātes diskursīvo manifestāciju analīzē ir:

- 1) Analizēt nacionālo un etnisko identitāšu diskursīvo manifestāciju daudzveidību, ko piedāvā valodas lietotāju izmantotie interpretatīvie repertuāri (to daudzveidība), runājot par etniskajam attiecībām Latvijā;
- 2) Analizēt interpretatīvo repertuāru noteiktās kategorizēšanas sistēmas jeb to ietvaros paredzētās subjektu pozīcijas;
- 3) Analizēt izmantoto interpretatīvo repertuāru funkcijas konkrētajā interakcijā;
- 4) Raksturot diskursīvo stratēģiju un lingvistisko elementu – vietniekvārdu un tropu – lietojumu aktualizētajos interpretatīvajos repertuāros, runājot par etniskajam attiecībām Latvijā;
- 5) Izvērtēt interakcijās aktualizēto interpretatīvo repertuāru saistību ar ideoloģiskām konstrukcijām, kas vērstas uz kādas konkrētas grupas interešu aizsardzību un deleģitīmē citus alternatīvos interpretatīvos repertuārus;

- 6) Pētīt rīcībspējas aspektu interakcijā, identificējot rīcībspējas izpausmes vai to neesamību interpretatīvo repertuāru lietošanā;
- 7) Analizēt interakcijas konteksta faktoru ietekmi uz interpretatīvo repertuāru un ar to saistīto kategorizēšanas sistēmu aktualizāciju. Salīdzināt dažādu žanru (fokusa grupu un interneta diskusijas) ietekmi uz aktuālo valodas lietojumu, tai skaitā, nacionālās un etniskās identitātes diskursīvajām manifestācijām, jautājumos par etniskajām attiecībām.

Izvirzītie uzdevumi tiek īstenoti 10. un 11.nodaļā veiktajā diskursu analīzē un diskusijā par pētījuma rezultātiem (12.nodaļa). Nākošajā nodaļā savukārt ir raksturots Latvijas konteksts, kas ir būtisks nacionālās un etniskās identitātes manifestāciju izpratnei un interpretācijai. Latvijas konteksta raksturošanā autore balstās uz pētījumiem, kas veikti par etnisko un nacionālo identitāti un ar to saistītiem jautājumiem Latvijā laika posmā no 1990.gada līdz 2011.gadam. Iepriekš veikto pētījumu apskats sniedz gan Latvijas situācijas raksturojumu, gan arī atklāj promocijas darba savdabību citu pētījumu kontekstā.

9. PĒTĪJUMI PAR LATVIEŠU UN KRIEVU ETNISKO UN NACIONĀLO IDENTITĀTI (1990.-2011.GADS): LATVIJAS KONTEKSTA RAKSTUROJUMS PĒTNIECISKAJĀ DISKURSĀ

„Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika”.
Latvijas Republikas Satversmes 1.pants.

„Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai”.
Latvijas Republikas Satversmes 2.pants.

„Personām, kuras pieder pie mazākumtautībām, ir tiesības saglabāt un attīstīt savu valodu, etnisko un kultūras savdabību”.
Latvijas Republikas Satversmes 114.pants.

Pētījumi par nacionālo un etnisko identitāti Latvijā ir analizēti, ņemot vērā vairākus aspektus. Pirmkārt, tie sniedz ieskatu pētnieku veidotajā Latvijas un zināmā mērā arī Igaunijas situācijas raksturojumā. Otrkārt, pētnieciskais diskurss nepastāv atrauti no ikdienas komunikācijas, un daudzas pētnieku atklātās vai izstrādātās kategorijas ir sastopamas arī publiskajā telpā, līdz ar to iepriekš veikto pētījumu apskats sniedz priekšstatu par Latvijas iedzīvotāju rīcībā esošo interpretatīvo repertuāru daudzveidību. Treškārt, iepriekš veikto pētījumu apskats palīdz konceptualizēt promocijas darba savdabību un atšķirīgo pieeju identitātes fenomena izpētē.

Līdz ar to šajā nodaļā ir sniegts vienlaicīgi pētījumu par latviešu un krievu etnisko un nacionālo identitāti apskats, pievēršot uzmanību galvenajām konceptuālajām atziņām un skaidrojumu modeļiem, kā arī – ar pētījumos atklāto atziņu palīdzību tiek sniegts Latvijas situācijas konteksta raksturojums, kas ir būtisks, lai varētu izprast sarežģītos identitātes konstruēšanas procesus nākošajās nodaļās veiktajā diskursa analizē.

E.Kļaves un B.Zepas pētījumu par etnisko integrāciju pārskatā ir norādīts, ka laikā no 1998. līdz 2008. gadam kopumā Latvijā īstenoti vairāk nekā 50 pētniecisku projektu etniskās integrācijas jomā (Kļave & Zepa 2010). Lielākā daļa no šiem pētījumiem vairāk vai mazāk pieskaras arī etniskās un nacionālās identitātes jautājumiem. Salīdzinoši lielais pētījumu skaits nosaka promocijas darba autores pozīciju iepriekš veikto pētījumu apskatā selektīvi iekļaut tikai tos pētījumus, kas saskaņā ar autores viedokli ir bijuši būtiski un ietekmīgi konceptuālas izpratnes par identitātes procesiem attīstīšanā Latvijas sociālo zinātņu pārstāvju akadēmiskajā vidē. Ne vienmēr tie ir bijuši tikai Latvijas pētnieku pētījumi, tādēļ šajā nodaļā ir iekļautas arī atsevišķas citu valstu pētnieku atziņas (piemēram, Kalmus 2003; Laitin 1998; Ruutsoo 2002; Schöpflin 2000; Vetik 2002; Vihalemm 2002, 2005 u.c.).

Ieskats atsevišķos ārpus Latvijas publicētos pētījumos un būtiskākajos Latvijas pētnieku pētījumos nepretendē uz vispārēju apskatu un ir selektīvs, jo pakārtots diviem mērķiem – sniegt īsu pārskatu par pētniecisko diskursu etniskās un nacionālās identitātes izpētē, kā arī sniegt koncentrētu Latvijas konteksta raksturojumu. Plašāki apskati par Latvijā veiktajiem pētījumiem etnisko attiecību jomā ir pieejami citos darbos (labu ieskatu sniedz, piemēram, E.Kļaves un B.Zepas raksts „Etniskā integrācija Latvijā – pētnieciskais diskurss” (Kļave & Zepa 2010); E.Kļaves promocijas darba nodaļa „Latvijas sabiedrības etniskās dimensijas un etnopolitikas pētījumu apskats” (Kļave 2010: 48-69); A.Tabuna nodaļa pārskatā „Cik integrēta ir Latvijas sabiedrība?” (Tabuns 2010a: 253-278).

Teorētiskās diskusijas par nacionālo un etnisko identitāti un ar tiem saistītajiem jēdzieniem Latvijā atsākās 90-to gadu sākumā. Kā diskusiju formāts 90-tajos gados Latvijā dominēja zinātniskas konferences un konferenču materiālu publikācijas (dažas no ietekmīgākajām konferencēm: Demokratizācija un nacionālās tiesības. Rīga. 1990.; Demokrātija un etnopolitika. Rīga 1992.; Demokrātija un etnopolitika – Rīga 94. Rīga 1994.; Politiskās nācības veidošanās process Baltijas valstīs. Rīga. 1996.; Valsts etnopolitika virzībā uz pilsonisku sabiedrību. Rīga. 1998). Situācijā, kad finansējums sociālajām zinātnēm bija ļoti ierobežots (Tabuns 2010b: 118), tas bija veids, kā aizsākt diskusijas par šiem teorētiski tik nozīmīgajiem jautājumiem.

Pārskatot uz konferenču materiāliem balstītās publikācijas pēc vairāk kā 10 gadiem (Apine, Vēbers 1992; Apine 1992; Vēbers (red.) 1998, 2000, Vēbers, Kārklīņa (red.) 1995 u.c.), redzams, ka šajās konferencēs aizsākās diskusijas par vairākām tēmām, kas vēlākos gados gan teorētiskos, gan empīriskos pētījumos tika turpinātas un attīstītas. Būtiskākās no aptvertajām tēmām autores šī brīža redzējumā ir:

- 1) Pilsoniskās/ valstiskās apziņas veidošanās Latvijā un politiskās nācības ideja;
- 2) diskusija par dažādiem nacionālisma veidiem (etniskais un pilsoniskais nacionālisms);
- 3) etnisko minoritāšu un majoritātes attiecības Latvijā;
- 4) etniskās pašapziņas un etniskās identitātes jautājumi.

Šīs tēmas veido turpmāko Latvijas konteksta pētījumos par latviešu un krievu etnisko un nacionālo identitāti izklāstu.

9.1. Pilsoniskās apziņas veidošanās Latvijā un politiskās nācijas ideja

Paralēli Pilsonības likuma sagatavošanai Saeimā pētnieku vidū 90-tajos gados galvenās diskusijas un pētījumi tika veikti par pilsoniskās vai valstiskās apziņas veidošanos Latvijā (Apine 1998, Dribins 1998, Kārkliņa 1998, Ostrovska 1998, Pabriks 1998; Vēbers, Kārkliņa (red.) 1995, Vēbers 1998; Zepa 1998a, 1998b u.c.)

Nils Muižnieks jēdzienu „valstiskā apziņa” definē kā „tautas līdzdalību sabiedriski politiskajā dzīvē, tiešo vai netiešo atbalstu demokrātiskas valsts pastāvēšanai, tautas pašorganizēšanos un kontroli pār valsts pārvaldi un demokrātisku vērtību, iemaņu un zināšanu izplatību tautā” (Muižnieks 1998: 36).

Vairāki pētnieki valstiskās apziņas veidošanos Latvijā saista ar politiskās nācijas ideju (Dribins 1998; Vēbers 1998 u.c.), kas ir vērsta uz visu pilsoņu, neatkarīgi no etniskās piederības, tiesību aizsardzību un vienotību, uzsverot gan tiesību vienlīdzības principu, gan arī pilsoņu atbildības un pilsoniskās līdzdalības aspektus. Jēdziens „politiskā nācija” daudzos darbos tiek lietots kā sinonīms jēdzienam „valstsnācija”, lai gan tiek diskutētas arī nelielās nianse jēdzienu izpratnē (Dribins 1998; Vēbers 1998, 2000).

Pētnieku idejas un diskusijas par pilsoniskās apziņas un politiskās nācijas veidošanos Latvijā kļuva par pamatu Valsts programmas „Sabiedrības integrācija Latvijā” koncepcijas izstrādei Elmāra Vēbera vadībā, taču tās neguva lielu atbalstu politiķu un plašas sabiedrības vidū. Vērtējot sabiedrības integrācijas procesus, E.Vēbers norāda, ka Sabiedrības integrācijas programmas „īstenošana tā arī netika uzsākta, jo tās nostādņēm atbilstošs īstenošanas mehānisms netika (un vēl joprojām nav) izveidots” (Vēbers 2007: 127). Izveidoto institūciju – Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāta un Sabiedrības integrācijas fonda darbs nebija vērsts uz Sabiedrības integrācijas programmas mērķtiecīgu un saskaņotu īstenošanu, bet nodrošināja atsevišķas darbības integrācijas jomā, piemēram, atbalsta koordinēšanu mazākumtautību organizācijām un dažādu, nelielu, nevalstisko organizāciju iniciatīvās balstītu projektu īstenošanu (ibid: 124-125). E.Vēbera vērtējumā organizēta pretestība saliedētas un vienotas sabiedrības tapšanai izpaudās kā radikālais nacionālisms, ko manifestēja gan ekstrēmistu grupas, gan politiķi, kas paziņoja, ka integrācija ir nevēlama un neiespējama (ibid: 128).

Attiecībā uz politiskās nācijas ideju desmit gadus vēlāk viens no diskusijas par politiskās nācijas veidošanas nepieciešamību iniciatoriem E.Vēbers atzīst, ka ārpus zinātnieku aprindām „latviešu publika nebija gatava šai idejai un uztvēra to negatīvi un sakāpināti neadekvāti”, tādēļ plaša publiska politiskās nācijas idejas apspriešana tika pārtraukta (ibid: 119).

Jāatzīst, ka situācijā, kad latvieši kā sabiedrības vairākums jutās apdraudēti (Zepa et al. 2005, 2006) un izjuta nepieciešamību pēc latviešu valodas, kultūras un izglītības sistēmas nostiprināšanas, liela daļa latviešu nebija gatavi pieņemt idejas, kas latviešiem kā majoritātei liek uzņemties atbildību un rūpes par etniskajām minoritātēm, to vidū krieviem, kas nereti tika asociēti ar Padomju režīmu un draudu latviešu pastāvēšanai.

Līdzīgas problēmas raksturīgas ne tikai Latvijai, piemēram, Igaunijas pētnieks Reins Ruutsoo (*Rein Ruutsoo*), analizējot dažādos viedokļus par to, kādiem būtu jābūt Igaunijas nācijas veidošanās principiem, norāda uz diskursīvo konfliktu, kas raksturo šīs diskusijas. Igaunijas (arī Latvijas) nacionālās valsts atjaunošanas projekts bija pretrunā ar daudzu Rietumu pētnieku priekšstatiem par liberālas, demokrātiskas valsts izveidi. Saskaņā ar R. Ruutsoo viedokli šis diskursīvais konflikts daļēji bija ļoti sarežģītās postkoloniālās pārejas situācijas Igaunijā dēļ, ko Rietumu pētnieki līdz galam neizprata (Ruutsoo 2002: 53). No vienas puses, pētniekiem (gan Rietumu, gan Igaunijas) bija salīdzinoši vienkārši piedāvāt teorētiskus normatīvus liberālas multinacionālās sabiedrības projektus, bet reālajā dzīvē politiski tādas reformas nebija iespējams īstenot, jo sabiedrības vairākums tās nepieņēma. R. Ruutsoo uzskata, ka gan konceptuāli, gan praktiski Igaunijā nebija citas alternatīvas, kā veidot nacionālu valsti (ibid: 54), kuras mērķis ir nodrošināt igauņu valodas un kultūras pastāvēšanu, minoritātēm garantējot kultūras autonomiju (ibid: 46).

Līdzīgi kā Igaunijā arī Latvijā nacionālās valsts atjaunošanas process, kura pamatā ir demokrātijas principi, bet vienlaicīgi tiek nodrošināta īpaša aizsardzība un atbalsts titulnācijai, Latvijas krievu vidū tika uztverts neviennozīmīgi. Daļa krievu un krieviski runājošo iedzīvotāju pieņemtus likumus (LPSR AP lēmums par latviešu valodas statusu 1988; Pilsonības likums, 1994; Izglītības likums, 1998; Valsts valodas likums 1999) uztvēra kā pret sevi vērstus un diskriminējošus.

Latvija līdzās citām valstīm – Igaunijai, Slovākijai, Gruzijai, Maķedonijai – vairāku Rietumu pētnieku darbos tika apzīmēta kā „etniskā demokrātija” (Ruutsoo 2002: 47). Etniskās demokrātijas pazīmes Latvijā analizē arī Latvijas pētnieki. Saskaņā ar Ilgas Apines viedokli Latvijā novērojamas etniskās demokrātijas pazīmes ir:

- 1) Valstiskums tiek īstenots tautas, pilsoņu kopuma, nevis etniskās nācijas vārdā;
- 2) Funkcionē demokrātisks režīms, tiesiskuma principi;
- 3) Ir iedzīvināti likumi un konstitucionālās normas, kas garantē kultūras dzīves daudzveidīgumu un minoritāšu etniskās un kultūras identitātes saglabāšanu, un netiek īstenota asimilējoša politika;

- 4) Tomēr politiskajā dzīvē dominē titulnācija, bet citas etniskās grupas ir politikas subjekti (Apine 2007a: 29).

Tātad etnisko demokrātiju raksturo tas, ka reāli funkcionējošas parlamentārās demokrātijas apstākļos valsts likumos titulnācijas valodas un kultūras saglabāšanas intereses tiek stādītas augstāk un lēmumu pieņemšanā netiek nodrošināta minoritāšu pārstāvniecība. Analizējot integrācijas procesus Latvijā, I.Apine atzīmē, ka šāda „etniskā dominēšana politikā liecina par demokrātijas deficītu” (ibid: 31).

Salīdzinot Raivo Vetika (*Raivo Vetik*) secinājumus par Igaunijas attīstību ar I.Apines secinājumiem, interesanti atzīmēt, ka R.Vetiks Igauniju 2002.gadā raksturo nevis kā etnisko demokrātiju, bet gan kā multikulturālu demokrātiju (Vetik 2002: 61-62). Tiesa, tā ir drīzāk jāvērtē kā iecere Igaunijas sabiedrības integrācijai, kas prezentēta Igaunijas valdības 2000.gada programmā. Salīdzinot četrus demokrātijas tipus – liberālo demokrātiju, multikulturālo demokrātiju, konsociālo (angliski „consociational”) demokrātiju un etnisko demokrātiju, R.Vetiks norāda, ka multikulturālā demokrācija atšķiras no liberālās ar to, ka tā atzīst etnisko heterogenitāti un grupu tiesības. Viena grupa ir titulārā, un titulārās grupas valoda ir kopējā komunikatīvā lauka pamatā, bet visos citos aspektos multikulturālā demokrācija neatšķiras no liberālās. Atšķirībā no konsociālās demokrātijas, etniskā heterogenitāte ir atzīta tikai kultūras autonomijas ziņā, bet ne politiski. Savukārt atšķirībā no etniskās demokrātijas multikulturālā demokrācija neparedz vienas etniskās grupas dominēšanu un neapgalvo, ka valsts pieder tai (ibid: 61-62). Jāatzīmē, ka promocijas autores vērtējumā R.Vetika iezīmētā robežšķirtne starp multikulturālu un etnisku demokrātiju tomēr ir diezgan izplūdusi un vairāk izskatās kā starptautiski akceptēta vēlamība.

Paralēli teorētiskām un konceptuālām diskusijām par pilsonisko apziņu, sabiedrības integrācijas procesiem un demokrātijas modeļiem, 90-to gadu beigās Latvijā strauji attīstījās empīrisko pētījumu metodoloģija šajā jomā. Būtisks pētījums, kas veido teorētisko atziņu empīrisko bāzi, ir B.Zepas vadītais pētījums „Ceļā uz pilsonisku sabiedrību”, kas tika īstenots 1997.gada beigās un 1998.gada sākumā. Pētījuma kvantitatīvās aptaujas dati par plašu tematisko lauku, kas saistīts ar nacionālo un etnisko identitāti, naturalizāciju, sociālo integrāciju, politisko līdzdalību un citām tēmām, aptver gan pilsoņu, gan nepilsoņu kopumu, nodrošinot salīdzināšanas iespējas. Pētījuma dati tika analizēti un izmantoti daudzās publikācijās (Tabuns (red.) 2001; Vēbers (red.) 2000; Zepa (red.) 1999 u.c.) un valsts institūciju, piemēram, Naturalizācijas pārvaldes darbā, kā arī veidoja metodoloģisko bāzi turpmākajiem pētījumiem šajā jomā.

Jaunākie pētījumi, kuros tiek izvērtēti sabiedrības integrācijas procesi, tai skaitā

pilsoniskās apziņas veidošanās, parāda, ka „mēģinājumi izveidot pilsonisku/politisku nāciju nav bijuši veiksmīgi – etniskajām grupām joprojām ir ļoti atšķirīgi priekšstati, kādā zemē tās vēlētos dzīvot un viņu ģeopolitiskās identitātes un vēstures uztvere ir radikāli atšķirīga, ko veicina etniski segregēta partiju sistēma”. (Tabuns 2010a: 278).

Jautājumi par pilsoniskās apziņas veidošanos Latvijā, politiskās nācijas ideja ir cieši saistīti ar atšķirīgiem nacionālisma modeļiem, kurus apspriež gan Rietumu, gan Latvijas pētnieki un kas raksturoti nākošajā nodaļā.

9.2. Etniskais un pilsoniskais nacionālisms

Rietumeiropas sociālo zinātņu priekšstatos un diskusijās par nacionālismu lielu lomu ieņem divu nacionālisma paveidu jeb ideāltipu – etniskā un pilsoniskā nacionālisma pretnostatīšana un salīdzināšana. Ideāltipu apzīmēšanā un interpretācijā pastāv dažādas variācijas (9.1. tabula). Autore šajā apakšnodaļā galveno uzmanību pievērš tam, kā dažādu nacionālismu veidu pretnostatījums parādās Latvijas pētnieciskajā vidē.

9.1. tabula. Nacionālisma paveidu duālistiskās izpratnes veidi

Rietumu	Austrumu
Politiskais	Kultūrā balstītais
Valstsnācija	Kultūrānācija
Pilsoniskais	Etniskais
Liberālais	Neliberālais
Individuālistiskais	Kolektīvistiskais
Voluntārais	Organiskais
Racionālais	Mistiskais/ emocionālais
Patriotisms	(Šovinistiskais) Nacionālisms
Konstitucionālais	Autoritārais
Vēsturiskās nācijas	Ne-vēsturiskās nācijas
Apspiesto nacionālisms	Apspiedēju nacionālisms
Sievietes emancipējošais nacionālisms	Patriarhālais nacionālisms

Avots: Spencer & Wollman 2002: 96-97.

Latvijā šo diskusiju 90-tajos gados attīstīja Egils Levits ar savu rakstu par valstsnāciju un kultūrānāciju (Levits 1998), un R.Brubeikera darba (Brubaker 1992) un citu Rietumu teorētiķu

ietekmē tā tika turpināta arī citos pētījumos (Tabuns (red.) 2001; Zepa et al. 2006).

Valstiski orientētā nācija jeb valstsnācija parasti tiek asociēta ar Francijas modeli, savukārt etniski orientētā nācija jeb kultūrnācija tiek asociēta ar Vācijas modeli, kuram tuvāka ir arī latviešu vidū dominējošā izpratne par nāciju (Levits 1998: 65).

Promocijas darba autore jautājumā par etnisko un pilsonisko nacionālismu kritiski vērtē šos ideāltipus pavadošos vērtību spriedumus, jo nereti pilsoniskais nacionālisms tiek pasniegts kā kaut kas pozitīvs un Rietumeiropai raksturīgs, bet etniskais nacionālisms – kā kaut kas negatīvs un Austrumeiropai raksturīgs (izvērstu šādas pieejas kritiku skatīt Spencer & Wollman 2002). Autore pievienojas uzskatam, ka dalījums labajā Rietumeiropas un sliktajā Austrumeiropas nacionālismā ir ļoti vienkāršota pieeja, jo nacionālisma fenomens ir ļoti komplicēts un vēsturiski specifisks fenomens. Lai gan ideāltipi kā modeļi palīdz izprast dažādās pieejas, tomēr jāatceras, ka ideāltipi reālajā dzīvē nepastāv. Realitātē nacionālisms katrā valstī ir specifisks un vēsturiskā konteksta noteikts. Piemēram, Francijas pilsoniskā nacionālisma izveidē būtisks faktors ir tas, ka „mūsdienu Francijas valsts radās nevis konfrontācijā starp frančiem un citām tautām vai Francijas valsti un citām valstīm, bet gan konfrontācijā starp divām politiskajām iekārtām – absolūtismu un pilsonisko demokrātiju (tās toreizējā izpausmes formā)” (Levits 1998: 67). Francijas valstsnācijas izpratne ir balstīta uz *ius soli* principu¹⁰, ka visi Francijā dzimušie ir Francijas pilsoņi un veido „homogēnu nāciju”. Homogēnas nācijas veidošana ir saistīta ar valodas un kultūras vienādošanu Francijas teritorijā 200 gadu garumā, atšķirīgās valodu un dialektu grupas asimilējot un uzspiežot tām Parīzes reģiona dialektu kā vienojošo franču valodu. 20.gadsimta beigās tomēr „homogēnās nācijas” ideja ir kļuvusi par acīmredzamu ideoloģisku pieņēmumu, ko ir sarežģīti attiecināt uz Francijas pilsoņiem, kuru izcelsme saistīta ar Francijas bijušajām kolonijām un kuri ir tumšādaini un islamticīgi francūži ar atšķirīgām kultūras tradīcijām. Par to liecina etniskie konflikti (piemēram, protesta akcijas un demolēšana 2005.gadā Parīzē un citās Francijas pilsētās), kā arī dažādu radikāli labējo spēku aktivizācija Francijā. 1998.gadā E.Levits norāda, ka, iespējams, tuvākajā nākotnē Francijai nāksies atzīt franču valstsnācijas multikulturālismu (ibid: 70).

Pretstatā franču valstsnācijai, kas veidojās centralizētas un unitāras valsts apstākļos, vācu kultūrnācija veidojās valstiski sadrumstalotā situācijā, Vācijas teritorijā pastāvot daudzām sīkām valstīm. Izšķirošs masveidīgas vācu kultūrnācijas veidošanās procesā bija 19.gadsimta sākums, kad „romantiskais kultūrnacionālisms” inteliģences vidū pārauga nacionālās atbrīvošanas cīņās pret franču iebrucējiem. Sarežģīti 19.gadsimta iekšpolitiskie procesi noveda pie Vācijas

¹⁰ Jāpiebilst, ka tas ir papildināts arī ar *ius sanguinis* principu atsevišķos aspektos. Detalizētāk skatīt R.Brubeikera darbu „Pilsonība un nacionālā pašapziņa Francijā un Vācijā” (Brubaker 1992: 81-82).

ķeizarvalsts izveides 1871.gadā Otto Bismarka (*Otto Bismarck*) vadībā. Vācijas ķeizarvalstī dominējošā ideoloģija bija nacionāli konservatīva ar lielu uzsvāru uz agresīvu vācu nacionālismu, kas lielā mērā uzskatāms par Pirmā pasaules kara cēloni (ibid: 76). Lai gan pēc Otrā pasaules kara vācu nacionālisms tiek apzināti klusināts, Vācijai līdz pat 1990-tajiem gadiem bija raksturīga etniski definēta nācijas ideja jeb *ius sanguinis* (izcelsmes) princips. Saskaņā ar šo principu tika īstenota „atkalapvienošanās politika”, kuras mērķis bija etnisko vāciešu no citām valstīm uzņemšana. Līdz šim joprojām dominējošais *ius sanguinis* princips ierobežo Vācijas imigrantu integrācijas politiku, vienlaicīgi pastāv viedoklis, ka vācu nācijas vidū šobrīd dominē nevis emocionāls etniskais nacionālisms, bet gan kultūrnācijas izpratne papildināta ar demokrātijas, cilvēktiesības un tiesiskuma vērtībām (ibid: 78).

Latviešu nācija līdzīgi kā vācu un citu Austrumeiropas valstu nācijas vēsturiski ir veidojusies kā etniski definēta kultūrnācija. Tomēr sākotnēji Latvijas pilsonība nebūt nebija ierobežojosa un *ius sanguinis* principā vien balstīta (tur ir kombinēti elementi, kas attiecas gan uz *ius sanguinis*, gan uz *ius solis* principu), drīzāk pat otrādi – 1919. gada 23. augusta „Likums par pavalstniecību” nodrošināja, ka Latvijas pilsonību saņēma absolūtais vairākums Latvijas teritorijā dzīvojošo, neatkarīgi no etniskās piederības. Citādāku situāciju noteica 1994.gadā pieņemtais Pilsonības likums, kas balstīts principiālā pozīcijā atjaunot Latvijas Republiku un tās pilsoņu kopumu un kurā ir diezgan izteikts uzsvārs uz *ius sanguinis* principu (Brands Kehris 2010: 98). Šī likuma 2.pants noteica, ka Latvijas pilsoņi ir personas, kuras bija Latvijas pilsoņi 1940. gada 17. jūnijā, kā arī šo personu pēcnācēji.

Tas radīja situāciju, kad 1996.gadā 27% jeb 670,478 Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju nebija tiesības reģistrēties par Latvijas pilsoņiem, un viņi ieguva Latvijas nepilsoņu statusu¹¹ (1.Pielikums 1.1. tabula). Lai gan nepilsoņa statuss noteica galvenokārt politisko tiesību ierobežojumus, tas plašsaziņas līdzekļu ietekmē strauji tika definēts kā pazemojošs un veicināja stigmatizētas kopienas paštēla veidošanos (Hanovs & Vinnika 2007: 191). Vienlaicīgi arī pilsoņu kopums ne 1919.gadā, ne 1996.gadā, ne arī šobrīd nav homogēns, jo 2011.gada sākumā tikai 72% no visiem pilsoņiem bija latvieši (1.Pielikums 1.5. tabula).

Pievēršoties jautājumam par sabiedrības integrācijas iespējām un diskusijai par vērtībām, kurām būtu jābūt integrācijas pamatā, Latvijas pētnieki analizē Latvijas latviešu un mazākumtautību nacionālismu. Vairāki pētnieki atzīst, ka Latvijas gadījumā etniskais nacionālisms raksturo latviešu centienus atjaunot valstisko neatkarību 80-to gadu beigās, kā arī

¹¹ Nepilsoņiem gan ir tiesības iegūt pilsonību naturalizējoties, un tas veido *ius sanguinis* un *ius soli* elementu kombināciju pilsonības principos (Brands Kehris 2010: 98).

nostiprināt latviešu pozīcijas etniskajā hierarhijā. Savukārt uz mazākumtautībām ir attiecināms pilsoniskais nacionālisms (Tabuns, Tabuna & Broks 2001: 115; Zepa et al. 2006: 9).

Atgriežoties pie E.Levita raksta, simptomātisks ir viņa raksta noslēgumā uzdotais jautājums: „Vai latviešiem arī turpmāk būtu vēlams palikt par tīri etniski definētu kultūrnāciju, vai latviešu valstsnācija ir vēlama, vai tā ir iespējama?” (Levits 1998: 80).

Šis jautājums tiek formulēts pēc tam, kad E.Levits ir konstatējis, ka „latvieši ir tīri etniska nācija” (piederību latviešu kopumam nosaka etniskās pazīmes, nevis valstiskā piederība). Vai ar jēdzienu „latvieši” kādreiz tiks apzīmēti visi Latvijas pilsoņi jeb Latvijas tauta, kā tas ir definēts Latvijas Republikas Satversmes 2.pantā? – To ir grūti atbildēt, tomēr atsevišķos gadījumos šādas tendences ir novērojamas jau šobrīd. To ilustrē gan S.Kruka pētījums (Kruks 2005), gan 10.nodaļā veiktā etniskās un nacionālās identitātes konstrukciju analīze fokusa grupu diskusijās, gan arī 2010.gada aptaujas dati, kas raksturoti turpinājumā.

E.Levita raksts, aplūkojot to šī brīža kontekstā, liek pievērsties vēl vienai problēmai – vārdu izvēlei un jēdzienu lietojumam tekstos. Piemēram, šobrīd apspriešanā esošais Nacionālās identitātes un integrācijas valsts programmas ievada projekts jēdzienu „valstsnācija” definē šādi: „Valstsnācija – nācija, kura attiecīgajā nacionālajā valstī nosaka tās nacionāli-kulturālo identitāti” (Nacionālās identitātes un integrācijas valsts programmas ievada projekts 2011: 5). Atšķirībā no R.Brubeikera interpretācijas (Brubaker 1992), šajā definējumā nav uzsvērts *ius soli* princips. Citur Nacionālās identitātes un integrācijas valsts programmas ievada projekta tekstā ir norādīts, ka „latviešu valstsnācija kopā ar mazākumtautībām veido Latvijas tautu.” (Nacionālās identitātes un integrācijas valsts programmas ievada projekts 2011: 2).

Jāsecina, ka Nacionālās identitātes un integrācijas valsts programmas ievada projekta pieeja piedāvā atšķirīgu valstsnācijas jēdziena izpratni, salīdzinot ar R.Brubeikera interpretāciju, un šeit jāpiekrīt B.Zepas 2006.gadā izdarītajiem secinājumiem, ka atšķirīgā interpretācija var kavēt vienotas izpratnes veidošanos un integrācijas politikas veidošanas procesus (Zepa et al. 2006: 19-24), tādēļ arī Nacionālās identitātes un integrācijas valsts programmas ievada projektam ir nepieciešams īpašs jēdzienu lietojuma skaidrojums un pamatojums (skatīt: Ēlerte 2011).

Diskusiju par politiskās nācijas izpratni turpina arī M.Golubeva rakstā „Latvijas tauta un „cittautieši”” (Golubeva 2007). Šajā rakstā M.Golubeva analizē pretrunīgo politisko un juridisko diskursu Latvijā attiecībā uz jēdzienu „Latvijas tauta” un „Latvijas pilsoņu kopums”. Viens no M.Golubevas secinājumiem ir, ka „Latvijas sabiedrībā, tāpat kā valsts pārvaldes juridiskā, diskursīvā un politiskā praksē pašlaik nepastāv vienots priekšstats par to, kas pieder un kas nepieder pie Latvijas tautas, tātad – esošie diskursi un prakses nedod cilvēkam iespēju izdarīt

viennozīmīgus secinājumus par savu piederību Latvijas tautai. It īpaši, ja šis cilvēks ir „cittautietis”.” (Golubeva 2007: 100).

LU SZF valsts pētījumu programmas „Nacionālā identitāte: valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība” projekta ietvaros 2010.gada rudenī veiktās Latvijas iedzīvotāju kopuma reprezentējošās aptaujas dati parāda¹², ka iedzīvotāju vidū arī vērojama neviennozīmīga jēdziena „Latvijas tauta” (krieviski „Латвийский народ”) interpretācija. Ja Satversmes 2.panta izpratnē Latvijas tauta ir visi Latvijas pilsoņi, tad aptaujas dati parāda, ka aptaujāto latviešu vidū tikai 81% uzskata, ka Latvijas tautu veido visi Latvijas pilsoņi (krievu vidū – 94%, citu tautību pārstāvju vidū – 92%). Ievērojami vairāk aptaujāto latviešu vidū ir to, kas uzskata, ka Latvijas tautu veido latvieši – 98%. Kopumā vismazāk iekļaujošās attieksmes attiecībā uz jēdziena „Latvijas tauta” izpratni demonstrē tieši latviešu respondenti, kuru vidū, salīdzinot ar krieviem un citu tautību pārstāvjiem, vismazāk ir to, kas par Latvijas tautu uzskata visus Latvijas iedzīvotājus, kas jūt piederību valstij (73% no aptaujātajiem latviešiem), visus, kas runā latviski un dzīvo Latvijā (76%), visus, kas dzimuši Latvijā (68%), visus, kam vismaz viens no vecākiem ir latvietis (65%), visus Latvijas iedzīvotājus (53%) (pilnīgāku atbilžu sadalījumu pēc tautības šajā jautājumā skatīt 1. Pielikumā 1.13.tabulā).

Rezumējot šīs diskusijas par politiskās nācijas veidošanos, var secināt, ka šobrīd Latvijā paralēli pastāv divi sabiedrību vienojoši principi – politiski-pilsoniskais un etniskais, kas noteiktās situācijās viens otru papildina, bet vienlaicīgi veido pretrunīgu un konfliktējošu diskursīvo lauku, īpaši tādēļ, ka etniskais princips ir dominējošās pozīcijās. Pētījumi liecina, ka nav arī vienotas izpratnes par jēdziena „Latvijas tauta” nozīmi, kas Latvijas Republikas Satversmes 2.pantā ir definēta kā Latvijas valsts suverēnās varas nesēja.

9.3. Etnisko minoritāšu un majoritātes attiecības Latvijā

Jau 90-to gadu sākumā Latvijas pētnieki konstatēja būtiskas un interesantas sakarības, kas raksturo etniskās hierarhijas situāciju pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas un iezīmē apdraudētības sajūtu veidošanos kā latviešu, tā krievu apziņā. 1992.gadā I.Apine, analizējot nacionālās pašapziņas veidošanos, atzīst, ka 80-to gadu beigās krieviem un krieviski runājošajiem Latvijā atnesa visu agrāko orientieru pilnīgu sabrukumu. Laika posmu no 1988.gada rudens līdz 1989.gada pirmajai pusei, raksturo „latviešu īpaši aktīvā, spilgtā nacionālā pašapziņa” un

¹² LU SZF 2010. Latvijas iedzīvotāju kopumu vecumā no 18 līdz 74 gadiem reprezentējoša aptauja. Izlases apjoms - 1004 respondenti. Aptaujas laiks – 2010.gada novembris.

vienlaicīgi – „nacionālā ziņā nonivelētās krievvalodīgo masas pilnīga neizpratne par notiekošo, ko var raksturot kā psiholoģisku šoku” (Apine 1992: 20).

1989.gada rudens – 1991.gada marts saskaņā ar I.Apines viedokli ir attiecību normalizācijas un gandrīz vai „starpnacionālo attiecību medus mēnesis”. To ilustrē 1991.gada 3.martā notikusī aptauja, kurā 74% jeb 1,227,562 Latvijas iedzīvotāju atbalstīja neatkarīgas demokrātiskas Latvijas ideju¹³. Savukārt, pēc 1991.gada augusta puča un Latvijas neatkarības atgūšanas latviešu un Latvijas cittautiešu vidū vērojama atsvešināšanās, kuras cēloņi ir:

- 1) apdraudētības sindroms latviešu masu apziņā, Latvijas krievu identificēšana ar Maskavu, ar Padomju režīmu;
- 2) latviešu pretkrieviskā noskaņojuma apzināšanās krievu vidū;
- 3) pārspīlēti un neadekvāti spriedumi par savu kopienu un tikpat pārspīlēti, dažkārt netaisni spriedumi par otru (Apine 1992: 20-22) jeb citiem vārdiem sakot – pozitīva pašprezentācija un negatīva otras grupas prezentācija.

Turpmākie pētījumi ilustrē, ka šāda savstarpējā atsvešināšanās vērojama joprojām (Boldāne 2007; Šūpule et al. 2004; Zepa et al. 2005, 2006 u.c.).

No agrīnajiem 90-to gadu pētījumiem būtiski ir pieminēt Jura Dreifelda un Rasmus Kārkliņas grāmatas, kurās no Rietumu teorētiskās perspektīvas raksturota Latvijas situācija. J.Dreifelds savā 1996.gada grāmatā norāda, ka gan latviešus, gan krievus kā lielāko etnisko grupu aiz latviešiem raksturo minoritātes pazīmes, un visas etniskās grupas Latvijā savā veidā var tikt uzskatītas par minoritātēm, jo tām raksturīga nedrošības un apdraudētības sajūta (Dreifelds 1996: 142).

R.Kārkliņa, analizējot attieksmi pret Latvijas pilsonību un migrācijas tendences 90-to gadu sākumā, atzīst, ka, iespējams, liela daļa Latvijas krievu ir raksturojami kā ekonomiskie migranti, kas orientēti uz ekonomisko tiesību jautājumiem. Līdz ar to šo grupu mazāk interesē kultūras un politiskās reprezentācijas tiesības, viņi ir atvērtāki asimilācijai, kā arī ir uzskatāmi kā mazāks resurss etniskajai spriedzei, salīdzinot ar radikālākajiem titulnācijas grupējumiem, piemēram, Pilsoņu komitejām (Karklins 1994: 149).

Daudzi pētnieki ir vienoti savos secinājumos, ka 90-to gadu sākumā krievu kopiena

¹³ Tautas nobalsošanā 1991.gada 3.martā piedalījās 87.56% no balsstiesīgajiem Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem, un 73.68% nobalsoja par. Ņemot vērā to, ka Latvijā tobrīd latvieši bija tikai 52% no visiem iedzīvotājiem, balsojuma rezultāti liecināja, ka liela daļa citu tautību iedzīvotāju Latvijā arī atbalstīja Latvijas neatkarību (Tabuna 2001; Ginkel 2002).

Latvijā ir ļoti fragmentēta un nav orientēta uz savas etniskās identitātes apzināšanos (Apine 2007a, 2007b; Dreifelds 1996; Karklins 1994; Vēbers (red.) 2004 u.c.).

Baltijas sociālo zinātņu institūta pētnieku veiktā krievu mediju analīze liecina, ka, sākot ar 1994.gadu, situācija sāka mainīties, un krieviski rakstošā prese sāka uzsvērt krievu etniskumu un netaisnīgo vai pat diskriminējošo Latvijas etnopolitiku (Zepa et al. 2006). Salīdzinot ar latviešu laikrakstiem, kuros jau no 90.gadu sākuma dominē latviešu etniskās identitātes aktualizēšana, krieviski rakstošajos laikrakstos sākotnēji dominēja politiskās un pilsoniskās identitātes aspekti, un tikai vairākus gadus vēlāk etniskā identitāte tika veidota ar mērķi stiprināt cittautiešu politisko identitāti. Piemēram, krievu saknes Latvijā tika aktualizētas saistībā ar Valodas likuma apspriešanu 1999.gadā, lai pamatotu krievu valodas institucionālu lietojumu (ibid: 121).

Pētījumā veiktā mediju diskursu analīze, kas veikta izmantojot kritiskās diskursu analīzes principus, parāda latviešu un krievu valodā iznākošo laikrakstu atšķirīgās ideoloģiskās pozīcijas dažādu aktuālu etnopolitisko notikumu atspoguļojumā laika posmā no 1990.gada līdz 2005.gadam (9.2. tabula). Atšķirīgās ideoloģijas, kas manifestētas laikrakstos, savukārt ir pamats atšķirīgu nacionālās un etniskās identitātes veidošanās procesiem latviešu un krievu vidū. Viens no pētījuma būtiskākajiem secinājumiem saskaņā ar promocijas darba autores viedokli ir, ka „latviešu avīzēs tiek reproducēta pilsoniskā identitāte, kas izslēdz cittautiešus kā Latvijas valstij nepiederīgus” (ibid: 28).

Pētījuma rezultāti ļauj secināt, ka aplūkotajā laika posmā latviešu laikrakstos pārsvarā dominē latviešu etnonacionālisma ideoloģiskais diskurss. Savukārt krievu laikrakstos „internacionālisma” ideoloģiju, kas bija sastopama 1990./1991.gadā laikrakstos „Советская Латвия” un „Единство”, nomainīja krievu valodas un interešu aizstāvības ideoloģija. Šādas pārmaiņas ir arī loģiski skaidrojamas, jo 1991.gadā pēc augusta puča laikrakstu „Советская Латвия” un „Единство” darbība tika apturēta.

9.2. tabula. Ideoloģiskās pozīcijas etnopolitisko notikumu atspoguļojumā laikrakstos laika posmā no 1990.gada līdz 2005.gadam

<p>Latviešu etnonacionālisms 1990./1991.gadā</p>	<p>Negatīvs PSRS tēls un viss, kas ar to saistās Pozitīvs (idealizēts) neatkarīgās starpkaru Latvijas tēls Orientācija uz Rietumeiropu, ASV un citām kapitālistiskajām un demokrātiskajām valstīm Padomju represiju pāri nodarījums kā etniskās identitātes sastāvdaļa Latvieši kā vienota, homogēna grupa – „mēs”, „tauta” Latvieši – zemnieku tauta Konstruē latviešiem raksturīgās īpašības: čaklums, pieklājība, augsts izglītības līmenis, izturība, patriotisms, muzikalitāte Konstruē krieviski runājošos Latvijas iedzīvotājus kā draudus, migrantus, pašlabuma meklētājus, kuru vidū materiālās intereses dominē par garīgajām, piešķirot tam negatīvu nokrāsu</p>
<p>Krieviski runājošo „internacionālisms” 1990./1991.gadā</p>	<p>Iestājas par Latvijas palikšanu PSRS sastāvā Pozitīvs PSRS tēls kā tautu draudzības veicinātājs Norobežojas no nacionālisma tendencēm, akcentē „internacionālismu” – to, ka cilvēki netiek šķirti pēc tautības Nosoda krieviski runājošo Latvijas iedzīvotāju esošo vai iespējamo diskrimināciju, ko apzīmē ar fašismu Orientācija uz „vienkāršajiem strādniekiem” un kara veterāniem Negatīvi par iespējamajiem virziena uz kapitālismu blakus efektiem – bezdarbu un mazturīgo šķiru sociālo neaizsargātību</p>
<p>Krievu valodas un interešu aizstāvības ideoloģija 1994., 1999., 2003., 2004.</p>	<p>Konstruē Latvijā dzīvojošos krievus kā Latvijas pamatiedzīvotājus, kuriem pienākas Latvijas pilsonība, kā arī tiesības lietot krievu valodu kā privātajā, tā publiskajā sfērā Aktualizē krievu minoritātes vēsturiski ilgo dzīvošanu Latvijā, krievu kopienas kultūras tradīcijas Latvijā Akcentē lielo krievu īpatsvaru Latvijā Nosoda krieviski runājošo Latvijas iedzīvotāju diskrimināciju, ko interpretē kā latviešu atriebību un vērtē kā radikālāku nekā padomju varas politiku pret latviešiem</p>

Avots: Tabula izveidota uz nodibinājuma „Baltic Institute of Social Sciences” pētījuma „Integrācijas prakse un perspektīvas” 6.2. nodaļas „Preses loma kolektīvo identitāšu konstruēšanā” bāzes (Zepa et al. 2006: 90-164).

Baltijas Sociālo zinātņu institūta pētījumu rezultāti (Šūpule et al. 2004, Zepa et al. 2005, 2006) daudzos aspektos sakrīt ar Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta pētījumu secinājumiem. Piemēram, FSI pētījums „Mainīgās identitātes: etnisko grupu mobilizēšanās un sabiedrības etniskās struktūras izmaiņu ietekme uz sabiedrības integrāciju” parāda, ka laika periodā no 1991.-2004.gadam lielākās etniskās grupas – krievi, baltkrievi, ukraiņi, poļi, lietuvieši un ebreji - Latvijā ir konsolidējušās un mobilizējušās, lai saglabātu savu identitāti. Vienlaicīgi „nav attaisnojies pieņēmums, ka līdz ar minoritāšu etnisko atdzimšanu,

atbilstoši aktivizēsies arī interese par Latvijas valstisko attīstību un izpratne par nacionālo (pilsonisko) identitāti” (Vēbers (red.) 2004: 172). Attiecībā uz krievu minoritāti autori secina pat tieši pretējo, ka „krievu etniskās grupas kolektīvās intereses nereti tiek pretnostatītas Latvijas valstiskajām interesēm” (ibid: 171). Tas, ka Latvijā dzīvojošie krievi ir Krievijas informācijas un kultūras telpā radītās produkcijas (televīzijas, radio, daiļliteratūras, viesizrāžu) patērētāji, arī viennozīmīgi neveicina sabiedrības integrāciju. Viens no autoru būtiskākajiem secinājumiem ir, ka „minoritāšu pārstāvju skeptisko attieksmi pret sabiedrības integrāciju ir veicinājusi arī Latvijas politiķu un latviešu sabiedrības attieksme, jo minoritāšu pārstāvji nav pārliecināti, ka latviešu sabiedrība atbalsta integrāciju. Līdz ar to cittautiešu atsvešināšanās no Latvijas valsts, kas sākās 90. gadu sākumā, turpinās.” (ibid: 175).

Līdz ar Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta pētījumu „Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un sekas” (Dribins, Šņitņikovs (red.) 2007) Latvijas pētnieciskajā diskursā ienāk Georga Šopflina (*György Schöpflin*) idejas, ko viņš formulējis 2000.gada grāmatā „Nācijas. Identitāte. Vara”. G.Šopflins savā grāmatā skaidro atšķirības starp Rietumeiropu un Centrālo un Austrumeiropu. Saskaņā ar viņa pieeju mūsdienu demokrātiskās nācijas var tikt definētas kā trīs elementu - valsts, pilsoniskās sabiedrības un etnicitātes - mijiedarbības attiecību kopums. Ja kāda no tām ir vāja, pārējās ir pārslogotas un negatīvi ietekmē demokrātijas līmeni (Schöpflin 2000: 231).

Valsts loma ir nodrošināt stabilitāti, paredzamību un labu pārvaldību. Pilsoniskās sabiedrības loma ir nodrošināt konfliktējošu interešu artikulāciju un diskusiju cīņā par varu. Etnicitātes loma ir nodrošināt solidaritātes jūtas, kas balstītas kultūras reproducēšanā un identitātes veidošanā. G.Šopflins analizējot dažādu Eiropas nacionālo valstu ģenēzi, secina, ka Rietumeiropā (Francijā, Lielbritānijā) valsts veidošanās procesā spēcīgāki elementi ir bijuši valsts un pilsoniskā sabiedrība, savukārt Centrālajā un Austrumeiropā dominējošā loma ir bijusi etnicitātei. Etniskuma dominēšana, ja tā netiek līdzsvarota ar spēcīgu valstisko un pilsonisko identitāti, padara sabiedrības par mazāk iekļaujošām un rada etniskā konflikta draudus.

G.Šopflins uzskata, ka postkomunisma valstis īsteno ļoti specifisku eksperimentu – veidot gan jaunu valsti, gan jaunu pilsonisko sabiedrību, etnicitātei ieņemot galveno lomu šajos procesos, bet tā nevar nodrošināt stabilitāti, varas caurspīdīgumu un demokrātiju, jo tās rīcībā nav šādu instrumentu.

Savukārt, etnicitātes centrā Centrālajā un Austrumeiropā ir valoda, jo tieši valodai ir viena no būtiskākajām lomām etniskās pašapziņas un identitātes veidošanās procesos (ibid: 116-127). G.Šopflins norāda uz valstiskās pašnoteikšanās leģitimējošo formulu, kas raksturīga Centrālās un

Austrumeiropas reģionam un balstīta uz valodas kā mobilizējoša instrumenta un vienlaicīgi mērķa izpratni:

„Ja ir valoda, tad tās runātāji veido kopienu; ja kopienai ir sava valoda, tai ir jābūt nācijai; un kā nācijai tai ir tiesības veidot savu valsti un kļūt par vēstures subjektu” (ibid: 121).

G.Šopflins arī norāda uz apdraudētības sajūtu, kas raksturīga Centrālās un Austrumeiropas reģiona valstīm, jo, viņaprāt, šo valstu nācijas ikviena jūtas apdraudētas (ibid: 125). Valoda savukārt ir nācijas pamats, tādēļ lingvistiskas daudzveidības pastāvēšana vienas valsts ietvaros tiek kategoriski noraidīta. Valodas aizsargāšana tiek uztverta kā nozīmīgāka par citām vērtībām un tiesībām, tai skaitā cilvēktiesībām, demokrātiju utt. Līdzīgi ir ar izglītības institūcijām. Simboliskā nozīmē izglītības nodrošinājums mazākumtautību valodā, īpaši universitātes līmenī, ir apdraudējums majoritātei, tās ekskluzivitātei (ibid: 126).

Analizējot Latvijas normatīvā ietvara veidošanos etnopolitikas jautājumos, I.Apine atzīst, ka „LR likumdošana no pirmajiem gadiem stāvēja latviešu interešu sardzē. Visu galveno likumu (par Valsts valodu, Pilsonības, Izglītības) saturs izrietēja no Atmodas laika mērķiem atjaunot latviešu kā pamatnācijas statusu savā dzimtenē.” (Apine 2007a: 20). Šāda pieeja veicināja cittautiešu atsvešināšanos no Latvijas un priekšstatus, ka Latvijas likumi ir vērsti pret viņiem un viņu ģimenēm (ibid: 23).

Pētījumiem par latviešu un krievu attiecībām un etniskās identitātes veidošanos vijas cauri jautājums par apdraudētības sajūtu abās – latviešu un krievu – kopienās. Baltijas Sociālo zinātņu institūta (BISS) pētnieku grupa 2004.gadā secina, ka „apdraudētības sajūta ir viens no galvenajiem etnisko attiecību saspīlējuma un neiecietības avotiem” (Šūpule et al. 2004: 15). BISS pētnieku grupa ietekmējoties no V.Kalmuses pētījuma par etniskajām attiecībām Igaunijā skolēnu diskursos (Kalmus 2003), norāda, ka uz latviešiem var attiecināt apzīmējumu „apdraudētā majoritāte”. Savukārt „krievi un krieviski runājošā Latvijas iedzīvotāju daļa nav uzskatāma par tipisku minoritāti, jo pirmkārt, viņi veido lielu sabiedrības daļu (37% Latvijas iedzīvotāju dzimtā valoda ir krievu valoda), otrkārt, krievu valoda lielā daļā dzīves sfēru ir pašpietiekama, un latviešu valodas zināšanas nav nepieciešamas, treškārt, krieviski runājošo Latvijas iedzīvotāju daļa ir pieradusi pie krievu valodas privilģētā statusa, kāds bija PSRS pastāvēšanas laikā” (Šūpule et al. 2004: 15).

Apdraudētības sajūta abās grupās 2006.gada un 2010.gada aptaujās¹⁴ tika mērīta ar jautājumu „Kā Jūs uzskatāt, vai latviešu (krievu) valodas un kultūras pastāvēšana Latvijā ir apdraudēta? (Zepa et al. 2006; Zepa (red.) *drīzumā tiks izdots*). Aptaujas dati parāda, ka apdraudētības sajūta latviešu vidū, salīdzinot ar 2006.gadu, ir pat pieaugusi, bet krievu vidū ir samazinājusies. Ja 2006.gadā 9% latviešu uzskatīja, ka latviešu valodas un kultūras pastāvēšana Latvijā ir apdraudēta, un 35% izvēlējās atbildi „drīzāk apdraudēta” (kopā 44%), tad 2010.gadā jau 15% uzskata, ka tā ir ļoti apdraudēta, bet 41% - ka drīzāk apdraudēta (kopā 56%).

Krievu viedoklis par krievu valodas un kultūras pastāvēšanas Latvijā apdraudētību arī ir mainījies, bet – pozitīvā virzienā. Ja 2006.gadā 11% uzskatīja, ka krievu valoda un kultūra Latvijā ir ļoti apdraudēta, bet 34% - ka drīzāk apdraudēta (kopā 45%), tad 2010.gadā šādu viedokli pauž atbilstoši 10% un 24% (kopā 34%).

Cits BISS pētījums „Etnopolitiskā spriedze Latvijā: konflikta risinājuma meklējumi” analizē dažādus faktoros, kas vieno un šķel Latvijas sabiedrības divas lielākās grupas – latviešus un krievus. Diskursa analīzes kontekstā būtisks ir viņu secinājums, ka „ir pamatoti runāt par atšķirīgiem latviešu un krievu valodas kopienu dominējošajiem etnopolitiskajiem diskursiem, kas lielā mērā atbilst plašsaziņas līdzekļu izplatītajiem diskursiem” (Zepa et al. 2005: 14). Izvērstā latviešu un krievu valodas kopienu diskursīvo konfliktu etnopolitikas laukā analīze ir veikta E.Kļaves promocijas darbā (Kļave 2010). Tā parāda, ka diskursīvā konflikta pamatā ir varas attiecības un tā mērķis ir dominējošā diskursa veidošana un atzīšana.

Daudzi pētījumi ilustrē, ka Latvijas gadījumā etniskās spriedzes viens no cēloņiem ir atšķirīgā izpratne par vēstures notikumiem un atšķirīga kolektīvā atmiņa un mitoloģija (Boldāne 2007; Dribins 2007; Kļave et al. 2004; Broks, Tabuns & Tabuna 2001 u.c.). No otras puses, pētnieku vidū pastāv samērā izteikta vienprātība, ka latviešu un krievu vidū ir izplatītas sadzīvošanas vai līdzās dzīvošanas tradīcijas, kas izpaužas ciešos savstarpējos kontaktos, jauktajās laulībās un veido etniskās attiecības stabilizējošu fonu (Vēbers (red.) 2004, Vēbers 2007, Zepa et al 2005, 2006 u.c.).

BISS pētnieki savā 2004.gada pētījumā akcentē kopīgās nākotnes konstruēšanas pozitīvo lomu un norāda, ka gan latviešu, gan krieviski runājošo Latvijas iedzīvotāju lielākā daļa (atbilstoši 84% un 82%) atbalsta viedokli, ka „ir jāpanāk, lai Latvija būtu vienota, vienas

¹⁴ BISS 2006. Aptaujāti 1005 respondenti, aptaujas laiks – 2006.gada marts – aprīlis. Latvijas iedzīvotāju kopumu vecumā no 15 līdz 75 gadiem reprezentējošas aptauja.
LU SZF 2010. Aptaujāti 1004 respondenti, aptaujas laiks – 2010.gada novembris. Latvijas iedzīvotāju kopumu vecumā no 18 līdz 74 gadiem reprezentējoša aptauja.

kopienas sabiedrība, kurā dzīvo dažādu tautību cilvēki”. Pretēju uzskatu, ka „Latvija var būt arī divkopienas sabiedrība, kurā latvieši un krievvalodīgie dzīvo vairāk nošķirti un maz kontaktējas savā starpā” saskaņā ar 2004.gada aptaujas datiem atbalsta tikai 6% latviešu un 9% krieviski runājošie Latvijas iedzīvotāju (Šūpule et al. 2004: 20). Šie aptaujas dati liecina, ka separātisms netiek plaši atbalstīts nevienā no grupām.

Pētījumi par latviešu, krievu un citu tautību pārstāvju attiecībām neapšaubāmi ietver arī daudzus elementus, kas raksturo latviešu un krievu etniskās identitātes veidošanos un izpausmes, taču ir arī pētījumi, kas vērsti konkrēti uz vienas vai otras etniskās grupas identitātes izpēti, un neliels ieskats šajos pētījumos ir sniegts nākošajā apakšnodaļā.

9.4. Latviešu un krievu etniskās identitātes pētījumi

Latviešu etniskā identitāte sociologu vidē visbiežāk ir pētīta kontekstā ar citām etniskajām grupām, un lielā mērā galvenās pētnieku atziņas jau ir raksturotas iepriekšējā nodaļā. Tomēr šeit nav vēl pieminēti tie etniskās pašapziņas un etniskās identitātes pētījumi, kas veikti mutvārdu vēstures projektu un valsts pētījumu programmas „LETONIKA: pētījumi par vēsturi, valodu un kultūru” ietvaros, kas tika īstenota laikā no 2006.-2009.gadam un ko veikuši vēsturnieki, folkloristi, literatūras zinātnieki un citi humanitāros jomu speciālisti, kas arī pēta etnisko identitāti. Autori vairāk interesē socioloģijas perspektīvā veiktie pētījumi, tādēļ šajā nodaļā tiks raksturoti pieejas ziņā socioloģijai tuvākie – ar mutvārdu vēsturi saistītie šīs programmas pētījumi par latviešu identitāti (valsts pētījumu programmas „LETONIKA: pētījumi par vēsturi, valodu un kultūru” viens no projektiem ir Baibas Belas vadītais projekts „Kolektīvā un individuālā identitāte dzīvesstāstos”).

Mutvārdu vēstures pieejas īpatnība ir tā, ka identitātes izpētē tiek izmantoti dzīvesstāsti (dzīvesstāstu pētniecības virziens izvērsti raksturots B.Belas rakstā „Dzīvesstāsti kā resurss sabiedrības izpētē: Nacionālās mutvārdu vēstures projekts”: Bela 2010a). Latvijas iedzīvotāju etnisko, vēsturisko un reģionālo identitāšu izpēte un latviešu identitāte un kultūra ārpus Latvijas ir divas no sešām lielākajām mutvārdu vēstures pieejas izpētes tēmām (Bela 2010a: 388)

Mutvārdu vēstures pētījumi par etniskajām, vēsturiskajām un reģionālajām identitātēm Latvijā balstās sociālā konstrukcionisma pieejā, kas aplūko identitātes kā sociāli un vēsturiski konstruētas. Pētījumi pārsvarā veltīti kādu reģionālu vai specifisku grupu identitāšu un dzīvesveida izpētei (piemēram, pētījumi par lībiešiem: (Zirnīte 2000); par sēļiem (Zirnīte 2001); par suitiem (Garda 2005) u.c.).

Latviešu identitātei plašākā nozīmē uzmanība tiek veltīta pētījumos par to, kā saglabājas un transformējas latviešu identitāte, dzīvojot ārzemēs (Bela (red.) 2010b; Garda Rozenberga, Zirnīte (eds.) 2011). Analizējot latviskās identitātes saglabāšanas procesus Zviedrijas latviešu vidū, B.Bela norāda uz trimdas ideoloģijas – kopt Latviju ārpus Latvijas – ietekmi. Viens no B.Belas secinājumiem ir, ka „latviskās identitātes izjūta ir elastīga, daudzveidīga un mainīga”, kas līdzīga mozaīkai vai kaleidoskopam. Lai arī „latviskā identitāte tiek būvēta ap dažādām kopīgām simbolu sistēmām (kā izcelšanās, valoda, kultūra, ideoloģija), tomēr veids un dziļums, kādā to izjūt katrs atsevišķais dalībnieks, ir individuāls” (Bela 2010b: 41).

Valsts pētījumu programmas „LETONIKA” iestrādes lielā mērā turpina pētījumi, kas šobrīd tiek īstenoti valsts pētījumu programmā „Nacionālā identitāte: valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība”, bet šo pētījumu rezultāti promocijas darba rakstīšanas laikā vēl nebija publicēti.

Pētījuma „Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un sekas”, kas jau pieminēts iepriekšējās nodaļās, ietvaros tika veikts arī Ilzes Boldānes pētījums „Latviešu etniskā identitāte un tās loma sabiedrības integrācijā”. I.Boldānes pētījums parāda, ka latviešu etniskuma konstruēšanā dominē tādi elementi kā izcelsme, piederība teritorijai - Latvijas zemei, latviešu valoda, audzināšanas tradīcijas un latviska izglītība un piederības sajūta latviešu kopumam, latvietībai (Boldāne 2007: 72-73). Vēsturiski latviešu identitātes konstruēšanā divas nozīmīgākās ārējās grupas ir vācieši, par kuriem negatīvs vērtējums dominēja līdz 1940.gadam, un krievi, kuri tiek iedalīti „īstajos krievos” un „laimes meklētājos”, kas iebrāuca Latvijā pēc Otrā pasaules kara (Boldāne 2007). I.Boldānes pētījums parāda, ka latviešu vidū ir izplatīts priekšstats par krieviem kā tādiem, kas atšķirīgi interpretē Latvijas vēsturi.

I.Boldānes pieejā būtisku lomu ieņem tādi jēdzieni kā „kolektīvā atmiņa un mīti” (Schöpflin 2000) un „kultūras trauma” (Alexander, Eyerman, Giesen, Smelser, Sztompka 2004), un viņa secina, ka „latviešu vēsturiskā atmiņa, kuras struktūrā nozīmīgu lomu ieņem „kultūras trauma”, kas šobrīd attiecas uz valstiskumu zaudēšanu 1940.gadā, pārrāvums valsts attīstībā un dramatiskajiem notikumiem padomju okupācijas varas sākuma gados, atšķiras no pēckara gados Latvijā iebrāukušo iedzīvotāju kolektīvās atmiņas” (Boldāne 2007: 83). Attiecībā uz krieviem Latvijā I.Boldāne norāda, ka 80-to gadu beigās „izveidojās situācija, kad etniskās grupas paštēls nesakrita ar to, ko par to domā *citi*, kas nesa sev līdz diskomforta, aizvainojuma un vilšanās sajūtu. Latviešu mediju telpā krievi pēkšņi no atbrīvotājiem bija kļuvuši par „iekarotājiem”, „okupantiem” un „migrantiem”, kas nebūt nesaskanēja ar viņu autostereotipu” (ibid: 84).

Būtisku ietekmi pētījumos par krievu identitāti Latvijā, kā arī plašāk – Austrumeiropā - ir

atstājis Stenfordas universitātes profesors Deivids Leitins (*David D.Laitin*), un viņa 1998.gada grāmata „Identitātes veidošanās: krieviski runājošie iedzīvotāji tuvās ārzemēs”. Konferencē „Mainīgās un pārklājošās identitātes” 2004.gadā viņa pieņēmumi par Latvijas krievu iespējamo asimilāciju bija pat atsevišķas diskusijas tēma (Ozoliņa, Rozenvalds (red.) 2005). Savā grāmatā D.Leitins analizē, kā veidojas krieviski runājošo identitāte četrās pēc-padomju valstīs – Igaunijā, Latvijā, Ukrainā un Kazahstānā. Pirmkārt, D.Leitins konstatē, ka līdzšinējās identitātes konstruēšanas prakses krieviem šajās valstīs vairs nav situācijai adekvātas un aktuālas. Otrkārt, atsaucoties uz Alberta Hiršmana (*Albert Otto Hirschman*) piedāvātajām stratēģijām („exit, voice and loyalty” jeb „aiziešana, protestēšana un lojalitāte” – Hirschman 1970), D.Leitins uzskata, ka iespējamie krievu un krieviski runājošo uzvedības scenāriji ir – emigrēšana, diasporas kopienas izveide vai asimilēšanās (Laitin 1998). Viens no D.Leitina pieņēmumiem attiecībā uz Latviju, kas tika izvirzīts 1998.gadā, bija, ka Latvijā un Igaunijā dominējošā varētu būt asimilācijas stratēģija. 2004.gadā D.Leitins secina, ka, lai gan daudzi Latvijas krievi bija noskaņoti kļūt par latviešiem, latviešu atgrūdošā attieksme ir bijis viens no faktoriem, kādēļ asimilācijas stratēģija nav tikusi realizēta (Laitin 2005: 32). Diskusijā par Latvijas krievu asimilāciju parādās dažādi viedokļi. Saskaņā ar Aivara Tabuna viedokli viens no galvenajiem asimilācijas kavēkļiem ir radikāli atšķirīgā vēstures interpretācija latviešu un krievu vidū (Tabuns 2005: 181). Viktors Makarovs savukārt norāda, ka krievi Latvijā ir tik dažādi, ka nav iespējams norādīt uz vienu dominējošo identitāti, kā arī Latvijas krievu gadījumā var paralēli funkcionēt dažādas prakses – gan pielāgošanās, gan savas atšķirības uzsvēršana. Otrkārt, V.Makarovs iesaka ņemt vērā arī ārējo faktoru – iestāšanās ES un Krievijas iespējamo ietekmi Latvijas krievu identitātes konstruēšanā (Makarovs 2005: 186-187). Pēc vairāk nekā pieciem gadiem V.Makarova pieņēmumi par Krievijas ietekmi šķiet ir apstiprinājušies. Uz to norāda citi pētnieki (Muižnieks (ed.) 2006), un par to liecina, piemēram, 9.maija svinēšanas un Georga lentītes lietošanas organizētā izplatīšana (Denisa - Liepniece 2010).

Daudzveidīgas Latvijas krievu identitātes konstruēšanas praksi ilustrē arī B.Zepas pētījums „Mainīgais minoritāšu identitātes diskurss: Latvijas gadījums”, kurā izmantota kritiskās diskursu analīzes pieeja. B.Zepas pētījums atklāj, ka Latvijas krievi norobežojas no Krievijas krieviem un jūtas saistīti ar Latviju savas biogrāfijas dēļ – liela daļa no viņiem šeit ir dzimuši, ar Latviju saistās viņu bērnības atmiņas, šeit dzīvo viņu tuvinieki (Zepa 2005: 79-81). Tajā pašā laikā atzīt savu identificēšanos ar Latvijas valsti ir visai sarežģīti nepilsoņu statusa un latviešu atgrūdošās attieksmes dēļ: Latvijas krievi savās pašreferencēs izmanto apzīmējumu „okupants”, atsaucoties uz to, ka tā viņus sauc latviešu radikālie nacionālisti (ibid: 77).

Deniss Hanovs un Irina Vinnika rakstā „Krievvalodīgie Latvijā: diasporas kultūras atmiņas saturs un veidošanas tehnoloģijas” uzsver, ka krievvalodīgie Latvijā nav homogēna grupa, un to veido dažādas apakšgrupas: krievvalodīgie pilsoņi un nepilsoņi, Krievijas un citu valstu pilsoņi; laika un cēloņu ziņā atšķirīgu migrācijas procesu rezultātā iebraukušie un viņu pēcteči; grupas, kas attīsta savu etnisko identitāti, un grupas, kas turpina attīstīties krievu kultūras ietvaros, samazinot savas etniskās identitātes nozīmi (Hanovs & Vinnika 2006). Viens no būtiskiem autoru secinājumiem ir, ka krievvalodīgo vidū vērojama etniskās kopienas pašizolācija un viktimizēta kolektīvā identitāte, kā arī, ka „Latvijas politiskajā kultūrā trūkst mehānismu, kas spētu izplatīt politiskās integrācijas „filozofiju”. Situācijā, kad trūkst minētās ideoloģijas kanālu, var apgalvot, ka mūsdienā Latvijā pastāv priekšnoteikumi tālākai etniskās identitātes dominantei kopienu rīcībā un nacionālās identitātes izstumšanai no politisko prioritāšu saraksta” (ibid: 187).

Pētnieku I.Apines un V.Volkova pētījums „Latvijas krievu identitāte: vēsturisks un socioloģisks apcerējums”, parāda, ka Latvijas krievu minoritātes etniskās apziņas vissvarīgākais elements ir krievu valoda (Volkovs 2007: 97). Krievu valodas nozīmīgums Latvijas krievu kopienā ir pamatā prasībām par krievu valodas oficiālo statusu Latvijā. Krievu valoda ir dzimtā valoda un dominējošais komunikācijas līdzeklis arī daudziem ne-krievu iedzīvotājiem Latvijā, un arī viņu vidū bieži vien dominējošā ir lingvistiskā – krievu valodas lietotāja - identitāte.

V.Volkovs konstatē, ka „krievi kā lingvistiska kopība Latvijas Republikas atjaunošanas posmā turpināja krievu valodā funkcionējošas infrastruktūras radīšanas tradīcijas” (ibid: 113). Krievu valodā funkcionējošā infrastruktūra Latvijā ietver gan bērnudārzus, gan pamatskolas un vidusskolas, gan privātās augstskolas, kultūras iestādes un nacionālās kultūras biedrības, plašsaziņas līdzekļus, kā arī „institūtu tīklu, kas retranslē krievu kultūru no Krievijas un citām valstīm” (ibid: 113).

Nodaļā par Latvijas Republikas likumdošanas ietekmi uz krievu minoritātes identitāti, I.Apine skaidri pasaka, ka „Latvijas valsts etnopolitiskā darbība pēc neatkarības atgūšanas Latvijas krieviem neatviegloja adaptāciju pilnīgi jaunos apstākļos”, jo „etnopolitiku noteica etnonacionālisms” (Apine 2007b: 79-80).

I.Apine arī konstatē, ka politiķu dialoga trūkums ar krievu iedzīvotājiem un rusofobija latviešu vidū, veicināja to, ka „krievi Latvijā uztvēra likumus kā diskriminējošos un netaisnīgus, kā vērstus pret viņiem un viņu ģimenēm” (ibid: 80).

Attiecībā uz rusofobijas izpausmēm latviešu presē un politiķu runās, I.Apine norāda, ka „rusofobija ir padomju režīma mantojums. Tas tāpēc, ka totalitārais režīms arī tika rusificēts un

nekrievi šo režīmu identificēja ar krieviem, lai gan krievi paši bija stipri cietuši no boļševiku varas” (ibid: 81).

Vienlaicīgi I.Apine uzskata, ka Latvijas krievu kopienu nevar raksturot kā diasporu, kas orientēta uz etnisko dzimteni, bet to drīzāk raksturo adaptācija un integrācija: „zināmās jomās viņi jau ir integrēti – teritoriālajā, administratīvajā, sociālajā, nodarbinātības utt.” (ibid: 93). Tomēr I.Apine norāda arī, ka krieviem Latvijā raksturīgs saglabāt opozicionārismu, uzsverot savu pašpietiekamību un divkopienu valsts principus. Par to liecina, piemēram, Latvijas Krievu kopienu apvienotā kongresa (OKROL) lēmumi (2005.gada oktobris) prasīt atzīt krievu valodu kā otru oficiālo valodu Latvijā un piešķirt pilsonību automātiski visiem Latvijas iedzīvotājiem (ibid: 93).

Igauņu pētnieku vidū viena no redzamākajām Igaunijas krievu identitātes pētniecēm ir Trīne Vihalema (Triin Vihalemm), un daudzi viņas pētījumi un secinājumi ir nozīmīgi arī attiecībā uz Latvijas krieviem. 2002.gadā izdotajā apjomīgajā igauņu pētnieku grāmatā „Krievu minoritātes izaicinājums. Multikulturālas demokrātijas veidošanās Igaunijā” T.Vihalema analizē trīs paralēlus identitātes veidošanās procesus Igaunijas krievu vidū.

Pirmkārt, viņa norāda uz vietējās pilsoniskās identitātes veidošanos, kas balsīta pilsonībā, neformālā komunikācijā un teritoriālā lojalitātē. Saskaņā ar Manuela Kastella (*Manuel Castells*) dalījumu tā ir uzskatāma par leģitimējošo identitāti (Castells 1997). Otrkārt, vērojama minoritātes identitātes kā projektu identitātes veidošanās, kuras pamatā ir diasporiskas saistes ar Krieviju. Treškārt, T.Vihalema raksta par sava veida Padomju identitātes turpinājumu, kam raksturīga augsts krievu valodas kā *lingua franca* vērtējums un sasaistes ar kādu teritoriju trūkums (Vihalemm 2002: 221). Vienlaicīgi T.Vihalema norāda, ka kulturālu grupu un plašākas kopības veidošanās var notikt arī paralēli un tās nav viena otru izslēdzošas. Tas saskan ar Džona V. Berija (*John W. Berry*) akulturācijas teoriju, kurā arī tiek uzsvērts, ka identitātes var veidoties pēc ligzdveida principa (Berry 2001).

Promocijas darba autores veiktais pētījums projekta „Integrācijas prakse un perspektīvas” ietvaros, kurā pētītas attieksmes pret dažādām akulturācijas stratēģijām – integrāciju, asimilāciju, nodalīšanos, marginalizāciju un eiropeiskās identitātes veidošanos parāda, ka sadzīviskā ziņā liela daļa Latvijas krievu un citu tautību pārstāvju atbalsta un identificējas ar integrācijas stratēģiju jeb situāciju, kad indivīds piešķir lielu nozīmi savas kultūras (galvenokārt, krievu valodas) saglabāšanai, bet tajā pašā laikā aktīvi pieņem arī otru – latviešu kultūru (Šūpule 2007). Saskaņā ar reprezentatīvas aptaujas rezultātiem ar integrācijas stratēģiju identificējas 65% respondenti, kuri par intervijas valodu izvēlējās krievu valodu. Tikai 10% uzskata, ka viņi nemaz nespēj

identificēties ar šo situāciju. Ar nodalīšanās stratēģiju, kuru raksturo orientācija uz Krieviju, savukārt identificējas 20%, bet nemaz nespēj identificēties 46% aptaujāto (Šūpule 2007: 41).

T.Vihalemas norādītā identitāte, ko var raksturot kā Padomju identitātes turpinājumu, sasaistes ar kādu teritoriju trūkumu un krievu valodas lietošanas prioritizēšanu, lielā mērā saskan ar marginalizācijas stratēģijas stāsta versiju. Šī stratēģija gan nav guvusi atbalstu Latvijas krievvalodīgo vidū, un tikai 9% spēj ar to identificēties. Augstāka identificēšanās ir gan ar asimilācijas stratēģiju (29%), gan ar individualizētas eiropeskās identitātes stratēģiju (30%) (ibid.).

Pētījumu apskata noslēgumā autore sniegs ieskatu būtiskākajos LU SZF valsts pētījumu programmas „Nacionālā identitāte: valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība” ietvaros veiktās aptaujas datus par piederības sajūtu un identificēšanos ar dažādām grupām, kas apkopotā veidā publicēti pētījumā „Pārskats par tautas attīstību” (Zepa (red.) *drīzumā tiks izdots*). Šīs aptaujas dati (1. Pielikums 1.12. tabula) ļauj secināt, ka etniskā identitāte ir būtiska gan latviešiem, gan Latvijas krieviem, un no piedāvāto 22 dažādo grupu klāsta tā pārliecinoši ieņem vietu nozīmīgāko identitāšu trijniekā (blakus piederībai radniekiem/ ģimenei un draugiem). Kā grupu, kurai izjūt zināmu piederību un attiecībā uz kuru var lietot vārdu „mēs”, 75% latviešu ir izvēlējušies kategoriju „latvieši” un 68% krievu ir izvēlējušies kategoriju „Latvijas krievi”. Interesantais šī jautājuma atbildēs ir tas, ka 15% latviešu ir izvēlējušies arī kategoriju „Latvijas krievi”, bet vēl lielāks skaits krievu – 31% - ir izvēlējušies kategoriju „latvieši”. Skaitliski tikpat daudz krievu (31%) ir izvēlējušies arī kategoriju – „Krievijas krievi”. Aptaujas dati ilustrē to, ka etniskā identitāte nav uztverama kā ekskluzīva (katrs cilvēks ir piederīgs kādai vienai etniskajai grupai - tautībai, kas ir mantota un par ko liecina ieraksts viņa pasē), bet gan ir daudzplākšņaina un kompleksa.

Pilsoniskā identitāte – identificēšanās ar Latvijas pilsoņu kopumu –, salīdzinot ar etniskās identitātes atzīmēšanas biežumu, Latvijas iedzīvotāju vidū ir mazāk nozīmīga. Tikai 36% latviešu un 31% krievu identificējas ar kategoriju „visi Latvijas pilsoņi”. Salīdzinoši pavisam maz ir to, kas identificējas ar eiropiešiem – 11% un 16%.

Jautājuma „Cik liela nozīme Jūsu dzīvē ir tam, ka esat ... (tiek minēta respondenta nosauktā tautība)?” atbilžu salīdzinājums parāda, ka latviešu vidū tautībai joprojām ir lielāka nozīme nekā krievu un citu tautību pārstāvju vidū. Latviešu vidū 73% apgalvo, ka tautībai ir liela vai ļoti liela nozīme viņu dzīvē, krievu un citu tautību vidū atbilstoši 56% un 31% (1. Pielikums 1.14. tabula). Jāpiebilst, ka salīdzinot ar 2006.gada BISS aptauju (Zepa et al. 2006: 72), dati nav būtiski mainījušies.

Teritoriālo identitāti gan 2006.gada, gan 2010.gada aptaujā mēra jautājums „Cik cieši jūs personīgi jūtaties saistīts ar ...”. Aptaujas rezultāti parāda, ka saišu ciešums ar Latviju ir samazinājies visās etniskajās grupās (1. Pielikums 1.15. tabula). Ja 2006.gadā 65% latviešu jutās ļoti cieši saistīti, bet 29% cieši saistīti ar Latviju (kopā 94%), tad 2010. gadā ļoti ciešas saites ar Latviju izjūt tikai 32% latviešu, bet ciešas – 51% (kopā 83%). Krievu vidū 2006.gadā ļoti ciešas saites ar Latviju izjuta 40% un ciešas – 44% (kopā 84%), bet 2010.gadā – 26% un 46% (kopā 72%).

Samazinājusies ir arī lepošanās ar to, ka dzīvo Latvijā un ir Latvijas iedzīvotājs/a. 2006.gadā 82% latviešu un 57% krievu vairāk vai mazāk lepojās ar to, ka ir Latvijas iedzīvotāji, bet 2010.gadā latviešu vidū tādu, kas lepojas, ir 71%, bet krievu – 44% (1. Pielikums 1.16. tabula).

Vienlaicīgi aptaujas dati parāda, ka saišu ciešums ar Krieviju Latvijas krievu vidū arī nav palielinājies, bet drīzāk tieši otrādi – ir samazinājies. Ja 2006.gadā 10% krievu jutās ļoti cieši saistīti, bet 34% cieši saistīti ar Krieviju (kopā 44%), tad 2010. gadā ļoti ciešas saites ar Krieviju izjūt tikai 7%, bet ciešas – 25% (kopā 32%).

Kopumā saskaņā ar promocijas darba autores viedokli, var teikt, ka Latvijā ir vērojami vairāki virzieni, kuros attīstās Latvijas krievu identitātes veidošanās. Tos nosaka gan Krievijas ietekme uz krievu kopienu Latvijā, gan latviešu neviennozīmīgā attieksme, gan arī globalizācijas un individualizācijas procesi. Būtiski ir atzīmēt, ka atšķirīgās identitātes var pastāvēt arī vienlaicīgi un minētie procesi nav aplūkojami kā viens otru izslēdzoši, bet gan paralēli notiekoši.

9.5. Diskusija

Pētījumu apskats ļauj secināt, ka Latvijas neatkarības divdesmit gadi ir mazākā mērā veicinājuši kopīgas valstiskās apziņas veidošanos, bet vairāk ir nostiprinājuši etniskās identitātes pozīcijas konkurējošo identitāšu vidū – latviešiem viena no nozīmīgākajām identitātēm ir piederība latviešu kopumam, bet krievi Latvijā sevi identificē ar kategoriju Latvijas krievi. Vienlaicīgi vērojama arī identitāšu daudzveidīguma palielināšanās, īpaši attiecībā uz etnisko identitāti – gandrīz viena trešdaļa Latvijas krievu pieskaita sevi grupai „latvieši”.

No vienas puses var teikt, ka sabiedrības integrācijas programmas pamatā esošā iecere – veicināt saliedētas un vienotas pilsoniskas sabiedrības veidošanos Latvijā, nav īstenojusies – piederības sajūta Latvijai un lepošanās ar Latviju samazinās gan krievu, gan latviešu vidū, arī atsvešinātība un negatīva attieksme pret valsts institūcijām ir izplatīta gan latviešu, gan krievu

vidū.

No otras puses, autore pievienojas T.Vihalemas mazliet skeptiskajam jautājumam, vai pilsoniskās sabiedrības veidošanā Latvijai un citām bijušām PSRS ietekmes zonas valstīm vispār ir jāseko Rietumu klasiskās pilsoniskās sabiedrības modelim? „Varbūt tās nemaz nevar „noņert vilcienu”, bet tām ir jāadaptējas jaunajiem augstās modernitātes vēsturiskajiem izaicinājumiem”, ko raksturo valsts un sociālo institūciju autoritātes un varas samazināšanās, individuālisms, globalizācija utt. (Vihalemm 2005: 54).

Šajā kontekstā autorei pamatota šķiet T.Vihalemas ideja, ka Igaunijas (lasīt – arī Latvijas) iedzīvotājus drīzāk varētu vienot nevis pilsoniskā solidaritāte, kas vērsta uz valsti, bet gan pilsoniskā solidaritāte, kas vērsta uz sabiedrību un kopā sadzīvošanas praksēm (Vihalemm 2002: 220). Par šādas pilsoniskās solidaritātes, kas vērsta uz sabiedrību, izpausmēm liecina gan kopīgas ikdienas sociālās un ekonomiskās intereses, gan kopīgā teritoriālā piederība, gan ciešie kontakti ikdienā. Vienlaicīgi pilsoniskās solidaritātes veidošanos kavē sabiedrībā pastāvošais diskursīvais konflikts starp divām dominējošajām etnolingvistiskajām grupām – latviešu valodas kopienu un krievu valodas kopienu (Kļave 2010), kura pamatā ir cīņa par varu un abām grupām raksturīgā apdraudētības sajūta. Politikas līmenī tas izpaužas arī 2011.gada referendumu iniciatīvās, kurās katras grupas radikālākie pārstāvji cīnās par savas valodas statusu, jo valoda ir šo grupu nozīmīgākais pašidentifikācijas elements (2011.gada referendumu iniciatīvas autore plašāk raksturo un analizē 11.nodaļā).

Pieeju ziņā etniskās un nacionālās identitātes pētniecība Latvijā, sākot no 1990.gada, ietver lielu daudzveidību – tie ir gan vēsturiski un teorētiski apcerējumi, gan mediju pētījumi, gan kvantitatīvas socioloģiskas aptaujas dažādās grupās, gan padziļinātās intervijas un fokusa grupu diskusijas, gan mutvārdu vēstures pētījumi, kas balstīti biogrāfiskās intervijās. Pēc 2000.gada Latvijas pētniecībā parādās arī pētījumi, kas veikti, pielietojot diskursa analīzes principus (Kruks 2000, 2005; Kļave et al. 2004; Šulmane & Kruks 2001a, 2001b, 2006; Šūpule et al. 2004, Zepa 2005, 2007; Zepa et al. 2005, 2006 u.c.). Visbiežāk izmantota ir kritiskās diskursa analīzes pieeja. Tomēr līdzšinējo pētījumu pieejās maza uzmanība ir pievērsta tam, kādā interaktīvā situācijā tiek konstruēts noteikts paštēls jeb manifestēts noteikts identitātes aspekts, un kā konkrētā interaktīvā situācija, piemēram, aptauja, intervijas veikšana, ietekmē identitātes konstruēšanas procesu mikrolīmenī. Identitātes kontekstuālais aspekts lielā daļā pētījumu ir palicis neaplūkots.

To lielā mērā var skaidrot ar makrosocioloģisko pieeju dominēšanu socioloģijā, kā arī joprojām diezgan statisko identitātes jēdziena interpretāciju. Lai gan pēdējos gados pētniecisko pieeju vidū arvien lielāku ievērību gūst sociālā konstrukcionisma paradigma, un pētnieki atzīst,

ka identitātes ir mainīgas un daudzveidīgas, tomēr praksē, piemēram, etniskās identitātes kategorijas „latvietis”, „krievs” un citas tiek uztvertas kā ekskluzīvas un statistiskas kategorijas (šīs pieejas ietekme ir novērojama arī promocijas darba autores tekstos). N.Muižnieks šādu statistisku un ekskluzīvu etnicitātes interpretāciju uzskata par Padomju esenciālās tautības izpratnes mantojumu, kas kavē sabiedrības integrācijas procesus (Muižnieks 2010: 13).

Šajā ziņā promocijas darba autores pieeja, kas balstīta kritiskajā diskursīvajā psiholoģijā un vērsta uz identitātes konstruēšanas interakcijā analīzi, ir pienesums identitātes pētniecībā Latvijā un mēģinājums lauzt statistisku etniskās identitātes izpratni, īpašu uzmanību pievēršot etnicitātes konstruēšanai neviennozīmīgās situācijās, piemēram, jauktu laulību gadījumā. Nākošā promocijas darba nodaļa ir veltīta identitātes konstruēšanas empīriskai analīzei fokusa grupu diskusiju situācijā, kur Latvijas iedzīvotāji dažādās Latvijas vietās apspriež jautājumus par etniskajām attiecībām Latvijā, tai skaitā, bērnu, kas dzimuši etniski jauktās laulības, dilemmu, kā definēt savu tautību.

10. ETNISKĀS UN NACIONĀLĀS IDENTITĀTES KONSTRUĒŠANAS FOKUSA GRUPU DISKUSIJU INTERAKCIJĀ (2004. UN 2006.GADS) ANALĪZE

Šajā nodaļā autore analizē, kā tiek konstruēta etniskā un nacionālā identitāte fokusa grupu diskusijās, runājot par etniskajām attiecībām Latvijā. Izmantotais analīzes materiāls ir 24 fokusa grupu transkripti. Fokusa grupu diskusiju norises laiks ir 2004. un 2006.gads, puse no tām notika latviešu valodā, bet otra puse – krievu valodā.

Saskaņā ar izvēlēto teorētisko pieeju, kas balstīta kritiskās diskursīvās psiholoģijas autoru atziņās, galvenā uzmanība ir pievērsta interpretatīvo repertuāru, kas izmantoti etniskās un nacionālās identitātes diskursīvā konstruēšanā, analīzei.

10.1. nodaļā ir raksturoti pieci tipiskākie interpretatīvie repertuāri, izmantojot visu autorees rīcībā esošo teksta materiālu, tekstā iekļaujot īsus citātus. 10.2. nodaļā autore analizē atšķirīgo vēstures izpratni dažādu interpretatīvo repertuāru manifestācijās, bet 10.3. nodaļā ir veikta diskursu analīze garākiem teksta fragmentiem no konkrētām fokusa grupām, lai sniegtu padziļinātu interakcijas procesu analīzi, iekļaujot arī argumentācijas stratēģiju analīzi.

Atsaucoties uz Dž.Potera un M.Veterelas pieeju (Potter & Wetherell 1987), analizējamā teksta fragmenti ir iekļauti promocijas darba tekstā. Pilni diskusiju transkripti nav iekļauti ne tekstā, ne pielikumos to lielā apjoma dēļ.

10.1. Etniskās un nacionālās identitātes konstruēšanā izmantoto interpretatīvo repertuāru daudzveidības analīze

Interpretatīvo repertuāru, kas izmantoti etniskās un nacionālās identitātes diskursīvā konstruēšanā, analīze parāda, ka Latvijas sabiedrībā pastāv dažādi veidi, kā runāt par savu etnisko un valstisko piederību, taču vienojošā tendence ir, ka sarunā lielākoties ir neiespējami vai ļoti grūti nodalīt diskursīvās konstrukcijas par etnisko identitāti no diskursīvajām konstrukcijām par nacionālo identitāti, jo tās ir cieši savijušās kopā, tādēļ arī analīzē tās netiek nodalītas.

Analīzei izmantotajā tekstu materiālā autore identificē piecus tipiskākos un savstarpēji konkurējošos interpretatīvos repertuārus:

- 1) „Mūsu valsts, mēs diktējam noteikumus. Krievi – iebraucēji LPSR laikā – klejotāji, pašlabuma meklētāji”;
- 2) „Mēs dzīvojam kopā, un nekur mēs neliksimies”;
- 3) „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas. Maskavā - tur ir pavisam citi krievi”;
- 4) „Piederība Krievijai”;

5) „Dzimtene ir tur, kur ir labi”.

Saskaņā ar autores definēto teorētisko pieeju, kas balstīta kritiskajā diskursīvajā psiholoģijā, sarunā izmantotie interpretatīvie repertuāri konstruē noteiktas subjekta pozīcijas, kas saistītas ar noteiktām situatīvām identitātēm. To manifestācija identificētajos interpretatīvajos repertuāros ir viens no turpmākās analīzes objektiem.

Interpretatīvo repertuāru izvēle interakcijā ir orientēta uz darbību, noteiktas funkcijas veikšanu (Potter & Wetherell 1987), tādēļ autore analizē arī to, kādu funkciju veikšanai tiek aktualizēti identificētie pieci interpretatīvie repertuāri.

Turpinājumā ir sniegts fokusa grupās identificēto interpretatīvo repertuāru raksturojums, kas ietver noteiktā repertuāra konstruēto subjektu pozīciju un repertuāru funkcijas interakcijā analīzi.

10.1.1. „Mūsu valsts, mēs diktējam noteikumus. Krievi – iebrucēji LPSR laikā – klejotāji, pašlabuma meklētāji”

Interpretatīvais repertuārs „Mūsu valsts, mēs diktējam noteikumus. Krievi – iebrucēji LPSR laikā – klejotāji, pašlabuma meklētāji” galvenajos aspektos sakrīt ar latviešu etnonacionālisma ideoloģijas konstrukcijām, kas identificētas 1990.-1991.gada laikrakstu analīzē (Zepa et al. 2006, izvērsti raksturotas darba 9.nodaļā). Uztveramības dēļ autore šo interpretatīvo repertuāru turpinājumā apzīmēs arī kā latviešu etnonacionālisma interpretatīvo repertuāru.

Izmantotajā teksta materiālā – fokusa grupu diskusijās – visbiežāk latviešu etnonacionālisma interpretatīvais repertuārs tika aktualizēts fokusa grupu diskusijās latviešu valodā, runājot par krieviem Latvijā vai krieviski runājošajiem Latvijas iedzīvotājiem. Saskaņā ar šo interpretatīvo repertuāru krieviski runājošie Latvijas iedzīvotāji tiek konstruēti kā drauds, iekarotāji, migranti, klejotāji un pašlabuma meklētāji (10.1. tabula).

Savukārt latvieši tiek konstruēti kā vienīgie īstenie Latvijas iedzīvotāji, kuriem pieder Latvijas valsts un kuri ir tiesīgi diktēt šeit savus noteikumus:

Jā, bet mēs dzīvojam Latvijā, šī ir arī mūsu valsts. Mēs šeit diktējam noteikumus, mums jau nav jāpakļaujas krievvalodīgajiem. Šī ir mūsu valsts. (FG, 2006, Rīga, 18-30, latviešu)

Es gribu dzīvot starp savu tautu. Tā ir vienīgā vieta, kur es tā varu dzīvot. Ja es gribu dzīvot ar svešas tautas cilvēkiem, es varu aizbraukt uz Ameriku un izdzīvoties, cik man lien. Tad es neko nezaudēju. Man tāda iespēja pastāv. Bet dzīvot starp latviešiem, ir tikai

viena vieta - Latvijā. Es domāju, ka šī iespēja būtu jā saglabā. (FG, 2004, Rīga, vidēja un vecāka gadu gājuma cilvēki, latviešu)

10.1. tabula. Interpretatīvā repertuāra „Krievi – iebrucēji LPSR laikā – klejotāji, pašlabuma meklētāji” raksturojums: apgalvojumi un tos ilustrējošie citāti

Apgalvojumi, kas ir interpretatīvā repertuāra pamatā	Ilustrējoši citāti no fokusa grupām
Krievi Latvijā uzvedas kā iekarotāji, uzvarētāji , kas uzspiež savu valodu un kultūru, nevis cenšas iemācīties latviešu valodu un pieņemt latviešu kultūras tradīcijas	Bet šeit jau ir otrs, ka viņš [Konstantīns – nodalīšanās stratēģijas personāžs] necenšas pieņemt mūsu sadzīvisko kultūru. Viņam gēnos jau ir iepotēts, ka tas nav jādara, ka viņš nāk kā iekarotājs, kā uzvarētājs . (FG, 2006, Rīga, 61-75, latviešu)
Latvijas krievi ir tie krievi, kas dzīvo Latvijā vismaz kopš starpkaru neatkarīgās Latvijas laikiem, tie, kas iebrukuši PSRS laikā ir iebrucēji, migranti, okupanti	Un „par” [aptauja par Latvijas neatkarību 1991.gadā] bija tie, kas te ir dzimtie, tie ir, tā saucamie, „Latvijas krievi”. Tie, kam te ir saknes jau no trīsdesmitajiem gadiem. Ne jau iebrucēji. (FG, 2006, Rīga, 61-75, latviešu)
Īstie Krievijas krievi pārstāv augstu kultūru, nevis padomju kultūru, ko pārstāv PSRS laikā Latvijā iebrukušie krievi	Tur ir divas audzināšanas. Viena vēl ir vecā kultūra, kas nāk no tēviem, vectēviem, un ir otra kultūra, kas ir tā īstā padomju kultūra. Tā ir tiem jauniešiem, kas te braukā no vienas pilsētas uz otru, meklē laimi. (FG, 2006, Rīga, 61-75, latviešu)
Īstie Krievijas krievi nepieņem Latvijas krievus kā savējos un uzskata tos par pašlabuma meklētājiem	Ja no Latvijas aizbrauc uz Krieviju, krievi viņus nepieņem tos krievus, kas šeit ir dzīvojuši, viņi tos burtiski ienīst. (FG, 2006, Rīga, 61-75, latviešu) Meklē savu labumu. Īstie krievi jau labumu nemeklē. Daļa no krieviem – klejotājtauta , kas braukā riņķī un meklē labumu. (FG, 2006, Rīga, 61-75, latviešu)
Īstie krievi dzīvo Krievijā, uz Latviju ir atbraukusi „sliktākā” krievu tautas daļa	Īstie krievi dzīvo Krievijā. Šie te ir tik tiešām klejotāji, klejotāji – laimes meklētāji . (FG, 2006, Rīga, 61-75, latviešu) Lielākā daļa krievu paši saka, ka viņi dalās uz pusēm. Tie, kas dzīvo, nekad neaizbrauks prom, viņi dzīvos tur, kur viņu senči, bet šitos viņi uzskata par klejotājiem. (FG, 2006, Rīga, 61-75, latviešu) Tie bija citi krievi (par krieviem starpkaru Latvijā), tā bija cita sabiedrība, un tas procents nezina kāds, bet nebija tik liels. Cik liela daļa no pašreizējiem krieviem? Manuprāt, viņi vairs nav tādi krievi kā Krievijā, viņi nav ne krievi, nekas, viņiem ir palicis tāds lielkrievu šovinisms, kaut kas no Staļina, viņi ir ne gaļa, ne zivs. (FG, 2004, Rīga, vidēja un vecāka gadu gājuma, latviešu)
Iebrucēji – pašlabuma meklētāji nejūtas piederīgi Latvijai, viņi meklē tikai iespējas, kur labāk dzīvot	Viņš vienkārši ir atbraucis laimi pameklēt, un ar otru kāju viņš jau ir projām. Un tas, ka viņš latvieti apprecēja, tas ir tikai aizsegs. Pašlabuma meklētājs , tādi, kādi krievi arī ir. Klejotāji - ne jau visi krievi. Klejotājtauta. (FG, 2006, Rīga, 61-75, latviešu)

Radikālākajā savā izpausmē šī ideoloģiskā pozīcija ietver arī apgalvojumu, ka naturalizācijas un integrācijas procesi ir „okupācijas padziļināšana”, un politiķiem tiek pārmests, ka netiek īstenota okupācijas seku likvidēšana:

Ja kādreiz runā par to, ka bija mums okupācija, es uzskatu, okupācija dotajā laika posmā, nevis tiek likvidēta, bet tiek padziļināta, paplašināta, jo neviens no mūsu valdības, ieskaitot prezidenti, neko nav darījuši, lai sekas likvidētu. Mēs bijām okupēti, to viņi deklarē, bet ko viņi ir darījuši, lai okupācijas sekas likvidētu? Neko nav darījuši. Okupācija tiek padziļināta un paplašināta, dodot pilsonību un tiesības un mēģinot gandrīz vai vardarbīgi viņus integrēt. (FG, 2006, Rīga, 61-75, latviešu)

Nepieciešamība runāt krieviski Latvijā, krievu valodas prasības darba vietā tiek uztvertas kā aizvainojums un diskriminācija:

Lielākoties paprasa – vai tu zini krievu valodu? [Atsaucoties darba sludinājumiem] Jā, es viņu zinu, bet es viņā nerunāju. Un bieži vien es nejūtu to, ka diskriminē krievus, bet diskriminē tieši mani tāpēc, ka es nerunāju tanī valodā. Un es nevaru dabūt darbu, es nevaru konkurēt ar pārējiem. OK, tur jābūt ir valodai, bet man varbūt stiprā puse ir angļu valoda...Un tādā gadījumā, kad medijos runā par to, ka diskriminācija ir viņiem, es šajā gadījumā varu teikt, ka diskriminācija ir pret mani. (FG, 2004, Rīga, jaunieši, latviešu)

Lai gan pārsvarā šis interpretatīvais repertuārs bija sastopams diskusiju grupā latviešu valodā, uz to atsaucās arī diskusijās krievu valodā. Pirmkārt, tas izpaudās kā reference uz latviešu nacionālistisko nostāju, kritizējot to kā diskriminējošu, otrkārt, attaisnojot un paužot saprotošu attieksmi pret latviešu vēlmi nostiprināt savas pozīcijas:

Es uzskatu, ka latvieši ir savās mājās, bet krievi – ciemos. (FG, 2006, Rīga, 18-30, krievu)
Tieši tāpēc mums ir jāatzīst, ka mūsu klātbūtne, es saprotu, cik grūti tam piekrist, bet nedot latviešiem to, ko viņi pelnījuši. Viņi līdz tam ir izauguši jau no 19. gadsimta beigām, lai izveidotu savu nacionālo valsti. (FG, 2004, Rīga, 36-80, krievu)

Latviešu etnonacionālisma interpretatīvā repertuāra galvenās funkcijas interakcijā ir nostiprināt savas grupas - latviešu - pozīcijas etniskajā hierarhijā. Tas tiek īstenots, izmantojot vairākas diskursīvās stratēģijas. Pirmkārt, tiek izmantota stratēģija veidot pozitīvu savas grupas – latviešu tēlu un negatīvu otras grupas – pēc Otrā pasaules kara iebraukušo krievu Latvijā tēlu. Latvieši šīs stratēģijas ietvaros tiek konstruēti kā grupa, kurai Latvijā jābūt nodrošinātām plašākām tiesībām attiecībā uz savas valodas un kultūras saglabāšanu un aizsardzību nekā citām etniskajām grupām Latvijā.

Otrkārt, krievi Latvijā netiek konstruēti kā vienas grupas piederīgie, bet tiek nodalītas divas grupas – Latvijas krievi, kas Latvijā dzīvoja pirms Otrā pasaules kara, un pēc Otrā pasaules kara iebraukušie. Šī stratēģija tiek izmantota pozitīva paštēla veidošanai, jo ļauj savu grupu uztvert kā draudzīgus pret dažādām etniskajām grupām, tai skaitā „labajiem” Latvijas krieviem.

Vienlaicīgi tā konstruē negatīvu pēc Otrā pasaules kara iebrukušo krievu un viņu pēcnācēju Latvijā tēlu, asociējot tos ar okupantiem un migrantiem.

Interpretatīvā repertuāra ietvaros konstruētās subjekta pozīcijas ir: latvieši, kuri ir tiesīgi Latvijā diktēt savus noteikumus; Latvijas krievi, kas dzīvoja Latvijā pirms PSRS okupācijas, kā cienījami un labi integrējušies Latvijas sabiedrībā; krievi un krieviski runājošie, kas iebrukuši PSRS okupācijas laikā - okupanti un migranti – kas uzspiež savu valodu un kultūru un ir negatīvi noskaņoti pret latviešiem. Interesanti, ka pēdējā grupa - krievi, kas iebrukuši PSRS okupācijas laikā – tiek konstruēti kā atšķirīgi arī no Krievijas krieviem, pretnostatot Krievijas krievus kā kulturālus (asociējot tos ar Krievijas inteligenci), bet PSRS laikā iebrukušos kā „padomju” kultūras nesējus un pašlabuma meklētājus.

10.1.2. „Dzimtene ir tur, kur ir labi”

Interpretatīvais repertuārs „Dzimtene ir tur, kur ir labi” ir konkurējošs interpretatīvais repertuārs latviešu etnonacionālisma repertuāram, un paredz to, ka valstiskā piederība kā vērtība ir mazāk nozīmīga nekā labklājība. Diskusijās vairākkārtīgi varēja novērot šī diskursa sadursmi ar dažādām etnonacionālisma interpretatīvā repertuāra manifestācijām.

Galvenās argumentācijas stratēģijas, kas izskan saistībā ar šī interpretatīvā repertuāra pamatošanu, ir:

- 1) Cilvēkam ir jācenšas dzīvot pēc iespējas labāk, jāstrādā ir tur, kur vairāk maksā;
- 2) Latvijā nav nākotnes, jo šeit ir nabadzība, atpalcība, slikta attieksme.

Kā aktīvi pausta pozīcija 2004. un 2006.gada fokusa grupu diskusijās šis interpretatīvais repertuārs parādījās salīdzinoši reti. Iespējams, to var skaidrot ar dominējošā etnonacionālisma interpretatīvā repertuāra ietekmi, kas ietver nosodošu attieksmi pret „pašlabuma meklētājiem”, kas iebrukuši Latvijā PSRS laikā.

Tomēr daži no diskusijas dalībniekiem nekautrējās un atklāti pauda, ka, ja vien būtu kādas garantijas par darbu un dzīvesvietu, viņi labprāt no Latvijas aizbrauktu.

Diskusijas dalībnieki vairāk runāja par šo pozīciju, apspriežot akulturācijas stāstus, konkrēti, runājot par marginalizācijas stāstu¹⁵. Daudzi no diskusijas dalībniekiem atzina, ka tā ir normāla un pieņemama dzīves pozīcija, lai gan nav pārāk pievilcīga no malas skatoties:

Nu, runājot par Mihailu [marginalizācijas stāsts], tāda situācija ir uz katra soļa. Cilvēks

¹⁵ Akulturācijas stāsti ir pievienoti fokusu grupu diskusiju plānam 2.1. Pielikumā.

vienkārši dzīvo... Nu kā, pieņemts, ka cilvēkam jādzīvo labāk, jāstrādā, kur vairāk maksā. (Klusi runā) ...Kāpēc visi tā nedara? Jo tā laikam ir vieglāk...tā priekš manis...nu nekā nepieņemama te nav. Tā vienkārši pāiet garām... (FG, 2006, Liepāja, 18-35, krievu)

Konkrētās pozīcijas pamatojumam tiek izmantota argumentācijas stratēģijas: „...tāda situācija ir uz katra soļa. Cilvēks vienkārši dzīvo”, „Jo tā laikam vieglāk”, „pieņemts, ka cilvēkam jādzīvo labāk, jāstrādā, kur vairāk maksā”. Vienlaicīgi citātā redzamas vairākas viedokļa paušanas mīkstināšanas stratēģijas – tiek pieklusināta balss, vairākkārtīga minstināšanās, kas, iespējams, ir nevilšus izmantotas, apzinoties kādreiz dominējošo nosodījumu pret ekonomiskajiem migrantiem no latviešu puses. Diskusijās šī pozīcija tika attaisnota arī ar argumentu, ka viņš nevienam ļaunu nedara:

Viņš ir tāds cilvēks, kas dzīvo savā čaulā – paēdis, padzēris, pastrādājis, pagulējis, un tas arī viss. Lai jau dzīvo, kā viņam patīk, galvenais, lai nedara ļaunu citiem. Lai jau ir viņam šāds flegmatisks dzīvesveids. (Visi smejas). (FG, 2006, Jelgava, 36-60, krievu)

Vairāki diskusiju dalībnieki, izmantojot etnonacionālisma interpretatīvo repertuāru, ne vienā vien diskusijā pauda arī nosodošu attieksmi pret marginalizācijas stāsta tēlu, un uzskatīja, kā tādām no Latvijas ir jābrauc prom:

Viņam jābrauc uz ārzemēm – Latvijā viņam nav ko darīt! (FG, 2006, Jelgava, 36-60, krievu)

10.2. tabula. Interpretatīvā repertuāra „Dzimtene ir tur, kur ir labi” raksturojums: apgalvojumi un tos ilustrējošie citāti

Apgalvojumi, kas ir interpretatīvā repertuāra pamatā	Ilustrējoši citāti no fokusa grupām
Ja es būtu pārliecināts, ka man ārzemēs būs darbs un būs kur dzīvot, nešauboties brauktu prom, jo šeit mani nekas nesaista	Nezinu, ar Latviju mani te nekas tāds nesaista. Varbūt pat labāk būtu bijis Krievijā. Nav tādas konkrētības. Es pie pirmās iespējas, ja es būtu droša par to, ka man tur būs darbs un ar visu manu ģimeni mani pieņemtu ārzemēs un par dzīvesvietu, es bez vārdu runas aizbrauktu. (FG, 2006, Jelgava, 18-35, krievu)
Cilvēkam ir jācenšas dzīvot pēc iespējas labāk, jāstrādā ir tur, kur vairāk maksā	Pieņemts, ka cilvēkam jādzīvo labāk, jāstrādā, kur vairāk maksā. (FG, 2006, Liepāja, 18-35, krievu) Vienmēr cilvēks meklē, kur labāk, zivs, kur dziļāk. (FG, 2006, Rīga, 31-60, latviešu) Dažus vairāk savs vēders interesē, tāpat kā mums vienam otram – es, kas braucu uz Īriju, piemēram. Un tur cilvēku nevar nosodīt. Cilvēka būtība jau tā ir – es arī negribu līst atpakaļ alā, es gribu ēst cepeti un piedzert kafiju. (FG, 2006, Rīga, 61-75, latviešu) Cilvēkiem galvenā motivācija no laika gala ir bijusi nauda. To vienkārši nevar pārvarēt. Tas ir dabīgi. (FG, 2006, Liepāja, 18-35, latviešu)

10.2. tabulas turpinājums

<p>Tie, kas dzīvo un strādā ārzemēs, ir laimīgi un apmierināti, dzīvo skaisti un pārtikuši</p>	<p>Kāpēc cilvēki mūk uz tām ārzemēm? Nevienam nevar aizliegt dzīvot skaisti, pārtikušam un justies, ka tu tiešām esi cilvēks. (FG, 2006, Liepāja, 36-60, latviešu)</p>
<p>Latvijā nav nākotnes, jo šeit ir nabadzība, atpalcība, slikta attieksme</p> <p>Tie, kas dzīvo Latvijā, ir pārstrādājušies, saņem izglītībai neatbilstošu atalgojumu, nevar izdzīvot ar saviem ienākumiem.</p>	<p>Ja cilvēks, kas mācījies augstskolā 6 gadus, saņem 160 latus, un viņam ir jāstrādā 2 slodzes, tad par kādu nākotni var būt runa? (FG, 2006, Jelgava, 18-35, krievu)</p> <p>Cilvēks, kuram te nemaksā normālu algu, dabīgi, ka brauks prom. Mēs jau to tagad ļoti labi varam redzēt. (FG, 2006, Daugavpils, 18-35, latviešu)</p> <p>Man tagad raksta vēstules un saka, ka mēs esam tik laimīgi, ka esam izbraukuši. Es vairs diemžēl nevaru izbraukt, jo man ir piecdesmit seši. Būtu man četrdesmit, es arī būtu aizbraucis un uzpļautu savām divām augstākajām izglītībām, kas man dod astoņdesmit latus. (FG, 2006, Daugavpils, 36-60, latviešu)</p> <p>Kamēr ražošanas nebūs, mums nebūs arī augstāka dzīves līmeņa. Katram, kuram ir daudz maz galva un rokas, brauks prom. (FG, 2006, Daugavpils, 36-60, latviešu)</p> <p>Man tas patriotisms ir tāds, ka viņš ir zudis, noplūdis pamazām. Strādāju no tumsas līdz tumsai. Ar bateriju aizeju uz darbu, ar bateriju nāku atpakaļ. Ja es būtu viena, man naudas pietiktu, bet manai ģimenei? Vīram veselībai vajag, bērniem vajag – man knapi kas sanāk. Un tā gads no gada, nepaliek labāk. Atbalstu tos, kas izbrauc no Latvijas labākas dzīves meklējumos. (FG, 2006, Liepāja, 36-60, latviešu)</p> <p>Daudzi cilvēki, kas ir aizbraukuši uz Īriju un trīs, četrus gadus pastrādājuši, atbrauc uz šejieni un pasaka, ka viņi vairs negrib šeit dzīvot. Ir ļoti daudz tādu jaunu cilvēku. (FG, 2006, Jelgava, 36-60, latviešu)</p>

Interpretatīvais repertuārs „Dzimtene ir tur, kur ir labi” bija salīdzinoši reti un maz manifestēts analizējamajā tekstā, un tas ierobežo analīzes iespējas. Secinājumi, ko analīzes materiāls ļauj izdarīt, ir: interpretatīvā repertuāra „Dzimtene ir tur, kur ir labi” galvenās funkcijas interakcijā ir – emigrācijas no Latvijas attaisnošana vai pamatošana. Aplūkojamā interpretatīvā repertuāra ietvaros konstruētās subjekta pozīcijas ir: jaunie un/vai aktīvie cilvēki, kas aizbrauc no Latvijas un ir apmierināti ar dzīvi ārzemēs; tie ir cilvēki, kas grib dzīvot skaisti, pārtikuši un „ēst cepeti un piedzert kafiju”, un tādēļ emigrē. Nedaudz cita pozīcija – cilvēki, kas Latvijā nevar atrast darbu vai nespēj izdzīvot ar saviem ienākumiem, un vēl viens variants – cilvēki, kas kādu apstākļu, piemēram, vecuma dēļ, nevar aizbraukt, bet gribētu to darīt. Dažādās subjektu pozīcijas apvieno tas, ka piederība Latvijai tiek konstruēta kā nesvarīga vai mazāk svarīga, salīdzinot ar tām priekšrocībām, ko piedāvā emigrācija.

10.1.3. „Mēs dzīvojam kopā, un nekur mēs neliksimies”

Interpretatīvā repertuāra „Mēs dzīvojam kopā, un nekur mēs neliksimies” funkcija interakcijā ir mazināt etnisko spriedzi, mīkstināt etniskos aizvainojumus un pamatot draudzīgu kopā dzīvošanu kā nepieciešamību. Autore to uzskata par plašāka interpretatīvā repertuāra, ko nosauc par „integrācijas” repertuāru vienu no versijām (cita versija ir diskusijās krievu valodā dominējošais repertuārs „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas. Maskavā - tur ir pavisam citi krievi”, kas raksturots nākošajā apakšnodaļā).

10.3. tabulā ir raksturoti apgalvojumi, kas ir interpretatīvā repertuāra pamatā, un būtiskākie no tiem ir:

- 1) Latvija vēsturiski ir izveidojusies kā vieta, kur draudzīgi sadzīvo daudzas tautības;
- 2) Latvijas iedzīvotāji ir tik ļoti etniski sajaukušies, ka nav tādu „tīrasiņu latviešu”;
- 3) Lielākā daļa krievu, baltkrievu un ukraiņu Latvijā ieradās nevis kā okupanti, bet gan kā fabriku strādnieki, tādēļ nevajag vainot viņus okupācijā;
- 4) Krieviem, baltkrieviem, ukraiņiem un citām tautībām, kas dzīvo Latvijā, ir jāsauglabā sava etniskā identitāte, bet ir arī jāzina latviešu valoda un jāciena Latvijas valsts.

10.3. tabula. Interpretatīvā repertuāra „Mēs dzīvojam kopā, un nekur mēs neliksimies” raksturojums: apgalvojumi un tos ilustrējošie citāti

Apgalvojumi, kas ir interpretatīvā repertuāra pamatā	Ilustrējoši citāti no fokusa grupām
Latvija vēsturiski ir izveidojusies kā vieta, kur draudzīgi sadzīvo daudzas tautības	Mēs sadzīvojam mierīgi. Jā! Mums ir dažādi uzskati, bet mēs dzīvojam kopā un nekur mēs neliksimies. Kā mēs dzīvojam, tā mēs arī dzīvosim. (FG, 2006, Daugavpils, 18-35, latviešu) Te ir tik mierīgi un jauki, relatīvi mierīga un jauka līdzās pastāvēšana un dzīvošana. (FG, 2004, Rīga, vidēja un vecāka gadu gājuma, latviešu)
Latvija nevar būt izolēta salīņa, kurā dzīvo un saimnieko tikai latvieši	Mēs jau nevaram apkārt Latvijas robežai apmūrēt žogu, iebūvēt iekšā latviešus un likt viņiem vārties savā sulā. (FG, 2006, Liepāja, 18-35, latviešu) Latvija nav suņa būdiņa vai privātīpašnieka pagalmiņš, kur „es te labāk jūtos” un kur „es saimniekoju”! „Sveši, nenāciet, savādāk nebūs labi!” (FG, 2006, Daugavpils, 36-60, latviešu)
Krievu un krieviski runājošo Latvijas iedzīvotāju masveidīga repatriācija nav ne iespējama, ne vēlama, jo jaukto laulību rezultātā daudziem latviešiem ģimenē vai rados ir krievi	Vēsturiski šeit ir dzīvojušas dažādas nācijas. Ja šādus cilvēkus sūtītu ārā, tad drīz vien katrs otrais pazaudēs savu vecmāmiņu un vectētiņu. (FG, 2006, Liepāja, 18-35, latviešu) Mēs taču nezinām savas saknes. Tāpat kā Mārcis teica par savu vectētiņu, man arī saknēs ir kaut kādi krievi. Pēc uzvārdiem skatoties varētu vēl būt vācieši. Būtībā mēs visi esam sajaukušies. Mēs neviens neesam tīrs latvietis. Ko tad viņi sūtīs ārā? Pret ko mēs vērsīsimies? (FG, 2006, Liepāja, 18-35, latviešu)

10.3. tabulas turpinājums

<p>Lielais krieviski runājošo iedzīvotāju skaits ir saistīts ar PSRS ekonomikas politiku, un tajā nevar vainot atsevišķus cilvēkus, kas šeit dzīvo, vai krievu kopienā Latvijā</p>	<p>Es esmu izpētījis dažādus subjektīvus un objektīvus faktus, un ticiet man, cittautieši šeit tika ievesti kā viesstrādnieki, nevis kā okupanti, jo viņi te vienkārši strādāja. Daugavpilij blakus ir Baltkrievija, un no turienes iebruc strādāt mūsu pilsētas rūpnīcā, kas bija Padomju Savienībā lielākā ķīmiskās šķiedras rūpnīca. Protams, ka Daugavpils un visa Latgale nevarēja nodrošināt šajā rūpnīcā pietiekami daudz strādnieku. Vai tiešām tos cilvēkus tagad var vainot, ka viņi ir šeit?! Es uzskatu, ka tomēr nē. (FG, 2006, Daugavpils, 18-35, latviešu)</p>
<p>Krieviem, baltkrieviem, ukraiņiem un citām tautībām, kas dzīvo Latvijā, ir jā saglabā sava etniskā identitāte, bet ir arī jāzina latviešu valoda un jāciens Latvijas valsts</p>	<p>Mēs kā latvieši varam tikai priecāties, cik labi viņš [personāžs no akulturācijas stāsta „asimilācija”] ir adoptējies mūsu valstī, šajā kultūrvīdē. No otras puses, liekas, ka viņš ir asimilēts. Negribētos, lai visi cittautieši, kas uz šejieni atbrauc, aizmirstu savu kultūru. Tā jau ir otra galējība. Ir jā saglabā sevi. (FG, 2006, Daugavpils, 18-35, latviešu)</p> <p>Tikmēr, kamēr viņš nenozākā šejienes kultūru, tikmēr, kamēr viņā nepieaug agresija pret latviešiem, lai viņš šeit dzīvo! Viņš nevienam netraucē. (FG, 2006, Daugavpils, 18-35, latviešu)</p> <p>Viņam nav jābūt latvietim, bet ir jābūt Latvijas valsts patriotam. (FG, 2004, Rīga, vidēja un vecāka gadu gājuma, latviešu)</p>
<p>Etnisko attiecību saspīlēšanas pamatā ir radikālo politisko grupējumu intereses no abām pusēm</p>	<p>Kaut kādā veidā jāpanāk lielāka tolerance, Latvijas apstākļos tas ir ļoti bīstami saasināt attiecības. Paklausos dažreiz mūsu politiķos, dažreiz viņi tik bezatbildīgi rīkojas. Tas jau vairāk sākas augšā, katrs politiķis grib izcelties ar savu (pārliecību), bet cilvēki ikdienā dzīvo draudzīgi. (FG, 2004, Balvi, dažādi vecumi, latviešu)</p> <p>Piemēram, nacionālo partiju vienīgais trumpis ir tas, ka viņi tā manipulē ar tām nacionālajām jūtām un kurina naidu. Tie paši... „Mēs Latvijai” ?</p> <p>Nu, es nezinu, kā viņus tur sauca. Bet viņi kurina naidu. Mani uztrauc šī tendence. (FG, 2006, Daugavpils, 18-35, latviešu)</p>

Interpretatīvā repertuāra „Mēs dzīvojam kopā, un nekur mēs neliksimies” ietvaros konstruētās subjekta pozīcijas ir: latvieši, kas draudzīgi sadzīvo ar citu tautību pārstāvjiem; politiķi, kas bezatbildīgi saasina etniskās attiecības; un cittautieši (krievi, baltkrievi, ukraiņi u.c.), kas Latvijā iebrukuši kā viesstrādnieki, bet etniski jaukto laulību rezultātā ir ļoti sajaukušies ar latviešiem. Tie krievi vai krieviski runājošie, kas iemācījušies latviešu valodu un ir Latvijas patrioti, tiek konstruēti kā pozitīvs piemērs. Latviešu valodas zināšanas un piederības sajūta Latvijai tiek konstruētas kā nepieciešamība, lai dažādās etniskās grupas draudzīgi sadzīvotu Latvijā. Latviešu valodas nezināšana tiek interpretēta kā necieņa pret latviešiem un Latvijas valsti un tiek nosodīta.

10.1.4. „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas. Maskavā - tur ir pavisam citi krievi”

Diskusijās krievu valodā dominējošs ir „integrācijas” interpretatīvā repertuāra paveids - „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas. Maskavā - tur ir pavisam citi krievi”.

Subjekta pozīcija – Latvijas krievi, kas tiek konstruēta šī interpretatīvā repertuāra ietvaros, paredz gan piederības sajūtu Latvijai, gan arī krievu kultūras un latviešu kultūras elementu sajaukumu:

Latvija ir mana mīļākā valsts no visām, kuras es esmu redzējusi. Kāpēc? Jo te ir saglabājušies krievu kultūras elementi, latviešu kultūra...Nu, nezinu, varbūt te ir kaut kāda ideālā proporcija. (FG, 2006, Liepāja, 18-35, krievu)

Latvijā dzīvojošie krievi un krieviski runājošie tiek konstruēti kā no Krievijas krieviem atšķirīga grupa. Interakcijā to apzīmē gan kā „Latvijas krievus”, gan kā „baltiešus” (krieviski „прибалты”).

Ar šo interpretatīvo repertuāru ir saistīti vairāki apgalvojumi (10.4. tabula), no kuriem nozīmīgākie ir:

- 1) Latvijas krievi ir Latvijas pamatiedzīvotāji, Latvijas tautas daļa;
- 2) Latvijas krieviem Latvija ir dzimtene, mājas, Latvijā viņi jūtās kā savējie
- 3) Latvijas krieviem Latvijā ir senas saknes;
- 4) Latvijas (Baltijas) krievu valoda atšķiras no Krievijā lietotās krievu valodas, Latvijas (Baltijas) krieviem ir īpašs akcents;
- 5) Krievijas krievi no Latvijas (Baltijas) krieviem atšķiras pēc mentalitātes;
- 6) Krievijas krievi izturas pret Latvijas krieviem kā pret svešiem, latviešiem;
- 7) Krievijā (Baltkrievijā) Latvijas krievi (baltkrievi) jūtas sveši, nepiederīgi.

10.4. tabula. Interpretatīvā repertuāra „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas. Maskavā - tur ir pavisam citi krievi” raksturojums: apgalvojumi un tos ilustrējošie citāti

Apgalvojumi, kas ir interpretatīvā repertuāra pamatā	Ilustrējoši citāti no fokusa grupām
Latvijas krieviem Latvija ir dzimtene, mājas, Latvijā viņi jūtās kā savējie	Es Latvijā jutos kā savējā. Man šeit ir ģimene, tādēļ es negribētu braukt prom no šejienes, jo tur es būšu sveša. (FG, 2006, Rīga, 18-30, krievu) Man ir vajadzīga mana dzimtene, mani cilvēki, kas ir šeit. (FG, 2006, Rīga, 31-59, krievu) Man bija mašīna un es braucu ceļot. Lūk, braucu, pie robežas, un tur rakstīts: Latvijas PSRS. Es saku: „Atbraucām uz Latviju – dzimteni, pie sevis mājās!” (FG, 2006, Rīga, 60-59, krievu) Šī ir mana dzimtene, nevis Krievija. (FG, 2006, Jelgava, 18-35, krievu)

10.4. tabulas turpinājums

Latvijas krievi ir Latvijas pamatiedzīvotāji, Latvijas tautas daļa	Es uzskatu, ka mūsu valsts nerūpējas par savu tautu – ne par latviešiem, ne par krieviem . Viņus neuztrauc, kā mēs te dzīvojam. (FG, 2006, Rīga, 18-30, krievu)
Latvijas krieviem Latvijā ir senas saknes	Viss, kas man ir, tas mani šeit saista, 300 gadu ir manas dzimtas vēsture šeit. (FG, 2006, Rīga, 31-59, krievu) Es esmu piedzimis šeit, te ir dzimusi mana māte – šeit ir manas saknes (FG, 2006, Rīga, 31-59, krievu) ...šeit ir vēsturiski izveidojusies sabiedrība, kas runā gan latviski, gan krieviski, turklāt, daudziem krievvalodīgajiem šeit ir ļoti senas saknes. (FG, 2006, Rīga, 31-59, krievu)
Latvijas krievi (krieviski runājošie) ir ietekmējušies no latviešiem, zināmā mērā pārņēmuši latviešu mentalitāti, kultūru, tradīcijas	Viss mani saista, arī mans pasaules redzējums , lai arī kur es būtu, puspasauli esmu apceļojis, bet Latvija ir manējā. (FG, 2006, Rīga, 31-59, krievu) ...esmu dzimusi Latvijā un šī valsts ir mana, bet aizbraucot uz kādu citu vietu, vai es varētu to tādā mērā pārņemt gan kultūru, gan tradīcijas? Baidos, ka nevarētu. (FG, 2006, Rīga, 31-59, krievu) ...es varu aizbraukt pie viņiem [uz Krieviju] un runāt krievu valodā, bet vienalga, tas, ka es runāju mazliet citādāk nekā viņi, es domāju citādāk nekā viņi, tas nekur nepazudīs (FG, 2006, Rīga, 31-59, krievu)
Latvijas krievi un Krievijas krievi atšķiras, Latvijas krieviem ir Baltijas akcents	Mums ir akcents, un viņi pat neatšķirs, vai tas ir igauņu, latviešu vai lietuviešu. Baltijas akcents un viss. (FG, 2006, Rīga, 18-30, krievu)
Latvijas krievi un Krievijas krievi atšķiras, Latvijas krievi ir pieņēmuši latviešu izturēšanās, domāšanas veidu	Šeit mēs esam pieraduši būt noslēgtāki, arī krievi šeit ir citādi. Maskavā, tur ir pavisam citi krievi . Šeit dzīvo kaut kā vairāk noslēgti. Mēs to uztveram kā normālu dzīvesveidu. (FG, 2004, Rīga, 36-80, krievu) Sevi uzskatu par Latvijas krievu . (FG, 2006, Daugavpils, 18-35, krievu)
Krievijas krievu attieksme pret Latvijas krieviem ir kā pret svešiem, latviešiem	Krievijā attieksme pret mums ir tāda pati kā pret latviešiem. Nav svarīgi, ka mēs runājam krieviski. (FG, 2006, Rīga, 18-30, krievu) - Man Maskavā teica, ka es neesot krievs . - Man arī tāpat, tikko atbraucu no Krievijas, tur man saka, ka esmu latviete, latvijiete, eiropiete un kā tik vēl ne . (FG, 2006, Daugavpils, 18-35, krievu)
<i>Kopējās nākotnes konstruēšana</i>	
Šī ir mūsu kopējā zeme, kur dzīvo gan latvieši, gan krievi, un kurā visiem būtu jāzina gan latviešu, gan krievu valoda	Gribētos, lai tas kādreiz beidzas, un visi nonāktu pie vienas domas – ka mēs te dzīvojam un šī ir mūsu zeme, jādzīvo normāli un jādara tikai tas labākais šajā zemē, nevis šķelties un lemt par to, kura valoda ir labāka . Visas ir labas. Mēs šeit dzīvojam, mums ir jāzina gan tā, gan tā. (FG, 2006, Rīga, 31-59, krievu)
Nākotnē krievu valodas nozīmē Latvijā aizvien samazināsies, par to liecina tendences jau šobrīd, kad krievu jaunieši runā latviski, bet latviešu jauniešu krievu valodu nezina	Vecie krievi nomirs, jaunie zinās latviešu valodu, un problēmas pazudīs pašas no sevis. Pēc 20-40 gadiem, jo viss aizmirsīsies. (FG, 2006, Jelgava, 18-35, krievu) Es domāju, ka krieviskais nomirs, kā jau tas tagad sāk mirt. (FG, 2006, Jelgava, 18-35, krievu)
Nākotnē Latviju apdraud „amerikanizēšanās”, latvisko pārmāc eiropiešu dzīvesveids	Mazu kultūru līdz ar iestāšanos ES pārklāj. Vairāk iespiedīsies eiropiešu dzīvesveids. Būs vairs nevis Latvija, bet kaut kas pa vidu. (FG, 2006, Jelgava, 18-35, krievu) Pēc laika, visi runās angliiski. (FG, 2006, Jelgava, 18-35, krievu)

Viena no galvenajām šī interpretatīvā repertuāra funkcijām interakcijā, ir, pirmkārt, krievu Latvijā identitātes konstruēšana, kas pēc Latvijas neatkarības atgūšanas ir diezgan neskaidra un atrodas veidošanās procesā (Laitin 1998; Zepa 2005).

Latviešu kā nozīmīgas „citas” grupas vidū Latvijā dzīvojošie krievi tiek uztverti pretrunīgi. Ietekmīgā latviešu etnonacionālisma interpretatīvā repertuāra ietvaros, Latvijā dzīvojošie krievi tiek uztverti kā Latvijai naidīgi, taču konkurējošā „integrācijas” repertuāra ietvaros ar dažiem nosacījumiem (latviešu valodas zināšanas un lojalitāte Latvijai) krievi tiek uztverti kā Latvijai piederīgi. Politiskās partijas, kas pārstāv krievus un krieviski runājošos Latvijas vēlētājus, un Krievijas Federācijas politikas pārstāvji Latvijā arī atšķirīgi konstruē Latvijas krievus (Laitin 1998). Līdz ar to var teikt, ka Latvijā dzīvojošie krievi/ krieviski runājošie saskaras ar sava veida ideoloģisko dilemmu, kā pozicionēt sevi, savu grupu.

„Integrācijas” interpretatīvā repertuāra paveids - „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas. Maskavā - tur ir pavisam citi krievi” ir viens no pieejamajiem lingvistiskajiem resursiem savas grupas identitātes konstruēšanā, kurā tiek akcentēta piederība Latvijai un Latvijas krievu un Krievijas krievu atšķirības.

Piederība Latvijai tiek konstruēta pamatā kā biogrāfijas sastāvdaļa, biogrāfiskā identitāte (Zepa 2005), jo vairums uzsver, ka viņi ir Latvijā vai nu dzimuši, vai arī dzīvojuši vairākus gadu desmitus, ar Latviju viņus saista ģimenes saites (vecvecāki, vecāki, bērni), īpašumi un ieradumi, kā arī teritoriālā identitāte – piederības sajūta noteiktai vietai, pilsētai.

Izmantotajā analīzes materiālā (fokusa grupu transkripti) šis interpretatīvais repertuārs ir visvairāk manifestētais, tādēļ to ir iespējams izvērstāk analizēt. M.Billiga „banālā nacionālisma” izpratnē (Billig 1995) daudz ko par nacionālo identitāti pasaka ļoti sadzīviskas lietas, piemēram, līdzīgu jušana valsts sportistiem starptautiskās sporta sacensībās, kurās sportisti pārstāv savu valsti.

Aplūkotā interpretatīvā repertuāra ietvaros ar līdzīgu jušanu sportistiem, kas pārstāv Latviju, tiek pausta piederība Latvijai. Līdzīgu jušana Latvijas sportistiem tiek pamatota, izmantojot vairākas argumentācijas stratēģijas.

Pirmkārt, kā argumentācijas stratēģija tiek izmantots tas, ka liela daļa Latvijas sportistu paši ir Latvijas krievi vai krieviski runājošie. Otrkārt, tiek uzsvērts, ka viņiem ir svarīgi, lai uzvar tā komanda, kas pārstāv valsti, kur viņi dzīvo.

Diskusijas dalībnieki norāda, ka dažādos sporta veidos viņiem simpātijas atšķiras, kas ir saistīts gan ar ieradumu no PSRS laikiem, gan arī ar sportistu sniegumu, piemēram, viens respondents norāda, ka svarcelšanā jūt līdzīgu jušanu Latvijas sportistiem, bet daiļslidošanā – Krievijas sportistiem. (Tos gadījumus, kad respondents norāda, ka jūt līdzīgu jušanu Krievijai, autore identificē kā

interpretatīvā repertuāra „Piederības Krievijai” pazīmi). Interesanti, ka atšķirīgās pozīcijas „fanošanā” fokusa grupās krievu valodā tiek uztvertas un interpretētas bez agresijas, drīzāk ar humoru:

*Pirms trijiem gadiem Latvija uzvarēja Krieviju [Pasaules čempionātā hokejā]. Es darba darīšanās braucu uz Dobeli. Mani viens vīriņš nostopēja un teica, ka aizmucis no darba, lai nenokavētu hokeja maču. Es viņam saku: sēdies! Tā mēs sākām runāt, viņš bija latvietis, novēlējām savējiem – latviešiem uzvaru. Atgriežos – darbā apsargam, kas ir pie televizora prasū: cik ir? Viņš saka, ka mūsējie zaudē, es ieeju savā kabinetā un saku vai mūsējie zaudē, viņi saka, ka nē, mūsējie priekšgalā ar 2:1. **Es tad jautāju, kas tad ir mūsējie?** Bija tā, ka apsargam „mūsējie” bija krievi, bet kolēģiem – latvieši. (smejas) (FG, 2006, Rīga, 60-59, krievu)*

Kad es redzu, ka Latvija spēlē ar Krieviju, saku: „Re – mūsējie ar Krieviju spēlē!” (FG, 2006, Rīga, 31-59, krievu)

Daži no respondentiem novērojuši arī atšķirības dažādās paaudzēs, kur vectēvs jūt līdzīgu Krievijai, bet mazdēls – vairāk Latvijai:

*Mēs vienreiz skatījāmies futbolu un **vectētiņš, protams, juta līdzīgu Krievijai, bet mazdēliņš, protams, Latvijai.** Man bija ļoti interesanti. (FG, 2006, Rīga, 31-59, krievu)*

Interpretatīvais repertuārs „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas. Maskavā - tur ir pavisam citi krievi” ietver arī priekšstatus par Latvijas iedzīvotājiem kā tādiem, kas etniskā ziņā ir tik ļoti sajaukušies, ka *izcelsmes* ziņā tautību noteikt nav iespējams, jo vienas ģimenes divu paaudžu laikā ģimenē var būt ieprecējušies gan latvieši, gan krievi, gan poļi, baltkrievi, ukraiņi un arī citas tautības.

*Es gribu pateikt, ka manā ģimenē tagad ir trīs tautības, bet rados, ja skaita no mana vectēva, mums ir sešas. Es gribu parādīt to, ka, pirmkārt, esmu internacionālisma bērns, un nekad neesam dalījušies tautībās. Mani mulsina, ja kāds man prasa: kas tu esi, kādas tautības? Šodien bija tādi jautājumi. Man tas nepatīk, jo **tagad pasaulē nav tīras nācības.** (FG, 2006, Rīga, 60-59, krievu)*

*Kad es Anglijā stāstu cilvēkiem, ka esmu no Latvijas, bet pēc tautības krievs, viņi nesaprot, viņiem tas nav savienojams, ka esmu no Latvijas, bet ne latvietis. Tā nevarot būt, viņi nesaprot, kas tas tāds ir. **Visādi strīdi ir bijuši, beigās sanāk, ka Krievijā es neesmu krievs, bet Latvijā neesmu latvietis.** Tā arī ir ar tiem bērniem – viņi paši vairs nezina, kas viņi tādi ir – mamma latviete, tētis – krievs, vai polis vispār, bet kas pats tāds esmu – vairs nezinu. (FG, 2006, Rīga, 18-30, krievu)*

Vecāki ar atšķirīgu etnisko piederību daudziem fokusa grupu dalībniekiem rada dilemmu, kā sevi identificēt. Lielākoties gan cilvēki izvēlas, kura etniskā piederība viņiem ir nozīmīgāka, tomēr nereti viņi saglabā iespēju fleksibli izvēlēties to vai citu identitāti, atkarībā no situācijas, vai arī uzstāj uz savām tiesībām neizvēlēties etnisko piederību vispār. Šāds piemērs ir saistīts ar tautības ierakstu pasē, kad cilvēkiem pastāv iespēja tautību arī nenorādīt, un nākošajā citātā ir redzama arī argumentācija, kā cilvēks pamato to, ka nevēlas tautības ierakstu pasē:

*Kad es saņēmu pasi, man jautāja, ko es gribu, lai būtu pasē. Es teicu, ka **krievi mani uzskata par latvieti, bet latvieši - par krievu**, vai, lūdzu, varētu nenorādīt. Viņi piekrita. Manā pasē nav tautības. (FG, 2006, Daugavpils, 18-35, krievu)*

Šīs argumentācijas pamatā ir identificēšanās ar noteiktu etnisko grupu ārējā vērtējuma aspekts – tas, cik lielā mērā viņš tiek vai netiek pieņemts grupā konkrētā indivīda pašvērtējumā, un šajā piemērā redzams, ka arguments, kādēļ cilvēks atsakās fiksēt kādu tautību pasē, ir tas, ka viņš netiek pieņemts ne krievu vidū, ne arī latviešu vidū.

Priekšstati par etnisko sajaušanos pastāv paralēli un nekonfliktējot ar apgalvojumu, ka Latvijā dzīvo Latvijas krievi, kuri atšķiras no Krievijas krieviem. Vērojama arī norobežošanās no Krievijas kā valsts, saglabājot etnisko identificēšanos ar krieviem:

Man nekad nav bijušas saiknes ar Krieviju, man šī valsts vispār neeksistē, kaut gan esmu krieviete. Man Krievija saistās vairāk ar politiku, šausmām, kas tur notiek. (FG, 2006, Rīga, 31-59, krievu)

Diskusijas dalībnieki pārsvarā neproblematizē to, ka jūtas gan kā krievi, gan izjūt piederību Latvijai, un uzskata, ka ir svarīgi saglabāt savas „saknes” – krievisko kultūru, krievu valodu, ģimeniskās saites, ja tādas ir, ar Krieviju:

Aizmirst savas saknes, tas nav nopietni, tas ir tas pats, kas aizmirst savu māti, tam es pilnīgi nepiekrītu. (FG, 2006, Rīga, 18-30, krievu)

Pilnībā atteikties no kultūras, no savām saknēm, vispār nesaprotu, kā tas ir iespējams. (FG, 2006, Rīga, 18-30, krievu)

Nevajag nevienu apvainot, ja kaut kur dzīvo, ir obligāti jāciena šī zeme, jāmacās valoda, jo, ja tu necieni, tad kādēļ te dzīvo, tad ej prom. Bet savu zemi nedrīkst nekādā gadījumā aizmirst. (FG, 2006, Rīga, 60-59, krievu)

Rezumējot šī interpretatīvā repertuāra etniskās un valstiskās identificēšanās artikulācijas, autore kā tam raksturīgāko pazīmi izvirza piederības sajūtas Latvijai kā dzimtenei, valstij, ar kuru saistīta personīgā biogrāfija, kombināciju ar krieviskās etniskās identitātes elementiem – valodu, kultūru, uzsverot, ka Latvijas krievi atšķiras no Krievijas krieviem gan ar noteiktu akcentu

valodā, gan domāšanas veidu.

Mazāk manifestēts, taču visās fokusa grupu diskusijās sastopams ir arī cits – „Piederības Krievijai” interpretatīvais repertuārs, kas raksturots nākošajā nodaļā.

10.1.5. „Piederības Krievijai” interpretatīvais repertuārs

„Piederības Krievijai” interpretatīvā repertuāra pamatā ir apgalvojumi, kas uzsver piederības sajūtu Krievijai un krievu tautībai. Tie ietver lepošanos ar krieviskumu, ar Krievijas kā valsts un krievu cilvēku sasniegumiem, un norobežošanos no Latvijas, latviešu valodas un latviešiem (10.5. tabula). Atsevišķos gadījumos tiek uzsvērts arī krievu valodas un kultūras pārākums, salīdzinot ar latviešu valodu un kultūru. Aplūkojot šo interpretatīvo repertuāru no Dž.Berija un viņu sekotāju akulturācijas teoriju skatu punkta (Latvijas situācijas analīze: Zepa et al. 2006), tas noteikti ir interpretējams kā norobežošanās stratēģijas ideoloģiskā pozīcija.

10.5. tabula. Interpretatīvā repertuāra „Piederības Krievijai” raksturojums: apgalvojumi un tos ilustrējošie citāti

Apgalvojumi, kas ir interpretatīvā repertuāra pamatā	Ilustrējoši citāti no fokusa grupām
<p>Lepojas ar krieviskumu, krievu kultūru, Krieviju</p> <p>Argumentācijas stratēģijās, salīdzina Latviju ar Krieviju, latviešus un krievus un norāda uz Krievijas vai krievu pārākumu</p>	<p>Es lepojos ar to, ka esmu krieviete. Un es to gribu dot arī savam dēlam. Nav svarīgi, kur es dzīvoju, laikam palikšu par krievieti. (FG, 2006, Rīga, 31-59, krievu)</p> <p>Es pieturos pie krievu kultūras, man visi paziņas ir krievi, man vairāk patīk sarunāties krievu valodā, un es skatos krievu programmas, grāmatas arī lasu krievu valodā. (FG, 2006, Jelgava, 18-35, krievu)</p> <p>Krievija - tik liela valsts, un vairākus tūkstošus gadu jau pastāv. Cik tūkstošus gadu šī [valsts] pastāv? (FG, 2006, Daugavpils, 36-60, krievu)</p> <p>Es uzskatu, ka latviešu kultūra ir laba, bet krievu kultūra ir daudz bagātāka. Tā cilvēkam dod daudz vairāk viņa attīstībai. Ja kontaktējas ar latviešiem, nav tā, ka man viņi nepatīktu, bet es uzskatu, ka viņi ir dumjāki par krieviem. [...] Es nepareizi izteicos, nav tā, ka viņi ir dumjāki, vienkārši viņiem ir šaurāks redzesloks. (FG, 2006, Jelgava, 18-35, krievu)</p>
<p>Krievija ir nozīmīga, aizvairo negatīvi izteikumi par Krieviju, atteikšanās no savām saknēm</p>	<p>Man, piemēram, ir tā, ka man ir dēls, un mēs ar viņu dažreiz par to runājam. Mani dažreiz aizskar tas, kā viņš reizēm izsakās par Krieviju – negatīvi. Viņš interesējas par Krieviju – lasa gan krieviski, gan latviski, bet mums ar viņu reizēm gadās strīdēties. (FG, 2006, Rīga, 31-59, krievu)</p> <p>Mīlestība pret savu dzimteni cilvēkam ir svarīga. (FG, 2006, Jelgava, 18-35, krievu)</p> <p>Es uzskatu, ka tas jau ir gēnos ielikts – šī krievu kultūra. Uzskatu, ka to nevar aizmirst. (FG, 2006, Jelgava, 18-35, krievu)</p>

10.5. tabulas turpinājums

Nozīmīga ir krievu kultūra	...nevar pilnībā zaudēt savu kultūru, savas etniskās saites. Tas ir slikti, ka viņš nevar neko etnisko dot saviem bērniem. Asins balss paliek asins balss. (FG, 2006, Daugavpils, 36-60, krievu) Cilvēks, kas ir atbraucis no Krievijas, kuram tur ir visas saknes, nevar tik vienkārši ņemt un kļūt par latvieti, tas tā nenotiek. (FG, 2006, Daugavpils, 36-60, krievu)
Sporta spēlēs pārsvarā jūt līdzīgi Krievijas sportistiem, nevis Latvijas	Es jūtu līdzīgi Krievijai, vienmēr. Bet, kad pēdējā laikā skatos, bieži jūtu līdzīgi arī Latvijai, jo viņiem sastāvā arī ir krievi. (FG, 2006, Daugavpils, 18-35, krievu)

Šī interpretatīvā repertuāra funkcija interakcijā ir norobežošanās no Latvijas, latviešiem un latviešu valodas nezināšanas pamatošana:

Es vienmēr atbildu krieviski, nekad nerunāju latviski. Es kaut ko saprotu, daudz ko nesaprotu, bet aptuveni – par ko ir runa – es saprotu, bet vienmēr atbildu krieviski. Pat nemēģinu runāt latviski, jo man tas nav pieņemami. (FG, 2006, Liepāja, 18-35, krievu)

Manifestētā subjekta pozīcija šī repertuāra ietvaros ir krievs, kurš lepojas ar to, ka ir krievs, lepojas ar Krievijas sasniegumiem, ar krievu kultūru, un uzskata, ka tā ir pārāka par latviešu, tādēļ var nemācīties latviešu valodu.

Aplūkotie pieci interpretatīvie repertuāri, kas ir identificēti 24 fokusa grupu diskusiju transkriptu analīzē, reprezentē diskusijās dominējošos diskursus. Paralēli pastāv arī citi interpretatīvie repertuāri, ko parāda fokusa grupu diskusiju fragmentu analīze turpinājumā. Pirms tās autore vēl pievēršas vienam ļoti būtiskam aspektam – atšķirīgajai vēstures izpratnei dažādo interpretatīvo repertuāru manifestācijās.

10.2. Etnisko grupu kopīgās pagātnes konstruēšanas īpatnības

Vairākos Latvijā veiktos pētījumos to autori ir akcentējuši, ka viens no sabiedrības integrācijas šķēršļiem ir atšķirīgā pagātnes notikumu interpretācija latviešu un krievu vidū (Boldāne 2007; Dribins 2007; Kļave et al. 2004; Tabuns et al. 2001 u.c.).

Vēstures uztveres atšķirības latviešu un krievu vidū ir precīzi identificētas Baltijas Studiju centra pētnieku grupas izstrādātajā tabulā (Broks et al. 2001: 78-89). Fokusa grupu diskusiju analīze parāda, ka to aktualitāte nav mazinājusies. Vienlaicīgi fokusa grupu diskusiju analīze parāda, ka atšķirīgā senāko 20.gadsimta vēsturisko notikumu interpretācija latviešu un krievu vidū nosaka arī atšķirīgu nesenās pagātnēs – pēdējo divdesmit gadu – notikumu interpretāciju un atšķirīgu etniskās un nacionālās identitātes konstruēšanu.

Skatot vēsturiskos notikumus no plaši izplatītas un fokusa grupās manifestētās pozīcijas

krievu vidū kas raksturīga interpretācijai repertuāram „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas. Maskavā - tur ir pavisam citi krievi”, pirmkārt, var atzīmēt to, ka Latvijas krievi sevi neuzskata par migrantiem. Liela daļa no viņiem ir dzimuši un uzauguši Latvijā, tādēļ viņi uzskata sevi par „vietējiem”:

Mēs ne no kurienes neesam atbraukuši. (FG, 2006, Daugavpils, 18-35, krievu)

Otrkārt, krievi kategoriski nepieņem apzīmējumu „okupanti”. Liela daļa no viņiem uzskata, ka viņi vai viņu vecāki/vecvecāki Latvijā iebrāuca pēc 2.Pasaules kara kā strādnieki, kas strādāja Latvijas rūpnīcās, nevis pārstāvēja okupācijas režīmu, un lielo iebrāucēju skaitu Latvijā no PSRS republikām viņi aplūko kā PSRS ekonomikas politikas procesa sastāvdaļu. Pretstatā latviešiem (sk. Broks et al. 2001: 88), krievi nesaista migrācijas procesu LPSR ar mērķtiecīgu rusifikāciju:

Mēs taču to nedarījām. Mēs pēc kara atbraucām, kādēļ mūs vainot? (FG, 2006, Rīga, 60-59, krievu)

Mums darbā arī ... Ar Tēvijas kara ordeņiem nāk... “Vai cik jums daudz ir okupantu, maz mūsu nacionālo partizānu!” Kaut gan bija liels nacionālais stends, bet viņiem ordeņi tādi maziņi. Viens pajautāja: „Nu, kā tad jūs bijāt okupēti? Jums bija tiesības izvēlēties, kādā valodā jūs skolā mācīsieties. Jūs izvēlējāties.” Es, piemēram, beidzu divvalodu skolu. Kopā vienā skolā mācījās latvieši un krievi, nekad nebija tādu konfliktu starp tautībām. Tagad varbūt kāds kādu grib okupēt, tā sanāk, jo izvēles iespēju taču nav! Tagad būs konflikti. (FG, 2004, Balvi, krievu)

Treškārt, daudzi krievi uzskata, ka PSRS pastāvēšanas laikā latviešu un krievu valoda bija līdzvērtīgas, jo bija iespēja izvēlēties mācīties latviešu vai krievu skolā, iznāca grāmatas latviski utt. Viņi nepiekrīt viedoklim, ka latviešu valoda bija diskriminēta, tādēļ viņi arī neatbalsta latviešu valodas aizsardzības politiku pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas:

80.gados tādu problēmu nebija, jo latviešu un krievu valodas bija līdzvērtīgas, neviens neprasīja par tautību. [...] Pēc tam latviešu valoda tika pasniegta, ka tā ir augstāka, labāka, par to ir jācīnās, jo tā it kā mirst, lai gan cik gadsimtus te bijuši gan vācieši, gan krievi, valoda nav nomirusi, bet te pēkšņi sāk mirt! (FG, 2006, Jelgava, 36-60, krievu)

Pēdējo divdesmit gadu valodas, pilsonības un mazākumtautību izglītības politiku Latvijā daudzi krievi uztver kā mēģinājumu „lauzt” krievus – asimilēt jeb izstumt viņus:

Tagad notiek tāda tendence – lauzt. Tā sākās jau no 91.gada, kad vajadzēja salauzt pēc iespējas vairāk krievu, lai pēc iespējas vairāki no viņiem aizbrauktu. Visi, kas gribēja, aizbrauca, kas gribēja palikt – palika, tie arī praktiski no šejienes neaizbrauks, ja nu

vienīgi uz Īriju. Bet viņi atgriezīsies. (FG, 2006, Jelgava, 36-60, krievu)

Es uzskatu, ka mūs mākslīgi nodalīja. Mēs bijām Latvijas tauta. Kad sāka lemt, kurš ir pilsonis, kurš nav, neatkarīgi no tā, kas bija pirms 50 gadiem. Tad tas viss sākās, es zinu, ka pat pensionāri nav līdztiesīgi – pilsoņi un nepilsoņi. Ar vienādu stāžu pensiju aprēķina dažādi. Daudzi, tāpat kā es, negrib naturalizēties, jo mums ar varu atņēma pilsonību, jo es uzskatu, ka man pilsonība ir jāatdod. Tad es jutīšos normāli, komfortabli savā valstī. Es neuzskatu Latviju par svešu valsti. Es esmu visu mūžu te nodzīvojis, nostrādājis, te ir dzimuši mani bērni, mazbērni. Man nav citas valsts, un bērniem vēl jo mazāk. Tādēļ mums ir tā, ka pusmiljons iedzīvotāju ir aizvainoti. Tādēļ Latvija attīstīsies lēni. Ja politiķi tā turpinās, tad būs divu kopienu sabiedrība. Jau ir par vēlu. (FG, 2006, Rīga, 60-59, krievu)

Īstenotā etnopolitika tiek uztverta ar lielu aizvainojuma un pāridarījuma sajūtu arī tādēļ, ka daudzi uzskata, ka Latvijas krievi kopā ar latviešiem piedalījās atmodas procesos (Broks et al. 2001: 89), tai skaitā lielākā daļa nobalsoja par Latvijas neatkarību 1991.gadā organizētajā visas sabiedrības aptaujā, bet pēc neatkarības atgūšanas latviešu politiķi krievus atgrūda ar savu pilsonības un valodas politiku, tādējādi piemānot krievus un krieviski runājošos:

Atmoda taču tautu piemānīja. (FG, 2004, Rīga, 36-80, krievu)

Es šeit dzīvoju no 45.gada, mani atveda pēc kara. 60 gadi ir nodzīvoti Latvijā, nekur neesmu aizbraucis un neesmu pilsonis. Bērni un sieva man bija pilsoņi, tagad mirusi. Arī mazbērni ir pilsoņi. Ko es sliktu esmu izdarījis Latvijai? (FG, 2006, Rīga, 60-59, krievu)

Bet vispirms ir tāds ass aizvainojums, kaut kā joprojām neesmu nomierinājusies, tāda apmānīšanas sajūta, kad dzīvoji vienā laikā, un tad kā ar tādu laika mašīnu dažās dienās tikām pārcelti uz kaut ko citu, pavisam citu situāciju. Un to nepārvarēt, lai arī cik pieklājīgi pats sev stāsti - visus jāciens, visi jāsaprot, visiem jāpanāk pretim, bet tajā pat laikā tāda apmānīšanas sajūta kož. (FG, 2004, Balvi, krievu)

Iepriekš raksturotā no latviešiem atšķirīgā vēstures notikumu interpretācija fokusa grupās krievu valodā tiek aktualizēta gandrīz nepārtraukti un attiecas uz visiem interpretatīvajiem repertuāriem, kas identificēti diskusijās un aprakstīti iepriekšējā nodaļā. Tā sasaucas ar Baltijas sociālo zinātņu institūta pētnieku grupas identificēto dominējošo diskursu lielākajos krievu laikrakstos no 1990.gada līdz 2005.gadam (Zepa et al. 2006), un autore to apzīmē kā krievu valodas un interešu aizstāvības ideoloģiju, kas krievus Latvijā konstruē kā diskriminētus.

Fokusa grupās latviešu valodā 20.gadsimta vēsture tiek mazāk aktualizēta, taču parādās atšķirības dažādu interpretatīvo repertuāru vidū. Ja latviešu etnonacionālisma interpretatīvais

repertuārs konstruē krievus Latvijā kā okupantus un naidīgus, tad interpretatīvā repertuāra „Mēs dzīvojam kopā, un nekur mēs neliksimies” ietvaros krievi Latvijā tiek konstruēti nevis kā okupanti, bet kā ekonomiskie migranti, kas laika gaitā kļuvuši par Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem, ar kuriem ir jācenšas sadzīvot draudzīgi.

10.1. nodaļā, pamatojoties uz apjomīgu tekstu masīvu daudzkārtēju lasīšanu, tika identificēti un raksturoti vairāki latviešu un krievu fokusa grupu diskusijās dominējoši interpretatīvie repertuāri. Nākošajā nodaļā autore par savu uzdevumu izvirza analizēt to, kā interakcijas situācijā – fokusa grupu diskusijās – uz empīriskā materiāla bāzes identificētie interpretatīvie repertuāri tiek manifestēti.

10.3. Identitātes konstruēšana interakcijā: fokusa grupu diskusiju fragmentu analīze

Interpretatīvo repertuāru manifestācijas interakcijā analīze ir cieši saistīta ar iepriekšējām nodaļām, jo tās uzdevums ir parādīt, kā konkrētajā interakcijas situācijā interpretatīvie repertuāri konstruē etnisko un nacionālo identitāti, kādas argumentācijas stratēģijas tiek izmantotas, kā tās sasaistās ar atšķirīgajām vēstures interpretācijām un kādas ideoloģijas šeit ir iespējams identificēt.

Analīzei ir atlasīti, autoresprāt, izteiksmīgākie fragmenti no fokusa grupu diskusijām. Analīze ir strukturēta tā, ka, pirmkārt, tiek sniegts analizējamā fragmenta pilns teksts. Tam seko konkrētās diskusijas situācijas raksturojums – kādi jautājumi ir tikuši apspriesti pirms tam, kā diskusija turpinās pēc fragmentā redzamās sarunas, kā moderators kontrolē sarunu. Diskusijas situācijas un moderatora lomas analīze ļauj izprast konkrētās interakcijas īpatnības un situācijas kontekstu.

Tālāk autore veic teksta mikro analīzi, pievēršot uzmanību tam, kā interakcijā tiek konstruēta etniskā un nacionālā identitāte, kādas argumentācijas stratēģijas un lingvistiskie elementi tiek izmantoti šo konstrukciju veidošanā.

Šāda pieeja ir balstīta kritiskās diskursīvās psiholoģijas pieejā, kuras autori empīriskā materiāla fragmentu iekļaušanu analīzē uzskata par nepieciešamu, uzsverot, ka analizējamais teksts ir jāskata kopumā, jo atsevišķi īsi citāti nesniedz priekšstatu par interakcijas kontekstu. Kā norāda Dž.Poters un M.Veterela: „Diskursu analīzē fragmenti nav datu raksturojumi vai ilustrācija, viņi paši par sevi ir dati” (Potter & Wetherell 1987: 172). Citiem vārdiem sakot, diskusiju fragmenti paši par sevi ir izpētes objekts, jo ļauj analizēt ne tikai tekstu, bet arī interakcijas procesu.

Kopumā izvērstā analīze ir sniegta septiņiem fokusa grupu diskusiju fragmentiem (10.1. –

10.7. logs), no kuriem trīs fragmenti ir izvēlēti no diskusijām latviešu valodā, bet četri – no diskusijām krievu valodā. Fragmentu izvēli noteica divi apsvērumi: pirmkārt, lai izvēlētajos fragmentos parādītos etniskās un nacionālās identitātes konstrukcijas, un, otrkārt, lai tā nodrošinātu piecu identificēto interpretatīvo repertuāru lietojuma manifestāciju.

10.3.1. Etniskās un nacionālās identitātes konstruēšana fokusa grupu diskusijās krievu valodā

Analīzes materiālu dalījums pēc valodas principa nav saistīts ar diskusiju latviešu valodā un diskusiju krievu valodā salīdzināšanu, jo diskusiju tekstu salīdzināšana nav autores mērķis. Analīzes strukturēšanai šis princips ir izvēlēts tādēļ, ka tas ir izmantots teksta veidošanā – organizējot fokusa grupu diskusijas pēc valodas lietošanas principa un atšķirīgām valodas grupām paredzot nedaudz atšķirīgus jautājumus. Latviešu vai krievu valodas lietošanas pazīme kā strukturējošs faktors darbā izmantota arī turpmāk „Delfu” diskusiju analīzē 11.nodaļā, jo komentāri „Delfu” portālā arī ir saistīti ar valodas izvēli (cilvēki izvēlas, vai raksta savus komentārus latviešu „Delfu” versijā, vai krievu „Delfu” versijā, un pārsvarā lieto atbilstošo valodu).

10.1. logs. Etniskā identitāte Rīgas krieviski runājošu jauniešu grupā

134. Moderatore: Cik lielā mērā jums pašiem ir svarīga piederība krievu kultūrai vai savai dzimtajai kultūrai, teiksim, ukraiņu? Es runāšu par krievu kultūru, bet tie kam savādāk – droši runājiet.

135. Vīrietis 1. Man ir vislielākais lepnums, par to, ka esmu krievs, latvieši arī ir labi, problēmu nav, bet ir ārpus konkurences. Krievija paliek Krievija. Krievu kultūra. Kaut vai literatūra...Nu, latviešu, es saprotu... Nu tā. Mana meitene pabeidza latviešu skolu, mamma viņai ir latvieta, tēvs – krievs, viņa ir „ne šis, ne tas” (*Citi smejas.*) Mēs ļoti ilgi strīdējāmies par to, kas ir pārāka – krievu vai latviešu kultūra. Viņa latviešu valodu zina ļoti labi, bet tad, kad izlasīja man dažas grāmatas, viņa pateica, ka visādi Raiņi...

136. Vīrietis 2. Atpūšas (Ironiski).

137. Vīrietis 1. Vispār latviešu skolas ļoti daudz zaudē ar to, ka neskar ne Krievijas vēsturi, kas visu ir veidojusi Latvijā, ne kultūru, ne literatūru, neko. Sanāk, ka cilvēks, kas mācījies latviešu skolā, nāk no divpadsmitās klases, ir izglītots, bet tajā pašā laikā nabadzīgs savā kultūrā, jo viņš ir attīstīts tikai ar latviešu kultūru, savukārt, ja cilvēks nāk no krievu skolas, viņš zina gan latviešu, gan krievu. Protams, tā ir katra paša lieta, ja viņš interesējas par to ārpus skolas, taču...

138. Vīrietis 2. Reti kurš interesējas.

139. Vīrietis 1. Taču es teiktu, ka tas ir lepnums.

140. Moderatore: Cik Jums ir svarīga piederība krievu kultūrai? (Vēršas pie cita diskusijas dalībnieka.)

141. Vīrietis 3. Es esmu dzimis Krievijā, un uzskatu, ka piederu krievu kultūrai.

- 142. Moderatore: Es jums neļauju gari runāt, jo jautājumu daudz, lai mēs visu paspētu. Ja es jūs pārtraucu – neapvainojaties. Atgriezami pie jautājuma.**
143. Vīrietis 4. Man ir tāda situācija, ka es esmu latvietis, esmu piedzimis Latvijā, bet man nav tik ciešas saiknes ar latviešu kultūru, vairāk ir ar krievu. Varbūt tas ir saistīts ar bērnību, izglītību, bet tā ir sanācis, ka tuvāka ir krievu kultūra. Es gan pilnībā nenoliedzu latviešu kultūru, man nekas nav pretī. (*Smejas*). Bet vairāk, man, protams, patīk krievu kultūra, es pie tās vairāk pieturos.
- 144. Moderatore: Mh.**
145. Sieviete 1. Es esmu dzimusi Baltkrievijā, ļoti bieži uz turieni braucu, man tur ir ļoti daudz radnieku, bet, kad es aizbraucu uz Baltkrieviju, es nejūtos kā baltkrieviete, es tur jūtos kā pilnīgi svešs cilvēks. Ja es eju pa ielu, man liekas, ka visi redz, ka es neesmu no Baltkrievijas. Es runāju tur ļoti klusi, gandrīz čukstus, jo man ir šausmīgs akcents, viņi runā krieviski savā akcentā, es runāju krieviski ar latviešu akcentu.
146. **Moderatore: Un kas par to? Viņi saprot, ka neesat vietējā? Kas tur tāds traģisks?**
147. Sieviete 1. Nekas traģisks tur nav, vienkārši mežonīga interese un daudz jautājumu.
- 148. Moderatore: Ā, skaidrs.**
149. Laikam, ka viņiem pat gribas pataustīt, mani, jo es esmu citādāka. Bet vispār es uzskatu, ka pēc tautības esmu baltkrieviete, taču esmu no Latvijas.
- 150. Moderatore: Mh.**
151. Vīrietis 2. Es lepojos, ka esmu krievs un pieturos vairāk pie krievu kultūras, taču ar latviešiem man nav nekādu problēmu. Pilnīgi. Es viņus atbalstu.
152. Sieviete 1. Līgo var atzīmēt... (*Visi smejas*)
153. Vīrietis 2. Taču vairāk sliecos pie krievu kultūras. Es personīgi.
154. **Moderatore: Vai Jums kādam ir bērni? Ir. Cerams, ka citiem vēl būs. (Smejas.) Man pašai ir divi. Vai jums ir svarīgi, lai jūsu bērni apgūtu krievu tradīcijas?**
155. Runā vairāki: Protams!
156. Vīrietis 3. Tās ir jānodod mantojumā. Viss balstās tradīcijā.
- 157. Vai visi piekrīt?**
158. Sieviete 2. Man personīgi tēvs ir krievs, māte poliete, es pati mācos latviešu skolā, pati esmu tuvāk latviešu kultūrai, tādēļ es domāju, ka arī mani bērni būs tuvāki latviešu kultūrai. Protams, ja vien vīrs nebūs krievs.
- 159. Moderatore: Kurš uzstāj: „Krievu kultūra!”.** (*Daudzi runā vienlaicīgi, troksnis*)
160. Vīrietis 3. Gan to, gan to, bet vairāk, protams, krievu.

(*FG, 2006, Rīga, 18-30, krievu*)

Analīzes fragmentu ievada moderatore – latvietes, kas brīvi pārvalda krievu valodu, jautājums „Cik lielā mērā jums pašiem ir svarīga piederība krievu kultūrai?”. Pirms tam diskusijā tiek apspriesti akulturācijas stāsti, un šis ir pirmais jautājums, kas tiek uzdots nesaistīti ar akulturācijas stāstiem. Pēc fragmentā redzamās sarunas daļas diskusijas dalībnieki turpina diskutēt, kas ir kultūra, vai tie ir tikai svētki, kā ir veidojusies latviešu kultūra.

Gan šis, gan nākošie grupu diskusiju fragmenti parāda, ka diskusijas vadītāja – moderatore, aktīvi piedalās sarunā un ietekmē diskusijas dalībnieku izteikšanos secību, vēršoties ar jautājumu pie konkrētiem respondentiem (piemēram, 140.rindkopa), pārtraucot un kontrolējot sarunas gaitu (piemēram, 142.rindkopa).

Teksta fragmentā diskusijas dalībnieki, pirmkārt, cenšas atbildēt uz moderatores jautājumu, otrkārt, risina blakus jautājumu – kā izvēlēties, definēt savu etnisko piederību tiem cilvēkiem, kas ir piedzimuši etniski jauktās ģimenēs.

Jautājuma formulējums diskusijas dalībniekus viennozīmīgi mudina izteikties nevis par valstisko piederību, bet gan par etnisko piederību, tomēr tā vai citādi respondenti pieskaras arī valstiskajai piederībai, tādējādi apliecinot to, ka interakcijā etniskā un valstiskā piederība netiek viennozīmīgi nodalīta. Piemēram, 149.rindkopa, kur diskusijas dalībniece sevi pozicionē kā Latvijas baltkrievieti: „[...] es uzskatu, ka pēc tautības esmu baltkrieviete, taču esmu no Latvijas”.

Šīs diskusijas dalībnieces izteikumos var spīgtā veidā redzēt interpretatīvā repertuāra „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas. Maskavā - tur ir pavisam citi krievi” aktualizāciju (145. un 149.rindkopa), gan attiecinot to uz Baltkrieviju un baltkrieviem. Minētājās rindkopās autore identificē to konkrētā interpretatīvā repertuāra aspektu, kas konstruē Latvijas krievus/ baltkrievus kā atšķirīgus no Krievijas/ Baltkrievijas iedzīvotājiem, un akcentē identificēšanos ar savu etnisko kopienu Latvijā: „Kad es aizbraucu uz Baltkrieviju, es nejūtos kā baltkrieviete, es tur jūtos kā pilnīgi svešs cilvēks”.

Vairāki no runātājiem norāda, kurā valstī viņš vai viņa ir dzimis/dzimumi. Tas savā veidā liecina, ka etniskās un nacionālās identitātes konstruēšanā par nozīmīgu elementu tiek atzīta valsts, kurā cilvēks ir dzimis – tārad biogrāfiskais identificēšanās aspekts (141., 143., 145.rindkopa). Tomēr katrs no trim gadījumiem, kad pieminēta valsts, kurā diskusijas dalībnieks ir piedzimis, ir atšķirīgs. Ja meitene, kas dzimusi Baltkrievijā, konstruē sevi kā Latvijas baltkrievieti (145. un 149.rindkopa), tad puisis, kas dzimis Krievijā, pasaka tikai to, ka jūtas piederīgs krievu kultūrai (141.rindkopa). Šajā gadījumā analīzes materiāls ir nepietiekams, lai izvērtētu, vai uz šo izteikumu attiecināms vairāk „Piederības Krievijai” interpretatīvais repertuārs vai „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas. Maskavā - tur ir pavisam citi krievi” repertuārs.

Trešais gadījums, kad pieminēta dzimšanas vieta, ir īpaši interesants (143.rindkopa), jo tajā diskusijas dalībnieks sevi konstruē kā latvieti, kas dzimis Latvijā, vienlaicīgi uzsverot, ka viņam tuvāka ir krievu kultūra (jāpiebilst, ka diskusijas dalībnieku rekrutācijā šajā diskusiju grupā bija nosacījums, ka respondentu dzimtajai valodai ir jābūt krievu valodai): „[...] es esmu latvietis, esmu piedzimis Latvijā, bet man nav tik ciešas saiknes ar latviešu kultūru, vairāk ir ar krievu. Varbūt tas ir saistīts ar bērnību, izglītību, bet tā ir sanācis, ka tuvāka ir krievu kultūra.”.

Šis gadījums ir interesants ar to, ka liek domāt, ka nosaucot sevi par latvieti, diskusijas dalībnieks ir balstījies vairāk uz biogrāfisko (piedzimšanas vieta - Latvija) vai arī pilsonisko identificēšanās aspektu, nevis lingvistisko vai etniskās piederības aspektu. (Iespējams, ka

konkrētajā gadījumā arī kāds no vecākiem ir latvietis, bet par to trūkst informācijas).

Tāda pieceja ir diezgan sveša lielākajai daļai latviešu, kā arī daļai citu tautību pārstāvju Latvijā, jo pārsvarā ar apzīmējumu „latvietis” tiek saprasta nevis valstiskā piederība vai pilsoniskais statuss, bet etniskā piederība, kur būtiska ir piederības sajūta konkrētai kultūrai, tās tradīcijām, bet visvairāk – lingvistiskais aspekts – dzimtā valoda ir latviešu valoda. Vienlaicīgi ir arī situācijas, kad kategorija „latvietis” tiek lietota plašāk (Kruks 2005), taču tas rada arī daudz pārpratumu un neskaidrību, un pagaidām nav uzskatāma kā plaši pieņemta prakse.

Saskaņā ar autores viedokli latvietības konstruēšana, neizmantojot etniskās pazīmes, ir vēl viens līdz šim neidentificēts alternatīvs interpretatīvais repertuārs, kas sasaucas ar „nacionalitātes” izpratni daudzās Rietumu valstīs, kur piederība nācijai nav saistīta ar piederību etniskai grupai, bet gan pilsonisko statusu, dzīves pieredzi noteiktā valstī un valstiskās piederības sajūtu.

Aplūkotajā teksta fragmentā vairākkārtīgi tiek aktualizēts „piederības Krievijai” repertuārs, kas spilgti parādās 135. un 137. rindkopā, kurās netieši krievu kultūra tiek pozicionēta kā pārāka par latviešu. Lai parādītu, ka krievu kultūra ir pārāka par latviešu kultūru, runātājs stāsta stāstu par savu meiteni, kas nāk no jauktas ģimenes, un sākotnēji iebildusi pret apgalvojumu, ka krievu kultūra ir pārāka, taču pēc dažu krievu rakstnieku grāmatu izlasīšanas novērtējusi, ka Rainis un citi latviešu rakstnieki nestāv līdzās krievu rakstniekiem (135.rindkopa). Šajā piemērā redzams, ka no lingvistiskajiem elementiem izmantota gan stāstu stāstīšanas stratēģija, gan salīdzināšanas stratēģija, un to mērķis ir pamatot apgalvojumu, ka krievu kultūra ir pārāka par latviešu kultūru. Ironiskais komentārs no cita diskusijas dalībnieka puses (136.rindkopa) liecina par piekrītošu attieksmi.

137.rindkopā runātājs atkārtoti norāda uz krievu pārākumu: pirmkārt, salīdzinot latviešu un krievu skolu beidzējus Latvijā („Sanāk, ka cilvēks, kas mācījies latviešu skolā, nāk no divpadsmitās klases, ir izglītots, bet tajā pašā laikā nabadzīgs savā kultūrā, jo viņš ir attīstīts tikai ar latviešu kultūru, savukārt, ja cilvēks nāk no krievu skolas, viņš zina gan latviešu, gan krievu”). Otrkārt, norādot, ka Krievija visu ir veidojusi Latvijā: „Vispār latviešu skolas ļoti daudz zaudē ar to, ka neskar ne Krievijas vēsturi, kas visu ir veidojusi Latvijā, ne kultūru, ne literatūru, neko...”. Pēdējo aspektu grūtāk ir analītiski komentēt, jo nav zināms, kā pats runātājs šo teikumu interpretē – vai tā, ka viss, kas Latvijā ir „labs”, ir radīts Krievijas iespaidā („Piederības Krievijai” interpretatīvā repertuāra sastāvdaļa, krieviski runājošo Latvijas iedzīvotāju izpratne par Latvijas vēsturi – skatīt Broks 2001: 78-89), vai neitrālāk – ka Krievijai ir bijusi ļoti liela ietekme uz Latvijas vēsturi.

Jānorāda, ka gan šajā fragmentā, gan arī fokusa grupu diskusijās krievu valodā kopumā tika pausta pozitīva un draudzīga attieksme pret latviešiem. Lielākoties arī tajos gadījumos, kad respondenti pauž savu piederību krievu kultūrai vai Krievijai, nākošajā teikumā vai palīgteikumā tiek steidzīgi norādīts, ka kontaktos ar latviešiem nav problēmu (analizējamajā fragmentā 143. un 151.rindkopa: „Es esmu krievs un pieturos vairāk pie krievu kultūras, taču ar latviešiem man nav nekādu problēmu”). Saskaņā ar autores viedokli šāds izteiksmes veids ilustrē diskusijas dalībnieku vēlmi mīkstināt savu apgalvojumu par piederību krievu kultūrai un krievisko identitāti, un ir uzskatāma par attieksmes mīkstināšanas stratēģiju (Wodak 2001).

Etniskās piederības apzīmēšanai diskusijas dalībnieki lieto ļoti konvencionālu apzīmējumu: „latvietis”, „krievs”, „baltkrievs”. Tekstā gandrīz neparādās metaforu lietojums vai kādi aizvainojoši epiteti. Tas raksturīgs lielākajai daļai fokusa grupu diskusiju teksta.

Kopumā 10.1. loga diskusijas fragmenta analīze ļauj secināt, ka interakcijā etniskā un valstiskā piederība netiek nodalītas, un identitāte tiek konstruēta tās kombinējot. Analīzes fragmentā ir sastopami divi no identificētajiem interpretatīvajiem repertuāriem - „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas. Maskavā - tur ir pavisam citi krievi” un „piederības Krievijai” repertuārs, kā arī iepriekš neidentificēts alternatīvs interpretatīvais repertuārs, saskaņā ar kuru latvietība tiek konstruēta nevis kā etniska kategorija, bet gan kā valstiskās, pilsoniskās un/ vai biogrāfiskās identitātes kategorija.

10.2. logs. Piederības sajūta Latvijai Rīgas krieviski runājošu vecāku cilvēku grupā

330. Moderatore: Vai jums ir svarīgi dzīvot tieši Latvijā?

331. Vīrietis 1. Protams.

332. Vīrietis 2. Es sevi nevaru iedomāties citā vietā, ja es no piecu gadu vecuma esmu nodzīvojis Latvijā. Protams, ka jā. Tai pašā laikā man ir radinieki Maskavā, Ukrainā, bet kas mani tur gaida? Kas mani tur gaida? (Citi piekrītoši smejas.) Kam es tur esmu vajadzīgs? Ja man šeit ir bērni, mazbērni un viss.

333. Sieviete 1. Man šeit ir visi senči – vecmāmiņas, vectētiņi, tēvs un māte. Šeit visi ir apglabāti.

334. Vīrietis 2. Man visa dzīve ir saistīta ar Latviju, tas ir viennozīmīgi. Es sevi nenodalu no Latvijas, uzskatu, ka Latvija un es, tas ir viens vesels, tai pat laikā tomēr ne par visiem 100%, jo man nedod pilsonību, tādēļ ir jautājumi, kuros es nepiekrītu valdības politiķiem.

335. Vīrietis 3. Es biju aizbraucis uz Pēterburgu, tur man dzīvo tante, vēroju – krievi, kas bija atbraukuši, stāv pēc biļetēm, un vietējie krievi. Viņi atšķiras – pavisam citi cilvēki. Es runāju krieviski, un man vajadzēja uz Rīgu, es stāvēju rindā un mūs uzreiz sāk aizskart tie paši krievi, saka, lūk, ir atbraukuši no Latvijas utt... Mūsējie, ar kuriem es braucu uz Rīgu, jau savācās čupiņā, un bija tāda sajūta, ka paši tos pašus krievus...[piekaus, sitīs]

336. Sieviete 1. Skatās šķībi.

(FG, 2006, Rīga, 60-75, krievu)

Diskusijas fragmentu ievada moderatores jautājums: „Vai jums ir svarīgi dzīvot tieši Latvijā?”. Iepriekš diskusijā tika apspriesta 18.novembra svinēšana, kura lielākajai daļai respondentu nav aktuāla, tikai viens no respondentiem, kas izteicās, norādīja, ka 18.novembrī ar mazmeitām iet skatīties uguņošanu. Savukārt, diskusijas turpinājumā respondenti izteicās, par to, kuras valsts hokeja komandu atbalsta, un tā diskusijas dalībnieku vidū viennozīmīgi bija Latvijas hokeja komanda.

Salīdzinoši īsais 10.2. loga fokusa grupu diskusijas fragments parāda, kā Rīgas krieviski runājošu vecāku cilvēku (60-75 gadi) grupā tiek konstruēta piederība Latvijai. 332., 333. un 334. rindkopa ilustrē biogrāfisko aspektu šajā konstrukcijā: diskusijas dalībnieki izjūt piederību Latvijai, jo viņu dzīve ir pagājusi šeit, šeit dzīvo liela daļa viņu radnieku. Savukārt, 332., 335. un 336.rindkopa ilustrē to, kā tiek konstruētas atšķirības starp Latvijas krieviem un Krievijas krieviem: „Viņi atšķiras – pavisam citi cilvēki” (332.rindkopa). Dzīves pieredze un tuvieni Latvijā ir viens no galvenajiem aspektiem, kas konstrukcijās tiek izmantots kā arguments tam, ka Krievija/ Ukraina ir svešas zemes. Par to liecina, piemēram, 332.rindkopā atkārtotie retoriskie jautājumi: „Kas mani tur gaida? Kam es tur esmu vajadzīgs?”, un paskaidrojums: „Ja man šeit ir bērni, mazbērni un viss”.

Tas pats diskusijas dalībnieks brīdī vēlāk – 334.rindkopa - gan norāda, ka: „Es sevi nenodalu no Latvijas, uzskatu, ka Latvija un es, tas ir viens vesels, tai pat laikā tomēr ne par visiem 100%, jo man nedod pilsonību, tādēļ ir jautājumi, kuros es nepiekrītu valdības politiķiem”. Šis izteikums liecina, ka būtisks aspekts, kas neļauj viņam uzskatīt sevi par 100% piederīgu Latvijai, ir tas, ka viņam nav automātiski piešķirta pilsonība. Skatot citātu plašākā analīzes materiāla kontekstā, to var uzskatīt par tipisku, un tas konstruē Latvijas krievus kā diskriminētus Latvijā īstenotās pilsonības politikas dēļ.

Šajā analīzes fragmentā manifestētās diskursīvās izpausmes autore saista ar vienu no identificētajiem interpretatīvajiem repertuāriem - „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas. Maskavā - tur ir pavisam citi krievi” un tā ietvaros konstruēto subjekta pozīciju – Latvijas krievu pozīcijas manifestāciju.

Nākošais analīzes fragments ir veltīts tieši jautājumam par pilsonības iegūšanu un tam, kā to apspriežot, tiek konstruēta etniskā un nacionālā identitāte.

10.3. logs. Piederības sajūta Latvijai, apspriežot pilsonības jautājumus Liepājas krieviski runājošu vidēja vecuma cilvēku grupā

221. Moderatore: Vai jums ir Latvijas pilsonība? Kā jūs to ieguvāt? Kas jūs pamudināja iegūt pilsonību?

222. Sieviete 1. Man ir pilsonība. Mani pamudināja, ka mans dēls pagājušajā gadā devās uz Urāliem. Tur pasē skatās, ka „nepilsone”, un sanāk „svešais”. Kāda es „svešais”, ja šeit esmu tik ilgu gadu nostrādājusi un nodzīvojuši? Aizgāju un nokārtoju eksāmenus.

223. Sieviete 2. Es arī naturalizējos. Mani pamudināja to izdarīt saruna ar draudzeni. Parunājām par dzīvi.

224. Moderatore: Paldies.

225. Sieviete 3. Es šeit piedzimu, mācījos, tāpēc domāju, ka varu arī nokārtot pilsonības eksāmenu, vēl jo vairāk, zinu, ka daudzi kaukāzieši ir nopirkuši pilsonību. Domāju, iešu pamēģināšu un nokārtoju.

226. Moderatore: Sergej?

227. Vīrietis 1. Es savu dzīvi saistu tikai ar Latviju. Gribēju taisīt šeit politisko un profesionālo karjeru, tāpēc arī sākumā biju ļoti sašutis par pilsonības „logiem”, kuru dēļ bija jāgaida pieci gadi. Pirmajā dienā, kad varēja kārtot, aizgāju un noliku eksāmenu un saņēmu pilsonību. Starp citu, arī balotēšos vēlēšanās.

228. Vīrietis 2. Es pagaidām neesmu naturalizējies. Man to vēl nevajag. Kad vajadzēs, tad arī kārtošu eksāmenu.

229. Moderatore: Nav vajadzības.

230. Vīrietis 2. Nē, nav.

231. Moderatore: Anželika?

232. Sieviete 4. Es arī nekārtoju.

233. Moderatore: Nav vajadzības?

234. Sieviete 4. Pagaidām nav.

235. Sieviete 5. Es nokārtoju, bet uzskatu, ka tie, kuri šeit dzimuši, bija tāpat pelnījuši pilsonību automātiski. Tas ir pazemojoši.

236. Sieviete 4. Tā kā Igaunijā ...

237. Sieviete 5. Tā kā Lietuvā un Igaunijā. Bet es noliku.

238. Sieviete 6. Es nenaturalizējos, un arī to nedomāju darīt, jo uzskatu, ka esmu iedzimtā latvieti (*krieviski „коренная латышка”*). Mani bērni arī ir latvieši. Lai gan tiek rakstīts, ka krievi, bet viņi ir latvieši. Visi ir latvieši. Gribi vai negribi. Es negribu neko pierādīt. Kāpēc man jākārt latviešu valoda? Vajadzēja automātiski piešķirt pilsonību.

239. Vīrietis 3. Esmu šeit dzimis un uzaudzis. Neesmu ieguvis pilsonību un to nedarīšu. Man tas ir principiāls jautājums. 91.gadā es balsoju par to, lai Latvijai piešķirtu neatkarību. Balsoju. (Uzsvērti.) Politīki solīja, ka visi šinī valstī ir vienlīdzīgi. Kāda šeit ir demokrātija? Murgs. Murgs, un tikai.

240. Vīrietis 1. (jokojoties) Tādu dēļ, kā Tu..... (smiekli)

241. Moderatore: Sporta spēles skatoties, par ko jūs „slimojat”, par Latvijas vai Krievijas izlasēm?

242. Vīrietis 3. Viennozīmīgi par Latviju.

243. Vīrietis 1. Es arī.

244. Sieviete 2. Es arī par Latviju.

245. Vīrietis 2. Gan futbolā, gan hokejā, gan šahā.

246. Sieviete 6. Par Latviju. Dažreiz pat ar vecmammu strīdos, jo viņa „slimo” par Krieviju.

(FG, 2006, *Liepāja*, 36-60, *krievu*)

Pirms jautājuma par pilsonisko statusu, diskusijas dalībnieki runāja par to, cik nozīmīga loma viņu dzīvē ir tam, ka viņi dzīvo Latvijā un vai viņi svin 18.novembri. Attiecībā uz 18.novembra svinēšanu diskusijas dalībnieku vidū ir dažādas pieredzes: daļa svin, daļa nesvin, bet visi dalībnieki, kas izteicās, jūtas saistīti ar Latviju savas biogrāfijas dēļ. Diskusijas turpinājumā pēc jautājuma par atbalstu Latvijas vai Krievijas izlasei, tiek uzdots jautājums par kontaktēšanos ar latviešiem. Īsajā diskusijā par šo jautājumu tiek pausta pozīcija, ka kontaktējas cilvēki ar cilvēkiem, nevis tautība ar tautību, tādējādi norādot, ka tautībai personiskajos kontaktos ir mazāka loma.

Atbildes uz moderatora jautājumu „Vai jums ir Latvijas pilsonība? Kā jūs to ieguvāt? Kas jūs pamudināja iegūt pilsonību?” parāda, ka attieksme pret pilsonības iegūšanu naturalizācijas ceļā un ar to saistītā argumentācija ir ļoti atšķirīga.

222.rindkopa ilustrē gadījumu, kad psiholoģiska nepatika pret apzīmējumu „svešais”, kas asociējas ar nepilsoņa statusu, ir galvenais motīvs nokārtot naturalizācijas eksāmenu. 223.rindkopā respondents atsaucas uz draudzeni, kas, iespējams, ir respondenta referentajā grupā, ar kuru aprunājoties pieņemts lēmums naturalizēties.

224.rindkopā lēmuma pieņemšana naturalizēties tiek saistīta ar savu biogrāfisko pieredzi: „Es šeit piedzimu, mācījos, tāpēc domāju, ka varu arī nokārtot pilsonības eksāmenu”, savukārt 225.rindkopā ir vēl ceturtais gadījums, kur kā argumenti naturalizācijai tiek atzīmēta gan piederības sajūta Latvijai („Es savu dzīvi saistu tikai ar Latviju”), gan arī aktīva vēlme piedalīties Latvijas politiskajā un ekonomiskajā dzīvē: „Gribēju taisīt šeit politisko un profesionālo karjeru, tāpēc arī sākumā biju ļoti sašutis par pilsonības „logiem”, kuru dēļ bija jāgaida pieci gadi. Pirmajā dienā, kad varēja kārtot, aizgāju un noliku eksāmenu un saņēmu pilsonību”.

Divi diskusijas dalībnieki, kam nav Latvijas pilsonības, ir izvairīgi savās atbildēs, kāpēc viņi nenaturalizējas (228.-334.rindkopa): „Man to vēl nevajag. Kad vajadzēs, tad arī kārtošu eksāmenu”. Savu pozīciju nenaturalizēties vīrietis 228.rindkopā pamato ar nepieciešamības trūkumu, tādējādi paužot ļoti instrumentālu attieksmi pret Latvijas pilsonību. Moderatora uzrunātā sieviete izvēlas pievienoties šai pozīcijai un piekrīt moderatora priekšā pateiktajam (233.-234.rindkopa).

Diskusijas turpinājumā (235-239.rindkopa) savukārt tiek manifestēta krievu valodas un interešu aizstāvības ideoloģija, kas krievus/ krieviski runājošos Latvijā konstruē kā diskriminētus. Saskaņā ar šīm ideoloģiskajām konstrukcijām pilsonības likums ir netaisnīgs un pazemojošs: „Es nokārtoju, bet uzskatu, ka tie, kuri šeit dzimuši, bija tāpat pelnījuši pilsonību automātiski. Tas ir pazemojoši” (235.rindkopa). Pozīcijas pamatošanai tiek izmantots, pirmkārt, salīdzinājums ar

Lietuvu un Igauniju (salīdzinājums ar Igauniju gan nav pamatots, jo Igaunijas pilsonības politika ir līdzīga Latvijas, to pamana arī viens no diskusijas dalībniekiem, jo izmaina uzsvāru salīdzinājumā - 236. un 237.rindkopa). Otrkārt, vairāki diskusijas dalībnieki uzskata, ka pilsonības statuss viņiem pienākas, jo viņi šeit ir dzimuši. Treškārt, argumentācijā ir atsauce uz 1991.gada Latvijas iedzīvotāju aptauju – balsojumu par Latvijas neatkarību. Diskusijas dalībnieks pauž viedokli, ka tiem, kas balsoja par Latvijas neatkarību, pienākas Latvijas pilsonība. Arī viņš pats ir balsojis par Latvijas neatkarību, tādēļ automātisku pilsonības nepiešķiršanu viņš uzskata par diskrimināciju un netaisnību.

No etniskās un nacionālās identitātes konstruēšanas viedokļa visinteresantākais ir viedoklis, kas pausts 238.rindkopā, saskaņā ar kuru diskusijas dalībniece uzskata sevi un savus bērnus par latviešiem, lai gan viņiem pasē tautības ieraksts ir „krievs” un galvenā saskarsmes valoda - krievu. Līdzīgi kā 1.fragmenta gadījumā, tas signalizē par vēl vienu interpretatīvo repertuāru, saskaņā ar kuru kategorija „latvietis” tiek konstruēts nevis kā etniska kategorija, bet gan kā kategorija, kas apzīmē teritoriālo vai ar biogrāfiju saistīto identitāti. Diskusijas dalībniece sevi nosauc par „iedzimto latvieti” (krieviski „коренная латышка”), un uzskata par pazemojumu kārtot eksāmenu latviešu valodā.

Izņemot šo niansi, pārējā diskusijas daļa liecina, ka trešajā analīzes fragmentā manifestētais interpretatīvais repertuārs ir „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas. Maskavā - tur ir pavisam citi krievi” repertuārs.

10.4. logs. Piederības sajūta Latvijai Jelgavas krieviski runājošu jauniešu grupā

460. **Moderatore: Kas jūs saista šeit, Latvijā? Vai Jums ir svarīgi dzīvot tieši Latvijā? Vai Jums ir svarīgi dzīvot tieši Latvijā?**
461. Vīrietis 1: Tieši Latvijā? Nu... (Pauze) Man šeit ir ļoti daudz radnieku...
462. **Moderatore: Ja jums kaut kur citur būtu tikpat labi? Piemēram, Krievijā?**
463. Vīrietis 1: Ja man kaut kur citur, piemēram, Krievijā būtu tikpat labi, un dzīvotu vecmamma ar vectēvu un tētis ar mammu, visi manējie, es tur gribētu dzīvot, jo tur visi ir manējie, un man tur būs labi.
464. **Moderatore: Ģimenes saites.**
465. Vīrietis 1: Ģimenes saites, tieši tā. Jo man šeit ir liela dzimta, ļoti daudz cilvēku. Kādi trīsdesmit pieci cilvēki. Kad savācamies ap galdu, mūsu ir ļoti daudz. (Runā cits ar citu. Smejas.)
466. Vīrietis 2. Vēlreiz jautājumu.
467. **Moderatore: Kas jūs saista šeit, Latvijā? Vai Jums ir svarīgi dzīvot tieši Latvijā?**
468. Vīrietis 2. Nezinu, ar Latviju mani te nekas tāds nesaista. Varbūt pat labāk būtu bijis Krievijā. Ja būtu labi dzīvot Krievijā, dzīvotu arī Krievijā. Nav tādas konkrētības.
469. Sieviete 1. Es pie pirmās iespējas, ja es būtu droša par to, ka man tur būs darbs un ar visu manu ģimeni mani pieņemtu ārzemēs un par dzīvesvietu, es bez vārdu runas aizbrauktu.

470. **Moderatore:** Ja?
471. Sieviete 1. Mh.
472. Vīrietis 2. Man arī tāpat.
473. Sieviete 2. Es esmu dzimusi Latvijā un uzskatu, ka te ir manējais. Es te pieradu. Es nevarētu dzīvot citur, kaut vai Krievijā. Te ir pazīstamas ielas, draugi. Tas man ir svarīgi.
474. Vīrietis 1. Tas ir tāpēc, ka tu tur nevienu nepazīsti. Te tu esi dzimusi, un šeit jau pazīsti.
475. Sieviete 2. Protams.
476. Vīrietis 3. Mani saista tas, ka es te esmu izaudzis. Principā es nekur prom netaisos braukt. Šeit ir tas, kas man ir vajadzīgs. Te arī es palikšu.
477. Sieviete 3. Es neplānoju dzīvot ārpus Latvijas, neredzu perspektīvu. Varbūt braukšu strādāt arī uz citu valsti. Ne tagad, pagaidīšu, kad izaugs bērni, bet tas būs uz kaut kādu periodu, bet es bez šīs zemes nevaru dzīvot, es noteikti atgriezīšos, šeit ir mana dzimtene, es mīlu šo zemi.
478. Vīrietis 4. Man ir tāda pati attieksme.
479. Sieviete 3. Šī ir mana dzimtene, nevis Krievija.
480. Vīrietis 4. Es te esmu dzimis, te man viss ir tuvs. Negribu nekur braukt, rietumu dzīve man nepatīk, tādēļ... Latvija ir dzimtene, izjūtu īpašu saiti ar šo valsti.
481. Vīrietis 1. Tev te ir radnieki.
482. Sieviete 3. Man šeit nav radnieku. Tikai mamma. Mani te nekas netur, bet es mīlu šo zemi. Man te patīk. Šie cilvēki, un viss.
483. Vīrietis 1. Es varu pateikt savu piemēru – kad braukāju pa ārzemēm, mani velk uz Jelgavu, nevis tas, ka es mīlētu vai nemīlētu šo valsti, bet tieši Jelgava, man nepatīk neviena cita pilsēta. Ne Rīga, nekas. (Citi piekrīt.) Te viss ir mans, es te izaugu, un tas ir tas, kas mani saista. Es zinu, kā ir, kad neatrodies Jelgavā kādu mēnesi, tad viss kaitina un vienkārši nospļaujies un brauc atpakaļ pie mammas un tēta, pie draugiem, tas velk, te viss ir pazīstams, tu jau zini, ka esi savā šķīvī un kā zivs ūdenī. (Citi smejas)
484. Vīrietis 3. Nu ja – tomēr mājas, dzimtene.
485. Vīrietis 1. Ja tā būtu citā vietā, es tāpat tur dzīvotu.

(FG, 2006, Jelgava, 18-35, krievu)

Diskusijas fragmentu ievada moderatora jautājums: „Kas jūs saista šeit, Latvijā? Vai Jums ir svarīgi dzīvot tieši Latvijā?”. Pirms tam diskusijas krievu valodā dalībnieki – Jelgavas jaunieši diskutēja par Latvijas nākotni – vai Latvijā saglabāsies krieviskais, latviskais, vai dominēs eiropēiskais. Sarunas turpinājumā pēc tam, kad visi ir izteikušies, kas viņus saista ar Latviju, diskusijas dalībnieki atbild uz jautājumu, vai viņiem ir Latvijas pilsonība. Atbildes uz jautājumu liecina, ka daļai diskusijas dalībnieku ir pilsonība, bet daļai - nav.

Šajā fragmentā iespējams identificēt divus interpretatīvos repertuārus - „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas” un „Dzimtene ir tur, kur ir labi”. Viņu lietojums interakcijā ļauj identificēt abu repertuāru pārklāšanos, par ko signalizē gan diskusijas dalībnieku teiktais, gan arī neliela minstināšanās, formulējot to, kas viņus saista ar Latviju. Pirmais diskusijas dalībnieks, kurš noformulē savu atbildi uz jautājumu, atbild, ka ar Latviju viņu saista viņa radnieki (461.rindkopa), uz moderatora provokatīvo jautājumu: „Ja jums kaut kur citur būtu tikpat labi? Piemēram, Krievijā?”, diskusijas dalībnieks atbild: „Ja man kaut kur citur, piemēram, Krievijā

būtu tikpat labi, un dzīvotu vecmamma ar vectēvu un tētis ar mammu, visi manējie, es tur gribētu dzīvot, jo tur visi ir manējie, un man tur būs labi”.

Interakcijā paustās manifestācijas līdz ar to ļauj izdarīt šādu spriedumu virkni: ar Latviju saistās cilvēka biogrāfija, ģimeniskās saites, šeit dzīvo visi viņa radnieki, kas viņam ir svarīgi, tāpēc viņš jūtas šeit labi. Ja visi viņa radnieki būtu citur, arī tur viņš justos labi, un tad atbilstoši šo vietu viņš varētu uzskatīt par savu dzimteni, un tā savā veidā robežojas divi atšķirīgi interpretatīvie repertuāri - „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas” un „Dzimtene ir tur, kur ir labi”.

468-472.rindkopa savukārt ietver skaidri manifestētu „Dzimtene ir tur, kur ir labi” interpretatīvo repertuāru, norobežojoties no Latvijas: „Es pie pirmās iespējas, ja es būtu droša par to, ka man tur būs darbs un ar visu manu ģimeni mani pieņemtu ārzemēs un par dzīvesvietu, es bez vārdu runas aizbrauktu”.

Savukārt diskusijas turpinājumā vairākkārtīgi tiek pausta piederība Latvijai saistībā ar biogrāfisko identificēšanos – jo šeit ir piedzimuši (473., 480.rindkopa), šeit ir uzauguši (476.rindkopa), šeit viss ir pazīstams (473., 483.rindkopa), kā arī saistībā ar noteiktu teritoriālo identificēšanos – piederības sajūtu Jelgavai (483.rindkopa).

Vairākos izteikumos izskan arī emocionāla pieķeršanās Latvijai kā zemei vai Latvijai kā valstij: 477.rindkopa: „...es bez šīs zemes nevaru dzīvot, es noteikti atgriezīšos, šeit ir mana dzimtene, es mīlu šo zemi”; 480.rindkopa: „Latvija ir dzimtene, izjūtu īpašu saiti ar šo valsti”.

Diskusijas dalībnieku vidū iezīmējas arī neliela diskusija: 481.rindkopā diskusijas dalībnieks, kas lielā mērā ieņem līdera pozīcijas šajā grupā, mēģina uzspiest savu viedokli, ka piederība Latvijai ir saistīta tikai ar to, ka Latvijā viss ir pazīstams un šeit dzīvo radnieki, bet tā varētu būt jebkurā valstī. Pret to iebilst cita diskusijas dalībiece, kas norāda uz emocionālām saitēm ar Latviju (482.rindkopa): „Man šeit nav radnieku. Tikai mamma. Mani te nekas netur, bet es mīlu šo zemi. Man te patīk. Šie cilvēki, un viss”.

Kopumā 10.4. loga diskusiju fragmenta analīze parāda, ka, pirmkārt, arī viena repertuāra ietvaros var būt dažādas nianse. Šajā gadījumā atšķirīgās nianse saistībā ar piederības sajūtu Latvijai parādās interpretatīvā repertuāra „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas” lietojumā, kur viens no diskusijas dalībniekiem uzsver biogrāfiskās un lokālas teritoriālās identificēšanās aspektu, savukārt citi atzīst arī emocionālu pieķeršanos zemei/ valstij.

Otrkārt, fragmenta analīze parāda, ka noteiktā kontekstā var novērot dažādu interpretatīvo repertuāru tuvināšanos jeb pārklāšanos, un šajā fragmentā var identificēt interpretatīvā repertuāra - „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas” un „Dzimtene ir tur, kur ir labi” pārklāšanos.

10.3.2. Etniskās un nacionālās identitātes konstruēšana fokusa grupu diskusijās latviešu valodā

Izmantoto fokusa grupu diskusiju jautājumi galvenokārt bija vērsti uz attieksmju noskaidrošanu par dažādām akulturācijas stratēģijām, līdz ar to latvieši salīdzinoši maz izteicās par savu etnisko un nacionālo identitāti, bet vairāk runāja par to, kā būtu jāīstojas citu tautību pārstāvjiem Latvijā. Tomēr viens no diskusijas jautājumiem: „Cik jums nozīmīga ir piederība latviešu kultūrai?” veicināja diskusiju dalībniekus izteikties arī par latvisko identitāti. Tādēļ piekto analīzes fragmentu autore ir izvēlējusies no Liepājas diskusijas latviešu valodā, kurā liepājnieki vecumā no 36 līdz 60 gadiem, atbild uz jautājumu, cik viņiem ir nozīmīga piederība latviešu kultūrai.

Konkrētais analīzes fragments (logs 10.5.) ir diskusijas vidusdaļa, kad pēc jautājuma par kontaktēšanos ikdienā ar krieviem apspriešanas, moderatore uzdod jautājumu, cik nozīmīga ir piederība latviešu kultūrai un kā tā tiek nodota bērniem. Pēc fragmentā redzamās sarunas daļas turpinās diskusija par svētku svinēšanu un bērnu patriotisku audzināšanu.

Līdzīgi kā izvēlētajā fragmentā, kurā rīdzinieki krieviski apspriež krieviskās kultūras nozīmību, arī latviešu liepājnieku vidū iezīmējas jautājums par to, kā izvēlas savu etnisko piederību bērni no etniski jauktām ģimenēm.

10.5. logs. Etniskā identitāte Liepājas vidēja vecuma latviešu grupā

239. Moderatore. Nākamais jautājums. Cik jums nozīmīga ir piederība latviešu kultūrai un cik svarīgi, lai jūsu pašu bērniem būtu tā izjūta? Par latviešu kultūru, ka šī ir mūsu zeme. Tādas vērtības. Pašiem un Jūsu bērniem. Kā jūs mēģināt to viņiem ieaudzināt?

240. Sieviete 1: Nu, lai visus bišķiņ atpūtinātu, es pastāstīšu anekdoti no savas dzīves. Mēs ejam trijātā pa ielu. Manam bērnam ir pieci gadi. Sākam runāt. Vīrs vienā pusē ar viņu runā krieviski, es otrā – latviski. Cilvēki iet, apskatās – nu, riktīgi čangaļi. Tā nu ir. Mums jautri, interesanti, lai citiem arī būtu. Mēs ejam un tagad tēvs viņam prasa – „Nu, kas tu esi? Krievs jeb latvietis?” Bērnam pieci gadi. Tāds klusums. Tad viņš paskatījās uz to tēvu un teica: „Pats tu krievs! (Visi smejas). Viss! No tā laika, šodien bērnam ir 18 gadi, šis jautājums mājās netiek cilāts. Viņš ir izņēmis pasi, viņam tautības nav. (Pauze) Var neierakstīt. (Citi runā un atkārtoti to pašu: „Tagad pasē var neierakstīt”.) Lai neaizvainotu mammu vai papu, viņam tautības nav. Bet, bet, bet – viņš nav krievs! Kaut gan īpaši mācīts un speciāli aicināts uz to viņš nav. Viņš klausās ārzemju mūziku, viss kaut ko, bet viņš tomēr ir latvietis. To tomēr pamatā dod skola. Protams, mājās arī. Jo viņam bija ir tas, ir tas. Jo viņš redzēja gan to, gan to, mums nekad nav bijis liegts viens vai otrs. Bet pamatā to kultūru veido skola, kas tur tiek mācīts, rādīts. Uz kādiem pasākumiem tiek vests un tā tālāk.

241. Moderatore: Man tāds jautājums. Vai jums bija svarīgi, lai dēlam būtu arī kaut kas no tā latviskā?

242. Sieviete 1: Jā, bet, protams. Man pašai, protams. Protams, es tā gribēju, bet es nekad neuzspiedu. Neteicu – tev noteikti jābūt tikai un vienīgi latvietim. Es viņam vēl šodien atgādinu – bet neaizmirsti, ka tev ir arī otra puse, citādāka. Nē – es esmu latvietis. Un tas ir skumīgi.

243. Sieviete 2. Tieši vakar mēs ar dēlu gājām izņemt pasi. Un viņš pateica, lai viņam pasē būtu ierakstīts, ka viņš ir latvietis. Nekad mājās mēs to neuzsveram. Kādas tur tradīcijas? Viņam ir draugi latvieši, draugi krievi. Nu, ir svētki, mēs svinam visas svinamās dienas, kādas ir.

244. Moderatore: Kādas?

245. Sieviete 2. Sākot ar Ziemassvētkiem, Lieldienas, vasarā Jāņus. Meteņus un tādus mēs nesvinam. Kaimiņi *Masleņicu* svinēja. Mēs iepazīnāmies ar tām tradīcijām.

246. Vīrietis: A, kurš ta negrib *bliņas* uzēst! (Visi smejas)

247. Sieviete 2. Tā jau mājās nerunā. Bet, nu, lai būtu interesanti. Zēniem, piemēram, bija interesants lāpu gājiens Lāčplēšu dienā uz kapiem. Tur viņi aizgāja. Neviens viņus ar koku nedzina. Es tagad skolā mācu kultūras vēsturi. Arī Latvijas. Mēs jau to neapskatām tikai tādā šaurā strīpiņā. Mēs apskatām tajā pasaules kontekstā to visu, kā tu izskatās uz pasaules fona.

248. Moderatore: Labi.

249. Klusums.

250. Sieviete 3. Bērni jau izauguši lieli...

251. Sieviete 1. Tāpēc ir tas klusums. Visu laiku mums bija interesanti apspriest kaut ko, kas ir prom no sevis, bet tagad jautājums vēršas pēc mums.

252. Sieviete 4. Mums meitai ir krustmāte, kura pēc tautības ir lietuviete, bet visu mūžu ir dzīvojusi Latvijā. Un tik latvisku cilvēku, kā viņu, es pilnīgi nevaru iedomāties. Viņa svin visus latviešu svētkus un tik latviskā garā. Un aicina arī mūs visus.

(FG, 2006, Liepāja, 36-60, latviešu)

240.rindkopā latviete, kas precējusies ar krievu (respondentes izvēlētās kategorijas savas un vīra tautības raksturošanai), atstāta dilemmu ar kādu sastapies dēls, kad piecu gadu vecumā tēvs viņam uzdevis jautājumu: „Nu, kas tu esi? Krievs jeb latvietis?”. Bērna atbilde tiek pasniegta kā joks, kas vienlaicīgi ietver arī noliedzozu un viegli negatīvu attieksmi pret krieviem: „Pats tu krievs!”. Stāstā ietvertā ziņa ir, ka bērns no jauktas ģimenes var neizvēlēties ne tēva, ne mātes tautību (pasē nav tautības ieraksta). Vienlaicīgi stāstā ir arī otra ziņa, ka etniskās identitātes veidošanos būtiski ietekmē skola un skolā piedāvātās tradīcijas: mācoties latviešu skolā, tiek apgūtas latviskās tradīcijas un veidojas piederības sajūta latviskajam. Šāda ziņa bija ietverta arī 10.1. loga analīzes fragmenta 158.rindkopā krieviski runājošu rīdzinieku diskusiju grupā („Man personīgi tēvs ir krievs, māte poliete, es pati mācos latviešu skolā, pati esmu tuvāk latviešu kultūrai”).

Pašu diskusijas dalībnieku vidū etniskā identitāte netiek problematizēta un uzsvērta, jo tā tiek uztverta kā pašsaprotama (243.rindkopa: „Nekad mājās mēs to neuzsveram”, 247.rindkopa:

„Tā jau mājās nerunā”). Jautājums par etniskās identitātes nodošanu nākošajām paaudzēm diskusijas dalībniekiem ir aktuālāks, interesanti viņiem liekas arī gadījumi, kad cilvēki, kas nav latviešu tautības, aktīvi piekopj latviešu tradīcijas un iesaista tajās arī pašus latviešus (252.rindkopa).

Skatot analizējamo fragmentu izmantoto interpretatīvo repertuāru kontekstā, 240. un 242.rindkopa liecina par interpretatīvā repertuāra „Mēs dzīvojam kopā, un nekur mēs neliksimies” klātbūtni, saskaņā ar kuru Latvijā draudzīgi sadzīvo daudzas tautības, un etniski jaukto laulību dēļ nav tādu „tīrasiņu latviešu”, bet latviskā identitāte veidojas audzināšanas mājās un skolā rezultātā.

Arī 243.rindkopa un 245.rindkopa iezīmē atvērtību kontaktiem ar citu tautību pārstāvjiem, kā arī atvērtību dalībai dažādu, ne tikai latvisku tradīciju piekopšanai (243.rindkopa: „Viņam ir draugi latvieši, draugi krievi”; 245.rindkopa: „Kaimiņi *Masleņicu* svinēja. Mēs iepazīnāties ar tām tradīcijām”).

Viens no galvenajiem secinājumiem, ko ļauj izdarīt 5.fragmenta analīze, ir saistīts ar latvietības kā apgūtas, iemācītas identitātes vai arī indivīda izvēlētas identitātes konstruēšana. Par to liecina gan piemēri no etniski jauktām ģimenēm, kur mācības latviešu skolā tiek interpretētas kā izšķirošais faktors latviskas identitātes izvēlē, gan arī repertuāra „Mēs dzīvojam kopā, un nekur mēs neliksimies” apgalvojumi, kas aktualizēti šajā diskusijā, par to, ka etniskās grupas ir tik ļoti sajaukušās, ka etnisko identitāti nav iespējams veidot, to saistot tikai ar noteiktu izcelšanos.

Turpmākie divi fokusa grupu diskusiju fragmenti (10.6. un 10.7. logs) ilustrē atšķirīgas Latvijas krievu diskursīvās konstrukcijas latviešu vidū, runājot par krieviem Latvijā. Abi izvēlētie fragmenti ir no tās diskusiju daļas, kur diskusijas dalībnieki apspriež piedāvātos akulturācijas stāstus – to, kā iebrucējs no Krievijas veido savu dzīvi Latvijā. 10.6 loga diskusijas fragmentā diskusijas dalībnieki apspriež integrācijas stāstu (stāsta varonis ir integrējies latviešu sabiedrībā, bet saglabā arī savu krievisko identitāti), bet 10.7 loga diskusijas fragmentā diskusijas dalībnieki apspriež norobežošanās stāstu (stāsta varonis Latvijā norobežojas no visa latviskā un Latvijas valsts, un dzīvo krieviskā vidē).

10.6. loga fokusa grupu diskusiju fragments sākās ar jautājumu, kā Daugavpils latviešu jaunieši vērtē integrācijas stāstu (galvenais varonis – Vitālijs). Pirms tam diskusijā tika apspriests asimilācijas stāsts (galvenais varonis – Andrejs). Fragmenta sākumā uzreiz tiek pausta pozitīva attieksme pret šādu dzīves modeli Latvijā (53. un 58.rindkopa), un Vitālijs kā stāsta varonis – krievs, kas integrējies Latvijas sabiedrībā (labi pārvalda latviešu valodu, ir ieguvis Latvijas

pilsonību, saista savu dzīvi ar Latviju, uztur kontaktus ar latviešiem, jūt līdzīgu Latvijas komandai hokejā), tiek nosaukts par „perfekto krievu”.

Diskusijas turpinājumā tās dalībnieki diskutē par nacionālismu, un šo diskusiju izraisa viena vienīga līdz galam nepateikta replika, kas ietver kritisku attieksmi vai tiek uztverta kā kritiska attieksme pret to, ka stāsta varonis ar savām meitām sarunājas savā dzimtajā valodā – krieviski (60.rindkopa).

Latviešu attieksme pret krieviem tiek diskursīvi konstruēta kā saasināta, emocionāla, vēsturiskās pieredzes dēļ: „Bet pret krieviem mums tas vēsturiskais aspekts uzpeld, rodas kaut kāda nepatika, zināma.” (63.rindkopa).

10.6. logs. Saruna par Latvijas krieviem Daugavpils latviešu jauniešu grupā

52. Moderatore: Tad Vitālija stāsts.

53. Sieviete 2. Ideālais variants. (Citi piekrīt)

54. Sieviete 1. Ja Andrejs bija asimilējies, tad Vitālijs ir vienkārši perfekts, nu, teiksim tā, krievs, kurš ir adaptējies Latvijā, ne adaptējies, bet dzīvo, ir adaptējies un dzīvo. Viss ir kārtībā.

55. Sieviete 2. Viņš jūt savu piederību, un atzīst arī to piederību šai valstij.

56. Sieviete 1. Jā. Viņš šeit dzīvo. Viņš ciena to vidi, kur viņš dzīvo. Viņš ciena latviešu kultūru un viņam te patīk, bet tajā pašā laikā viņš nav zaudējis kontaktu ar Krieviju un iekšā visu to padarīšanu.

57. Vīrietis 1. Man patīk, ka meitas zina gan krievu, gan latviešu valodu.

58. Sieviete 3. Jā! Tāda integrēta ģimene. Bilingvāla.

59. Vīrietis 2. Tas pats ir ar latviešiem, kuri aizbrauca. Viņi iemācās valodu, jo tas bija vajadzīgs. Pretenzijas īpaši neceļ. Ļoti līdzīgs latviešiem. Tiem, kas ārzemēs.

60. Vīrietis 3. (kritiski) Ar meitām runā krieviski...

61. Sieviete 4. Nē! Kāpēc?! Ja viņš ir krievs. Teiksim, tā pati situācija. Ja mēs dzīvotu ārzemēs, un aprecētu kādu anglieti vai angli, vai tad mēs ar bērniem runātu angļiski? Nē, taču! Gribas taču saglabāt, daļu no sevis iedot. Tā jau ir pārāk nacionālistiska doma, ka atbraucējam ar saviem bērniem būtu jārunā tās valsts valodā.

62. Sieviete 1. Nu jā! It kā jau mēs arī tā uzskatām – kāpēc man ar savu bērnu būtu jārunā svešā valodā, nevis savā. Tajā pašā laikā arī viņš kā tēvs uzskata, ka viņa bērniem šī valoda ir jāzina, un tāpēc arī viņš Latvijā ar saviem bērniem runā dzimtajā valodā. Kaut gan no savas pieredzes varu teikt, ja bērna tēvs ir krievvalodīgs, viņš tik un tā ar viņu latviski nerunās. Es ļoti daudz esmu novērojusi savu radu lokā. Piemēram, māmiņa runā latviski. Viņa pārzina latviešu valodu. Viņa šeit ir naturalizējusies. Bet bērni, kuri jau ir pieauguši, runā ar savu mammu krievu valodā. Nezinu, kā tas ir izskaidrojums. Tas pat dažreiz liekas smieklīgi - ar mammu runā krieviski, bet ar tēvu latviski. Tas jau nav nekāds pārkāpums. Lai viņš runā angļu valodā. Lai viņš runā lietuviešu valodā. Tas jau nav slikti, ja bērns māc.

63. Sieviete 2. Piemērs. Iedomāsimies, ka spānis ir atbraucis uz Latviju. Viņš ir apprecējies ar latviešu meiteni. Viņiem jau ir bērni. Viņš ar bērniem runā spāniski, bet viņa sieva ar bērniem runā latviski. Man šķiet, ka mums ar šādu modeli vispār nebūtu nekādu problēmu. Bet pret krieviem mums tas vēsturiskais aspekts uzpeld, rodas kaut kāda nepatika, zināma.

10.6. loga turpinājums

64. Vīrietis 3. Tāda pati nepatika divdesmitā gadsimta sākumā latviešiem bija pret vāciešiem, zviedriem. Es uzskatu, ka tas jau ir pagalmu nacionālisms. Pagalmu nacionālisms. Citu vārdu es te nevaru atrast. Es nesaprotu, kāpēc mums visu laiku kaut kas slikts jārunā: „Kāpēc? Kāpēc? Kāpēc viņi savā starpā runā savā valodā?”. Mīlie draugi, mēs dzīvojam divdesmit pirmajā gadsimtā, vēlreiz atkārtāju, mēs dzīvojam demokrātiskā valstī, un šādus jautājumus nevajadzētu uzdot. Šis Vitālijs. Es saprotu, ka visiem ir prieks, ka viņš ir lojāls. Viņš ir lojāls. Jā! Viņš ir arī pilsonis. It kā viņš nav bīstams. It kā viņš nav bīstams, ja. Es uzskatu, ka ir pilnīgi normāli, ka cilvēks runā savā ģimenē... Valsts ir valsts, bet ģimene ir ģimene. Mēs katrs dzīvojam savu privāto dzīvi, kura ir neaizskarama. Ja valsts sāks jaukties privātajā dzīvē, tad mēs atgriezīamies atpakaļ Staļina - domuzīme - Hitlera režīmā. Apmēram. Te vajag no visām pusēm, objektīvāk skatīties. Jā, viņš ir lojāls. Ļoti labi. Visiem prieks par to. Lai vairāk tādu kā viņš būtu! Tādu cilvēku ir vairums, un viņu būtu vairāk, ja nebūtu tādu mākslīgo šķēršļu. Šai gadījumā, es domāju naturalizācijas procesu, kāds tas tagad ir. Saprotiet, 1991. gadā, mums ir jāatceras šis moments, marta mēnesī bija tautas nobalsošana. Tautas nobalsošana. Un tur bija tikai viens jautājums – vai Jūs esat par PSRS vai par, teiksim, neatkarību? Šai referendumā 73% Latvijas iedzīvotāju, uz to momentu, protams, PSRS pilsoņu, nobalsoja par Latvijas neatkarību. 73%. Es visas neatkarīgās Latvijas laikā neatceros tādu tautas nobalsošanu, kur būtu tik lieli procenti par kādu jautājumu. Tā kā nevajag aizmirst arī to! Un tādi cilvēki, kuri toreiz nobalsoja par Latvijas neatkarību... Viņu skaitā bija ļoti daudz militārie darbinieki. Nacionālais sastāvs starp latviešiem un cittautiešiem jebkurā gadījumā bija piecdesmit uz piecdesmit. Vajag arī par to padomāt. Tie cilvēki, kuri aizbrauca, arī aizbrauca. Tie, kuri vispār negribēja savu dzīvi saistīt ar Latviju, jau sen ir aizbraukuši. Viņi aizbrauca līdz 1993. gadam. Pārējie paliks dzīvot šeit, viņi nekur netaisās, un viņi ir dzimuši šeit. Kā mēs tādiem cilvēkiem varam teikt, lai brauc prom? Ja viņi šeit ir dzimuši!

(FG, 2006, *Daugavpils, 18-35, latviešu*)

64.rindkopā savukārt spilgti parādās „integrācijas” interpretatīvā repertuāra „*Mēs dzīvojam kopā, un nekur mēs neliksimies*” lietojums. Te var novērot vēlmi norobežoties no „pagalmu nacionālisma”, kas konstruē krievus negatīvi. Argumentācijā diskusijas dalībnieks atsaucas uz demokrātijas vērtībām un privātās dzīves neaizskaramību: „mēs dzīvojam demokrātiskā valstī, un šādus jautājumus nevajadzētu uzdot”. Vēlmi kontrolēt cilvēku privāto dzīvi – to, kādā valodā cilvēki sarunājas ar saviem bērniem, - diskusijas dalībnieks salīdzina ar Staļina un Hitlera režīmiem.

Šajā „integrācijas” repertuāra manifestācijā tiek kritiski vērtēta Latvijā īstenotā pilsonības politika, un diskusijas dalībnieks norāda: „Tādu cilvēku [lojālu Latvijai] ir vairums, un viņu būtu vairāk, ja nebūtu tādu mākslīgo šķēršļu. Šai gadījumā, es domāju naturalizācijas procesu, kāds tas tagad ir”.

Lai pamatotu savu pozīciju diskusijas dalībnieks atsaucas uz nesenās vēstures notikumiem – tautas nobalsošanu 1991.gada 3.martā, kura parādīja, ka liela daļa citu tautību iedzīvotāju atbalstīja latviešu centienus atgūt neatkarību, kā arī norādīja, ka tie citu tautību pārstāvji, kas nevēlējās dzīvot Latvijā, aizbrauca no Latvijas līdz 1993.gadam, kas bija viens no pirmajiem

emigrācijas viļņiem Latvijā (1. Pielikums 1.7. tabula).

Šajā piemērā „integrācijas repertuārs” tiek izmantots, lai kritizētu „etnonacionālisma” ideoloģijas un ar to saistītā interpretatīvā repertuāra radikālākās izpausmes, kurās tiek aicināts organizēt krievu repatriāciju vai izsūtīšanu. Kritiskā attieksme tiek pamatota ar to, ka nevar būt prom cilvēkus, kas šeit ir dzimuši un ir lojāli Latvijai, jo, ja viņi gribētu aizbraukt, paši būtu jau aizbraukuši: „Tie, kuri vispār negribēja savu dzīvi saistīt ar Latviju, jau sen ir aizbraukuši. Viņi aizbrauca līdz 1993. gadam. Pārējie paliks dzīvot šeit, viņi nekur netaisās, un viņi ir dzimuši šeit. Kā mēs tādiem cilvēkiem varam teikt, lai brauc prom? Ja viņi šeit ir dzimuši!”.

Pavisam atšķirīgas Latvijas krievu diskursīvās konstrukcijas ir manifestētas Rīgas latviešu vecāku cilvēku (60-75 gadi) grupā (10.7.logs).

10.7.loga fokusa grupu diskusiju fragments ir diskusijas sākumdaļa pēc cilvēku savstarpējās iepazīšanās un akulturācijas stāstu izlasīšanas. To ievada moderatores jautājums par norobežošanās stāstu, kura galvenais varonis ir vārdā Konstantīns: „Kā vērtējat to, kā Konstantīns veido savu dzīvi Latvijā? Kāda ir viņa attieksme pret Latviju?”.

Lielākā daļa diskusijas dalībnieku nosoda Konstantīna dzīves pozīciju, un pauž nepatiku pret akulturācijas stāsta varoni. Dažkārt šī nepatika pret konkrēto personāžu tiek vispārināta uz visiem Latvijas krieviem vai lielu to daļu (21.rindkopa, 24. rindkopa, 37.rindkopa), un šajos gadījumos autore identificē to kā etnonacionālisma interpretatīvā repertuāra „Mūsu valsts, mēs diktējam noteikumus. Krievi – iebrucēji LPSR laikā – klejotāji, pašlabuma meklētāji” manifestāciju. Piemēram, 24.rindkopā Latvijas krievi tiek konstruēti negatīvi - kā „klejotāji, laimes meklētāji”, un pretnostatīti Krievijas krieviem: „Īstie krievi dzīvo Krievijā. Šie te ir tik tiešām klejotāji, klejotāji – laimes meklētāji”.

10.7. logs. Saruna par Latvijas krieviem Rīgas latviešu vecāku cilvēku grupā

17. Moderatore: Pārrunāsim katru no stāstiem! Vispirms es gribēju sākt ar Konstantīna stāstu. Kā vērtējat to, kā Konstantīns veido savu dzīvi Latvijā? Kāda ir viņa attieksme pret Latviju?

18. Vīrietis 1. Negatīva, pēc manām domām.

19. Vīrietis 2. Viņš vienkārši ir atbraucis laimi pameklēt, un ar otru kāju viņš jau ir projām. Un tas, ka viņš latvieti apprecēja, tas ir tikai aizsegs.

20. Sieviete 1. Pašlabuma meklētājs.

21. Vīrietis 2. Pašlabuma meklētājs, tādi, kādi krievi arī ir. Klejotāji - ne jau visi krievi. Klejotājtauta.

22. Sieviete 2. Nē, viņu nosūtīja! Vajag uzmanīgi lasīt.

23. Sieviete 3. Jā, viņš pats neatbrauca. Viņu atsūtīja.

24. Vīrietis 3. Īstie krievi dzīvo Krievijā. Šie te ir tik tiešām klejotāji, klejotāji – laimes meklētāji.

10.7. loga turpinājums

25. Vīrietis 2. Un nosūtījumu var dabūt tāpat, kā mums kādreiz bija augstskolās – tevi nosūtīja uz Latgali, bet tu tik un tā varēji aizbraukt, kur tu gribēji. Bet, kā redzams, Krievija viņu neapmierināja, un viņš zināja, ka te ir Piebaltija, te ir izdevīgāk, un ir labāki dzīves apstākļi, un piedevām var noprecēt kādu latvieti un pēc tam „zust krūmos” atkal uz citu pusi.
26. Sieviete 3. Nē, nē, te ir rakstīts. Viņam ir ļoti nozīmīga saikne ar dzimto Krieviju, tā kā viņš neatbrauca labprātīgi, viņu nosūtīja. Un pats viņš saka – es nespēju pieņemt latviešu kultūru un tradīcijas! Viņš apprecējās – nu kā viņš var braukt atpakaļ?
27. Vīrietis 2. Nosūtījums jau parasti ir uz zināmu laiku. Tad jau te vajadzētu minēt, ka viņš grasās pastrādāt un pēc tam braukt atpakaļ. Bet te nekas nav minēts.
28. Sieviete 1. Papētīsim, kāpēc viņš grib pilsonību – lai vieglāk būtu ceļot. Ne jau, lai te dzīvotu. Tātad – pašlabuma meklētājs.
29. Vīrietis 1. Lai vieglāk būtu aizbraukt uz Eiropu.
30. Sieviete 1. Caurskrējējs.
- 31. Moderatore: Es atvainojos. Ēvalds gribēja kaut ko teikt.**
32. Vīrietis 3. Es domāju, ka tam visam pamatā ir Krievijas valsts politika, tā saucamais, etnocīds. Bija genocīds, etnocīds. Tas, ka viņš ir nosūtīts, un tādu bija simtiem un tūkstošiem, to veido ne jau personiskā izvēle, bet tas ir visas valsts politikas rezultāts. Nosūtīt, nosūtīt, nosūtīt.
33. Sieviete 1. 80.gadā?
34. Vīrietis 3. Jā, arī 80.gadā.
35. Vīrietis 2. Es nesen lasīju – vai tas bija „Latvijas Avīzē”, vai, ka speciāli tos atbrīvotos cietumniekus sūtīja uz Baltiju. Un, ko nozīmē atbrīvots cietumnieks, manuprāt, komentāri nav vajadzīgi.
36. Vīrietis 4. Es te mazliet citādi saskatu. Tā bija visa „Lielās Padomijas” politika – arī manu māsiņas vīru nosūtīja pēc universitātes uz Arhangeļsku. Tā, ka nebija tā, ka sūta tikai uz vienu vietu, sūta arī uz otru, tā bija šī tautas samaisīšanas politika. Šo Konstantīnu var saprast – viņš ir atbraucis, jauns cilvēks, iemīlējis, bet viņam sēž iekšā Vladimira Iljiča iepotētā politika, ka krievu nācija ir pārāka par visām, un viņam šāda maza divmiljonu nācija nav jāpieņem, bet viņš aizbraukt nevar, jo tur viņu nekas negaida, tur viņam tā dzīve jāsāk no jauna. Un tāpēc viņš mēģina dabūt Latvijas pilsonību, lai varētu paskatīties. Krievijā nav labi, bet varbūt kaut kur citur labāk būs nekā Latvijā. Ja nebūs labāk, viņš dzīvos tepat. Ja būs labāk, viņš aizbrauks.
37. Vīrietis 3. Šos cilvēkus, kuriem nav dzimtenes, sauc par „mankurkiem”. Cilvēki bez dzimtenes tie ir. Tādi, kuri maisās pa pasauli un meklē labumus.
38. Vīrietis 2. Malacis, Ēvald!
39. Vīrietis 4. Tas ir liels, liels šovinisms.
40. Sieviete 3. Tādi jau ne tikai krievi, tādi ir arī pārējām tautām.
41. Sieviete 2. 1980. gadā visi bija viens „Sovetskij Sojuz”. Un viņam Latvija bija tā pati dzimtene, nebija robežu nekādu, bija vienalga - vai Rīgā vai Arhangeļskā, visur bija Padomju Savienība. Dzimtene visur bija. Mana adrese ir Padomju Savienība. Viss!

(FG, 2006, Rīga, 60-75, latviešu)

21. rindkopā var identificēt gan vispārinājumu, gan arī mēģinājumu mīkstināt vispārinājumu, atsaucot to: „Pašlabuma meklētājs, tādi, kādi krievi arī ir. Klejotāji - ne jau visi krievi. Klejotājtauta”. Saskaņā ar T. van Deiku tas ilustrē diskursīvo stratēģiju, veidot pozitīvu

paštēlu un negatīvu citu tēlu (pozitīvais paštēls ir saistīts ar priekšstatu par sevi kā tolerantu un inteligentu cilvēku, kam nav stereotipiskas domāšanas) (van Dijk 2009: 206).

Interesanti, ka interpretatīvā repertuāra „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas. Maskavā - tur ir pavisam citi krievi” ietvaros, kas manifestēts diskusijās krievu valodā, arī Latvijas krievi tiek konstruēti kā atšķirīgi no Krievijas krieviem, bet atšķirībā no latviešu etnonacionālisma repertuāra, tur Latvijas krievu tēls, kas pārsvarā sakrīt ar paštēlu, tiek veidots pozitīvs.

Negatīvo Latvijas krievu tēlu šajā kontekstā pastiprina 35.rindkopas komentārs, kur atsaucoties uz „Latvijas Avīzi”, tiek netieši pateikts, ka daļa no iebraucējiem Latvijā pēc Otrā pasaules kara bija cilvēki, kas bijuši sodīti ar brīvības atņemšanu: „Es nesen lasīju – vai tas bija „Latvijas Avīzē”, vai, ka speciāli tos atbrīvotos cietumniekus sūtīja uz Baltiju. Un, ko nozīmē atbrīvots cietumnieks, manuprāt, komentāri nav vajadzīgi”.

Pašlabuma meklēšanu un pozīciju „dzimtene ir tur, kur labi” nosoda vairāki diskusijas dalībnieki. Viens no dalībniekiem tās apzīmēšanai izmanto vārdu „mankurts”¹⁶ (37.rindkopa): „Šos cilvēkus, kuriem nav dzimtenes, sauc par „mankurtiem”. Cilvēki bez dzimtenes tie ir. Tādi, kuri maisās pa pasauli un meklē labumus”.

Negatīvo Latvijas krievu tēlu mazliet mīkstina tādi komentāri kā 22., 23., 32.rindkopā, kur tiek norādīts, ka daudzu iebraucēju gadījumā nokļūšana Latvijā nebija personiska izvēle, bet gan PSRS plānveida ekonomikas rezultāts. Šajās replikās autore identificē „integrācijas” interpretatīvā repertuāra izmantošanu, kurš interakcijā pilda etnisko nesaskaņu izlīdzināšanas funkciju un ļauj izvairīties no negatīva krievu tēla konstruēšanas.

Attieksmju mīkstināšanas stratēģijas ir novērojamas arī citos izteikumos. Piemēram, 36.rindkopā negatīvo attieksmi pret konkrēto tēlu – Konstantīnu - mīkstina apgalvojums, ka Latvijā iebraukušie cilvēki pirms tam tika ideoloģiski apstrādāti, un negatīvā attieksme līdz ar to tiek vērsta nevis pret konkrētiem indivīdiem vai grupu, bet pret PSRS režīmu: „Šo Konstantīnu var saprast – viņš ir atbraucis, jauns cilvēks, iemīlējies, bet viņam sēž iekšā Vladimira Iljiča iepotētā politika, ka krievu nācija ir pārāka par visām, un viņam šāda maza divmiljonu nācija nav jāpieņem, bet viņš aizbraukt nevar, jo tur viņu nekas negaida, tur viņam tā dzīve jāsāk no jauna”.

Attieksmju mīkstināšanai 40.rindkopā tiek norādīts, ka tādi cilvēki, kuriem dzimtene nav svarīga, bet svarīgs ir pašlabums, ir ne tikai starp krieviem, bet arī starp citām tautām.

¹⁶ Pēc kirgīzu senajām leģendām mankurts ir cilvēks, kam spīdzināšanas nolūkos apstīpo galvu un uzmauc speciālu cepuri, kura žņaudz nost smadzenes. Spīdzināšanas rezultātā cilvēks zaudē atmiņu par saviem tuviniekiem un dzimteni. Apzīmējums „mankurts” plašāk pazīstams kļuva Čingiza Aitmatova romāna „Un garāka par mūsu dienu ilgst” ietekmē, atmodas gados apzīmējums „mankurtisms” tika izmantots PSRS režīma ļaunuma raksturošanai (Peters 2008).

41.rindkopā minētie argumenti līdzīgi kā 36.rindkopā negatīvo attieksmi pārnes no indivīda vai etniskās grupas uz PSRS režīmu: „1980. gadā visi bija viens „Sovetskij Sojuz”. Un viņam Latvija bija tā pati dzimtene, nebija robežu nekādu, bija vienalga - vai Rīgā vai Arhangeļskā, visur bija Padomju Savienība”.

Aplūkotajā fragmentā autore saskata divu interpretatīvo repertuāru – latviešu etnonacionālisma un „integrācijas” repertuāra lietošanas pazīmes, un „integrācijas” repertuārs „Mēs dzīvojam kopā, un nekur mēs neliksimies” saskaņā ar autores secinājumu tiek izmantots negatīvo attieksmju mazināšanai.

10.4. Secinājumi

Šajā nodaļā autore identificēja un raksturoja piecus tipiskākos un savstarpēji konkurējošos interpretatīvos repertuārus, ko izmato analizēto fokusa grupu diskusiju dalībnieki. Katrs no pieciem interpretatīvajiem repertuāriem diskusijā pilda atšķirīgas funkcijas un konstruē atšķirīgas subjekta pozīcijas, kas nosaka etniskās un nacionālās identitātes.

Latviešu etnonacionālisma interpretatīvā repertuāra, ko autore apzīmē arī ar citātu no diskusijas: „Mūsu valsts, mēs diktējam noteikumus. Krievi – iebraucēji LPSR laikā – klejotāji, pašlabuma meklētāji”, galvenā funkcijā interakcijā ir pamatot latviešu etniskajai grupai labvēlīgas etnopolitikas īstenošanas nepieciešamību. Tas ļauj šo interpretatīvo repertuāru aplūkot kā ideoloģisku, un autore to nosauc par latviešu etnonacionālisma ideoloģiju. Latviešu etnonacionālisma interpretatīvā repertuāra ietvaros Latvijā dzīvojošie krievi tiek konstruēti kā latviešiem un Latvijai naidīgi iekarotāji, uzvarētāji un pašlabuma meklētāji.

Konkurējošā latviešu integrācijas repertuāra „Mēs dzīvojam kopā, un nekur mēs neliksimies” ietvaros krievi Latvijā tiek diskursīvi konstruēti kā Latvijai piederīgi, ja vien zina latviešu valodu un ciena Latvijas valsti. Viens no galvenajiem argumentiem šai pozīcijai ir saistīts ar etniski jaukto vidi, jo daudziem latviešiem ģimenē vai radu vidū ir krievi. Interakcijā šis repertuārs pilda etniskā saspīlējuma mazināšanas funkciju, diskusijas dalībnieki ar tā palīdzību cenšas pamatot draudzīgas kopā sadzīvošanas nepieciešamību. Fokusa grupu diskusijās latviešu valodā tas bija dominējošais interpretatīvais repertuārs.

Fokusa grupu diskusijās krievu valodā dominējošais bija integrācijas repertuāra cits paveids „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas. Maskavā - tur ir pavisam citi krievi”. Saskaņā ar autores viedokli šis interpretatīvais repertuārs diskusijā pildīja Latvijas krievu identitātes

konstruēšanas funkciju. Ņemot vērā to, ka fokusa grupu diskusijas pārsvarā bija vērstas uz dažādu akulturācijas stratēģiju krievu vidū apspriešanu, šis interpretatīvais repertuārs ļāva diskusijas dalībniekiem konstruēt savu pozīciju, kuras pamatā ir apgalvojumi, ka Latvijas krieviem Latvija ir dzimtene, mājas un Latvijā viņi jūtas kā savējie, savukārt Krievijas krievi ir atšķirīgi un izturas pret Latvijas krieviem kā pret svešiem. Tajā pašā laikā šis interpretatīvais repertuārs iekļaujas plašākā ideoloģiskā diskursā, kas konstruē Latvijas krievus kā diskriminētus. Balstoties uz BISS 2006.gadā veikto diskursu analīzi laikrakstos krievu valodā (Zepa et al. 2006), autore šo ideoloģisko diskursu apzīmē kā krievu valodas un interešu aizstāvības ideoloģiju.

Salīdzinoši mazāk manifestēti diskusijās ir divi citi interpretatīvie repertuāri - „Piederība Krievijai” un „Dzimtene ir tur, kur ir labi”. Šo repertuāru aktualizācija ir saistīta ar diskusijā apspriestajiem akulturācijas stāstiem par norobežošanās stratēģiju krievu vidū, saskaņā ar kuru ir vērojama norobežošanās no latviešiem, latviešu valodas un orientācija uz Krieviju un krievu kultūru, un marginalizācijas stratēģiju, saskaņā ar kuru cilvēkam nav būtiska ne etniskā, ne valstiskā piederība, bet galvenais dzinulis dzīvē ir pārtikušas un labklājības dzīves nodrošināšana. Fokusa grupu diskusijā interpretatīvais repertuārs „Piederība Krievijai” tiek izmantots, lai attaisnotu latviešu valodas nezināšanu. Interpretatīvais repertuārs „Dzimtene ir tur, kur ir labi” savukārt palīdz attaisnot latviešu emigrāciju no Latvijas.

Fokusa grupu diskusiju fragmentu analīze ļāva ne tikai atklāt interpretatīvo repertuāru lietojumu interakcijā, bet arī atklāja alternatīvu interpretatīvo repertuāru pastāvēšanu. Viens no tiem, kas izvēlētajos fragmentos tika manifestēts vairākkārtīgi, ir saistīts ar latvietības konstruēšanu, neizmantojot etniskās pazīmes, bet gan pamatojoties uz dzīves pieredzi Latvijā un piederības sajūtu Latvijai. Tas kontrastē ar Latvijā plaši pieņemto praksi ar kategoriju „latvietis” apzīmēt etnisko, nevis valstisko piederību.

Nākošajā nodaļā autore analizē, vai un kā fokusa grupās identificētie interpretatīvie repertuāri tiek izmantoti interneta vidē portāla „Delfi” ziņu komentāros par etniskajām attiecībām, un kādi lingvistiskie līdzekļi tiek izmantoti tajos.

11. NODAĻA. ETNISKĀS UN NACIONĀLĀS IDENTITĀTES KONSTRUĒŠANAS „DELFI” PORTĀLU KOMENTĀROS (2011.GADS) ANALĪZE

Šajā nodaļā autore analizē etniskās un nacionālās identitātes manifestācijas interneta vidē. Autori īpaši interesē, vai un kā fokusa grupu analīzē identificētie interpretatīvie repertuāri parādās interneta diskusijās par etniskajiem jautājumiem.

Analīzes materiāls ir četru portāla „Delfi” ziņu komentāri gan latviski, gan krieviski (kopumā 1931 komentārs), kuros skarti jautājumi par etniskajām attiecībām un etnopolitiku Latvijā. Analīzē iekļautie komentāri ir rakstīti par ziņām divos jautājumos:

1. parakstu vākšana par valsts izglītību tikai latviešu valodā (galvenais temats 2011.gada 11.aprīļa latviešu un krievu Delfu versijas ziņām);
2. parakstu vākšana par krievu valodu kā otro valsts valodu (galvenais temats 2011.gada 19.aprīļa latviešu un krievu Delfu versijas ziņām).

Komentāros apspriestās parakstu vākšanas ir no etniskā viedokļa aktuālākie 2011.gada aprīļa, maija un jūnija notikumi, un pēc būtības ir viena otru konfrontējošas. Pirmās parakstu vākšanas mērķis bija ierobežot krievu valodas lietošanu Latvijā, bet otras – veicināt to.

Ziņās, kuru komentāri ir izpētes centrā, ir sniegta īsa informācija par konkrēto parakstu vākšanu (pilnas rakstu versijas skatīt 4. Pielikumā). Ziņu versijas latviski un krieviski nedaudz atšķiras, tāpat atšķiras arī komentāru daudzums katrai no ziņām un interneta komentāru diskusijas iekšējā loģika.

Analīzē uzmanība pievērsta šādiem jautājumiem:

- 1) Kā dažādi interpretatīvie repertuāri tiek izmantoti interneta ziņu komentāros?
- 2) Kādas subjektu pozīcijas parādās noteiktu interpretatīvo repertuāru ietvaros?
- 3) Kādi apzīmējumi tiek izmantoti, nosaucot un raksturojot latviešus un krievus Latvijā (referenciālās un predikācijas stratēģijas)?
- 4) Kādi argumenti tiek izmantoti, lai attaisnotu noteiktas subjektu pozīcijas (argumentācijas stratēģijas)?

Diskursu analīzes caurspīdīguma un validitātes nodrošināšanai autore ir izvēlējusies ar analīzes secinājumiem saistītos komentārus pievienot promocijas darba pielikumos, un analīzē norāda atbilstošā pielikuma un komentāra numuru, ar kuru lasītājs, ja vēlas, var iepazīties. Visu komentāru teksti ir atrodamī arī latviešu un krievu „Delfi” versijas arhīvos.

Ņemot vērā to, ka promocijas darbā liela uzmanība ir pievērsta interakcijas konteksta

ietekmei uz etniskās un nacionālās identitātes konstruēšanas procesu, katra no četrām interneta diskusijām ir analizēta atsevišķi, nodaļas noslēgumā apkopojot secinājumus par visām četrām interneta komentāru diskusijām.

11.1. Interpretatīvo repertuāru analīze latviešu „Delfu” diskusijā par pāreju uz valsts izglītību tikai latviešu valodā

Raksturojot ziņas „Par valsts izglītību tikai latviešu valodā varēs parakstīties no 11.maija līdz 9.jūnijam; jāsavāc 153 232 paraksti” 214 komentārus kopumā, var teikt, ka tie iedalās divās lielās grupās: pirmā - tie, kas aģitē un atbalsta parakstu vākšanu, jo uzskata, ka valsts izglītība tikai latviešu valodā nostiprinās latviešu valodas pozīcijas Latvijā; otrā - tie, kas ir pret parakstu vākšanu, un uzskata, ka tā ir nevajadzīga naida kurināšana un politiķu politiskās manipulācijas pasākums, kurš sanaido latviešus un krievus.

Abas šīs pozīcijas lielā mērā sakrīt ar fokusa grupās identificētajiem diviem visvairāk izplatītajiem interpretatīvajiem repertuāriem latviešu vidū. Tie, kas atbalsta parakstu vākšanu, izmanto interpretatīvo repertuāru „*Mūsu valsts, mēs diktējam noteikumus. Krievi – ieobraucēji LPSR laikā – klejotāji, pašlabuma meklētāji*” lingvistiskos resursus, savukārt tie, kas ir pret paraksta vākšanu, izmanto interpretatīvā repertuāra „*Mēs dzīvojam kopā, un nekur mēs neliksimies*” lingvistiskos resursus.

Ņemot vērā, ka komentāri veido divas konfliktējošas diskursīvas pozīcijas, vērojama ievērojami spilgtāka lingvistisko elementu izvēle nekā fokusa grupu diskusijās, kurās diskusijas notika samērā mierīgā gaisotnē.

Etnonacionālisma interpretatīvā repertuāra ietvaros latvieši, kas neatbalsta parakstu vākšanu, tiek saukti par „latviešu kangariem” (5.Pielikums: LD1.1.), neparakstīšanās tiek definēta kā „savas valodas, tautas, kultūras apzināta slepkavošana, nodevība pret visiem mūsu vecākiem, senčiem, kuri mums dāvājuši neatkarīgu Latviju” (14.Pielikums LD1.7.). Šī repertuāra ietvaros tiek uzsvērts, ka tikai tie ir īsti latvieši, kas parakstās par ziņā minēto likumprojektu no valsts finansēt pamatizglītību un vidējo izglītību tikai valsts valodā, tādējādi likvidējot izglītību minoritāšu valodās (5.Pielikums: LD1.3.).

Savukārt krievu apzīmēšanai ir izmantoti tādi apzīmējumi kā “okupanti”, “salašņas”, “naidīga kopiena”, “svešie” (5.Pielikums: LD1.1., LD1.4., LD1.7., LD1.11).

Lai neitralizētu pamatojumu, ka krievi Latvijā arī ir nodokļu maksātāji un tādēļ viņiem ir tiesības piedalīties lēmumu pieņemšanā, kā arī tiesības uz pamatizglītību un vidējo izglītību dzimtajā valodā, Latvijas krievu vairākums tiek konstruēts kā nodokļu nemaksātāji, kas “parazitē

uz valsts rēķina” (5.Pielikums: LD1.2.). Šie piemēri ilustrē atklātu negatīvu ārējās grupas tēla veidošanu.

Analizētās interneta ziņas komentāros izteikti manifestēti ir dalījums „mēs” - latvieši un „viņi” - krievi, cittautieši vai „okupācijas laikā iepludinātas ļaužu masas”.

Pozīcijas pamatošanai tiek izmantotas dažādas **argumentācijas stratēģijas**. Pirmkārt, tiek izmantotas kauzālās shēmas, kas orientētas uz pagātņi – pagātnes nodarījumi tiek izmantoti kā argumenti minoritāšu skolu slēgšanai, jo tā dotu iespēju asimilēt krievus, palielinot latviešu īpatsvaru Latvijā: „Latvijā okupācija, kolonizācija, rusifikācija, genocīds pret latviešu tautu ir izveidojis mākslīgi nenormālu etnisko sadalījumu” (5.Pielikums: LD1.8.); „Ja mēs bijām tik labsirdīgi un neprasījām novērst okupācijas sekas, pieprasot izvākt okupācijas laikā iepludinātas ļaužu masas, tad kas mums liedz pieņemt likumus, lai šīs masas mācītos valsts valodu un ievērotu valsts likumus, nevis diktētu savus” (5.Pielikums: LD1.10.).

Otrkārt, tiek izmantotas kauzālās shēmas, kas orientētas uz tagadni, un tās saistītas ar šādiem apgalvojumiem:

- skolās, kurās īsteno mācību programmas krieviski, tiek īstenota “kremļa propaganda” (5.Pielikums: LD1.1.);
- esošā izglītības sistēma ir dārga, jo valsts maksā par skolēnu izglītību krieviski, bet pēc tam tērē naudu, lai veicinātu mācīties latviešu valodu (5.Pielikums: LD1.2.);
- esošā izglītības sistēma ir dārga, jo “jādrukā mācību grāmatas divās valodās” (5.Pielikums: LD1.9.);

Treškārt, argumentācijā tiek izmantotas kauzālās shēmas, kas orientētas uz nākotni. Piemēram, tiek norādīts, ka, saglabājot pašreizējo izglītības sistēmu, latviešu bērni būs spiesti mācīties krievu valodu, jo krievu jaunieši latviešu valodu neiemācās (5.Pielikums: LD1.4.). Pretēji, ieviešot pārmaiņas, latviešu valoda skolās kļūs par sabiedrību vienojošo elementu (5.Pielikums: LD1.7.) un izzudīs divkopienu sabiedrība un etniskās nesaskaņas (5.Pielikums: LD1.9.)

Ceturtkārt, pozīcijas argumentēšanai plaši tiek izmantotas salīdzināšanas stratēģijas. Latvija tiek salīdzināta ar Eiropas valstīm, un tiek uzsvērts, ka „nekur Eiropā valsts nesponsorē mācības citās valodās” (5.Pielikums: LD1.7.); „Jebkurā normālā valstī, prātā neienāktu finansēt izglītību vēl kādā citā valodā” (5.Pielikums: LD1.10.).

Piektkārt, argumentācijā tiek izmantotas atsauces uz autoritātēm, piemēram, neprecizējot avotus, tiek norādīts: „Ir zinātniski pierādīts, ja valstī cittautieši sasniedz vairāk par 20%, tad valstī rodas etnisks separātisms un sadalīšanās briesmas” (5.Pielikums: LD1.8.). Tālāk šajā pašā

komentārā tās autors atsaucas uz Ženēvas konvenciju: „Latvijā tiek ignorēta 1949. gada Ženēvas konvencija un citi līdzīgi starptautiskie likumi, kuri aizliedz okupācijas rezultātā veiktu kolonizāciju un pamattautas vardarbīgu asimilāciju” (5.Pielikums: LD1.8.).

Integrācijas interpretatīvā repertuāra ietvaros parakstu vākšanas iniciatori un atbalstītāji tiek raksturoti kā radikāļi, provokatori, “labākie krievu ekstrēmistu sabiedrotie” un “auseklīši-balbaciņi” (6.Pielikums: LD1.12; LD1.14.; LD1.20.).

Latviešu un krievu kā grupu apzīmēšanai netiek izmantoti īpaši epiteti vai vārdkopas, pārsvarā tiek lietoti apzīmējumi „latvieši” un „krievi”. Atsevišķos komentāros parādās apzīmējums „krievvalodīgie” (6.Pielikums: LD1.12; LD1.25.) un „cittautieši” (6.Pielikums: LD1.25.). Vienā komentārā parādās apzīmējums „Latvijas tauta”, kas ietver gan latviešus, gan Latvijas krievus (6.Pielikums: LD1.19).

Pati parakstu vākšana tiek raksturota ar vārdiem „krievu sarīdīšana pret latviešiem” (6.Pielikums: LD1.23.; LD1.25.), „provokācija”, kuras galvenais mērķis ir uzmanības novēršana no aktuālākām problēmām (6.Pielikums: LD1.13.; LD1.18.; LD1.19.; LD1.22.): “Ja lielākais ļaunums pasaulē ir tās krievu skolas - tad uz priekšu...tikai atcerieties algas nepieaug, tarifi nesamazināsies, cilvēki ar dubultenerģiju bēgs no LV prom, latvieši krieviem priekšā!” (6.Pielikums: LD1.13.).

Negatīva attieksme pret latviešu valodas kā vienīgas mācību valodas valsts finansētās izglītības iestādēs noteikšanu tiek pamatota ar atšķirīgām **argumentācijas stratēģijām**. Vairākas no tām ir vērstas uz pagātnes notikumiem. Piemēram, minoritāšu skolu aizstāvībai tiek izmantots arguments, ka “krievu skolas šeit ir jau 200 gadus” (6.Pielikums: LD1.18.). Cits arguments, kas tiek izmantots minoritāšu skolu aizstāvībai, balstās apgalvojumā, ka atmodas laikā krievi atbalstīja latviešu centienus atgūt Latvijas neatkarību: “Krievvalodīgie kļuva otršķirīgie, neskatoties uz to, ka 90.gados atradās barikāžu vienā pusē ar latviešiem” (6.Pielikums: LD1.12.).

Argumentācijas stratēģijas, kas vērstas uz nākotni, apelē pie tā, ka piespiedu mehānismi neveicina integrācijas procesus un lojalitāti valstij: „Diez vai piespiedu kārtā liekot apgūt latviešu valodu kāds kļūs lojāls Latvijai” (6.Pielikums: LD1.12.); “Ja šo mazo septiņgadīgo bērnu bez iepriekšējas sagatavošanās 1. klasītē pieliks pie latviešu valodas, bērns jau mācīsies, kas viņam cits atliks, bet vecāki vēl vairāk nīdis latviešus, un ne bez pamata.” (6.Pielikums: LD1.23.).

Spilgts piemērs argumentācijas stratēģijai, kas balstīta apgalvojumā, ka integrācija nevar būt sekmīga, ja ir negatīva attieksme pret krieviem, ir vienas komentāru autores - „krievu meitenes” rakstītais: „[...] ne jau nelatviska izglītība ir iemesls tam, ka krievi negrib vai nevar integrēties, bet gan tas, ka mums nemifīgi tiek atgādināts, ka mēs šai valstī esam lieki”

(6.Pielikums: LD1.19.).

Cita veida argumentācija, kas vērsta uz nākotnes procesu izvērtējumu, saistās ar apgalvojumu, ka latviešiem pašiem šī valodas un izglītības politika nav izdevīga, jo veicina situāciju, kad latviešu jaunieši nezina krievu valodu, un tas ierobežo viņu iespējas darba tirgū (6.Pielikums: LD1.17.; LD1.24.). No otras puses, tiek pieļauts arī tieši pretējs scenārijs, ka līdzšinējās samērā homogēnajās latviešu skolās līdz ar izmaiņām normatīvajos aktos sāks mācīties arvien vairāk krievu, un savu komunikatīvo īpašību dēļ viņi saskarsmē dominēs un līdz ar to dominēs arī krievu valoda, kas latviešiem nav vēlami (6.Pielikums: LD1.21.).

Vairākos komentāros, kuros izmantots integrācijas interpretatīvais repertuārs, latvieši kā etniskā grupa tiek apzīmēta ar „jūs”, nevis „mēs”. Šāda pozīcija ir vērojama komentārā, kur kā autors ir norādīts „krievu meitene” (6.Pielikums: LD1.19.), kā arī komentārā, kura autors pats ir mācīties etniski jauktā klasē (6.Pielikums: LD1.21.).

Kopumā šajos komentāros krievu apzīmēšanai netiek izmantoti negatīvi apzīmējumi, un ir vērojams mēģinājums mīkstināt negatīvās attieksmes pret krieviem, pārnesot negatīvo attieksmi uz PSRS režīmu un konkrētajā piemērā – arī uz Staļinu: „Kas attiecas uz mūžam neizsāpēto okupācijas sāpi, tad ne jau krievu tauta un valoda tur vainīgas, bet tā laika PSRS sistēma ar savu iedvesmotāju un vadoni - gruzīnu Jakovu Džugašvili priekšgalā” (6.Pielikums: LD1.17.).

Argumentācijas stratēģijās tiek izmantotas norādes uz aktīvo protestētāju – krievu tiesību aizstāvju mazskaitlīgumu: „Tā sauktie interfrontieši no cittautiešiem ir maztīņa saujiņa, tāpat kā tie daži simti sarkankarogoto brēkuļu, kas, izmantojot 9.maiju, klaigā pie Uzvaras pieminekļa [..]” (6.Pielikums: LD1.25.). Komentārā tiek uzsvērts, ka tie ir „daži desmiti idiotu no abām pusēm”, kas „vāra politisko šļuru”, jo „politiķiem ir izdevīgi uzturēt naidīgu divkopienu” (6.Pielikums: LD1.25.).

Delfu komentāru gadījumā **interakcija** starp diskusijas dalībniekiem nav tieša, taču komentāri tiek rakstīti kā reakcija sākotnēji uz raksta ziņu, lai paustu savu pozīciju, un diskusijas turpinājumā - kā reakcija uz iepriekšējiem komentāriem. Komentāra sākumā bieži vien arī tiek norādīts komentāra autors vai pat tiek iekopēts iepriekšējā komentāra teksts, kuram tiek adresēts komentārs.

Diskusijas un atbildes reakcijas bieži vien komentāru vidū ir saistītas ar atšķirīgu vēstures interpretāciju un atšķirīgām pozīcijām konkrētajā jautājumā. 10.8. logā ir sniegti divi komentāri - piemēri no latviešu „Delfu” diskusijas. Pirmais komentārs ir atbildes reakcija uz apgalvojumu, ka 90.gados krievvalodīgie atradās barikāžu vienā pusē ar latviešiem (6.Pielikums: LD1.12.), savukārt otrs piemērs ir atbildes reakcija uz apgalvojumu, ka krievu bērni latviešu skolā būs

dominējošā pozīcijā un sarunvalodā dominēs krievu valoda (6.Pielikums: LD1.21.).

10.8. logs. Interakcijas elementu piemērs latviešu „Delfu” diskusijās

dems / Es, 11.04.2011 17:46

Glups esi ? Kurā brīdī krievi barikādēs bija vienā pusē ar latviešiem ? Krievi dibināja Interfronti kur Ždanoka ar Rubiku draudēja latviešiem ar krievu tankiem un aktīvi iestājās par spēka lietošanu pret LTF un tās sekotājiem.

Rubiks ar Ždanoku tagad sēž Eiropas Parlamentā kā krievu priekšstāvji. Rubiks tika ievēlēts no Saskaņas Centra.

Kur Tev tādas izskalotas cāļa smadzenītes gadījušās ?

6. Pielikums. LD1.12

specam, 12.04.2011 01:22

neizmirsti to specinj,ka tad kad tu maacijies,tad latviesji nedriiksteeja izraadiit savu nacionaalismu un tur kur bij npaaris krievelju beerni runaaja krieviski. tagad stulbais krievinj ir citi laiki,tagad latvietis briivi var izraadiit savu latvietiibu.un ja tu8 domaa,ka dazji krievu murmulji piespiediis visu paareejo klasi komuniceet ar vinjiem krieviski,tad tu ruuuuuugti maldies.tagad muusu beerni ir audzinaati patriotiskaa un nacionaalaa garaa un nekaada krievosjanaas nesanaaks. noliks po stojke smirno tos murmuljus aatri!taa vien liekas,ka daudzi veel gulj un sapnjo,ka dziivo LPSR a.

6. Pielikums. LD1.21.

Abi 10.8. loga piemēri ilustrē to, ka komentāri, kas rakstīti kā atbildes reakcija uz citiem komentāriem, nereti ietver apvainojošus izteikumus. Pirmajā gadījumā apvainojošais epitets par cāļa smadzenēm ir veltīts komentāra autoram *Es* par to, ka viņš uzskata, ka krievi atbalstīja latviešu centienus atgūt neatkarīgu Latviju. Otrajā gadījumā apvainojoši epitēti ir veltīti krieviem, un ir lietoti tādi apzīmējumi kā „krievu bērni”, „stulbais krieviņš” un „krievu murmuļi”.

Jāatzīmē, ka norādes par atšķirīgu nesenās vēstures interpretāciju attiecībā uz krievu attieksmi pret Latvijas neatkarību 1991.gadā, izskanēja arī fokusa grupu diskusijās.

11.2. Krievu valodas un interešu aizstāvības interpretatīvais repertuārs krievu „Delfu” diskusijā par pāreju uz valsts izglītību tikai latviešu valodā

Krievu „Delfu” versijas ziņas „CVK izsludinājusi parakstu vākšanu par krievu skolu likvidāciju” (oriģinālā „ЦИК объявил сбор подписей за ликвидацию русских школ”) komentāri (kopumā 407) ir salīdzinoši daudzveidīgāki un tajos grūtāk saskatīt fokusa grupās identificētos interpretatīvos repertuārus.

Pirmkārt, komentāru vidū var novērot daudz vairāk ironijas, nekā latviešu „Delfu” ziņas komentāros. Tiek ironizēts par tīri teorētisko iespēju, ka referendumā tiek nobalsots par abiem

priekšlikumiem – valsts skolu mazākumtautību valodā slēgšanu un krievu valodas kā otrās valsts valodas ieviešanu: „Kompromiss – skolas latviešu valodā, bet krievu valoda – otra valsts valoda”¹⁷ (7.Pielikums: KD1.1., KD1.2.). Daudzi komentāru autori ar ironiju atzīmē to, ka mācību valoda skolās šobrīd ir visaktuālākais jautājums Latvijā: „Cik brīnumaini, ka Latvijā nav citu problēmu! Jāpriecājas par valsti.” (7.Pielikums: KD1.3.; KD1.4., KD1.5., KD1.6.).

Otrkārt, liela daļa komentāru pauž aizvainojumu un dusmas par Nacionālās apvienības parakstu vākšanas iniciatīvu un uztver to, kā vērstu pret krieviem Latvijā. Daudzi komentāru autori izsaka savu sašutumu dažos vārdos (7.Pielikums: KD1.7.; KD1.8., KD1.9.), bet daudzi citi komentāri ietver arī referenci uz vienu vai otru rīcības stratēģiju, kurai būtu jāseko gadījumā, ja likumprojekts tiks pieņemts. Atsaucoties uz A.Hiršmana tipoloģiju (Hirschman 1970) - angļiski „exit, voice and loyalty” jeb latviski „aiziešana, protestēšana un lojalitāte” - , komentāros var saskatīt pirmo un otro stratēģiju, pie tam otrajai stratēģijai ir vairāki veidi.

Saskaņā ar autores viedokli aiziešanas (angļiski „exit”) stratēģija ir manifestēta tajos izteikumos, kuros tiek norādīts, ka, pieņemot šo likumprojektu, daļa krievu aizbrauks: „Kā *apnikusi* šī valsts... Laiks krāmēt čemodānus (7.Pielikums: KD1.11.); vai tiek aicināts braukt projām: „Laiks visiem krieviem Latvijā saprast to, ka steidzīgi jābrauc prom no šīs brūkošās valsts” (7.Pielikums: KD1.10.).

Ironiska attieksme apvienojumā ar viedokli, ka likumprojekta pieņemšanas gadījumā krievi brauks prom no Latvijas, ilustrēta nākošajā citātā, kurā komentāra autors ironizē, ka Latviju beigās tāpat nopirks krievu biznesmenis, bet latvieši, kas nebrauc prom no Latvijas, apzīmēti kā „latvieši – debiliķi”:

Forši. Varas pārstāvji nesaprot, ka tad krievi klusiņām laidīsies prom no šejienes, un tie daži, kas gribēja uz šejieni atbraukt, pārdomās. Paliks Latvijā 50000 latviešu debiliķu un beigu beigās Latviju nopirks kāds bagāts KRIEVU biznesmenis. (7.Pielikums: KD1.11.).

Protesta (angļiski „voice”) stratēģija komentāros parādās divējādi. Pirmkārt, kā aktīva pretošanās stratēģija tiek uztverta biedrības „Dzimtā valoda” parakstu vākšanas iniciatīva par krievu valodu kā otro valsts valodu. Otrkārt, komentāros aktīvi tiek diskutēts par krievu sacelšanos Latvijā, pieminot pat pilsoņu kara iespējamību (10.9. logs).

¹⁷ Citētie komentāri oriģinālā – pārsvarā krieviski – ir pieejami norādītajos pielikumos.

10.9. logs. Pilsoņa kara vai sacelšanās draudi krievu „Delfu” komentāros
(*Oriģinālais teksts krievu valodā pieejams 7.Pielikumā.*)

Йцуккенг, 11.04.2011 15:44

Ko tur niekoties, piedāvāju sākt pilsoņu karu. Sadosim tiem titulētajiem.

7.Pielikums: KD1.16.

123, 11.04.2011 15:47

Bet krieviem taču var tas stulbums beigu beigās arī apnikt. Kā tur viens klasiķis rakstīja – briesmīgs ir krievu dumpis.

7.Pielikums: KD1.17.

lol, 11.04.2011 16:18

Gaidiet revolūciju, idioti.

7.Pielikums: KD1.18.

сторонник марксистко-ленинских идей, 11.04.2011 16:20

Celies, mosties apspiestā Latvijas krievu tauta! Pietiek puņķoties!

7.Pielikums: KD1.19.

evlampij, 11.04.2011 17:26

Jūs ko, valdošie radījumi, gribat pilsoņu karu?! Vai pavisam debili esat????

7.Pielikums: KD1.21.

bivshij direktor bivshej skoli, 11.04.2011 18:17

Nu, apnikuši. Krievvalodīgie, mostieties, ja negribat, lai mūsu bērni ieņemtu turku vietu savā valstī.

7.Pielikums: KD1.22.

10.9. logā citētajos komentāros latvieši tiek apzīmēti ar epitetu „titulētie” no vārdkopas „titulārā nācija” (krieviski „титульные”). Lai gan kopumā diskusijā tādu komentāru, kas būtu agresīvi noskaņoti pret latviešiem kā etnisko grupu, ir maz, tomēr dažos komentāros var identificēt nievājošus apzīmējumus, piemēram, latvieši – debiliķi, (7.Pielikums: KD1.12.; KD1.31.). Vairākos komentāros latvieši tiek apzīmēti kā fašisti vai esesieši (7.Pielikums: KD1.26.; KD1.27.; KD1.29.).

Negatīvās attieksmes galvenokārt tiek vērstas pret likumprojekta iniciatoriem – Nacionālo apvienību vai konkrēti – uz partiju „Visu Latvijai”, vai arī – pret valdību. Daudzi komentāru autori nenošķir, ka šis likumprojekts nav ne valdības, ne arī kādas no valdošām partijām iniciēts (7.Pielikums: KD1.6; KD1.12.; KD1.21.).

Krievi komentāros savukārt tiek raksturoti kā „otrā šķira” (7.Pielikums: KD1.10.), „apspiesti” (7.Pielikums: KD1.19.), „turki” kā metafora, kas apzīmē otrās šķiras cilvēkus (7.Pielikums: KD1.22.), un šāds paštēls sasaucas ar 9.3. nodaļā raksturoto krievu valodas un interešu aizstāvības ideoloģiju, kas krievus Latvijā konstruē kā diskriminētus.

Vairāki komentāri savukārt ir ironiski un apšaubā krievu iespēju vienoties un noorganizēt revolūciju (7.Pielikums: KD1.20.; KD1.23.), kā arī norāda, ka Latvijas drošības dienests šādu notikumu attīstību nepieļaus: „Tad kā mēs konkrēti taisīsim krievu tautas revolūciju Latvijā? 20 gadi ir pierādījuši, ka, izņemot ebrejus, cita neviena nav :))) Bet diez vai drošības dienests pieļaus vēl vienu ebreju revolūciju, kas līdzinās 1917.gada revolūcijai Krievijā” (7.Pielikums: KD1.20.).

Latvijas valsts komentāros tiek konstruēta kā „brūkoša”, no kuras jābēg projām (7.Pielikums: KD1.10.), nespējīga risināt krīzes situāciju (7.Pielikums: KD1.4.; KD1.5.; KD1.6.),niecīga, ko var nopirkt viens bagāts krievu biznesmenis (7.Pielikums: KD1.12.) un krievus diskriminējoša (7.Pielikums: KD1.4., KD1.6., KD1.7.; KD1.8., KD1.9., KD1.10.).

Komentāru vidū ir arī atsevišķi komentāri latviski, kuros tiek pausts atbalsts likumprojekta iniciatīvai un partijai „Visu Latvijai” (7.Pielikums: KD1.32.; KD1.33). Interneta diskusijas kontekstā tie tiek uztvertas kā provokācijas, lai gan lielākoties diskusijas dalībnieki tos ignorē, vai arī aizrāda, „lai nelien krievu „Delfos”” .

Kopumā šīs ziņas komentāri ir vai nu ļoti emocionāli sakāpināti un pauž dusmas un aizvainojumu, vai arī ironiski, un tajos dominē krievu valodas un interešu aizstāvības ideoloģija, tādēļ autore uzskata, ka šajā diskusijā dominējošo interpretatīvo repertuāru, kas raksturots šajā nodaļā, var nosaukt par krievu valodas un interešu aizstāvības interpretatīvo repertuāru. Saskaņā ar šo interpretatīvo repertuāru krievi Latvijā tiek diskursīvi konstruēti kā diskriminēti, bet latvieši – kā pasīva grupa, kas paši cieš no politiķu un valsts pārvaldes nekompetences. Ienaidnieka tēls šī repertuāra ietvaros ir piešķirts nacionāli noskaņotiem Latvijas politiķiem vai valdībai.

11.3. Interpretatīvo repertuāru analīze latviešu „Delfu” komentāros par krievu valodu kā otro valsts valodu

Latviešu „Delfu” komentāros par rakstu „Biedrība: savākti vairāk nekā 10 000 parakstu par krievu valodu kā otro valsts valodu” (19.04.2011., kopumā 342 komentāri) ir salīdzinoši vairāk agresijas un negatīvu epitetu vērstu pret krieviem vai krieviski runājošajiem Latvijas iedzīvotājiem nekā latviešu „Delfu” diskusijā par pāreju uz valsts izglītību tikai latviešu valodā. To, ka Latvijā krievu valoda varētu būt valsts valoda, daži uztver kā reālus draudus, tādēļ savos komentāros norāda, ka, reaģējot uz šo parakstu vākšanu, noteikti ies parakstīties par latviešu valodu valsts finansētās izglītības iestādēs (8.Pielikums. LD2.13.; LD2.14., LD2.16.).

Vairāki no komentāriem latviešu valodā pauž gatavību pilsoņu karam, draudot ar to, ka parakstu vākšanas procedūrā savākie paraksti tiks izmantoti kā valsts ienaidnieku saraksti (8.Pielikums. LD2.1.)

Citi komentētāji norāda, ka, ja krievu valodu ieviesīs kā otro valsts valodu, tad latvieši vēl jo vairāk brauks projām: „Arī mans dēls pateica, ja krievu valoda būs otrā valsts valoda, viņš brauks prom”; „Iespējams, tad arī es braukšu prom, jo otrreiz zem krievu jūga SAVĀ valstī nedzīvošu” (8.Pielikums. LD2.15.).

Etnonacionālisma interpretatīvais repertuārs ir novērojams lielākajā daļā komentāru latviešu valodā, saskaņā ar kuru krievi tiek konstruēti kā okupanti vai okupantu pēcnācēji, ļoti atšķirīgi no latviešiem un ar naidīgu attieksmi pret Latviju. Repertuārā izmantoto argumentācijas stratēģiju raksturošanai autore padziļināti analizē vienu no diskusijas komentāriem (10.10. logs).

10.10. logs. Etnonacionālisma interpretatīvā repertuāra piemērs latviešu „Delfu” diskusijās

Papildus dzinulis latviešiem, 19.04.2011 14:10

Pateicoties šai krievu aktivitātei, latviešiem būs lielāks dzinulis nobalsot par "Izglītību Latvijā tikai valsts valodā", jo tā ir klaja bezkaunība un agresija. Un kā vēl Latvijas zeme tādus nes? Krieviem ir Krievija, latviešiem Latvija, zviedriem Zviedrija utt. Un nav ko apelēt pie tā, ka vectētiņš un vecmāmiņa kopā ar tankiem šeit ieradās un tāpēc sāksim diktēt savus noteikumus. PSRS sabruka, Latvija atguva savu neatkarību, Latvija ir ES un NATO un drīz būs eiro. Kādi tur krievi? Kāda krievu valoda? Noziegumiem pret Latviju nav noilguma. Katra latviešu ģimene ir saskārusies ar pazemojumiem un svešas tautas uzspiestām ideoloģijām un valodu. Latvija tagad ir brīva un kaut arī pašlaik pārdzīvo ne tos labākos laikus, tomēr sirdī tā ir latviska - ne par velti saucas Latvija!)))

8.Pielikums. LD2.14.

Par etnonacionālisma interpretatīvā repertuāra lietošanu LD2.14. komentārā (10.10.logs) liecina saukļa „Latviju latviešiem” izmantošana. Tā pamatojumam ir izmantota salīdzināšanas stratēģija: „Krieviem ir Krievija, latviešiem Latvija, zviedriem Zviedrija utt.”. Krievi Latvijā šajā komentārā ir diskursīvi konstruēti kā okupanti, par to liecina izteikums „vectētiņš un vecmāmiņa kopā ar tankiem šeit ieradās”. „Tanki” šajā kontekstā ir lietoti kā retoriska valodas figūra – sinekdoha, un apzīmē Padomju armiju. Krievi ir diskursīvi konstruēti ne tikai kā okupanti, bet arī kā piederīgi PSRS. Par to liecina šī pārspriedumu virkne: „PSRS sabruka, Latvija atguva savu neatkarību, Latvija ir ES un NATO un drīz būs eiro. Kādi tur krievi? Kāda krievu valoda”, izejot no kuras, krievi ir piederīgi PSRS, bet sveši neatkarīgajai Latvijai, Eiropas Savienībai, NATO un pat eiro ieviešanas procesam. Savukārt latvieši tiek diskursīvi konstruēti kā upuri: „Katra latviešu ģimene ir saskārusies ar pazemojumiem un svešas tautas uzspiestām ideoloģijām un valodu”.

Kopumā diskusijā manifestētā etnonacionālisma interpretatīvā repertuāra ietvaros krievi tiek konstruēti kā okupanti ar negatīvu tēlu, referenciālās stratēģijās lietojot tādus apzīmējumus kā „okupanti”, „iebrucēji”, „kolonisti”, „šovinisti” , „tarakāni”, „vaņkas”, „pufaikotie komunisma

cēlāji” un „fašisti” (8.Pielikums). Negatīva attieksme pret Latviju un latviešiem ir konstruēta kā krieviem piemītoša īpašība (predikācijas stratēģija). Pretstatā negatīvajam krievu tēlam, latviešu paštēls ir konstruēts, no vienas puses, kā upura tēls, bet, no otras puses, kā eiropieša tēls.

Lai gan retāk, diskusijā tiek izmantots arī cits **interpretatīvais repertuārs, saskaņā ar kuru negatīvi tiek konstruēta Latvijas valsts, nevis kāda no etniskajām grupām**. Visspilgtāk tas parādās nākošā citāta pēdējā teikumā, kurā izskan pārmetums valstij gan par to, ka latvieši ir spiesti no tās bēgt, gan par krievu un krieviski runājošo diskrimināciju. Lingvistiski negatīva, nievājoša attieksme parādās, nievājošā vārda „valstele” lietojumā:

Cieņa nav nekas tāds kas pienākas automātiski par tukšiem lozungiem!

Cieņa ir jānopelna ar konkrētiem darbiem!

Un ko tur pārmet tiem cilvēkiem, kurus šī valsts ir diskriminējusi jau no paša sākuma, ja paši latvieši bēg prom no šīs valsteles! (8. Pielikums. LD2.18).

Diskusijā piedalās arī komentētāji, kas savus komentārus raksta krieviski un pauž krievu „Delfos” dominējošo pozīciju, kas konstruē krievus Latvijā kā diskriminētus (8.Pielikums. LD2.19.; LD20.; LD2.21). Savas pozīcijas pamatošanai argumentācijas stratēģijās tiek izmantoti skaitļi, kas parāda, cik daudz Latvijā ir krievu vai krieviski runājošo, krievu dzīvošanas Latvijā senā vēsture, kā arī salīdzinājumi ar citām valstīm, kurās pastāv divas valsts valodas, piemēram, Somiju. Plašāk šo komentāru autoru izmantotais interpretatīvais repertuārs ir aplūkots nākošajā nodaļā.

11.4. Interpretatīvo repertuāru analīze krievu „Delfu” komentāros par krievu valodu kā otro valsts valodu

Ziņas krievu „Delfos” „Lindermans, Osipovs un Svatkovs savākuši 10000 parakstus par otro valsts valodu” (19.04.2011.) izraisītā diskusija ietver no visām ziņām visdaudzveidīgāko interpretatīvo repertuāru lietojumu un ir arī visapjomīgākā komentāru skaita ziņa (kopējais komentāru skaits 968). Salīdzinoši ar citām diskusijām šī diskusija rada iespaidu par izteikti jauktu abu valodas kopienu - krievu un latviešu - diskusiju, jo daudzi komentētāji savus komentārus raksta latviski vai arī komentāros krieviski rada iespaidu, ka ir latvieši – aizstāv latviešu tiesības, izmanto latviešu etnonacionālisma interpretatīvo repertuāru, nosauc sevi par latvieti.

Ziņas komentāri variējas no priecīga atbalsta parakstu vācējiem līdz pat personīgiem savstarpējiem apvainojumiem komentētāju vidū, tādēļ dažos gadījumos tajos ir lietoti ļoti izteiksmīgi lingvistiskie līdzekļi.

Parakstu vākšanas atbalstītāju vidū daudzi norāda, ka uzskata šo parakstu vākšanu par atbildes reakciju uz partijas „Visu Latvijai” parakstu vākšanu par valsts finansēto izglītību tikai latviešu valodā. Vairāki komentētāji norāda, ka īsti neatbalsta nemaz pašu ideju, kā arī netic iespējai parakstu vākšanu novest līdz reālām izmaiņām Satversmē, bet ir priecīgi par iespēju revanšēties attiecībā pret „Visu Latvijai”, salīdzinoši daudz īsākā laikā savācot nepieciešamos 10000 parakstus (9.Pielikums. KD2.14.). Cits komentāros manifestēts viedoklis ir, ka šī akcija neko nedos, un tā ir tukša laika un naudas tērēšana (9.Pielikums. KD2.29.). Naudas jautājums komentāros parādās bieži, jo, lai parakstītos, ir jāsamaksā divi lati notāram (9.Pielikums. KD2.30.).

Daudzi komentāri ir rakstīti kā joks vai ar ironiju. Piemēram, vairākkārtīgi izskan aicinājums krieviski runājošiem jau šobrīd pāriet uz divvalodību, un šis aicinājums ietver ironisku mājienu, ka daudzi krievi Latvijā latviešu valodu nezina, un viņu izpratne par divvalodību ir asimetriska un pielīdzināma valodu lietošanas situācijai PSRS laikā, kad latviešu lielākā daļa pārvaldīja gan latviešu, gan krievu valodu, bet krievi – tikai krievu valodu (9.Pielikums. KD2.15.; KD2.16.).

Kā atsevišķas balsis komentāros izskan arī aicinājums uz asimilāciju, lai tādējādi varētu mierīgi un draudzīgi sadzīvot un nebūtu nepieciešami nekādi referendumi (9.Pielikums. KD2.17.).

Ņemot vērā, ka „Delfu” komentāri ir anonīma vide, dažkārt ir grūti izvērtēt, vai komentāra autors patiesi tā arī domā, kā apgalvo komentārā, vai rakstītais ir vairāk iecerēts kā provokācija. Šķietami provokatīvu komentāru šajā interneta diskusijā ir daudz (piemērs: 9.Pielikums. KD2.18.).

Diskusijas ietvaros tiek risināti arī vairāki citi jautājumi: vai parakstu vākšanu var uzskatīt par etniskā naida kurināšanu? Kuri vairāk ir uzskatāmi par nacistiem – Lindermans un Osipovs vai partija „Visu Latvijai”? Kāda ir latviešu un krievu loma vēstures veidošanas procesos 20.gadsimtā? Cik ilgi Latvijas teritorijā dzīvo latvieši un krievi? Vai Latvijas krievi atšķiras no Krievijas krieviem? Lielākoties komentārus šajos jautājumos var iedalīt divās grupās - tie, kuros autori izmanto etnonacionālisma interpretatīvo repertuāru, un tie, kuros autori izmanto krievu valodas un interešu aizstāvības interpretatīvo repertuāru, kas pārklājas arī ar integrācijas repertuāru „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas. Maskavā – tur ir pavisam citi krievi” (ilustrācija no diskusijas ir sniegta 9.Pielikumā).

„Delfu” komentāros divu pretējo pozīciju pamatā ir, no vienas puses, latviešu etnonacionālisms, kas konstruē krievus kā migrantus, okupantus, veidojot negatīvu krievu tēlu

(tam tiek izmantoti tādi apzīmējumi kā „dzērāji”, „zagļi” un „prostitūtas” (9.Pielikums. KD2.1.), „krievvalodīgie atkritumi” (9.Pielikums. KD2.3.), „čūskulājs” (9.Pielikums. KD2.2.). Krievu – migrantu negatīvajam tēlam tiek pretnostatīti latvieši kā kulturāli un pieklājīgi cilvēki (9.Pielikums. KD2.1.), kā arī Latvijas krievi, kas dzīvo Latvijā jau daudzus gadsimtus (9.Pielikums. KD2.3.). Pozitīva paštēla veidošana un negatīva otras grupas, šajā gadījumā, krievu tēla veidošana dažos no komentāriem ir manifestēta pavisam atklātā veidā.

Spilgts metonīmijas un metaforas kombinācijas lietojums ir novērojams komentārā, kur latviešu valodas kā vienīgās valsts valodas saglabāšana tiek apzīmēta ar „mūsu Staļingradu”: „Mūsu valodas izdzīvošanai ir nepieļaujami ieviest otru valodu, tā ir mūsu Staļingrada, kuru nav iespējams atdot” (9.Pielikums. KD2.4.). Tā ir metonīmija, jo ar vārdu Staļingrada šajā gadījumā tiek apzīmēta nevis konkrēta pilsēta, bet gan notikumi 2.pasaules kara laikā, kas notika Staļingradā. Vienlaicīgi tā ir arī metafora, jo valodas aizsardzība metaforiski tiek pielīdzināta Staļingradas aizsardzībai. Konkrētais tropu lietojums spilgti ilustrē G.Šöpflina formulēto atziņu, ka Centrālās un Austrumeiropas valstīs valoda tiek uztverta kā nācijas pamats un tādēļ lingvistiskās daudzveidības pastāvēšana tiek uztverta kā apdraudējums un tiek kategoriski noraidīta (Schöpflin 2000: 125).

Interpretatīvā repertuāra „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas. Maskavā – tur ir pavisam citi krievi” ietvaros, tiek pausta negatīva attieksme pret radikālo etnonacionālisma pozīciju. To raksturo norobežošanās no krievu kā migrantu tēla, un tiek konstruēts krievu kā Latvijas pamatiedzīvotāju tēls (9.Pielikums. KD2.8.; KD2.10.; KD2.11.).

Šī interpretatīvā repertuāra ietvaros arī tiek izmantota pozitīva paštēla veidošana, bet latvieši kā etniskā grupa vai tauta netiek konstruēta, veidojot negatīvu tās tēlu. Negatīvā tēla loma tiek piešķirta latviešu politiķiem, politiskajām partijām, visbiežāk partijai „Visu Latvijai” (9.Pielikums. KD2.7.; KD2.8.). Latvieši kā tauta tiek konstruēti kā tādi, kas paši cieš no politiķu un ierēdņu nemākulīgi vadītās valsts pārvaldes sistēmas (9.Pielikums. KD2.9.).

Līdzīgi kā novērots fokusa grupu diskusijās šis interpretatīvais repertuārs ietver arī priekšstatu par krieviem kā diskriminētu grupu Latvijā un ir saistīts ar iepriekš raksturoto krievu valodas un interešu aizstāvības ideoloģiju (skatīt 9.nodaļu): „Ko jūs kā papagaiļi bakstiet ar to savu Krieviju. Mēs dzīvojam šeit, esam pilntiesīgi savas valsts – Latvijas – pilsoņi un vēlamies mūsu krievu valodas oficiāla statusa atzīšanu.” (9.Pielikums. KD2.5.).

Diskutējot par atšķirīgām vēstures interpretācijām, komentāru autori, kas izmanto šo interpretatīvo repertuāru, norāda, ka jācenšas aizmirst sliktais pagātnē, jo „mūsu mērķis – izveidot godīgu, atklātu valsti, kas ir ērta dzīvošanai visu tautību lojālajiem iedzīvotājiem.”

(9.Pielikums. KD2.6.).

Komentāros tiek izmantota arī argumentācijas stratēģija – atsaukšanās uz autoritātēm. Piemēram, vienā no komentāriem ir iekopēts liels raksta fragments no Eiropas pētījumu institūta direktora un biedrības „Dzimtā valoda” līdera A.Gapoņenko raksta, kurā secināts, ka Latvijas elite spējusi noturēties pie varas tieši pateicoties etniskās šķelšanas pasākumiem, kuru dēļ daļa krievu bija spiesti aizbraukt no Latvijas, bet daļa palika bez pilsonības, kļūdami par „aparteīdiem”. Latvijā pastāvošā valsts pārvalde šajā raksta citātā nosaukta par etnokrātisku režīmu, no kuras labumu guvuši tikai ierēdņi un oligarhi (9.Pielikums. KD2.9.).

Cits komentāra autors citē Raini, un norāda, ka viņš nevēršas pret latviešiem, bet gan pret tumsu: „Nevis tauta pret tautu, bet kopā – pret tumsu”, un uzskata, ka, parakstoties par krievu valodu kā otro valsts valodu, viņš ir parakstījies par taisnīgumu (9.Pielikums. KD2.12.).

Komentāru autori šī interpretatīvā repertuāra ietvaros asi reaģē uz pārmetumiem, ka tie, kas parakstās par krievu valodu kā otro valsts valodu, ir neļājāli Latvijai. Piemēram, viena komentāra autors uzsver, ka ir no jauktas ģimenes un uzskata sevi par lojālu Latvijai, un uz Krieviju nevēlas braukt, jo Latvija ir viņa dzimtene, bet par krievu valodu viņš ir parakstījies, jo „vienkārši vēlos dzīvot normālā demokrātiskā valstī, kurā ciena visu iedzīvotāju tiesības” (9.Pielikums. KD2.10.).

Diskusijā iespējams identificēt gan latviski, gan krieviski rakstošus agresīvus komentāru autorus, kas diskusijas pretinieku un atbilstošu etnisko grupu apzīmējumos izmanto apvainojošus epitetus un provokācijas. Piemēram, latviski vai no latviešu pozīcijām rakstītajos komentāros krievu un diskusijas pretinieku apzīmēšanai tika izmantoti apzīmējumi „fašisti”, „maitas”, „urlas” u.c. (9.Pielikums. KD2.23.; KD2.24.; KD2.31.; KD2.33.). Savukārt krieviski rakstītajos komentāros latvieši un diskusijas pretinieki tika apzīmēti ar vārdiem „fašisti”, „nacisti”, „riebekļi”, „kropļi” (krieviski „нацисты”, „фашисты”, „гады”, „ироды”) (9.Pielikums. KD2.21; KD2.27.).

Bieži vien šajos komentāros ir grūti nošķirt, uz ko ir vērsts apzīmējums – uz visu etnisko grupu kopumā vai konkrēto komentāra autoru, kas ir opozīcijā. Jāpiezīmē, ka komentāri portālā „Delfi” tiek cenzēti, un cenzētie komentāri analīzē netika iekļauti.

Kopumā diskusija ir ļoti aktīva, brīžiem agresīva, jo vairāki komentētāji aktīvi nostājas gan parakstu vākšanas iniciatīvas atbalstītāju pusē, gan arī opozīcijā, un atšķirīgo pozīciju konfrontācija veicina apsūkāšanos un dažādu epitetu izmantošanu. Tajā pašā laikā komentāru vidū ik pa brīdim ir arī kāds ar tēmu saistīts joks, kas mazina spriedzi, un viens no pēdējiem komentāriem, kas uzrakstīts īsi pirms pusnakts, samiernieciski aicina visus atslābt un vienkārši

iedzert (9.Pielikums. KD2.37.).

Diskusijā dominējošie izmantotie interpretatīvie repertuāri un atbilstoši konstruētās subjekta pozīcijas ir latviešu etnonacionālisma interpretatīvais repertuārs, un krievu valodas un interešu aizstāvības interpretatīvais repertuārs, kas pārklājas arī ar integrācijas repertuāru „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas. Maskavā – tur ir pavisam citi krievi”. Tomēr paralēli dominējošajiem interpretatīvajiem repertuāriem sastopami ir arī alternatīvi repertuāri, piemēram, tādi, kuru ietvaros netiek akcentēta etniskā piederība, bet tiek aktualizēti citi temati, piemēram, ekonomiskā situācija Latvijā, kas vienlīdz skar gan latviešus, gan krievus.

11.5. Secinājumi

Etniskās un nacionālās identitātes manifestāciju analīze latviešu un krievu „Delfu” komentāru vidē parāda, ka etniskās intereses un ar tos saistītu konfrontējošu jautājumu aktualizācija publiskajā telpā veicina latviešu etnonacionālisma interpretatīvā repertuāra un krievu valodas un interešu aizstāvības interpretatīvā repertuāra lietošanu interneta komentāros. Analizētajos komentāros šie divi interpretatīvie repertuāri ir dominējošie, un konstruē atšķirīgas subjekta pozīcijas.

Latviešu etnonacionālisma repertuāra ietvaros krievi tiek diskursīvi konstruēti kā Latvijai un latviešiem naidīgi okupanti un migranti, savukārt latvieši – kā vēstures notikumu, bet, jo īpaši, Padomju Savienības represiju upuri. Padomju Savienība un ar to saistītie negatīvie priekšstati tiek asociēti ar krieviem un Krieviju, līdz ar to Latvijas krievi tiek diskursīvi konstruēti kā ienaidnieki, nevis Latvijas tautas daļa.

Krievu valodas un interešu aizstāvības interpretatīvā repertuāra ietvaros krievi tiek diskursīvi konstruēti kā Latvijas pamatiedzīvotāji, kas saistīti ar Latviju ciešām saitēm, ir šeit dzimuši un ir tiesīgi lietot krievu valodu ne tikai privātajā, bet arī publiskajā sfērā. Krievi Latvijā tiek diskursīvi konstruēti kā diskriminēti, jo daļa no viņiem nav automātiski ieguvuši Latvijas pilsonību, lai gan atbalstīja Latvijas neatkarību atmodas laikā. Krievu intereses tiek pasniegtas kā diskriminētas arī krievu valodas lietošanas publiskajā sfērā ierobežojumu dēļ. Krieviem nav pieņemams, ka krievu valoda ir pielīdzināta svešvalodai Latvijā. Latvieši šī repertuāra ietvaros tiek diskursīvi konstruēti vai nu kā nacionālisti („fašisti”), pret kuriem vērsta negatīva attieksme (visasāk tā vērsta pret partiju „Visu Latvijai”), vai arī kā pasīva, līdzās dzīvojoša grupa, kas paši cieš no Latvijas valdības neizdarības un masveidā emigrē uz ārzemēm. Vienlaicīgi jāatzīmē, ka diskusijās neparādās separātisma tendences, lielākoties krievi Latvijā tiek konstruēti kā Latvijas

krievi, un Latvijas krievi no Krievijas krieviem tiek nodalīti, tāpat vērojama norobežošanās no Krievijas un tās politikas, uzsverot, ka krievi Latvijā vēlas veidot demokrātisku un visu iedzīvotāju tiesības ievērojošu Latvijas valsti.

Lai gan diskusijā tiek izmantoti arī vairāki citi interpretatīvie repertuāri, tie parādās daudz retāk. Viens no tiem saistīts ar negatīvu Latvijas valsts tēla konstruēšanu latviešu vidū, kur tiek uzsvērts, ka valsts ir radījusi nelabvēlīgus apstākļus gan latviešiem, gan krieviem, tādēļ gan vieni, gan otri ir spiesti emigrēt no Latvijas. Cits interpretatīvais repertuārs, kas dominēja fokusa grupu diskusijās latviešu valodā, bet no interneta diskusijām tika manifestēts tikai vienā - latviešu „Delfu” diskusijā par Nacionālās apvienības iniciēto parakstu vākšanu, ir latviešu integrācijas repertuārs. Tā ietvaros Nacionālās apvienības iniciētā parakstu vākšana tiek uztverta kā naida kurināšana starp latviešiem un krieviem, kas novērš uzmanību no aktuālākām problēmām. Saskaņā ar latviešu integrācijas repertuāru šobrīd Latvijā dzīvojošie krievi nav vainojami Latvijas okupācijā un aktīvo krievu tiesību aizstāvju skaits ir neliels, bet kā vieniem, tā otriem radikālo pozīciju politiķiem ir izdevīgi uzturēt priekšstatu par divu naidīgu kopienu pastāvēšanu Latvijā.

Interakcijas procesu analīze interneta diskusijās parāda, ka atšķirīgu interpretatīvo repertuāru konfrontācija veicina savstarpēju apvainojumu izteikšanu, kas saistīta ar spilgtu un aizvainojošu lingvistisko līdzekļu lietojumu referenciālās un predikācijas stratēģijās. Interneta diskusijās šo konfrontāciju pastiprina tādi faktori kā anonimitāte, kas veicina nesodītu provokatīvu tekstu paušanu, kā arī diskusijas formāts – iespēja reaģēt uz kādu komentāru pēc savas izvēles gan laika, gan komentāru secības ziņā (tiešas sarunas, piemēram, fokusa grupu diskusijas gadījumā, šādi komentāri var tikt noklusēti, jo nav anonimitātes, un izteikšanās iespējas ierobežo citi sarunas dalībnieki).

12. DISKUSIJA

12.1. Interpretatīvo repertuāru un ideoloģiju manifestācijas analīze

Saskaņā ar izvēlēto teorētisko pieeju, kas veidojās kā kritiskās diskursīvās psiholoģijas pārstāvju, S.Hola un kritiskās diskursu analīzes pārstāvju atziņu sintēze, ideoloģija ir vēsturiski izveidojusies diskursa daļa, kas tiek uztverta kā kaut kas pašsaprotams un tiek izmantota noteiktas grupas interesēs (Hall 1982; Potter & Wetherell 1987; Fairclough 1992).

Balstoties uz šādu ideoloģijas izpratni, fokusa grupu un interneta diskusiju interpretatīvo repertuāru analīzē autore saskata divas dominējošās ideoloģijas, kas tiek izmantotas savas grupas interešu pamatošanai. Viena no tām ir saistīta ar latviešu etnonacionālisma interpretatīvā repertuāra lietošanu, bet otra – ar krievu valodas un interešu aizstāvības interpretatīvo repertuāru (atbilstošo ideoloģiju apzīmēšanai tiek lietoti šie paši nosaukumi).

Latviešu etnonacionālisma ideoloģija ir vērsta uz latviešu interešu aizsardzību, un tās ietvaros krievi Latvijā tiek konstruēti kā drauds Latvijai un latviešiem. Krievu valodas un interešu aizstāvības ideoloģija ir vērsta uz krievu interešu aizsardzību, ar tās palīdzību tiek pamatota krievu valodas statusa maiņas nepieciešamība. Galvenais drauds šīs ideoloģijas ietvaros ir nevis latvieši kā etniskā grupa, bet nacionāli noskaņoti latviešu politiķi no partijām „Visu Latvijai”, TB/LNNK un citām.

Abu ideoloģiju manifestācijās ir saskatāma ideoloģiskā polarizācija, kad tiek veidots pozitīvs paštēls un negatīvs citu tēls, kas uzsver vai samazina tās vai citas grupas pozitīvās vai negatīvās īpašības (van Dijk 2000: 317).

Divu minēto ideoloģiju manifestācija fokusu grupu un interneta diskusijās lielā mērā sakrīt ar citos pētījumos identificētajiem raksturojumiem. Piemēram, šo ideoloģiju ietvaros konstruētā vēstures izpratne lielā mērā sakrīt ar J.Broka, A.Tabuna un A.Tabunas uz latviešu un krievu laikrakstu analīzes bāzes raksturoto atšķirīgo vēstures izpratni latviešu un krievu vidū (Broks et al. 2001: 78-89). Aplūkotās ideoloģijas sakrīt arī ar BISS pētnieku veiktās latviešu un krievu laikrakstu analīzes laika posmā no 1990.gada līdz 2005.gadam identificētajām atšķirīgajām ideoloģiskajām pozīcijām (Zepa et al. 2006; plašāk raksturotas darba 9.nodaļā).

Intertekstuāls ideoloģiju salīdzinājums ļauj secināt, ka laikrakstos paustās ideoloģijas lielā mērā sakrīt ar diskusijās paustajām ideoloģiskajām nostājām, un šajā gadījumā jāatzīmē, ka laika posmā no 2005.gada līdz 2011.gadam šajās ideoloģiskajām nostājās nav notikušas būtiskas pārmaiņas.

No etniskās un nacionālās identitātes konstruēšanas viedokļa svarīgi ir atzīmēt, ka abas minētās ideoloģijas ietver atšķirīgas kategorizēšanas sistēmas. Latviešu etnonacionālisma ideoloģijai raksturīgs, ka tās ietvaros kā vienīgie īstenie Latvijas iedzīvotāji tiek diskursīvi konstruēti latvieši, bet citu tautību pārstāvji, īpaši tie, kas iebrāukuši pēc Otrā pasaules kara, tiek definēti kā Latvijas valstij nepiederīgi vai to apdraudoši. Krievu valodas un interešu aizstāvības ideoloģijas ietvaros savukārt tiek uzsvērts, ka visi Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji ir jāuztver kā pilntiesīga Latvijas tautas daļa, un Latvijā dzīvojošie krievi tiek konstruēti kā Latvijas krievi, kas Latviju uzskata par savu dzimteni. Vienlaicīgi fokusa grupu diskusiju analīze parāda, ka latviešu etnonacionālisma interpretatīvais repertuārs etnisko attiecību apspriešanas kontekstā tiek aktualizēts tikai atsevišķos gadījumos. Piemēram, tas tiek aktualizēts atsevišķās diskusijās latviešu valodā, apspriežot norobežošanās stratēģiju krievu vidū. Norobežošanās stāsta varonis ir tik lielā mērā orientēts uz Krieviju un krievisko, nezina latviešu valodu, vērtē Krievijas izglītību kā pārāku par Latvijas piedāvātajām izglītības iespējām, ka aktualizē apdraudētības sajūtu latviešu vidū. Līdzīgi arī interneta diskusiju analīze parāda, ka etnonacionālisma interpretatīvais repertuārs ir dominējošais latviešu vidū tieši tajos komentāros, ko izraisījusi ziņa par parakstu vākšanas iniciatīvu par krievu valodu kā otro valsts valodu, jo tā atkal ir etniskās apdraudētības sajūtu veicinoša ziņa.

Fokusa grupu latviešu valodā dominējošais interpretatīvais repertuārs, kā arī interneta diskusijās par parakstu vākšanas iniciatīvu par valsts izglītību tikai latviešu valodā ar latviešu etnonacionālismu konkurējošais interpretatīvais repertuārs ir vērsts uz draudzīgas kopā sadzīvošanas nepieciešamības pamatošanu. Autore to nosauc par „integrācijas repertuāru”, un tā ietvaros Latvijā dzīvojošie krievi tiek konstruēti kā Latvijai piederīgi, ar nosacījumu, ja viņi zina latviešu valodu un paši jūtas piederīgi un lojāli Latvijai.

Citi interpretatīvie repertuāri un ar to saistītās ideoloģijas, piemēram, patērnieciski kosmopolītiskā pozīcija, kas saistīta ar interpretatīvo repertuāru „Dzimtene ir tur, kur ir labi”, analizētajos tekstos ir maz manifestēta, līdz ar to plašāka šī repertuāra un ideoloģiskās pozīcijas analīze ir ierobežota.

12.2. Interakcijas konteksta analīze: vārda ņemšanas, tēmu kontroles un pieklājīguma ievērošanas salīdzinājums fokusa grupu un interneta diskusijās

Promocijas darba teorētiskās pieejas izvēle jau tīri teorētiski nosaka to, ka identitātes konstruēšana ir interaktīvs process, kurā būtiski ir interakcijas konteksta faktori (Potter & Wetherell 1987; Fairclough 1992). Šajā apakšnodaļā autore analizē un izvērš diskusiju par dažu

interakcijas konteksta faktoru ietekmi uz identitātes konstruēšanas procesu gan fokusa grupu, gan interneta diskusijās. Aplūkoto faktoru vidū ir vārda ņemšanas (angliski „turn taking”) un tēmu kontrole diskusijā, kā arī pieklājīguma ievērošanas salīdzinājums fokusa grupu un interneta diskusijās.

Gan analizētās fokusa grupu diskusijas, gan interneta diskusijas ir saistītas ar noteiktu tēmu loku, taču abi diskusiju veidi atšķiras attiecībā uz vārda ņemšanas un tēmas kontroles pakāpi. Fokusu grupas kā interakcijas ir organizētas ap noteiktiem jautājumiem, ko uzdod moderatore. Līdz ar to var teikt, ka moderatore nosaka un kontrolē interakcijas organizacionālo struktūru – vārda ņemšanu un tēmas izvēli. Tieši moderatore ar jautājumu palīdzību diskusijā ienes jaunas tēmas, un diskusijas dalībnieki tiek aicināti par tām brīvi izteikties. Jāatzīst gan, ka nereti arī respondenti diskusijā ienes jaunas tēmas, piemēram, vairākos fragmentos diskusijas dalībnieki paši aktualizē etniskās sajaukšanās, Latvijas etnopolitikas un vēstures notikumu apspriešanu, tomēr moderatore dažkārt arī pārtrauc jaunas tēmas apspriešanu un mudina atgriezties pie sākotnējā jautājuma.

No otras puses, neskatoties uz to, ka moderatore kontrolē interakciju, viņa cenšas ieturēt neformālu, dabisku un vienlīdzīgu pozīciju, atbalstoši un pozitīvi reaģējot uz visiem izteikumiem. Moderatore diskusijā nedominē, bet ļauj un mudina diskusijas dalībniekus plaši un brīvi izteikties, lai vārda ņemšanai ir vairāk sadarbības raksturs. Moderatore iejūtas „laba klausītāja” lomā un dažkārt cenšas turpināt diskusijas dalībnieku ieteiktās tēmas. Jāatzīmē gan, ka moderatore bieži arī pārtrauc diskusijas dalībniekus, kas nelaiž pie vārda citus dalībniekus un pamudina runāt „klusētājus” (to spilgti ilustrē 10.1. loga fokusa grupu diskusijas fragments 10.3.1. nodaļā).

No varas attiecību viedokļa analizējot fokusa grupu interakciju situāciju, var teikt, ka moderatore īsteno interakcijas kontroli, sadarbojoties ar sarunas dalībniekiem, taču šī kontrole ir asimetriska – ne visi diskusijas dalībnieki tiek vienādi ietekmēti no moderatores puses.

No žanra viedokļa fokusa grupu diskusijas ir divu žanru apkopojums, jo tas ir gan zinātnisks pētījums, gan arī līdzinās ikdienas sarunai, tādēļ moderatores pozīcija ietver zinātnieka pozīciju ar uzsvāru uz neitralitāti un objektivitāti kombinācijā ar ikdienas sarunas dalībnieka pozīciju.

Analizētajās interneta diskusijās vārda ņemšanas un tēmas kontrole gandrīz nepastāv. Šīs diskusijas veidojas tehnoloģiski mediētas rakstiskas interneta komunikācijas rezultātā, tādēļ tēmas kontrole izpaužas tikai tādējādi, ka komentāri pārsvarā ir tematiski saistīti ar konkrēto ziņu, un atsevišķos gadījumos, kad komentārs ir pilnīgi par citu tēmu, kāds cits komentētājs pauž

nosodošu attieksmi. Interneta diskusijas formāts pieļauj, ka jebkurš komentētājs var brīvi uzsākt kādu citu tēmu. Vārda ņemšanas kontrole nepastāv vispār – aktuālās diskusijas laikā komentāri var tikt rakstīti vienlaicīgi, pie tam komentētājiem ir iespēja rakstīt komentārus ar dažādiem „nikiem”, savstarpēji pretrunīgus (atsaucoties uz atšķirīgām identitātēm) un provokatīvus.

Šāds interaktīvais konteksts, no vienas puses, nodrošina to, ka komentāra autors var brīvi paust savu viedokli bez jebkādiem ierobežojumiem un kontroles. Radītais teksts nav ne moderatora, ne pētnieciskiem nolūkiem uzkonstruētās interaktīvās situācijas rezultāts, kā tas ir fokusa grupu diskusijās. No otras puses, komentāru autoru anonimitāte ierobežo pētnieka iespējas analizēt komentētāja motīvus un to, kādas funkcijas noteiktā interpretatīvā repertuāra izmantošana pilda interakcijā.

Vienlaicīgi autore tomēr vēlas norādīt uz ziņu tēmas potenciālo ietekmi uz interpretatīvo repertuāru aktualizāciju interneta diskusijās. Ņemot vērā plašo diskusiju par Latvijas iedzīvotāju ekonomisko emigrāciju pēdējo piecu gadu laikā, autore sagaidīja, ka Latvijas iedzīvotāju emigrācija tiks vairāk aktualizēta un pamatota aplūkotajās diskusijās, bet tās bija tematiski saistītas galvenokārt ar divām parakstu vākšanas iniciatīvām un jautājumiem par Latvijas iedzīvotāju emigrāciju pieskārs ļoti minimāli – dažos krieviski rakstītos komentāros tika ironiski norādīts, ka paši latvieši „dezertē” no Latvijas, un tāpat dažos latviski rakstītos komentāros tika norādīts, ka, ja krievu valoda Latvijā būs otrā valsts valoda, tad gan latviešiem būs jābrauc prom no Latvijas (līdzīgi arī vairāki krieviski rakstīti komentāri pauda, ka, ja tiks pieņemts lēmums par valsts finansētu izglītību tikai latviešu valodā, tad krieviem ir jābrauc prom no Latvijas). Kopumā tāds interpretatīvais repertuārs, kas pamatotu latviešu vai Latvijas iedzīvotāju ekonomisko emigrāciju, analizētajās interneta diskusijas netika izmantots. Autore to skaidro ar ziņu temata ietekmi uz diskusijām un tajās izmantoto interpretatīvo repertuāru lietojumu.

Fokusa grupu un interneta diskusijas ļoti būtiski atšķiras arī pieklājības ievērošanas ziņā. Ja fokusa grupu diskusiju dalībnieku vidū pārsvarā vērojama cieņpilna attieksme pret citu sarunas dalībnieku paštēlu, privātumu, pašcieņu un autonomiju, tad interneta diskusijās netiešās interakcijas forma un pilnīgā anonimitāte veicina ievērojami radikālāku viedokļu paušanu un savstarpēju apsūkāšanos diskusijas dalībnieku vidū. Pieklājības normu ievērošana fokusu grupās savukārt nosaka to, ka ļoti reti kāds latviešu vai krievu apzīmēšanai izmanto aizvainojošus apzīmējumus. Pārsvarā fokusu grupu diskusijā tiek izmantotas kategorijas „latvietis” un „krievs”, kā arī diskusijās dominē „integrācijas” interpretatīvais repertuārs, kas vērsts uz latviešu un krievu draudzīgas sadzīvošanas pamatošanu. Saskaņā ar autores viedokli tas lielā mērā ir saistīts ar fokusa grupu kā daļēji publiskas diskusijas žanra ietekmi, jo diskusiju laikā cilvēki pārsvarā ir

motivēti risināt draudzīgas sarunas svešu cilvēku vidē un cenšas atstāt pozitīvu iespaidu par sevi, un tas atstāj iespaidu uz referenciālajām un predikācijas stratēģijām interakcijā.

12.3. Interpretatīvo repertuāru lietošanas situatīvā un reaktīvā aspekta analīze. Rīcībspējas izpausmes identitātes konstruēšanā

Interakcijas procesā var novērot, ka interpretatīvo repertuāru izmantošana un ar to saistītā kategorizēšana ir izteikti situatīva, konkrētās interakcijas konteksta noteikta un arī reaktīva, tādā nozīmē, ka ir saistīta ar interakcijā iepriekš paustajiem viedokļiem un izteikumiem, kā arī jautājumu formulējumu.

Integrācijas pētījuma ietvaros veiktās fokusa grupu diskusijas norisi ļoti ietekmē dažādo akulturācijas stāstu izmantošana, jo pieci akulturācijas stāsti veido piecus atšķirīgus naratīvus, kas saistās ar atšķirīgiem interpretatīvajiem repertuāriem. Piemēram, integrācijas stāsts, kura varonis ir integrējies Latvijas sabiedrībā, viennozīmīgi mudina diskusiju dalībniekus aktualizēt „integrācijas” repertuāru, saskaņā ar kuru Latvijas iedzīvotāji tiek raksturoti kā etniski ļoti sajaukušies un saistīti ar savu piederības sajūtu Latvijai (10.6. loga fokusa grupu diskusijas fragments 10.3.2. nodaļā).

Nodalīšanās stāsts diskusijās latviešu valodā provocē latviešu „etnonacionālisma” interpretatīvā repertuāra aktualizēšanu (10.7. loga fokusa grupu diskusijas fragments 10.3.2. nodaļā), jo šī stāsta varonis personificē draudus latviešiem – viņš nezina latviešu valodu, nepieņem latviešu kultūru, ir orientēts uz Krievijas medijiem, kā arī vērtē Krievijas izglītību kā pārāku par Latvijas piedāvātajām izglītības iespējām (neviens no stāstā ietvertajiem raksturojumiem neliecina par lojalitāti pret latviešiem vai Latviju).

Nodalīšanās stāsts diskusijās krievu valodā savukārt provocē interpretatīvā repertuāra „Piederība Krievijai” aktualizāciju, kur daži no diskusiju krievu valodā dalībniekiem arī norāda:

Kādā mērā varat identificēties? – Pilnībā, un es viņu pilnībā atbalstu. Es pieturos pie krievu kultūras, man visi paziņas ir krievi, man vairāk patīk sarunāties krievu valodā, un es skatos krievu programmas, grāmatas arī lasu krievu valodā! (FG, 2006, Jelgava, 18-35, krievu)

Es arī tā dzīvoju – negribu un nedarīšu. Man viss ir. Man ir Krievijas pilsonība, varu braukt uz turieni, cik vēlos, varu mierīgi trīs robežas šķērsot. Rietumos man nav ko darīt. Esmu tur bijis un apskatījis. Labāk sēdēt šeit un saņemt 200-300 latus. Nevar teikt, ka nemīlu vai īpaši mīlu latviešus. (FG, 2006, Daugavpils, 36-60, krievu)

Jāpiebilst, ka piederība Krievijai un piederība Latvijai daudzu diskusiju krievu valodā dalībnieku vidū netiek pretnostatītas, bet pastāv līdzās, tāpat kā līdzās pastāv un pamīšus tiek aktualizēti interpretatīvie repertuāri: „*Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas. Maskavā - tur ir pavisam citi krievi*” un „*Piederības Krievijai*” interpretatīvais repertuārs. Šis piemērs ilustrē, ka vienlaicīgi var tikt aktualizētas vairākas identitātes, taču nevar teikt, ka diskusijas dalībnieki neproblematizētu šo situāciju – lielākoties viņi diskusijā cenšas definēt, kura no identitātēm ir noteicošā. Fokusa grupu diskusijās visspilgtāk tas izpaudās diskusijas dalībniekiem apspriežot „fanošanu” par Latvijas un Krievijas hokeja komandām. Vairāki diskusijas dalībnieki diskusijās krievu valodā norāda, ka, pirmkārt, fano par Latvijas hokeja izlasi, bet tad – par Krievijas, vai otrādi. Citi piemēri ilustrē, ka vecāki ar saviem bērniem fano par Latvijas izlasi, bet vecvecāki – par Krievijas (skatīt 10.nodaļu).

M.Biliga ideoloģijas teorija, kura vērsta uz ideoloģijas ikdienas izpausmju analīzi (Billig 2002), situāciju, kad vairāki pretrunīgi pieņēmumi vai identitātes tiek aktualizētas vienlaicīgi, nosauc par „ideoloģisko dilemmu”, un tā signalizē par divu dažādu ideoloģisko konstrukciju sastapšanos. Autores izpratnē šis piemērs ilustrē arī diskusijas dalībnieku rīcībaspējas izpausmes jeb to, ka indivīdiem ir iespējams izvēlēties dažādās identitātes atkarībā no situācijas, bet lielākoties interakcijas procesā tiek izdarīta izvēle par labu vienai vai otrai identitātei.

Kategorizēšanas kontekstualitāti spilgti ilustrē diskursu analīzē izmantotās fokusa grupu diskusijas no Tolerances pētījuma, kurā diskusijas jautājumi bija dalīti divās daļās: diskusija par latviešu un krievu attiecībām un diskusija par attieksmēm pret vizuāli atšķirīgām minoritātēm. Šajās diskusijās, runājot par latviešu un krievu attiecībām, ar „mēs” parasti tika saprasta atbilstošā etniskā grupa, kuras valodas kopienas pārstāvis runāja (vai nu latvieši vai krievi/ krievvalodīgie Latvijā), un „viņi” – bija aktuālā otra grupa, „nozīmīgie citi”, - vai nu latvieši vai krievi/ krievvalodīgie Latvijā. Pārslēdzoties uz jautājumu par attieksmēm pret vizuāli atšķirīgu imigrantu iebraukšanu Latvijā, par „mēs” nereti kļuva visi Latvijas iedzīvotāji vai visi eiropieši, kristieši vai visi „baltie”.

Interakcijas procesa kontekstuāla analīze parāda, ka runātāja perspektīvas maiņu lielā mērā nosaka jautājumu uzdošanas veids un tēmas izvēle. Ja jautājuma formulējumā jau ir ietvertas noteiktas kategorijas, piemēram, „latvietis” un „krievs”, un jautājuma formulējums ir: „Kādas ir atšķirības starp latviešiem un krieviem?”, pastāv liela varbūtība, ka diskusijas dalībnieki, reaģējot uz šo jautājumu, arī centīsies norādīt uz kādām atšķirībām vai sabiedrībā pastāvošiem stereotipiem, lai gan, iespējams, uzskata, ka sadzīvīskās atšķirības nav pārāk būtiskas.

Arī viens no diskusijas dalībniekiem norāda, ka tieši jautājuma uzstādīšanas veids veicina viņu izmantot dalījumu „viņi” un „mēs”, ne tik daudz attieksmes vai subjektīvā identitātes izjūta:

„„Viņi” un „mēs” es lietoju ne ar tādu nozīmi, ka mēs esam nošķirti, bet gan atšķirīgi, lai arī kopā. Tā nav problēma. Tā tika uzstādīts jautājums, un tāpēc tika lietoti „viņi” un „mēs”. Principā mēs esam viens vesels. Es nevaru sevi nosaukt par latvieti, un nevaru arī nosaukt par krievieti”. (FG, 2004, Rīga, 18-35, krievu)

Šis citāts manifestē gan „integrācijas” interpretatīvā repertuāra izmantošanu sarunā, gan arī to, ka jaukto laulību un etniskās identificēšanās īpatnību dēļ, tautību kategoriju „latvietis” un „krievs” lietošana pētījumos ir rūpīgi izvērtējama, jo šī pieeja uzspiež pētījumu dalībniekiem identitātes, kas daļai no viņu nemaz nav aktuālas.

Interneta diskusiju gadījumā pētniekam ir salīdzinoši grūtāk izsekot interakcijas procesam nekā fokusu grupu diskusijās, jo, pirmkārt, diskusija ir tehnoloģiski mediēta un nav tieša, tas nozīmē, ka komentāri par atšķirīgiem apakštematiem var tikt rakstīti vienlaicīgi, un, otrkārt, diskusijas dalībnieki ir anonīmi. Tas, ko ir iespējams analizēt, ir diskusijas komentētāju reakcijas gan uz ziņas saturu, gan uz iepriekšējiem komentāriem. Šo reakciju izpēte liecina, ka anonīma provokatīva komentāra, kurā pausta diskusijas vairākumam pretēja pozīcija (izmantots cits interpretatīvais repertuārs) parādīšanās diskusijā var izsaukt agresīvu komentāru lavīnu, kuros jau ievērojami izvērstāk tiek pamatota sava pozīcija, lietojot daudzveidīgu argumentāciju klāstu, kā arī šādi provokatīvi komentāri veicina savstarpēju apsūkāšanos, izmantojot apvainojošus apzīmējumus, un pieklājības normu neievērošanu diskusijā. Dominējošo ideoloģisko interpretatīvo repertuāru – latviešu etnonacionālisma un krievu valodas un interešu aizstāvības repertuāra – lietojums interneta diskusijā ir saistīts ar interneta diskusijās izteikto „mēs” un „viņi” dalījumu, kura ietvaros divas galvenās grupas, kas veido nozīmīgos „citus” ir atbilstoši viena interpretatīvā repertuāra ietvaros - „latvieši” vai „latviešu politiķi”, bet otra interpretatīvā repertuāra ietvaros - „krievi” vai „krievu tiesību aizsardzības aktīvisti”, lai gan jāatzīmē, ka atsevišķos gadījumos varēja identificēt arī citu interpretatīvo repertuāru lietojumu (skatīt 11.nodaļā).

Interneta diskusiju dalībnieku rīcībaspējas elementu autore saskata konkrēto interpretatīvo repertuāru izvēlē un lietojumā, jo, konstruējot savu realitātes versiju, cilvēki lieto tos interpretatīvos repertuārus, kas ir viņu rīcībā un saskaņā ar viņu viedokli ir atbilstoši situācijas kontekstam (Potter and Wetherell, 1987). Analizētajā materiālā cilvēku radošums un elastīgā pieeja visspilgtāk izpaudās dažādu joku un ironijas lietojumā, kas salīdzinoši bieži tika izmantoti interneta diskusijās. Viens no piemēriem ir saistīts ar noteikta repertuāra argumentu izmantošanu

ironiski, šādā veidā radot pretējas nozīmes un konstruējot no izmantotā repertuāra atšķirīgu realitātes versiju (komentāri par divvalodību Latvijā 11.nodaļā un 7.Pielikumā). Viena interpretatīvā repertuāra argumentu izmantošana cita alternatīva interpretatīvā repertuāra pozīcijas pamatošanai, pielietojot ironiju kā retorisku paņēmienu, saskaņā ar autores viedokli ilustrē indivīdu rīcībspēju manipulēt ar pieejamajiem interpretatīvajiem repertuāriem konkrētajā situācijā.

Kopumā veiktā analīze apstiprina teorētiskajā daļā aprakstīto interpretatīvo repertuāru lietošanas pretrunīgumu, kontekstualitāti un elastīgumu, uz ko norāda Dž.Poters un M.Veterela (Potter and Wetherell, 1987). Moderators lomas, tēmas kontroles un atbilžu reaktivitātes analīze parāda, ka diskursu analīzē patiešām ir būtiski analizēt arī pašu interakcijas procesu, kā tas veidojas, jo jautājumu uzdošanas veids un tēmu izvēle provocē noteiktu repertuāru aktualizāciju, līdz ar to veicinot noteiktu subjekta pozīciju un atbilstošu situatīvu identitāšu aktualizāciju interakcijā.

SECINĀJUMI

Promocijas darbā autore ir veikusi etniskās un nacionālās identitātes diskursīvo konstrukciju analīzi, etniskās un nacionālās identitātes konstruēšanas procesu aplūkojot no sociālā konstrukcionisma pozīcijām.

Uzskatot, ka identitātes modeļi tiek apgūti bērnībā internalizācijas procesa laikā, taču tie nav nemainīgi, bet tieši otrādi – katrā no interakcijām, kurās mēs piedalāmies, identitāte tiek no jauna aktualizēta un rekonstruēta atbilstoši noteiktam kontekstam (Berger & Luckman 1991/1966: 194), galvenā uzmanība ir pievērsta tam, kā latviešu un krievu valodas kopienu pārstāvji diskursīvi konstruē sevi (savu subjekta pozīciju) un citus, runājot par etniskajiem jautājumiem Latvijā.

Promocijas darbā veiktā teorētisko pieeju analīze un kritika (2., 3., 4., 5. un 6.nodaļa) ir pamats vairāku sociālā konstrukcionisma perspektīvā balstītu radniecīgu teorētisko pieeju sintēzei, kas ļauj konceptualizēt un pētīt rīcībspējas un ideoloģijas izpausmes etniskās un nacionālās identitātes diskursīvajās manifestācijās. Pieeju sintēzes pamatā ir kritiskās diskursīvās psiholoģijas pieeja, kas papildināta ar elementiem no S.Hola teorijas un kritiskās diskursa analīzes (7.nodaļa). Autore konceptualizē diskursu kā dialektisku fenomenu, kas, no vienas puses, ir sociālo realitāti konstruējošs, jo, noteiktā veidā runājot par sociālo realitāti, tā vienlaicīgi tiek arī konstruēta, bet, no otras puses, pats ir sociāli konstruēts, jo veidojies kompleksu vēsturisko un sociālo procesu rezultātā. Autore pievienojas S.Hola kritikai attiecībā uz M.Fuko teoriju, kas diskursu aplūko saistībā ar „patiesības režīmiem” kā sociālo realitāti determinējošu un neparedz indivīda rīcībspēju. Sintezētās pieejas ietvaros indivīdu rīcībspēja ir aplūkota kā sociāli noteikta iespēja izdarīt izvēles, tai skaitā, starp diskursīvajiem resursiem, kas pieejami valodā, uzskatot, ka rīcībspējas un sociālās struktūras attiecības ir dialektiskas, jo mikro līmenī indivīdam šķietami ir lielāka rīcības brīvība, taču to nosaka sociālās struktūras un varas attiecības, savukārt, sociālās struktūras tiek mainītas, noteiktas diskursīvās sociālas prakses atkārtojot un tām institucionalizējoties. Viens no veiktās diskursa analīzes galvenajiem jēdzieniem, ir interpretatīvā repertuāra jēdziens. Tas ir aizgūts no diskursīvās psiholoģijas, un tā lietojums paredz dialektisku diskursa un rīcībspējas attiecību izpratni, jo ar interpretatīvo repertuāru tiek apzīmēti diskursīvie resursi, kas pieejami sabiedrībā un ko indivīdi elastīgi izmanto savā komunikācijā. Otrs būtiskākais jēdziens „subjekta pozīcijas” ir aizgūts no M.Fuko, un tā interpretācijā ir izmantota kritiskās diskursīvās psiholoģijas un S.Hola pieejas, saskaņā ar kurām autore aplūko identitāti kā identificēšanos ar diskursīvi noteiktu subjekta pozīciju, kas nepārtraukti tiek veidota un

saskaņota, atbilstoši sociālās interakcijas kontekstam. Ņemot vērā to, ka sabiedrībā pastāv vairāki veidi kā runāt par noteiktu tēmu jeb vairāki interpretatīvie repertuāri, tie paredz arī dažādas un savstarpēji pretrunīgas subjekta pozīcijas un atšķirīgas argumentācijas stratēģijas, ar kuru palīdzību tiek pamatotas noteiktās pozīcijas. Interpretatīvo repertuāru daudzveidība un to noteiktās subjektu pozīcijas, kas interakcijas procesā veido noteiktas situatīvas identitātes, ir autores uzmanības centrā, analizējot etniskās un nacionālās identitātes konstruēšanas procesus Latvijā.

Promocijas darbā veiktajā fokusu grupu un interneta diskusiju analīzē autore raksturo sešus dažādus interpretatīvos repertuārus: 1) latviešu etnonacionālisma repertuārs „Mūsu valsts, mēs diktējam noteikumus. Krievi – iebrāucēji LPSR laikā – klejotāji, pašlabuma meklētāji”; 2) integrācijas repertuārs latviešu vidū „Mēs dzīvojam kopā, un nekur mēs neliksimies”; 3) integrācijas repertuārs krievu valodas kopienā „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas. Maskavā - tur ir pavisam citi krievi”; 4) repertuārs „Dzimtene ir tur, kur ir labi”; 5) „Piederības Krievijai” repertuārs un 6) krievu valodas un tiesību aizstāvības interpretatīvais repertuārs, kā arī identificē vairākus citus salīdzinoši maz manifestētus repertuārus (10. un 11.nodaļa).

Četri no identificētajiem interpretatīvajiem repertuāriem ir uzskatāmi par diskusijās dominējošiem. Integrācijas repertuāri - latviešu „Mēs dzīvojam kopā, un nekur mēs neliksimies” un krievu „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas. Maskavā - tur ir pavisam citi krievi” – dominē fokusu grupu diskusijās. Savukārt latviešu etnonacionālisma repertuārs un krievu valodas un tiesību aizstāvības interpretatīvais repertuārs dominē analizētajās interneta diskusijās, un šiem diviem repertuāriem ir vērojamas izteiktas ideoloģijas pazīmes.

Analizētās interneta diskusijas tematiski ir saistītas ar parakstu vākšanas iniciatīvām par valsts finansētu izglītību tikai latviešu valodā un krievu valodu kā otro valsts valodu. Diskusijās izmantotie interpretatīvie repertuāri - latviešu etnonacionālisma repertuārs un krievu valodas un tiesību aizstāvības interpretatīvais repertuārs - ir uzskatāmi par ideoloģiskiem, jo ir saistīti ar grupas interešu attiecībā uz varu un etniskās grupas dominēšanu aizsargāšanu. Tie ir vērsti uz cīņu par resursiem – valodas statusu un lietojumu, kam ir gan simboliska (Schöpflin 2000), gan arī praktiska nozīme. Abi interpretatīvie repertuāri atšķirīgi konstruē to, kurai grupai būtu jābūt dominējošai un kādai vajadzētu būt etniskajai hierarhijai Latvijā, tie piedāvā atšķirīgas versijas par to, kas ir Latvijas tauta un delegitimē alternatīvas.

Šo divu ideoloģisko repertuāru lietojumā ir vērojama diskursīvā stratēģija veidot ideoloģiski polarizētus priekšstatus par iekšējo un aktuālo ārējo grupu (pozitīvs paštēls un negatīvs citu tēls; 11. un 12.nodaļa). Savukārt intertekstuāla ideoloģiju analīze, salīdzinot fokusu grupu un interneta

diskusijās un citos pētījumos identificētās laikrakstu ideoloģiju manifestācijas, liecina, ka laika posmā no 2005.gada līdz 2011.gadam šajās ideoloģiskajās nostājās attiecībā uz vēstures izpratni un ideoloģiskajām pozīcijām nav notikušas būtiskas pārmaiņas.

Attiecībā uz etniskās un nacionālās identitātes konstrukcijām diskusijās latviešu valodā savā starpā konkurējošie interpretatīvie repertuāri - latviešu etnonacionālisma repertuārs un latviešu integrācijas repertuārs „Mēs dzīvojam kopā, un nekur mēs neliksimies” - piedāvā atšķirīgas kategorizācijas sistēmas. Ja latviešu etnonacionālisma repertuāra ietvaros ietvertā kategorizācijas sistēma nodala īstos latviešus no latviešiem – kangariem (nodevējiem), un nodala īstos krievus (Krievijas krievi vai krievi, kas dzīvoja Latvijā pirms 2.Pasaules kara) no Padomju krieviem, kas iebrāukuši pēc 2.Pasaules kara, tad latviešu integrācijas repertuāra viens no dominējošajiem argumentiem ir, ka jaukto laulību vairākās paaudzēs dēļ nav iespējams runāt par „tūriem” latviešiem un daudzās latviešu ģimenēs radu vai ģimenes locekļu vidū ir krievi, tādēļ latviešiem un krieviem Latvijā nevajadzētu konfliktēt, un ir jācenšas dzīvot draudzīgi (10. un 11.nodaļa).

Izteikumos, kas attiecas uz Latvijas nācijas vai Latvijas tautas konstrukcijām, latviešu etnonacionālisma ietvaros kā vienīgie īstie Latvijas iedzīvotāji tiek konstruēti latvieši, savukārt Latvijas krievu vairākums tiek diskursīvi konstruēti kā Latvijai nevēlami un naidīgi okupanti un migranti. Integrācijas repertuāra ietvaros krievi Latvijā tiek konstruēti kā Latvijai piederīgi, ja vien zina latviešu valodu un ir lojāli Latvijai (10.nodaļa).

Diskusijās krievu valodā arī ir novērojami vairāki interpretatīvie repertuāri, bet to robežu identificēšana gan fokusa grupu, gan interneta diskusiju analīzē autorei radīja lielākas grūtības. Fokusa grupu diskusijās vispilgtāk manifestētais interpretatīvais repertuārs ir krievu integrācijas repertuārs „Latvija ir mūsu dzimtene, mūsu mājas. Maskavā - tur ir pavisam citi krievi”, kura galvenā funkcija interakcijā ir konstruēt Latvijas krievu identitāti. Interneta diskusijās vispilgtāk manifestētais ir krievu valodas un tiesību aizstāvības interpretatīvais repertuārs, kas konstruē Latvijas krievus kā diskriminētus Latvijā. Abi šie interpretatīvie repertuāri nav savstarpēji pretrunīgi, bet viens otru papildina.

Atšķirīgas subjekta pozīcijas konstruē diskusijās mazāk manifestētie interpretatīvie repertuāri „Dzimtene ir tur, kur ir labi” un „Piederības Krievijai” repertuārs, bet arī tie noteiktās situācijās pārklājās ar citiem interpretatīvajiem repertuāriem, un šīs situācijas ilustrē, kā diskursīvi noteiktās subjekta pozīcijas runātājiem rada noteiktas „ideoloģiskās dilemmas” M.Biliga izpratnē un piedāvā izvēles iespējas, piemēram, identificēties ar Latviju un Latvijas hokeja komandu vai Krieviju un Krievijas hokeja komandu (12.nodaļa).

Balstoties uz diskusiju analīzi, autore gūst apstiprinājumu tam, ka dažādi interpretatīvie repertuāri ietver atšķirīgas kategorizēšanas sistēmas, kas veido atšķirīgas sociālās realitātes, īpaši spilgti tas manifestējas latviešu etnonacionālisma un krievu valodas un tiesību aizsardzības ideoloģiskajos interpretatīvajos repertuāros. Autore vēlas uzsvērt, ka diskusijās identificētie interpretatīvie repertuāri neizsmel iespējamo interpretatīvo repertuāru daudzveidību, jo atšķirīgās konteksta situācijās var tikt aktualizēti arī citi interpretatīvie repertuāri, no kuriem daži analizētajā tekstā parādījās minimāli, bet daži varbūt netika identificēti vispār.

Darba sākumā autore problematizē jautājumu, vai un kā etniskās un nacionālās identitātes konstruēšanas procesā ir novērojama rīcībspēja kā sociāli determinēta indivīdu spēja rīkoties. Teorētiskās izpētes rezultātā autore pievienojas kritiskās diskursīvās psiholoģijas pieejas pozīcijai identitātes konstruēšanu interakcijā aplūkot kā aktīvu procesu, kura laikā noteiktas diskursīvās konstrukcijas tiek gan reproducētas, gan transformētas. Veiktajā diskursa analīzē indivīdu rīcībspēja manifestējas gadījumos, kad respondenti gandrīz vienlaicīgi aktualizē atšķirīgus interpretatīvos repertuārus un to noteiktās subjekta pozīcijas. Viens no šādiem piemēriem ir Latvijas krievu „ideoloģiskā dilemma” identificēties ar Latviju un Latvijas hokeja komandu vai Krieviju un Krievijas komandu. Indivīda spēju manipulēt ar interpretatīvajiem repertuāriem ilustrē ironijas kā retorikas paņēmiena izmantošana spilgtu konkurējošā interpretatīvā repertuāra apgalvojumu lietojumā, lai pamatotu savu atšķirīgo pozīciju (12.nodaļa).

Balstoties uz veikto etniskās un nacionālās identitātes diskursīvo konstrukciju analīzi, promocijas darba autore secina, ka etniskā un nacionālā identitāte nav statiska un citus identificēšanās veidus izslēdzoša, kā arī identitāšu manifestācija interakcijā neatbilst Latvijā vispārpieņemtām statistiskām kategorijām – latvietis, krievs, Latvijas pilsonis un tml. Lai gan identitāšu daudzveidība ietver arī šīs kategorijas, tās nav vienīgās un neizslēdz citus identificēšanās veidus. Dažkārt identificēšanās ar noteiktu grupu ir izteikti situatīva – atkarīga no konkrētās interakcijas konteksta (10. un 12.nodaļa).

Etniski jauktā vide, kas daudzos gadījumos ir novērojama arī privātajā sfērā (jauktās laulības, dažādu tautību pārstāvji radu un draugu vidē), rada situāciju, kad cilvēkiem rodas grūtības viennozīmīgi definēt, kurai etniskajai grupai (latviešiem vai krieviem, vai vēl kādai citai) viņi pieder. Fokusu grupu diskusiju analīze parāda, ka dažkārt šādās situācijās argumentācijā vienai vai otrai izvēlei par labu izšķirošā ietekme nav mātes vai tēva tautībai, bet gan pamata un vidējās izglītības iestādei, kas apmācības procesā veicinājusi vai nu latviskās identitātes elementu internalizāciju, vai arī citas, pārsvarā, uz krievu valodas lietošanu balstītas identitātes internalizāciju. Citos gadījumos diskusijas dalībnieki izvēlas norobežoties no savas tautības

definēšanas vispār, un neveidojas piederības sajūta ne vienai, ne otrai grupai (10.3.nodaļa).

Promocijas darba novitāte ir saistīta ar interakcijas konteksta – sarunas tēmas, sociālās kontroles iespējamības, anonimitātes līmeņa, interakcijas žanra, kā arī reaktivitātes faktoru padziļinātu analīzi etniskās un nacionālās identitātes konstruēšanas procesā. Interakcijas procesa padziļinātu analīzi noteica un sekmēja izvēlēta teorētiskā pieeja, kas galvenokārt balstījās kritiskās diskursīvās psiholoģijas idejās un saskaņā ar autores rīcībā esošo informāciju līdz šim Latvijā nav izmantota. Veiktā analīze ļauj secināt, ka jautājumu uzdošanas veids un tēmu izvēle provocē noteiktu repertuāru aktualizāciju, līdz ar to veicinot noteiktu subjekta pozīciju un atbilstošu situatīvu identitāšu aktualizāciju interakcijā (12.nodaļa). Vēl viens no secinājumiem attiecas uz diskusijas žanra ietekmi uz valodas lietojumu, un jo īpaši uz referenciālajām un predikācijas stratēģijām interakcijā. Fokusa grupu kā daļēji publisku diskusiju laikā cilvēki pārsvarā ir motivēti risināt draudzīgas sarunas svešu cilvēku vidē un cenšas atstāt pozitīvu iespaidu par sevi, kas izpaužas pieklājības normu ievērošanā un cieņpilnā attieksmē pret citu sarunas dalībnieku paštēlu un privātumu. Līdz ar to fokusa grupu diskusijās referenciālo stratēģiju līmenī ļoti reti kāds latviešu vai krievu apzīmēšanai izmanto aizvainojošus apzīmējumus. Interneta diskusijās netiešās (rakstiskās) interakcijas forma un pilnīgā anonimitāte veicina radikālu viedokļu paušanu, agresīvu pozitīva paštēla un negatīva citu tēla diskursīvās stratēģijas manifestāciju, pieklājības neievērošanu un savstarpēju apsūkāšanos diskusijas dalībnieku vidū.

Rezumējot var teikt, ka kritiskās diskursīvās psiholoģijas pieeja, sintezējot to ar citu autoru atziņām, promocijas darba autorei ļāva konceptualizēt un izprast rīcībspējas, diskursa un ideoloģijas kā galveno promocijas darba teorētisko jēdzienu attiecības, un skatīt to manifestāciju empīriskajā analīzes materiālā, kas attiecas uz Latvijas situācijas izpēti. Rīcībspējas jēdziena aktualizēšana diskursa analīzes kontekstā ļāva teorētiski skaidrot, kādēļ aktualizētās identitātes bieži vien ir fragmentētas, daudzveidīgas, kontekstuālas un pat pretrunīgas.

Promocijas darbā īstenotās analīzes ierobežojumi ir saistīti ar analīzei izvēlēta empīriskā materiāla atlasī. Ņemot vērā to, ka analizēto fokusa grupu diskusiju norises laiks ir 2004. un 2006.gads, bet analizēto interneta diskusiju norises laiks ir 2011.gads, atšķirīgie diskusiju norises laiki neļauj veikt tiešu izmantoto repertuāru salīdzināšanu dažādās interaktīvās situācijās. Salīdzināšanas iespējas ierobežo arī fokusa grupu diskusiju un interneta diskusiju atšķirīgie žanri, kur fokusa grupu diskusijas ir speciāli pētniecības vajadzībām organizētas diskusijas, kas atstāj ietekmi arī uz respondentu teikto, bet interneta diskusijas ir anonīmas, tehnoloģiski mediētas un rakstiskas komunikācijas rezultātā radušās diskusijas, kurām arī ir sava specifika (8.nodaļa). Līdz

ar to uz fokusa grupu un interneta diskusiju analīzes bāzes nav iespējams izdarīt secinājumus par izmaiņām etniskās un nacionālās identitātes konstrukciju lietošanā salīdzinošā laika perspektīvā, tādēļ etniskās un nacionālās identitātes konstrukciju analīzē autore izvairās no tiešas salīdzinājumu izdarīšanas attiecībā uz atšķirīgajiem teksta materiāliem un analizē tos atsevišķi, vienlaicīgi raksturojot katras interaktīvās situācijas īpatnības.

Kopumā pētījuma rezultāti ļauj secināt, ka identitātes, kas ir saistošas noteiktajā diskursīvajā gadījumā, var būt relatīvi stabilas un nemainīgas visas interakcijas garumā, bet atsevišķos gadījumos var būt arī mainīgas. Atšķirīgās subjekta pozīcijas, ar kurām identificēties, ir saistītas ar dažādu interpretatīvo repertuāru pieejamību sabiedrībā, iespējām izvēlēties starp tiem konkrētai situācijai piemērotāko un indivīdu spēju manipulēt ar dažādiem interpretatīvajiem repertuāriem.

Pētījuma secinājumu noslēgumā autore izceļ šādas promocijas darbā aizstāvētās tēzes:

1. Etniskās un nacionālās identitātes konstrukcijas Latvijas sabiedrībā ir daudzveidīgas, dažkārt pretrunīgas un saistītas ar atšķirīgiem interpretatīvajiem repertuāriem un to funkcijām interakcijā.
2. Konkrētā interakcijā indivīds izvēlas noteiktus interpretatīvos repertuārus no sev pieejamo resursu klāsta un tos izmanto, manipulē ar tiem, lai īstenotu savus mērķus, un tādējādi demonstrē noteiktu rīcības spēju diskursu lietošanā.
3. Etniskās un nacionālās identitātes konstrukcijas ir reaktīvas – tās tiek aktualizētas saistībā ar iepriekš paustiem izteikumiem vai konkrētā jautājuma formulējuma veidu, īpaši tas izpaužas „mēs” un „viņi” dalījumā.
4. Interakcijas konteksts – sarunas tēma, sociālās kontroles iespējamība, anonimitātes līmenis, interakcijas žanrs – būtiski ietekmē etniskās un nacionālās kategorizācijas manifestācijas interakcijā.
5. Etniski jauktā Latvijas sabiedrība un novērojamais etnisko identitāšu daudzveidīgums rada nepieciešamību Latvijas sociologiem un statistikas speciālistiem pārskatīt statistikā un pētījumos izmantoto esenciālo un daudzveidību izslēdzošo etnisko kategoriju lietojumu.

PATEICĪBAS

Promocijas darba izstrāde nebūtu iespējama bez atbalsta, ko sniedza Eiropas Sociālā fonda projekts „Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē”. Pateicos par dāvāto iespēju īstenot šādu intelektuālu piedzīvojumu – pētīt akadēmisku problēmu, veltot tam visu savu laiku.

Milzīgs paldies mana promocijas darba zinātniskajai vadītājai profesorei Brigītai Zepai par uzmundrinošo, pozitīvo, profesionālo un vienlaikus disciplinējošo atbalstu darba rakstīšanā.

Paldies manai kolēģei un draudzenei Evijai Kļavei par iedvesmojošo piemēru un sirsnīgo atbalstu, kā arī padomu dažādu ar promocijas procesu saistītu organizatorisko jautājumu risināšanā.

Paldies Ivetai Ķešānei un Lienei Ozoliņai par palīdzību tekstu tulkošanā uz angļu valodu.

Sirsnīgs paldies visiem, kas mani iedrošināja un atbalstīja, bet, jo īpaši, Baltijas Sociālo zinātņu institūta kolēģēm, kas ne tikai mani morāli atbalstīja, bet arī pacieta manu klātneesamību institūta projektu īstenošanā.

Vēlos pateikties arī savam vīram Edmundam Šūpulim par vērtīgajiem padomiem un komentāriem darba tapšanas laikā. Paldies visiem maniem tuviniekiem par atbalstu, īpaši mammai par palīdzību bērnu pieskatīšanā, jo bez atbalsta sadzīves jautājumos mans intelektuālais piedzīvojums arī nebūtu bijis iespējams.

Rīga, 2012.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

Normatīvie akti un dokumenti

1. Latvijas Republikas Satversme: LR likums 15.02.1922. *Latvijas Vēstnesis* 01.07.1993., Nr.43.
2. Izglītības likums: LR likums 29.10.1998. *Latvijas Vēstnesis* 17.11.1998., Nr. 343/344 (1404/1405).
3. Pilsonības likums: LR likums 22.07.1994. *Latvijas Vēstnesis* 11.08.1994., Nr. 93 (224).
4. Valsts valodas likums: LR likums 09.12.1999. *Latvijas Vēstnesis* 21.12.1999., Nr. 428/433 (1888/1893).
5. LPSR Augstākās Padomes lēmums par latviešu valodas statusu. 6.10.1988. *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs* 13.10.1988., Nr. 41.
6. Nacionālās identitātes un integrācijas valsts programmas ievada projekts. 2011. Pieejams: http://www.km.gov.lv/lv/nozares_info/integracija/integr_dokumenti.html Skatīts 4.07.2011.
7. Valsts programma „Sabiedrības integrācija Latvijā” (2001). Rīga: LR Naturalizācijas pārvalde.
8. Valsts programmas „Sabiedrības integrācija Latvijā” koncepcija. Apstiprināta MK 1999. gada 7. decembrī. Pieejama: http://www.politika.lv/temas/politikas_process/4104/ Skatīts 9.09.2011.

Oficiālās statistikas un enciklopēdiskie krājumi

9. Latviešu valodas skaidrojošā vārdnīca (2011). Spektors, A. (sast.). Versija 23.06.2011. Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/sv/> Skatīts 12.09.2011.
10. Latviešu valodas vārdnīca: 30 000 pamatvārdu un to skaidrojumu (2006). Guļevska, D., Rozenštrauha, I., Šnē, D. (red.). Rīga: Avots.
11. LR Centrālās statistikas pārvalde (2011). Datu bāze „Iedzīvotāji un sociālie procesi”. Pieejams: <http://data.csb.gov.lv/DATABASE/Iedsoc/databasetree.asp?lang=16> Skatīts 12.09.2011.
12. LR Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde (2011). Iedzīvotāju reģistra statistika uz 01.01.2011. Pieejams: http://www.pmlp.gov.lv/lv/statistika/lrd_arhivs.html Skatīts 12.09.2011.

13. LR Izglītības un zinātnes ministrija (2011). LR vispārīzglītojošo dienas skolu sadalījums pa plūsmām. Pieejams: <http://izm.izm.gov.lv/registri-statistika/statistika-vispareja.html> Skatīts 12.09.2011.

14. Svešvārdu vārdnīca: 25 000 vārdu un terminu (2008). Andersone, I. u.c. (sast.). Rīga: Avots.

Literatūra un informācijas avoti

15. Alexander, J. C., Eyerman, R., Giesen, B., Smelser, N. J., Sztompka, P. (2004). *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley: University of California Press.

16. Anderson, B. (2006/1983). *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

17. Apine, I. (1992). Nacionālā pašapziņa ceļā uz demokrātiju. *LZA vēstis*. 10/92. 20.-22.lp.

18. Apine, I. (1998). Latvijas minoritāšu apziņa ceļā uz politisko nāciju. Rakstu krāj.: Vēbers, E. (red.). *Pilsoniskā apziņa*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. 247.-259.lp.

19. Apine, I. (2007a). Etnopolitikas analīze. Grām.: Dribins, L., Šņitņikovs, A. (red.). *Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un sekas*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. 13.-32. lp.

20. Apine, I. (2007b). Krievu problēma Latvijas vēsturē. Grām. Apine, I., Volkovs, V. *Latvijas krievu identitāte: vēsturisks un socioloģisks apcerējums*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. 9.-96.lp.

21. Apine, I., Vēbers, E. (1992). Demokrātija un etnopolitika. Konferences pārskats. *Latvijas Zinātņu akadēmijas vēstis*. 10/92. 1.-3.lp.

22. Apine, I., Volkovs, V. (2007). Latvijas krievu identitāte: vēsturisks un socioloģisks apcerējums. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas institūts.

23. Baker, M., Diawara, M., Lindeborg, R. (eds.). (1996). *Black British Cultural Studies*. Chicago University Press: Chicago.

24. Barker, C., Galasinski, D. (2001). *Cultural Studies and Discourse Analysis. A Dialogue on Language and Identity*. Sage Publications.

25. Barker, C. (2002). *Making Sense of Cultural Studies. Central Problems and Critical Debates*. Sage Publications.

26. Barker, C. (2004). *The SAGE Dictionary of Cultural Studies*. Sage Publications.

27. Baron, N. S. (2010). Are Instant Messages Speech? In: Hunsinger, J., Klastrup, L., Allen, M. (eds.). *International Handbook of Internet Research*. Springer. pp. 1-22.

28. Barth, F. (1969). Introduction. In: Barth, F. (ed.) *Ethnic Groups and Boundaries*. Boston: Little Brown. pp. 9-37.
29. Barth, F. (1994). Enduring and Emerging Issues in the Analysis of Ethnicity. In: Vermeulen, H., Govers, C. (eds.). *The Anthropology of Ethnicity: Beyond „Ethnic Groups and Boundaries”*. Amsterdam: Het Spinhuis. pp. 11-33.
30. Bebrīša, I., Krastiņa, L., Ieviņa, I. (2007). Skolēnu atbiršana pamatskolās. Problēmas risinājumi. (Zin.red. B.Zepa). Rīga: Baltic Institute of Social Sciences.
31. Bela, B. (2010a). Dzīvesstāsti kā resurss sabiedrības izpētē: Nacionālās mutvārdu vēstures projekts. Grām.: Tisenkopfs, T. (red.). *Socioloģija Latvijā*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds. 380.-401. lp.
32. Bela, B. (red.). (2010b). Mēs nebraucām uz Zviedriju, lai kļūtu par zviedriem. Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. Latvijas mutvārdu vēstures pētnieku asociācija „Dzīvesstāsts”. Apgāds „Zinātne”.
33. Bell, D. (1960). *The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*. New York: Free Press.
34. Berbrier, M. (2008). The Diverse Construction of Race and Ethnicity. In: Holstein, J. A., Gubrium, J. F. (eds.). *Handbook of Constructionist Research*. The Guilford Press. pp. 567-591.
35. Berger, P. L., Luckmann, T. (1991/1966). *The Social Construction of Reality. A Treatise on Sociology of Knowledge*. London: Penguin Books.
36. Berry, J. W. (2001). A Psychology of Immigration. In: *Journal of Social Issues*, Vol. 57, No. 3. pp. 615-631.
37. Best, J. (1995). Constructionism in Context. In: Best, J. (ed.). *Images of Issues: Typifying Contemporary Problems*. Transaction Publishers.
38. Best, J. (2008). Historical Development and Defining Issues of Constructionist Inquiry. In: Holstein, J., A., Gubrium, J., F. (eds.). *Handbook of Constructionist Research*. The Guilford Press. pp. 41-66.
39. Billig, M. (1991). *Ideology and Opinions. Studies in Rhetorical Psychology*. (Loughborough Studies in Communication and Discourse). London: Sage Publications.
40. Billig, M. (1992). *Talking of the Royal Family*. London: Routledge.
41. Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*. London: Sage Publications.
42. Billig, M. (1996/1987). *Arguing and Thinking: A Rhetorical Approach to Social Psychology*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.
43. Billig, M. (1997). *From Texts to Utterances: Cultural Studies, Discourse and Psychology*.

- In: Ferguson, Marjorie; Golding, Peter (eds.) *Cultural Studies in Question*. London and Newbury Park: Sage Publications. pp. 205-226.
44. Billig, M. (1999). Whose Terms? Whose Ordinarity? Rhetoric and Ideology in Conversation Analysis. In: *Discourse & Society*. Vol. 10(4). Sage Publications. pp. 543-558.
 45. Billig, M. (2002). Ideology, Language and Discursive Psychology. In: Malešević, S., MacKenzie, I. (eds.). *Ideology After Poststructuralism*. London: Pluto Press. pp. 134-156.
 46. Billig, M., Condor, S., Edwards, D., Gane, M., Middleton, D., Radley, A. R. (1988). *Ideological Dilemmas*. Sage Publications.
 47. Boldāne, I. (2007). Latviešu etniskā identitāte un tās loma sabiedrības integrācijas procesā Latvijā. Grām.: Dribins, L., Šņitņikovs, A. (red.). *Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un sekas*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. 65-86. lpp.
 48. Brands Kehris, I. (2010). Citizenship, Participation and Representation. In: Muižnieks, N. (ed.). *How Integrated is Latvian Society? An Audit of Achievements, Failures and Challenges*. Rīga: University of Latvia Press. pp. 93-123.
 49. Brass, P. (1991). *Ethnicity and Nationalism. Theory and Comparison*. Sage Publications.
 50. Broks, J., Tabuns, A., Tabuna, A. (2001). History and Images of the Past. In: Tabuns, A. (ed.). *National, State and Regime Identity in Latvia*. Rīga: Baltic Study Centre (Pērse Ltd.). pp. 42-91.
 51. Brubaker, R. (1992). *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
 52. Brubaker, R. (2004). *Ethnicity Without Groups*. Harvard University Press.
 53. Brubaker, R., Cooper, F. (2004). Beyond „Identity”. In: Brubaker, R. (2004) *Ethnicity Without Groups*. Harvard University Press.
 54. Burr, V. (2003/1995). *Social Constructionism*. Second edition. London; New York: Routledge.
 55. Butler, J. (1993). *Bodies That Matter. On the Discursive Limits of „Sex”*. London: Routledge.
 56. Castells, M. (1997). *The Power of Identity, The Information Age: Economy, Society and Culture*. Vol. 2. Oxford: Blackwell Publishing.
 57. Collot, M., Belmore, N. (1996). Electronic Language: A New Variety of English. In: Herring, S. C. (ed.). *Computer-Mediated Communication: Linguistic, Social and Cross-cultural Perspectives (Pragmatics & Beyond New Series)*. John Benjamins Publishing Co. pp. 13-28.

58. Coté, J. E., Levine, C. G. (2002). *Identity Formation, Agency, and Culture: A Social Psychological Synthesis*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
59. Crenshaw, K. (2003). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color. In: Alcoff, L., Mendieta, E. (eds.). *Identities: Race, Class, Gender, and Nationality*. Blackwell Publishing. pp. 175-200
60. Crystal, D. (2001). *Language and the Internet*. Cambridge University Press.
61. Danet, B., Herring, S. C. (2007). Introduction: Welcome to the Multilingual Internet. In: Danet, B., Herring, S. C. (eds.). *The Multilingual Internet: Language, Culture, and Communication Online*. Oxford University Press. pp. 3-41.
62. Davies, B., Harre, R. (2001). Positioning: The Discursive Production of Selves. In: Wetherell, M., Taylor, S., Yates, S. J. (eds.). *Discourse Theory and Practice: a Reader*. London: Sage and Open University. pp. 261- 271.
63. Davis, H. (2004). *Understanding Stuart Hall*. Sage Publications.
64. Downing, J. D. H. (1997). Cultural Studies, Communication and Change: Eastern Europe to the Urals. In: Ferguson, M., Golding, P. (eds.). *Cultural Studies in Question*. London and Newbury Park: Sage Publications. pp. 187-204.
65. Dreifelds, J. (1996). *Latvia in Transition*. Cambridge: Cambridge University Press.
66. Dribins, L. (1998). Politiskā nācija jeb valststauta: idejas vēsture un mūsdienu izpratne. Rakstu krāj.: Vēbers, E. (red.). *Pilsoniskā apziņa*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. 84.-97.lp.
67. Dribins, L. (2007). Latvijas vēstures faktors sabiedrības integrācijas procesā. Grām.: Dribins, L., Šņitņikovs, A. (red.). *Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un sekas*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas institūts. 44.-65. lp.
68. Dribins, L., Šņitņikovs, A. (red.). (2007). Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un sekas. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas institūts.
69. Du Gay, P., Hall, S., Janes, L., Mackay, H., Negus, K. (1997). *Doing Cultural Studies: The Story of the Sony Walkman*. London: Sage and Open University.
70. Edley, N. (2001). Analysing Masculinity: Interpretative Repertoires, Ideological Dilemmas and Subject Positions. In: Wetherell, M., Taylor, S., Yates, S. J. (eds.). *Discourse as Data*. London: Sage and Open University. pp. 189-228.
71. Elliott, J. (2005). *Using Narrative in Social Research. Qualitative and Quantitative Approaches*. Sage Publications.
72. Emerson, P., Frosh, S. (2004). *Critical Narrative Analysis in Psychology. A Guide to Practice*. Palgrave Macmillan.

73. Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. Harlow: Longman.
74. Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
75. Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*. Harlow: Longman.
76. Fairclough, N. (1998). *Political Discourse in the Media: An Analytical Framework*. In: Bell, A., Garrett, P. (eds.). *Approaches to Media Discourse*. Blackwell Publishing. pp. 142-162.
77. Fairclough, N. (2001). *The Discourse of New Labour: Critical Discourse Analysis*. In: Wetherell, M., Taylor, S., Yates, S. J. (eds.). *Discourse as Data: A Guide for Analysis*. London: Sage and Open University. pp. 229-266.
78. Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. Routledge.
79. Fairclough, N., Wodak, R. (1997). *Critical Discourse Analysis*. In: van Dijk, T. A. (ed.). *Discourse as Social Interaction. Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction*. Vol. 2. Sage Publications. pp. 258-284.
80. Fenton, Steve (2010). *Ethnicity*. Second edition. Polity.
81. Ferguson, M., Golding, P. (1997). *Cultural Studies and Changing Times: An Introduction*. In: Ferguson, M., Golding, P. (eds.). *Cultural Studies in Question*. London and Newbury Park: Sage Publications. pp. xiii-xxvii.
82. Foucault, M. (2004/1972). *The Archaeology of Knowledge*. London: Routledge.
83. Fought, C. (2006). *Language and Ethnicity*. Cambridge University Press.
84. Fuko, M. (2001/1975). *Uzraudzīt un sodīt. Omnia mea*.
85. Fuko, M. (1995). *Patiesība. Vara. Patība*. Rīga: Spektrs.
86. Foster, E., Bochner, A. P. (2008). *Social Constructionist Perspectives in Communication Research*. In: Holstein, J. A., Gubrium, J. F. (eds.). *Handbook of Constructionist Research*. The Guilford Press. pp. 85-106.
87. Garda, I. (2005). *Pretnostatījumi kā pētījuma modelis suitu dzīvesstāstos*. *LZA Vēstis*. Nr.5 (59). 30.-35.lp.
88. Garda Rozenberga, I., Zirnīte, M. (eds.). (2011). *Oral History: Migration and Local Identities*. National Oral History Researchers Association „Dzīvesstāsts”, Institute of Philosophy and Sociology, University of Latvia.
89. Gergen, K. J. (1985). *Social Constructionist Inquiry: Context and Implications* In:

- Gergen, K. J., Davis, K. E. (eds.). *The Social Construction of the Person*. New York: Springer-Verlag. pp. 1-28.
90. Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
91. Gilbert, G. N., Mulkay, M. (1984). *Opening Pandora's Box: A Sociological Analysis of Scientists' Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
92. Ginkel, J. (2002). Identity Construction in Latvia's „Singing Revolution”: Why Inter-Ethnic Conflict Failed to Occur. In: *Nationalities Papers*, Vol. 30, No. 3. Carfax Publishing. pp. 403-433.
93. Gofmanis, Ē. (2001). *Sevis izrādīšana ikdienas dzīvē*. Madris.
94. Golubeva, M. (2007). Latvijas tauta un „cittautieši”. Rakstu krāj.: Hanovs, D. (red.). *Ceļojums ar citādo: subkultūras pilsētas vidē*. Rīga: Dialogi.lv. 99.-106.lp.
95. Grad, H., Rojo, L. M. (2008). Identities in Discourse. An Integrative View. In: Dolon, R., Todoli, J. (eds.). *Analysing Identities in Discourse*. John Benjamins Publishing Company. pp. 3-28.
96. Gubrium, J. F., Holstein, J. A. (2008). The Constructionist Mosaic. In: Holstein, J. A., Gubrium, J. F. (eds.). *Handbook of Constructionist Research*. The Guilford Press. pp. 3-10.
97. Hacking, I. (1999). *The Social Construction of What?* Cambridge: Harvard University Press.
98. Hall, S. (1980). Race, Articulation, and Societies Structured in Dominance. In: *Sociological Theories: Race and Colonialism*. Paris: UNESCO, 1980. pp. 305-345.
99. Hall, S. (1981). Cultural Studies: Two Paradigms. In: Bennett, T., Martin, G., Mercer, C., Woollacott, J. (eds.). *Culture, Ideology and Social Process: A Reader*, pp. 19-37, London: Open University Press.
100. Hall, S. (1982). The Rediscovery of „Ideology”: The Return of the „Repressed” in Media Studies. In: Gurevitch, M., Bennett, T., Curran, J., Woollacott, J. (eds.). *Culture, Society and the Media*, pp. 56-90, London: Methuen.
101. Hall, S. (1986). The Problem of Ideology – Marxism without Guarantees. In: *Journal of Communication Inquiry*. Vol. 10 (2). pp. 28-44.
102. Hall, S. (1989). Ethnicity: Identity and Difference. In: *Radical America*. Vol. 23 (4). pp. 19-25.
103. Hall, S. (1992a/1973). Encoding/Decoding. In: Hall, S. (ed.). *Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies, 1972-79*. Routledge. pp. 107-118.

104. Hall, S. (1992b). The Question of Cultural Identity. In: Hall, S., Held, D., McGrew, T. (eds.). *Modernity and its Future*. Cambridge: Polity. pp. 273-326.
105. Hall, S. (1992c). The West and the Rest: Discourse and Power. In: Hall, S., Gieben, B. (eds.). *Formations of Modernity*. Polity Press. pp. 275-332.
106. Hall, S. (1993). Cultural Identity and Diaspora. In: Rutherford, J. (ed.). *Identity: Community, Culture, Difference*. Lawrence & Wishart Ltd. pp. 222-237.
107. Hall, S. (1996a/1986). Gramsci's Relevance for the Study of Race and Ethnicity. In: Hall, S., Morley, D., Chen, K. (eds.). *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*. Routledge. pp. 411-440.
108. Hall, S. (1996b). Introduction: Who Needs Identity? In: Hall, S., Du Gay, P. (eds.). *Questions of Cultural Identity*. London: Sage Publications. pp. 1-17.
109. Hall, S. (1996c/1988). New Ethnicities. In: Baker, H. A., Diawara, M., Lindeborg, R. H. (eds.). *Black British Cultural Studies: A Reader*. University of Chicago Press.
110. Hall, S. (2003/1997). Introduction. In: Hall, S. (ed.). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. Sage Publications. pp. 1-12.
111. Hall, S. (2004). Foucault and Discourse. In: Seale, C. (ed.). *Social Research Methods. A Reader*. London and New York: Routledge. pp. 345-349.
112. Hammersley, M. (2003). Conversation Analysis and Discourse Analysis: Methods or Paradigms? In: *Discourse & Society*. Vol. 14 (6). Sage Publications. pp. 751-781.
113. Hanovs, D., Vinnika, I. (2006). Krievvalodīgie Latvijā: diasporas kultūras atmiņas saturs un veidošanas tehnoloģijas. Rakstu krāj.: *Robežu paplašināšana: identitātes un kopienas. Starptautiskās konferences ziņojumi. Rīga, 2005.gada 9-12.novembris*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 185.-208.lp.
114. Harris, S. R. (2008). Constructionism in Sociology. In: Holstein, J. A., Gubrium, J. F. (eds.). *Handbook of Constructionist Research*. The Guilford Press. pp. 231-247.
115. Hepburn, A., Wiggins, S. (2007). Discursive Research: Themes and Debates. In: *Discursive Research in Practice. New Approaches to Psychology and Interaction*. Cambridge University Press. pp. 1-28.
116. Herring, S. C. (1996). Introduction. In: Herring, S. C. (ed.). *Computer-Mediated Communication: Linguistic, Social and Cross-cultural Perspectives (Pragmatics & Beyond New Series)*. John Benjamins Publishing Co. pp. 1-12.
117. Hicks, A. M., Janoski, T., Schwartz, M. A. (2005). Political Sociology in the New Millenium. In: Janoski, T., Alford, R., Hicks, A., Schwartz, M. A. (eds.). *The Handbook of Political Sociology. States, Civil Societies, and Globalization*. New York: Cambridge University Press. pp. 1-30.

118. Hirschman, A. O. (1970). *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
119. Hobsbawm, E., Ranger, T. (eds.). (1983). *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
120. Holstein, J. A., Gubrium, J. F. (1995). *The Active Interview*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
121. House, J. S. (1977). The Three Faces of Social Psychology. In: *Sociometry*. Vol. 40, No. 2. pp. 161–177.
122. Howarth, D., Stavrakakis, Y. (2000). Introducing Discourse Theory and Political Analysis. In: Howarth, D., Norval, A. J., Stavrakakis, Y. (eds.). *Discourse Theory and Political Analysis*. Manchester University Press. pp. 1-23.
123. Howarth, D., Norval, A. J., Stavrakakis, Y. (eds.). (2000). *Discourse Theory and Political Analysis*. Manchester University Press.
124. Howarth, D., Torfing, J. (eds.). (2005). *Discourse Theory in European Politics. Identity, Policy and Governance*. Palgrave Macmillan.
125. Jenkins, R. (2008a/1997). *Rethinking Ethnicity. Second Edition*. Sage Publications.
126. Jenkins, R. (2008b/1996). *Social Identity. Third Edition*. London and New York: Routledge.
127. Jorgensen, M., Phillips, L. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*. Sage Publications.
128. Kalmus, V. (2003). „Is Interethnic Integration Possible in Estonia?": Ethno-Political Discourse of Two Ethnic Groups. In: *Discourse and Society*. Vol. 14 (6). London: Sage Publications. pp. 667-697.
129. Karklins, R. (1994). *Ethnopolitics and Transition to Democracy: the Collapse of the USSR and Latvia*. Washington: The Woodrow Wilson Center Press.
130. Kārklīņa, R. (1998). Valstiskās apziņas jēdziens. Rakstu krāj.: Vēbers, E. (red.) *Pilsoniskā apziņa*. Rīga, Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. 24.-29.lp.
131. Kļave, E., Jeruma, L., Krišāne, J., (zin. red.) Zepa, B. (2004). Cittautiešu jauniešu integrācija Latvijas sabiedrībā izglītības reformas kontekstā. Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts.
132. Kļave, E., Zepa, B. (2010). Etniskā integrācija Latvijā – pētnieciskais diskurss. Grām.: Tisenkopfs, T. (zin. red.) *Socioloģija Latvijā*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds. 201.-219. lp.

133. Kruks, S. (2000). Sabiedrības integrācijas komunikatīvie aspekti. Rakstu krāj.: *Daudzveidība II. Žurnālistika, komunikācija, reklāma, sabiedriskās attiecības*. Rīga: Latvijas Universitāte, Komunikāciju studiju nodaļa. 21-42. lp.
134. Kruk, S. (2005). „Latvians” and „Latvia’s residents”: Representations of National Identity in Public and Private Discourse. In: Ozoliņa, Ž., Rozenvalds, J. (eds.). *Politikas zinātne. Identitātes maiņa, pārklāšanās un mijiedarbība. Latvijas Universitātes raksti*. 680.sējums. 101.-110.lp.
135. Kruks, S., Šulmane, S. (2002). Pilsoniskas sabiedrības attīstība un sabiedrības integrācija: 8. Saeimas priekšvēlēšanu kampaņas preses un politiķu diskurss. Rīga: SIA „Jumi”.
136. Lacló, E. (1977). *Politics and Ideology in Marxist Theory*. London: New Left Books.
137. Laitin, D. D. (1998). *Identity in Formation: The Russian-speaking Populations in the Near Abroad*. Ithaca: Cornell University Press.
138. Laitin, D. D. (2005). The De-Cosmopolitization of the Russian Diaspora: A View from Brooklyn in the „Far Abroad”. In: Ozoliņa, Ž., Rozenvalds, J. (eds.). *Politikas zinātne. Identitātes maiņa, pārklāšanās un mijiedarbība. Latvijas Universitātes raksti*. 680.sējums. 13.-33.lp.
139. Laszló, J. (2008). *The Science of Stories. An Introduction to Narrative Psychology*. Routledge.
140. Levits, E. (1998). Valstsnācija un kultūrnācija – franču un vācu nācijas vēsturiskie modeļi. Rakstu krāj.: Vēbers, E. (red.). *Pilsoniskā apziņa*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. 64.-83.lp.
141. Makarov, V. (2005). Victor Makarov’s Comments on David Laitin’s Book. In: Ozoliņa, Ž., Rozenvalds, J. (eds.). *Politikas zinātne. Identitātes maiņa, pārklāšanās un mijiedarbība. Latvijas Universitātes raksti*. 680.sējums. 185.-188.lp.
142. Malešević, S. (2002). Rehabilitating Ideology after Poststructuralism. In: Malešević, S., MacKenzie, I. (eds.). *Ideology After Poststructuralism*. London: Pluto Press. pp. 87-110.
143. Malešević, S. (2004). *The Sociology of Ethnicity*. London, Thousand Oaks, CA and New Delhi: Sage Publications.
144. Malešević, S. (2006). *Identity as Ideology. Understanding Ethnicity and Nationalism*. Palgrave Macmillan.
145. Malešević, S., MacKenzie, I. (eds.). (2002). *Ideology After Poststructuralism*. London: Pluto Press.
146. May, S. (2002). Multiculturalism. In: Goldberg, D. T., Solomos, J. (eds.). *A Companion to Racial and Ethnic Studies*. Blackwell Publishing. pp. 122-144.
147. Meyer, M. (2001). *Between Theory, Method, and Politics: Positioning of the Approaches*

- to CDA. In: Wodak, R., Meyer, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. Sage Publications. pp. 14-31.
148. Michael, M. (1996). *Constructing Identities. The Social, the Nonhuman and Change*. Sage Publications.
149. Miller, L. J. (2008). Foucauldian Constructionism. In: Holstein, J. A., Gubrium, J. F. (eds.). *Handbook of Constructionist Research*. The Guilford Press. pp. 251-274.
150. Miller, L. J., Penz, O. (1991). Talking Bodies: Female Bodybuilders Colonize a Male Preserve. In: *Quest*. Vol. 43, Issue 2. pp.148–163.
151. Moussa, H. (1992). *The Social Construction of Women Refugees: A Journey of Discontinuities and Continuities*. PhD thesis. University of Toronto.
152. Muižnieks, N. (1998). Valstiskā apziņa: kritēriji un pazīmes. Rakstu krāj.: Vēbers, E. (red.). *Pilsoniskā apziņa*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. 36.-42.lp.
153. Muižnieks, N. (ed.). (2006). *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds.
154. Muižnieks, N. (ed.). (2010). *How Integrated is Latvian Society? An Audit of Achievements, Failures and Challenges*. Riga: University of Latvia Press.
155. Muižnieks, N. (2010). Introduction. In: Muižnieks, N. (ed.). *How Integrated is Latvian Society? An Audit of Achievements, Failures and Challenges*. Riga: University of Latvia Press. pp. 7-14.
156. Norval, A. J. (2004). The Politics of Ethnicity and Identity. In: Nash, K., Scott, A. (eds.). *The Blackwell Companion To Political Sociology*. Blackwell Publishing. pp. 271-280.
157. Ostrovska, I. (1998). Valsts un pilsoniskā sabiedrība: savstarpējo attiecību attīstība pārejas periodā. Rakstu krāj.: Tabuns, Aivars (ed.). *Sabiedrības pārmaiņas Latvijā*. Filozofijas un socioloģijas institūts. Baltijas studiju centrs. Rīga: Jumava. 71.-88.lp.
158. Ozoliņa, Ž., Rozenvalds, J. (red.). (2005). Politikas zinātne. Identitātes maiņa, pārklāšanās un mijiedarbība. Latvijas Universitātes raksti. 680.sējums.
159. Pabriks, A. (1998). Komunitārima un individuālisma vērtību ietekme uz politiskās nācijas veidošanos Latvijā. Rakstu krāj.: Vēbers, E. (red.). *Pilsoniskā apziņa*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. 98.-115.lp.
160. Pomerantz, A, Zemel, A. (2003). Perspectives and Frameworks in Interviewers' Queries. In: van den Berg, H., Wetherell, M., Houtkoop-Steenstra, H. (eds.). *Analyzing Race Talk. Multidisciplinary Perspectives on the Research Interview*. Cambridge University Press. pp. 215-231.
161. Potter, J. (1996). *Representing Reality: Discourse, Rhetoric and Social Construction*.

London: Sage Publications.

162. Potter, J., Edwards, D. (2001). Discursive Social Psychology. In: Robinson, P. W., Giles, H. (eds.). *The New Handbook of Language and Social Psychology*. John Wiley & Sons Ltd. pp. 103-118.
163. Potter, J., Hepburn, A. (2008). Discursive Constructionism. In: Holstein, J. A., Gubrium, J. F. (eds.). *Handbook of Constructionist Research*. The Guilford Press. pp. 275-293.
164. Potter, J., Wetherell, M. (1987). *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage Publications.
165. Riessman, C. K. (2005). Narrative Analysis. In: *Narrative, Memory & Everyday Life*. Huddersfield: University of Huddersfield. pp. 1-7.
166. Reisigl, M., Wodak, R. (2001). *Discourse and Discrimination. Rhetorics of Racism and Antisemitism*. Routledge.
167. Ruutsoo, R. (2002). Discursive Conflict and Estonian Post-Communist Nation-Building. In: Lauristin, M., Heidmets, M. (eds.). *The Challenge of the Russian Minority. Emerging Multicultural Democracy in Estonia*. Tartu University Press. pp. 31-54.
168. Schegloff, E. A. (1997). Whose Text? Whose Context? In: *Discourse & Society*. Vol. 8(2). Sage Publications. pp. 165–187.
169. Schegloff, E. A. (1999). Naivete vs. Sophistication or Discipline vs. Self-Indulgence: A Rejoinder to Billig. In: *Discourse & Society*. Vol. 10(4). Sage Publications. pp. 577–582.
170. Schöpflin, G. (2000). *Nations. Identity. Power. The New Politics of Europe*. London: Hurst&Company.
171. Slack, J. D. (1996/1986). The Theory and Method of Articulation in Cultural Studies. In: Hall, S., Morley, D., Chen, K. (eds.). *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*. Routledge. pp.113-129.
172. Smits, E. D. (1997). *Nacionālā identitāte*. Izdevniecība AGB.
173. Sokal, A. (1996a). Transgressing the Boundaries: Toward a Transformative Hermeneutics of Quantum Gravity. In: *Social Text*. Vol. 46/47. Spring/Summer. pp. 217-252.
174. Sokal, A. (1996b). A Physicist Experiments with Cultural Studies. In: *Lingua Franca*. May–June. pp. 62–64.
175. Somers, M. R. (1994). The Narrative Constitution of Identity: A Relational and Network Approach. In: *Theory and Society*. Vol. 23. pp. 605-649.
176. Sparkes, A. C, Smith, B. (2008). Narrative Constructionist Inquiry. In: Holstein, J. A., Gubrium, J. F. (eds.). *Handbook of Constructionist Research*. The Guilford Press. pp. 295-314.

177. Spector, M., Kitsuse, J. I. (1977). *Constructing Social Problems*. Transaction Publishers.
178. Spector, M., Kitsuse, J. I. (2001). *Constructing Social Problems*. Cummings Publishers and Co.
179. Spencer, P., Wollman, H. (2002). *Nationalism. A Critical Introduction*. Sage Publications.
180. Šulmane, I. (2007). Neiecietības diskurss Saeimas politiķu runās. Grām.: Rozenvalds, J. (zin. red.) *Parlamentārais diskurss Latvijā. Saeimas plenārsēžu stenogrammu datorizēta analīze*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds. 69.-91.lp.
181. Šulmane, I., Kruks S. (2001a). Stereotipi Latvijas presē. Rakstu krāj.: *Latvijas mediju analīze. Daudzveidība III*. Rīga: Latvijas Universitātes Komunikācijas studiju nodaļa. 11.-50. lp.
182. Šulmane, I., Kruks S. (2001b). Pilsonības problēmas presē. Rakstu krāj.: *Latvijas mediju analīze. Daudzveidība III*. Rīga: Latvijas Universitātes Komunikācijas studiju nodaļa. 91.-128. lp.
183. Šulmane, I., Kruks, S. (2006). Neiecietības izpausmes un iecietības veicināšana Latvijā. Laikrakstu publikāciju un politiskā diskursa analīze 2004./2005. gads. Rīga: Īpašo uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts.
184. Šūpule, I., Krastiņa, L., Peņķe, I., Krišāne, J., (zin. red.) Zepa, B. (2004). Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija. Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts.
185. Šūpule, I. (2007). Etniskās attiecības un akulturācijas procesi Latvijā: iedzīvotāju attieksmes pret dažādām akulturācijas stratēģijām. *Latvijas Universitātes raksti*. 714. sējums. Socioloģija. Rīga: Latvijas Universitāte. 31.-43.lp.
186. Tabuna, A. (2001). Historical Heritage. In: Tabuns, A. (ed.). *National, State and Regime Identity in Latvia*. Riga: Baltic Study Centre (Pērse Ltd.). pp. 13-41.
187. Tabuns, A. (ed.). (2001). *National, State and Regime Identity in Latvia*. Riga: Baltic Study Centre (Pērse Ltd.).
188. Tabuns, A. (2005). Aivars Tabun's Comments on David Laitin's Book. In: Ozoliņa, Ž., Rozenvalds, J. (eds.). *Politikas zinātne. Identitātes maiņa, pārklāšanās un mijiedarbība. Latvijas Universitātes raksti*. 680.sējums. 177.-184.lp.
189. Tabuns, A. (2010a). Identity, Ethnic Relations, Language and Culture. In: Muižnieks, N. (ed.). *How Integrated is Latvian Society? An Audit of Achievements, Failures and Challenges*. Riga: University of Latvia Press. pp. 253-278.
190. Tabuns, A. (2010b). Socioloģija Latvijā: divdesmitais gadsimts. Grām.: Tisenkopfs, T. (zin. red.) *Socioloģija Latvijā*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds. 81.-124. lp.

191. Tabuns, A., Tabuna, A., Broks J. (2001) National Identity. In: Tabuns, A. (ed.). *National, State and Regime Identity in Latvia*. Riga: Baltic Study Centre (Pērse Ltd.). pp. 112-144.
192. Taylor, S. (2001a). Evaluating and Applying Discourse Analytic Research. In: Wetherell, M., Taylor, S., Yates, S. J. (eds.). *Discourse as Data*. London: Sage and Open University. pp. 311-330.
193. Taylor, S. (2001b). Locating and Conducting Discourse Analytic Research. In: Wetherell, M., Taylor, S., Yates, S. J. (eds.). *Discourse as Data*. London: Sage and Open University. pp. 5-48.
194. Torfing, J. (2005). Discourse Theory: Achievements, Arguments, and Challenges. In: Howarth, D., Torfing, J. (eds.). *Discourse Theory in European Politics. Identity, Policy and Governance*. Palgrave Macmillan. pp. 1-32.
195. Turner, G. (2005). *British Cultural Studies*. Third edition. Routledge.
196. van den Berg, H., Wetherell, M., Houtkoop-Steenstra, H. (2003). Introduction. In: Van den Berg, H., Wetherell, M., Houtkoop-Steenstra, H. (eds.). *Analyzing Race Talk. Multidisciplinary Perspectives on the Research Interview*. Cambridge University Press. pp. 1-10.
197. van Dijk, T. A. (1995). Discourse semantics and ideology. In: *Discourse & Society*. Vol. 6(2). pp. 243-289.
198. van Dijk, T. A. (1997). Discourse as Interaction in Society. In: Van Dijk, T. A. (ed.). *Discourse as Social Interaction. Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction*. Vol. 2. Sage Publications. pp. 1-37.
199. van Dijk, T. A. (2000a/1998). *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. Sage Publications.
200. van Dijk, T. A. (2000c). Ideologies, Racism, Discourse: Debates on Immigration and Ethnic Issues. In: Ter Wal, J., Verkuyten, M. (eds.). *Comparative Perspectives on Racism*. Ashgate. pp. 91-116.
201. van Dijk, T. A. (2001/1993). Principles of Critical Discourse Analysis. In: Wetherell, M., Taylor, S., Yates, S. J. (eds.). *Discourse Theory and Practice: a Reader*. London: Sage and Open University. pp. 300-317.
202. van Dijk, T. A. (2008a). *Discourse and Context. A Sociocognitive Approach*. Cambridge University Press.
203. van Dijk, T. A. (2008b). *Discourse and Power*. New York: Palgrave MacMillan.
204. van Dijk, T. A. (2009). *Society and Discourse. How Social Contexts Influence Text and Talk*. Cambridge University Press.
205. van Dijk, T. A., Ting-Toomey, S., Smitherman, G., Troutman, D. (1997). *Discourse,*

- Ethnicity, Culture and Racism. In: van Dijk, T. A. (ed.) *Discourse as Social Interaction. Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction*. Vol. 2. Sage Publications. pp. 144-180.
206. Vermeulen, H. (1994). Introduction. In: Vermeulen, H., Govers, C. (eds.). *The Anthropology of Ethnicity: Beyond „Ethnic Groups and Boundaries”*. Amsterdam: Het Spinhuis. pp. 1-10.
207. Verkuyten, M. (2005). *The Social Psychology of Ethnic Identity*. Psychology Press.
208. Vetik, R. (2002). Multicultural Democracy as a New Model of National Integration in Estonia. In: Lauristin, M., Heidmets, M. (eds.). *The Challenge of the Russian Minority. Emerging Multicultural Democracy in Estonia*. Tartu University Press. pp. 55-62.
209. Vēbers, E. (red.). (1998). *Pilsoniskā apziņa*. Rīga, Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. Rīga: Mācību apgāds.
210. Vēbers, E. (1998). Valstiskā apziņa politiskās nācijas struktūrā. Rakstu krāj.: Vēbers, E. (red.). *Pilsoniskā apziņa*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. 43.-63.lp.
211. Vēbers, E. (red.). (2000). Integrācija un etnopolitika. Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. Rīga: Jumava.
212. Vēbers, E. (2000). Latvijas sabiedrības integrācijas etnopolitiskā dimensija. Grām. Vēbers, E. (red.). *Integrācija un etnopolitika*. Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. Rīga: Jumava. 12.-46.lp.
213. Vēbers, E. (red.) (2004). Mainīgās identitātes: etnisko grupu mobilizēšanās un sabiedrības etniskās struktūras izmaiņu ietekme uz sabiedrības integrāciju. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts.
214. Vēbers, E. (2007). Vai teiksim ardievas sabiedrības integrācijai? Grām.: Dribins, L. Šņitņikovs, A. (red.). *Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un sekas*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. 115-136. lp.
215. Vēbers, E., Kārkliņa, R. (red.). (1995). *Nacionālā politika Baltijas valstīs*. Rīga: Zinātne.
216. Vihalemm, T. (2002). On the Perspectives of Identity Formation among Estonian Russians. In: Lauristin, M., Heidmets, M. (eds.). *The Challenge of the Russian Minority. Emerging Multicultural Democracy in Estonia*. Tartu University Press. pp. 219-223.
217. Vihalemm, T. (2005). (Re)construction of Collective Identities among Estonian Russians after Dissolution of SU. In: Ozoliņa, Ž, Rozenvalds, J. (eds.). *Politikas zinātne. Identitātes maiņa, pārklāšanās un mijiedarbība. Latvijas Universitātes raksti*. 680.sējums. 52.-70.lp.
218. Volkovs, V. (2007). Krievu minoritātes kolektīvā identitāte Latvijas Republikā. Grām. Apine, I., Volkovs, V. *Latvijas krievu identitāte: vēsturisks un socioloģisks apcerējums*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. 97-213.lp.

219. Weber, M. (1968). *Economy and Society*. Berkeley: University of California Press.
220. Weinberg, D. (2008) The Philosophical Foundations of Constructionist Research. In: Holstein, J. A., Gubrium, J. F. (eds.). *Handbook of Constructionist Research*. The Guilford Press. pp. 13-40.
221. Weinberg, D. (2009). Social Constructionism. In: Turner, B. S. (ed.). *The New Blackwell Companion to Social Theory*. Blackwell Publishing. pp. 281-299.
222. Wetherell, M. (1998). Positioning and Interpretive Repertoires: Conversation Analysis and Post-structuralism in Dialogue. In: *Discourse & Society*. Vol. 9 (3). Sage Publications. pp. 387–412.
223. Wetherell, M. (2001a). Debates in Discourse Research. In: Wetherell, M., Taylor, S., Yates, S. J. (eds.). *Discourse Theory and Practice: a Reader*. London: Sage and Open University. pp. 380 - 399.
224. Wetherell, M. (2001b). Culture and Social Relations. In: Wetherell, M., Taylor, S., Yates, S. J. (eds.). *Discourse Theory and Practice: a Reader*. London: Sage and Open University. pp. 284- 293.
225. Wetherell, M. (2001c). Themes in Discourse Research: The Case of Diana. In: Wetherell, M., Taylor, S., Yates, S. J. (eds.). *Discourse Theory and Practice: a Reader*. London: Sage and Open University. pp. 14- 28.
226. Wetherell, M. (2003). Racism and the Analysis of Cultural Resources in Interviews. In: van den Berg, H., Wetherell, M., Houtkoop-Steenstra, H. (eds.). *Analyzing Race Talk. Multidisciplinary Perspectives on the Research Interview*. Cambridge University Press. pp. 11-30.
227. Wetherell, M., Potter, J. (1992). *Mapping the Language of Racism: Discourse and the Legitimation of Exploitation*. London: Harvester.
228. Wiggins, S, Potter, J. (2008). Discursive Psychology. In: Willig, C., Stainton-Rogers, W. (eds.). *The SAGE Handbook of Qualitative Research in Psychology*. Sage Publications. pp. 73-90.
229. Wodak, R. (2001a). The Discourse Historical Approach. In: Wodak, R., Meyer, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. Sage Publications. pp. 63-94.
230. Wodak, R. (2001b). What CDA is About - a Summary of Its History, Important Concepts and Its Developments. In: Wodak, R., Meyer, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. Sage Publications. pp. 1-13.
231. Wodak, R., de Cillia, R., Reisigl, M., Liebhart, K. (1999). *The Discursive Construction of National Identity*. Edinburgh University Press.
232. Wodak, R., Meyer, M. (2009). *Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory and*

- Methodology. In: Wodak, R., Meyer, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. Second edition. Sage Publications. pp. 1-33.
233. Wooffitt, R. (2005). *Conversation Analysis and Discourse Analysis. A Comparative and Critical Introduction*. Sage Publications.
234. Woolgar, S., Pawluch, D. (1985a). Ontological Gerrymandering: The Anatomy of Social Problems Explanations. In: *Social Problems*. Vol. 32. pp. 214–227.
235. Woolgar, S., Pawluch, D. (1985b). How Shall We Move Beyond Constructivism? In: *Social Problems*. Vol. 33. pp. 159–162.
236. Zepa, B. (1998a). Līdzdalība kā politiskās nācijas veidošanās nosacījums. Rakstu krāj.: Vēbers, E. (red.). *Pilsoniskā apziņa*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. 232.-246.lp.
237. Zepa, B. (1998b). Valsts statusa maiņa un pilsoniskā apziņa. Grām.: Tabuns, Aivars (ed.). *Sabiedrības pārmaiņas Latvijā*. Filozofijas un socioloģijas institūts. Baltijas studiju centrs. Rīga: Jumava. 89.-141.lp.
238. Zepa, B. (red.). (1999). Politiskās līdzdalības veicinošie apstākļi Latvijā. Rīga: Baltijas datu nams.
239. Zepa, B. (2005). The Changing Discourse of Minority Identities: Latvia. In: Ozoliņa, Ž., Rozenvalds, J. (eds.). *Politikas zinātne. Identitātes maiņa, pārklāšanās un mijiedarbība. Latvijas Universitātes raksti*. 680.sējums. 71.-85. lp.
240. Zepa, B. (2007). „Nacionālisma” konstruēšana Latvijas integrācijas politikā. *Latvijas Universitātes raksti*. 714. sējums. Socioloģija. Rīga: Latvijas Universitāte, 44.-53.lp.
241. Zepa, B. (red.). (*drīzumā tiks izdots*). Pārskats par tautas attīstību. Rīga: Latvijas Universitāte.
242. Zepa, B., Šūpule, I., Kļave, E., Krastiņa, L., Krišāne, J., Tomšone, I. (2005). Etnopolitiskā spriedze Latvijā: konflikta risinājuma meklējumi. Rīga: Baltic Institute of Social Sciences.
243. Zepa, B., Šūpule, I., Krastiņa, L., Ķešāne, I., Grīviņš, M., Bebriša, I., Ieviņa, I. (2006). Integrācijas prakse un perspektīvas. Rīga: Baltic Institute of Social Sciences.
244. Zirnīte, M. (2000). Lībieši mutvārdu vēstures avotos. *LZA Vēstis*. Nr. 54. 84.-95.lp.
245. Zirnīte, M. (2001). Dzīvesstāsti – identitātes avoti par sēļiem un Sēļiju. *LZA Vēstis*. Nr. 5./6. (55). 128.-139.lp.

Interneta resursi un nepublicētie pētījumi

246. Baltic Institute of Social Sciences [BISS] (2008). Valoda. Pētījuma atskaite. Pieejams: http://www.biss.soc.lv/downloads/resources/valoda/valoda2008_lv.pdf. Skatīts 30.08.2011.
247. Centrālā vēlēšanu komisija [CVK] (2011). Lēmums Nr. 34 „Par parakstu vākšanas likuma „Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē” ierosināšanai rezultātu”. Izdots 2011.gada 21.jūlijā. <http://web.cvk.lv/pub/public/30044.html> Skatīts 2.08.2011.
248. Centrālā vēlēšanu komisija [CVK] (2012). Lēmums Nr. 25 „Par 2012. gada 18. februāra tautas nobalsošanas rezultātiem”. Izdots 2012.gada 23.februārī. <http://web.cvk.lv/pub/public/30346.html> Skatīts 27.02.2012.
249. Denisa – Liepniece, S. (2010). No lentas līdz lentītei. Portāls „Politika LV”. 23.03.2010. Pieejams: http://www.politika.lv/temas/sabiedribas_integracija/no_lentas_lidz_lentitei/ Skatīts 14.07.2011.
250. Domanski, M. (2003). The Construction of Social Reality in Minority Discourse: Polish Immigrants in Montreal. PhD thesis. University of Montreal. Pieejams: http://www.theses.umontreal.ca/theses/nouv/domanski_m/these.pdf Skatīts 7.01.2011.
251. Ēlerte, S. (2011) Identitāte un integrācija. Portāls „Delfi”. 22.09.2011. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/comment/comment/sarmite-elerte-identitate-un-integracija.d?id=40770157> Skatīts 22.09.2011.
252. Herring, S. C. (2010). Computer-mediated Conversation: Introduction and Overview. In: *Language@Internet*. Vol. 7. Pieejams: <http://www.languageatinternet.de/articles/2010/2801> Skatīts 10.07.2011.
253. Latvijas sociologu ētikas kodekss (2008). Latvijas sociologu asociācija. Pieejams: http://www.sociologija.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=4&Itemid=5 Skatīts 11.04.2011.
254. Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultāte [LU SZF] (2010). Valsts pētījumu programmas „Nacionālā identitāte: valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība” ietvaros veiktās aptaujas nepublicēti dati.
255. Likumprojekts „Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē” (2011). Pieejams: <http://web.cvk.lv/pub/public/29883.html> Skatīts 2.08.2011.
256. Kļave, E. (2010). Etnopolitisko diskursu analīze: valodas kopienu varas attiecības Latvijā. Promocijas darbs. Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Socioloģijas nodaļa. http://szf.lu.lv/files/petnieciba/promocijas_darbi/Klave_Evija_2010_promocijas_darbs_la_bots.pdf Skatīts: 14.01.2011.
257. Peters, J. (2008). Es esmu vilkumāte Akbara. Diena. 19.06.2008. Pieejams:

<http://www.diena.lv/izklaide/es-esmu-vilkumate-akbara-611421> Skatīts 9.06.2011.

258. Portāls „Delfi” (2011a). Par valsts izglītību tikai latviešu valodā varēs parakstīties no 11.maija līdz 9.jūnijam; jāsavāc 153 232 paraksti. 11.04.2011. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/par-valsts-izglitibu-tikai-latviesu-valoda-vares-parakstities-no-11maijs-lidz-9junijam-jasavac-153-232-paraksti.d?id=37954457> Skatīts: 12.05.2011.
259. Portāls „Delfi” (2011b). Biedrība: savākti vairāk nekā 10 000 parakstu par krievu valodu kā otro valsts valodu. 19.04.2011. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/article.php?id=38087939> Skatīts: 12.05.2011.
260. Portāls „Delfi” (2011c). ЦИК объявил сбор подписей за ликвидацию русских школ. 11.04.2011. Pieejams: <http://rus.delfi.lv/news/daily/latvia/cik-obyavil-sbor-podpisej-za-likvidaciju-russkih-shkol.d?id=37951871> Skatīts: 12.05.2011.
261. Portāls „Delfi” (2011d). Линдерман, Осипов и Сватков собрали 10000 подписей за второй госязык. 19.04.2011. Pieejams: <http://rus.delfi.lv/news/daily/politics/linderman-osipov-i-svatkov-sobrali-10000-podpisej-za-vtoroj-gosyazyk.d?id=38089107> Skatīts: 12.05.2011.
262. van Dijk, T. A. (2000b). Ideology and Discourse. A Multidisciplinary Introduction. English version of an internet course for the Universitat Oberta de Catalunya (UOC). July 2000. <http://www.discourses.org/UnpublishedArticles/Ideology%20and%20discourse.pdf> Skatīts 7.03.2011.

PIELIKUMI

1. Pielikums. Aptauju un statistiskie dati

1.1. tabula. Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju pilsoniskais statuss gada sākumā procentos

	1996	1997	1998	1999	2000	2004	2005	2009	2010	2011
Kopā	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Latvijas pilsoņi	72,33	72,33	72,72	73,33	74,4	77,79	78,88	82,13	82,56	82,97
Latvijas nepilsoņi	27,15	27,15	26,56	25,68	24,44	20,77	19,61	15,79	15,27	14,61
Krievijas Federācijas pilsoņi	0,33	0,33	0,5	0,72	0,81	0,97	1,01	1,31	1,38	1,62
Citu valstu pilsoņi	0,19	0,19	0,22	0,27	0,35	0,47	0,5	0,77	0,79	0,80

Avots: LR Centrālā statistikas pārvalde 2011.

1.2. tabula. Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju etniskais sastāvs gada sākumā procentos

	1935	1989	2000	2005	2010	2011
Pavisam	100	100	100	100	100	100
Latvieši	77,0	52,0	57,7	58,8	59,4	59,5
Krievi	8,8	34,0	29,6	28,6	27,6	27,4
Baltkrievi	1,4	4,5	4,1	3,8	3,6	3,5
Ukraiņi	0,1	3,5	2,7	2,6	2,5	2,4
Poļi	2,5	2,3	2,5	2,5	2,3	2,3
Lietuvieši	1,2	1,3	1,4	1,4	1,3	1,3
Ebreji	4,9	0,9	0,4	0,4	0,4	0,4
Čigāni	0,2	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4
Vācieši	3,3	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2
Igauņi	0,4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Citas tautības	0,2	1,0	1,1	1,2	2,2	2,5

1935.12.II, 1989.12.I, 2000.31.III - tautas skaitīšanu dati.

Avots: LR Centrālā statistikas pārvalde 2011.

1.3. tabula. Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju etniskais sastāvs gada sākumā absolūtos skaitļos

	1935	1989	2000	2005	2010	2011
Pavisam	1905936	2666567	2377383	2306434	2248374	2229641
Latvieši	1467035	1387757	1370703	1357099	1335646	1327129
Krievi	168266	905515	703243	660684	620017	610297
Baltkrievi	26803	119702	97150	88287	80259	78556
Ukraiņi	1844	92101	63644	59011	55330	54425
Poļi	48637	60416	59505	56511	52313	51397
Lietuvieši	22843	34630	33430	31717	29916	29376
Ebreji	93370	22897	10385	9883	9736	9529
Čigāni	3839	7044	8205	8491	8558	8536
Vācieši	62116	3783	3465	3788	4519	4548
Igauņi	6928	3312	2652	2537	2426	2359
Citas tautības	4255	29410	25001	28426	49654	53489

Avots: LR Centrālā statistikas pārvalde 2011.

1.4. tabula. Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju pilsoniskais statuss un etniskā piederība 2011.gada gada sākumā: kolonu procenti un skaits

	Kopā		Latvieši		Krievi		Citi	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Pilsoni	1854684	82,91	1328275	99,81	366069	59,78	160340	54,56
Nepilsoni	326735	14,61	1403	0,11	214834	35,09	110498	37,61
Citi	55491	2,48	1091	0,08	31403*	5,13	22997	7,83
Visi	2236910	100	1330769	100	612306	100	293835	100

* No tiem 31307 personas ir Krievijas Federācijas pilsoņi.

Avots: PMLP Iedzīvotāju reģistrs 2011.

1.5. tabula. Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju pilsoniskais statuss un etniskā piederība 2011.gada gada sākumā: rindu procenti un skaits

	Kopā		Latvieši		Krievi		Citi	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Pilsoni	1854684	100	1328275	71,62	366069	19,74	160340	8,64
Nepilsoni	326735	100	1403	0,43	214834	65,75	110498	33,82
Citi	55491	100	1091	1,97	31403	56,59	22997	41,44
Visi	2236910	100	1330769	59,49	612306	27,37	293835	13,14

Avots: PMLP Iedzīvotāju reģistrs 2011.

1.6. tabula. Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju etniskais sastāvs reģionos un republikas pilsētās 2011.gada sākumā procentos

	Latvieši	Krievi	Baltkrievi	Ukraiņi	Poļi	Lietuvieši	Citas tautības
LATVIJA	59,5	27,4	3,5	2,4	2,3	1,3	3,6
Rīgas reģions	42,5	40,7	4,1	3,8	2,0	0,9	6,0
Pierīgas reģions	70,4	19,7	2,9	1,9	1,4	0,9	2,8
Vidzemes reģions	85,3	9,7	1,4	1,0	0,8	0,4	1,4
Kurzemes reģions	74,2	15,2	2,1	2,7	0,7	2,9	2,2
Zemgales reģions	68,6	18,3	4,1	1,9	1,8	3,0	2,3
Latgales reģions	44,1	38,8	5,3	1,4	7,0	0,6	2,8
Rīga	42,5	40,7	4,1	3,8	2,0	0,9	6,0
Daugavpils	18,0	51,8	7,6	2,1	14,4	0,9	5,2
Jelgava	55,7	28,9	5,6	2,8	2,0	1,4	3,6
Jēkabpils	59,0	28,4	3,3	1,9	3,1	0,9	3,4
Jūrmala	50,8	35,0	3,9	2,7	1,7	0,9	5,0
Liepāja	53,2	32,0	3,5	5,1	1,1	3,1	2,0
Rēzekne	44,2	47,0	1,6	1,3	2,5	0,2	3,2
Valmiera	81,7	12,5	1,9	0,8	1,0	0,5	1,6
Ventspils	55,0	28,8	4,5	4,7	1,1	0,9	5,0

Avots: LR Centrālā statistikas pārvalde 2011.

1.7. tabula. Statistikas dati par ilgtermiņa migrāciju Latvijā

Gads	Imigrācija		Emigrācija		Migrācijas saldo	
	Kopā	Vidēji gadā	Kopā	Vidēji gadā	Kopā	Vidēji gadā
1951-1960	639880	63988	459832	45983	180048	18005
1961-1970	476934	47693	335872	33587	141062	14106
1971-1980	548643	54864	428235	42823	120408	12041
1981-1990	506576	50658	423953	42395	82623	8263
1991-1995	30842	6168	168230	33646	-137388	-27478
1996-2000	12223	2445	47064	9413	-34841	-6968
2001-2005	7786	1557	17268	3454	-9482	-1896
2006-2010	15285	3057	33532	6706	-18247	-3649

Avots: LR Centrālā statistikas pārvalde 2011.

1.8. tabula. 2008.gada aptaujas dati par Latvijas iedzīvotāju dzimto valodu

Kāda ir Jūsu dzimtā valoda?								Kopā
		Latviešu		Krievu		Cita		Nesvērts skaits
		Kolonu %	Rindu %	Kolonu %	Rindu %	Kolonu %	Rindu %	
VISI	=====	100	59,02	100	35,24	100	5,74	N=2002
TAUTĪBA	Latvietis	96,66	96,73	5,03	3,00	2,78	0,27	N=1425
	Krievs	0,35	0,74	79,26	98,69	2,83	0,57	N=456
	Cita	2,98	13,85	15,71	43,55	94,39	42,60	N=121
LR PILSONĪBA	Jā	99,06	71,20	59,39	25,49	47,41	3,31	N=1771
	Nē	0,94	3,10	40,61	80,03	52,59	16,88	N=231
DZIMUMS	Vīrietis	47,47	60,00	45,61	34,42	45,44	5,58	N=906
	Sieviete	52,53	58,17	54,39	35,95	54,56	5,87	N=1096
VECUMS	15 - 34	42,36	67,22	31,42	29,76	19,56	3,02	N=899
	35 - 49	27,13	59,28	28,87	37,67	14,37	3,05	N=529
	50 - 74	30,51	50,31	39,71	39,10	66,07	10,59	N=574

Aptauja reprezentē Latvijas iedzīvotāju kopumu. Izlases metode – vairākpakāpju stratificētā nejaušā izlase. Aptaujas dati ir svērti pēc dzimuma, vecuma, tautības, dzīvesvietas tipa un reģiona atbilstoši LR Centrālās Statistikas pārvaldes jaunākajiem datiem.

Avots: BISS 2008: 54

1.9. tabula. Aptaujas dati par latviešu valodas zināšanām* Latvijas iedzīvotāju vidū, kam dzimtā valoda nav latviešu. Procenti.

	1996	1997	1998	1999	2000	2002	2003	2004	2007	2008
Kopā	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Augstākā pakāpe	9	10	13	14	13	13	17	17	28	26
Vidējā pakāpe	27	26	27	24	28	27	26	30	29	31
Zemākā pakāpe	44	43	44	52	50	48	46	43	36	36
Valodu nezina	22	21	16	10	9	12	12	10	7	7

* Valodas zināšanu indekss balstās uz runāšanas, lasīšanas un rakstīšanas prasmju pašnovērtējumu. Aptauja reprezentē Latvijas iedzīvotāju kopumu. Izlases metode – vairākpakāpju stratificētā nejaušā izlase. Aptaujas dati ir svērti pēc dzimuma, vecuma, tautības, dzīvesvietas tipa un reģiona atbilstoši LR Centrālās Statistikas pārvaldes jaunākajiem datiem.

Avots: BISS 2008: 22.

1.10. tabula. Aptaujas dati par krievu valodas zināšanām* Latvijas iedzīvotāju vidū, kam dzimtā valoda ir latviešu. Procenti.

	1996	1997	1998	1999	2000	2002	2003	2004	2007	2008
Kopā	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Augstākā pakāpe	49	49	59	54	55	54	56	44	41	37
Vidējā pakāpe	35	34	26	30	28	28	27	29	26	32
Zemākā pakāpe	11	14	13	14	15	16	15	23	27	26
Valodu nezina	5	3	3	2	2	2	3	4	5	5

* Valodas zināšanu indekss balstās uz runāšanas, lasīšanas un rakstīšanas prasmju pašnovērtējumu. Aptauja reprezentē Latvijas iedzīvotāju kopumu. Izlases metode – vairākpakāpju stratificētā nejaušā izlase. Aptaujas dati ir svērti pēc dzimuma, vecuma, tautības, dzīvesvietas tipa un reģiona atbilstoši LR Centrālās Statistikas pārvaldes jaunākajiem datiem.

Avots: BISS 2008: 24.

1.11. tabula. Skolēnu sadalījums pēc valodas plūsmas: skaits un procenti

Mācību gads	Kopā	Latviešu		Krievu		Cita	
		N	%	N	%	N	%
2010./2011.	216307	158137	73,11	56636	26,18	1534	0,71
2009./2010.	226034	166073	73,47	58456	25,86	1505	0,67
2008./2009.	236223	173712	73,54	61022	25,83	1489	0,63
2007./2008.	250941	184107	73,37	65402	26,06	1432	0,57
2006./2007.	266111	194230	72,99	70683	26,56	1198	0,45
2005./2006.	283947	205189	72,26	77471	27,28	1287	0,45
2004./2005.	300667	214855	71,46	84559	28,12	1253	0,42
2003./2004.	312489	219975	70,39	91209	29,19	1305	0,42
2002./2003.	325503	227552	69,91	96554	29,66	1397	0,43
2001./2002.	336941	232239	68,93	103350	30,67	1352	0,4
2000./2001.	344822	232859	67,53	110629	32,08	1334	0,39
1999./2000.	347052	230239	66,34	115469	33,27	1344	0,39
1998./1999.	348205	226166	64,95	120866	34,71	1173	0,34
1995./1996.	337660	203607	60,3	132540	39,25	1513	0,45

Avots: Izglītības un zinātnes ministrija 2011.

1.12. tabula. 2010.gada aptaujas dati par piederības sajūtu dažādām grupām atkarībā no respondenta tautības. Procenti.

Jautājuma formulējums anketā:

Par kurām cilvēku grupām kartītē Jūs varat teikt, ka jūtat tiem zināmu piederību tā, ka attiecībā uz sevi un viņiem varētu lietot vārdu 'mēs'. (Atzīmējiet visas respondenta nosauktās atbildes.)

		Latvieši N=581	Krievi N=320	Cita N=103
1.	Latvieši	75	31	24
2.	Latvijas krievi	15	68	41
3.	Krievijas krievi	2	31	8
4.	Ukraiņi, baltkrievi, poļi u.c. Latvijā dzīvojošās tautības	5	26	45
5.	Visi Latvijas pilsoņi	36	32	29
6.	Latvijas nepilsoņi	6	33	32
7.	Eiropieši	11	16	12
8.	Kolēģi, manas profesijas cilvēki	34	39	28
9.	Klases, kursa biedri	38	41	30
10.	Draugi	71	72	73
11.	Radnieki/ Ģimene	82	80	81
12.	Vienkāršie strādājošie cilvēki	24	35	25
13.	Pārtikuši cilvēki	5	5	3
14.	Trūcīgi, materiālās grūtībās dzīvojoši cilvēki	10	16	11
15.	Manas paaudzes cilvēki	36	44	40
16.	Manas ticības cilvēki	17	23	18
17.	Cilvēki, kas prot aizstāvēt savas intereses	20	20	14
18.	Cilvēki, kuri ir atbildīgi pret valsti	18	16	19
19.	Latviski runājošie visā pasaulē	27	7	6
20.	Krieviski runājošie visā pasaulē	2	25	17
21.	Kultūras cilvēki visā pasaulē	9	10	9
22.	Manas kultūras un tradīciju cilvēki	26	24	25
23.	<i>Grūti pateikt, NA</i>	3	5	4

Avots: LU SZF 2010. Valsts pētījumu programmas „Nacionālā identitāte: valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība” ietvaros veiktās aptaujas dati. Izlases apjoms - 1004 respondenti. Aptaujas laiks – 2010.gada novembris. Latvijas iedzīvotāju kopumu vecumā no 18 līdz 74 gadiem reprezentējoša aptauja.

1.13. tabula. 2010.gada aptaujas dati par to, kādas grupas iedzīvotāju vērtējumā veido Latvijas tautu atkarībā no respondenta tautības. Procenti.

Jautājuma formulējums anketā: *Kuras no sekojošajām grupām, Jūsuprāt, veido Latvijas tautu?*

	Latvieši	Visi Latvijas pilsoņi	Visi Latvijas iedzīvotāji, kas jūt piederību valstij	Visi, kas runā latviski un dzīvo Latvijā	Visi, kas dzimuši Latvijā	Visi, kam vismaz viens no vecākiem ir latvietis	Visi Latvijas iedzīvotāji
Kopā	95,8	86,5	80,5	77,5	76,3	72,4	66,0
Latvieši	97,9	81,1	72,9	75,6	67,7	65,1	52,7
Krievi	93,7	94,4	90,6	79,9	89,6	83,9	85,9
Citi	90,9	92,1	91,5	80,7	83,2	78,3	78,7

Avots: LU SZF 2010. Valsts pētījumu programmas „Nacionālā identitāte: valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība” ietvaros veiktās aptaujas dati. Izlases apjoms - 1004 respondenti. Aptaujas laiks – 2010.gada novembris. Latvijas iedzīvotāju kopumu vecumā no 18 līdz 74 gadiem reprezentējoša aptauja.

1.14. tabula. 2010.gada aptaujas dati par etniskās piederības nozīmīgumu atkarībā no respondenta tautības. Procenti.

Jautājuma formulējums anketā: *Cik liela nozīme Jūsu dzīvē ir tam, ka esat ... (tiek minēta respondenta nosauktā tautība)?*

Tautība	Ļoti liela nozīme	Liela nozīme	Nav lielas nozīmes	Tam nav nekādas nozīmes	Grūti pateikt, nav atbildes
Kopā	30,9	32,7	21,6	9,7	5,1
Latvieši	39,9	33,2	17,4	4,3	5,3
Krievi	20,2	36,4	25,2	14,3	3,7
Citi	13,5	18,3	34,6	26,0	7,7

Avots: LU SZF 2010. Valsts pētījumu programmas „Nacionālā identitāte: valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība” ietvaros veiktās aptaujas dati. Izlases apjoms - 1004 respondenti. Aptaujas laiks – 2010.gada novembris. Latvijas iedzīvotāju kopumu vecumā no 18 līdz 74 gadiem reprezentējoša aptauja.

1.15. tabula. 2010.gada aptaujas dati par teritoriālās piederības sajūtu atkarībā no respondenta tautības. Procenti.

<i>Cik cieši jūs personīgi jūtaties saistīts ar Latviju?</i>					
Tautība	Ļoti cieši	Cieši	Ne pārāk cieši	Nemaz	Grūti pateikt, nav atbildes
Kopā	29,6	48,7	14,8	3,0	3,9
Latvieši	32,2	50,6	11,7	2,6	2,9
Krievi	25,6	46,3	18,4	3,8	5,9
Citi	27,2	45,6	21,4	2,9	2,9
<i>Cik cieši jūs personīgi jūtaties saistīts ar Krieviju?</i>					
Kopā	3,5	11,3	28,5	51,6	5,1
Latvieši	1,4	2,2	20,3	72,2	4,0
Krievi	7,5	25,5	39,4	21,1	6,5
Citi	2,9	18,6	41,2	30,4	6,9

Avots: LU SZF 2010. Valsts pētījumu programmas „Nacionālā identitāte: valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība” ietvaros veiktās aptaujas dati. Izlases apjoms - 1004 respondenti. Aptaujas laiks – 2010.gada novembris. Latvijas iedzīvotāju kopumu vecumā no 18 līdz 74 gadiem reprezentējoša aptauja.

1.16. tabula. 2010.gada aptaujas dati par lepošanos ar to, ka ir Latvijas iedzīvotājs atkarībā no respondenta tautības. Procenti.

Jautājuma formulējums anketā: *Cik lielā mērā Jūs lepojaties ar to, ka esat Latvijas iedzīvotājs?*

Tautība	Ļoti lepojos	Drīzāk lepojos	Ne visai lepojos	Nemaz nelepojos	Grūti pateikt
Kopā	21,6	38,3	21,4	9,4	9,4
Latvieši	30,0	40,5	15,9	6,0	7,6
Krievi	9,4	35,0	30,6	12,5	12,5
Citi	11,8	36,3	23,5	18,6	9,8

Avots: LU SZF 2010. Valsts pētījumu programmas „Nacionālā identitāte: valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība” ietvaros veiktās aptaujas dati. Izlases apjoms - 1004 respondenti. Aptaujas laiks – 2010.gada novembris. Latvijas iedzīvotāju kopumu vecumā no 18 līdz 74 gadiem reprezentējoša aptauja.

2.1. Pētījuma „Integrācijas prakse un perspektīvas” fokusa grupu diskusiju plāns

AKULTURĀCIJAS STRATĒGIJAS/ AKULTURĀCIJAS EKSPEKTĀCIJAS

Sākumā Jums tiks iedotas 5 lapas. Katrā lapā ir teksta fragments un jautājumi. Lūdzu, rūpīgi izlasiet tekstu un atbildiet uz jautājumiem pēc teksta.

Akulturācijas stāsti

1. Konstantīns (segregācija) atbrauca uz Latviju 1980.gadā pēc tam, kad bija Ļeņingradas politehniskajā institūtā ieguvis inženiera izglītību un saņēmis nosūtījumu strādāt rūpnīcā Rīgā. Latvijā viņš iepazinās ar Ivetu (latvieti) un viņi apprecējās. Gan darbā, gan mājās Konstantīns runā galvenokārt krieviski, viņa bērni mācās skolā ar krievu mācību valodu. Konstantīnam ir ļoti nozīmīgas saites ar dzimto Krieviju, un kā viņš pats saka: „Es nespēju pieņemt latviešu kultūru un tradīcijas. Latviešu valoda man ikdienā nav vajadzīga”. Lielākā daļa Konstantīna draugu ir krieviski runājoši. Konstantīns vēlētos, lai viņa bērni augstskolas izglītību iegūst Krievijā, kur, viņaprāt, tiek nodrošināta augstāka izglītības kvalitāte. Konstantīns pasūta vairākus žurnālus no Krievijas un skatās tikai Krievijas TV kanālus. Latvijas pilsonību Konstantīns vēl nav ieguvis, bet apsver šo iespēju, lai būtu vieglāk ceļot. Līdz šim izdevīgāk bija būt nepilsonim, jo tā bija vieglāk katru gadu apciemot radus Krievijā.
2. Andrejs (asimilācija) atbrauca uz Latviju 1980.gadā pēc tam, kad bija Ļeņingradas politehniskajā institūtā ieguvis inženiera izglītību un saņēmis nosūtījumu strādāt rūpnīcā Rīgā. Latvijā viņš iepazinās ar Ivetu (latvieti) un viņi apprecējās. Sākumā Andrejs ar visiem runāja krieviski, bet tā kā darbā viņam bija daudz kolēģu latviešu un sieva un draugi – latvieši, viņš ātri apguva latviešu valodu, un ģimenē viņi runā latviski. Arī bērni mācās latviešu skolās. Saikni ar Krieviju Andrejs ir zaudējis. Pēc naturalizācijas vecuma ierobežojumu atcelšanas 1999.gadā Andrejs ieguva Latvijas pilsonību, jo visi viņa tuvinieki Latvijā ir Latvijas pilsoņi. Kopā ar sievu Andrejs deju latviešu tautas deju kolektīvā un piedalās Dziesmu svētkos.
3. Vitālijs (integrācija) atbrauca uz Latviju 1980.gadā pēc tam, kad bija Ļeņingradas politehniskajā institūtā ieguvis inženiera izglītību un saņēmis nosūtījumu strādāt rūpnīcā Rīgā. Latvijā viņš iepazinās ar Ivetu (latvieti) un viņi apprecējās. Dzīvojot Latvijā, Vitālijs ir labi apguvis latviešu valodu, īpaši pēdējos gados, jo latviešu valoda ir nepieciešama darbā. Ar draugiem latviešiem Vitālijs runā latviski, ar draugiem krieviem - krieviski. Ar savām meitām Vitālijs runā krieviski, bet sieva Iveta – latviski. Vitālija meitas brīvi pārvalda gan latviešu, gan krievu valodu. Ģimenē Vitālijs svin gan latviešu Jāņus, gan pareizticīgo Ziemassvētkus un Lieldienas. Vitālijs regulāri apmeklē Krievijas mākslinieku, īpaši humoristu, vieskoncertus Latvijā, viņam patīk Krievijā uzņemtās jaunās mākslas filmas, bet, skatoties Krievijas un Latvijas hokeja spēli, viņš emocionāli vairāk „slimo” par Latvijas komandu, tajā pašā laikā viņš jūt līdzī arī Krievijas valsts vienībai. 2000.gadā Vitālijs ieguva Latvijas pilsonību, jo savu turpmāko dzīvi saista ar Latviju.

4. Mihails (marginalizācija) atbrauca uz Latviju 1980.gadā pēc tam, kad bija Ļeņingradas politehniskajā institūtā ieguvis inženiera izglītību un saņēmis nosūtījumu strādāt rūpnīcā Rīgā. Latvijā viņš iepazinās ar Ivetu (latvieti) un viņi apprecējās. Ģimenē sarunu valoda ir krievu valoda, arī bērni mācās skolā ar krievu mācību valodu. Mihails nejūtas piederīgs nevienai kultūrai – ne latviešu, ne krievu, jo ir zudušas saites ar Krieviju un krievisko, bet latviešu tradīcijas, kultūras dzīve un joki viņam nav pieņemami. Latviešu valodu Mihails zina ļoti slikti. Mihails apsver iespējas pārcelties dzīvot uz citu valsti, bet vēl nav izlēmis, uz kurieni doties. Brīvajā laikā Mihailam patīk skatīties amerikāņu filmas. Notikumi Krievijā un krievu kopienas dzīve Latvijā viņu neinteresē. Latvijas pilsonību Mihails neplāno iegūt, jo tā viņam nav nepieciešama.
5. Vasilijs (jauna identitāte) atbrauca uz Latviju 1980.gadā pēc tam, kad bija Ļeņingradas politehniskajā institūtā ieguvis inženiera izglītību un saņēmis nosūtījumu strādāt rūpnīcā Rīgā. Latvijā viņš iepazinās ar Ivetu (latvieti) un viņi apprecējās. Dzīvojot Latvijā, Vasilijs ir labi apguvis latviešu valodu, īpaši pēdējos gados, jo latviešu valoda ir nepieciešama darbā, bet tikpat labi Vasilijs ir apguvis arī angļu valodu, jo arī tā ir nepieciešama darbā. Ar draugiem latviešiem Vasilijs runā latviski, ar draugiem krieviem – krieviski. Vasilija meitas mācās Zviedrijā. 2004.gadā Vasilijs ieguva Latvijas pilsonību, jo viņš vēlas būt ES pilsonis. Ikdienā Vasilijs nepieturas ne pie latviešu, ne krievu tradīcijām, viņš vairāk cenšas sekot līdzi tam, kas ir aktuāls pasaulē, interesējas par jaunākajām tehnoloģijām un fano par Formula 1 sacīkstēm.

Tagad, kad visi ir aizpildījuši anketas, pārrunāsim šos piecus stāstus vēlreiz. Sāksim ar pirmo stāstu.

Kā Jūs vērtējat to, kā Konstantīns veido savu dzīvi Latvijā? (kādas ir viņa attiecības ar latviešiem un krieviem, attieksme pret Latviju, Krieviju) Cik lielā mērā Jūs atbalstāt Konstantīna nostāju un rīcību? Kāpēc? Kas Jums patīk un kas nepatīk Konstantīna dzīves modeli? Kāpēc?

(Tie paši jautājumi tiek uzdoti par visiem stāstiem)

Diskusijās krievu valodā par katru stāstu tiek uzdots papildjautājums: cik lielā mērā Jūs varat identificēties ar stāsta varoni?

ETNISKĀ UN PILSONISKĀ IDENTITĀTE

Cik nozīmīga Jums ir latviešu kultūra? Vai Jums ir svarīgi, lai Jūsu bērni apgūtu latviešu kultūras tradīcijas?

Kāda loma Jūsu dzīvē ir krievu valodai, kultūrai un tradīcijām? Vai Jūs gribētu, lai Jūsu bērni apgūst krievu kultūras tradīcijas?

Ko Jūs parasti darāt Latvijas Republikas proklamēšanas dienā – 18.novembrī? Vai Jūs to svinat? Vai priekš Jums tie ir svētki?

Vai Jūs satrauc Latvijas turpmākā attīstība? Vai piederība Latvijai Jums ir nozīmīga? Vai

Jums ir svarīgi dzīvot tieši Latvijā? Kas Jūs saista ar Latviju? Vai kaut kas ir mainījies pēdējā laikā?

ETNISKIE KONTAKTI

(latviešiem jautā par saskarsmi ar krieviem, krieviem – par saskarsmi ar latviešiem)

Kā Jūs raksturotu savu saskarsmi ar krievu tautības cilvēkiem? Vai Jums patīk kontaktēties ar krieviem? Kāpēc?

Cik bieži Jūs kontaktējaties ar krieviem? Kādā vidē (draugi, ģimene, darba kolēģi, kaimiņi, dažādās iestādēs, veikalā)?

IEDZĪVOTĀJU RESURSI:

valodas zināšanas, līdzdalība un attieksme pret NVO, mediju patērēšana, attieksme pret politiskajām partijām

Kādas valodas Jūs zināt? Kuras no tām Jums ir nozīmīgas sadzīvē? Paskaidrojiet.

Vai Jūs esat iesaistīts kādā NVO darbā Latvijā? Kādā?

Kādus laikrakstus Jūs ikdienā lasāt un kuriem no laikrakstiem Jūs uzticaties/ neuzticaties? Kāpēc?

Runājot par politiku, kas no pēdējā laika politiskajiem notikumiem Latvijā, Jūsaprāt, bijis visnozīmīgākais vai arī kas Jūs visvairāk ir satraucis?

Runājot par kultūru, kas no pēdējā laika kultūras dzīves notikumiem Latvijā, Jūsaprāt, bijis visnozīmīgākais, interesantākais?

Kāds ir Jūs viedoklis, kā atšķiras latviešu un krievu situācija Latvijā? *Iespēju vērtējums ikdienas dzīvē!*

Kuras Jums šķiet atbalstāmas Latvijas politiskās partijas un kuras Jūs neatbalstāt? Kāpēc?

Vai Jūs atbalstāt tādu kustību kā „Visu Latvijai” un „Klubs 415” idejas? Kas jums viņu paustajās idejās patīk vai nepatīk?

2.2. Pētījuma „Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija” fokusa grupu diskusiju plāns

1.daļa. Latviešu un krievu attiecības

Saskarsme

Iesākumā katrs no Jums varētu pastāstīt, cik daudz Jums savā ikdienā iznāk saskarties ar šiem cilvēkiem - Vai Jums ir ģimenē cittautieši, varbūt draugi, kolēģi, vai kaimiņi?

Kādas Jums ir attiecības ar šiem cilvēkiem? Cik labprāt Jūs ar viņiem kontaktējaties?

Vai ir bijušas problēmas saskarsmē, konflikti tieši tautības dēļ?

Vai Jūsu attiecības ar cittautiešiem ir kaut kā mainījušās, salīdzinot ar laiku pirms Latvijas neatkarības atgūšanas?

Kā Jums šķiet, vai var teikt, ka krievvalodīgie jeb cittautieši ar kaut ko būtiski atšķiras no latviešiem? Un ja jā, tad kas tieši tas ir?

Varbūt katrs no Jums varētu nosaukt dažas īpašības, kas, Jūsaprāt, ir raksturīgas krievu tautības cilvēkiem?

Un tagad, lūdzu, dažas īpašības, kas pēc Jūsu domām raksturīgas latviešiem?

Iekļaušanās sabiedrībā

Kā Jums šķiet, kopumā, cik lielā mērā latvieši un cittautieši ir iekļāvušies Latvijas sabiedrības dzīvē? Vai arī Jums liekas, ka latvieši un cittautieši vairāk dzīvo katrs par sevi un maz kontaktējas savā starpā? Paskaidrojiet nedaudz savu viedokli, kāpēc Jūs tā domājat.

Ja Jūs varētu šīs lietas ietekmēt, kā Jūs vēlētos vai kā Jums šķiet, kas būtu labāk – ja latvieši un cittautieši vairāk dzīvotu katrs par sevi – nedzīvotu kaimiņos, nemācītos vienās augstskolās un nestrādātu kopā darbavietās jeb labāk ir, ja dažādu tautību cilvēki, kas dzīvo Latvijā, biežāk kontaktējas savā starpā, ir kaimiņi, kolēģi, draugi un ja dažādu tautību cilvēki arī apprecas?

Vai Jūs varat nosaukt kādas sfēras vai situācijas, kur cittautieši ir sliktākā situācijā nekā latvieši? Vai jums tas šķiet pareizi tieši tādās situācijās.

Kā Jums šķiet, kādai vajadzētu būt etniski vienotai (*integrētai*) sabiedrībai Latvijā?

Vai pašiem latviešiem vajadzētu kaut ko darīt, lai veicinātu cittautiešu iekļaušanos Latvijas sabiedrības dzīvē? Varbūt kāds no Jums jau ir kaut kā veicinājis šo iekļaušanos savā ikdienas dzīvē vai mēģinājis to darīt?

Kā Jūsaprāt, tālāk veidosies latviešu un cittautiešu attiecības? Vai tās varētu mainīties, un ja jā, tad kā?

Kā Jūs vērtētu to, ja laika gaitā cittautieši arvien labāk iekļaujas Latvijas sabiedrībā un Latvijā veidotos kultūra, kurā apvienotos gan latviešu, gan varbūt kādas cittautiešu tradīcijas?

Valoda

Kādā valodā Jūs parasti sarunājaties ar cittautiešiem?

Cik svarīgi saskarsmē ir, lai cittautieši prastu latviešu valodu? Kā Jūs jūtaties, kad kāds runā lauzītā latviešu valodā un ar daudzām kļūdām?

Kādas ir Jūsu domas par izglītības reformu krievu skolās? Vai tas vispār ir vajadzīgs, ka krievu skolēniem jāmacās tikai latviešu valodā un cik svarīgi tas Jums liekas?

Kā Jums šķiet, vai var teikt, ka latviešu valoda Latvijā ir apdraudēta?

Tagad daži jautājumi par cilvēkiem, ko varētu saukt par ārzemniekiem.

Vai Jums līdz šim ir sanācis sastapties un kontaktēties ar dažādu tautību ārzemniekiem, kas varbūt pastāvīgi nedzīvo Latvijā, vai arī ieradušies šeit salīdzinoši nesen? Pastāstiet lūdzu par savu pieredzi, nedaudz par šiem cilvēkiem un to, kādas attiecības Jums veidojās.

Vai Jums ir iznācis kontaktēties ar cilvēkiem, kas izskatās savādāk nekā Latvijas iedzīvotāji, piemēram, ar citu ādas krāsu. Tādiem, par kuriem uzreiz redzams, ka viņi nav vietējie? Kāda bija šī saskarsme – cik patīkama vai nepatīkama un kāpēc?

Vai Jums kādreiz ir iznācis sastapties ar cilvēku, kas nav kristietis pēc ticības, bet, piemēram, musulmanis, budists vai vēl kādas citas reliģijas pārstāvis?

Un vai Jūs labprāt gribētu ar šādiem cilvēkiem satikties?

Kā Jums šķiet, vai var teikt, ka ārzemnieki – melnie, ķīnieši, japāņi, turki, amerikāņi, albāņi, francūži vai jebkura cita tautība kā cilvēki ar kaut ko būtiski atšķiras no latviešiem? Un ja jā, tad kas tieši tas ir?

Kā Jums šķiet, vai citu tautību cilvēkus var īsti izprast un vai viņiem var uzticēties? *Varbūt tas ir atšķirīgi attiecībā uz dažādām tautībām?*

Ko Jūs teiktu, ja kāds no Jūsu bērniem vēlētos apprecēties ar cilvēku ar melnu ādas krāsu? Un ja šis cilvēks būtu japānis vai ķīnietis?

Vai ir tautības vai valstis, ar kuru iedzīvotājiem Jūs negribētu kontaktēties? Kāpēc? Vai ir kādas tautības vai valstis, kuru pārstāvjus Jūsprāt vispār nedrīkstētu ielaist Latvijā? Un kāpēc?

Kā Jums šķiet, vai pret ārzemniekiem, kas ierodas Latvijā, mums vajadzētu izturēties tieši tāpat kā pret citiem Latvijas iedzīvotājiem, kas te ir dzimuši? *Vai ir grupas, kuru tiesības var vai pat vajag ierobežot (kuras, kādos gadījumos)?*

Ko Jūs sagaidāt no ārzemniekiem, kas ierodas Latvijā? *Piemēram, noteiktu izturēšanos.* Vai viņiem noteikti vajadzētu pieņemt mūsu tradīcijas jeb varbūt labāk ir, ja viņi saglabā savas paražas?

Kopumā, kā Jūs domājat, vai tas ir labi, ka dažādu tautu ārzemnieki ierodas Latvijā un varbūt apmetas šeit uz dzīvi? Paskaidrojiet nedaudz savu viedokli. *Vai to vajadzētu ierobežot? Vai labāk, ja katra tauta dzīvo savā valstī, savā etniskajā dzimtenē?* Kas varētu būt labs no tā, ka šeit dzīvo cilvēki no ļoti dažādām valstīm? Vai tas varētu kaut kā kaitēt?

3. Pielikums.
Fokusa grupu apraksts

3.1. Pētījuma „Integrācijas prakse un perspektīvas” fokusa grupu dalībnieku apraksts

Diskusiju norises laiks: 2006.gada janvāris – februāris

	Respondentu dzīves vieta	Diskusijas valoda	Respondentu dzimums un skaits	Vecums
1.	Rīga un Rīgas reģions	latviešu	S – 6 V – 4	17-30 gadi
2.	Rīga un Rīgas reģions	krievu	S – 5 V – 7	18-27 gadi
3.	Rīga un Rīgas reģions	latviešu	S – 6 V – 4	32-59 gadi
4.	Rīga un Rīgas reģions	krievu	S – 6 V – 4	35-54 gadi
5.	Rīga un Rīgas reģions	latviešu	S – 5 V – 5	65-76 gadi
6.	Rīga un Rīgas reģions	krievu	S – 4 V – 6	62-74 gadi
7.	Daugavpils un Daugavpils rajons	latviešu	S – 5 V – 4	18-35 gadi
8.	Daugavpils un Daugavpils rajons	krievu	S – 6 V – 4	20-34 gadi
9.	Daugavpils un Daugavpils rajons	latviešu	S – 5 V – 3	40-66 gadi
10.	Daugavpils un Daugavpils rajons	krievu	S – 5 V – 2	46-59 gadi
11.	Liepāja un Liepājas rajons	latviešu	S – 5 V – 4	19-31 gadi
12.	Liepāja un Liepājas rajons	krievu	S – 4 V – 5	19-35 gadi
13.	Liepāja un Liepājas rajons	latviešu	S – 5 V – 4	38-57 gadi
14.	Liepāja un Liepājas rajons	krievu	S – 6 V – 3	37-59 gadi
15.	Jelgava un Jelgavas rajons	latviešu	S – 5 V – 4	21-35 gadi
16.	Jelgava un Jelgavas rajons	krievu	S – 3 V – 5	19-31 gadi
17.	Jelgava un Jelgavas rajons	latviešu	S – 6 V – 4	40-59 gadi
18.	Jelgava un Jelgavas rajons	krievu	S – 5 V – 4	38-57 gadi

3.2. Pētījuma „Etniskā tolerance un Latvijas sabiedrības integrācija” fokusa grupu dalībnieku apraksts

Diskusiju norises laiks: 2004.gada februāris

	Dzīves vieta	Diskusijas valoda	Dzimums un skaits	Vecums	Tautība	Izglītība	Pilsonība
1.	Rīga	latviešu	S – 3 V – 4	20-45 gadi	Latvieši - 7	Augstākā - 3 Vidējā - 4	Latvijas pilsoņi - 7
2.	Rīga	krievu	S – 3 V – 5	18-37 gadi	Krievi – 4 Ukraiņi – 3 Latvieši ar dzimto valodu krievu - 1	Augstākā - 2 Vidējā – 4 Pamata - 2	Latvijas pilsoņi – 6 Latvijas nepilsoņi - 2
3.	Rīga	latviešu	S – 2 V – 6	38-73 gadi	Latvieši – 6 Poļi - 2	Augstākā - 2 Vidējā – 5 Pamata - 1	Latvijas pilsoņi - 7
4.	Rīga	krievu	S – 3 V – 6	42-76 gadi	Krievi – 5 Ukraiņi – 3 Poļi - 1	Augstākā - 5 Vidējā – 3 Pamata – 1	Latvijas pilsoņi – 4 Latvijas nepilsoņi - 5
5.	Balvi	latviešu	S – 6 V – 5	21-70 gadi	Latvieši - 11	Augstākā - 4 Vidējā – 6 Pamata - 1	Latvijas pilsoņi - 11
6.	Balvi	krievu	S – 5 V – 3	20-66 gadi	Krievi – 7 Baltkrievi – 1	Augstākā - 2 Vidējā – 6	Latvijas pilsoņi – 6 Latvijas nepilsoņi - 2

4.1. Par valsts izglītību tikai latviešu valodā varēs parakstīties no 11.maija līdz 9.jūnijam; jāsavāc 153 232 paraksti (214)

www.DELFI.lv |

11. aprīlis 2011 16:56

Centrālā vēlēšanu komisija (CVK) pirmdien izsludināja parakstu vākšanu Satversmes grozījumu par valsts apmaksātu izglītību tikai latviešu valodā ierosināšanai. Parakstu vākšana notiks no šā gada 11.maija līdz 9.jūnijam, informē komisija.

CVK informē, ka parakstu vākšanas vietas Latvijā noteiks pašvaldības. Parakstu vākšanas vietas iekārtojamas katrā republikas pilsētā vai novadā ar tādu aprēķinu, lai uz 10 000 vēlētāju būtu vismaz viena parakstu vākšanas vieta.

Piedalīties parakstu vākšanā varēs balsstiesīgie Latvijas pilsoņi, kuri parakstīšanās brīdī būs sasnieguši vismaz 18 gadu vecumu. Lai piedalītos parakstu vākšanā, vēlētājam nepieciešama derīga Latvijas pilsoņa pase.

Satversmes grozījumi tiks iesniegti Saeimā, ja tos atbalstīs ne mazāk kā viena desmitā daļa no pēdējās Saeimas vēlēšanās balsstiesīgo pilsoņu skaita jeb vismaz 153 232 vēlētāji. Ja Saeima vēlētāju iesniegto Satversmes grozījumu projektu pieņems bez satura labojumiem, tas stāsies spēkā. Ja Saeima to noraidīs vai grozīs, būs jārīko referendums.

Parakstu vākšana bija jāizsludina, jo CVK marta beigās saņēma apvienības VL-TB/LNNK sadarbībā ar biedrība "Sargi valodu un Latviju" savāktos vairāk nekā 10 000 vēlētāju parakstītus par Satversmes grozījumiem. Piedāvātie grozījumi paredz Satversmes 112.pantu papildināt ar nosacījumu, ka "valsts nodrošina iespēju bez maksas iegūt pamatizglītību un vidējo izglītību valsts valodā", kā arī ierosina pārejas noteikumu, nosakot, ka "ar 2012.gada 1.septembri visās valsts un pašvaldību izglītības iestādēs, sākot ar pirmo klasi, mācības notiek valsts valodā".

Apkopojot un pārbaudot iesniegtos parakstus, CVK konstatēja, ka par Satversmes grozījumu ierosināšanu ir parakstījušies 10 140 balsstiesīgi pilsoņi. Vienlaikus par nelīdzskaitāmiem CVK atzina 52 personu parakstus. 44 paraksti nebija līdzskaitāmi, jo vēlētāji bija parakstījušies divas reizes, septiņos gadījumos parakstītāji nebija identificējami Iedzīvotāju reģistrā, bet vienā gadījumā parakstītājam nebija balsstiesību.

4.2. ЦИК объявил сбор подписей за ликвидацию русских школ (407)

rus.DELFI.lv |

11 апреля 2011, 15:31

Центральная избирательная комиссия в понедельник постановила, что сбор подписей в поддержку поправок к Сатверсме о полном переводе латвийских школ на латышский язык обучения состоится с 11 мая до 9 июня.

Напомним, что ранее объединению VL-ТБ/ДННЛ удалось собрать в поддержку своей инициативы более 10 000 подписей. ЦИК убедился в их достоверности. Теперь, согласно законодательству, в поддержку инициативы должны высказаться 10% избирателей. Если будет собрано достаточное число подписей, проект передадут в Сейм. Если же парламент отклонит проект, будет объявлен референдум.

Чтобы передать поправки на рассмотрение Сейма, ЦИК необходимо собрать подписи не менее одной десятой части избирателей, то есть более 153 000 человек.

Согласно проекту поправок, с 1 сентября 2011 года все государственные школы Латвии должны перейти на латышский язык обучения. Представители правящей коалиции раскритиковали данную инициативу, заявив, что это противоречит международным обязательствам Латвии. К тому же, система образования не готова к столь резким изменениям.

4.3. Biedrība: savākti vairāk nekā 10 000 parakstu par krievu valodu kā otro valsts valodu (342)

www.DELFI.lv |

19. aprīlis 2011 12:15

Līdz otrdienai ir savākti 10 377 vēlētāju paraksti par Satversmes grozījumiem, kas noteiktu krievu valodu kā otro valsts valodu Latvijā, informē parakstu vākšanas rīkotāji biedrība "Dzimtā valoda".

"Dzimtā valoda" informē, ka, lai gan tā jau maijā varētu iesniegt savāktos parakstus Centrālajā vēlēšanu komisijā (CVK), taču "tas būtu taktiski neapdomāts solis". "Šajā gadījumā nākamais parakstu vākšanas raunds – Vislatvijas parakstu vākšana – tiktu nozīmēts uz vasaru, uz jūliju. Savākt 153 000 parakstus vasaras sezonas karstumā būtu ne visai reāli. Tādā veidā "Dzimtā valoda" nevar likt zem sitiena vairāku tūkstošu cilvēku uzticību, kas ir izrādīta šajā īsajā laika posmā," norādīts biedrības paziņojumā.

Tāpēc akcijas iniciatori nolēmuši pagarināt parakstu vākšanas kampaņu līdz šī gada augusta sākumam. Līdz ar to otrā – CVK izsludinātā - parakstu vākšanas kārtā varētu sākties septembrī vai oktobrī, "kad skolēni atgriezīsies skolās, studenti augstskolās, bet atpūtnieki atgriezīsies no saviem atvaļinājumiem". "Tas viennozīmīgi veicinās lielāku varbūtību, ka arī otrā parakstu vākšanas kārtā beigsies tikpat veiksmīgi kā pirmā," pauž organizētāji.

No šī gada 20.aprīļa līdz 1.augustam parakstu apliecināšana norisināsies pie tiem pašiem zvērinātiem notāriem kā līdz šim, informē "Dzimtā valoda".

Jau vēstīts, ka saskaņā ar likumu, ja ir savākti 10 000 notariāli apstiprinātu vēlētāju parakstu, Centrālajai vēlēšanu komisijai ir jāizsludina parakstu vākšana par konkrētiem Satversmes grozījumiem. Tos iesniedz Saeimā, ja par grozījumiem parakstījusies ne mazāk kā viena desmitā daļa no pēdējās Saeimas vēlēšanās balsstiesīgo pilsoņu skaita jeb vismaz 153 232 vēlētāji. Ja Saeima vēlētāju iesniegto Satversmes grozījumu projektu pieņem bez satura labojumiem, tas stājas spēkā, bet, ja Saeima to noraida vai groza, jārīko referendums.

Jau vēstīts, ka CVK jau ir izsludinājusi parakstu vākšanu par nacionālās apvienības VL-TB/LNNK rosinātajiem Satversmes grozījumiem, kas paredz, ka valsts un pašvaldību skolās mācības notiek tikai latviešu valodā. Parakstu vākšana notiks no šā gada 11.maija līdz 9.jūnijam, informē komisija.

Parakstu vākšana bija jāizsludina, jo CVK marta beigās saņēma apvienības VL-TB/LNNK sadarbībā ar biedrība "Sargi valodu un Latviju" savāktos vairāk nekā 10 000 vēlētāju parakstus par grozījumiem, kas paredz pamatlikuma 112.pantu papildināt ar nosacījumu, ka "valsts nodrošina iespēju bez maksas iegūt pamatizglītību un vidējo izglītību valsts valodā", kā arī ierosina pārejas noteikumu, nosakot, ka "ar 2012.gada 1.septembri visās valsts un pašvaldību

izglītības iestādēs, sākot ar pirmo klasi, mācības notiek valsts valodā".

Iespējams, vienlaikus ar šo parakstu vākšanu notiks vēl viena – pret Valsts prezidenta Valda Zatlera pēc opozīcijas deputātu pieprasījuma apturētajiem likumiem, kas paredz vēl līdz 2015.gadam pagarināt vairāku sociālo pabalstu "griestu" termiņu. Prezidents apturēja likumu izsludināšanu uz diviem mēnešiem, jo to prasīja 37 opozīcijas deputāti. Saskaņā ar likumu, šādā gadījumā CVK jāizsludina parakstu vākšana, un, ja tiks savākti vismaz 153 232 vēlētāju paraksti, notiks referendums. Ja likumā noteiktais vēlētāju parakstu skaits netiks savākts, Valsts prezidents izsludinās Saeimas pieņemtos likumus un tie stāsies spēkā.

4.4. Линдерман, Осипов и Сватков собрали 10000 подписей за второй госязык (968)

rus.DELFI.lv |

19 апреля 2011, 12:53

Обществу "Родной язык" в рекордный срок, за 45 дней, удалось собрать 10 377 подписей за признание русского языка вторым государственным в Латвии. Об этом порталу Delfi сообщили инициаторы акции.

"Мы могли бы уже в мае сдать собранные подписи в Центральную избирательную комиссию, однако это был бы тактически неразумный шаг. В этом случае следующий этап — вселатвийский опрос — был бы назначен на лето, на июль. Собрать 153 000 подписей в разгар летнего сезона — задача малореальная. Мы не можем ставить под угрозу дело, которое с энтузиазмом поддержали тысячи людей", — сказано в заявлении "Родного языка".

В связи с этим инициаторы акции решили продлить сбор подписей до начала августа. Таким образом, второй этап состоится в сентябре-октябре.

С 20 апреля до 1 августа заверение подписей будет происходить у тех же нотариусов, что и до сих пор. Все, кто пожелают поставить свою подпись, должны будут заплатить два лата на месте, у нотариуса.

Как известно, инициаторами кампании являются Владимир Линдерман ("Движение 13 января"), Евгений Осипов ("Партия Осипова"), Эдуард Сватков ("Единая Латвия") и Александр Гапоненко (ЦС).

5. Pielikums.

Komentāri latviešu „Delfu” ziņai „Par valsts izglītību tikai latviešu valodā varēs parakstīties no 11.maija līdz 9.jūnijam; jāsavāc 153 232 paraksti”. Komentāri, kas atbalsta parakstu vākšanu par valsts izglītību tikai latviešu valodā
(Komentāri nav rediģēti, tajos ir saglabāta precīzi tā rakstība, kas oriģinālā.)

<p>Nja, 11.04.2011 17:09 Latviesiem jāiet un jabolso- ja krievi grib seņt palikt, japolidz viniem iemacities latviesu valodu. Sobrid okupantu vecas pabiras maaca krievu jauniesiem nevis latviesu dziveszinu, bet gan pilda kremla propagandistu lomu. Aiciniet visus, un nepalaujieties uz latviesu kangaru spriedelejumiem (LD1.1.)</p>
<p>dems, 11.04.2011 17:14 Jā, noteikti būtu jāizdabū cauri šie grozījumi. Tas Latviju pagriestu uz pareizā integrācijas ceļa, un nebūtu tāda muļļāšanās kā šobrīd. Budžets valtī spiež, bet mēs tērejam savu naudu lai maksātu par izglītību krievu valodā, un pēc tam atkal maksājam naudu lai cilvēkus mudinātu runāt latviski. Ja krieviem tik ļoti svarīga ir izglītība krieviski, tad ir maksas opcijas, pluss gūzma ar krievu valodas izglītības iespējām Austrumu virzienā. Lai krievi tikai tagad nesāk muldēt, ka baigi maksā nodokļus Latvijai. Absolūts bullshits. Varbūt 5% no krieviem maksā, pārējie parazitē uz valsts rēķina. (LD1.2.)</p>
<p>nazis, 11.04.2011 17:28 Iespeeja paarbaudiit vai ir veel Latvijaa 153 000 latvieshi vai nav. (LD1.3.)</p>
<p>NEPAREIZI, 11.04.2011 17:30 Jāiet parakstīties OBLIGĀTI! Ja 20 gadu laikā nav nokārtots jautājums par nelatvisko skolu pāriešanu uz apmācību latviešu valodā, tad bez izmaiņām Satversmē tas nenotiks. Ja latviešu valodu nemācīsies cittautieši, tad latviešiem (skoniekiem) BŪS JĀMĀCĀS KRIEVU VALODA OBLIGĀTI, jo sazināties vajag ikdienā un darbā. Uz veco cittautiešu rēķina jau ir izaugusi jauna paaudze, kas nerunā un arī nesaprot latviski. Domāju, krievu skolas to apzināti dara. Intervijās ļoti bieži jauni cilvēki runā krieviski un nevis valsts valodā. Ļaudis, mēs saprotam krievu valodu, bet mūsu bērni būs spiesti obligātā kārtā atkal un atkal mācīties krievu valodu, jo cittautieši nemācās un nemācās tās valsts valodu, kurā dzīvo un labi jūtas. Tas nu ir galīgi nepareizi!!!!!!!!!!!!!! (LD1.4.)</p>
<p>Skumji..., 11.04.2011 17:54 Skumji vai pat nožēlojami, ka neatkarīgā valstī ir javāc paraksti, lai skolā mācītos valsts valodā. Kāpēc mēs tā mīlam okupantus un visādus salašņas? (LD1.5.)</p>
<p>Latvieti, izlasi!, 11.04.2011 22:09 Izlasi, ko saka - KRIEVU BĒRNU VECĀKI 11.04.2011.21:42 -. Viņiem ir iespēja mācīties krieviski no Latvijas robežas līdz Sahalīnai, bet viņi grib piespiest Latvijā pamatnāciju runāt krieviski, jo viņu bērni tak nemācīsies un nerunās latviski. Kas te notiek??????? Ir pagājuši 20 gadi kopš Latvijas valsts atjaunota. Man pazīstamie krievi jau 20 gadus savus bērnus un mazbērnus sūta latviešu b/d un skolās un ar mani cenšas runāt krieviski pat krievu teātrī. Tie ir lojāli Latvijai un vēlas integrēties. Tie, kuri nevēlas mācīties latviešu valodā, vēlas iegūt labu vidējo izglītību Latvijā un tad studēt Krievijas augstskolās. Vai tā ir pareiza budžeta naudas tērēšana, vai tā ir vēlēšanās integrēties Latvijas sabiedrībā, vai tā ir lojalitāte šai valstij? Ir tikai viena izvēlē = JĀIET PARAKSTĪTIES. (LD1.6.)</p>

Anna, 11.04.2011 23:36

Jābrīnas, cik daudz dumju komentāru! Latvieši, saprotiet taču- visas mūsu problēmas (ekonomiskās, politiskās) rodas no tā, ka tauta ir šķelta! Kā krievu bērni var mīlēt Latviju, latviešus, ja viņi to nepazīst un nesaprot? Blakus ir milzīga valsts, kur var runāt krieviski uz nebēdu! Nevieni taču to neliedz! Bet šeit ir jautājums par to, vai MŪSU bērni runās latviski vai nē! Tas ir absurds- nekur Eiropā valsts nesponsorē mācības citās valodās! Kāpēc mums ir jāsponsorē mūsu valstij naidīga kopiena? Vai esat lasījuši kaut vienu krievvalodīgo laikrakstu, kuri ik dienas iznāk Latvijā? Cik naidīgi tie ir pret mums un mūsu kultūru! Tas tāpēc, ka viņi to nepazīst. Krievu valodu neviens no viņiem neaizmirsīs- tā pat tajā runās ģimenēs- bet latviešu valoda skolā, tikai nāks par labu un vienos sabiedrību! Tam tā jau sen bija jābūt!

Tie, kuri neies parakstīties- tā ir lielākā muļķība- savas valodas, tautas, kultūras apzināta slepkavošana. Nodevība pret visiem mūsu vecākiem, senčiem, kuri mums dāvājuši neatkarīgu Latviju.

(LD1.7.)

manuprāt ah un vai, 12.04.2011 00:47

Manuprāt, latviešu tautas interesēs ir izveidot latvisku Latviju, kur ir vismaz 75 - 80% latviešu un pārējie lojāli, latviešu intereses aizstāvoši, nelatvieši. Ja tas neizdosies, tad valstij draud separātisms un sadalīšanās. Ir zinātniski pierādīts, ja valstī cittautieši sasniedz vairāk par 20%, tad valstī rodas etniskais separātisms un sadalīšanās briesmas. Latvijā okupācija, kolonizācija, rusifikācija, genocīds pret latviešu tautu ir izveidojis, mākslīgi, nenormālu etnisko sadalījumu un to aizliedz 1949. gada Ženēvas konvencija. Latvijā tiek ignorēta 1949. gada Ženēvas konvencija un citi līdzīgi starptautiskie likumi, kuri aizliedz okupācijas rezultātā veiktu kolonizāciju un pamattautas vardarbīgu asimilāciju.

(LD1.8.)

8.maijs, 12.04.2011 10:35

Cik te daudz pretinieku, bet kas izprot lietas būtību:

- 1) Nekāda nauda referendumam netiks tērēta, ja pēc šo parakstu savākšanas Saeima pieņem to bez izmaiņām.
- 2) Pārmaiņas notiek pakāpeniski, tikai sākot no pirmās klases. Tas ir lēnām un pārdomāti
- 3) Latvijas izglītības sistēma ar to tikai iegūst, jo nav jādrukā mācību grāmatas divās valodās, tas būs lētāk.
- 4) Tas ka valodas jāzin ir skaidrs, bet tam nav sakara ar šo lietu, jo valodas mācās un ir vēl vairāk jāmaca skolas stundās, nevis veidojto atsevišķas skolas.
- 5) un pēdējais, svarīgākais, ka tādā veidā mēs beidzot tiekam vaļā no šīs divkopienas sabiedrības un pārtraucam šo mūžīgo rīvēšanos.

(LD1.9.)

patriots, 12.04.2011 10:39

Protams, ka nekas netiks savākts, jo latvieši ir tāda tautiņa kurai nav sava pašlepnuma, kurus mūžīgi ir apspiedušas citas tautas un ko dod formāla valsts neatkarība, ja valdībā sēž cilvēki bez mugurkaula, kuri nevar pieņemt pamatnācijai lojālus likumus. Jebkurā normālā valstī, prātā neienāktu finansēt izglītību vēl kādā citā valodā. Ja mēs bijām tik labsirdīgi un neprasījām novērst okupācijas sekas, pieprasot izvākt okupācijas laikā iepludinātas ļaužu masas, tad kas mums liedz pieņemt likumus, lai šīs masas mācītos valsts valodu un ievērotu valsts likumus, nevis diktētu savus. Jābūt mugurkaulam un jāparāda, kurš ir saimnieks šajā zemē, bet mūsu augšām jau galvenais ir piepildīt savas kabatas.

(LD1.10.)

Ernis Purnis, 13.04.2011 03:43

Jāsavāc un savāksim parakstus referendumam par izglītību tikai valsts valodā valsts skolās! Bet rodas sašutums, ka to jādara latviešiem savā "atbrīvotajā" un "neatkarīgajā" Latvijas valstī-tas ir kliezošs ABSURDS! Un tas ir tikai 20.gadu komunistu, okupantu un nodevēju valdības nodevības dēļ un līdz pat šodienai ieskaitot! Kur ir "nacionālas" partijas, kas Saeimā sēž uz mūsu visu necīgo iztikas līdzekļu rēķina?? Partijas, kurām bija jācīnās ar visiem līdzekļiem par valsts atbrīvošanu no okupantiem un civilokupantiem, kuri nu uzdrošinās draudēt mums, brīvību atguvušajai latviešu tautai savā valstī prasību pēc savas - iebrukušo un neaizbraukušo okupantu valodas! Viņi ar nelikumīgi palikušo okupantu masu nekaunību mēģina piespiest rīkot savu referendumu , savai-svešo valodai? Izbraukšanas vietā, no "atbrīvotās Latvijas", viņi uzbrūk, lai prasītu okupantu valodai valsts valodas tiesības MŪSU ZEMĒ?!!!!?
(LD1.11.)

6. Pielikums.

Komentāri latviešu „Delfu” ziņai „Par valsts izglītību tikai latviešu valodā varēs parakstīties no 11.maija līdz 9.jūnijam; jāsavāc 153 232 paraksti”. Komentāri, kas neatbalsta parakstu vākšanu par valsts izglītību tikai latviešu valodā (Komentāri nav rediģēti, tajos ir saglabāta precīzi tā rakstība, kas oriģinālā.)

<p>Es, 11.04.2011 17:30 Tas vilciens sen jau ir aizgājis, kad mūsu valdībai bija iespēja krievvalodīgos integrēt latviešu sabiedrībā. Bet kārtējo reizi, pateicoties mūsu valdības ēzeļiem, tas netika realizēts. Krievvalodīgie kļuva otršķirīgie, neskatoties uz to, ka 90.gados atradās barikāžu vienā pusē ar latviešiem. Nekad nav patikuši radikāļi, vienalga vai tie ir nacionālie vai nenacionālie. Un šis referendums nav nekas vairāk kā savu spalvu spodrināšana un divu tautību pārstāvju vēl lielāka sanaidošana. Diez vai piespiedu kārtā liekot apgūt latviešu valodu kāds kļūs lojāls Latvijai:) Smieklī nāk - tiks panākts pretējais. Kad iedomājos tās partijas pārstāvjus, kuri šo akciju organizē - paliek slikta dūša.....Vecais Lācis vien ir ko vērts.... (LD1.12.)</p>
<p>Es, 11.04.2011 17:31 Tiešām malači, latvieši...kur jūs visi esat, kad pieaug tarifi, pensionāriem nav uz ko nopirkt maizi, bēt cilvēki (īpaši laukos!) nevar tikt pie daktera. Ja lielākais ļaunums pasaulē ir tās krievu skolas - tad uz priekšu...tikai atceraties algas nepieaugs, tarifi nesamazināsies, cilvēki ar dubultenerģiju bēgs no LV prom, latvieši krieviem priekšā! Būtu pēc tam interesanti paskatīties - kurš atmaksās Latvijas parādus SVF? dabūsiēt šeit arābus, un Eiropa vēl piemaksās - "integrācijai un latviešu valodas apmacīšanai". Lai Dievs jums svēta - vairs nav uz ko te cerēt... (LD1.13.)</p>
<p>Esse, 11.04.2011 17:32 TO Cerība Vai Tu nesaproti, ka tādi kā Tu lej ūdeni uz valdības dzirnaviņam? Vai arī tev vienalga, kā dzīvot, lai tikai latvieši skaitītos pārāki?? Eh... Auseklīši-Balbaciņi!!:((LD1.14.)</p>
<p>muša, 11.04.2011 17:38 Nu šoreiz gan ne prātā nenāk iet parakstīties! (LD1.15.)</p>
<p>na, 11.04.2011 17:39 Kaut kāds murgs. Ar kuru galu tie parakstu vācēji domā. (LD1.16.)</p>
<p>Jōņs, 11.04.2011 18:48 Es nespēju saprast VL darboņus. Jebkuram cilvēkam, dzīvojot Latvijā jāprot abas valodas plus vēl kāda svešvaloda- tas būtu tikai dabiski un mūsu laikam atbilstoši, savukārt šie auni vēlas, lai latvieši kļūtu par atpalcējiem arī izglītības jomā.Jau tagad latviešu jaunatne pārsvarā slikti spēj sazināties krieviski.Karojošiem nacionālistiem tas varbūt liekas apsveicami, taču nevajag aizmirst, ka jebkuras citas valodas zināšanas ir tikai ieguvums.Ģeogrāfiski un vēsturiski mēs esam un būsīm kaimiņos Krievijai, un ir diezgan stulbi nezināt šo valodu.Kas attiecas uz mūžam neizsāpēto okupācijas sāpi, tad ne jau krievu tauta un valoda tur vainīgas,bet tā laika PSRS sistēma ar savu iedvesmotāju un vadoni - gruzīnu Jakovu Džugašvili priekšgalā. (LD1.17.)</p>
<p>Aldis, 11.04.2011 20:50 būtu labāk domājuši kā darbu cilvēkiem sarūpēt nevis nodarbojušies ar muļķībām, krievu skolas šeit ir jau 200 gadus. kauns par latviešiem, ka sekli domā. Latvijā ir vajadzīgi izglītoti cittautieši. (LD1.18.)</p>

Krievu meitene, 11.04.2011 21:04

Ļoti labi saprotu latviešu vēlēšanos beidzot nodibināt īstu latviešu valsti, kur visi runātu, domātu un justu tikai latviski. Bet vai tas atrisinātu visas valsts problemas?! Apdomājieties, ne jau krievi, čigāni, ebreji vai paši latvieši ir valsts pagrimuma imesls! Tas ir lēts politiķu triks, kura uzdevums ir novērst uzmanību no īstām problēmām, sakūdīt tautības vienu pret otru, izraisīt haosu un konfliktus tautā! Pati esmu krieviete, esmu beigusi krievu skolu, taču tas netraucē man integrēties, draudzēties ar latviešiem, klausīties latviešu mūziku, lasīt latviešu literatūru. Es studēju latviešu filoloģiju, un neesmu vīlusies savā izvēlē!

Protams, ikvienam ir tiesības iet un nobalsot, un es zinu, ka daudzi tā arī darīs. Ja es būtu titulnācijas pārstāve, iespējams, es rīkotos tāpat. Tīkai saprotiet beidzot vienu lietu: ne jau nelatviska izglītība ir iemesls tam, ka krievi negrib vai nevar integrēties, bet gan tas, ka mums nemitīgi tiek atgādināts, ka mēs šai valstī esam lieki. Kaut gan gribat ticēt, gribat nē, bet mēs arī mīlam šo zemi ne mazāk par jums, tā ir arī mūsu dzimtene! tikai mēs esam nedaudz savādāki. Un šī plāna realizēšana tikai vēl vairāk pasliktinās situāciju saiedrībā. Valdība būs panākusi savu un turpinās mierīgi izzagt jau tā iztukšotu valsti, kamēr mes garuzīsim viens otram rīkles tā vietā, lai kopā cīnītos pret tiem zagļiem un LATVIJAS tautas BENDĒM!!!
(LD1.19.)

k., 11.04.2011 21:33

Tie, kuri bīda šo referendumu, ir provokatori. Un labākie krievu ekstrēmistu sabiedrotie.

Cita vārda nav.

(LD1.20.)

specs, 12.04.2011 00:15

Lai notiek- buus kaa krievu parunaa - za chto barolisj, na to i naporolisj... Domaajat Riigaa, kur krievi ir pilniibaa pashpietiekama kopiena, kur latviesh berni jau no mazotnes apguust krievu valodu (seetaa, ja vien nedziivo siltumnicas apstaakljos, mammas paspaarnee) peec shiis reformas jums - latvieshi kļuus labaak???

Aicinu padomaat par to, ka peec reformas vairs nebuus latvieshu un krievu skolas - visas buus vienliidziigas. Un taapeec nebriinieties, ka palaizhot savu mazuli 1. klasee, teiksim, Riigas Hanzas vsk. vai citaa "prestizhaa" skolaa, juus konstateesiet, ka no 30 berniem latvieshi ir labi ja puse. Sekas tam juus aatri izjutiisiet - kura beernu dalja savas mentalitaates un dazhu labi zinaamu nac. iipashiibu deelj dominees jaunajaa klasiitee, un kaada buus sazinjas valoda starpbriizhos, es ceru, man nav jums jaastaasta.

P.S. pats veel 90-o beigaas maaciijos liidziigaa klasee, kur nac sastaavs bija 50%/50%, taapeec zinu, ko runaaju

(LD1.21.)

Prāvs, 12.04.2011 07:59

Kārtējā provokācija ar mērķi sadalīt sabiedrību divās pretstāvošās daļās. Domāt vajag par to, kā izpeldēt no ekonomiskās situācijas, kurā Latvija nokļūva pateicoties "īsti latviskai" valdībai, nevis krievu skolu audzēkņiem. Padomājiet par to lētticīgie ļautiņ!

(LD1.22.)

Latviska ome, 12.04.2011 08:46

Šī kampaņa ir kārtējā krievu sarīdīšana pret latviešiem. Ne jau valodai ir kāda nozīme, bet domāšanai. Ja šo mazo septiņgadīgo bērnu bez iepriekšējas sagatavošanās 1. klasītē pieliks pie latviešu valodas, bērns jau mācīsies, kas viņam cits atliks, bet vecāki vēl vairāk nādis latviešus un ne bez pamata. Daudziem komentu rakstītājiem derētu pamācīties latviešu valodu, jo grūti saprast to, kas te uzrakstīts. Šajā laikā, kad vajadzētu rūpēties par darba vietu radīšanu, vai vismaz par burkānu sēšanu, kādam gribas kasīties ar krieviem. Kādreiz, padomju laikos, domāju, tad kad tiksīm vaļā no padomju jūga, izbeigsies visas nejēdzības, jo kā runā, latvieši ir ļoti gudra tauta. Nu jau 20 gadus pie varas ir latvieši, bet klausoties viņu vārdos un skatoties viņu darbos, liekas: vieni idioti.

(LD1.23.)

Tūnija, 12.04.2011 10:19

Smieklīgi, ka "par" bļauj tie patriotiskie latvieši, kas nejēdz garumzīmes un komatus savos tekstos salikt =)) Kauns nav? Būtu no sākuma paši latviešu valodu iemācījušies un tad to uzspiestu krieviem.

Nesaprotu - ko tā obligātā latviešu izglītība dos? Kam no tā būs labāk? Vai tā ir principa lieta - ieriebt krieviem, piespiest viņus darīt to, ko negribās? Un paši vien būsīm no tā zaudētāji - krievi samācīsies latviešu valodu un tā kā viņi ir gudrāki, aktīvāki un strādīgāki - viņi vienkārši izkonkurēs mūs no darba tirgus. =)) Rociet vien sev un saviem bērniem bedri...

(LD1.24.)

odekolons, 11.04.2011 18:13

Kaut kā šķiet, ka Raivis Dzintars, saplūstot kopā ar TB/LNNK, turpina veco buku antilatvisko darbību, ko sponsorē KF slepenie dienesti. Tā vienkārši - atkal biedējot latviešus ar "sliktajiem krieviem". Tā sauktie interfrontieši no cittautiešiem ir mazītiņa saujiņa, tāpat kā tie daži simti sarkankarogoto brēkuļu, kas izmantojot 9. maiju klagā pie Uzvaras pieminekļa, lai gan tur būtu jābūt dažiem desmit vēl dzīvajiem frontiniekiem un viņu radiem, kas klusi piemin kritušos. Vai ar šādu parakstu vākšanu var panākt integrāciju? Integrācija ir brīvprātīgs process, kas jāveicina, ne nostādot pretpolos - krievvalodīgais = slikts, latvietis = labs.

Tie paši krievvalodīgie tāpat strādā šeit, maksā nodokļus, tērē naudu. Bet daži desmiti idioti no abām pusēm vāra politisko šļuru. Mēs visi esam vienā katlā, visus vienādi nomāc ekonomiskā krīze, visiem jābaro bērni. Ja mēs latviski aicināsim krievvalodīgos sadoties rokās kopā ar mums, lai risinātu kopīgas problēmas, tad mums būs ļoti daudz sabiedroto. Kopā mēs varētu ļoti daudz izdarīt. Bet politiķiem ir izdevīgi uzturēt naidīgu divkopienu, lai katrs sistos ar savu kaimiņu un aizmirstu par lielajiem mēsliem, ko valdība taisa mums visiem. Vai mēs esam tik aprobežoti?

(LD1.25.)

7. Pielikums.

Komentāri krievu „Delfu” ziņai „CVK izsludinājusi parakstu vākšanu par krievu skolu likvidāciju”

(oriģinālā „ЦИК объявил сбор подписей за ликвидацию русских школ”).
(Komentāri nav rediģēti, tajos ir saglabāta precīzi tā rakstība, kas oriģinālā.)

<p>Кекс, 11.04.2011 15:38 Давайте компромисс - школы переведем на латышский язык обучения, а русский сделаем вторым государственным: [Latviski: „Kompromiss – skolas latviešu valodā, bet krievu valoda – otra valsts valoda:”] (KD1.1.)</p>
<p>Неважно, 11.04.2011 15:36 Да, ничего лучше для "укрепления" двух общин не придумали: в один день одни идут голосовать против РУ-школ, другие - за второй гос язык.... Была бы комедия на весь мир, если бы и одно и другое предложения получили бы достаточную поддержку. [Latviski: „Jā, neko labāku integrācijas „nostiprināšanai” neizdomāja: vienā dienā vieni ies balsot pret krievu skolām, bet otri – par otru valsts valodu... Būtu gan komēdija visai pasaulei, ja gan viens, gan otrs no priekšlikumiem gūtu atbalstu.”] (KD1.2.)</p>
<p>vic, 11.04.2011 15:39 как дивно, что в Латвии больше нет проблем! Стоит радоваться за страну [Latviski: „Cik brīnumaini, ka Latvijā nav citu problēmu! Jāpriecājas par valsti.”] (KD1.3.)</p>
<p>Diana, 11.04.2011 15:46 Ja smotrju gosudarstvu sovsem zanjatjsja ne4em??? Lu4we bi stranu iz krizisa vitaskivali,a ne na russkix zaciklivalisj!Ruskije mezdu pro4im platjat toze nalogi i sidjat tam v dume!!! Uze gosudarstvu prosto zanjatjsja ne4em!Ujdut ruskije togda kogo na4nut gnabitj?a? Podumali bi v celom o narode: 4to ljudjam zitj negde,4to jestj ne4ego,bomzi,pjanici na kazdom uglu!Da i pomogli bi,net oni tam sidjat i dumajut kak bi russkix zagnabitj!!Net slov..... [Latviski: „Es skatos, ka valstij pilnīgi nekā cita nav ko darīt??? Labāk jūs valsti no krīzes vilktu ārā, nevis uz krieviem ieciklētos! Krievi, starp citu, arī maksā nodokļus un sēž tur domē!!! Valstij jau vienkārši vairs nav ko darīt! Aizies krievi, ko tad laupīs? Labāk būtu padomājuši par tautu kopumā: ka cilvēkiem nav kur dzīvot, ka nav ko ēst, bomži un dzērāji uz katra stūra! Un palīdzētu, bet nē – viņi tur sēž un domā, kā krievus ierobežot. Trūkst vārdu....”] (KD1.4.)</p>
<p>rfnz, 11.04.2011 16:46 Как всегда национальный вопрос поднимают, когда правительство в полной заднице,не может решить ни одной проблемы. Народ валом валит из страны-и русские,и титульные. Вот скоро беженцы чёрненькие и узкоглазенькие понаедут- вот и учите их латышскому... [Latviski: „Kā vienmēr nacionālo jautājumu aktualizē tad, kad valdība ir pilnīgi izgāzusies un nespēj risināt nevienu problēmu. Tauta masveidā laižas prom no valsts – kā latvieši, tā krievi. Drīz sabrauks bēgļi, tumšādaini un ar šaurām actiņām, tiem tad arī māciet latviešu valodu.”] (KD1.5.)</p>

<p>esboy, 11.04.2011 15:56</p> <p>Куда катиться эта страна. Какая нафиг интеграция общества, если правящая элита собственными действиями раскалывает общество. Ограниченные политики в силу ограниченности СВОИХ умственных способностей предлагают ограниченные идеи. На востоке есть поговорка: САМЫЕ ЖЕСТОКИЕ БАИ - ЭТО БЫВШИЕ РАБЫ. По ходу дела прячут свою глупость за национальными идеями. Предложить идеи по улучшению экономики - это же надо иметь мозги и образование. Когда в рядах партии депутат 22 года от роду - что эта партия может предложить</p> <p>[Latviski: „Uz kuriem virzās šī valsts. Kāda tur sabiedrības integrācija, ja valdošā elite pati ar savu darbību sašķeļ sabiedrību. Aprobežoti politiķi savu prāta spēju aprobežotībā piedāvā aprobežotas idejas. Austrumos ir paruna: PAŠI CIETSIRDĪGĀKIE KUNGI IR BIJUŠIE VERGI. Slēpj savu muļķību aiz nacionālām idejām. Piedāvāt idejas ekonomikas uzlabošanai – tur jau ir nepieciešamas smadzenes un izglītība. Kad partijas rindās ir 22 gadus vecs deputāts – ko gan šī partija spēj piedāvāt.”]</p> <p>(KD1.6.)</p>
<p>Bobs, 11.04.2011 15:39</p> <p>Вот за что нам любить эту страну?</p> <p>[Latviski: „Lūk, par ko mums mīlēt šo valsti?”]</p> <p>(KD1.7.)</p>
<p>друг Вовы Путина и Димы Медведева, 11.04.2011 16:58</p> <p>Жить в Латышии - это тоже самое, что постоянно поучать оплеухи по щекам и терпеть, терпеть и терпеть...</p> <p>[Latviski: „Dzīvot Latvietijā – tas ir tas pats, kas nepārtraukti saņemt pļaukas un ciest, ciest, ciest...”]</p> <p>(KD1.8.)</p>
<p>123, 11.04.2011 17:59</p> <p>Ну, что, господа, русско язычные?</p> <p>Проголосвали за независимость Латвии?</p> <p>Вот теперь и жуйте ее.</p> <p>[Latviski: „Nu, ko krievvalodīgie kungi? Nobalsojāt par Latvijas neatkarību? Tagad arī ciešiet.”]</p> <p>(KD1.9.)</p>
<p><i>Ja tiek īstenota šī politika, jābrauc prom no Latvijas</i></p> <p>русский человек второго сорта в Латвии, 11.04.2011 16:45</p> <p>Пора уже все русским в Латвии понять одно, что нужно валить срочно из этой гиблой страны!</p> <p>[Latviski: „Laiks visiem krieviem Latvijā saprast to, ka steidzīgi jābrauc prom no šīs brūkošās valsts.”]</p> <p>(KD1.10.)</p>
<p>XZ, 11.04.2011 19:30</p> <p>КАК ЗАЕБАЛА ЭТА СТРАНА..... ПОРА СОБИРАТЬ ЧЕМОДАНЫ</p> <p>[Latviski: „Kā apnikusi šī valsts... Laiks krāmēt čemodānus.”]</p> <p>(KD1.11.)</p>

<p>Катран, 11.04.2011 16:01</p> <p>Круто. Власти не понимают, что тогда русские начнут потихоньку отсюда валить, а те немногие, кто хотел сюда приехать передумают. Остануца в латвии 50000 латышей-дебилов и в конце-концов Латвию купит какой нибудь богатенький, РУССКИЙ бизнесмен)...</p> <p>[Latviski: „Forši. Varas pārstāvji nesaprot, ka tad krievi klusiņām laidīsies prom no šejienes, un tie daži, kas gribēja uz šejieni atbraukt, pārdomās. Paliks Latvijā 50000 latviešu debiliķu un beigu beigās Latviju nopirks kāds bagāts KRIEVU biznesmenis.”]</p> <p>(KD1.12.)</p>
<p>рус, 11.04.2011 15:37</p> <p>Правильно пусть русские уедут и будет латышам счастье</p> <p>[Latviski: „Pareizi. Lai krievi aizbrauc, un latviešiem ir laime.”]</p> <p>(KD1.13.)</p>
<p>sat-tv, 11.04.2011 15:58</p> <p>рус, 11.04.2011 15:37</p> <p>Правильно пусть русские уедут и будет латышам счастье</p> <p>А ПОЧЕМУ НЕ НАОБОРОТ ???</p> <p>[Latviski: „Pareizi. Lai krievi aizbrauc, un latviešiem ir laime.</p> <p>Bet kāpēc ne otrādi?”]</p> <p>(KD1.14.)</p>
<p>QQ, 11.04.2011 16:32</p> <p>у "русских" есть только два пути, или интегрироваться в Латвии, или свалить кто на запад, кто на восток</p> <p>но еще раз повторяю, все эти языковые референдумы для мудаков, даже и не думаю в нем участвовать. В этом и сама соль, не наберут даже этих жалких 153 000, а евреи за второй государственный соберут, так как все это изначально для быдло... однако, не те не другие никогда не соберут на референдуме 50% голосов от всех имеющих право голоса.. пустое сотрясение воздуха и поджигание нац-розни</p> <p>[Latviski: „,,Krieviem” ir tikai divi ceļi – vai nu integrēties Latvijā, vai braukt prom uz Rietumiem vai Austrumiem.</p> <p>Vēlreiz atkārtuju, ka visi šie valodas referendumi ir domāti muļķiem, pat nedomāju tur piedalīties. Tur jau tas sāls, ka nesavāks pat nožēlojamos 153000, bet ebreji par otru valsts valodu savāks, tā kā viss jau sākotnēji ir proletariātam. Tomēr ne vieni, ne otri nesavāks referendumā 50% visu balsstiesīgo balsis. Vienkārši gaisa tricināšana un naida kurināšana.”]</p> <p>(KD1.15.)</p>
<p><i>Krieviem Latvijā ir jāpaceļas un jāprotestē pret šo politiku; pilsoņu kara draudi</i></p> <p>Йцуккенг, 11.04.2011 15:44</p> <p>Что уж там мелочиться, предлагаю начинать гражданскую войну. Навалием титульным по самое не хочу.</p> <p>[Latviski: „Ko tur niekoties, piedāvāju sākt pilsoņu karu. Sadosim tiem titulētajiem.”]</p> <p>(KD1.16.)</p>

<p>123, 11.04.2011 15:47 а ведь русским может в конце концов вся эта фигня и надоест. как там классик писал-страшен русский бунт... [Latviski: „Bet krieviem taču var tas stulbums beigu beigās arī apnikt. Kā tur viens klasiķis rakstīja – briesmīgs ir krievu dumpis.”] (KD1.17.)</p>
<p>lol, 11.04.2011 16:18 Ждите революцию идиоты [Latviski: „Gaidiet revolūciju, idioti.”] (KD1.18.)</p>
<p>сторонник марксистко-ленинских идей, 11.04.2011 16:20 Вставай , поднимайся порабощённый русский народ Латвии! Хватит сопли жевать! [Latviski: „Celies, mosties apspiestā Latvijas krievu tauta! Pietiek puņķoties!”] (KD1.19.)</p>
<p>QQ, 11.04.2011 16:42 решительно настроенный русский в Латвии, 11.04.2011 16:39 Так как конкретно будем делать русскую народную Революцию в Латвии? 20 лет доказали, что кроме евреев некому :))) Но мало какая служба безопасности позволит состояться еще одной еврейской революции по типу 1917 года в России [Latviski: „Tad kā mēs konkrēti taisīsim krievu tautas revolūciju Latvijā? 20 gadi ir pierādījuši, ka, izņemot ebrejus, cita neviena nav :))) Bet diez vai drošības dienests pieļaus vēl vienu ebreju revolūciju, kas līdzinās 1917.gada revolūcijai Krievijā.”] (KD1.20.)</p>
<p>evlampij, 11.04.2011 17:26 ...вы что, твари правящие, гражданской войны хотите?! Или полные дебилы???? [Latviski: „Jūs ko, valdošie radījumi, gribat pilsoņu karu?! Vai pavisam debili esat????”] (KD1.21.)</p>
<p>bivshij direktor bivshej skoli, 11.04.2011 18:17 Ну, достали. Русскоязычные проснитесь, если не хотим чтобы наши дети заняли нишу турок в своей стране. [Latviski: „Nu, apnikuši. Krievvalodīgie, mostieties, ja negribat, lai mūsu bērni ieņemtu turku vietu savā valstī.”] (KD1.22.)</p>
<p>не партизан - Русский, 11.04.2011 19:10 Так и до гражданской войны не далеко. ----- Вау, а ты в буденовке, с маузером и друг лежит за пулеметом... И все это где-то на втором этаже Стокмана, да? [Latviski: „Vau! Tu <i>budjonovkā</i> ar mauzeri un draugs guļ ar ložmetēju... Un viss kaut kur Stokmana 2.stāvā, ja?”] (KD1.23.)</p>

<p><i>Komentāri par latviešu ekonomisko emigrāciju</i></p> <p>Вот и поглядим, 11.04.2011 15:44 ЦИК объявил интересное действо - можно будет увидеть, с кем рядом-то живем. Все время хочется надеяться, что, наконец, с порядочными.</p> <p>Всем желающим, чтобы все остальные куда-то уехали, просьба не беспокоиться - сваливайте сами. [Latviski: „CVK ir izsludinājis interesantu lietu – varēsīm paskatīties, kam blakus dzīvojam. Gribās ticēt, ka kārtīgiem cilvēkiem. Visiem, kas vēlas, lai citi kaut kur aizbrauktu, lūgums neuztraukties – laidiet prom paši.”] (KD1.24.)</p>
<p>okupant, 11.04.2011 15:44 А также закрыть все латышские школы в Ирландии и Англии=a то учатся там а налоги я здесь за них плачу.И надо ввести налог за дезиртирство титульной нации. [Latviski: „Tāpat arī aizvērt visas latviešu skolas Īrijā un Anglijā. Citādi – mācās tur, bet es šeit par viņiem nodokļus maksāju. Un jāievieš nodoklis par titulnācijas dezertēšanu.”] (KD1.25.)</p>
<p><i>Izteikumi par latviešiem</i></p> <p>Ron, 11.04.2011 19:14 тупоголовые фашисты... без комментариев [Latviski: „Cietpaurainie fašisti...Bez komentāriem.”] (KD1.26.)</p>
<p>69, 11.04.2011 15:59 бедная нация. жаль. постоянно воняет нацизмом. [Latviski: „Nabaga nācija. Nepārtraukti smird pēc nacisma.”] (KD1.27.)</p>
<p>РАДИО СВОБОДА 11.04.2011, 11.04.2011 16:35 В Фашисткой Латвии АГРЕССИВНО НАСТРОЕННОЙ НЕОНАЦИСТСКОЙ ОРГАНИЗАЦИЙ"VL" начат процесс ПОЛНОГО УНИЧТОЖЕНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ РУССКОЯЗЫЧНОГО НАСЕЛЕНИЯ. Благодаря выжившим карателям из VAFFEN SS, а так же их родственникам, и прочей сочувствующей швали, бритоголовые смогли собрать 10000 подписей и подать в ЦИК. Согласно последней информации телеканала CNN - НЕОНАЦИСТСКОЙ ОРГАНИЗАЦИЙ"VL" приобретено у американской компании"SLUCIS Guns Ltd." 78 пистолетов-пулемётов"UZI". [Latviski: „Fašistiskajā Latvijā agresīvi noskaņota neonacistu organizācija „VL” ir uzsākusi pilnīgu krieviski runājošās sabiedrības izglītības iznīcināšanu. Pateicoties izdzīvojušajiem Vaffen SS dalībniekiem un viņu radniekiem, kā arī citiem līdzskrējējiem, skūtgalvji ir spējuši savākt 10000 parakstus un iesniegt CVK. Saskaņā ar CNN televīzijas pēdējo informāciju „VL” ir iegādājušies amerikāņu kompānijā „SLUCIS Guns Ltd.” 78 pistoles-ložmetējus „UZI” .”] (KD1.28.)</p>

жЫтелЪ, 11.04.2011 16:18

Согласно проекту поправок, с 1 сентября 2011 года все государственные школы Латвии должны перейти на латышский язык обучения.

+++++

В таком ракурсе мой сын в школу латышеССкую не пойдет вообще.

Образования мне и жене достаточно, чтобы обучить его всему на должном уровне, а государство еще будет ОБЯЗАНО мне доплачивать.

Вот такая коллизия, господа этнорасты!)))

[Latviski: „Tādā gadījumā mans dēls latviešu SS skolā neies vispār. Man un sievai izglītības pietiek, lai apmācītu viņu atbilstošā līmenī, un valstij būs pienākums man vēl piemaksāt. Lūk, tādas kolīzijas, kungi.”]

(KD1.29.)

Катюша, 11.04.2011 20:20

русский человек второго сорта в Латвии, 11.04.2011 16:45

Пора уже все русским в Латвии понять одно, что нужно валить срочно из этой гиблой страны!

Да, ты чел не в своём уме, русские здесь и есть титульная нация, т.к. у хуторских батраков-латышей никаких титулов отродясь не было.

[Latviski: „Vai tu esi savā prātā, krievi šeit arī ir titulētā nācija, jo viensētas latviešiem nekādu titulu šeit nekad nav bijis.”]

(KD1.30.)

rain, 11.04.2011 20:30

Bolee debilnoj nacijai kak latishi, ja ne vstrechal.....eto nikomu uze ne v dikovinku.....vpered golodrancī..

[Latviski: „Debilākas nācijas kā latviešu neesmu saticis. Tas nevienam vairs nav brīnums. Uz priekšu, plikadīdas.”]

(KD1.31.)

Latviski rakstīti komentāri, kas aizstāv VL pozīciju

Visu Latvijai, 11.04.2011 16:02

Vēlu veiksmi cīņā ar krievu nacismu

(KD1.32.)

..., 11.04.2011 16:29

Cerams, ka kāds no VL iesūdzēs tiesā krievu delfus, par apzināti sagrozītiem rakstiem, un nacionālā naida kurināšanu. Nav pieļaujams, ka Latvijā ienes bandītiskās krievijas kultūru, un paliek nesodīti.

(KD1.33.)

8. Pielikums.

Komentāri latviešu „Delfu” ziņai „Biedrība: savākti vairāk nekā 10 000 parakstu par krievu valodu kā otro valsts valodu”

(Komentāri nav rediģēti, tajos ir saglabāta precīzi tā rakstība, kas oriģinālā.)

Referenciālo un predikācijas stratēģiju piemēri: latvieši par krieviem	
Okupanti, iebrucēji	<p>10000% piekrītam, 20.04.2011 00:14 Latvijas patriots, 19.04.2011 23:07 oxy, 19.04.2011 21:18 civilokupanti puslegala karta ir naturalizejusies un tagad sev saks pieskirt privilegijas....vai tiesam kads ari LV grib izraisit pilsonu karu? ----- Šķiet, ka mums nebūs izvēles, jo atkāpties mums nav kur un ar arī nedrīkstam! Nelikumīgi valstī palikušie okupanti mums diktēs noteikumus un nu mēģinās uzkundzēties vēlreiz mūsu tautai mūsu vienīgajā dzimtenē, šoreiz "demokrātiskā" ceļā! Nekād un nekādā gadījumā, ja visa valsts vara ir nopirkti nodevēji un pat neprotestē par pat tādu domu, ka iebrucēji var izlikties par krievu minoritāti un uzplaut taisnīgumam un starptautiskajiem likumiem, nu tad būs karš, mums nav izvēles. Labi, ka ir valsts ienaidnieku saraksti, kas atklāti nostājas pret mūsu tautu un valodu! (LD2.1.)</p> <p>agris JURIS, 19.04.2011 20:06 Kremļa bandītu pakalpiņiem vienmēr būs slikti, pat ja Latvija būtu tikpat bagāta kā Šveice, tāpat šie bļautu savos pervij balkijskij ziņās, ka viss ir slikti, ka okupanti tiek diskriminēti utt. (LD2.2.)</p>
Kolonisti	<p>Jurītis, 19.04.2011 14:04 2009.gada sākumā Latvijā dzīvoja 59,26% latviešu, 27,8% krievu, 3,62% baltkrievu, 2,48% ukraiņu, 2,35% poļu, 1,35% lietuviešu, 0,44% ebreju, 0,38% čigānu.</p> <p>Tiek skandēts puse latvieši , puse krievu. Krieviem tā labpatīk domāt. Nav pat trešdaļa. Ir tak vienreiz jāsaprot kolonistiem savs statuss. (LD2.3.)</p> <p>Arnis-G, 19.04.2011 15:16 Par ko tāds satraukums? Patrakos krivvalodīgie un aprims. Ceru, ka neviens nedomā, ka šie ļautiņi var uzvarēt tik absurdā referendumā. Tā ir tikai provokācija tīrā veidā, pie reizes izsūcot pāris miljonu no nīstās latviešu valsts tukšās kases. Pie tam agri vai vēl lielākā daļa krievvalodīgo kolonistu aizbrauks, varat būt droši. Lai jau vēl kādu brīdi paagonē pašu piegānītajā Latvijā. (LD2.4.)</p>
Piektā kolonna	<p>siers, 19.04.2011 12:21 nu ko darīt kad Latvijā krievu 5 kolonna ir. (LD2.5.)</p>

Šovīnisti	<p>letiņš-Dace, 19.04.2011 13:29 Maskavā tagad ir pāri 1 milj. azerbaidžāņu. Negribi parakstīties par azerbaidžāņu valodu kā otro? Vai tatāru - tie jau sen to prasa, bet tā vietā krievi aizliedza lietot latīņu alfabētu. Summējot - krievi vienmēr bijuši, ir un paliks šovīnisti, kas redz tikai sevi. Varbūt pēc gadiem viņi sāks kaut ko apjēgt, kad vairākums Krievijā būs ķīnieši. (LD2.6.)</p>
Tarakāni, kas sabraukuši tanku pavadībā	<p>letiņš-krievi, 19.04.2011 13:51 Paskaties uz Beļģiju. Divas kopienas, divas valsts valodas un valsts uz sabrukuma sliekšņa. Tikai atšķirība ir tā, ka tur valloņi un flāmi ir pamattautas, kas dzīvo savā teritorijā gadu simtiem. Līdzīgi Kanādā ar Kvebeku. Krievi Latvijā ir pamattauta tikai vecticībnieku rajonos, visur citur jūs kā tarakāni sabraucāt tanku pavadībā. Vai tu uzskati, ka Zoļčiks un Purčiks arī ir krievu pamatiedzīvotāju apdzīvotas sadzīvas?? (LD2.7.)</p>
Vaņķas	<p>Hihi, 19.04.2011 15:17 Nu re, vaņķām būs super "obloms"!!! (LD2.8.)</p>
Pufaikotie komunisma cēlāji	<p>di-1, 19.04.2011 22:50 nebūtu jūs pufaikotie komunisma cēlāji te salīduši arī ceļi būtu kā vecajā eiropā nevis kā Tveras apgabālā. Un salīdzini karā zaudējušās Vācijas ceļus ar uzvarētājas krievijas ceļiem. (LD2.9.)</p>
Krievi kā ļoti atšķirīgi no latviešiem ar naidīgu attieksmi pret Latviju	<p>to 1, 19.04.2011 13:21 nesalīdzini somiju ar Latviju. somi un zviedri ir radnieciskas tautas, ar līdzīgu vēsturi un attieksmi pret lietām. zviedri somijā nešnauc degunu somu karogā, un nezuvedas tik klaji naidnieciski pret pamatnāciju, kā krevvalodīgie to dara latvijā. krievi latviju neieredz, un nekad to nevieredzējuši. pilnīgi sveša nacija, ar pilnīgi atšķirīgiem uzskatiem. (LD2.10.)</p>
„Padomju” krievi ir agresīvi, jo viņiem nav dzimtenes	<p>To Boris Britva, 19.04.2011 13:50 Lai dzīvo. Ļoti jauki. Tikai tie krievi, kas dzīvo Latvijā no seniem laikiem atšķiras no "padomju krieviem" kā pirksts no krāniņa. Vecajiem krieviem Latvija ir dzimtene, bet padomju krieviem dzimtenes vispār nav un tas arī viņus padara agresīvus. (LD2.11.)</p>
<i>Neskaidrs, vai apzīmējums vērst pret krieviem kopumā vai parakstu vācējiem:</i> Krievu fašisti, krievvalodīgie nacisti	<p>Helena, 19.04.2011 12:38 Nevar saprast - ja tie ir latvieši kas aprēj VL! - tad viņi ir nožēlojami kangari, bet ja krievi - sunis rej bet karavana iet tālāk! Latvija jābūt vienīgai valsts valodai - latviešu, un izglītībai skolās - arī latviešu valodā - tikai aprobežots stulbenis vai krievu fašisti var muldēt ko citu (LD2.12.) Kursis, 19.04.2011 13:04 Es arī līdz šim biju pret pāreju uz apmācību tikai valsts valodās, bet tagad sāku pārdomāt. Ja jau krievvalodīgie nacisti sāk "kachāt pravus", tad jāturas viņiem pretī. (LD2.13.)</p>

Citi citētie komentāri latviešu valodā

Papildus dzinulis latviešiem, 19.04.2011 14:10

Pateicoties šai krievu aktivitātei, latviešiem būs lielāks dzinulis nobalsot par "Izglītību Latvijā tikai valsts valodā", jo tā ir klaja bezkaunība un agresija. Un kā vēl Latvijas zeme tādus nes? Krieviem ir Krievija, latviešiem Latvija, zviedriem Zviedrija utt. Un nav ko apelēt pie tā, ka vectētiņš un vecmāmiņa kopā ar tankiem šeit ieradās un tāpēc sāksim diktēt savus noteikumus. PSRS sabruka, Latvija atguva savu neatkarību, Latvija ir ES un NATO un drīz būs EIRO. Kādi tur krievi? Kāda krievu valoda? Noziegumiem pret Latviju nav noilguma. Katra latviešu ģimene ir saskārusies ar pazemojumiem un svešas tautas uzspiestām ideoloģijām un valodu. Latvija tagad ir brīva un kaut arī pašlaik pārdzīvo ne tos labākos laikus, tomēr, sirdī tā ir latviska - ne par velti saucas Latvija!)))

(LD2.14.)

Lana, 19.04.2011 12:45

Daudzi ļaudis domā tuvredzīgi un nepadomā par to, ka tad, ka Latvijā par otro valsts valodu ieviestu krievu valodu, jaunieši no Latvijas brauks projām daudz, daudz vairāk kā šobrīd... Arī mans dēls pateica, ja krievu valoda būs otrā valsts valoda, viņš brauks prom. Pretīgi tad būs dzīvot šajā valstī. Jaunieši būs spiesti braukt prom arī tāpēc, ka liela daļa no viņiem nezina krievu valodu. Vairākās skolās 10. klasē krievu valodu vispār vairs nemāca, bet vācu un angļu, un pareizi dara! Bet to jau arī krievi grib panākt - lai latviešu jaunieši aizbrauc... Tā būs kā otrā deportācija. Iespējams, tad arī es braukšu prom, jo otrreiz zem krievu jūga SAVĀ valstī nedzīvošu.

(LD2.15.)

Domas, 19.04.2011 13:54

Nu tagad vismaz skaidrs, ka jāizved līdz galam referendums par latviešu valodu, kā vienīgo skolās. Sen jau to vajadzēja, bet krieviņi to aktualizēja. Visiem latviešiem jāpiedalās referendumā, lai krieviņi pat sapņot te aizmirstu diktēt noteikumus. Nošīs dienas aģitēšu savus paziņas arī to darīt. Iesaku to arī pārējiem.

(LD2.16.)

Krievu psiholoģija, 19.04.2011 14:02

Es no krievu domāšanas esmu starā. Viņi dzīvo pie mums valstī un mums vēl jājūtas vainīgiem viņu priekšā, ka viņi nejūtas sevišķi komfortabli.

(LD2.17.)

LATVIETIS to Latgaliete, 19.04.2011 15:14

Cieņa nav nekas tāds kas pienākas automātiski par tukšiem lozungiem!

Cieņa ir jānopelna ar konkrētiem darbiem!

Un ko tur pārmet tiem cilvēkiem, kurus šī valsts ir diskriminējusi jau no paša sākuma, ja paši latvieši bēg prom no šīs valsteles!

(LD2.18.)

Citi citētie komentāri krievu valodā

1, 19.04.2011 12:26

В Финляндии 2 гос. языка шведский и финский, шведов там 5 процентов, правительство любит смотреть на европейские страны и США, а русских в Латвии половина как минимум) Даугавпилс 99 процентов, Рига 60, мда уж, если ещё учесть, что все районы и дороги построил советский союз, я уже молчу про всё остальное))) О дааа... давайте меня минусите, злобные человечки.

[Latviski: „Somijā ir divas valsts valodas – zviedru un somu, zviedri tur ir 5%, valdībai pīk skatīties uz Eiropas valstīm un ASV, bet krievu Latvijā ir vismaz puses. Daugavpilī – 99%, Rīgā – 60%. Un, ja vēl ņem vērā, ka visi rajoni un ceļi ir Padomju Savienības celti, par pārējo es vispār klusēju. O, jā. Mīnusoļiet mani, ļaunie cilvēciņi.”]

(LD2.19.)

ddd->paganka, 19.04.2011 13:38

В Латвии почти 48% русскоговорящих, в число которых входят и поляки и евреи и белорусы и т.д. по списку! Если у нас, у русскоговорящих великодержавный шовинизм, то у вас, у латышей, мелко державный НАЦИЗМ !

[Latviski: „Latvijā ir gandrīz 48% krieviski runājošo, kuru vidū ir arī poļi, ebreji, baltkrievi utt. Ja mums krieviski runājošajiem piemīt lielvaras šovinisms, tad jums – latviešiem, mazvaras nacisms!”]

(LD2.20.)

russian, 19.04.2011 14:00

Читаю и удивляюсь насколько вы мелкие и жалкие людишки. Не все латыши, только те, что дрищут тут. И при чём тут Россия опять? У меня прабабка, прадед и вообще все родственники тут уже около 300 лет живут...какая мне нах Россия. Езжайте в свою Ирландию и не трепыхайтесь тут, а мы будем знать и владеть обоими языками.

[Latviski: „lasu un brīnos, cik jūs esat niecīgi un nožēlojami ļautiņi. Ne visi latvieši, bet tie, kas te ņemās. Un kāds Krievijai ar to visu sakars? Mana vecvecmāmiņa un vecvectēvs un vispār visi radnieki šeit dzīvo jau apmēram 300 gadus. Kāda man daļa gar Krieviju? Brauciet uz savu Īriju un neņemieties šeit, bet mēs zināsim un pārvaldīsim abas valodas.”]

(LD2.21.)

9.Pielikums.

Komentāri krievu „Delfu” ziņai „Lindermans, Osipovs un Svatkovs savākuši 10000 parakstus par otro valsts valodu”

(oriģinālā „Линдерман, Осипов и Сватков собрали 10000 подписей за второй госязык”).
(Komentāri nav rediģēti, tajos ir saglabāta precīzi tā rakstība, kas oriģinālā.)

Latviešu etnonacionālisma interpretatīvā repertuāra piemēri	
Latviešu valoda tiek konstruēta kā skaista valoda, latvieši kā kulturāli un pieklājīgi cilvēki. Krievi tiek konstruēti kā dzērāji, zagļi un prostitūtas.	Latvietis :), 19.04.2011 16:45 Velti nejāijiet savus nervus un laiku. Labāk mācieties LATVIEŠU valodu !!!!! Ne jūs ne Dzintars balsis nesavāks. Te tik tāda jezga tika sacelta, lai cilvēki neiedziļinātos Valūtas Fonda pārrunās, kas notika Latvijā. Mācieties vien VIENĪGO UN VISIEM CIENOŠO LATVIEŠU VALODU. Braukājot pa pasauli, man daudzi jautā " kāš tā par skaisto valodu, ko jūs runājat " Es vienmēr ar lepnumu saku, kad LATVIEŠU. Nu un kad izstāstu par situāciju ar krieviem Latvijā, tā šie savēlķ sejas un saka, kad krievi ir pretīgi zagļi, dzērāji. Un nu sak šie stāstīt stāstus iz dzīves par krieviem, kas dzīvojuši viņiem kaimiņos. Tādi brīnumi notiek. Krievu prostitūtas, alkohols un uzdzīve naktīs. Viņi jau jūs krievus par normālu tautu neuzskata.Dzērāji, zagļi, prostitūtas un tad vēl daudz var nosaukt, kā jūs pasaulē sauc. Mācieties vien Latviešu valodu un tad arī pasaulē jūs sauks par kulturāliem un pieklājīgiem cilvēkiem. Latvieši un Latviešu valoda rullē ;) KD2.1.
Krievi un krieviski runājošie tiek konstruēti kā „čūskulājs”	juris, 19.04.2011 17:57 Esmu rikīgi par parakstu vākšanu varbūt beidzot latviešu tauta pamodīsies un sapratīs, kads īsti čūskulājs ir iedzīvojies blakus :D Tā kā iejiet visi "patrioti" balsot, saņemieties. KD2.2.
Komentārā tiek nodalīti tie krievi, kas dzīvo Latvijā jau sen, un migranti, kas iebrāukuši pēc 1940.gada, kas apzīmēti arī kā „krievvalodīgie atkritumi”	QQ, 19.04.2011 19:06 пацан QQ, 19.04.2011 18:59 пох, мигранты они и в Африке мигранты ----- Зачот! Турки они и в Африке турки, а русские живут веками в Латвии. - русские живут давно и никаких языковых требований не выдвигали. Как только после 1940 года сюда понаехали мигранты так и началась вся эта языковая вонь русскоязычного мусора KD2.3.
Latviešu valoda kā vienīgā valsts valoda tiek konstruēta kā latviešu „Staļingrada”, kuru aizstāvēs līdz pēdējam elpas vilcienam	Zips, 19.04.2011 19:15 Toljko dengi nalogoplatilshikov opjath poterjaem. Nu kakim obrazom mozno poluchitj vtoroi jazik ruskii, jesli bolee 60% v strane latishko govorjashih??? I ne vsje ruskogovorjashije ruskie, mnogie iz nih belorusi, ukrainci, litovci, i chastj ih po sutji nebudet golosovatj za 2-oi ruskii jazik. Otvetnii shag budet kogda vsje latishi soberut 60% procentov (bolee chem 1 000 000 golosov) i zakroet

	<p>eto delo. Finish - dengi i energija na veter.</p> <p>Po srovneniju s ruskim, na latishkom jazike v mire govorit ne bolshe chem 1,5 milj, ljudei, a na ruskom 165 milj. O kakom podavleniem ruskovo jazika idjot rech??? Uzhe 50 let bil u nas ruskii jazik vtorim, i mi nevinovati, shto togda prijahavshim nebilo ponji, shto estj takaja latvija i shto u nei jestj svoi jazik. Dlja vizhivanije nashevo jazika nedopustimo zavesti 2-vo jazika, eto nash stalingrad, kotorovo nevozmozno otdatj. Estj zhe bolshaja rossija s 165 milj. ruskim, i nechevo pitatsa navjazivatj ruskii jazik drugim stranam.</p> <p>KD2.4.</p>
<p><i>Krievu valodas un tiesību aizstāvības interpretatīvā repertuāra piemēri</i></p>	
<p>Komentārā tiek konstruēta valstiskā piederība Latvijai, norobežojoties no Krievijas, vienlaicīgi iestājoties par krievu valodas kā valsts valodas statusu</p>	<p>Латам и компании, 19.04.2011 19:20</p> <p>Что вы, как попугаи, тычете своей Россией. Мы живем здесь, являемся полноправными гражданами нашей страны-Латвии и хотим признания официального статуса нашего русского языка.</p> <p>Точка.</p> <p>KD2.5.</p>
<p>Komentārā atsauce uz dažādām vēstures pieredzēm un nepieciešamību tās pārvarēt, veidojot valsti, kas ir ērta dzīvošanai visiem tai lojāliem pilsoņiem, neatkarīgi no tautības</p>	<p>Рената - sarainis, 19.04.2011 22:02</p> <p>Конечно, такие вещи не могут не трогать. Но это было и с другой стороны. Мне лично рассказывала тетушка, а ей ее бабушка, как зверствовали айзсарги, как их презирали и ненавидели простые жители. С этим нам всем надо жить. И не стоит добавлять горечи в прошлое, оно и без того было для всех непростое. Наша цель - создать честное открытое государство, УДОБНОЕ для проживания лояльного жителя ЛЮБОЙ национальности.</p> <p>KD2.6.</p>
<p>Iebilst pret idealizēto priekšstatu par „Ulmaņa laikiem”, oponentam, ka 1940.gadā kādu piespieda sagaidīt ar ziediem Sarkano armiju, norāda uz latviešu sarkano strēlnieku lomu Krievijas vēsturē. Tagadni konstruē kā samērā vienlīdzīgu no etniskā viedokļa, taču kritizē partiju „Visu Latvijai” mēģinājumu „piespiest krievu bērnus aizmirst krievu valodu”</p>	<p>Сказочникам, 19.04.2011 21:06</p> <p>Не надо рассказывать сказки про сладкую жизнь "Ульманя лайкос". Моя бабушка и вся ее семья под Елгавой жили впроголодь, потому что не имели своей земли. А дед в Лиепаве тяжело работал за смешные деньги на металлургическом заводе. Хорошо жили немногие, чьим потомкам теперь и кажется, что не было проблем.</p> <p>Никто не гнал моих дедушек-бабушек встречать "оккупантов" в 40-ом. Десятки и сотни тысяч людей вышли сами -- с цветами и надеждами на лучшую жизнь.</p> <p>Что касается высылки -- да, тогда действительно пострадало много невинных, это правда (не все -- но очень многие!). Но ведь и россиянам есть что вспомнить -- латышских красных стрелков, подавивших восстание эсеров и защищавших Ленина, костяк ВЧК -- всех ваших ПЕтерсов. Или вы думаете, что они расстреляли меньше людей, чем было выслано в сороковом в Сибирь?..</p>

	<p>Считать что кто кому должен -- не пересчитать. И не нужно этого делать.</p> <p>Да, сейчас на "бытовом уровне" мы более-менее равноправны (хотя -- посмотрите, как пожилой человек пытается понять, что написано в аннотации к лекарству. Или на официальном бланке!..). Но ваши ДЗИНТАРС и К -- не дремлют! ИМ этого мало. Им надо заставить русских детей забыть русский язык, а русских людей общаться между собой по-латышски. Вот против этого и начинает сплачиваться русская община. И катализаторы этого процесса -- исключительно сами национально озабоченные радикалы</p> <p>KD.2.7.</p>
<p>Konstruē pēdējo divdesmit gadu krievu pieredzi Latvijā kā diskriminējošu, galveno vainu uzveļ latviešu politiķiem un politiskajām partijām. Norāda, ka nacionālisti ir tie, kas vienu nāciju nostāda augstāk par citiem, nevis cenšas panākt vienlīdzību, jo nevēlas uzspiest tikai vienu valsts valodu vai vienu mācību valodu skolās.</p> <p>Konstruē krievu valodu kā „vietējo”, kas šeit sastopama jau 1000 gadus</p>	<p>Басни о референдумах и розни, 19.04.2011 13:35</p> <p>Да ладно нам про референдумы и о разжигании розни басни рассказывать! Нас законодательно разделили 15 октября 1991 года. Лишили базовых прав и прав голоса 800 000 человек. 51 латыш в Верховном Совете поднял руку и 800 000 оказались без права голоса. И без всяких референдумов!</p> <p>И именно латыши! Точнее латыши-политики из НФЛ и Латвийского пути. И с тех пор ничего не изменилось!</p> <p>И все 20 лет разделяли и рознь разжигали! Именно латышские политические партии.</p> <p>А Линдерман и Осипов здесь ни причем. Они просто желают, чтобы принцип Чаксте и Райниса в Латвии соблюдался: Viens likums, viena taisnība visiem!</p> <p>Нацики говорите с обеих сторон активизировались ?</p> <p>"Нацики", как Вы говорите, не с обеих сторон! А только с одной: у нас настоящие нацики только те кто ставит одну нацию и ее язык выше других языков и наций.</p> <p>Остальные требуют равных прав и "нациками" не являются.</p> <p>"Нацики"-это ДННЛ, Тевземей и Бривибай, Вису Латвия.. Это партии.</p> <p>У нелатышей партии выступающей за единственный русский госязык и обучение только на русском- нет! Нет таких людей и партий в Латвии среди русских и всех нелатышей!</p> <p>А среди латышей –есть!- те кто ставит один народ и ее язык выше других языков и народов!</p> <p>/// Решение вопроса: русский-второй государственный,-он здесь местный, а не иностранный. Вот уже 1000 лет и появился здесь, когда латышского еще на свете не было!</p> <p>KD2.8.</p>
<p>Atsaukšanās uz autoritātēm: iekopēts liels raksta fragments no A. Гапоненко (Александр Гапоненко) raksta</p>	<p>О законодательном разжигании розни, 19.04.2011 13:39</p> <p>хох, 19.04.2011 13:19</p> <p>к, 19.04.2011 12:57</p> <p>Разжигание розни?</p> <p>-----</p> <p>Ага,нацизм.Это только у согласосов защита языка и образования на родном языке-разжигание розни.</p> <p>-----</p>

	<p>Александр Гапоненко: «Серая» элита крепко держалась у власти благодаря тому, что разделила массу наемных работников на латышей и русских, а затем постоянно поддерживала «холодный» конфликт между двумя образовавшимися этническими общинами. Латышам были изначально обещаны преимущества при приватизации государственного имущества, при приеме на работу, при установлении оплаты труда и пенсий, при распределении бюджетных средств на образование и культуру. Напротив, четверть русских вынудили уехать из страны, а у половины оставшихся отняли права гражданства и превратили в апатридов. Затем русских апатридов уволили из государственного сектора под предлогом отсутствия гражданства, а русских граждан - под предлогом плохого знания государственного языка. Русские апатриды были обделены при проведении приватизации, их не допустили к владению землей, им начисляли пенсии в урезанных размерах. Прекратилось финансирование русского высшего и среднего специального образования, практически не выделялись бюджетные деньги на русскую культуру, хотя налоги исправно собирали со всех жителей. В результате установления этих, и целого ряда других, дискриминационных правовых норм в Латвии сложился этнократический режим правления – правление представителей только одного этноса. Выгоды от этого режима получали только чиновники и олигархи, тогда как массы латышского населения, хотя и поддерживали правящих, но также, как и русские страдали от безработицы, нищеты, налогов, высоких цен, бездомности. В целом во второй Латвийской республике была восстановлена довоенная, полуфеодальная по своей природе, модель общественного устройства, которая распределяла этносы на высшие и низшие сословия, принудительно выстраивала из них социальную иерархию. Эта модель правящими «серыми» элитами реализовывалась под ульманисовским лозунгом «Латвия для латышей».</p> <p>KD2.9.</p>
<p>Konstruē sevi kā Latvijai un latviešiem lojālu pilsoni, lai gan ir parakstījies par krievu valodas kā otrās valsts valodas ieviešanu. Uzskata, ka krievu valodai nav jābūt noteikti valsts valodai, bet gan oficiālajai valodai.</p>	<p>Подписался --не лоялен?, 19.04.2011 18:07 Я -- наполовину латыш, наполовину русский. В Латвии вообще не слишком много "чистокровных" кого бы то ни было. Обращение Я ПОДПИСАЛ. Но с какой стати тут всякое чмо объявляет меня нелояльным к Латвии и к латышам?! К этой власти -- да, но гражданин и не обязан любить и уважать власть, если она ущемляет его права. Я лоялен к Латвии, а не к господину Домбровскису!!! Ни в какую Россию уезжать не собираюсь! Я ПРОСТО ХОЧУ ЖИТЬ В НОРМАЛЬНОЙ ДЕМОКРАТИЧНОЙ СТРАНЕ, ГДЕ УВАЖАЮТ ПРАВА ВСЕХ ЖИТЕЛЕЙ.</p>

	<p>Не нужен русский как государственный -- достаточно официального. Но и гнобить коренное РУССКОЕ население нечего!</p> <p>И с последышами Ваффен СС и команды Арайса еще придет черед разобраться.</p> <p>Русские, учите латышский! Вы почитайте латышский ДЕЛФИ - нацикам больше всего серпом по ... что появилось полно русских людей, которых не загонишь в резервацию и не ограничишь в правах: они полноправные граждане, свободно говорящие по-латышски и знающие историю этой страны -- своей Родины, между прочим.</p> <p>KD2.10.</p>
<p>Konstruē krievus kā Latvijas pilsoniskās sabiedrības daļu, pilnvērtīgu kultūras kopienu, norobežojas no uzskata, ka krievi ir migranti</p>	<p>смотритель, 19.04.2011 19:20</p> <p>Акцию господ Линдермана и Осипова надо приветствовать и поддерживать своими подписями не только для того, чтобы сделать русский вторым государственным или официальным в местах компактного проживания. Главная цель – одновременно сделать невозможным перевод русских школ на латышский язык, что означало бы ассимиляцию.</p> <p>Неуместны сравнения русских Латвии с турецким населением Германии или «кавказцами» в России. Русские в Латвии – полноценная культурно-языковая община, почти половина населения, НЕ мигранты новой волны, а часть гражданского общества Латвии, со своей историей и культурой.</p> <p>Да, гражданское общество Латвии уродливо, в правовом отношении диспропорционально, внутренние напряжения мешают адекватно влиять на власть, но оно есть и оно двухобщинно.</p> <p>Любые мирные акции в защиту русских школ и усиления роли русского языка позволят снять напряжение парадоксальным образом, путем вынесения его в политическую сферу, сделав конфликт открытым. Это побудит политиков и общественно активных людей искать компромиссные решения открытым путем, а не в СМИ, в частности на портале Делфи.</p> <p>Надо заставить власть считаться со своими налогоплательщиками.</p> <p>KD2.11.</p>
<p>Citē Raini. Konstruē savu parakstīšanos par krievu valodu kā otro valsts valodu kā cīņu pret tumsu, nevis cīņu pret kādu tautu</p>	<p>Не против народа, 19.04.2011 21:21</p> <p>В советское время латыши постоянно цитировали Райниса. А теперь -- как-то подзабыли, стесняются его близости к России (а кто из латышской интеллигенции получал образование не в России?..) и сочувствия простому народу и революции 1905 года...</p> <p>Райнис как-то не в почете. Помнится в советское время его памятник на могиле (где они вместе с Аспазией похоронены) всегда был в цветах, ухожен, дорожка гравием посыпана...</p> <p>Постоянно -- автобусы с экскурсантами со всего Союза. Теперь</p>

	<p>-- убогенько, запущено.</p> <p>Ну так вот. А ведь мудрый был человек. И сказал он великие слова: НЕ НАРОД ПРОТИВ НАРОДА. А ВМЕСТЕ -- ПРОТИВ ТЬМЫ.</p> <p>Я свою подпись ставил не против какого-то народа. а "ПРОТИВ ТЬМЫ". За гуманизм и справедливость. За уважение к правам латышей и всех остальных жителей (хотелось бы сазать по справедливости -- всех остальных ГРАЖДАН) этой страны KD2.12.</p>
<p>Uzskata, ka krievi Latvijā tika piemānīti – viņiem solīja vienu, bet to aizmirsa un pieņēma tikai sev (elitei) izdevīgus lēmumus</p>	<p>Юля Ces., 19.04.2011 21:40 Были бы умные, не создали себе столько из пальца высосанных, проблем.=====</p> <p>Здравствуйте! Зря Вы так. Мы просто порядочные, доверчивые и терпеливые.Вспомните как было дело. Нам много обещали и мы верили.И тут к власти пришла кучка людей , начисто забывших обещания и быстренько написавших законы под себя, по которым мы сейчас вынуждены жить. Ёмкость долго наполняется по капле водой, но приходит время ,когда 1 капля её переполнит и вода начинает литься через край ёмкости. Так и с нами. KD2.13.</p>
<p>Citi cītētie komentāri</p>	
<p>Revanšs „VL”</p>	<p>Гражданка, 19.04.2011 12:59 МОЛОДЦЫ!!!! Это вам не год собирать, как у националистов! Выкусите теперь, гады! Вы сами открыли этот ящик пандоры, вот теперь и расхлёбывайте! Я особо не поддерживаю, то за что надо подписываться, но я искренне поддерживаю то, что обязательно этим сосункам из ВЛ надо дать по морде... Ну раз поставили вопрос так, пусть будет так, я подпишусь! KD2.14.</p>
<p>Ironija par krievu divvalodības izpratni</p>	<p>ну и ну, 19.04.2011 14:03 Во гады. Придётся всем два языка выучить. А так хорошо было, без проблем жилось зная только русский KD2.15.</p>
<p>Ironija par krievu divvalodības izpratni</p>	<p>пастух, 19.04.2011 14:57 Зачем ждать официального введения двуязычия. Начинайте с сегодняшнего дня говорить на обоих. Или считаете, что знать два языка должны только латыши? Двуязычие будет обязательным для менее полнценного народа? Давно ясно, что в Латвии двуязычие требуют те, которые владеют только одним. KD2.16.</p>

Aicinājums asimilāciju	uz	шахиня, 19.04.2011 13:49 Давайте не устраивать всякие референдумы а жить дружно русским и латышам,за это время большинство русскоязычных могли бы уже ассимилироваться в латышскую среду и вопросов о референдумах не возникало бы KD2.17.
Aicinājums asimilāciju provokācija?	uz jeb	Анатолий, 19.04.2011 15:40 Десять тысяч голоса шовинистов еще ничего не говорят о большинстве русских Латвии. Это очень маленькая доля тех, кто питает в себя зло и ненавидят эту страну. Одним словом это не десять тысяч голоса русских, а десять тысяч голоса фашистов. Латвийский народ должен быть единым. Я русский, и я буду голосовать за образование на латышском языке. Здравый смысл победит. KD2.18.
Ironiska attieksme pret latviešiem, kas emigrē uz Īriju, Vāciju		Очумевший для Jānis, 19.04.2011 15:46 Вам не нравится оккупация??? Вас с нетерпением ждем на полях Германии и Ирландии. Нам срочно нужны специалисты по точечному раскидыванию навоза. KD2.19. Эх, 19.04.2011 17:56 QQ: Viss būs labi! ;) Būs, būs! Tev sēn gaida Īrijā, šeit tu jau nevienam nav vajadzīgs! KD2.20.
Agresija		ren, 19.04.2011 15:56 Приближается час установления справедливости! За двадцатилетие оскорблений и унижений нацистам всех мастей скоро придётся держать ответ! Трепещите, гады! Исходите своей ядовитой слюной! Вы в ней и захлебнётесь, ироды!!! KD2.21. СТА - - - - - > Гнус, 19.04.2011 15:33 Ты че, терпила, совсем берега попутал? Ты кого нацистом обозвал, 4мо ты власовская? KD2.22. Бей фашистов!!!, 19.04.2011 15:47 Молодцы!!!!!!Даже не верится, что мы начинаем просыпаться! 20 лет рабства и издевательства. Если выгорит со вторым языком, ----- Не выгорит, фашистяра. KD2.23.

Savstarpēja apsaukāšanās	<p>Latvietis :), 19.04.2011 16:31 Nu ko jūs URLAS te priecājaties :D Nu nebūs jums te otras valodas, AIZMIRSTIET !!! Pirmkārt, jūs nesavāksiet tās balsis un ja nu gadījumā "savāksiet" Kas ir neiespējami, tad vēl lems SAIMA un tad viņiem būs jābalso. Cik man zināms tad SAIMĀ visi ir pret izņemot SC. Tad tā ir atbilde uz jūsu priecāšanos pirms laika ;) KD2.24.</p> <p>Рус, 19.04.2011 16:36 Latvietis Варежку-то злобствующую закрой! Сами нарывались и получили! Иди, охладись.Ха-ха!!!! KD2.25.</p>
Nepatika par to, ka latvieši raksta krievu „Delfos”	<p>Ой, не могу....., 19.04.2011 16:48 Щас все латыши Латвии выйдут на русскую ветку и станут нам свои гневные послы строчить!!!! И в Россию посылать!!!! А вы , строчащие, думаете, ваши посты здесь кто -то читает????? НЕ НАДЕЙТЕСЬ, господа титульные. Но смешно ужасно:))))))))))))!!! KD2.26.</p>
Atbalsts iniciatīvai	<p>fuck SS, 19.04.2011 16:51 молодцы KD2.27.</p>
Krievu dumpja draudi un komentāri par to	<p>классика, 19.04.2011 17:14 Не приведи Бог видеть русский бунт, бессмысленный и беспощадный. Сколько раз с тех пор эту молитву с содроганием повторяли многие и многие: не приведи Бог... А.С Пушкин. "Капитанская дочка" 1836 год KD2.28.</p> <p>heR, 19.04.2011 17:17 классика, 19.04.2011 17:14 Не приведи Бог видеть русский бунт, бессмысленный и беспощадный. Сколько раз с тех пор эту молитву с содроганием повторяли многие и многие: не приведи Бог... А.С Пушкин. "Капитанская дочка" 1836 год ----- uspokojsja,buntarj,20 let buntue6-itog:zakritie russkih 6kol i zalkaja popitka podnjatj na referendumе vopros 2ogo jazika.Budet referendum,kotorij ne dast rezultata....xutorjane budut zitj v derjme i russkie vmeste s nimi:(KD2.29.</p>

Nepatika par valsts nodevu notāram	<p>heR, 19.04.2011 17:21 латыШОК, 19.04.2011 17:19 а натариус делится наваром,поэтому и продлили до осени.20 000+ещё 20000 ЛАпТЕЙ,это каждому по 10 000.Вот так из воздуха евреи куют бабло.Я за русский язык обеими руками,но бабло с себя стричь не дам.</p> <p>----- ...a eto tipi4nij primer russkojazi4nogo pribalta!Budj zdorov 'soplemennik' xrenov. KD2.30.</p>
Osipovs tiek nosaukts par fašistu	<p>QQ, 19.04.2011 17:50 так как имеем дело вот с таким сбродом именуемое русскоязычными как Ыбрагим, Поручик Ржевский и другим им подобным мусором пенсионного возраста, то надо лишь немного времени и они сами передохнут. С молодым поколением уже будет другой расклад и разговор, не все так печально в Латвии, за фашистами типа Осипа мало кто пойдет, лишь обдолбаное быдло с маскачки и болдераи не нашедшее себя по жизни, да и это говно со временем уедут гадить в Европу, или спасать от мусульман Россию. Viss būs labi! ;) KD2.31.</p>
Kristiska attieksme pret krievu izpratni par vienlīdzīgām tiesībām	<p>Lat, 19.04.2011 20:26 лату, 19.04.2011 20:22 русским нужны равные права.</p> <p>----- Ravnije s kem? Shto to ne pripominaju, shtob u latishei bil latishskij gosjazik za predelami Latvii. Toestj i u ruskih ne dolzhen bitj russkij gosjazik za predelami Rossii. KD2.32.</p>
Diskusija par vēsturi un draudi	<p>Latvietis :), 19.04.2011 20:49 ЗЫ, 19.04.2011 20:41 Zinot jūs krievus, nekad jums nevar ticēt. Iedod jums tik valodas brīvību un mazo pirkstu, tad 100% var gaidīt kādu nākamo soli, kur jūs brēksiet kad tiekad abižoti. Jūs jau iepazinām okupācijas laikā. Kā jūs nesaprotiet, kad jūs 100% neviens nemācīsieties valsts valodu, ja jums ļaus visā valstī un darbavietās runāt krievu valodā. Tad jūs Latviešu valodu nekad neiemācīsieties !</p> <p>----- неужели история с многолетними оккупациями ничему не учит? Россия очень рядом - через речку, все может в мире поменяться и довольно быстро... и что вы думаете в России и из местных русских никто не вспомнит что вы тут творили и как обращались с русскими? умнее надо быть, особенно маленькому народу.</p> <p>----- Tu laikam ei konkrēts idiots !! Tu pašķirsti Latvijas vēsturi !! Kad ienāca krievi Latvijā 1940 gadā un to okupēja, te bija Latvijas valsts</p>

	<p>un nekādu vāciešu un SSiešu. Bet ko izdarīja krievi. Izsūtīja visus inteligēntos cilvēkus, zemniekus un apšāva Latviešu virsniekus. Un ko tu tagad gribi, lai mēs mīlam jūsu kultūru un valodu. Vai lai mēs mīlam nolādēto smirdīgo, utaino krieviju ??? Pirms ko tādu te raksti, tad padomā par tiem daudzajiem tūkstošiem latviešu bērnu ko krievi nogalināja vēl pirms otrā pasaules kara Sibīrijā. Par cilvēkiem ko nogalināja. Maitas jūs krievi esiet un visa jūsu nācija smird !</p> <p>KD2.33.</p>
Apsaukšanās	<p>Aunapierei ЗЫ, 19.04.2011 20:49</p> <p>Vai tev tiesham liekas, ka Krievijai, Krievijas krieviem jus vispar interesejat. Tu tam patiesham tici. Cik jabut aprobezotam. Painteresejies ka jus Krievija sauc. Nevis ruskije, bet pribalti.</p> <p>Beidz dzert to dzimteniti.</p> <p>KD2.34.</p>
Viedoklis, ka šī akcija ir pakalpojums nacionālistiem; viedoklis, ka šī akciju neitralizēja krievu protestus un ir politiska manipulācija	<p>Пессимист., 19.04.2011 21:18</p> <p>Вся эта акция сбора подписей, в кратчайшие сроки, за второй русский, делает большую услугу, националистам!</p> <p>KD2.35.</p> <p>Рамона с ледорубом, 19.04.2011 21:18</p> <p>Что-то троцкисты вспомнились...А ваще ловко: протест против перевода школ на латышский перенаправить на сбор подписей за второй государственный.Цепур ност кароче,учитесь парни манипулировать у Линдермана и Ко</p> <p>KD2.36.</p>
Interakcijas viens no noslēdzošajiem, samiernieciskajiem komentāriem, kas vērsts uz konfrontācijas mazināšanu	<p>Суфра, 19.04.2011 23:47</p> <p>sarainis</p> <p>а давай лучше выпьем?..)</p> <p>KD2.37.</p>